

1787 / P

MUZEUL JUDEȚEAN BUZĂU

MOSAICS

VOLUMUL VII

BUZĂU 2001

MOUSAOS

**BULETIN ȘTIINȚIFIC
AL
MUZEULUI JUDEȚEAN BUZĂU**

COLEGIUL DE REDACȚIE

Doina Ciobanu
Eugen-Marius Constantinescu
Ana Dicu
Laurențiu Grigoraș
Daniela Lupu
Sebastian Matei
Valeriu Nicolescu
Veronica Nistor
Dorin Sârbu
Gabriel Stăicuț
Rodica Tache

Toată corespondența referitoare la buletinul
MOUSAIOS va fi trimisă pe adresa:
Muzeul județean Buzău,
Bd. Nicolae Bălcescu 50
5100 Buzău

Toute correspondance concernant la
revue **MOUSAIOS** sera adressée à:
Musée départemental du Buzău,
Boul. Nicolae Bălcescu, no. 50
5100 Buzău

Autorilor le revine responsabilitatea pentru conținutul lucrărilor publicate, precum și pentru formele grafice folosite, prescurtări, indicații bibliografice, transliterări etc.

Redacția: MUZEUL JUDEȚEAN BUZĂU,
Bd. N. Bălcescu nr. 50, 5100 Buzău.
Telefon: 038-435127. Tel/fax: 038-710638

Imprimat la **Tipografia ALPHA MDN s.a.**
Buzău, Str. Col. Buzoianu nr. 94
Tel.: 038-721.303; Fax: 038-721.304; e-mail: alpha@buzau.ro

MUZEUL JUDEȚEAN BUZĂU

MOZAIOS

VII

Editura ALPHA • BUZĂU, 2001

**STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE
BUZOIANĂ - 1973 (I)
MOUSAIOS, II, 1978
MOUSAIOS, III, 1981
MOUSAIOS, IV/1-2, 1994
MOUSAIOS, V, 1999
MOUSAIOS, VI, 2001**

Coperta I: Schitul rupestru „*Fundătura*”, sat Nucu, com. Bozioru, jud. Buzău, datat la mijlocul sec. XVII.

Coperta IV: Schitul rupestru „*Fundătura*”, sat Nucu, com. Bozioru, jud. Buzău, datat la mijlocul sec. XVII.

Culegere și tehnoredactare computerizată: Daniela Dobre

CUPRINS

ARHEOLOGIE

Marinela PENEȘ, Eugen PAVELEȚ	
<i>Așezarea eneolitică de la Boboci, com. Jugureni, jud. Prahova</i>	9
Eugen-Marius CONSTANTINESCU, Mihalache BRUDIU, Mihaela-Denisia LIUȘNEA, Sebastian MATEI	
<i>Șantierul arheologic Pietroasele - Campania 2001</i>	17

ISTORIE

Doina CIOBANU	
<i>Metode și unelte folosite în extragerea sării în spațiul carpato-dunărean în sec. I – XIII</i>	27
Ilie MÂNDRICEL	
<i>Chezășia și Vechiletul</i>	51
Adrian CONSTANTIN	
<i>Provocări ale mediului înconjurător în secolul al XVII-lea românesc - Pagini de sociologie a devianței</i>	61
Daniela LUPU	
<i>Veștimintele cărților vechi. Ferecături din colecțiile buzoiene</i>	75
Elena GHEORGHE	
<i>Aspecte din viața cotidiană la Curtea Domnească în vremea lui Constantin Brâncoveanu</i>	101
Valeriu NICOLESCU	
<i>Buzăul și Râmnicu Sărat în mărturii externe</i>	127
Alexandru GAIȚĂ	
<i>Pagini pașoptiste buzoiene (II)</i>	145
Nicolae BULAT	
<i>Școala Normală „Petru Maior” din Soroca – Basarabia</i>	169
Maria MARTINESCU	
<i>Mihai Eminescu – Revizor școlar în județele Vaslui și Iași</i>	177
Costică PRODAN	
<i>Reflectarea obiectivului național românesc în publicațiile și documentele militare de la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea</i>	187
Maria DANILOV	
<i>Cărți de la București pentru Basarabia (1918-1920)</i>	191
Valeriu AVRAM	
<i>Buzăul și aeronautica română în primele decenii ale secolului XX (partea a-II-a)</i>	199

Constantin STAN	
<i>Activitatea românilor aflați peste hotare în timpul refacerii armatei române: Ianuarie - Iunie 1917</i>	207
Mihaela-Denisia LIUȘNEA	
<i>Demersuri ale diplomației europene după acordurile de la Locarno</i>	243
Viorel GHEORGHE	
<i>Războiul aerian la curbura Carpaților (1941-1942)</i>	259
Marius Adrian NICOARĂ	
<i>Aspecte militare privind aplicarea Convenției de Armistițiu a României cu Națiunile Unite în județul Buzău</i>	283
Constanța TĂNASE	
<i>O pagină de istorie școlară (Istoria Gimnaziului „dr. C. Angelescu” Pătârlagele 1919-1948)</i>	311
Viorica ZGUTTA	
<i>Constantin Prezan - Repere cronologice în documente de arhivă</i>	319
NUMISMATICĂ	
Ernest OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU	
<i>Moneda bizantină și de tip bizantin pe teritoriile de la sud de Carpați în secolele XII-XV – o analiză critică a documentelor numismatice</i>	337
Veronica NISTOR	
<i>Câteva jetoane din colecția Muzeului Județean Buzău</i>	393
ETNOLOGIE	
Filofteia PALLY	
<i>Arborele în civilizațiile lumii</i>	397
Mihaela MUREȘAN	
<i>Argumente istorice ale practicării unei străvechi ocupații în Transilvania: Sărăritul</i>	405
CONSERVARE - RESTAURARE	
Elena PRODAN	
<i>Detergenți și alți agenți de suprafață</i>	409
Virginia DIACONESCU	
<i>Aspecte ale biodeteriorării în Muzeul Național de Istorie al României</i>	419
Adela DOBRESCU	
<i>Problemele puse de conservarea a două tapiserii din Colecția Muzeului Județean Satu Mare</i>	425
Lucia-Maria DUMA	
<i>Restaurarea unui covor inedit din patrimoniul Muzeului Județean Buzău</i>	431
Liana DUPONT	
<i>Ce se ascunde sub glazura opacității?</i>	435
Irina FIRAN	
<i>Conservarea și restaurarea unui covor din Basarabia</i>	443

Sorela GÂNGIOVEANU*Conservarea și restaurarea unei piese de vestimentație**- haină de jupăniță de la sfârșitul al XVIII-lea ..... 447***Émeșe VARGA***Aplicarea metodei clasice în restaurarea unui steag de secol XVIII..... 449***ARTĂ****Rodica GHEORGHE –TACHE***Creație și măiestrie în lucrările de artă decorativă executate în tehnica sticlei**- din colecția Muzeului Județean Buzău ..... 453***Luminița TOADER-ISPIRESCU***Liceul de Artă Buzău. Scurt istoric al clădirii ..... 459***GEOLOGIE****A. NICOLESCU, L. DRĂGĂNESCU, D. SVORONOS, L. BEȘUȚIU***Cercetări complexe, geofizice și biogeofizice, pentru elaborarea unui model al circulației**apelor subterane din zona masivului de sare de la Slănic Prahova-România 465*

AȘEZAREA ENEOLITICĂ DE LA BOBOCI, COM. JUGURENI, JUD. PRAHOVA¹.

Marinela PENEȘ, Eugen PAVELEȚ

Așezarea de la Boboci este situată la aproximativ 10 km nord de orașul Mizil, pe raza comunei Jugureni, județul Prahova, în imediata apropiere a apei (Pârâul Puturoasa), într-o zonă de dealuri.

Movila pe care este situată așezarea eneolitică are orientarea sud-vest-nord-est și este lungă de aproximativ 35 m și lată de maxim 20 m.

Situl a fost semnalat de către profesorii Victor Teodorescu și Gheorghe Panait.

Alături de materialele arheologice aparținând culturii Gumelnița, în zonă, au fost identificate și urme ale populațiilor dacice (II-I î. Hr.), Cireșanu (sec. IV-V d. Hr.) și Ipotești-Cândești (V-VII d. Hr.).

Pe movila pe care se află așezarea eneolitică a fost construită o cabană de vacanță încă de la începutul sec. XX.

În anul 1985, lângă cabană (preluată între timp de Inspectoratul Școlar Ploiești), a început săparea unei piscine, ocazie cu care au fost întreprinse cercetări arheologice de salvare.

Observațiile arheologice s-au limitat la realizarea unui profil stratigrafic și dezvelirea câtorva complexe, de tip Cireșanu și Ipotești-Cândești.

În profilul realizat, în extremitatea sudică a movilei, s-a constatat existența unui strat de cultură Gumelnița, faza A2, iar la baza movilei, în imediata ei vecinătate, au fost depistate complexele Cireșanu (sec. IV-V d. Hr.) și Ipotești-Cândești (V-VII d. Hr.).

În expunerea de față ne vom opri numai asupra locuirii de tip Gumelnița.

Nivelul Gumelnița este cuprins între aproximativ -2,10 m și 2,90-3 m.

În profil, la baza nivelului eneolitic, au fost observate urmele unei locuințe incendiate. Aceasta este lungă de aproximativ 8 m și prezintă podea de lut bătătorit, cu două niveluri de refacere, peste care se văd urme de chirpici și cenușă în amestec cu fragmente ceramice.

De asemenea s-a putut observa că imediat sub nivelul eneolitic urmează solul steril din punct de vedere arheologic.

Ținând cont că sondajul arheologic a fost limitat, materialele descoperite nu sunt numeroase, dar se poate constata că locuirea gumelnițeană de la Boboci este de lungă durată. De asemenea încadrarea cronologică s-a putut face cu exactitate.

---

¹ Cercetările arheologice au fost întreprinse de către Marinela Peneș și verificate de Victor Teodorescu. Materialele arheologice se află în depozitul de arheologie al Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Ploiești (M.I.A. PH.).

Desenele au fost realizate de doamna Dobre Gabi, iar fotografiile de către Dan Lupoi, cărora le mulțumesc pe această cale.

A) Ceramica.

Materialele ceramice descoperite la Boboci, com. Jugureni, jud. Prahova, se încadrează perfect în tipologia existentă pentru cultura Gumelnița, faza A2.

Deși nu au fost descoperite vase întregi sau întregibile, am reușit să identificăm principalele forme și caracteristici ale ceramicii de tip Gumelnița. După compoziția pastei ceramice și a modului de prelucrare a acestora putem distinge trei categorii principale:

a) *Ceramica fină.*

Este puțin numeroasă. Vasele încadrabile acestui tip ceramic sunt lucrate dintr-un lut bine ales, frământat și ars și au dimensiuni mici sau medii. Prezintă suprafețe întotdeauna lustruite la exterior și mai rar la interior. Arderea a fost, pentru majoritatea fragmentelor descoperite, de tip reducător. Nu au fost identificate fragmente ceramice care prezintă decor (Fig. 1; 1).

b) *Ceramica intermediară.*

Este făcută dintr-un lut de calitate bună, atent frământat și ars. Vasele confecționate din ceramică intermediară sunt lustruite la exterior și, mai rar, la interior. În componența pastei ceramice observăm că degresanții folosiți sunt mica, nisipul și ceramica pisată. Vasele integrabile acestui tip sunt de dimensiuni medii sau mari. Sunt arse în majoritatea cazurilor reducător și mai rar oxidant. Prezintă rar decor cu barbotină (Fig. 1; 2; Fig. 2; 6, 8).

c) *Ceramica grosieră.*

Este cea mai reprezentativă numeric. Este făcută dintr-un lut de calitate inferioară, amestecat cu nisip și ceramică pisată. Predomină decorul cu barbotină organizată în vârci paralele cu fundul vasului.

Vasele realizate din acest tip ceramic sunt în genere arse oxidant, au dimensiuni mari și uneori prezintă apucători în formă de bulbi, realizate prin ciupirea și îngroșarea pastei ceramice înainte de ardere (Fig. 2).

Datorită numărului redus de fragmente ceramice nu putem să tragem concluzii pertinente cu privire la tipologia formelor ceramice existente în această așezare.

B) Uneltele.

În așezarea eneolitică de la Boboci au fost descoperite opt unelte. Dintre acestea cinci sunt de silex, una de piatră și două de os.

a) *Uneltele de silex.*

În depozitele Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova am identificat patru răzuitoare (gratoire). Dintre acestea două sunt duble, având ambele capete retușate (Fig. 3; 2,4).

Celelalte două au câte un singur capăt retușat, la celălalt prezentând talon (Fig. 3; 3, 5).

Trei dintre răzuitoare prezintă retușe (Fig. 3; 2, 4, 5).

Una dintre piese este un răzuitor, lucrat pe o așchie care s-a desprins dintr-un nucleu folosit ca percutor (Fig. 3; 1).

b). La Boboci a fost descoperit și un toporaș, de formă dreptunghiulară, făcut din *calcar* (Fig. 3; 1).

c) *Obiecte de os* sunt în număr de două.

Primul este un împungător bine șlefuit și ascuțit la unul din capete. Acesta se păstrează fragmentar (Fig. 3; 7).

Cel de-al doilea obiect, confectionat dintr-un fragment de os ce provine de la un animal de talie mare, este de formă dreptunghiulară și are capetele rotunjite.

Astfel de obiecte au mai fost descoperite și în așezările de la Măriuța (jud. Călărași) și Bucșani (jud. Giurgiu). Pentru moment însă, în stadiul actual al cercetărilor, utilitatea acestor piese ne scapă (Fig. 3; 8).

C) Statuetele.

La Boboci au fost descoperite trei statuete de lut, dintre acestea două sunt zoomorfe și una atropomorfă.

Toate se păstrează fragmentar.

Statuetele zoomorfe sunt de dimensiuni reduse 3-5 cm și la ambele se păstrează numai partea posterioară, picioarele și corpul.

Statueta feminină este tipică pentru cultura Gumelnița, este de formă cilindrică, aplatizată, are mâinile ridicate perpendicular pe corp și prezintă sâni reliefați (Fig. 1; 3).

Se pare că piesa a fost goală în jurul abdomenului deoarece, fiind spartă, se poate observa o cavitate care acoperă întreaga suprafață de sub sâni până în zona unde ar fi trebuit să fie membrele inferioare.

În încheiere trebuie spus că, deși amploarea cercetării arheologice de la Boboci, jud. Prahova a fost redusă, credem că semnalarea așezării este utilă, mai ales datorită faptului că sondarea unui sit gumelnițean, fie și numai prin realizarea unei stratigrafii, este până în prezent unică în peisajul arheologic prahovean.

BIBLIOGRAFIE

Andreescu, Radian-Romus, *Căscioarele Ostrovel. Plastica de os din nivelul Gumelnița B1*, în CCDJ., XII-XIV, Călărași, 1996, p. 41-48.

Andrieșescu, I., *Les Fouilles de Sultana*, în Dacia, I, 1924, p. 51-107.

Berciu, Dumitru, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 422-506.

Comșa, Eugen, *Săpăturile arheologice de la Boiani*, în MCA, VII, 1961, p. 63-69.

Comșa, Eugen, *Săpăturile de salvare de la Măgura-Cuneștilor (Cultura Gulemnița)*, în MCA, XVI, Vaslui, 1982, București, 1986, p. 53-57.

Comșa, Eugen, *Date privind evoluția tipurilor de locuințe din epoca neolitică din Muntenia*, în AMIAP, 1986, p. 13-32.

Comșa, Eugen, *Neoliticul pe teritoriul României*, Ed. Academiei, București, 1987.

Comșa, Eugen, *Figurinele antropomorfe din epoca neoliticului pe teritoriul României*, Ed. Academiei, București, 1983.

Dragomir, Ion, T., *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul Cultural Stoicani-Aldeni*, Ed. Academiei, București, 1983.

Dumitrescu Vladimir, *Decouvertes de Gumelnița*, în *Dacia*, I, 1924, p. 325-342.

Dumitrescu, Vladimir, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, p. 29-102.

Dumitrescu, Vladimir, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 215-238.

Dumitrescu Vladimir, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în *SCIV*, 1, 17, 1966, p.51-97.

Dumitrescu, Vladimir, *Stratigrafia așezării tell de pe Ostrovelul de la Căscioarele*, în *CCDJ*, II, Călărași, 1986, p. 73-82.

Dumitrescu, Vladimir, Vulpe, Alexandru, *Dacia înainte de Dromihete*, Ed. științifică și Enciclopedică, București, 1988.

Dumitrescu, Vladimir, Bolomey, Alexandra, Mogoșanu, Florea, *Esquisse d'une prehistoire de la Roumanie*, Ed Științifică și Pedagogică, București, 1983.

Galbenu, Doina, *Așezarea neolitică de la Hârșova*, în *SCIV*, XIII, 21962, p. 285-304.

Gimbutas, Marya, *The Goddesses and Gods of old Europe – Myths and cult images (6500-3500 B.C.)*, University of California Press, Los Angeles, 1990.

Marinescu-Bâlcu, Silvia, *Relații între culturile Precucuteni și Boian-Gumelnița*, în *SCIV*, 27, 3, 1976, p. 343-353.

Marinescu-Bâlcu, Silvia; Andreescu, Radian; Bem, Cătălin; Popas, Traian; Tănase, Mădălina, *Considerații arheologice preliminare*, Buletinul Muzeului „Teoharie Antonescu”, nr. 2-4, 1996-1998, Giurgiu, p. 93-98.

Marinescu-Bâlcu, Silvia, Popovici, Dragomir; Bem, Cătălin; Vlad, Florin; Voinea, Valentina, *Arheological Researches at Burdușani-Popina (Ialomița County) Preliminary Report 1993-1994. Eneolithic Occupation. Gumelnița levels*, în *C.A.*, X, București, 1997, p. 64-71.

Moritz, Sebastian, *Tipuri de așezări și sisteme de fortificații și de împrejmuire în cultura Gumelnița*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 272-282.

Nica, Maria; Floroiu, Z.; Zorzoliu, Tr.; Vasilescu, M., *Tell-ul eneolitic Gumelnițean de la Drăgănești Olt, punctul Corboiaca*, în *SCIV*, 45, 1, 1994, p. 41-59.

Șimon, Mihai; Paveleț, Eugen, *Considerații asupra așezării gumelnițene de la Măriuța...*, în Buletinul Muzeului „Teoharie Antonescu”, Giurgiu, 2000, p. 181-203.

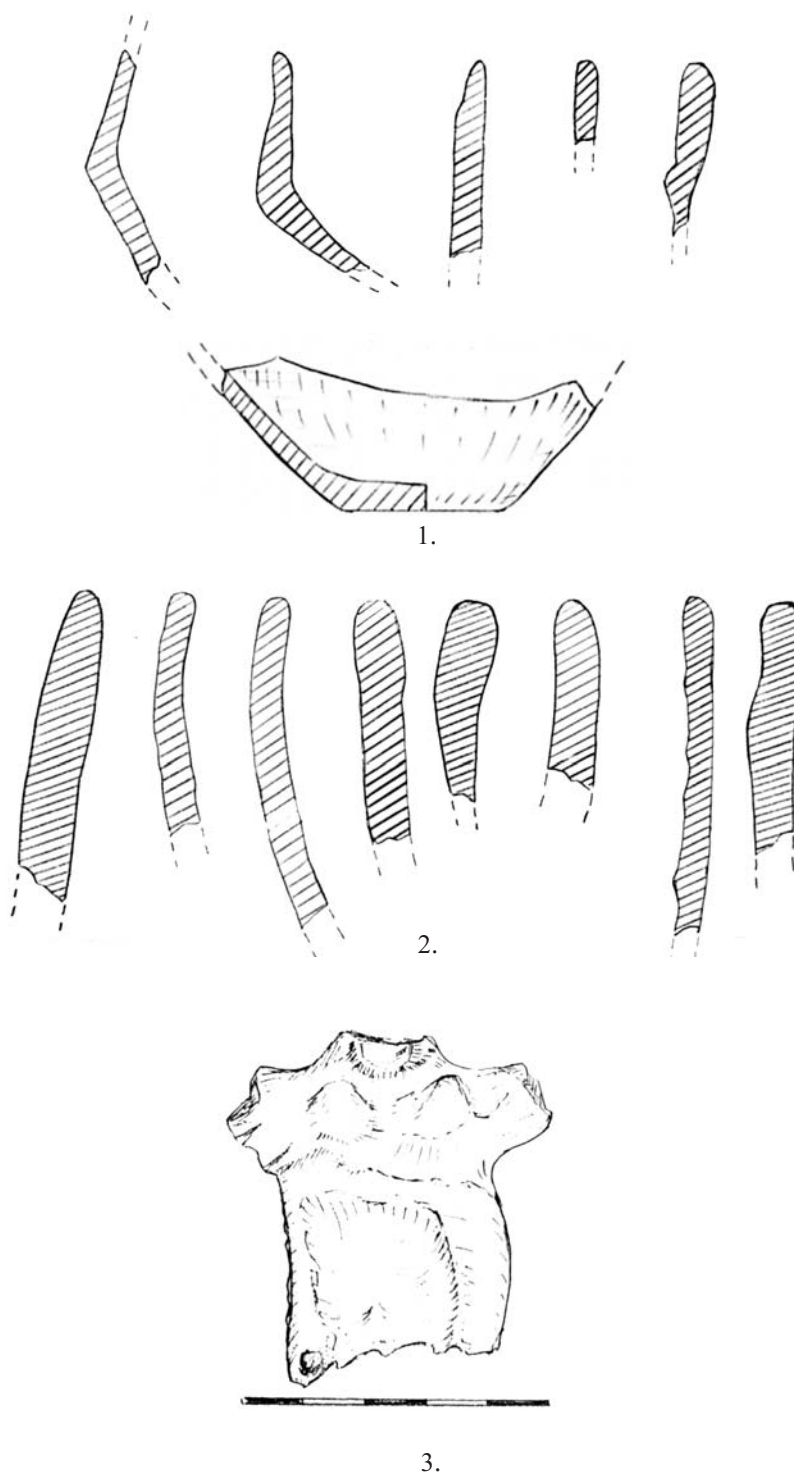

Fig. 1. 1, 2 Profile ceramice; 3 statueta antropomorfă

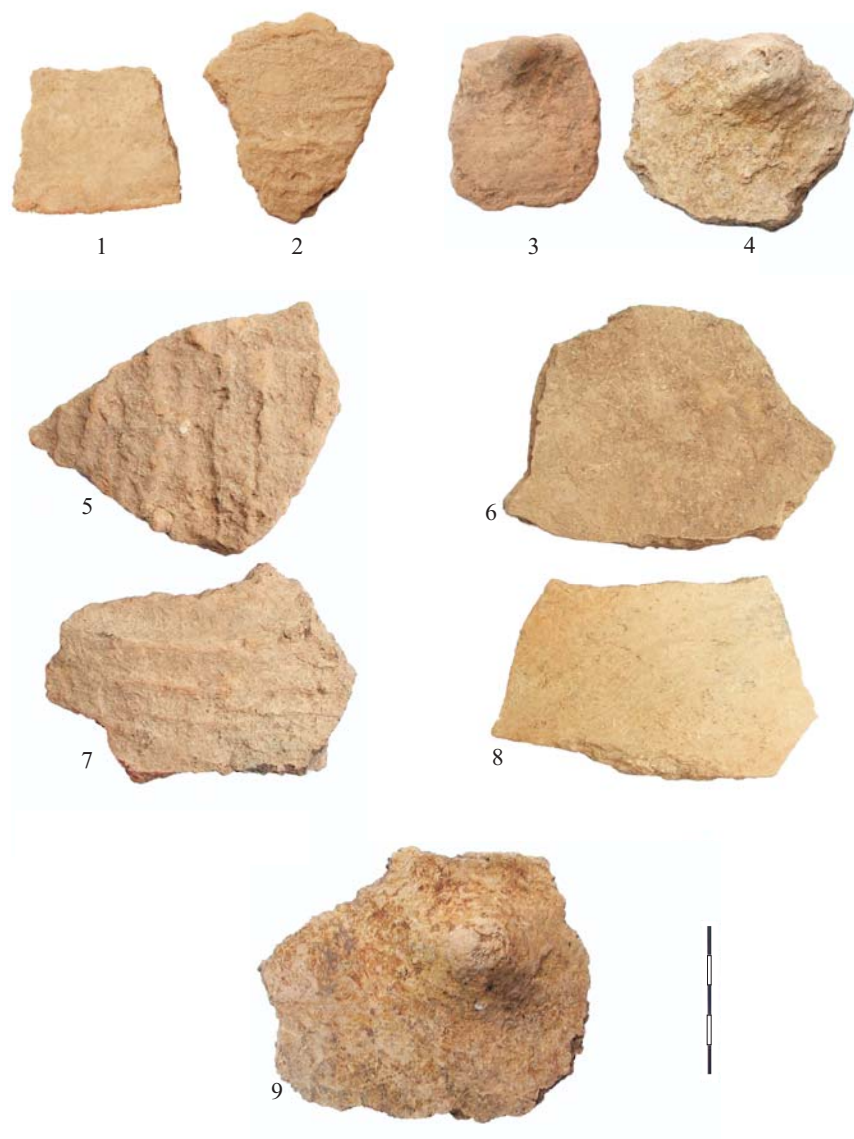

Fig. 2. 1-9 Fragmente ceramic.

Fig. 3. 1-5 Unelte de silex; 6 Topor de calcar;
7 Împungător de os; 8 Plăcuță de os

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC PIETROASELE CAMPANIA 2001

dr. Eugen – Marius CONSTANTINESCU
prof. univ. dr. Mihalache BRUDIU
asist. univ. drd. Mihaela-Denisia LIUȘNEA
Sebastian MATEI

Campania de cercetări arheologice pe șantierul Pietroasele s-a desfășurat în acest an între 28 iunie și 25 august. În perioada 28 iunie - 20 iulie au efectuat practica pe șantier studenți din anul I ai Facultății de Istorie–Teologie a Universității *Dunărea de Jos* – Galați, 32 dintre aceștia, de la Filiala Cahul - Republica Moldova a Universității, coordonați de prof. univ. N. Certan, fiind prezenți între 28 iunie și 11 iulie. După încheierea practicii, lucrările au continuat până la 25 august, cu participarea unor studenți din anii I - III și a lucrătorilor angajați. Coordonarea cercetărilor a fost asigurată de către prof. dr. Eugen - Marius Constantinescu și prof. univ. dr. Mihalache Brudiu; din colectivul științific au făcut parte asist. univ. drd. Mihaela Denisia Liușnea, de la Universitatea Galați și muzeografi arheologi Grigoraș Laurențiu, Stăicuț Gabriel și Matei Sebastian de la Muzeul Județean Buzău.

Cercetările s-au executat în cele 4 puncte în care s-a lucrat și în campania 2000, anume: **a.** *Castrum, sectorul B, colțul de sud-est*, coordonator de sector prof. univ. dr. Mihalache Brudiu; **b.** *La Grădiniță*, coordonator de sector asist. univ. drd. Mihaela Denisia Liușnea; **c.** *la Stațiunea de Cercetări Viti-Vinicole Pietroasa*, grupul Administrativ, coordonator de sector prof. dr. Eugen – Marius Constantinescu; **d.** *în Valea Bazinului*, coordonator de sector Matei Sebastian. Arheologii Grigoraș Laurențiu și Stăicuț Gabriel au făcut parte din colectivul de la S. C. V. V.

În punctul **a. castrum**, cercetarea arheologică din campania 2001 a urmărit continuarea săpării secțiunii din 1999 – 2000. Justificarea continuării săpăturilor decurge, pe de o parte, din rezultatele etapei anterioare, 1973 – 1988, când, în acea zonă de sud-est a castrului, unde au fost deschise cinci secțiuni, s-a constatat că stratigrafia a fost deranjată de structurile de locuire din perioada recentă, iar pe de altă parte, după reluarea acestora, în anul 1999, s-a putut descoperi o situație arheologică care promite să conducă la clarificări de ordin istoric, greu de recuperat în urma distrugerilor la care ne-am referit.

Reamintim pe scurt rezultatele anterioare (1999 – 2000) din secțiunea de 17 m deschisă în curtea familiei Maria și Nicu Potec: a) în sectorul de sud, lângă zidul castrului au fost identificate resturi de construcții din interiorul fortificației (careuri 1 – 4, vezi planul general, fig. 1); b) urmează un sector în care stratigrafia arheologică a fost

deranjată până la adâncimea de 0,60 m (careurile 4 – 7,50); c) în restul sectorului situat la vest (careurile 7,50 – 17) stratul arheologic aparţine culturii Sântana de Mureş (Fig. 1/1).

Întrucât în campania din anul 2000 s-a constatat prezenţa unor construcţii moderne – un beci care nu permitea observaţiile stratigrafice din cele două profile şi nici continuarea săpăturii pentru a urmării depunerea de bolovani de calcar rulaţi şi nisip galben¹ subiacent depunerii arheologice, am procedat, după scoaterea pământului care a protejat complexele *in situ*, la lărgirea secţiunii care a ajuns la 2,20 m.

După demantelarea beciului, la construcţia căruia fuseseră folosite materiale de la construcţiile antice, precum şi a lărgirii secţiunii cu 0,60 m, am putut identifica o nouă situaţie în plan şi profil. Astfel, în *sectorul a* s-a observat prezenţa unei zone cu mortar compact în care se găseau câţiva bolovani rulaţi (careurile 1 – 4). Peste aceştia era un grup de bolovani masivi, rulaţi, dispuşi neordonat, fără a avea urme de mortar pe suprafaţa lor. Această situaţie se prelungeşte până la jumătatea careului 4, dar în mod evident continuă în peretele de vest al secţiunii.

O altă situaţie, care se evidenţiază în această zonă cu resturi de construcţii, o reprezintă un spaţiu de 0,40 m între zonele cu mortar identificate în campaniile 2000 – 2001, fapt care ne determină să considerăm existenţa acolo a două ziduri.

În acest spaţiu lipsit de mortar compact au fost observate urme de sol calcinat la roşu şi negru (cărbuni)².

Trebuie să adaug aici relatările a doi bătrâni septuagenari, din localitatea Pietroasele, unul fiind chiar proprietarul Nicu Potec, care au precizat că în urmă cu 60 de ani a fost extrasă o cantitate mare de piatră din zidurile situate în pământ, exact în zona unde era secţiunea noastră. Piatra a fost dusă şi spartă la şoseaua din exteriorul localităţii.

La aceeaşi adâncime la care se află resturile din construcţiile romane (0,40 m), în caroul 5 s-a descoperit o monedă de 1 leu emisă în 1953. Avem astfel o dovadă peremtorie asupra deranjamentului stratigrafic din *sectoarele a şi b*, până la adâncimea de 0,50 m, produs în perioada contemporană.

În *sectorul b*, din punctul de vedere stratigrafic, la adâncimea de 1,65 m s-a constatat existenţa în careurile 6 – 8 a unui sol de culoare cafenie pe care se găsea un grup de bolovani din calcar, rulaţi. Tot în această zonă, unde fusese identificată groapa 1/2000, a apărut, la baza acesteia, o depunere de lut galben în care se găsea un grup de bolovani rulaţi, unul având dimensiuni mari – toţi la adâncimea de 1,15 m. Trebuie de menţionat că şi la baza gropii 1/2000 s-au găsit bolovani de acelaşi fel.

În *sectorul c* care începe din jumătatea careului 7 se află stratul de locuire aparţinând culturii Sântana de Mureş, a cărui grosime maximă de 0,60 m este atinsă în carourile 10 – 17 şi probabil continuă în grădina învecinată.

Acum s-a putut observa faptul că groapa 1/2000 pornea de la partea superioară a stratului aparţinând culturii Sântana de Mureş.

În ceea ce priveşte materialele arheologice, acestea sunt reprezentate de fragmente ceramice încă neîntregibile (datorită stadiului săpăturilor). Există o singură excepţie: în caroul 15 au fost descoperite fragmente ceramice din care poate fi reconstituită o căuie de tradiţie dacică. Pasta are ingredient din fragmente ceramice pisate, prezentând aspect

¹ E. M. Constantinescu, M. Brudiu, M. D. Liuşnea, D. Sârbu, S. Matei, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2000*, Suceava, 2001, p. 179 – 182, pl. 47

² *Ibidem*, pl. 47

grosier. La suprafața exterioară este afumată parțial. Calcinarea este neuniformă, având nuanțe de la maroniu la roșcat (Fig. 1/2).

O altă categorie ceramică având ingredient de nisip, de cele mai multe ori cu granulația mare, aparține vaselor lucrate la roată – borcanele, chiupurile pentru provizii. La unele vase din această categorie trebuie menționată observația asupra utilizării unui ingredient din calcar pisat, care la tratarea cu soluția de HCl se dizolvă, dând pastei ceramice un aspect spongios.

În general, predomină ceramica sgrunțuroasă, cimentoasă în special, cu nisip grosier lucrată la roată, precum și ceramica modelată cu mâna cu ingredient de fragmente ceramice pisate, aspecte care duc spre o datare mai târzie.

Ceramica fină este rar întâlnită, la fel și ceramica de factură romană.

Au mai fost întâlnite și fragmente de la vase din sticlă, de proveniență romană.

A mai fost descoperită în groapa 1/2000 – 2001 o mărgică din sticlă de culoare albastră (Fig. 1/4), iar în stratul de locuire o fusaiolă de tip conic cu baza fațetată (Fig. 1/5), precum și un fragment din tablă din cupru (Fig. 1/3), oxidat.

În concluzie, se poate preciza că stratul arheologic cenușos reprezintă, credem, o zonă liberă de circulație, cu rol de curte în care puteau fi depuse resturile menajere a celor care locuiau în zona construcțiilor din apropierea zidului de apărare. (Mihalache Brudiu).

În punctul *La Grădiniță* a fost deschisă o nouă secțiune, S III, cu dimensiunile 15 x 1,5 m, într-un perimetru situat la aproximativ 70 m SE de castrul roman, poziționată la E de clădirea Grădiniței de copii (Fig. 3). Obiectivul cercetării, ca și în campaniile din anii 1999 și 2000, a fost încercarea de a identifica necropola romană a cărei existență ipotetică a fost sugerată de descoperirea întâmplătoare, în 1957, a unui mormânt în inventarul căruia a apărut o fibulă cu capetele în formă de bulbi de ceapă, databilă la cumpăna dintre secolele III- IV d. Hr.

Dacă în campania din 1999, în S I se descoperise un complex carpic (bordei și material ceramic), iar în cea din anul 2000 o groapă de provizii contemporană cu acesta, în urma cercetării întreprinse în SIII/2001 s-a putut clarifica situația stratigrafică legată de prezența unor orizonturi de pietre rulate, de diverse dimensiuni din cele două secțiuni anterioare (SI/1999 și SII/2000).

Astfel, în SIII/2001, în care s-a adâncit până la 1,80 m, a apărut o pătură de pietre rulate, la adâncimea de circa 0,65 m, de dimensiuni medii, cu două excepții (Fig. 2), cu orientarea SE, care a dispărut în caseta 6. Sub aceasta a fost identificată o lentilă de nisip la - 1,28 / 1,30 m, sub care începea stratul steril. Printre pietre și perimetrul casetelor 6-7, 9, 11-12 și 15 a apărut, dispersat, material arheologic (ceramică, sticlă, oase de animale, lipitură, obiecte din fier, cărbune) databil din Hallstatt și până în sec. III d. Hr. Nefiind descoperite în complexe, aceste materiale pot da cu dificultate informații precise din punct de vedere istoric, însă ele sunt dovada, alături de prezența grohotișului și a nisipului, a unor procese de versant dinamice, care sunt rezultatul eroziunii torențiale.

Practic, punctul cercetat se află în zona de contact dintre glaciis – prispa de pietrișuri levantine, ce mărginește masivul deluros Istrița, și Câmpia Gherghiței, la 191 m, ceea ce explică procesele amintite. Eroziunea a antrenat și materialul arheologic probabil din complexe care ar putea fi identificate pe versant, în perioada anterioară construirii fortificației romane.

În ceea ce priveşte fragmentele ceramice sunt de menţionat: fragment de vas în formă de sac, prezent în mod frecvent în mediul geto-dac din spaţiul carpato-balcanic în sec. VII-III î. Hr., din pastă grosieră, cu nisip, pietricele şi cioburi pisate folosite ca degresant, lucrat cu mâna, ornamentat cu brâu în relief, alveolat, ars la cărmiziu şi cu miezul negru-cenuşiu (Fig. 3/1); apucătoare plată pentru vas sac, din pastă brună cărmizie, cu nisip ca degresant, lucrat cu mâna (Fig. 3/2); buză de vas, din pastă grosieră lucrată cu mâna, cu pietricele şi nisip folosite ca degresant, diametrul vasului fiind de 15 cm (Fig. 3/3); buză de vas cu diametrul de 10 cm, răsfântă în exterior, din pastă fină, cenuşie, lustruită şi buza unei căni din aceeaşi pastă, diametrul fiind de 12 cm (Fig. 3/4, 3/5); partea de sus a unui vas în formă de sac, din pastă grosieră, cu pietricele ca degresant, arsă la cărmiziu, diametrul de 31 cm (Fig. 3/6); partea mediană a unei cănişi fragment de toartă, din pastă fină, cenuşie, lucrate la roată (Fig. 3/7, 3/8), datând probabil din perioada sec. II î. Hr. II d. Hr. La acestea se adaugă câteva fragmente osteologice provenind de la un bovidu (Fig. 3/9, 3/10, 3/11) şi piese din fier (Fig. 3/12, 3/13).

Este foarte probabil ca presupusa necropolă să fi avut un alt areal decât în zona cercetată, însă materialul identificat pune problema necesităţii cercetării versanţilor masivului Istriţa, pentru a identifica eventuale alte complexe decât cel de la Valea Bazinului. (Mihaela Denisia Liuşnea)

În sectorul *Valea Bazinului* a fost redeschisă secţiunea S 99, având dimensiunile 20 x 2 m, care a fost adâncită în această campanie cu 0,25 / 0,30 m. Stratul de cultură La Tène, cu o culoare castanie şi databil în sec. II - I î. Hr. nu a fost încă epuizat, însă în jumătatea de est a S 99, aflată mai sus decât jumătatea de vest şi în care ne-am adâncit mai mult (cca 1,20 m), s-a observat că pământul, foarte tare, a căpătat o culoare gălbuie, iar materialul arheologic a devenit foarte rar. Având în vedere această situaţie, nu este exclus ca stratul steril să fie foarte aproape.

În ceea ce priveşte complexele cercetate, faţă de campania anterioară, avem următoarea situaţie:

CPL 2 (carourile 7 - 8). Având în vedere dimensiunile, D = 2.00 m, şi faptul că o parte se află în profilul de est al secţiunii, credem că acest complex reprezintă groapa unui bordei. Deşi s-au săpat cca 30 cm, conturul acestui complex nu s-a modificat simţitor. Culoarea umpluturii a rămas castaniu închisă, cu mult pigment de cărbune şi lipitură arsă. Materialul arheologic constă din fragmente ceramice (borcane decorate cu brâu alveolat şi incizii paralele, castroane cenuşii lucrate la roată, fructiere ş. a.), oase şi bucăţi mari de lipitură arsă.

CPL 3 (caroul 4). Acest complex, reprezentat de o groapă de formă ovoidală, s-a îngustat foarte puţin, umplutura având aceeaşi culoare cenuşiu – gălbuie. Din materialul ceramic remarcăm un fragment de cană decorată cu incizii paralele, şi o mărgică din pastă de sticlă de culoare galbenă ce are pe suprafaţa ei mici bumbi, din acelaşi material, de culoare portocaliu - albăstruie.

CPL 5 (caroul 9). Spre deosebire de campania anterioară, când acest complex a fost desemnat drept vatră, anul acesta, în urma secţionării, s-a observat că el reprezintă de fapt un cuptor. Din datele pe care le avem, putem spune că forma cuptorului este uşor ovoidală, cu diametrul mare de cca 65 cm, pereţii având grosimi cuprinse între 6 - 8 cm. De asemenea s-a mai observat că această instalaţie cu rol de încălzire, era în directă

legătură cu un complex adâncit, probabil locuință (CPL 6). Raportul dintre aceste două complexe precum și datarea lor rămâne o problemă ce va trebui rezolvată în campania viitoare. (Matei Sebastian).

În *Sectorul S.C.V.V.* au continuat cercetările în perimetrul Cimitirului 2, prin deschiderea unei noi secțiuni, S IV, cu dimensiunile 18,00 x 2,00 m și a trei casete cu suprafața totală de 19,00 m p. Au fost localizate patru morminte de înhumăție, numerotate M 21, 22, 23, 24, dintre care au fost cercetate trei, mormântul 23, situat în profilul de vest al casetei 2 (vezi planul, fig. 4/1), nu a fost dezvelit. Cercetările au fost mult stânjenite de faptul că în secțiune a fost interceptat canalului de termoficare prin care se asigură încălzirea blocului de locuințe și două conducte de canalizare. Gropile mormintelor se situau la adâncimi cuprinse între 1,35 m și 1,97 m.

Mormântul 21, înhumat, copil, decubit dorsal, orientat S 3000%o, depus într-o groapă dreptunghiulară cu dimensiunile 1,36 x 0,60 m (Fig. 4/2), săpată până la adâncimea de 1,46 m față de nivelul actual de călcare. Oasele au fost destul de mult afectate de acizii din sol; s-au păstrat mai bine oasele brațelor, femurele, câteva vertebre și câteva coaste. A avut ca inventar 78 de mărgel din sticlă de culoare albastră, mici, dispuse 54 în jurul gâtului și 24 la încheieturile mâinilor, iar două mărgel din cornalină la nivelul capetelor superioare ale femurelor; lângă osul stâng al bazinului s-au observat resturile oxidate ale unui obiect din fier.

Mormântul 22, înhumat, matur, decubit dorsal, orientat S 2890%o. Groapa dreptunghiulară, largă, cu colțurile de pe latura de nord rotunjite (Fig. 4/3), s-a observat de la adâncimea de 1,38 m și a fost săpată până la 1,74 m. Oasele, în general, bine păstrate, cu excepția coastelor, omoplatului și claviculei stângi. Craniul jumătate spre stânga – vest, cu mandibula căzută; vertebrele superioare lipsesc. Brațele erau întinse pe lângă corp, cu palmele pe șolduri, picioarele întinse, paralele, cu labelle spre stânga. *Inventarul*, bogat, era format din: 1. cercel din sârmă de bronz, la urechea dreaptă; 2. două mărgel de coral și două de cornalină, la gât pe partea dreaptă; 3. cataramă de argint/bronz, lângă coloană; 4. mărgică de lut pictată, la partea inferioară a oaselor bazinului; 5. mărgică de cornalină, la jumătatea antebrațului drept; 6. mărgică de cornalină, între antebrațul stâng și osul bazinului; 7. mărgică de cornalină, lângă genunchiul stâng; 8. vas bitronconic cenușiu lucrat la roată, în fața labei piciorului stâng; 9. cuțit din fier puternic oxidat, la partea superioară a osului stâng al bazinului; 10. monedă *denarius* de argint de la Constantius II, sub osul stâng al bazinului; pe avers, bustul Împăratului, diademat, spre stânga; în exergă inscripția D N CONSTAN ... TIUS P F AUG; pe revers, într-o ghirlandă circulară, VOTIS XXX MULTIS XXXX (fiecare grup de litere și cifre formează un rând); la bază, între ghirlandă și un cerc perlat, SIRM.

Pe fundul gropii, de la nivelul craniului până la oasele bazinului, era un strat subțire de sol cenușos pigmentat cu negru, rezultat în urma descompunerii în absența aerului a unui pod de lemn așezat sub acea parte a corpului.

Mormântul 24, înhumat matur, decubit dorsal, orientat S 3100%o, avea groapa mare, largă, dreptunghiulară, cu dimensiunile de 2,70 x 1,28 / 1,17 m; s-a observat la adâncimea de 1,62 m și cobora până la 2,25 m față de nivelul actual de călcare. Pe fundul gropii se afla un strat de pământ de umplutură gros de 3 - 4 cm, peste care, în zona scheletului, era un strat de sol cenușos, gros de 2 - 3 mm, iar peste oasele scheletului se

aflau dungi groase de 2 mm, dispuse în lungul gropii (Fig. 4/4), formate din acelaşi material, rezultat în urma descompunerii unor scânduri de lemn în absenţa aerului.

Inventarul: 1. fibulă de bronz cu p. î. d.; 2. mărgică poliedrică de cornalină, la vârful humerusului stâng; 3. unsprezece mărgice de cornalină, în zona gâtului; 4. mărgică de cornalină, lângă vertebra a şasea lombară; 5. cuţit de fier puternic oxidat, lângă oasele antebrăţului stâng, spre interior; 6. fusaiolă bitronconică, sub cotul drept; 7. strachină cenuşie lucrată la roată, între călcâie, în afara labelor picioarelor.

Cele trei morminte cercetate în campania 2001 se înscriu, prin poziţie, orientare, dispunere şi inventar, în contextul deja definit al Cimitirului 2 de la Pietroasele. O menţiune deosebită merită descoperirea monedei de la Constantius II, care confirmă odată în plus datarea propusă anterior pentru această necropolă. De asemenea, se confirmă dispunerea în şiruri paralele a mormintelor de înhumăţie din acest monument funerar. (Eugen – Marius Constantinescu).

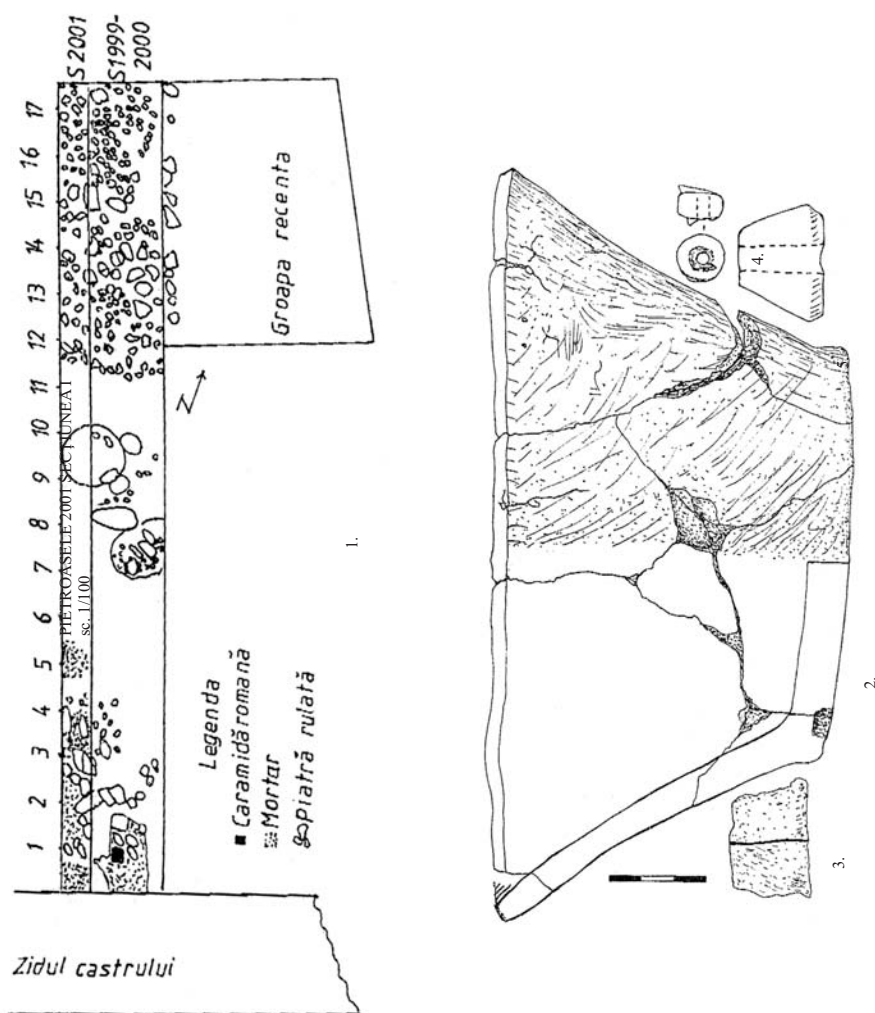

Fig. 1.

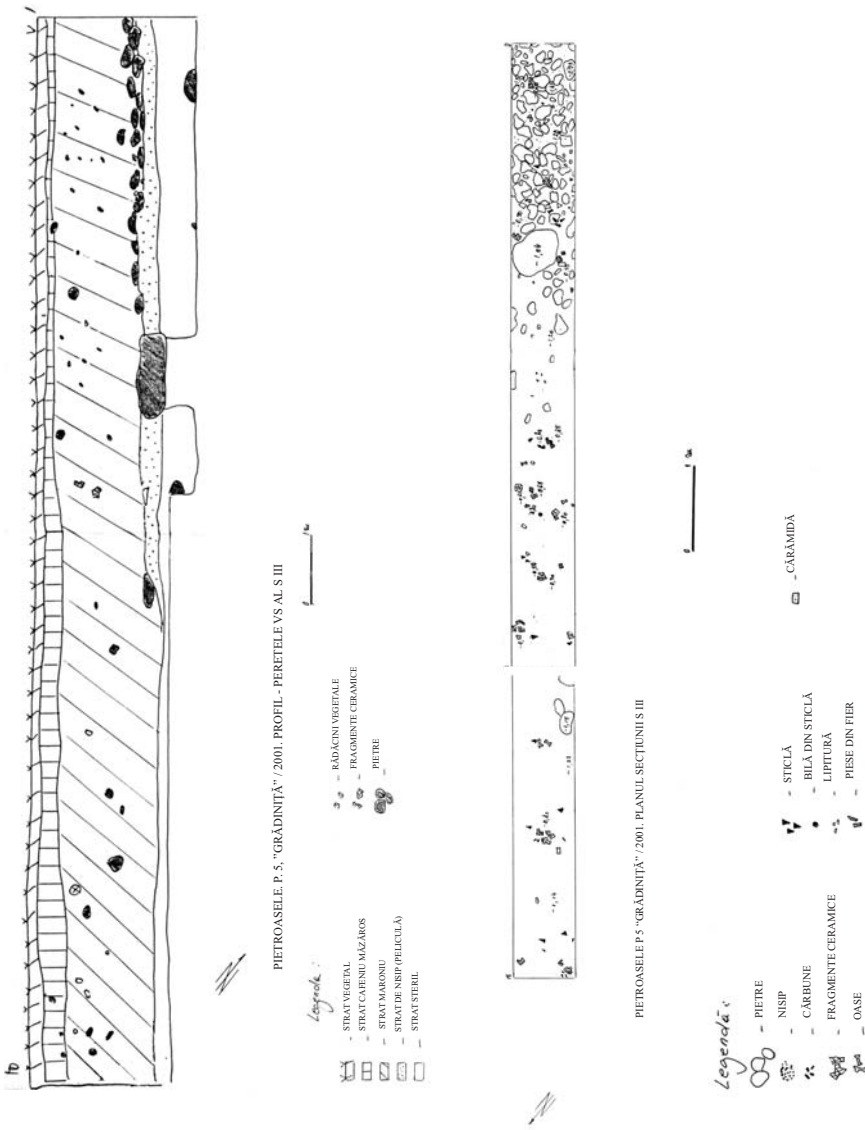
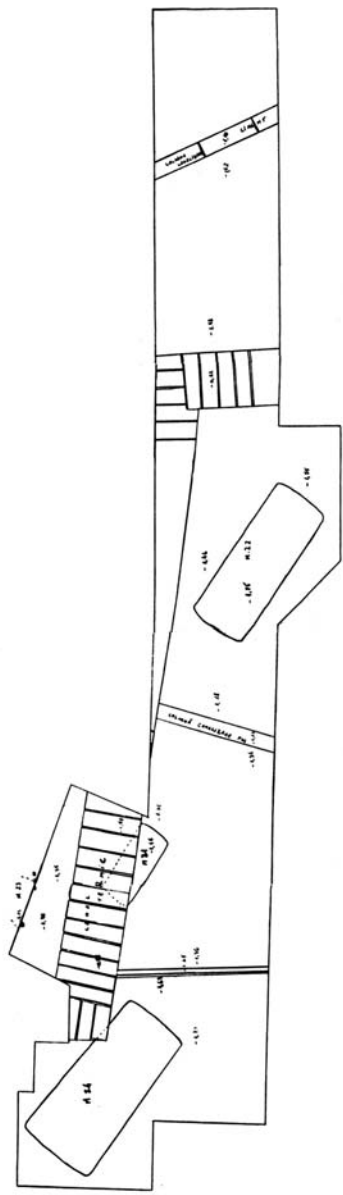

Fig. 2

Fig. 3

1. PIETROASELE, NECROPOLĂ NR. 2. S.I.V. PLAN GENERAL

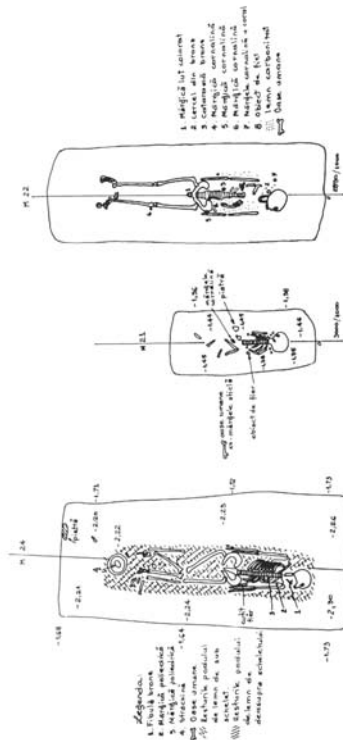

Fig. 4.

METODE ȘI UNELTE FOLOSITE ÎN EXTRAGEREA SĂRII ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREAN ÎN SEC. I – XIII

Doina CIOBANU

În primul mileniu d. Hr. în spațiul carpato-dunărean au avut loc mari evenimente politice: înflorirea statului geto-dac, confruntările armate dintre daci și romani, transformarea Daciei în provincie romană, marile migrații ale unor popoare germanice, slave și asiatiche care au poposit temporar aici, constituirea statului bizantin (Imperiul roman de răsărit), extinderea controlului acestuia asupra unor zone nord - dunărene și apariția primelor formațiuni prestatale românești. Tot în acest mileniu, încă din primele secole, are loc pătrunderea treptată a creștinismului *"în comunitățile sătești locale daco-romane, apoi generalizarea lui, pe cale populară, în tot spațiul locuit de acestea, concomitent cu amplificarea, continuarea și definitivarea procesului de romanizare al autohtonilor și dincolo de fostele frontiere ale vechii provincii Dacia"*¹. Creștinismul își păstrează caracterul pauper² și de aceea este accesibil tuturor categoriilor sociale³, a masele sărace de la orașe și sate⁴.

În contextul acestor mari prefaceri are loc procesul de formare a poporului român și a limbii române. Poporul român s-a constituit ca parte a romanității orientale - acea romanitate dezvoltată pe teritoriul provinciilor Tracia, Macedonia, Moesia Inferior, Moesia Superior, Dalmația, Pannonia Superior, Pannonia Inferior, Dacia Romană și teritoriile carpato - dunărene romanizate mai târziu⁵.

Primul mileniu a fost plin de confruntări și distrugerii în tot spațiul european; cu toate acestea, descoperirile arheologice și puținele documente existente consemnează o creștere demografică, mai ales după dispariția Caganatului avar la finele secolului al VIII-lea. Populația Europei Occidentale a crescut de la 14,7 milioane în jurul anului 600, la 22,6 milioane de locuitori în anul 950 (după I. C. Russel), iar populația întregii Europe se cifrează, către anul 1000, la 42 de milioane de locuitori, față de 27 de milioane cât număra în jurul anului 700 (după M. C. Benett)⁶. Și în spațiul carpato-dunărean, perioada ce a urmat secolelor VIII - XI a reprezentat pentru evoluția societății românești perioada cea mai fertilă sub raportul dinamicii demografice, deși, nici în acest caz, nu poate fi vorba de o perioadă unitară. De la mijlocul secolului al IX-lea și până în secolul al XI-lea

¹ D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în sec. IV - XI d. Hr.*, Iași, 1996, p. 98.

² E. M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, București, 1999, p. 115.

³ N. Godea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la romani. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988, p. 85.

⁴ D. Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991, p. 115.

⁵ N. Zugravu, *Istoria romanității nord-dunărene (sec. II - VIII). Contribuții la etnogeneza românilor*, Iași, 1994, p. 194.

⁶ Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în sec. IV - XI*, București, 1997, p. 25; Idem, *Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII - XI)*, București, 1983, p.26.

are loc o creștere demografică care atinge procente superioare față de perioada precedentă. Secolele XI - XII aduc o ușoară diminuare demografică însoțită de distrugeri iraționale de valori materiale și spirituale „consecință a ultimului val de migratori care s-a abătut asupra poporului român – pecenegii, cumanii”⁷ și tătarii.

„Evidențele întocmite privind descoperirile făcute până în prezent pe teritoriul României indică un important număr de așezări omenești din secolele VIII - XI (peste 1500) răspândite pe întreaga suprafață a țării sub forma unor concentrări demografice ... pe întreg teritoriul carpato-dunăreano-pontic”⁸.

Perioada de stabilitate politică (de la finele secolului VIII și până în secolul XI) duce la o creștere sensibilă a potențialului demografic, de 100 % în raport cu perioada anterioară⁹.

În primul mileniu, în spațiul amintit - spațiul de formare a poporului român - locuia o populație numeroasă, cu mod de viață specific, bine ancorată economic. „În jurul anului 1000, Romanitatea Orientală era deja o realitate etno-lingvistică, geopolitică, culturală și spirituală temeinic definită, care nu mai putea fi modificată de nici unul din marile evenimente care s-au succedat în secolele următoare”¹⁰.

Această numeroasă populație, pentru a supraviețui și progresa, a fost obligată să exploateze bogățiile solului și subsolului. Una din cele mai mari bogății ale solului este sarea care se găsește în spațiului carpato-dunărean în peste 200 de masive sau, după alți autori, în 300 de masive¹¹. Sarea a fost exploatată fără întrerupere întrucât reprezenta o necesitate absolută pentru existența populației, o sursă de venituri prin schimburi economice și, desigur, un produs prin care se plăteau dările către stăpânitorii temporari, reprezentați prin migratori crescători de turme mari de vite, care aveau nevoie de cantități apreciabile de sare¹².

Întrucât în Peninsula Balcanică și Pannonia, după cum se știe, nu exista sare, acest mineral, atât de necesar, a avut o importanță economică foarte mare, exploatarea lui fiind o preocupare permanentă încă din preistorie. În afară de satisfacerea necesităților cotidiene ale autohtonilor de la nordul Dunării, sarea a fost unul din produsele cele mai comercializate.

Locuitorii acestui spațiu aveau legături comerciale și schimburi intense cu lumea romană, mai târziu cu cea bizantină și cu tinerele state feudale constituite în jurul spațiului românesc la sfârșitul mileniului unu și începutul celui de-al doilea. Intensitatea

⁷ V. Spinei, *Moldova în secolele XI - XIV*, București, 1988, p. 90; idem, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X - XII, valuri migratoare de la nordul Mării Negre și al Dunării de Jos*, Iași, 1996, p. 226; L. Bârză, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, 1974, p. 98.

⁸ Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică...*, București, 1997, p. 24 - 25.

⁹ *Ibidem*, p. 73.

¹⁰ D. Gh. Teodor, *Regiunile carpato-nistrene în secolele V - X. Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, Iași, 1997, p. 110, E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia perioadei de formare a poporului român*, București, 1967, p. 79; D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în sec. IV - XI d. Hr.*, Editura Helias, Iași, 1996, p. 23.

¹¹ C. Atudorei, E. Bocante, P. Miclea, *Cercetarea, exploatarea și valorificarea sării*, București, 1971, p. 29.

¹² M. Rusu, *Avars, Slavs, Romanic Population in the 6th - 8th Centuries*, în *Relations between the autochthonous population and the migratory populations of the territory of Romania*, București, 1975, p. 147 - 148; C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 24 - 25; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 103.

comerțului cu sare și alte bogății naturale poate explica, măcar în parte, existența atâtor tezaure monetare descoperite în spațiul carpato-dunărean¹³.

*

Este cunoscut cu certitudine că exploatarea sării în spațiul carpato-dunărean s-a făcut fără întrerupere începând din neolitic și pe tot parcursul primului mileniu, existând din acest punct de vedere nenumărate indicii ce pledează pentru o producție mare de sare, care întrecea cu mult nevoile societății locale, constituind un produs de export, alături de lemn și vite. *"În privința mijloacelor tehnice prin care se realiza producția de sare (în special în blocuri) nu există mențiuni la autorii antici. Metodele depindeau de dispunerea mineralizațiilor, respectiv de adâncimea la care se găsea masivul de sare"*¹⁴. Pentru a putea trage anumite concluzii, este util să facem analogii, pe baza observațiilor, cu metodele de exploatare populară a sării care se mai practică și astăzi în Subcarpații getici, în satele din Vrancea¹⁵ și Buzău. (Planșa 1). Prin observațiile făcute în Valea Regilor, la Ocne și Slatina din Maramureș, unde s-au descoperit, în anii 1817, 1846 și 1847 urmele unei exploatări din perioada preromană (în special din epoca bronzului, dar foarte probabil și din a doua vârstă a fierului), s-a constatat că *exploatările aveau de obicei forme neregulate, fiind săpate la adâncimi nu prea mari (circa 10 – 13 m), gropile aveau un diametru în jur de 13 m, iar înălțimea excavației depășind arareori 5 m. O astfel de exploatare a fost prevăzută cu o adâncitură (sistem rezervor) pentru anularea apei de infiltrație*¹⁶.

După lucrările de prospectare și exploatare de rigoare, minerii procedau la efectuarea operațiunilor de deschidere propriu-zisă a minelor, operații îndrăznețe și periculoase¹⁷.

„Din punct de vedere al istoriei creației tehnice în această perioadă se inițiază și se dezvoltă o metodă locală de exploatare a sării solide. Ea este cunoscută curent sub denumirea de metoda maramureșană. Metoda constă în săparea unui puț vertical, sau a două puțuri apropiate, cu secțiuni reduse, care trec prin roca acoperitoare și pătrund în zăcămintul de sare la o adâncime suficientă ca să lase aici un strat de protecție destul de gros (compus din rocile acoperitoare și sare). Stratul de protecție trebuia, totodată, să împiedice pătrunderea apelor în salină și să formeze o boltă solidă deasupra viitoarelor camere de exploatare. De la baza puțului sau a celor două puțuri gemene, se începe exploatarea camerelor, tăind sarea din vatră. Secțiunea orizontală a camerelor formate prin excavare este circulară, dar cu diametrul crescând odată cu adâncimea, astfel că deasupra camerei ia naștere o boltă ce împiedică surparea pereților acesteia peste minerii care lucrează în salină. După modul de lărgire a excavației în raport de adâncime, camera poate căpăta forma de con, butelie sau clopot. Ea s-a dovedit foarte potrivită pentru zăcămintele de pe teritoriul țării noastre, care au forma unor masive de

¹³ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 25 – 27.

¹⁴ V. Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia Romană*, Cluj Napoca, 1996, p. 245.

¹⁵ V. Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj Napoca, 1978, p. 437.

¹⁶ V. Wollmann, *op. cit.*, p. 246; E. Iaroslavschi, *Tehnica la daci*, Cluj Napoca, 1997, p. 44.

¹⁷ N. Maghiar, Șt. Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970, p. 62.

sare groase și puternice. Metoda necesită puține lucrări de investiții inițiale, iar salina este exploatată zeci sau chiar sute de ani”¹⁸.

Descoperirile întâmplătoare de la Valea Florilor¹⁹ au scos la lumină câteva puțuri în stânca de sare, datând din epoca dacică. Puțurile aveau adâncime de câte 8-10 m. Pe anumite porțiuni de formă circulară puțurile fuseseră căptușite cu împletituri din nuiiele. În fundul unui puț au fost descoperite câteva unelte de lemn și o râșniță de piatră. Toate uneltele erau în stare bună, cioplirea era îngrijită, erau fasonate și frumos netezite²⁰. (Planșa 2).

Uneltele descoperite erau:

1. Cazma (hârleț). Partea activă e aproape dreptunghiulară, cu vârful ușor rotunjit și cu una din laturi ușor convexă. Coada cioplită în continuarea laturii drepte era aproximativ ovală în secțiune. Lățimea părții active era de 25-30 cm, iar lungimea ei de 50-55 cm. Întreaga piesă era bine lucrată, vârful său era ușor tocit, ceea ce denota o uzură. Cazmauă nu prezenta fisuri mari.

2. Lopată. Partea activă avea vârful rotunjit și ușor curbat. Deși cioplită împreună cu mânerul, ea forma totuși cu acesta un mic unghi ce îi dădea o poziție apropiată de aceea a lopeștilor actuale. Coada, mai rotunjită în secțiune decât aceea a cazmalei, avea lungimea de 1,20-1,30 m. Piesa era cioplită cu multă grijă și atenție. Uzura ei nu era prea pronunțată.

3. Lopată mare de tip vâslă. Spre deosebire de precedentă, are partea activă exact în planul prelungirii cozii. Partea activă e de formă aproape dreptunghiulară, cu o subțiere aproape imperceptibilă spre vârf. Ușoara rotunjire a vârfului și slaba lui denticulare sunt semnele unei întrebuințări mai frecvente; totuși, piesa s-a păstrat bine, fără crăpături. Lungimea părții active era de 60-65 cm, iar lățimea ei de 32-35 cm. Lungimea cozii depășea un metru. Întreaga piesă era cu grijă cioplită și fețele bine netezite.

4. Lopată mică de tip vâslă. Similară precedentei, dar cu arcuirea vârfului mai pronunțată. Lungimea cozii: circa 50 cm; lungimea părții active: 25 cm; lățimea ei: circa 14 cm. Piesa nu prezenta crăpături și era bine fasonată.

5. Cociorbă (săpăligă). Partea activă avea aspectul unui ciocănel cu vârful ascuțit. În orificiul transversal era bine și strâns fixată coada: un simplu băț necioplît, de sânger sau corn, care din loc în loc avea și petece de scoarță de suprafață. Corpul cociorbei măsura circa 25 cm lungime; coada avea o lungime de circa 1,50 m și diametrul de 2-3 cm. Scula aceasta slabă era puternic uzată.

6. Țiu, ghionoi (de sare). Dăm numirea aceasta unui instrument aparte, căruia nu i-am găsit corespondența exactă între instrumentele actuale sau mai vechi. El se compunea din două piese: mâner și un braț-ciocan. Mânerul, oval în secțiune avea un cap foarte gros, de secțiune piramidală trunchiată. Brațul-ciocan are o formă piramidală, cu o parte mai groasă ce se fixa în orificiul mânerului și cu partea opusă

¹⁸ Șt. Pascu, V. Cazacu, *Autohtoni și migratori. „Știință” și Tehnică*, în *Istoria gândirii și creației științifice și tehnice românești*, București, 1982, p. 251.

¹⁹ I. Al. Maxim, *Un depozit de unelte dacice pentru exploatarea sării*, AMM VIII, 1971, p.457-464; E. Iaroslavschi, *Tehnica la daci*, p. 47; ***, *Descoperirea s-a făcut întâmplător în 1938 când se lucra la construirea căii ferate dintre Cluj și Câmpia Turzii*. Obiectele descoperite s-au pierdut în întregime – dar nu înainte de a fi analizate și date de profesorul K. Horedt.

²⁰ I. Al. Maxim, *op. cit.*, p. 458; E. Iaroslavschi, *op. cit.*, Cluj Napoca, 1997, p. 47.

mai ascuțit. Brațul-ciocan are o ușoară înclinare spre mâner. Vârful ciocanului era puternic uzat. Atât mânerul cât și brațul-ciocan erau corect și atent lucrate, din același lemn de carpen ca și cazmaua și lopețile; ele nu prezentau rupturi sau fisuri, deși semnele unei folosiri continue erau vizibile.

Credem că instrumentul acesta se folosea la tăiatul sării, că era deci un **ciocan de sare**. Și dacă am admite, ceea ce nu este deloc exclus, că el avea și un vârf metalic (bronz, fier), demontabil, atunci se apropie și mai mult de tipul Țiului actual folosit la tăiatul minereului. Dimensiuni: lungimea mânerului 55-60 cm; lungimea brațului-ciocan: circa 20 cm; lățimea mânerului: 10-12 cm.

7. Pârghie-cârlig. Piesa aceasta este o sculă simplă, cioplită mai puțin îngrijit, folosită, probabil, la trasul blocurilor de sare, eventual și la alte lucrări, unde putea fi utilizată și ca simplă pârghie. Diametrul piesei: circa 15 cm; lungimea: circa 1,50 m. Pârghia era bine păstrată, fără rupturi sau crăpături.

8. Pârghie simplă. Este o bucată de lemn rezistent, ovală în secțiune, ușor ascuțită la un capăt. Are o lungime de circa 1 m și diametrul de 6-7 cm. Nu avem crăpături, dar prezintă în lungul corpului o serie de scrijelituri.

9. Mai mare. Partea grea, capul maiului a fost numai puțin cioplit, păstrând înfățișarea unei tulpini de carpen mature și sănătoase; capătul ei avea forma tăieturii copacului, cu loviri oblice din ambele părți. Coada maiului e cioplită și netezită. Lungimea totală atingea aproape 1,80 m, diametrul capului maiului era de circa 30 cm, iar diametrul cozii de circa 15 cm.

10. Mai mic. Are înfățișarea celui mare, dar capul prezintă un aspect de butoiăș. Piesa era relativ uzată. Lungimea totală; circa 70 cm; grosimea maximă a capului: circa 15 cm.

11. Troacă. În grămada instrumentelor de pe peronul gării Valea Florilor era numai o singură piesă de acest fel; lucrătorii spuneau însă că s-au găsit mai multe bucăți în puțurile dezgropate. Nu am putut afla ce s-a întâmplat cu celelalte piese.

Troaca era scobită într-un trunchi de copac nedecojit, de circa 40 cm în diametru. Întregul buștean avea peste 2 m lungime. Interiorul era lucrat ca și troacele țărănești actuale de adăpat vitele. Laturile și fundul troacei erau bine cioplite și netezite; unul din capete era crăpat. Adâncimea și lărgimea troacei era de circa 20 cm. Fundul prezenta, pe linia sa mediană, cam din 15 în 15 cm distanță, o serie de orificii de circa 3 cm în diametru. În orificii erau introduse tuburi de soc. În general, piesa era bine conservată; numai în zona mijlocie marginile de sus erau împinse una spre alta.

12. Râșniță din piatră. Era constituită din două piese: a) partea fixă de jos, **meta**, cu un profil conic. Vârful conului prezenta o perforație nu prea adâncă, rotundă, în care se fixa, desigur, un ax de lemn sau de fier. Fața superioară a piesei era mai îngrijit lucrată decât baza; b) partea mobilă, superioară, **catillus**, era de formă conică; avea fața inferioară concavă și dimensionată în așa fel încât să acopere conul piesei inferioare pe care se învârtea. Interiorul său era de asemenea bine cioplit. Piesa era perforată cu o deschidere de aspect trilobat, prin care trecea axul ce era fixat în **meta**. Diametrul părții fixe era de 45-50 cm; piesa superioară era ceva mai mare. Ambele piese erau bine conservate.

Instrumentele prezentate mai sus au fost îngropate într-o veche exploatare de sare; în acest mediu antiseptic, asupra lor nu au putut acționa nici bacteriile de putrefacție, nici cele ale turbefierii”²¹.

Dacă materia organică, în special lemnul, are în sare un bun conservator, nu același lucru se întâmplă cu metalele. Sarea este un agent care ajută și chiar provoacă alterarea profundă a metalelor, determinând distrugerea lor în timp foarte scurt. Așa se explică de ce din seria uneltelor de extras sarea lipsesc total instrumentele metalice.

„O mare parte a instrumentelor scoase din groapa de la Valea Florilor sunt unelte de tip comun, obișnuite și în gospodăriile țărănești de astăzi, ca de exemplu: lopețile, maiurile, pârghiile și altele.

O parte din ele sunt însă unelte aparte. Acestea nu le mai găsim analogii satisfăcătoare nici în inventarul țărănesc actual pentru lucrat pământul și nici în acela al exploatărilor miniere, al ocnelor de sare, nici în trecutul apropiat și nici în timpurile medievale. Așa sunt: piesa pe care am numit-o Țiu, troaca găurită cu tuburi de soc și râșnița. Țiului nu-i cunoaștem corespondența în trecut.

Troaca găurită (cu tuburi de soc) e semnalată în exploatările vechi din Maramureș, susținându-se, fapt puțin probabil, că ar data încă din epoca bronzului. În lipsa unor desene și date despre împrejurările de descoperire e greu să fixăm ceva mai precis timpul utilizării ei; rezultă însă din această descoperire că troaca a fost întrebuințată în extragerea sării și în alte locuri în regiunile noastre”²².

Piesa care a permis atribuirea etnică și totodată dotarea depozitelor este o râșniță de tuf vulcanic, tipic dacică, într-o excelentă stare de conservare, aflată în același loc²³.

Inventarul obiectelor descoperite se rezumă la câteva unelte de lemn și frânghii de iută servind probabil pentru ridicarea blocurilor la suprafață²⁴.

Merită consemnată și descoperirea lui I. Tédlás care, în 1902, cu ocazia îndepărtării depunerilor de la o veche exploatare de la Turda, a recuperat câteva unelte de lemn, pe care le considera romane, dar care puteau fi și de dată mai recentă. Acest tip de unealtă – *lopățică cu mâner scurt 46x13* – fiind cunoscut din epoca dacică²⁵.

Cucerind Dacia, romanii au preluat activitatea de exploatare minieră, deschizând noi mine și amplificând substanțial tehnica de extracție, potrivit practicilor aplicate în tot Imperiul roman „și care nu se deosebea de cea folosită în extracția minereurilor și prelucrarea metalelor”²⁶. Ei au continuat exploatarea la suprafață (la zi) și au amplificat mult exploatarea în subteran folosind „forța de lucru dacică, alături de mineri specializați aduși *ex toto orbe romano*”²⁷. Specialiștii care au încercat să reconstituie metodele și procedeele folosite în epoca romană le-au ilustrat pe baza descoperirilor *in situ*. Ei au constatat și exploatări cu forme neregulate: lungi de 15 – 30 m și late de 4 – 8 m, iar blocurile se scoteau de la talpa exploatării. Cu ajutorul acestor puțuri nu s-a putut

²¹ I. Al. Maxim, *op. cit.*, p. 457-464; E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 47.

²² *Ibidem*, p. 461.

²³ E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 46.

²⁴ V. Wollmann, *op. cit.*, p. 246.

²⁵ Idem, *op. cit.*, p. 242; E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 43.

²⁶ ***, *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 324; N. Maghiar, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 62; E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 45.

²⁷ Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV - XI*, București, 1997, p. 107.

pătrunde la adâncimi prea mari²⁸, prezentând unele inconveniente de aeraj și infiltrări ale apei.

Exploatarea directă din blocuri era o operațiune mai puțin costisitoare și făcea posibil un transport facil. De exemplu sarea din zăcămintele de la Turda, intens exploatate în secolul II, au dus la formarea unei uriașe încăperi subterane unde, pe lacul apărut ulterior, se poate circula cu bărcile²⁹.

După alți autori, salinele romane au fost exploatate în camere de la 17 până la 34 m adâncime și cu o lățime de 6 – 7 m. Camerele erau situate una lângă alta, fiind despărțite între ele printr-un pilier de siguranță³⁰.

Exploatarea s-a făcut de la suprafață, mergând cu extracția de sus în jos cu felii de talpă (expresiile tehnice folosite de romani în exploatările de sare, ca: *alpertura finalis*, *miliarista*, *apasitum* etc., s-au menținut până în secolul trecut, dovedind exploatarea neîntreruptă a sării la nord de Dunăre). Acest sistem de exploatare asigură, pe lângă cheltuieli reduse, o extracție masivă. Extracția n-a putut merge însă la adâncimi mari. Sistemul acesta s-a putut aplica numai acolo unde sarea a fost aproape de suprafață sau ieșită la zi. Asemenea metode de exploatare a sării s-au folosit și în salinele de la Tg. Ocna, Grozești, lângă Râmnicu Vâlcea, la Cireșu, Slănic Prahova, Băicoi lângă Telega și în apropierea Zalăului³¹.

S-a constatat că sarea se obținea din masivele „descoperite la zi”. Se săpau cu mijloace manuale niște gropi imense, în formă de con răsturnat sau niște puțuri adânci și largi, din care se scotea sarea³².

Descoperirile arheologice de la Ocnele Mari, sute de vase de lut ce pot fi reconstituite din miile de fragmente ceramice descoperite și care redau o formă de pahar tronconic, nu pot fi puse decât în legătură cu exploatarea zăcămintelor și pârlășelor de saramură concentrată, prin evaporarea acestora în recipiente de o formă specială, în care sarea rămânea ca un veritabil „drob” tronconic³³.

În zona Buzăului, la Lopătari (Malu Roșu), Mânzălești (Jgheab) sau Sări (Bisoca), rezervele de sare se găsesc la suprafață, la o adâncime de sub 50 cm strat fertil, sau în maluri rupte, chiar în deschidere. Mari rezerve de sare situate la foarte mică adâncime se găsesc și în zona Focșanilor - Valea Sării (Năruja). Călătorul suedez Erasm Henric Schneider de Weismantel, în însemnările de călătorie din 1709 – 1714 prin zonă, arată că „în dosul caselor este pe acolo atâta sare de-și poate tăia orice sătean cu toporul”³⁴; „râcăie puțin pământul și își cioplește cu toporul atâta sare câtă vrea”³⁵.

Tehnica arhaică de exploatare (moștenire din epoca dacică) a sării s-a practicat și în secolul nostru: se săpau niște gropi, ale căror margini se îmbrăcau cu nuiile și blăni de

²⁸ V. Wollmann, *op. cit.*, p. 247.

²⁹ E. Iaroslavski, *op. cit.*, p. 45; A. Mircea, *Oaze de tratament și odihnă pentru turdeni și nu numai pentru ei – Ocnele cu cele trei puțuri de extracție*, în Turda - ediție jubiliară 6 martie 1994, p. 4.

³⁰ N. Maghiar și Șt. Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970, p. 62.

³¹ N. Maghiar, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 62.

³² A. Pârșcoveanu - Apostolide, *Sarea, noua strălucire a unei bogății străvechi*, București, 1963, p. 107.

³³ D. Berciu, *Buridava Dacică*, București, 1981, p. 149.

³⁴ D. Vitcu, *Istoria Salinelor Moldovei în epoca modernă*, Iași, 1987, p. 27.

³⁵ *** , *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 324.

stejar (țambre) pentru ca pământul să nu cadă peste tăietorii de sare, iar când ajungeau cu tăiatul sării la o anumită adâncime gropile erau abandonate³⁶.

Și astăzi se scoate sare în aceste zone extrem de ușor, direct de beneficiar, cu unelte foarte simple. Dacă se scot cantități mai mari (care se încarcă în care sau camioane), atunci se deschid în mal camere în formă de galerii, care merg orizontal circa 2 – 3 m, cu o deschidere de 2 - 3,5 m. De obicei, exploatarea în astfel de galerii nu se continuă întrucât ploile și intemperiiile de peste iarnă provocau căderea marginii superioare a acestora, făcând și mai ușoară scoaterea unor mari bulgări de sare în primăvara următoare - de fapt activitatea constă numai în fărâmarea bulgărilor mari și încărcarea lor în care și camioane. Micii consumatori vin în zonă cu saci și dăsași, sparg bulgării de sare din mal cu sapa, cazmaua sau tesla și o transportă acasă. Aceste proceduri sunt vechi de „când neamul”³⁷.

Aceleași procedee tehnice s-au folosit și în alte locuri cum ar fi Subcarpații Moldovei. Dimitrie Cantemir amintește despre Târgul Trotuș „*țară a ocnelor unde nu este nevoie de vreun meșteșug deosebit ca să alegi sarea; dacă sapi în pământ până la unul sau doi coți*”³⁸ adâncime, găsești sarea cea mai curată și limpede ca porfirul sau cristalul, fără să fie amestecată cu cea mai mică particică de pământ, Ocnele acestea sunt necesare, cu toate că în ele lucrează zi de zi sute de oameni. După ce se scot bolovanii de sare, ei lasă în tot locul stâlpi din aceeași sare cum este cristalul, ca să le sprijine pământul și săpăturile și pentru ca noile drumuri săpate să aibă loc de întindere”³⁹.

Aceste metode rudimentare s-au folosit probabil în toate timpurile acolo unde sarea se găsește la adâncimi foarte mici. Exploatățile organizate de romani, care urmăreau scoaterea unor mari cantități de sare și obținerea de mari venituri, trebuie să fi fost organizate după sistemul prin care se extrăgeau metalele. Adică, se săpau galerii, după sistemul folosit la extragerea aurului, a fierului ș. a.. Romanii practicau sistemul galeriilor în formă de boltă „*ca presiunea să se repartizeze pe pereții laterali, armarea (întărirea) se făcea cu grinzi căpușite cu scânduri numai dacă tavanul era slab*”⁴⁰.

În antichitate sarea solidă se mai obținea printr-un sistem de dizolvare în apă dulce, apoi prin evaporarea saramurii⁴¹. Se putea obține o sare de calitate foarte bună, evitându-se munca adeseori sisifică de a transporta blocurile de sare la suprafață. În acest caz, apa era dirijată în locuri special amenajate în masivul de sare cu ajutorul unor jgheaburi, folosindu-se unelte nu prea complicate.

Foarte posibil ca saramura extrasă din saline să fie supusă evaporării, din ea obținându-se o sare superrafinată, de excelentă calitate. Procedeu este cunoscut din vechime. La Salca (jud. Suceava) există dovada că „*Slatina Mare*” dintr-o concentrație mare de sare, s-a folosit metoda brichetării sării încă din neoliticul timpuriu. Exploatățile

³⁶ I. Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1971, p. 317; N. Stamatiu, *Istoria metodelor de exploatare a zăcămintelor de sare din România*, București, 1943, p. 11.

³⁷ Informație de la Maria Părvu din satul Jgheab, com. Mânzălești, Buzău; Nae Petrache din Valea Sării – Vrancea.

³⁸ Cot – veche unitate de măsură variind între 0,606 m în Muntenia și 0,637 m în Moldova, în Transilvania – 0,623 m, reproducând aproximativ distanța de la cotul brațului până la degetul mijlociu; cf. A. Părscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 108.

³⁹ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Școlară, 1965, p. 84.

⁴⁰ Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în sec. IV - X.*, p. 108.

⁴¹ M. Vitruvius, *Despre arhitectură*, București, 1964, cap. IV, p. 67

de la Salca, aparținând comunităților Criș, sunt mai vechi decât cele de la Salinele Wieliczka, din apropierea Cracoviei – Polonia. Aici saramura se fierbea în vase de mari dimensiuni și când sarea căpăta vâscozitatea dorită era transferată în vase mici, primind forma unor „căpățâni” ușor de transportat. Procedul este pomenit și de Plinius cel Bătrân, fiind răspândit în Galia și Germania, în vremuri mai târzii decât cea dacică⁴².

V. Wollmann consideră că fragmentele de jgheaburi de lemn descoperite la Valea Florilor și Ocna Dejului, județul Cluj, aparțin unei astfel de instalații: „*O parte din inventarul unei astfel de exploatare este cunoscut la Valea Florilor (județul Cluj), fiind datat, după râșnițe și alte obiecte de uz casnic, în epoca dacică. Jgheaburi asemănătoare din lemn s-au descoperit într-o exploatare de adâncime cu vechime apreciabilă la Ocna Dej. După ce corpul de sare a fost atins la o adâncime de 0,3 m și până la cel mult 10 m, s-au montat pe niște suporturi de lemn jgheaburi. Pe fundul jgheaburilor s-au fixat, la anumite intervale, cepuri găurite, străbătute de fire nelignificate de tulpină de tei. Prin înfundarea sau deschiderea acestor cepuri, ca și prin mutarea jgheaburilor colectoare, jetul de apă putea fi condus de-a lungul firelor de bast de tei la locul dorit, în special la jgheaburile plate de distribuție, prevăzute de asemenea cu cepuri. Prin contactul cu apa dulce se obțineau havaje verticale și orizontale. Cu ajutorul unui ciocan de lemn, cele cinci laturi libere ale coastei de sare erau sparte. Odată cu ascensiunea apei tot mai saturate (a cărei evacuare se efectua doar până la mică adâncime) se impunea părăsirea salinei după scurt timp și deschiderea alteia la distanța de 15 – 20 m. La aceste mici adâncimi, aerajul și evacuarea apei nu ridicau probleme speciale, accesul în salină fiind asigurat cu scări sau frânghii. Apa de infiltrație se dirija în bazine colectoare folosind ciuberele care se dădeau din mână în mână. Este cunoscut că romanii foloseau roata de apă pentru „alimentarea salinelor” și pentru a ridica apa la o anumită înălțime*”⁴³. Evacuarea apei ce se aduna în galerii la unul din capetele acestora se făcea fie cu **ciubere** sau găleți date din mână în mână, fie cu o **roată hidraulică cu cupe**, sau cu **șurubul lui Arhimede**, iar din puțurile verticale, cu burduf din piele de vită. Galeriae romane aveau în rare cazuri canale de scurgere a apei⁴⁴.

Când pereții galeriilor nu mai puteau suporta presiunea exterioară sau galeria era inundată, mina era părăsită, reluându-se procedura în altă zonă apropiată din aceeași rezervă de mineral.

Accentuarea crizei Imperiului roman și retragerea acestuia din Dacia la sudul Dunării au lăsat spațiul carpato-dunărean fără apărare în fața invaziei a nenumărate valuri de migratori.

Epoca tulbure a retragerii aureliene și migrația popoarelor au determinat o stagnare, un regres în activitățile populației autohtone care și-a organizat viața în funcție de noile condiții istorice create. Decăderea meșteșugurilor orășenești și a negoțului în prima fază a migrațiilor a determinat adaptarea mineritului și meșteșugurilor cu

⁴² V. Wollmann, *op. cit.*, p. 247; E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 45-46; I. H. Crișan, V. Cazacu, *Creația științifică și tehnică la geto-daci*, în *Istoria gândirii și creației științifice și tehnice românești*, București, 1982, p. 195.

⁴³ V. Wollmann, *op. cit.*, p. 9.

⁴⁴ N. Maghiar, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 67.

necesitățile în unelte agricole ale obștilor sătești⁴⁵. În acest timp, populația daco-romană și romanitatea nord-dunăreană a continuat să se dezvolte sub „învelișul” dominației barbare, care se mulțumea cu îndeplinirea unor obligații materiale și ostășești, neamestecându-se în viața ei socială și politică⁴⁶.

Perioada de criză este marcată și de „încetarea relațiilor comerciale bazate pe folosirea banilor și înlocuirea lor prin raporturile bazate pe economia naturală”, fenomen care începe după invazia hunilor și este unul dintre cele mai caracteristice pentru structura economică a viitoarei orânduiri feudale în curs de formare⁴⁷.

Numeroasele descoperiri arheologice au dovedit că populația băștinașă daco-romană, apoi romanicii au continuat vechile îndeletniciri meșteșugărești, modul de viață și vechile tradiții. Importanța zăcămintelor de sare era deosebit de mare, fiind necesară pentru existența zilnică a localnicilor, era folosită la plata tributului către migratorii nomazi și pentru comercializare în Câmpia Balcanică, unde acest mineral lipsea⁴⁸. „Descoperirea unor așezări autohtone din secolele VI – IX d. Hr. sau a unor morminte izolate de călăreți nomazi în jurul salinelor de la Turda, Ocna Sibiului, Ocna Mureșului, Ocna Dejului, Cojocna, Uioara, Sic, Ocnele Mari și altele” sunt o confirmare a exploatării sării în această zonă. Este cunoscută poziția populațiilor migratoare față de practicarea îndeletnicirilor de valorificare a bogățiilor miniere și chiar față de acelea din cadrul economiei de transformare; părerea că acestea considerau asemenea îndeletniciri „înjositoare pentru poziția lor de dominatori”⁴⁹ se dovedește a fi conformă cu realitatea; ei foloseau populația locală pentru procurarea materiei prime, bazată pe o veche tradiție în această activitate și este de crezut că și exploatarea sării a rămas a se face tot de localnicii care aveau experiența necesară.

Pentru a face față necesităților și solicitărilor, lucrătorii din salinele din spațiul carpato - danubian au fost obligați să se perfecționeze permanent și să găsească noi metode de extracție, pentru creșterea producției, căpătând o experiență prin care devin cunoscuți și în alte zone ale Europei, cum ar fi în Germania, după cum spune Ana Pârscoveanu Apostolide în lucrarea sa despre sare⁵⁰. Probabil la începutul mileniului al doilea s-a trecut la o nouă formă de exploatare, prin puțuri, nu cu galerii. „Principala îmbunătățire tehnică adusă (în Evul Mediu timpuriu) a fost legată de extracția sării pe puț, cu ajutorul vârtelului manual, ca al fântânii. Vârtelul era acționat de 1, 2 sau 3 oameni. Vârtelul cu vertical era cunoscut și folosit încă de pe vremea romanilor.

Vârtelul cu vertical, în forma lui cunoscută în Evul Mediu până în zilele noastre, a început să fie folosit în centrul Europei în secolele XII – XIII. Vârtelul acționat cu

⁴⁵ C. Daicoviciu, Șt. Pascu, *Din istoria Transilvaniei*, I, București, 1963, p. 32; P. Mureșan, *Aspecte etnografice din exploatarea sării în trecut la Ocna Dej*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei* pe anii 1962, Cluj, 1964, p. 388.

⁴⁶ Șt. Pascu, V. Cazacu, *Autohtoni și migratori. „Știință” și tehnică*, în *Istoria gândirii și creației științifice și tehnice românești*, București, 1981, vol. I, p. 249.

⁴⁷ K. Horedt, *Contribuții la Istoria Transilvaniei sec. IV-XIII*, București, 1958, p. 19.

⁴⁸ D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV – XI d. Hr.*, Iași, 1996, p. 24; Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII – XI)*, București, 1983, p. 94; Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV – XI*, București, 1997, p. 122.

⁴⁹ Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii (sec. VIII – XI)*, București, 1983, p. 83; Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV – XI*, București, 1997, p. 109.

⁵⁰ A. Pârscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 167; I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 317; D. C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV – XV*, București, 1973, p. 120.

*ajutorul atelajului cu cai, folosit la extracția sării, a mărit producția salinelor și a permis adâncirea camerelor de exploatare, prelungindu-le durata de existență*⁵¹.

După alți specialiști (ing. Anton Constantinescu), folosirea crivacului⁵² (Planșa 3) (vârtejul cu vertical) este atestată încă din anul 600 în salinele din Maramureș⁵³. Această metodă, cu unele îmbunătățiri ulterioare s-a generalizat la toate salinele deschise în spațiul carpato-danubian și a fost aplicată fără modificări importante până la sfârșitul sec. al XVIII-lea⁵⁴.

Exploatarea în subteran prin puțuri, folosind crivacul pentru a aduce la suprafață sarea, crea în subsol goluri de diferite forme. Procedul a fost folosit în trecut pentru eliminarea neajunsurilor datorită intemperiiilor și se putea extrage sare în orice sezon. Se săpau 2 sau 4 puțuri trecând prin stratul de pământ și câțiva metri în stratul de sare. Acestea se căptușeau cu scânduri și se izolau contra infiltrării apei cu piei de bivol. Odată cu intrarea în sare se săpa în talpă un gol care lua cu timpul forma unui clopot. Forma clopotului, ca secțiune, era eliptică sau circulară, de 50 – 75 m, iar înălțimea era în funcție de adâncimea la care putea ajunge crivacul⁵⁵.

Pentru a putea face aerajul în interiorul minei, minerii făceau două galerii: una verticală „*puț de extracție*” și alta înclinată „*puț de aeraj*”. Pe gura celei dintâi se cobora până la o anumită adâncime un grătar de fier, pe care se aprindeau lemne pentru curățirea aerului din ocna.

Cea de a doua galerie servea pentru comunicația lucrătorilor. Oamenii stăteau suspendați cu sfori („*vițele*”⁵⁶) în interiorul golului creat prin exploatare și ciopleau din pereți. Bolovanii de sare erau puși în piei de bou și trași din puț afară cu crivacul⁵⁷.

Exploatarea era părăsită când nu mai prezenta rezistență, când rezervele de mineral secătuiau pe una din laturi sau, cel mai adesea, când aveau loc infiltrări de apă care ruinau pereții.

Apa se infiltra de multe ori chiar din fundul ocnei, acolo unde „*ciocănașii*”

⁵¹ Șt. Olteanu, V. Cazacu, *Gândirea și creația științifică și tehnică românească în Evul Mediu*, în *Istoria gândirii și creației științifice și tehnice românești*, vol. I, București, 1981, p.291.

⁵² ***, *Crivac*: (vârtejul sau trolitul) este instalația de scoatere a sării din salinele în formă de puț, clopot sau sac. Crivacul era un tambur de lemn așezat orizontal pe un ax vertical; pe tambur se înfășura o funie groasă de cânepă; era învârtit cu ajutorul unui angrenaj de roți dințate. La capătul funiei erau agățate burdufuri de piei de vită sau plase de frânghie sau platforme din lemn, numite *poduri*, pe care se așeza sarea. Tamburul era învârtit, la început, de oameni, iar mai târziu de animale. Funia era înfășurată astfel încât în timp ce un cap urca, celălalt cobora. Folosirea crivacului, consemnată din secolele XII – XIII în Europa și, probabil, încă din anul 600 în Maramureș, încă mai exista în secolul trecut în exploatarea de sare de la Tg. Ocna, Slănic Prahova și Ocna Mureșului.

⁵³ A. Constantinescu, *Din istoria industriei românești*, București, 1981, p. 23.

⁵⁴ Șt. Pascu, V. Cazacu, *op. cit.*, p. 251-252.

⁵⁵ D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 120; A. Ilieș, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească până în veacul al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de Istorie Medie*, vol. I, București, 1956, p. 170; M. Marcu, *Crivacul – un vechi mecanism minier*, în *Revista muzeelor*, nr. 6, 1969, p. 35 – 41; N. Maghiar, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 174 – 175; C. Stoica, *Istoricul orașului Tg. Ocna – Din cele mai vechi timpuri până la 1918*, Onești, 1999, p. 55; D. Vitcu, *Istoria salinelor Moldovei în epoca modernă*, Iași, 1987, p. 90.

⁵⁶ ***, *Vițele*: frânghii de cânepă cu care erau coborâți lucrătorii în ocna. Uneori, între *vițele* se puneau punți de lemn pe care lucrătorii stăteau călare în timp ce coborau sau urcau în / din ocna.

⁵⁷ A. Pârscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 109 – 110; A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 23 – 24; L. Drăgănescu, *Zăcămintele de sare Slănic Prahova. Caracterizare generală*, Ploiești, 1993, p. 38; D. Ichim, *Zona etnografică Trotuș*, București, 1983, p. 53-54.

desprindeau „*brazda*”⁵⁸ sau, alteori, apa dizolva partea de sus a clopotului și buza de sare a puțurilor, iar „*ghizdurile*”⁵⁹ se prăbușeau asupra puțului. Când lucrul devenea greu din cauza adâncimii, tăietorii refuzau să mai lucreze, astfel o ocnă era părăsită după trei sau cel mult patru ani, se căutau și se săpau alte puțuri. Date despre sistemul de exploatare a sării, prin sistemul puțuri, ne sunt oferite de consemnări mai târzii din Evul Mediu, dar având în vedere sistemul tehnic nu prea dezvoltat și foarte ușor de abordat chiar în epoci mai vechi, este de presupus că s-au practicat încă de la începutul mileniului al doilea. Andrei Mihalevich (probabil la 1529) descrie astfel exploatarea saliferă de la Turda: „*La Turda se află una din cele mai bune ocne de la care se poate exploatat sare din Transilvania; are sare bună, tare, albă. Acolo sunt acum două mine, care sunt în lucru, sunt așezate foarte aproape una de alta, la vreo 30 de pași și fiecare ocnă are 3 puțuri de mină dispuse în triunghi și la o depărtare unul de altul de un stânjen aflându-se pe o colină mică.*

Mina mai mare și mai spațioasă are aproximativ mai bine de 70 de stânjeni adâncime, iar mina mai mică are cam 30 de stânjeni. Mina mai mare are un vârtej cu 2 cai cu care se aduce zilnic la suprafață sarea pe care o taie tăietorii, de asemenea și mărunțișul, adică așchiile care sar la cioplire, precum și apa. În celălalt puț de mină tăietorii coboară niște scări. În cel de-al treilea este coborât cu ajutorul unui vârtej manual un cazan mare de aramă în care este foc: aceasta din cauza duhori.

Aceste mine și vârtejuri sunt toate fără schelărie și fără acoperiș. Lucrătorii zilieri trebuie de aceea să lucreze cu toții în ploaie. Minele au doar puțuri și nu și galerii. Aceasta face, ca să nu fie multă apă, măcar că zilnic se scot câteva burdufuri. Apa pătrunde în puțuri doar deasupra sării. Sub sare nu se mai află apă. Minele sunt la fund foarte netede, căci jos se lucrează în adâncime și în lături așa încât sus rămâne ca o boltă.

*În mina cea mare se spune că ar fi mari cantități de mărunțiș, adică resturi de sare fărâmată, care s-a adunat încă de acum un an sub Tornali și care împiedică mersul lucrătorilor și trebuie scoasă afară”*⁶⁰.

F. J. Sulzer (pe la 1781) arată că în Muntenia se lucra ca și în Moldova „*nu cu galerii, ci cu puțuri, adică se începea puțul vertical, la zi, pe vârful muntelui, apoi se continua în direcție perpendiculară sau cu înclinație, după cum cerea poziția celorlalte puțuri și regulile artei miniere; materialul tăiat se extrăgea în piei de bivoli cu macaraua sau trolul (adică crivacul) cu care se făcea și intrarea personalului, întrebuintându-se*

⁵⁸ *** , **Brazdă:** bloc mare de sare, de formă paralelipipedică, cu lungimea de doi până la cinci metri, lățimea de la o jumătate de metru până la un metru și jumătate și grosimea de trei până la șase metri. Desprinderea acestor blocuri era făcută de grupuri de lucrători, care se ajutau cu pene și ciocane. După ce *brazda* era desprinsă din masiv, era spartă în bulgări sau drobi, cu greutate între 20 – 50 kg. Sistemul se practica și la scoaterea brazdelor de sare din malurile deschise. Lucrătorii ciocănași se asociau câte 8 – 10 pe un strat de sare. Ei săpau în linie dreaptă, cu ciocanele, un șanț lat de o palmă și jumătate de la margine și cu o adâncime de o palmă și ceva. După aceea, trei dintre ei iau niște pene de fier, lungi, late și ascuțite la un capăt, iar la celălalt muchite, le potrivesc în vâna sării și le bat cu maiurile până ce *brazda* se despică.

⁵⁹ *** , **Ghizd:** amenajare din grinzi de mesteacăn, ulm sau stejar, care îmbrăca pereții puțului de acces în salină; grinzile erau bine păsuite pentru ca să nu pătrundă apele de infiltrație din pământ în pereții puțului. Ghizdul era amenajat atât în stratul de pământ cât și în stratul de sare, pe 2 – 3 m adâncime. Pentru ca apele de infiltrație să nu pătrundă în pereții puțurilor, între lemn și rocă se puneau piei de animale, paie de cereale sau alte tulpini de plante cu putere de absorbție. Procesul tehnic se numește *ghizduire*. În Moldova, aceste grinzi se mai numesc și țambre.

⁶⁰ *** , *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 268.

ca forță caili”⁶¹.

Cam în același timp cu Sulzer, Raicewich (călător prin Valahia și Moldova la 1789) spune: „*Lucrătorii fac două deschideri, una perpendiculară și alta oblică. La oarecare adâncime, în gura celei dintâi se așează un grătar de fier pe care se ard cantități mari de lemne cu scopul de a schimba și purifica aerul din salină. Cealaltă deschidere servește la ieșire pentru lucrători. Se întâmplă adesea să se dea peste un izvor de apă care stânjenește lucrul în salină, iar inundația este uneori atât de neașteptată încât ciocănașii n-au timp să fugă și toată groapa se umple cu apă*”⁶².

Studiile ingineresti făcute în secolele XIX și XX privind exploatarea sării în țara noastră arată că profilul gropilor de sare, în plan vertical, a cunoscut la noi trei aspecte „*de con, de clopot și de butelie*”⁶³, atestate încă din zorii evului mediu ceea ce permite ipoteza folosirii vârtejului din secolele XII – XIII, poate chiar mai devreme⁶⁴.

Exploatarea prin saline în formă de clopot a fost folosită în Țara Românească până aproape la sfârșitul secolului trecut⁶⁵.

Modul de exploatare se desfășura (cam) în felul următor: de la suprafața pământului se săpau două sau patru puțuri cu secțiune pătrată „*puțuri de extracție*”, la distanța de 4 – 6 m unul de altul. Un puț era folosit pentru coborârea lucrătorilor, iar în al patrulea, cel mai depărtat, se punea un grătar de fier pe care se făceau focuri puternice pentru primenirea aerului din salină. Pentru ca puțurile să nu se prăbușească pereții „*se ghizduiau*”, după sistemul de ghizduire a fântânilor. Puțurile se săpau cam până la 8 – 10 m, după care se trecea la lărgirea lor. Pentru ca apele de infiltrație să nu pătrundă în această parte a puțurilor, săpată în sare, se acopereau pereții cu piei de animale sau paie de grâu, în care se strângeau apele. În cazul unor infiltrații minore, apa era strânsă prin jgheaburi, în butoaie sau burdufuri și scoasă afară cu crivacul. Se săpa tot mai adânc, pereții începeau să se lărgească formând uzna⁶⁶, până când totul căpăta forma unui clopot imens care ajungea uneori până la 40 – 70 m diametru la bază. Când se atingeau aceste dimensiuni, nu se mai lărgeau pereții clopotelor, ci se mergea în jos, cu pereți drepecți, ca un cilindru, până ce clopotul atinge dimensiuni chiar de 100 m. Săparea sării în aceste ocne consta în desprinderea din masivul de sare a unor blocuri de sare (brazde) destul de mari (lungi de până la 5 m, cu lățimea de la o jumătate de metru până la un metru și grosimea de 300 până la 600 cm). Desprinderea blocurilor de sare se făcea manual cu ajutorul unor pene și ciocane⁶⁷.

Abandonarea unei mine se făcea când rezistența pereților galeriei sau a cupolelor în formă de clopot sau butelie scădea, când apăreau infiltrații de apă sau când se produceau prăbușiri ce duceau la accidente catastrofale. Niciodată nu se puteau epuiza rezervele de sare dintr-un masiv, maximul exploatării reprezentând o treime, restul de două treimi fiind sacrificată pentru pereți și pentru siguranța ocnei⁶⁸. Astăzi, când se

⁶¹ A. Ilieș, *op. cit.*, p. 171; Ana Pârscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 109.

⁶² A. Pârscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 169.

⁶³ N. Stamatiu, *op. cit.*, p. 9.

⁶⁴ Șt. Olteanu, V. Cazacu, *op. cit.*, p. 291.

⁶⁵ A. Pârscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 111.

⁶⁶ *** *Uzna*: locul în care începea lărgirea puțului și deschiderea bolții ocnei, „*locul în care se fixa piciorul puțului*” din care începea extragerea sării.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 112.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 113.

folosesc metode moderne de extragere, procentul de exploatare este de 60 %⁶⁹.

Când o mină era părăsită, se trecea la o nouă exploatare, în același masiv, la câteva zeci de metri de prima. Ca să prevină accidentele, în salină erau coborâte animale, de obicei șobolani, care avertizau cu puține momente înainte o eventuală prăbușire. Pentru a depista infiltrările de apă și apropierea de sol, când scădea rezerva de sare, se foloseau broscuțele, care se înghesuiau spre pereții în care creștea umiditatea și astfel atenționau asupra pericolului⁷⁰.

Dacă totul mergea normal (fără pericole), mina era abandonată când vârtejul (crivacul) nu mai putea scoate sarea sau când coborârea lucrătorilor pe frânghii devenea periculoasă. Sistemul de săpare și lucru era asemănător și în salinele care aveau formă de butelie, clopot sau sac.

Sarea scoasă din mine era în cea mai mare parte sub formă de bulgări a căror dimensiuni variaua. Având în vedere că transportul sării în interiorul minei se făcea de lucrători, greutatea unui bulgăre trebuia să reprezinte posibilitatea acestuia de transport – cam 50 kg. Ana Pârscoveanu Apostolide apreciază greutatea bulgărilor care se obțineau din spargerea unei brazde la 20 – 50 kg.⁷¹

Din cercetările de teren s-a constatat că se scoteau bulgări cam de 30 kg, care se puteau mișca ușor și puteau fi încărcați de lucrători în car sau în căruciorul cu care îi duceau în grajduri și padocurile pentru animale. (Planșa 4).

În procesul de scoatere a sării rămânea o mare cantitate de sare mărunță, care, desigur, nu era neglijată, fiind transportată cu saci și râșnită pentru uzul gospodăresc. În gospodărie sarea mărunță se obținea prin pisare cu ajutorul unor pive, cu zdrobitori de piatră, iar pentru hrana animalelor se foloseau bulgării care se puneau în iesle, în crăcană sau în curțile animalelor (padocuri) direct pe pământ.

Întrucât durata de exploatare într-o mină de sare era scurtă, 3 – 4 ani⁷², din motivele mai sus arătate, astăzi nu se mai găsește nici o veche exploatare părăsită. Toate fostele ocne au fost inundate ori s-au prăbușit, lăsând în locul lor lacuri sărate. Dintre acestea pot fi enumerate: Lacul Ursu (Sărata), lacul băilor Ocnele Mari, lacul băilor Ocna Sibiului, Ocna Șugatag, Cojocna, Turda, lacul băilor Slănic Prahova ș. a. Ultima exploatare a sării în formă de clopot, ale cărei urme se mai pot vedea, este cea de la Slănic Prahova, din *Muntele de Sare*⁷³.

*

Romanii, atât de pricepuți în valorificarea bogățiilor minerale, au organizat sistematic exploatarea rezervelor de sare aflate din abundență în Dacia. Numele de

⁶⁹ Informația ne-a fost oferită de inginerul Octavian Petru de la Ocnele Mari.

⁷⁰ Informația a fost obținută de la inginerul Cernea Milea, de la Salina Tg. Ocna.

⁷¹ A. Pârscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 112.

⁷² C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 43; A. Ilieș, *op. cit.*, p. 170.

⁷³ Informație de la inginerul Liviu Drăgănescu de la mina Slănic Prahova, căruia îi mulțumesc și pe această cale; autor al multor lucrări despre zăcămintele de sare din zonă, acesta aprecia că în cel mult 3 ani din cupola clopotului, care era aproape completă în 1996, nu va mai rămâne nimic. În locul ei, prin inundare, a apărut un lac sărat.

„*Salinae*” dat unor localități ca Ocna Mureșului⁷⁴ și dovezile arheologice sugerează că exploatarea sării a constituit o importantă preocupare pentru romani; descoperirile monetare de pe cursul Someșului dovedesc exploatarea sării la Mănăstur, Bota, Reteag, Ciceu, Cristur, Arpaș, Beclean, Sântereag, Tahot, Sâmpaul, Ocna Dejului, Rogna, Ilișua, Rupea, Domnești (Uioara de Jos)⁷⁵, Sic, Cojocna în Podișul Transilvaniei, la Tg. Ocna⁷⁶ și Grozești în Moldova, la Slănicul de Prahova, Băicoi lângă Telega⁷⁷ în Subcarpații Munteniei și în zona Ocnele Mari⁷⁸ din Oltenia.

Exploatarea sării a continuat fără întrerupere și în perioada marilor migrații⁷⁹. La sfârșitul primului mileniu și începutul mileniului al doilea numărul documentelor care vorbesc de exploatarea și comerțul cu sare este tot mai mare, subliniind, astfel, rolul deosebit al acestui mineral în viața economico-socială și chiar politică a romanilor și, mai târziu, a românilor.

Uneltele folosite în săparea „*minelor de sare*” și apoi pentru scoaterea sării erau simple, asemănătoare celorlalte unelte de minerit. Datorită caracterului distructiv al sării asupra obiectelor de metal, astfel de unelte nu se cunosc până în prezent. Uneltele erau rezultatul practicării unei tehnologii extractive și de prelucrare a minereului folosită în tot cursul mileniului I d. Hr., în baza acumulării și transmiterii cunoștințelor necesare din generație în generație, atât în ce privește sursa de minereu, cât și în ceea ce privește tehnicile de prelucrare. „*Progresul tehnic constituie rezultatul unei experiențe colective acumulate în decursul vremii; fiecare generație moștenește experiența celei precedente și, adesea îmbogățită, o transmite generației următoare*”⁸⁰. Vechile civilizații au pregătit o moștenire care nu putea fi ignorată de către cei ce le-au succedat, asigurând o continuitate în transmiterea progresului tehnic de la o epocă la alta. „*Societatea dacică nu putea să nu transmită experiența sa tehnologică în tot cursul mileniului I e. n., fiind preluată de societatea medievală. Marile migrații, nu numai că n-au distrus acest progres al epocii anterioare, dar au căutat să profite de tehnicile întâlnite la populația locală, contribuind la difuzarea unor tehnici din lumea romană în zone și regiuni geografice care nu fuseseră niciodată supuse Romei*”. Populația din zona carpato-dunăreană a continuat, „*în tăcere*”, munca pe care înaintașii ei o desfășuraseră și a cărei experiență i-o transmisese prin secole. Uneltele de minerit în exploatarea sării erau: *ciocanele de bătut fâgașe* (descoperirea de la Ocna Sibiului)⁸¹, din metal cu coadă de

⁷⁴ N. Maghiar, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 61; N. Dobra, *Ocna Mureșului. Monografie*, Alba Iulia, 1996, p. 18; M. Petrescu – Dâmbovița, H. Daicoviciu, D. Gh. Teodor, L. Bârză, F. Preda, *Istoria României de la începuturi și până în secolul al VIII-lea*, București, 1995, p. 245; D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, București, 1968, p. 138 – 139; 205 – 207; 270 – 271, 277; V. Wollmann, *op. cit.*, p. 240 – 249.

⁷⁵ N. Dobra, *op. cit.*, p. 44.

⁷⁶ C. Stoica, *op. cit.*, p. 35 – 36.

⁷⁷ N. Maghiar, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 62.

⁷⁸ C. Tamaș, *Istoria Ocnelor Mari, Râmnicu Vâlcea*, 1995, p. 58 – 61; S. Purece, *Contribuții la istoria exploatării sării în județul Vâlcea (1864 – 1900)*, în *Studii Vâlcene*, III, 1972, p. 86 – 87.

⁷⁹ Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII – XI)*, București, 1983, p. 94; idem, *Societatea carpato-dunăreano-pontică în secolele IV – XI*, București, 1997, p. 122; D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV – XI d. Hr.*, Iași, 1996, p. 103; idem, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V – XI e. n.*, Iași, 1981, p. 28; K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei, sec. IV – XIII*, București, 1958, p. 61

⁸⁰ Șt. Olteanu, *Societate carpato – danubiano – pontică în secolele IV – XI*, București, 1997, p. 124.

⁸¹ V. Wollmann, *op. cit.*, p. 247.

lemn din măr sau gutui⁸², *pene, baroase și rude*⁸³ de metal, *balanțe* pentru cântărit bolovanii de sare, *scări de frânghii cu fuștei de lemn* pentru a coborî în puțuri, *roabe și târgi* pentru transportat bolovanii de sare, *mături, lopeți și fârașe* pentru strângerea sării fărâmate⁸⁴.

Uneltele erau făcute în ateliere meșteșugărești locale, în majoritate din metal și lemn. Uneltele descoperite prin săpături arheologice în așezări izolate și depozite, deși nu sunt destinate extragerii sării, permit cunoașterea tehnicilor folosite de meșterii fierari, întâlnite de la geto-daci, daco-romani, romanici, străromâni până la românii din epoca medievală și până la producerea industrială a uneltelor, unele din ele fiind încă folosite și astăzi, mai ales în mediul rural.

Întrucât sistemul de săpare al salinelor era asemănător cu cel practicat în scoaterea minereurilor de metal, putem aprecia că uneltele folosite erau și ele asemănătoare. Astfel, putem considera uneltele descoperite în minele de la Ghelar și Teliuc exemplare autentice de unelte folosite și în scoaterea bulgărilor de sare.

Unelte de minerit atribuite epocii romane s-au mai descoperit la Băișoara și Roșia Montană. Ca tipologie, aceste unelte se aseamănă cu cele folosite în Evul Mediu și chiar cu cele pe care le făceau fierarii satelor din prima jumătate a secolului al XX-lea. Uneltele din epoca romană, din a doua epocă a fierului, la Valea Regilor, la Ocne și Slatina din Maramureș, s-au găsit câteva unelte de lemn și frânghii de iută, servind probabil pentru ridicarea blocurilor la suprafață⁸⁵; „... pe valea Ialomiței..., ca și pe Siret în sus, un vechi drum de la Dunăre în Dacia, s-au găsit cioburi din epoca străveche a pietrei și grecești și, peste acestea urme romane”⁸⁶.

Iluminatul minelor se făcea cu ajutorul opaițelor (*lucernae*). Aceste opaițe erau prevăzute cu un rezervor în partea dinapoi, unde se păstra uleiul, iar partea dinainte era ascuțită, având un orificiu pentru scoaterea filtrului și un alt orificiu pentru turnarea uleiului în rezervor. Existau opaițe cu două orificii (*lucerna bilychnis*), cu trei orificii (*lucerna trilychnis*) sau cu mai multe orificii (*lucerna polilychnis*). La Roșia Montană s-au găsit numeroase opaițe – copii după cele romane, realizate de meșteri locali⁸⁷. Folosirea opaițelor este menționată de Plinius care precizează că durata unui schimb de lucru era măsurată prin capacitatea de ardere a unui astfel de opaiț⁸⁸.

Pentru ieșirea din mină existau opaițe făcute din bronz, montate pe un lanț în galeria de evacuare. Mai târziu, când începe să se folosească săparea salinelor în formă de sac, clopot sau butelie, opaițele se agățau de pereți cu cârlige.

Pentru coborâtul în salină se foloseau scări din lemn, cioplite în trunchiuri de copaci, utilizate până nu de mult în minele din Munții Apuseni și cunoscute sub denumirea de „*scări romane*”. Când începe folosirea „*crivacului*”, coborârea lucrătorilor se făcea folosind platforma crivacului, fie agățați în sfori, prinși de „*otgonul*” acestuia

⁸² D. Ichim, *Zona etnografică Trotuș*, București, 1983, p. 53; P. Mureșan, *op. cit.*, p. 298.

⁸³ ***, *Rudă*: (regionalism) cuvânt provenit din limba maghiară, *rud*; este un drug de metal sau lemn folosit ca pârghie la manevrarea brazdelor și bulgărilor de sare în salină.

⁸⁴ D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 120; I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 317; P. Mureșan, *Aspecte etnografice din exploatarea sării în trecut la Ocna Dej*, în Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1962, Cluj, 1964, p. 387.

⁸⁵ V. Wollmann, *op. cit.*, p. 246.

⁸⁶ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 2000, p. 48.

⁸⁷ V. Wollmann, *op. cit.*, pl. LXXV, LXXVI.

⁸⁸ Idem, *op. cit.*, p. 111.

sau încălecând niște traverse care erau prinse între „rețele”⁸⁹ (vițele).

Pentru ușurarea transportului bulgărilor de sare se foloseau târgi și roabe cu punte, construite în întregime din lemn; dar, cel mai adesea, bulgării erau cărați cu brațele.

După cum s-a menționat, apa din infiltrări, care reprezenta cel mai mare pericol pentru prăbușirea pereților, era evacuată folosind *roata hidraulică „șurubul lui Arhimedes”* cum o numește Vitruvius. Această roată – turbină pentru evacuarea apei era pusă în mișcare de forța omului.

În minele romane de la „*Sf. Petru și Pavel*” (Bucium, jud. Alba) s-a găsit arborele unei roți hidraulice⁹⁰. Această descoperire ne îndreptățește să presupunem că astfel de instalații puteau fi utilizate și în salinele romane din centrul fostei provincii.

Crivacul folosit din zorii evului mediu era realizat din lemn, mărirea capacității acestuia a fost posibilă odată cu trecerea de la forța umană la folosirea animalelor, respectiv a cailor care acționau la suprafață, adăpostiți de un șopron. Multe din uneltele folosite în interiorul salinei erau din lemn: fârașe, scafe, lopeți⁹¹, pentru strângerea și încărcatul sării mărunte.

Transportul sării spre locurile de desfacere se făcea cu care⁹² sau sânni pe uscat, iar pe apă cu nave speciale; Dunărea, „*calea marilor râuri, care erau și atunci, drumuri pe care se poate pătrunde înăuntrul țărilor*”⁹³. Pe văile Siretului, Buzăului, Ialomiței, Argeșului, valea Trotușului au trecut, de-a lungul timpului, la deal și la vale, „...*negustori romani, țărani daco-romani, ...viața dacică fără zgomot și fără pompă se face viața romană*”, și mai târziu românească⁹⁴. Denumirea de „*drum al sării*” împânzește întregul spațiu carpato-dunărean.

În epoca romană, importanța acestui mineral a făcut ca drumul imperial să străbată chiar zona ocnelor dintre *Salinae* și *Apulum*⁹⁵. Prin așezarea sa la întretăierea marilor drumuri comerciale ale antichității, Dacia a pătruns de timpuriu în circuitul economic european⁹⁶.

Începând din epoca romană și până târziu în evul mediu, pentru transportul sării s-au folosit „*navele*” – plutele care circulau pe Mureș, „*drum al sării*”⁹⁷, pe Someș, unde în

⁸⁹ A. Pârscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 113.

⁹⁰ N. Maghiar, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 76.

⁹¹ Când excavările moderne din salina Turda au atins capătul nordic al zăcămintului, au fost descoperite fragmentele unui fâraș și ale unei mături de nuiele. Informație de la doamna A. Cătiș de la Muzeul de Arheologie din Turda, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁹² P. Mureșan, *op. cit.*, p. 415.

⁹³ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, Cartea Românească, 2000, p. 32.

⁹⁴ V. Pârvan, *Începuturile...*, p. 130.

⁹⁵ D. Tudor, *Orașe târguri și sate în Dacia Romană*, București, 1968, p. 206; V. Moga, *Din istoria militară a Daciei Romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj Napoca, 1985, p. 65 – 66; M. Brudiu, *Drumul roman prin Moldova de jos – între intuiție și realități arheologice*, în Pontica, XXXI, p. 209; C. C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei Romane*, București, 1995, p. 94.

⁹⁶ I. Stângă, *Viața economică la Drobeta în secolele II-VI p. Ch.*, Biblioteca Thracologica XXVI, București, 1998, p. 31.

⁹⁷ D. Tudor, *op. cit.*, p. 205; N. Dobra, *op. cit.*, p. 17 – 18; A. Bejan, *Banatul în secolele IV – XII*, Timișoara, 1995, p. 91; P. Iambor, *Drumuri și vămi ale sării din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu*, în AMM, XIX, 1982, p. 76; C. C. Petolescu, *op. cit.*, București, 1995, p. 94; M. Macrea, *Viața în Dacia Romană*, București, 1969, p. 306; C. C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman*, București, 2000, p. 243; ***, *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995, p. 200; ***, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 220; ***, *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970, p. 346, 537, 551.

zorii feudalismului exista „*un port regal*”⁹⁸, drumul cobora apoi pe Crișul Repede, spre Panonia⁹⁹, și pe Olt, pe care circulau plutele care duceau spre comercializare sarea extrasă din Buridava – Ocnele Mari¹⁰⁰.

Prezența zăcămintelor de sare în apropierea cursului Tisei „*permitea expedierea acesteia cu repeziciune, fără cheltuieli deosebite, în provinciile dunărene*”. Transportul sării pe Tisa s-a efectuat până la începutul sec. XX¹⁰¹.

Despre folosirea navelor (plutele) în transportul sării mai ales pe Mureș sunt consemnări care încep din epoca romană, dar mai ales din zorii feudalismului¹⁰². Informații detaliate asupra construcției acestor tipuri de plute nu se găsesc în documentele timpului, deși ele amintesc foarte des folosirea lor. Singurele informații, și acestea vagi și nesemnificative, sunt în documente care clasifică navele după dimensiuni: mare, mijlocie și mică¹⁰³. Dintr-un alt document, „*prin care jurații din Dej întăresc statutul breslei cârmacilor de plute*”, aflăm că aceste nave aveau un sistem de cârmire, de menținere a direcției pe firul apei. Navele destinate transporturilor de sare – „*kurb*” în documentul din 1236 – trebuie să fi avut bordurile înălțate pentru a înlătura pericolul inundării și dizolvării bolovanilor¹⁰⁴.

Cercetări etnografice recente au arătat că tehnica de construcție a plutei s-a menținut arhaică, rudimentară până la începutul veacului nostru. „*Lemnele erau legate unele de altele cu gânjuri de nuiel, în față se băteau chingi pe care se fixa jugul plutei, iar mai apoi cârma ei. În spate, lemnele se mișcau în voie... Cele mai vechi plute au fost formate dintr-un singur căpătâi*”, o plută având o singură lungime de lemn. Când se ajungea la șes în locurile unde mersul apei este mai lin, se legau până la patru plute una de alta¹⁰⁵. Cu aceste mijloace, sarea din zona Transilvaniei, Subcarpații Munteniei și Subcarpații Moldovei ajungea în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii¹⁰⁶, „*până la Saloniae, la Mytilene ori chiar până în Egipt*”¹⁰⁷, până în Bulgaria, unde nu exista sare în afară de câteva tuzle¹⁰⁸, în Buceag și Crimeia, ca și în alte țări îndepărtate unde transportul se făcea cu corăbiile¹⁰⁹.

⁹⁸ P. Mureșan, *op. cit.*, p. 411; ***, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 161; ***, *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970, p. 360.

⁹⁹ A. Rustoiu, *Ceramica dacică de la Florești, Cetatea Fetei*, (jud. Cluj), în Bistrița VII, 1993, p. 66-67.

¹⁰⁰ D. Tudor, *op. cit.*, p. 367; V. Wollmann, *op. cit.*, p. 244

¹⁰¹ V. Kotigoroškó, *Ținuturile Tisei superioare în veacurile III î. e. n. – IV e. n.*, Biblioteca Thracologica XI, București, 1995, p. 182.

¹⁰² D. I. R. - C., veac XI – XIII, vol. I, doc. 4, p. 2; doc. 15, p. 9; doc. 79, p. 152; doc. 103, p. 162; doc. 105, p. 164 – 165; doc. 106, p. 165 – 166; doc. 109, p. 167 – 168; doc. 113 și 121, p. 171, 178; D. I. R. - C., veac X – XIII, vol. II, doc. 346, p. 309; P. Iambor, *op. cit.*, p. 80, P. Mureșan, *op. cit.*, p. 410 – 413; Al. Doboși, *Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în evul mediu (secolele XIV – XVI)*, în Studii și cercetări de Istorie Medie, I, anul II, 1951, p. 125 – 134; Șt. Pascu, *Voevodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1971, p. 275.

¹⁰³ D. I. R. - C., veac XI – XIII, vol. I, doc. 242, p. 289; D. I. R. - C., veac XI – XIII, vol. II, doc. 349, p. 309;

¹⁰⁴ P. Mureșan, *op. cit.*, p. 412 – 413.

¹⁰⁵ I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 303.

¹⁰⁶ N. Dobra, *op. cit.*, p. 18; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, 1938, p. 193.

¹⁰⁷ V. Pârvan, *Dacia*, București, 1972, p. 154.

¹⁰⁸ A. Decei, *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*, București, 1939, p. 16.

¹⁰⁹ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 85.

*

O altă formă de exploatare a resurselor de sare a fost și este folosirea apelor sărate. Marcus Vitruvius Polia, în lucrarea *Despre Arhitectură*, consemnează scoaterea sării din apele sărate. Această metodă de obținere a sării poate fi mai veche decât exploatarea sării geme. Folosirea surselor de apă sărată era mai simplă, dar cantitățile de sare obținute prin evaporare erau mici.

Plinius cel Bătrân (sec. I d. Hr.) afirmă că exploatarea sării a început sub al patrulea împărat al Romei, Ancus Marcius, prin numirea a doi cenzeni denumiți „salinatores” și care se știe au introdus impozite pe sare, iar primele saline au fost „salinae marine” care erau în funcțiune la gurile Tibrului, în portul Ostia, lângă Roma. Istoricul Herodot, poemele lui Hesiod ca și Iliada lui Homer pomenesc de conservarea, prin sărare, a cărnii și peștelui, precum și de obținerea sării prin evaporarea apei de mare¹¹⁰.

Exploatarea acestor resurse a scăzut pe măsură ce populația a crescut demografic, tehnica de extracție a sării ca și uneltele s-au perfecționat, iar mijloacele de deplasare (transport) au devenit mai eficiente. Utilizarea apelor și izvoarelor sărate a continuat să se facă fără întrerupere de către așezările apropiate, pentru nevoile gospodărești.

Apa sărată era fiartă în oale mari de lut, până se transforma „într-un terci de sare umedă. Terciul era pus, apoi, în mici vase speciale, de asemenea de lut, de formă cilindrică sau conică și uscat în continuare până ce sarea devenea o masă solidă, o brichetă de sare, ușor de transportat. Procedul este străvechi. Pliniu arată că el era folosit în Galia și Germania; de asemenea, Tacit arată că era folosit în Hermanduri”¹¹¹.

Tehnica extragerii sării sub formă de brichete a fost folosită, în trecut, și pe teritoriul țării noastre. La Solca (jud. Suceava), unde există numeroase saline, s-a găsit dovada că izvorul Slatina Mare, care are concentrația maximă de sare (260 – 310 %), a fost folosită pentru brichetarea sării încă din neoliticul timpuriu, în mileniul V î. Hr. (Cultura Criș)¹¹².

În lipsa zăcămintelor de sare pe teritoriul Dobrogei, băștinașii și grecii din cetățile pontice (mari exportatori de pește sărat în cetățile din sudul egeic) erau nevoiți să folosească sarea masivă recoltată în bazinul de evaporare sau în bălți de felul celor menționate și astăzi¹¹³. Practicarea acestui vechi meșteșug este dovedit și de aplicarea termenului etimologic de „Tuzlă”, care vine din limba turcă și înseamnă „sărărie”.

Metodele de exploatare a sării masive erau foarte simple și anume: **a)** se dirija apa în spații închise unde se puneau bolovani din rocă, mari, care se udau cu apă sărată și erau lăsați la uscare. După ce se uscau, sarea depusă pe bolovan era măturată și strânsă în vase speciale; **b)** alteori, în balta artificial creată cu apă marină, se puneau crăci din lemn, verzi (curățate de frunze) și, după ce se usca sarea depusă pe ele, erau bătute pe niște poduri de lemn, iar sarea adunată se mătura și se strângea; **c)** o altă metodă era aceea de a aduce apa direct pe un pod de lemn după care, în urma evaporării, se strângea sarea în

¹¹⁰ A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 7 – 8.

¹¹¹ I. Horațiu Crișan, V. Cazacu, *Creația științifică la geto-daci*, în *Istoria gândirii, creației științifice și tehnice românești*, București, 1982, p. 195.

¹¹² Idem.

¹¹³ ***, *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 515.

formă de praf¹¹⁴. În aceste tuzle, până în timpurile noastre, se foloseau vechile „*armane*” (cuvânt turcesc care înseamnă loc închis), unde erau așezați niște bolovani mari, care erau stropiți cu apă de mare, care, sub razele soarelui și bătaia vântului se evaporă, iar pe piatră rămânea sarea, care era apoi rasă¹¹⁵.

Spațiul carpato-dunăreano-pontic este extrem de bogat în izvoare sărate - „*murători*” (mici ochiuri cu apă sărată) și lacuri sărate provenite, în cea mai mare parte, prin prăbușirea și inundarea vechilor saline.

Ținutul Maramureșului, tot Podișul Transilvaniei, zona Subcarpatică a Moldovei, zonele Sucevei și Troțușului, Subcarpații Munteniei, zonele Vrancei, Buzăului, Prahovei și Rm. Vâlcei sunt pline de izvoare sărate și „*murători*”.

O mai intensă exploatare a apelor sărate s-a practicat în perimetrul lacurilor Sasîc, Chagon, Ali-Beg și Burno-Gala de pe malul Mării Negre, în sudul Basarabiei. Sărăriile de la Tuzla, Cetatea Albă, Sorani și Martiza¹¹⁶ au funcționat fără întrerupere, probabil din vremea coloniilor grecești și până în perioada interbelică. Sărăriile care aprovizionau Basarabia cu sare se află acum în Ucraina.

Apa acestor izvoare sărate, saramuri sau slatini, cum se numesc în Moldova, se folosește în: **a. alimentație** – la săratul hranei, conservarea cărnii și murăturilor¹¹⁷ și la pregătirea diferitelor feluri de brânză și caș¹¹⁸; **b. hrana animalelor** – pentru muratul tocăturilor¹¹⁹; **c. în tratament terapeutic** (al durerilor reumatice)¹²⁰.

Transportul și depozitarea apei sărate se face astăzi, ca în toate timpurile, în vase de lemn. Obținerea prafului de sare – „*huscă*” - prin evaporare se practică mai puțin astăzi, în schimb se exploatează cu ușurință și destul de frecvent „*husca*” depusă pe malurile din jurul „*murătorilor*” sau izvoarelor sărate.

Exploatarea sării și a apelor sărate a constituit o îndeletnicire continuă în spațiul carpato-dunăreano-pontic în primul mileniu și a fost, în mod cert, o preocupare numai autohtonă, vechimea și permanența unor asemenea îndeletniciri constituind o elocventă dovadă a continuității neîntrerupte a daco-romanilor și apoi a populației vechi românești de pe întreg teritoriul care alcătuia altă dată vechea Dacie¹²¹.

În lipsa dovezilor arheologice și a documentelor scrise referitoare la exploatarea sării și a apelor sărate, este utilă valorificarea unor cercetări etnografice privind exploatarea populară a sării, care s-a practicat și se mai practică și astăzi. „*Un practician al etnoarheologiei, John Nandris, a atras recent atenția asupra potențialului etnografic încă existent în România și în alte țări din sud-estul Europei, arătând că ratarea prilejului de a efectua aici cercetări etnoarheologice echivalează cu respingerea unui laborator viu al materialului perisabil*”¹²².

¹¹⁴ Informator Olteanu Aurel din Buzău, marinar; L. Drăgănescu, *Sărăriile din Basarabia* ..., p. 15.

¹¹⁵ A. Pârscoveanu Apostolide, *op. cit.*, p. 96.

¹¹⁶ L. Drăgănescu, *Sărăriile din Basarabia*, în *Pro Basarabia și Bucovina*, anul VII, nr. 11, 1996, p. 15.

¹¹⁷ D. Ciobanu, *Sarea – Aliment și sursă de venituri pentru locuitorii din nord-estul Munteniei*, în *Sargeția*, XXVI / 1, 1995 – 1996, p. 421 – 430.

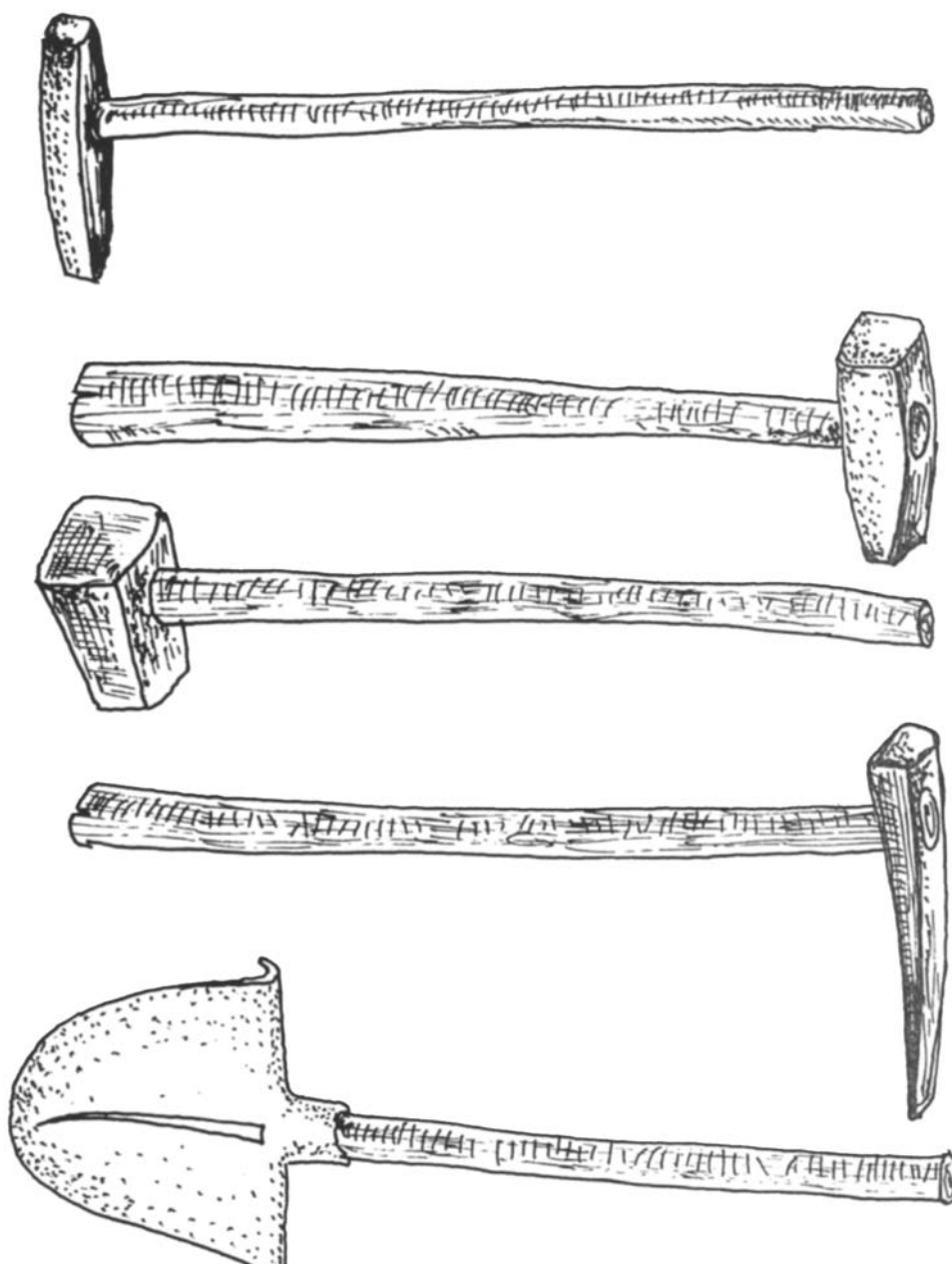
¹¹⁸ M. Alexianu, Gh. Dumitroaia, D. Monah, *Exploatarea resurselor de apă sărată din Moldova: abordare etnoarheologică*, în *Traco-Dacica*, tom XIII, nr. 1 – 2, 1992, p. 159 – 167.

¹¹⁹ Informator Popa Emilian din satul Negoșina, jud. Buzău și Plăiașu Gheorghe, sat Săreni, comuna Lopătari-Buzău.

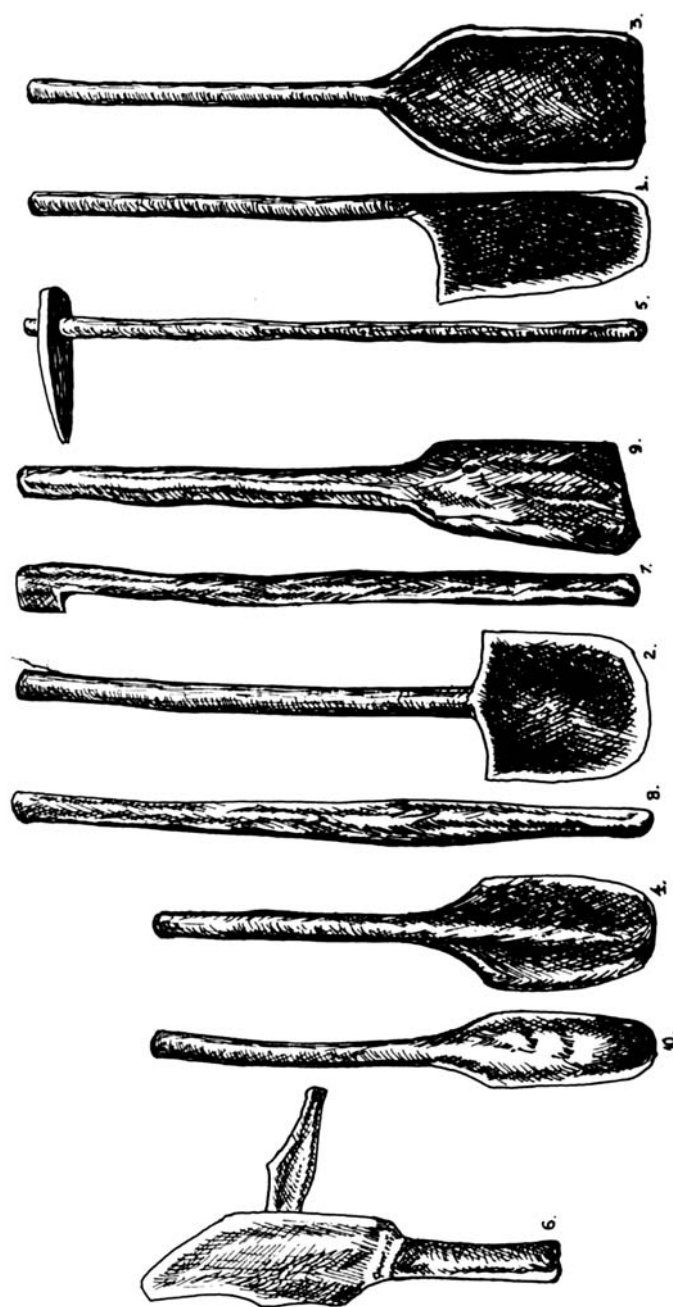
¹²⁰ Informator Varvara Boncu, din satul Muscelul Țigănesc, jud. Buzău.

¹²¹ D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV – XI d. Hr.*, Iași, 1996, p. 24.

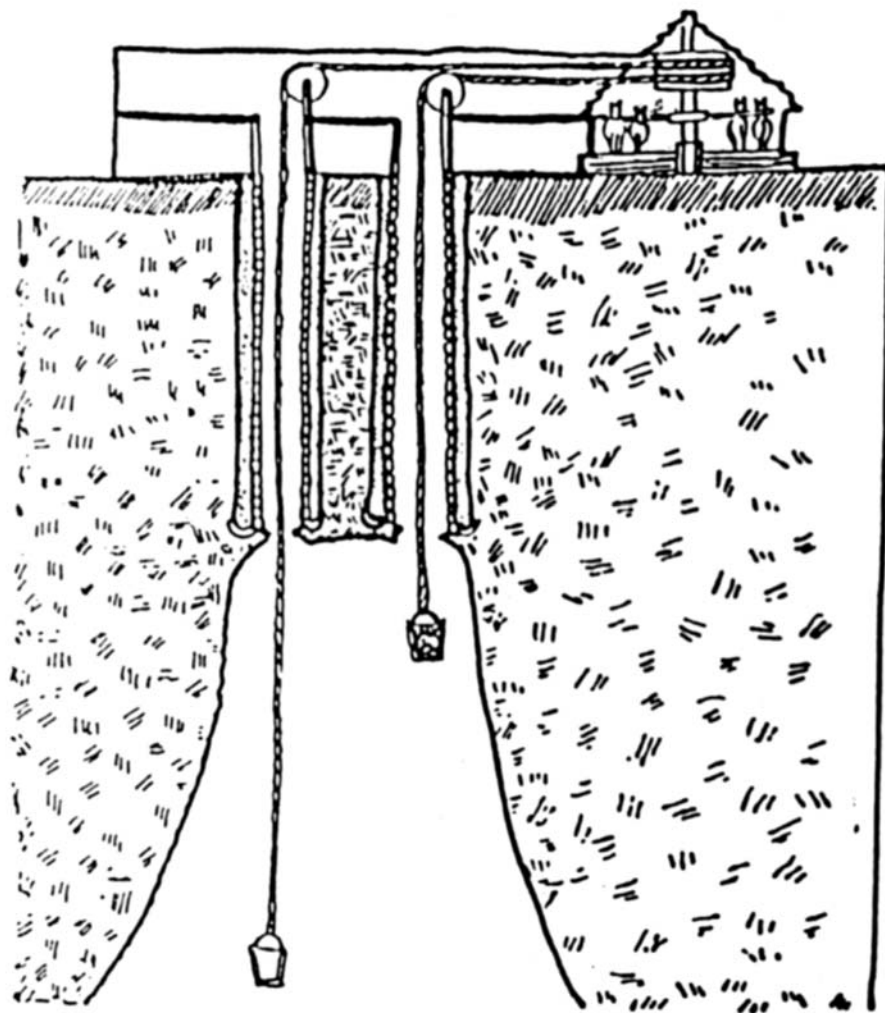
¹²² M. Alexianu și colaboratorii, *op. cit.*, p. 159.

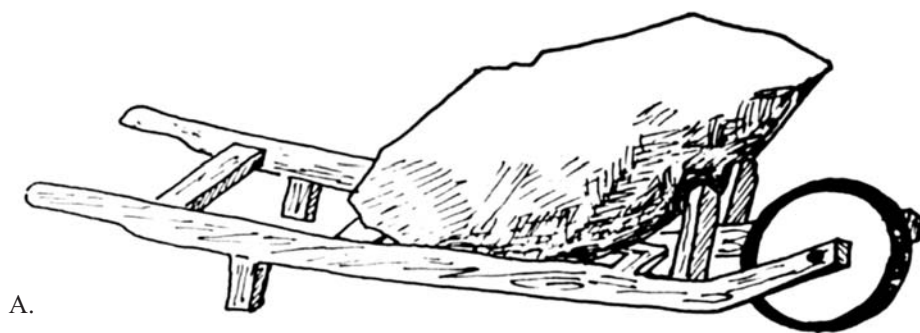
Planșa 1. Unelte folosite pentru extragerea sării din malurile de sare din zona Buzăului (Pietraru), comuna Cozieni (în anul 2000).

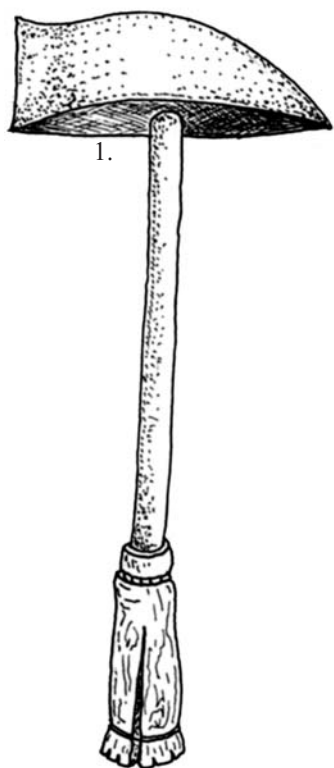
Planșa 2. Unelte folosite pentru exploatarea din Valea Florilor (după Pompei Mureșan).

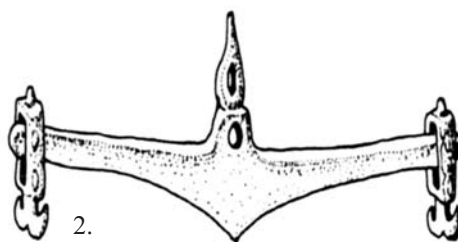
Planșa 3. Crivac (după M. Stamatiu).

A.

B.

Planșa 4. A. Roabă pentru cărat bolovani de sare (după P. Mureșan).

B. 1. Ciocan de *bătut făgașe*; 2. Balanță pentru bulgării de sare (după P. Mureșan).

CHEZĂȘIA ȘI VECHILETUL

Ilie MÂNDRICEL

Pentru a ne putea pronunța asupra unuia sau altuia dintre aspectele trecutului nostru românesc trebuie să facem apel la documente. Mulțimea și varietatea acestora ne dau de furcă în asemenea măsură încât o prezentare generală și de amănunt a celor mai des întâlnite se impune de la sine. Este și motivul care m-a determinat să concep și să public asemenea prezentări¹, pe care le continuu în intervenția de față.

Deoarece exemplificările noastre vizează mai ales perioada regulamentară, se cuvine să spunem că, după „*Regulamentul organic*”, pricinile erau de șase feluri: politicești, neguțătoarești, cremenalicești, de vini polițienești mari, de vini polițienești mici și administrative. Primele patru se cercetau și se soluționau de către judecătorii, iar ultimele două de către organele administrative (la nivel județean, ocârmuire și subocârmuire)².

CHEZĂȘIA

Principalele dicționare ale limbii române dau ca sens principal pentru cuvântul din titlul nostru „*faptul de a garanta pentru altul*”³, sinonimele sale fiind „*garanție, asigurare, gaș*”⁴. **Chezașul** era, în trecut, persoana care garanta cu averea sa pentru o datorie făcută de altul, cel care își asuma răspunderea pentru cineva sau ceva. Iată acum o radiografiere a osaturii semantice mai vechi a acestui cuvânt:

„1) *Cel care răspunde cu averea pentru datoria altuia, care pune cauțiune, fidejutor; pt. ext., cel care garantează pentru cineva că nu se va sustrage judecății sau că prin purtarea sa nu va face altuia nici un rău sau nici o pagubă;*

2) *Spec., ostatic, zălog;*

3) *Spec. pers., care garantează la botez sau la încheierea căsătoriei de purtarea legală a celui care pășește la aceste taine, martor, garant, naș;*

4) *Pt. anal., bucată de lemn pe care șade sau se sprijină ceva;*

---

¹ *Foaie de zestre*, în Glasul adevărului, Buzău, Episcopia Buzăului, nr. 95-97/ 1998, p. 77-78; „*Diata*”, în Almanah bisericesc, Buzău, Ep. Bz., nr. 17-18/1999, p. 166-175; *Înscrișul de învoire*, în Glasul adevărului, Buzău, Ep. Bz., nr. 110-112/2000, p. 148-158.

² *Regulamentul organic*, București, f. ed., 1832, cap. *Pentru căutarea judecăților în Valahia și pentru întocmirea și căderile judecăților*, p. 153-154.

³ *Dicționarul limbii române moderne*, București, Ed. Acad., p. 138; *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Ed. Acad., 1975, p. 145.

⁴ *Dicționar de sinonime*, București, Ed. Albatros, 1972, p. 93.

5) *Lacăt (...)*⁵.

Unele tranzacții, mai ales împrumuturi, nici nu se puteau perfecta fără constituirea unei **chezășii**, adică un obiect, o proprietate, sau o altă valoare, păstrate de creditor până la rambursarea datoriei. **A lua pe chezășie** pe cineva putea să devină nu de puține ori un demers riscant, cu urmări dintre cele mai neplăcute.

În legiurile noastre vechi o definiție clară a chezășiei am găsit abia în „*Legiuirea Caragea*”, 1818: „*Chezășia iaste tocmeala și fapta chezașului. Chezaș să zice cine către altul, pentru datoriia sau obrazul altuia, făgădu(i)este încredințare. Chezașuit să zice acela pentru care chezașul dă chezășia*”⁶. Mai înainte însă, „*Pravilniceasca condică*” (1780) acordase și ea o atenție deosebită chestiunii (capitolul „*Pentru chezășie*”) ⁷. „*Regulamentul organic*” (1832) se preocupă în cap. VII, secțiunea 8, doar de împrumuturile cu zălog⁸, pentru care nu mai era nevoie de un garant, chezășia constând în zălogul respectiv.

Dat fiind conținutul semantic de natură juridică al termenului, să vedem cu ajutorul exemplelor ce alte semnificații, particulare, a mai avut acest obicei juridic. Luarea pe chezășie avea loc nu numai la împrumuturi, ci și atunci când cineva săvârșea o abatere și nu putea singur să achite paguba produsă. Pe lângă stingerea daunei cauzate, chezășia constituia și o asigurare de bune purtări în viitor, o garanție că împricinatul nu va recidiva. Este deci vorba de o chezășie materială, dar și de una umană, cu efecte educative. Când, la 19 septembrie 1836, Vasile Găvăneanu fură niște cașcaval de la căraușii care îl transportau la Brăila și este prins, el este trimis de către Subocârmuirea plasei Câmpului cu raportul nr. 630 la ocârmuire. Aici, cu ocazia tacrirului (interogatoriu) declară că este din satul Scăeni și Ocârmuirea județului Buzău cere Subocârmuirii plaiului Pârscov cu raportul nr. 4091 să-l dea „*pă chezășie de bună purtare în viitor, împlinind totdeodată și lei 12, parale 20*”, spre despăgubirea căruțașilor⁹. Se subînțelege că în asemenea situații chezașul nu putea fi decât o rudă apropiată, în cazul nostru fratele lui Vasile:

„*Dau acest înscris al meu la cinstita suptocârmuire că fiind frate-meu Vasile la închisoare pentru urmările sale îl iau eu în chezășia mea de bune purtări pă viitorime supt adusu-m(i) în îngrijire. Și spre încredințare, am iscălit.*

1836 Oc(tom)v(rie) 10

Eu Ion sin popa Moise ot Ruginoasa adeverez.

Și am scris eu Nicolae fiind martor”¹⁰.

Două lucruri trebuie să ne rețină atenția în această chezășuire. Mai întâi, faptul că Vasile era fecior de preot, însă „*se năvărise*” la rele, spre supărarea bătrânului său părinte. Cătunul Ruginoasa ținea atunci de satul Scăeni. În al doilea rând, este demnă de reținut delicatețea exprimării lui Ion despre fapta reprobabilă a fratelui său: „*fiind (...) la închisoare pentru urmările sale*”, dar nu le numește, furtul fiind considerat un fapt nu numai degradant, dar și înjositor, deci mai bine îl trecem sub tăcere.

⁵ *Dicționarul limbii române*, București, Tip. Universul, tom I, partea a II-a, fasc. II, 1940, p. 340.

⁶ Ed. critică, București, Ed. Acad., 1955, p. 62.

⁷ Ed. critică, București, et. cit., 1957, p. 114-116.

⁸ *Regulamentul organic*, ed. cit., p. 183-184.

⁹ D.J. Arh. Naț. Buzău, Subocârmuirea plaiului Pârscov, 7/1831, f. 919.

¹⁰ *Ibidem*, f. 920.

Au fost și cazuri când autoritățile au cerut întregului sat să chezășuiască pentru membrii săi. O astfel de măsură extremă de prevedere a fost luată în perioada regulamentară pentru satele din preajma malurilor cu sare (înfundate) și a fântânilor sărate. Sarea, importantă bogăție naturală, fusese declarată monopol al statului și se interzicea „*cu strășnicie*” exploatarea sau sustragerea ei de către particulari.

În plaiul Pârscovului importante zăcămintele de sare se aflau la Goidești (malul Fundata), Brăiești (Sarea Pinului), Scăeni (la Vracniță, la Saramură), Trestioara, Robești (la Socet), Pietraru, Izvorul Ciutii (Sarea lui Buzău) etc. Încă din 1830 se angajaseră păzitori ai malurilor cu sare. Astfel, la Sarea Pinului păzea Stan sin Gheorghe Ciobanu din Bozioru¹¹. Cu toată paza, numărul sustragerilor era în creștere accelerată. În 1830 era cercetat Ianache Antonescu pentru sustragerea malurilor de sare, el căra la casa sa cu 10 cai¹². Dintr-o „*știință*” a lui Teodorache Constantin, orânduit cu cercetarea „*furilor*” de sare, aflăm că din satul Brăiești furaseră sare 14 locuitori, din Goidești 18, din Robești 13, din Trestioara 14 și din Izvorul Ciutii 5. Tot pentru furt de sare erau anchetați și următorii 11 locuitori din Scăeni: Vasile Manta, Neculai Găvăneanu, Barbu Ungureanu (cu câte un cal), Ion Comănoiu, Radu Croială, Gheorghe Beganu, Vlad sin Dumitru, Ilie Budoianu, Radu brat Ilie, Popa Ion și Mihai Filipoiu (cu spinarea)¹³. Pe lângă recuperarea pagubei, măsurile adoptate de stăpânire devin și ele mai severe: la 5 mai 1832 pentru spargerea malurilor cu sare ocărmuirea cere Subocărmuirii plaiului Pârscov să aplice unui număr de 4 liude câte 50 de toiege și să-i dea „*pă chezășie*” altora¹⁴. Cu toate acestea, numărul delicvenților nu scade: în 1836 erau anchetați țărani din Moșești și din Bozioru¹⁵.

Pentru curmarea delictelor și pentru recuperarea mai lesnicioasă a pagubelor, Cămărășia ocnelor Țării Românești (județul Buzău aparținea de Cămărășia Ocnei Slănic) indica organelor administrative noi măsuri. Ca urmare, la 7 februarie 1837 subocărmuirea de Pârscov scrie lui Ceauș Petrache – mai marele păzitorilor de sare din plai – să aducă la „*vârfu plaiului*” pe toți păzitorii malurilor și fântânilor cu sare și pe jurații satelor din apropierea acestora. Acum are loc luarea pe chezășie despre care am amintit. Iat-o pe cea încheiată de satul Bozioru:

„După poruncile ce ni s-au trimes de cinst(ita) suptocărmuire ca să ne luăm pe chezășie unul pă alt(ul) că ne vom păzi pă viitorime a nu ne atinge de malurile cu sare și (de) fântânile sărate.

De aceea, printr-acesta încredințăm și noi satul Bozioru că pă viitor nu ne vom atinge de ele și oricariia din satul nostru îndemnați din răul lor nărav să va atinge de sarea apucată sau din fântânile sărate, să fim tot satul răspunzător pentru dânsul.

Și spre dovadă că vom urma întocmai pă viitorime cele mai sus coprinse, am iscălit. 1837 Fevr(uarie) 11.

*Eu Anghel Minciună
Ion Popa
Radu Tănăsoiu*

*Tănase Popa
Cârstea Torcea
Simion Minciună*

¹¹ Documente privitoare la economia Țării Românești, București, Ed. Șt., vol. I, 1958, p. 456-457; doc. din ianuarie 1830.

¹² D.J. Buzău Arh. Naț., Subocărmuirea plaiului Pârscov, 12/1831, f. 1; doc. din 9 noiembrie.

¹³ Ibidem, f. 3; doc. din 7 decembrie 1831.

¹⁴ Ibidem, f. 8.

¹⁵ Ibidem, f. 37 și 42; doc. din mai, f.z. și din 20 octombrie 1836.

<i>Ion Spătaru</i>	<i>Gheorghe Popa</i>
<i>Iordache Prundea</i>	<i>Moise Pătrache</i>
<i>Ene Torcea</i>	<i>Gheorghe Torcea</i>
<i>Sava Torcea</i>	<i>Ion sin Popa Voinea adevărim.</i>
<i>Eu Pavel Spoială</i>	
<i>Ion Minciună</i>	<i>aleși adevărim împreună cu toți sătenii</i>
<i>Negoia Slabu</i> ¹⁶ .	

Nu știm dacă numărul delictelor a scăzut, dar în anul următor chezașia se generalizează la nivelul satelor, fiecare locuitor fiind luat pe chezașie de altul, iar el chezașuind, la rândul lui, pentru altcineva:

„*Satul Scăeni*

După porunca cinst(itei) suptocârmuirii (de) supt No. 603 ce ni s-au dat ca să ne luoăm în chezașie unul pă altul, încredințăm printr-acest zapis că pentru relele împotriva urmări ce să vor ivi din partea satului nostru, adică din pricini polițienești și orice anume pă acest următor an. 1838 Mart(ie) 30.

<i>Numele lăcuitorilor</i>	<i>Numele chezașilor</i>
<i>Ilie Caraiman</i>	<i>Radu Caraiman</i>
<i>Radu Caraiman</i>	<i>Ștefan Caraiman</i>
<i>Ștefan Caraiman (...)</i> ¹⁷ .	

Cât de oportună s-a dovedit măsura de mai sus ne-o arată dosarele subocârmuirii de plai și ale ocârmuirii. Numărul litigiilor „*de vini polițienești mici*” pe care erau chemate să le soluționeze aceste instituții administrative nici nu crește, nici nu scade. Luarea pe chezașie fiind impusă în mod arbitrar, nu a avut nici ea viață îndelungată. Asocierea locuitorilor nu a dovedit nicidecum că „*Cu cine te asemenea, te aduni*” sau că „*Spune-mi cu cine te însoțești, ca să-ți spun cine ești*”. Dimpotrivă, am zice noi, gândindu-ne după proverbul „*Unde dai și unde crapă*”, a fost o samavolnicie. Pentru cercetătorul de azi, o dovadă că în trecut drumurile dreptății erau întortocheate, uneori prea întortocheate, sau (spre a rămâne tot la proverbe), o dovadă că „*Pân-a fi să iasă dreptul, îmi pleznește mie pieptul*”, sau „*Spune dreptate, că în cap te-or bate*”¹⁸.

În concluzie, măsurile administrative examinate anterior contravin evoluției generale a dreptului românesc. În materia dreptului civil, „*Regulamentul organic*” întărește caracterul personal al răspunderii civile, „*desființând formele de răspundere colectivă consacrate de obiceiul pământului*”¹⁹. Or, răspunderea întregului sat pentru furtul comis pe teritoriul său ori pentru alte „*pricini polițienești*” și pentru „*orice să va ivi din satul nostru*” reprezintă o „*găselniță*” eficientă, născută din comoditatea unor organisme ale statului. O astfel de măsură, de neimaginat pentru un oraș, a îngrădit serios libertatea personală a locuitorilor de la sate, afectându-le condiția juridică și starea materială.

¹⁶ *Ibidem*, f. 54.

¹⁷ *Ibidem*, 137/1838, f. 66. Urmează numele a 49 de capi de familie grupați după modelul arătat.

¹⁸ Proverbele după I. Zanne, *Proverbele românilor*, București, 1907, vol. V, p. 282-283.

¹⁹ *Istoria dreptului românesc*, ed. Acad., vol. I, p. 432; citatul din E. Cernea și E. Molcuț, *Istoria statului și a dreptului românesc*, ed. a III-a, București, Ed. Șansa și Ed. Universul, 1993, p. 173.

VECHILETUL

Cu ani în urmă, o elevă din satul Scăeni mi-a pus la dispoziție mai multe acte vechi care aparținuseră străbunicului tatălui său, Dragoi Mihai, numit în acte și Mihai Boieru deoarece obținuse un titlu de boier de neam. În catagrafia din 1838, primul recensământ modern realizat pe teren în Țara Românească, l-am găsit pe acest înaintaș al familiei sub numele de Mihai sin (fiul lui) Ion. Român de neam, avea 55 de ani și era căsătorit cu Sora, de 50 de ani. Lucra 2 pogoane de porumb și 4 de fâneață, pământ moșnenesc, deținut în devălmășie. Creștea 2 cai, 2 boi, 2 vaci, 60 de oi și 4 rămători (porci). Avea 3 copii: Voica de 18 ani, Sora 14 ani și Mihai 9 ani²⁰.

Printre actele primite, depuse de mine la Direcția Județeană Buzău a Arhivelor Naționale, se afla și următorul:

„Cin(stitului) D. Prezidentului al Judecătorei(e)i județului Buzău

Plecată jalbă,

Pricină de judecată având sf(ântul) Schit Găvanile cu D(umnealui) cruceru Nicolaie Băleanu și (cu) moșnenii Scăeni dintr-acest județ pentru un codru de pământ ce l-au cotropit numiți(i), și din partea sfântului schit aflându-ne noi vechili, cei suptiscăliți, ne rugăm plecat Prezidenții voastre ca prin urmare să să cheme numiți(i) a ne înfățișa la judecată după orânduială.

Plecate slugi,

(ss) Costache Sibiceanu si Bratu Hârsu.

Întocmai după original”.

Pe verso, cu nr. 3305 din 11 septembrie 1836, citația adresată judecătoriei moșnenilor împetricați.

Documentul ne lasă să presupunem că reprezentanții legali ai Schitului Găvanele nu putuseră participa direct la înfățișările impuse de cauză și delegaseră printr-un act special să le apere interesele în instanță pe semnarii de mai sus. Un astfel de act de împuternicire sau delegare a unei persoane pentru a susține în instanță interesele unei părți străine s-a numit în vechiul nostru drept **vechilet**, **vechilet** sau **vechilimea**. Făcea parte din categoria învoielilor (contractelor) civile consensuale și din ele decurgeau anumite obligații pentru semnatori.

Deoarece, așa cum am arătat deja, conflictul începuse înainte de perioada regulamentară, să vedem ce stipula principala „*pravilă a pământului*” în legătură cu vechilul și vechiletul. „*Legiuirea Caragea*”, ale cărei prevederi s-au aplicat în Țara Românească din 1818 și, cu modificările aduse în 1832 de „*Regulamentul organic*”, până la 1865 când apare și începe să se aplice „*Codul civil*” al lui Cuza, consacră problemei două capitole întregi, al 19-lea și al 20-lea. Deoarece definițiile vechiletului și a vechilului erau cam vagi – „*Vechilet zicem fapta vechilului. Iar vechil iaste cel ce stă în locul stăpânului la vreo treabă*” –, pravila face o distincție specială pentru **vechilul de judecăți**, „*cel ce să orânduiaște de altul ca să să judece în locul lui*”. Însă, indiferent de natura lor, vechilii trebuia „*să să orânduiască cu adevărînță în scris*”.

²⁰ DANIC București, Catagrafia 1838, jud. Buzău, 94, vol. II, p. 389.

Se înțelege cu ușurință că nu putea fi făcut vechil decât un om de încredere. El era obligat „să pu(i)e în lucrare treaba vechileatului său după tocmeală, după cugetul stăpânului și fără vicleșug”²¹. Încrederea în vechil se asigura fie prin rudenie, fie prin subordonarea ierarhică (instituțională sau de casă), fie printr-o plată corespunzătoare.

Când un țăran ajungea „pe ușile judecăților”, a găsi un vechil priceput era pentru el „o adevărată mană cerească”: „La pricina de judecată ce am cu frate-meu Drăguliu Minciună, după jalba ce am dat cinstit(itei) judecătorii, fac vechil în locul meu pe D(omnul) I(og)ofăt Toader sin Popa Radu ca să stea în judecată cu numitul până va lua pricina săvârșire.

Și spre încredințare mi-am pus degetul la numele meu în loc de pecete.

(1)834 Fevr(uarie) 12

Eu Simion sin Ceauș Minciunescu adeverez.

(Verso) Prezidentul Judecători(e)i județului Buzău,

Spre înputernicirea aceștii vechilimi ce o dă Simion sin Radu Ceauș la mâna lui Toader sin Popa Radu, s-au adevărit cu iscălitura mea și (cu) pecetea judecătorii, după cererea ce au făcut prin jalba de supt No. 423. (1)834 Fevr(uarie) 14.

Prezidentul judecătorii,

(ss) Sărdar Grigorie Tăut

No. 421”²².

Documentele de arhivă semnalează prezența vechililor într-un proces mai ales în următoarele trei situații. Întâi de toate, atunci când una din părți era o instituție, în exemplele noastre, una religioasă – schit, mănăstire sau episcopie. Astfel, Episcopia Buzăului în disputa juridică pe care o poartă în prima jumătate a secolului al XIX-lea cu moșnenii Scăeni pentru moșia Ulmetul folosește ca vechil pe Mihai căpitan Geambașul, arendașul moșiilor episcopiei de la Ulmet și Zăpodia:

„Iconomia Episcopiei Buzăului,

La pricina de judecată ce are sfânta episcopie cu moșnenii Bălonești i cu (moșnenii) Scăeni pentru moșia Ulmetul a Monastirii Bercii, fac vechil din partea episcopi(e)i pă Căpitan Mihaio a răspunde și a fi desăvârșit la această pricină, dându-i-să și sănături spre a putea căuta dreptul episcopi(e)i.

(1)832 Dec(hem)v(rie) 13

Ilarion iconomu sfintei Episcopii Buzău”²³.

Pentru aceleași pământuri starețul Filodei Bercanul numește vechil la „Cinst(itul) Divan Sivil, secsia al II-lea” pe Costache Păltineanu²⁴.

În al doilea rând, prezența vechiului era obligatorie în conflictele moșnenești. Deoarece pricinile de judecată durau ani întregi, țăranii nu-și puteau părăsi munca în orice vreme și să umble toți prin judecăți. Apoi, se putea întâmpla ca unii cetași să aibă puncte de vedere și interese deosebite de ale celorlalți. De aceea, chiar pravila admitea doi sau mai mulți vechili ai unei părți la aceeași pricină. În 1839, deși moșnenii Scăeni nu ieșiseră încă din conflictul lor cu moșnenii Bălănești și cu episcopia pentru moșia Ulmetul, într-o altă cauză ei dau următorul vechilet:

²¹ Legiuirea Caragea, ed. cit., p. 90-96.

²² D.J. Buzău Arh. Naț. Tribunalul județean Buzău, s. I, 64/1834, f. 5.

²³ Ibidem, 1119/1832, f. 4.

²⁴ DANIC București, Ep. Bz., XII/18; doc. din 16 aprilie 1841.

„Din partea noastră (a) tu(tu)ror moșnenilor Scăeni facem vechil pă Ion Gherase, unu(l) dintre săteni și frate al nostru de moșie, să meargă la cinst(ita) judecătoreie să adevereze zapisu(l) nostru, (pe) care de a noastră buna vo(i)e îl dăm la cinstită mâna dumnealui marelui clucer Neculae Băleanu.

Și spre aș (!) avea aceasta mai bun temei, noi toți am venit până la cinst(ita) suptocârmuire a acestui plai de a o am rugat și prin viu(l) nostru grai și prin jalbă de au adevărit acest vechilet. Fiind vremea lucrului, nu am putut veni toți moșneni(i) la cinst(ita) judecătoreie.

No. 53

1839 Iulie 2

Eu Vlad Filipoiu cu toți cetași(i) mei ce suntem dintru un moș adeverez.

Eu Pavel Spoeală cu toți cetași(i) mei ce suntem dintru un moș adeverez.

Eu Ilie Caraiman cu toți cetași(i) mei ce suntem dintru un moș adeverez.

Eu Ene Torcea i (...) Baroean ce suntem dintru moș Besescu adeverez.

Eu Nicolae Croeală cu toți cetași(i) mei Croelești ce suntem dintru un moș adeverez.

(Verso) Suptocârmuirea plaiului Pârscoi

Acest înscris veichilet fiind dat de cei într-însul iscaliți, după rugăciunea ce au făcut, s-au adevărit și de către suptocârmuire.

No. 1228

1839 Iulie 12

(ss) A. Iarca²⁵.

În mai vechea lor tentativă de redobândire a moșiei Ulmetul, țăranilor din Scăeni, atunci când nu mai dispun de mijloace pentru a continua conflictul („fiind că noi ne aflăm oameni țărani muncitori, cu neînlesnire-i a întâmpina trebuincioasele cheltuieli ce ... ar fi a să urma”), nu le mai rămâne decât o încercare disperată, după ce „multe străgăniri și cheltuieli s-au urmat între noi judecându-ne pentru desrobirea celui codru de loc și nici până astăzi n-au luat pricina sfârșit”. Ei se înțeleg cu Grigore Budișteanu să le fie vechil, suportând tot el și cheltuielile de judecată: „Și (...) am căzut cu rugăciune la susnumitul de a-l trimite pe D(umnealui) cu a dumisale cheltuială să judece cu Băluneștii la i(n)stanțele ce trebuința va cere”. Moșnenii se obligau ca atunci când „desrobindu-să acel codru dă loc, să stăpânească D(umnealui) ani șapte luându-i D(umnealui) tot venitu”, iar apoi „va rămânia slobodă pă seama noastră să-l împărțim între noi după puterea stânjănilor ce avem fieștecăre. Iar p(i)erzând judecata, va rămânia și D(umnealui) păgubaș de cheltueala ce va face, fără să-l despăgubim noi de nici o para”. În caz de câștig, moșnenilor le mai revenea obligația de a aduce pe cheltuiala lor inginer hotarnic „la fața locului să ne facă linie și înpietrire moșii la capul unde avem prigonire cu Bălunești(i)”. Actul era scris de diaconul Anghel Croelescu, semnat de 4 conducători de cete moșnenești și, „spre mai deplină înpuțernicire”, adevărit de Judecătoria Buzău²⁶. La rândul lor, mandanții solicită și ei de la cel mandatat a le reprezenta și apăra interesele un înscris special de recunoaștere a tocmelii (contractului) dintre ei și de asumare deplină a efectelor (obligațiilor) ce decurgeau pentru el:

²⁵ D.J. Arh. Naț. Buzău, Subocârmuirea plaiului Pârscoi, 149/1839, f. 379.

²⁶ *Ibidem*, f. 377-377 v; doc. din 1 iunie 1839.

„Pricina moșnenilor Scăeni ce au cu moșnenii Bălunești pentru un codru dă loc ce-l calcă Bălunești(i), care să numește Ulmetu, o am luat asupra mea ca să mă judec la i(n)stanțele ce trebuința va cere, cu care pentru a mea osteneală și cheltuială să să urmeze precum în zăpisiul moșnenilor Scăeni ce mi l-au dat la mâna mea să coprinde. Eu sunt dator să le scot porunci pentru venirea inginerului și a hotarnecului la fața locului și dumnealor sunt datori a-mi plăti după cum să vor putea tocmi pentru facerea lini(e)i și a hotarelor acelui codru de loc cu pricina, din Vârful Mățării și până în gura Murătorii, care codru de loc să numește Ulmetu.

Din parte-mi către dumnealor am dat aceasta.

(1)839 Iul(i)e 2

*(ss) Grigore Budișteanu*²⁷.

O a treia situație în care se apela la vechili a fost legată de redactarea și autentificarea actelor, de creșterea cerinței de acte autentice, de copii legalizate după unele acte, rațiuni din care s-a născut mai târziu instituția notarială. Când cineva dorea să încheie un act în prezența unei autorități sau cu o instituție a statului ori să autentifice un act deja făcut și nu se putea deplasa personal la sediul instituției (autorității) judecătorești sau administrative respective, el apela la un vechil. Exemplificăm cu un zăpis de vânzare-cumpărare redactat la 15 iunie 1850 prin care Schitul Găvanele din comuna Bozioru a achiziționat 2 pogoane de vie la Valea Teancului de la Antița văduva. Vânzătoarea încheie astfel actul dat la mâna starețului Gherasim: *„Si pentru încredințare, ne știind (!) carte, m-am iscălit de însuși fiul meu, iar eu mi-am pus degetul. Eu Antița văduva, soție a răposatului Anastase Săsianu”*.

S-ar părea că rolul de vechil al fiului Antiței a fost aici impus de analfabetismul mamei vânzătoare. Numai că el își asumase în mod conștient acest statut, așa cum vedem din întărirea pe care Judecătoria județului Buzău o dă actului. Faptul că dosarul respectiv nu conține vechiletul, adică actul special de mandatare a fiului ca vechil de către mamă, ne face să presupunem că, dat fiind gradul de rudenie dintre cei doi, autoritățile nu l-au cerut. Actul de autentificare emis de judecătorie cu nr. 36 arată în final: *„Așadar, atât pe acest temei cât și pă temeiul că amândoa părțile au dat înscris în zăpis unul că și-au primit banii, iar celălalt că este mulțămît de coprinderea lui, precum și că nici prin condică nu s-au găsit supus la vreo pravilnică împiedicare, adevărat judecă tăria zăpisului acesta spre pașnică stăpânire a amândoa părților, trecându-să și în condică.* (1)850 Avg(ust) 8.

Trepădaș,

(ss) I. Cătunianul

(ss) N. Stătescu serdar

Grefier,

(ss) post. A. Costescu

Sunt mulțămît pe coprinderea acestui zăpis și fiind că acele pogoane de viie cunosc în stăpânirea dumneaei vânzătoare(i), fără nici o pricina primesc a să adeveri fără o altă cercetare.

(ss) Gherasim s(taretul) G(ă)v(ane)le

Asemenea și eu împuternicitul vechil din partea mumă-mii vânzătoarea arăt că s-au priimit dă dumneaei bani(i) prețului și sunt mulțămît de tocmiala făcută.

*Eu Matache fiul Antiții, împuternicitul vechil*²⁸.

²⁷ Ibidem, f. 378.

Pe baza exemplelor date se poate conchide că vechiletul (mandatul), reprezintă un act important din trecutul nostru. Multe speranțe, unele împlinite, altele nu, își vor fi pus înaintașii noștri după încheierea unei astfel de declarații. Vechiletul readuce în actualitate practici juridice mai mult sau mai puțin uitate, pe care însă istoria dreptului le-a lămurit de mult²⁹. Mai recent, alți autori, analizând evoluția dreptului românesc în cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot, apreciază că „transformări mai importante au intervenit în domeniul dreptului procesual, determinate în primul rând de modernizarea organizării instanțelor (...). Menționăm în această direcție (...) introducerea reprezentării în justiție prin mandatar (vechili) sau prin avocați (vechili de judecăți)”³⁰.

---

²⁸ DANIC București, Ep. Bz., XC/6.

²⁹ Tratatul *Istoria dreptului românesc*, ed. cit., studiază mandatul la capitolul *Obligații și contracte*, p. 571.

³⁰ E. Cernea, E. Molcuț, *op. cit.*, p. 159.

PROVOCĂRI ALE MEDIULUI ÎNCONJURĂTOR ÎN SECOLUL AL XVII-LEA ROMÂNESC

PAGINI DE SOCIOLOGIE A DEVIANȚEI

Adrian CONSTANTIN

1. Depășirea discursului conflictual politic

Discursul de față despre om și natură se vrea ieșit din zona conflictuală politică, se vrea dirijat spre omul generic și conflictele sale interioare. Într-o anume citire, provocarea mediului natural transcende conflictualul Cetății, acel conflictual care pune în scenă filosofia diferențelor, însă provocarea mediului relevă și pune în evidență o stare de fapt comună tuturor indivizilor, grile mentale, fobii și stări comportamentale proprii psihicului uman. În fața unei astfel de provocări, indivizii nu se mai pot dedubla. Provocarea mediului este în măsură să disemineze pe o unitate de timp istoria dirijată a oamenilor. Este chiar foarte greu să ne închipuim și să plasăm proiecția omului și colectivităților din vremea crizei în contextul istoriei – șablon pe care noi am structurat-o prin raportare la un timp de discurs ordonat.

Discursul Cetății ne prezintă spre exemplu un alt veac XVII. Am ales acest veac datorită intensității de manifestare a unor calamități și pentru a ne putea oarecum limita documentar, însă materialul este pretext pentru a releva stări și situații conflictuale și modul în care indivizii au înțeles a se manifesta.

Am spus că istoria ne relevă un alt veac XVII. Vorbim de o Transilvanie pe care ne-o imaginăm ca pe un cap de pod spre lumea central-europeană și care primește provocarea de a fi părtașă la Europa Războiului de 30 de ani, vorbim de românii uniți, acei români ai diferenței prin integrarea la un conținut diferit de cultură și civilizație, de asemenea vorbim de o contra-provocare a ortodoxiei la provocarea uniației.

Pentru spațiul extracarpatic, discursul conflictual politic ne vorbește despre un alt set de provocări din partea istoriei dirijate: definitivarea regimului de vasalitate al Porții, realitatea regimului nobiliar contra autoritarismului princiar, mercenariatul contra oștii de țară uzată moral, greco-levantinismului și contraprovocarea pământenilor, provocarea refeudalizării, a cruciatei rămasă formulă de cancelarie sau a Renașterii palide în fața contraprovocării Orientului. Toate acestea par simple construcții prin care desemnăm părți concrete ale unor realități istorice pe care, nu cu ușurință, le putem defini exact, dar acestea fac parte din maniera de lucru și interpretare pe care o exersează discursul istoriografic recent.

Pentru istoricul dominat integral de discursul politic, anul 1601 nu poate semnifica decât asasinatul domnului muntean sau, nuanțat politic, al domnului primei uniri.

Într-o altă citire, anul 1601 îl numim debut al veacului depresiunii geografice, al secetei și al epidemiei conjugate cu invazii militare. Din păcate, acest „alt” 1601, astfel citit ca sens, apare fie cu titlu trecător informativ, fie într-o lucrare ce se ocupă cu strictețe de calamitățile naturale.

Noi creăm discursul dramatic sau epopeic al Cetății. Suma indivizilor anonimi între 1601 și 1686 se va afla sub incidența dramelor create de provocarea mediului. Anonimul rural, legat de glie de către un domn nepopular lui, anonimul care nu putea percepe labirintul politicului și nu valoriza în nici un fel cucerirea Transilvaniei sau nu înțelegea nimic din asasinatul anului 1601, înțelegea acei ani 1601-1604 ca început al unor drame strict familiale, cauzate de foamete și molimă. Acest anonim nu este subiectul provocării istoriei, ci obiectul ce suferă provocarea inconștient. Privind însă provocarea naturii, aceasta i se adresează lui și tuturor, scoate la suprafață instinctul de conservare și exprimă indivizii în tot anonimatul lor.

Domnia sau boierimea îl poate exprima pe acest anonim ca nume într-un context mărunț, dar natura provocatoare îi evidențiază identitatea sentimentelor și temerilor sale. Frânturile de texte din anii marilor crize relevă această stare de fapt.

Astfel auzim că *«a fost boală și molimă ucigătoare mare și neorânduială întru toate», «oamenii își pierdeau mințile de foame, își rupeau hainele de pe ei și consumau nebunește ierburi, scoarță de copac și mortăciuni, zăceau pe ulițe cadavre scheletice cu resturi de iarbă în gură», țărani își pierdeau ocinele «pe vreme de lipsă și foamete» și, spun unii dintre ei, «în vremea foametei... n-am avut de ce ne mai prinde că murim» și, ca drept urmare, «ne-am prinsu sufletele, adică s-au rumânit pe ei boierilor sau mănăstirilor ori și-au vândut copiii turcilor «ca să-și scoată gurile din foame, împreună cu fămeioarele lor».* Toate acestea sunt urmările unui război nevăzut, nedemn poate de discursul aristocratic al Cetății, un război de 483 de ani, cu începere de pe la 1348, durând până la 1831, an după care hegemonia mediului provocator se atenuază treptat.

Imaginile crizei, imagini ce ating cote terifiante, sunt greu de asociat discursului istoric despre veacul al XVII-lea, veac acoperit de emblematismul unor expresii culturale, care, la modul real nu pot fi minimalizate, precum cele din vremea epocilor lui Matei Basarab, Vasile Lupu sau a Brâncoveanului.

Este aproape jenant pentru politica imaginii, dar moral pentru adevăr, să asociem imaginea construcțiilor arhitecturale (de la Herești – 1644 – ale lui Udriște, ale lui Constantin și Pârvu Cantacuzino – 1650, 1667- sau de la Potlogi și Mogoșoaia – 1699, 1702 – ale Brâncoveanului, expresii ale rafinamentului de Occident, îmbinate cu opulența orientală) cu imaginea lui 1646, când o populație subnutrită cade secerată de ciumă sau cu acel 1684, când oamenii stau aruncați pe drumuri, devorați de câini, românii își vindeau copiii turcilor pentru pâine și, mai grav, în numitele bastioane ale ortodoxiei se reeditează cazurile de canibalism.

Operând o astfel de suprapunere faptică, oarecum malițioasă, este foarte greu să ne asumăm imaginea veacului poleit, a unei societăți de moștenire bizantină rafinată, imaginea splendorii construcțiilor de cult, a cărților bisericești trase în coperte aurite, în genere, tot harnașamentul de paradă al unui veac de renaștere.

Această pagină de istorie privind provocarea mediului față de oameni este o pagină ce se adresează direct tuturor indivizilor înlăturând ierarhizarea. Cu această pagină de istorie se depășește oarecum istoria politicului, cea a unei „*Civitas imaginalis*”,

elaborată mistic. Se coboară spre lumea ocultă a psihicului uman și a manifestărilor acestuia.

Textele privind acele vremuri de criză, care vor fi evidențiate aici, în lucrarea de față, comunică imagini și reprezentări, care, printr-o convenție, se raportează la cele săvârșite. Este greu să se vizualizeze unele situații prezentate în ele, situații ce ating paroxismul comportamental și relevă regresul omului și al colectivităților spre conul de umbră al biologizării, al animalicului. Sunt multe cazuri în care se observă imposibilitatea de a mai vorbi de valori umane, mai mult, de valori de tip religios. Citind unele relatări ne putem întreba nu dacă ne aflăm într-o societate cu grad de complexitate și de valori religioase, ci dacă individul, la modul darwinist biologic, s-a desprins de animal. Afirmăm o atare considerație fără a ne limita cronologic sau spațial la români, ci prin raportare la alte spații din Europa sau Asia.

2. Mediul natural supus discursului interpretativ mistico-religios

Să încercăm să analizăm tipul de discurs rezultat ca urmare a stării de criză, prin realizarea unei distincții între tipul de discurs apusean și cel răsăritean.

De referință este tipul de discurs al „*Decameronului*” (Ziua Întâia) a lui Boccaccio din secolul al XIV-lea. Este un discurs marcat de un spirit eliberat de canoane, al unei lumi sedusă de lumescul ei, o lume confruntată cu dublul război politic și endemic, dar închinată spre veselia cântecelor pastoral-rustice, sedusă de motivul primăverii și al plăcerilor bucolice. Trebuie să remarcăm faptul că povestitorii „*Decameronului*” sunt un vesel grup care caută o atmosferă rustică asemenea celui de șezătoare, eliberatoare și necanonică¹.

În concepția epocii lor, Moartea nu poate ucide toată suflarea omenească. Omul se suprapune cu Phoenixul și Phoenixul renaște. Moartea este sfidată². Același spirit sfidător se resimte mai târziu și la Daniel Defoe, care în opera sa „*Un jurnal al anului ciumei*”, își permite să insereze umorul negru. Autorul rebelului și necanonicului Robinson nu scrie oricum despre epidemia din 1665.

Cronicarul român al secolului al XVII-lea nu are stilul și nici metoda de lucru în investigarea unei stări de fapt, pierzându-se în discursul imaginar. Defoe lucrează pe baza unor mărturii din partea unor martori oculari, scrie realist, folosește detaliul circumstanțial spre a conferi credibilitate, metoda documentară, folosind unele ziare de epocă, dar totuși nu realizează integral o demarcație între ficțiune și realitate³.

Adăugăm că teatrul apusean medieval este deasemeni o expresie a sfidării Morții. Omul, ca Homo Ludens, depășește angoasa apocaliptică prin asumarea comicului de situație⁴.

Spiritul apusean de tipul lui Boccaccio sau Defoe are în sine plăcerea divertismentului și este o ilustrare a modului în care individul vrea să ilustreze o relație

¹ George Duby, *Arta și societatea (980-1420)*, vol. II, Editura Meridiane, 1987, p. 168.

² Jacques Le Goff, *Intellectualii în Evul Mediu*, Editura Meridiane, București, 1994, p. 124.

³ Leon D. Levițchi, Sever Trifu, Veronica Focșeneanu, *Istoria Literaturii Engleze și Americane*, vol. II, Editura All, București, 1998, p. 28-29.

⁴ Cătălina Buzoianu, *Novele teatrale*, Editura Meridiane, București, 1987, p. 29-30.

cu realitatea, să șteargă distincția dintre iluzie și realitate, dintre abuzul de simbolistică și ceea ce trebuie în fapt reprezentat. Politica lor de adresare este îndreptată spre individ și nu pornind dintr-o resemnare acută în fața neantului. Râsul, hazul de necaz din zilele ciumei ce se aude la grupul boccaccian, contrastează cu apăsatul sufletește și timoratul spirit al răsăriteanului.

Ce se întâmplă însă cu spiritul răsăriteanului și care îi este modul și sensul discursului față cu provocarea istoriei și mediului ce-l agrează? Discursul crizei la omul medieval românesc, marcat de spiritul Răsăritului, este al unui spirit prăpăstios, pronunțat eshatologic, care percepe pretutindeni efemeritatea, instabilitatea, agonia.

Acest om are în cap ideea morții necruțătoare, lamentația pe tema morții universale. El este alimentat de conștiința temătoare a Ecclesiastului vechi-testamentar. Acest om nu își permite să glumească pe tema Morții sau să o reprezinte scenic-teatral, în chip de râs, de umor negru.

Prin distincție cu celălalt spirit, vedem două tipuri de a privi existența. Ai noștri răsăriteni, par niște medievali de o cuminenie pruncească, plini de resemnare, nu au nici măcar conștiința tragică a existenței, nu își asumă terapia râsului, nu au acel zbucium eclatant al barocului, nu pot purta pecetea Renașterii. Contemporaneitatea, spre exemplu, a lui Varlaam cu Descartes este doar de ordin cronologic.

Discursul nostru despre criză are o sobrietate acută și amprenta spaimei unui medieval autentic. De ce această mare diferență? Ce ne-a claustrat oare într-o astfel de simțire față de lume și sensurile ei? Ne permitem a invoca o situație istorică din veacul al XIV-lea răsăritean. Ne referim la confruntarea de idei și dogme dintre Grigorie Palamas și Bernardo Varlaam. Este confruntarea dintre un rigorist și un emancipat de osificarea dogmatică religioasă. În urma confruntării a învins spiritul palamit ce s-a aflat mai puternic în asentimentul vieții comunitare. Acest rigorism a raliat colectivități întregi într-un organism bine ierarhizat și având la bază un program ce a creat indivizilor opțiuni de viață. Acestui spirit i-a fost imposibil să armonizeze pe om cu lumea și prin dogme a impus, mai bine spus, un totalitarism asupra gândirii.

Acest spirit a creat, ca atare, la modul lui Braudel, acele «*închisori ale duratei lungi*» privind mentalitățile. Palamismul a întronat un spirit isihastic ce se traduce prin inactivism, umilință și obediență. Nu este întâmplător că epidemia la noi nu și-a găsit omologul interpretativ din Apus. Tot acest spirit osificat s-a sintetizat într-o contraprovocare la tentația Renașterii. De aceea, un Dan Horia Mazilu nu putea exprima tranșant pentru românii medievali prezența Renașterii în fizionomia ei originală, ci spune „*totuși un drum către Renaștere*”⁵.

Medievalul nostru citește linear viitorul, are conștiința unei Văi a Plângerii al căru capăt de drum este Judecata de Apoi. Gândirea sa se situează în planul non-secularizării. Doar un program osificat dogmatic, precum cel palamit, putea gestiona spiritul răsăritean pe durate lungi și putea să creeze un limbaj al variatelor fobii prezente în limbajul și simțirea cronicarilor noștri de secol XVII.

Pe durata lungă a istoriei, în acest sens, cazul limbajului și spiritului cronicăresc este doar o ipoteză a acestei gândiri osificate. Ideea de instabilitate a vremurilor a creat limbajul psalmic cronicăresc. Unul ca Stolnicul Cantacuzino medita asupra «*nașterii și stricăciunii*», precum făcea referire Dosofteiu la «*zilele trecătoare*» sau Costin la

⁵ Dan Horia Mazilu, *Literatura română în Europa renașterii*, Editura Minerva, București, 1984, p. 37.

«*curgere, prăvălire și hălăduire*». Asemenea lamentații, în genul lui Ioan Gură de Aur, le găsim și la bătrânul Neagoe Basarab sau la Toader Dascălul în „*Cuvântul la slujba de îngropăciune*”⁶, o foarte sugestivă imagine a spiritelor prăpăstioase. Exprimarea incertitudinii existenței umane este și lamentația lui Udriște Năsturel în Penticostalul de la Târgoviște din 1649, unde spune cu deznădejde „*O, dacă am putea fi stăpâni pe rugăciunile noastre*”⁷.

Cum pot astfel de spirite să frizeze cu comicul negru și cu sfidarea morții? La un Neagoe nu găsești decât obsesia tăcerii, umilinței, plângerii, smereniei, vorbirea cu îngerii și cu Dumnezeu. Eroii lui Boccaccio stau de vorbă cu oamenii despre cele proprii lor. Neagoe incită spre dialogul cu îngerii, spre pilda celor ce fug de lume și de înțelepciunea ei, înțelepciune imaginată la modul biblic, drept nebunie.

O astfel de pedagogie aplicată pe cobaii turmei umane nu putea, în nici un caz, să ofere o apărare față de istoria reală, dar putea consuma valoric bruma de vitalitate existentă.

O astfel de mentalitate, în contextul unor situații limită de criză, ar putea lua aspectul unei stări de mulțime marcată de anxietate, putând evolua până la demență colectivă.

Renunțând la o ipostază critică raționalistă, constatăm că ei privesc lumea conform setului de convingeri mistico-religioase, proprie lor. Mentalitatea lor, raportată la omul raționalist, este primară, simplistă, reduționistă și plină de dogme totalitare. Menținând distanța istorică și nerăstălmăcind sensul explicațiilor lor privind existența, facilităm ca aceste documente de viață să-și păstreze caracterul operatoriu și conjunctural.

Necunoscutul naturii este reliefat în textele medievale prin explicații mistice care erau pentru ei funcționale. Astfel, imaginarul medievalului capătă fizionomii concrete în contactul cu provocarea mediului. Spre pildă, o eclipsă solară era semnul „... *ca să cunoască toată lumea că s-a dat împărâtească cetate – Constantinopol – pe mâna păgânilor*”⁸ sau „*după robia tătarilor au pierit sorile*”⁹, de asemenea, întunecarea soarelui era semn „*de mare ciumă*”¹⁰.

Vedem aici corelate fenomenul astronomic cu epidemia sau prezența celui alt păgân, care exprimă în sine întunericul, fapt ce atrage de la sine dispariția luminii. Aceste imagini sunt practic rezumate de ordin simbolic ale gândirii colective a momentului și mediului cultural ce le-a produs.

Menționăm o informație din noiembrie 1737, când se spune că „*luna era mâncată de vârcolaci*”¹¹, fapt ce corespunde unor credințe ancestrale, în călătoriile extatice ale strigoilor din noaptea Sfântului Andrei sau noaptea Walpurgilor¹². Un semn astral anunță

⁶ Vasile Pârvan, *Studii de istorie medievală și modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1990, p. 236.

⁷ Gheorghe Alexandru Cazan, *rațiune și credință*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p.413.

⁸ *Istoria Țării Românești, 1290-1620. Letopiseșul Cantacuzinesc*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 201.

⁹ Vasile Mioc, Dumitru Mioc, *Cronica observărilor astronomice românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 42-43.

¹⁰ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Editura Junimea, Iași, 1975, p. 171.

¹¹ *Ibidem*, p. 296.

¹² Andrei Timotin, *Mitologia călătoriilor extatice*, în *Archaevs*, II, 1998, p. 190.

căderea unei domnii¹³, iar când, la 2 iulie 1654 soarele se arată verde ca iarba și două cruci se arată în fața lui era semn de „revărsare de ape și oameni și vite au pierit și case s-au prăpădit”¹⁴.

Ca atare, o eclipsă, o invazie a celuilalt păgân, o arătare cerească, un seism, o epidemie deveneau semne clare, dublate de simboluri premonitorii, scheme mitice care căpătau în mentalul oamenilor vremii esențialitate. Toate erau emblemele nenorocirii. Aceste emblematici se situează la nivelul de conștiință ca act de interpretare a realului și, implicit, producătoare de noi realități. Se produce o lectură imaginară pe baza unor reprezentări ce sunt raportate la mentalul constituent lor.

Reprezentările simbolice, care anunță dezastrele, sunt la modul practic niște denaturalizări ale realului, reprezentări ca produs ale unei mentalități mistice și oculte colective. Imaginile reprezentate de ei sunt coduri, cu ajutorul lor medievalul organizând realitatea; sunt mijloace prin care își sintetizează concepțiile. Textele lor sunt autoreflexive, sunt texte ce nu se revendică direct de la realitatea fizică, ci de la convențiile mistice care le definesc tipul discursului și construcția acestuia, prezentată ca expresie a realității.

Discursul are ca politică spiritul mistic. În cazul acestui spațiu mental, personajul uman este în spatele scenei, nu are claritate vizibilă în reprezentare, iar discursul nu se angajează în explicarea omului, ci a spiritului lunecos și eshatologic, al efemerului și al plângerii, de genul Ecclesiastului biblic.

Dosarul interpretativ îl valorizăm ca expresie a mentalului lor, însă mult mai substanțial pentru noi este dosarul faptic propriu-zis al crizei indivizilor puși în fața provocării mediului și înregistrarea comportamentelor lor în plan social. În acest sens, vom încerca o investigație reflexivă a unor izvoare documentare în paginile următoare.

3. Provocarea materializată și fizionomiile acesteia.

A. Degradarea lui Homo-Sapiens Versus Homo-Religiosus.

Frica îi este constituentă naturii umane și se verifică într-un procent mult mai mare decât curajul. Textele vremii ne conturează imaginea tanatofobiei colectivităților umane. Secolul al XVII-lea moștenește practic efectul miciei ere glaciare care debutase pe la 1550 cu răcirea climei și cu creșterea debitului de precipitații, transformări care își pun amprenta asupra sectorului viu, vegetal, animal și uman.

Imediat după domnia lui Mihai Viteazul, în contextul deselor conflicte militare, încep perioade de foamete și de epidemie. Imaginile transmise din epocă sunt, nu îngrijorătoare, ci terifiante. Tipul de discurs ce se poate citi din relatările izvoarelor nu mai este cel al omului care modelează existența, ci al omului căzut în stadiul primar al instinctului de conservare. Astfel, aflăm că în secuime, câinii atinși de rabie se luptă pentru hrană pe caldarâmul celor decedați. Indivizii rămași în viață cad în starea de antropofagie, cazuri semnalate la Lăpușnic, Bobâlna, Turda, iar documentele ne spun că se mânca om pe om din cauza foametei.

¹³ Vasile Mioc, Dumitru Mioc, *op. cit.*, p. 211.

¹⁴ *Ibidem*, p. 296.

Din punct de vedere alimentar, indivizii trec spre condiția animală de hrană, cum se arată în Hunedoara, spre exemplu, unde țăranii măcinau boabe de grâu culese din balebă, cu oase de cal mort¹⁵ sau în 1604, în Țara Bârsei, se consuma ghindă, jir și scoarță de copac, asemeni porcilor, sau stârvuri, asemeni răpitoarelor¹⁶.

Aceste imagini-reprezentări pot apărea oarecum fanteziste, în conștiințe cu o lume în care civilizația înregistra totuși cote de progres, iar indivizii, ca și colectivitate, beneficiau de un set larg de valori social-religioase, deja ancorate în tradiție și conștiințe.

Astfel de aspecte, poate fără frontieră cronologică, scot în evidență natura umană ca degradare și arată faptul că omul nu s-a putut emancipa, să treacă de starea de bestie, prin evoluție, chiar beneficiind de programe morale sau de angrenajul moralei creștine. Ne-am permite să ne întrebăm unde se află figura Mântuitorului în tabloul acesta când creațiile lui Dumnezeu, care-și consumau reciproc carcasa fizică?

Ceea ce ne relatează documentele acelor vremuri, la noi, se poate verifica și întări prin alte mărturii documentare din alte părți ale lumii. Imaginile sus citate par blânde față de alte relatări din Europa și Asia. De exemplu, în Irlanda veacului al XIV-lea, indivizii înfometați dezgropau cadavre din cimitire; părinții consumau carnea copiilor și invers. De asemenea, în Polonia și Silezia apar cazuri de canibalism¹⁷.

În secolul ales aici, pe la 1630-1631, în India, pornește o foamete de proporții uriașe, despre care un negustor olandez relatează că „*Oamenii rătăcesc dintr-un loc în altul fără nici un ajutor, părăsind orașul sau satul. Poți să-ți dai seama de starea lor, ochii le sunt băgați în fundul capului, buzele lipsite de sânge, sunt acoperite cu spume, oasele le ies prin piele, înfometați deschid pântecele muribunzilor și le mănâncă măruntaiele. (...) într-un sat se vindea la piață carne de om*”¹⁸.

Toate aceste cazuri prezintă indivizi și colectivități umane ce sufereau din punct de vedere clinic un proces de denutriție, organismul lor suferea o pierdere a echilibrului dintre procesele anabolice și cele catabolice, în favoarea celui din urmă. Situația lor degradantă se datorează unui cumul de cauze economice, sociale, politice, culturale și de igienă deficitară, la care se adaugă factorul natural. La condiția fizică pe care o dețineau se adăuga prin pierderea a 15% din greutatea corporală ideală¹⁹.

Atât denutriții, cât și cei atinși de epidemie ajung la stadiul de maximă diminuare a resurselor energetice, atât din cauza factorilor de slăbire, cât și a încordării psihice intense care le crea ample stări de astenie. Sunt oameni marcați de iritare, indispoziție și nesiguranță.

Am văzut în cadrul descrierii prin observație directă realizată de negustorul olandez privind denutriții din India, aspectul indivizilor și anume: paloarea feței, lentoarea aparatului locomotor și de aici slăbirea coardelor vocale și a vivacității organismului. O atare situație se datorează bolii nutriționale, dar se probează și în cazul bolilor infecțioase (epidemii), ambele asociate cu stări nevrotice pe fond psihic²⁰.

¹⁵ Lia Lehr, *Factori determinanți în evoluția demografică a Țărilor Române în secolul XVIII*, în S.M.I.M., 1974, p. 172-173.

¹⁶ *Ibidem*, p. 172-173.

¹⁷ Jean Gimpel, *Revoluția Industrială din Evul Mediu*, Editura Meridiane, București, 1983, p. 78.

¹⁸ Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1984, p. 78.

¹⁹ Prof. dr. Marin Voiculescu, *Medicina pentru familie*, Editura Meridiane, București, 1986, p. 156.

²⁰ *Ibidem*, p. 160-161.

Vorbim aici de indivizi care ajung până la afecțiuni patologice funcționale ale creierului. Medical, se constată, că în asemenea cazuri, subiecții umani sunt cuprinși de nevroze astenice, semnalate prin cefalee și insomnie sau de nevroze obsesivo-fobice legate de idei obsedante²¹.

Să nu uităm că asemenea obsesii, fie cu obiect, omniprezența foamei sau epidemiei, fie fără obiect, își puteau găsi un factor potențator, în sens negativ, prin obsedantele imagini biblice privind „*plăgile Egiptului*” sau în sens eshatologic, privind Judecata de Apoi.

Documentele epocii relatează obsesiv foamea și se spune «*la vreme de mare foame, din pricina foamei*» sau «*moarte groaznică de ciură*», fobii nu lipsite de suport material, ci experimentate fizic.

Foamea și epidemia nu se opresc la stadiul fizic de afectare, ci conlucrează cu deviațiile de ordin psihic asupra indivizilor și colectivităților. Unii dintre acești indivizi ajung în situația în care pierd tot ceea ce au câștigat prin educație, ca și set de valori. Clinic, se constată o astfel de situație ca drept urmare a instalării unor tumori ale lobilor frontali ai creierului și ca atare, indivizii pot pierde parțial sau total de deprinderile de om social. Încadrăm aici amintirile tulburări de alimentație, precum antropofagia, coprofagia (ingerare de fecale) sau cazuri de autoagresivitate (mutilare) asupra organismului.

În aceste situații, individul, ca viață interioară, este redus la acele reflexe necondiționate. Nu încercăm, în afara acestor situații limită, să reducem individul la bruta biologică, ignorând starea de normalitate, când omul se situează în sectorul conduitelor inteligente ca entitate simbolică, marcată în sine cultural și ontologic.

B. Provocarea mediului într-o citire socială.

Datorită contextului total nefavorabil al foamei și bolilor, mulți dintre țărani își vor pierde statutul de oameni liberi, căpătând condiția de rumâni sau vecini, fapt interpretat în istoriografia noastră ca o «*a doua șerbie*», de care au profitat centrele mănăstirești și moșiile boierești. Formularistica documentelor este evidentă. Găsim, ca atare, o sumedenie de expresii, în documente private, ilustrând acest fapt. Astfel, auzim că unul, Costea din Olt, se rumânea Postelnicului Badea din Greci²², sau țăranii din Brăgărești (Prahova) se rumăneau Vistiernicului Nica²³, ori Paraschiva cu cele cinci fete din Tifusești de Buzău dau ocina Mănăstirii Cozieni de Buzău²⁴, precum și Gavrilă, fiul Oprei, soața și fiii care se rumăneau Mănăstirii Bradu (Buzău)²⁵.

În multe dintre aceste documente apare evident exprimată justificarea actului lor comportamental, când se spune că se vând ocine sau se rumânsesc «*pre rea foame și lipsă*» sau «*au fost la greutate și la foarte rea nevoie, de muria oamenii de foame pe drumuri și pe ulițe*». Actul lor de vânzare sau de rumânire ține de instinctul de conservare și nu de obișnuita samavolnicie. Țăranul își ghidează acțiunile personale în funcție de realitatea momentului, cooperând, pentru supraviețuire, cu feudalitatea laico-

²¹ Dr. Virgil T. Geiculescu, *Bioterapie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p.243-244.

²² D.I.R., B, veac XVII, I, doc. 84, p. 70-71.

²³ *Ibidem*, doc. 166, p. 167.

²⁴ D.R.H., B, 23, doc. 119, p. 222.

²⁵ Constantin Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 147-148.

clericală, care înțelege, în toată indisciplina ei morală, să-și însușească venituri (ocine) și suflete de oameni pe fondul stării de criză.

Era deplorabil pentru mulți dintre țăranii proprietari să își piardă ocinele sau libertatea, unii dintre ei vor fi fost chiar beneficiarii aceluia «*drept de sigiliu*» al proprietarului, realitate socială expusă în istoriografia noastră în studii de istorie socială²⁶.

Am ales aici această chestiune a «*dreptului de sigiliu*» al țăranului proprietar spre a marca expresia unei conștiințe privind un statut social, a unor grupuri distincte în planul comunităților rurale. Expresia libertății lor era materializată în actul simbolic de gravare a sigiliilor care constituiau o formă de comunicare plastică a unei realități, a libertății ca privilegiu, a demnității lor. Pierderea ocinei pentru asemenea proprietari ducea, automat, la pierderea sigiliului. De exemplu, într-un document din 2 octombrie 1631, în protocolul final se spunea: „*pre mai mare credință pusu-ne-am pecețile*”²⁷, sau în altul, din 7 aprilie 1629, se spune: „*aceasta scriem și mărturisim și pre mai mare credință ne-am pus și pecețile ca să se știe*”²⁸.

Am ales aceste exemple spre a putea realiza o comparație între tonalitatea plină de siguranță de sine și mândrie din aceste documente și tonul jalnic din documentele ce exprimă individul redus la instinctul de conservare cel care-și pierde bruma de avuție.

Nu fără urmări economice, sociale și mentale ar fi fost pierderea unui atare sigiliu de suflet și de amor propriu, în caz de răpire samavolnică și, mai grav, în cazul unei autoconsimțiri, sub imperativul necesităților momentului.

Astfel, țăranii ajung să exprime că «*la vreme de foamete ne-am prinsu sufletele*», adică s-au șerbit și o fac pentru că «*n-au avut de ce se mai prinde că murim*». Conjugând aceste două formulări disparate din documente se naște un sens și anume, conștiința pierderii libertății lor. Suntem în asentimentul lui Heinrich F. Plett, care spunea că „*Fiecare text stă într-o relație oarecum cu realitatea, el însuși este o realitate reprezentată*”²⁹.

În limbajul acestor două formulări vedem o formă de comunicare conotativă, deoarece este vizibil sensul figurat al exprimării. Acest limbaj conotativ are rolul și reușește să creeze starea de emoție față cu realitatea descrisă. Nu trebuie să avem de-a face cu literatura la propriu, ci avem aici un limbaj vizual direct, transpus în document.

În acest sens, am putea vedea semnificația expresiilor «*n-am avut de ce ne mai prinde*» și «*ne-am prinsu sufletele*» ca depărtată de sensul propriu al verbului «*a (se) prinde*», datorită contextului de plasare, având sensul de «*a (se) salva*», «*a (se) descurca*» și ca atare, ei și-au «*prinsu sufletele*», adică au căzut la mâna cuiva, s-au vândut cuiva.

Acest «*nu au mai avut de ce se mai prinde*» poate fi conceput și că nu au mai avut nici o nădejde, nici un braț protector, fie el chiar și Dumnezeu, dacă am încerca să forțăm puțin sensul sau, dimpotrivă, ne-am apropia și mai mult de sens.

Discursul acestor dezmoșteniți de soartă este unul al crizei. Ne întrebăm la ce capacitate mai funcționa încrederea în valorile divine sau dacă încrederea și speranța nu erau decât un banal articol din recuzita obișnuințelor. Oare omul confruntat direct cu

²⁶ Emil Vârtosu, *Despre dreptul de sigiliu*, în „Studii și cercetări de numismatică”, III, 1960, p. 333-346.

²⁷ *Arhivele statului*, București, Mn. Neamț, LXXXVI/10.

²⁸ *Ibidem*, fond Mitropolia Moldovei, VIII/5.

²⁹ Heinrich F. Plett, *Știința textului și analiza de text*, Editura Univers, București, 1983, p. 132.

teribilul instinct al conservării se mai putea dedubla ca personalitate? În astfel de momente limită, descrise prin situații diverse privind bestializarea individului, nu ne-am putea pune sub semnul discuției viabilitatea oricărei morale și valori religioase. Totuși, individul are o dinamică autoreglatoare și revine la normalitate cu relativă ușurință, dar astfel de ipostaze explică mai clar natura umană și pune sub semnul întrebării discursul prea ordonat al Cetății.

C. Comportamente deviante și haos instituțional.

Dosarul crizei poate oferi imagini ale agresivității, violenței și ale actelor antisociale, atât în cadrul relațiilor interpersonale, cât și la nivel de colectivitate. Cauzalitatea generală determină diferite forme de agresivitate, fie heteroagresivitate (omucidere) sau autoagresivitate (suicidul). La baza acestor acte de devianță stau factori diverși. Ele au circumstanțe declanșatoare precum stresurile emoționale negative, create de situația de criză dată și de tulburările neuropsihice paroxistice, ca urmare tot a acestei situații de criză. În cele mai multe cazuri, comportamentul lor deviant este accidental sau circumstanțial și nu patologic.

Acte de devianță comportamentală, precum canibalismul, omuciderea, suicidul, țin de un criteriu al cauzalității și anume, existența unei boli sau deficiențe mintale, fapt care nu le probează responsabilitatea. Sunt alături de acestea și acte de devianță antisociale care probează responsabilitatea săvârșirii lor.

Viața psihică a indivizilor este profund influențată și determinată de pulsuni inconștiente și de temeri asociate. Comportamentul lor este orientat spre gratificarea unor instincte determinate biologic, cum este autoconservarea. Toate actele de devianță comportamentală își găsesc un suport de manifestare pe fondul provocării mediului.

Devianța se poate grupa pe două dosare de manifestare: dosarul relațiilor de la om la om și dosarul colectivității rămase fără un suport instituțional, suportul care acordă coerență angrenajului social. Aceste dosare sunt raportate la starea de fapt, provocarea naturii care determină climatul anomic la nivelul individual-colectiv, anomie înțeleasă ca și criză, dereglare sau absență de reguli. Starea anomică este în măsură să determine dezorganizarea indivizilor, a acțiunilor și conduitelor lor, extremismul comportamental pe fondul unei deprecieri psihice, alterarea resorturilor intime ale familiei, cât și modificarea raporturilor de autoritate și subordonare.

În planul dosarului colectivității, pe suportul anomiei, avem cazuri de lipsă de coordonare socială, de reglare instituțională, ruperea solidarității și coeziunii sociale, disoluția vieții morale, atenuarea sau chiar dispariția valorilor moral-religioase câștigate prin educație ca om social, convertirea raționalului în irațional.

În acest sens, vom urmări câteva dintre situațiile de viață comportamentală individuală și de grup, cât și starea de anomie care marca instituțiile în aceste momente de criză. Astfel, aflăm dintr-un document din 14 noiembrie 1611, din vremea lui Radu Mihnea, că se întârea unuia, Proca, negustor, o prăvălie cumpărată mai demult de la croitorul Voicu din cetatea Bucureștilor, care o vându-se „*la vreme de bătrânețe și sărăcie, când năvăleau turcii și tătarii...*”, iar fiul lui, Micul, „*fuge de tatăl său, nevoind să-l hrănească*”³⁰.

³⁰ D.I.R., B, Veac XVII, II, doc. 24, p. 20-21.

Dezorganizarea familiei, a raporturilor de autoritate sunt o realitate crudă, susținută și de alte documente ale epocii. Un alt caz, mult mai evident, este descris de un document din 7 mai 1678, în care se vorbește de Stanciu și Crăciun, fiii lui Stan din Bănulești de Buzău, care-și vând ocina lui Tudor logofăt, la nevoie, când „*fecioriile noștri au văzut că slăbim și ni ajunge boala de ciumă și ne-am nepustitu cainii și au fugit*”³¹.

Este și aici un alt caz de abandon ca drept urmare a teribilului instinct de conservare care alterase resorturile intime ale familiei. Devianța altora a mers până la cazurile de autropofagie, cum am văzut pe parcursul lucrării.

Stări de devianță comportamentală ajunse până la paroxism le găsim, cu un ton grav, menționate privind vremea așa-zisei „*ciume a lui Caradja*”, prin pana literară a lui Ion Ghica, într-una din scrisorile sale către Alecsandri. Ghica ne ilustrează, în genere, în scrisorile sale, tabloul moravurilor noastre sociale din secolul al XIX-lea, iar în cazul de față ciuma, tabloul este realizat pe un ton grav, dar nu și lipsit de critică față de ciudata natură umană. El ne arată că „*spaima intrase în toate inimile și făcuse să dispară orice simțământ de iubire și devotament. Mama își părăsea copii și bărbatul soția pe mâinile cioclilor, niște oameni fără cuget și fără frică de Dumnezeu*”³². Acești ciocli ajung până la extremism în comportamentul lor față de muribunzi, chiar Ghica ne spune: „*Rareori bolnavul ajungea cu viață pe câmpul ciumaților. De multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ceea ce boala făcea în două, trei zile. În vremea mai multor scene oribile petrecute în ordia ciumaților, unul dintre acești mizerabili de cioclii fusese rupt cu dinții de un tânăr care apăra cinstea soției sale lovită de ciumă chiar în ziua nunții și în urma revoltei ciumaților, care au sărit cu parul și au omorât zece ciocli, autoritatea în sfârșit a luat măsură de a organiza un fel de serviciu sanitar*”³³. Trimiterea la un eveniment din secolul al XIX-lea o facem deoarece comportamentul uman nu cunoaște bariere cronologice și de civilizație. Ne-am cam îndoi de afirmația lui Braudel când spune: „*În zilele noastre nici o boală, oricare ar fi ravagiile efective, nu implică asemenea demențe și drame colective*”³⁴. Astfel de imagini exprimă vizibil o estetică a urâtului. Boala este cauzatoare de urât-natural, de urățenie a formei. Colectivitățile în astfel de momente exprimă asimetrie, dizarmonie, incorectitudine și lipsă de formă.

Pe indivizi îi putem vedea ca exprimând desfigurarea și deformarea, josnicul, involuția, obscenitatea grosolană și fărădelegea, chiar diabolicul, când ne gândim la acei posedați de rău, de patimi, de băutură, viol și omucidere și anume, cioclii prezentați de Ghica. O asemenea stare de dezorganizare totală a vieții indivizilor ne-o prezenta și mai vechiul autor al „*Decameronului*” când spunea „*(...) pe lângă faptul că oamenii se ocoleau, că n-ai fi aflat un vecin să aibă grijă de celălalt, că înseși rubedeniile se cercetau rareori sau deloc, izbeliștea vârase atâta spaimă, căci se părăsea frate pe frate, unchi pe nepot, nevasta bărbatul, iar ce e mai groaznic, părinții se fereau să aibă grija copiilor*”³⁵.

Pe același fond de anomie se manifestă și haosul instituțional citit și el prin mărturia documentare. Instinctul de conservare cuprinde firesc toată suflarea umană.

³¹ Lia Lehr, *op. cit.*, p. 111.

³² Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Editura librăriei „Universală”, Alcalay, București, p. 66.

³³ *Ibidem*, p. 67-68.

³⁴ Fernand Braudel, *op. cit.*, p. 90.

³⁵ Giovanni Boccaccio, *Decameronul. (Ziua Întâia)*, Editura Univers, București, 1978, p. 34-36.

Astfel, aflăm că la un 13 septembrie 1603, ciuma contaminase sate și târguri, iar Vodă Ieremia Movilă fugea din Iași, iar mai târziu, scria regelui Poloniei că: „*din cauza ciumei rătăceam peste câmpii și păduri cu toată familia și curtea, ca să mă feresc de molipsire*”³⁶. De asemenea, în 1707, aflăm că Brâncoveanu, din cauza ciumei, a așteptat, fugăr, „*până s-au curățit de istov smolirea boalei, iar pe la martie 5 zile vine la scaunul de domnie al Măriei Sale în București*”³⁷. Cronicarul Radu Popescu ne arată cum pe la 1675, dregătorii cu autoritate administrativă își părăseau misiunea lor instituțională și anume, „*Căimacumul Stroe și Vornicul Radu Vistier, fug de ciumă*”³⁸. Toate acestea se săvârșeau pentru că «*a fost boală și molimă și neorânduială între toate*», cum ne spun multe documente.

Asemenea situații găsim și în alte părți ale Europei. Nobilii părăseau orașele fugind pe la casele lor de la țară. În septembrie 1665, Samuel Pepys nota că boala de ciumă „*ne face mai cruzi unul față de altul, decât dacă am fi câini*”³⁹.

Ciuma determină cazurile de părăsire a misiunii publice și evanghelice din partea magistraților, ofițerilor militari și prelaților bisericești.

În Franța, întreaga Adunare a Stărilor Generale părăsea Parisul în fața epidemiei. La Londra, 1664, Curtea părăsea orașul, fugind la Oxford, iar în capitală structurile de stat nu mai erau funcționale „*oamenii legii erau cu toții în țară*”⁴⁰. În 1580, cardinalul Armagnac părăsea Avignonul, pribegind, și se întoarce după zece luni, când pericolul dispare, fapt ce-l determină pe un burghez local, în „*Jurnalul*” său, să afirme că acest cardinal este călcător al poruncii Domnului, Domn care spune „*Ego sum pastor et non cognovi oculus meas*”⁴¹.

Biserica nu a avut capacitatea funcțională de a stopa multiplele cazuri de deviații pe fond de delir mistic ce apăreau în sânul colectivităților agresate de starea de fapt. Notăm aici cazurile de autoflagelare pentru alungarea demonilor, cazuri care căpătau proporții de epidemii psihogenetice sau cazurile de rituri ocazionale cu caracter ocult. În contextul deznădejdiei, proliferau practici superstițioase calificate de Biserică, drept satanice, practici la care luau parte deopotrivă țăranii, nobilii și autoritățile.

Un caz de acest fel ne prezintă un document din 1709, din comitatul Alba, unde medicul Köleseri atestă credințe superstițioase ale țăranilor. Astfel, în localitatea Broșteni, judele și pângarii au dezgropat morții și le-au înfipt câte un par în piept spre a nu deveni strigoii. Cazuri similare apar la Păuca și la Bobâlna⁴². Revenind la starea anomică generală și la haosul instituțional, exemplificăm la noi tabloul descris de același Ion Ghica în acest sens. Ciuma intra în București în 1813, după ce se dezlănțuise cu un an în urmă în Teleorman. Vodă trimitea o scrisoare către medicul-șef al capitalei, în care cere lămuriri asupra situației, „*fiindcă înșine Domnia Mea au văzut pre mulți oameni bolnavi, unii având bube, de aceea poruncim a se cerceta...*”⁴³.

³⁶ Hurmuzacki, doc. Cl, VIII, p. 319.

³⁷ Idem; Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhive polone*, sec. XVII, B, 1983, p. 171.

³⁸ Lia Lehr, *op. cit.*, p. 191.

³⁹ Fernand Braudel, *op. cit.*, p. 88.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 90.

⁴¹ *Ibidem*, p. 89.

⁴² Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*, vol. I, (1473-1780), B., Nr. 282, 1931, p. 156.

⁴³ Constantin Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. II, Ed. Universitas, Chișinău, 1991, p. 258.

Remarcăm lentoarea cu care se organizează combaterea calificată a epidemiei și anume, pe timpul scurs între 6 mai, datarea scrisorii lui Vodă, și 1 iunie, când se pune pe picioare un organism de combatere a epidemiei, interzicerea adunărilor publice, alungarea mizerabililor țigani, dar și înființarea lazaretelor de ciumați. În vizorul lui Ghica stau tocmai aceste lazarete și dezordinea care domnea în ele și în rândul organismului de combatere a ciumei.

Cei recrutați în aceste organisme, cioclii, proveneau dintr-alcoolici, dezmațați, oportuniști și infractori. Chiar Vodă, la 27 octombrie, se sesiza asupra situației și scria Spătarului său despre existența unui zis „*polcovic de ciocli*”⁴⁴, care întreține dezordinea și banditismul prin grupul său antisocial pe care îl dirija în actele de violență. Rețin scenele crude din lazarete, încercarea de viol asupra unei muribunde, încercări de răspândire a molimei în casele nemolipsite și toate actele de jaf la drumul mare, fără teama de organele cu rol coercitiv.

Într-un târziu, autoritatea de stat va putea gestiona relativ situația. Moartea, se pare, că a favorizat pe unii spre o viață fără de griji în urma jafurilor. Ne spune Ghica: „*Multe averi și case mari s-au ridicat în București după ciuma lui Caradja, din sculele și banii bieților bolnavi*”⁴⁵. Mai mult, natura umană este jalnică, dar în același timp, omul trebuie să revină la viață. Ne spune același Ghica: „*Totdeauna după epidemie, ca și după război, omenirea caută să-și recapete nivelul; averile flăcăilor, zestrele fetelor sporesc prin moștenirile morților. Când este mortalitate mare, poporul zice că se eținește pânea. De îndată după încetarea boalei, lumea s-a pornit pe nunți*”⁴⁶. Aceste aspecte de carnaval negru definesc cel mai bine natura umană și nu perioadele de prosperitate și de demnitate ale spiritului.

Actele de devianță cu caracter antisocial ale numiților ciocli, proveniți din drojdia societății, se săvârșeau în condițiile unei depline responsabilități. Ele nu cer practic o expertiză de probațiune pentru a se vedea dacă agenții săvârșitori sunt în deplinătatea facultăților mintale. Starea de criză le oferă lor cadrul de libertate negativă pentru exercitarea actelor de devianță comportamentală.

Pentru a crea o imagine mai largă a acestor stări de criză, menționăm și dezordinea ce apare în situația vidului de putere și răsturnărilor de regim. Ca atare, în același veac XIX, în Moldova, zaverii eteriste din 1821, cei ce împart legea, o lege alternativă zică-se la cea de drept, se recrutează dintre lepădăturile de mahala, din drojdia societății.

Plasticul interpret al moravurilor de ieri, Gane, ne prezintă apariția unui personaj emblematic prin vulgaritate, a unei prostituate de duzină, Marghioala Hizichioaia care ajunge o respectată jupâneasă a Ieșilor. Din noroi și din dispreț practic și cu electoratul vagabonzilor și infractorilor se naște „*Marghioala Doamna*”⁴⁷, protectoarea scursurilor sociale.

Astfel de lucruri se puteau întâmpla la Curtea Domnească părăsită de Vodă Șuțu. În locul aristocrației fugite, și aceasta nu lipsită de dispreț, s-a întronat efemer o aristocrație de ocazie, formată din zaveragii și derbedei de duzină, plini de frustrări

⁴⁴ *Ibidem*, p. 259.

⁴⁵ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 69.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 69-70.

⁴⁷ Constantin Gane, *op. cit.*, p. 309.

acumulate. În acest sens, Gane ne spune despre această suită dezmătată că „*Tipau, jucau, sticle goale prin unghere, pe divanuri de mătase cizme prăfuite, râsete înfundate*”⁴⁸.

Această stare de olocrație, acest carnaval grotesc își găsesc teren propice de manifestare pe același fundal al stării de anomie care a favorizat și dezordinile din perioadele de epidemie.

4. Despre o istorie aparent nesemnificativă.

Ne-am referit în aceste pagini parcurse, pagini dorite mai mult de reflexie apelând selectiv la materialul faptic, la o prezență semnificativă din istoria Europei și nu numai, provocarea mediului natural. Aceasta este o prezență a distrugerii ce nu a trecut neobservată de oamenii timpurilor. Boccaccio, prin „*Decameronul*” său, rămâne un punct de referință. Am vorbit aici despre obiectul obsesiilor care preocupau suflarea umană, obsesia foamei și a morții, mai cu seamă a acestei tanatofobii cu suport în mentalitatea mistică dominantă.

Acesta este un capitol de istorie a războiului, altul decât cel în armură. Nu ne-am referit la un capitol de istorie uneori periferizat și ușor anecdotizat de istoriografie, ci la un capitol esențial, cotă parte la marele mecanism al istoriei. Pe durată lungă, românii s-au confruntat cu un război de 483 de ani, o confruntare cu adversari nevăzuți.

Dacă cetatea politică are o istorie a sa, provocarea naturii creează istorii individuale și ne îndeamnă să percepem trecutul ca o expresie a diversității.

---

⁴⁸ *Ibidem*, p. 316.

VEȘTMINTELE CĂRȚILOR VECHI. FERECĂTURI DIN COLECȚIILE BUZOIENE

Daniela LUPU

Încă de la apariția primelor cărți manuscrise, oamenii și-au exprimat venerația față de conținutul lor și grija de a le apăra de uzură, îmbrăcându-le în veșminte simple sau fastuoase, confecționate din diferite materiale, de la piele, lemn și pânză, până la bronz, email, fildeș, metale prețioase (aur, argint, argint aurit). Legarea cărților de cult avea în trecut aceeași semnificație ca dăruirea de cărți sau de odoare bisericilor sau mănăstirilor, era făcută pentru pomenirea neamului, pentru iertarea păcatelor. De multe ori, legarea sau relegarea cărților de cult intra în obligațiile implicite ale ctitorilor sau urmașilor acestora.

Unele din cărțile îmbrăcate în argint, dăruite de-a lungul timpului mănăstirilor și bisericilor din eparhia Buzăului se păstrează astăzi la Episcopia Buzăului. Prin bunăvoința prea sfințitului Episcop al Buzăului, Epifanie Norocel, cu sprijinul părintelui consilier Costică Panaite și al doamnei muzeograf Ecaterina Stroe, am avut posibilitatea de a cerceta o parte din cărțile ferecate aflate în fondul de carte veche al Episcopiei Buzăului (din muzeu și din depozitul eparhial)¹. Cărțile provin de la parohiile din eparhia Buzăului, în mare majoritate din județul Buzău și câteva din județul Vrancea. În trecut însă, ele au fost folosite în bisericile și mănăstirile din județele Buzău, Vrancea și fostele județe Saac și Rm. Sărat. Sunt ferecături parțiale sau integrale, din argint sau argint aurit, unele au inscripții care consemnează, de la caz la caz, anul executării, numele comanditarului, numele meșterului, numele mănăstirii sau bisericii căreia i-au fost dăruite. Ele au fost lucrate într-o perioadă cuprinsă între anul 1716 și a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Înainte de a trece la prezentarea acestora, considerăm necesară o scurtă incursiune în istoria ferecării cărților.

În afară de legătura în piele un alt tip de legătură îl reprezintă ferecătura². În acest caz, cartea este în întregime îmbrăcată în metal (ferecătură integrală) sau i se aplică pe scoarțele din lemn, învelite în piele sau în alt material (catifea, mătase, pânză), plăci metalice gravate, de diferite forme, dispuse în colțuri și în centru (ferecătură parțială). Gravarea plăcilor metalice este făcută de un meșter specializat (argintar, bijutier) și de

---

¹ O parte din acestea au fost prezentate în cadrul expoziției temporare: „*Veșmintele cărților vechi. Legătura de carte între artă și meșteșug*”, organizată la sediul Muzeului județean Buzău, în perioada 25 iunie -10 iulie 1998 (cu cărți și unelte de legătorie din colecțiile Episcopiei Buzăului, Muzeului județean Buzău și Colegiului Național „B. P. Hasdeu” Buzău).

² Pentru semnificația termenului a se vedea Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 141; Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, București, 1992, p. 150, 216-217, 221; *Dicționar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice* (coordonator: Mircea Popescu), vol I, București 1995, p. 179.

aceea se consideră că ferecăturile sunt mai mult opera orfevrierului decât a legătorului și în general sunt tratate ca lucrări de artă decorativă, la capitolul privind argintăriile. Obiceiul „îmbrăcării” în argint a obiectelor de cult vine din Bizanț și s-a răspândit treptat în întreaga lume creștină.

Multă vreme, noțiunea de legat a fost sinonimă cu cea de ferecat. Ferecăturile au reprezentat modul luxos de protejare a cărților până la începutul secolului XX. De la mijlocul secolului al XIX-lea, metalul prețios a început să fie înlocuit cu metalul comun.

În accepțiunea mai largă a termenului, *ferecarea* înseamnă îmbrăcarea în metale prețioase a unor obiecte de mare valoare. Astfel se fereceau odoarele bisericești: icoanele, crucile, moaștele dar și săbiile, brăele sau carele. Ferecarea obiectelor de utilitate practică sporea valoarea acestora iar folosirea lor conferea prestigiu posesorilor, numărându-se printre însemnele exterioare ale averii și rangului³. Ferecarea cărților (sensul vechi al cuvântului înseamnă legare, zăvorăre), în metale prețioase asigura cărților o înfățișare somptuoasă, în armonie cu celelalte odoare bisericești folosite la săvârșirea slujbei. Totodată ea sublinia sacralitatea cărții liturgice care poartă în ea „*cuvântul lui Dumnezeu*”. Nu întâmplător, cele mai vechi ferecături păstrate la noi îmbracă evangheliile, tetraevangheliare, cărți care au un rol foarte important în desfășurarea serviciului religios ortodox. Ele sunt investite cu aceeași semnificație sacră pe care o au icoanele și celelalte obiecte de ceremonial: cruce, cădelniță, potir. Pe de altă parte, ferecăturile sunt legături de lux care au un preț ridicat, comandarea lor relevând un anume statut social. Ele exprimă evlavie donatorilor dar și prestigiul și puterea acestora.

În general, informațiile despre cărțile ferecate (comanditari, preț, meșteri, tehnică de realizare, decor), sunt cuprinse în comunicările, articolele, studiile referitoare la istoricul bisericilor sau mănăstirilor (atunci când se enumeră odoarele acestora), la circulația cărților bisericești, în repertoriile sau cataloagele de manuscrise sau carte veche, în lucrările care prezintă inscripții medievale. O atenție specială se acordă ferecăturilor în cadrul lucrărilor care tratează istoria artelor, la capitolul artei decorative, respectiv atunci când se vorbește de argintărie. Din toate acestea vom prezenta pe cele care acordă cel mai mult spațiu prezentării ferecăturilor, atât din perspectiva valorii lor artistice cât și din perspectiva semnificației culturale și sociale a gestului de comandare și donare a cărții ferecate în societatea românească, în perioada cuprinsă între secolele XIV-XIX. Nicolae Iorga este un deschizător de drum și în această direcție de cercetare. În două lucrări de sinteză privind arta religioasă și comerțul Țărilor Române semnalează prezența ferecăturilor printre obiectele de cult păstrate în mănăstiri (se dau ca exemplu evangheliile păstrate la Putna, Sucevița, Feleac), prezentând pe scurt evoluția modului de decorare din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea, precum și câteva nume de meșteri argintari locali sau ardeleni⁴. Amănunte despre ferecăturile executate de meșterii sași pentru Constantin Brâncoveanu, sunt cuprinse într-un articol dedicat comenzilor de

³ După ce-l ucide pe Cârstea mare vornic (participant la mișcarea condusă de Lupu Mehedințeanu), Alexandru Iliș îi confiscă în 1618: „și banii și hainele și caii și ferecăturile și tot ce a găsit din averile lui”, v. *Documente privind Istoria României, veacul XVII, Țara Românească*, vol. III, doc. din 9 martie 1620 (nr. 443).

⁴ Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, vol. III: *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 50-51, 55; *Vechea artă religioasă la români*, Vălenii de Munte, 1934, p.81-82.

argintărie⁵. În două articole publicate în perioada interbelică descrie trei ferecături de tetraevangheliare, lucrate la comanda fiilor lui Petru Rareș, Iliaș, Ștefan și Constantin (1543), a doamnei Elena, soția lui Petru Rareș (1551), pentru mănăstirea Probota și a lui Alexandru Mircea cu soția sa Ecaterina Salvaresso, toate trei descoperite la Muntele Sinai⁶.

În treacăt vorbește de comandarea de ferecături meșterilor sași de către domnii și boierii din Țara Românească și Ștefan Meteș⁷. O prezentare sintetică a evoluției motivelor și a tehnicilor decorative ale ferecăturilor face în mai multe lucrări Teodora Voinescu. Tot domniei sale i se datorează identificarea mai multor meșteri sași, semnați doar cu inițialele pe diferite obiecte de cult, de artă decorativă sau de uz casnic⁸.

O importantă contribuție la cunoașterea comanditarilor și meșterilor argintari, prin publicarea inscripțiilor de pe scoarțele cărților ferecate aflate în colecțiile muzeale și în bisericile din București, dar provenind de la biserici și mănăstiri din țară, a adus-o culegerea cuprinzând inscripții medievale, redactată de un colectiv condus de Alexandru Elian, din care nu a apărut, din păcate, decât primul volum⁹.

Un articol dedicat special prezentării ferecăturilor din colecția Muzeului național de artă semnează Victor Simion, care face precizări deosebit de necesare cu privire la temele iconografice folosite la ornamentarea copertelor ferecate¹⁰.

În evul mediu se lucrau ferecături de carte la comanda domnilor, marilor boieri sau înalților ierarhi, ele fiind destinate înzestrării mănăstirilor și bisericilor, deseori propriile lor ctitorii. Cea mai veche menționare a donării unei ferecături datează din timpul domniei lui Vladislav Vlaicu și se referă la înzestrarea ctitoriei sale de la Vodița în 1374¹¹. Dăruirea de ferecături poate fi ilustrată prin numeroase exemple. Amintim doar câteva cazuri, din Țara Românească: marele postelnic Marcea și jupânița sa Marga au dăruit un tetraevanghel ferecat în 1519, mănăstirii Bistrița¹²; Mircea Ciobanul și doamna

⁵ Idem, „Arginturile” lui Constantin Brâncoveanu, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (în continuare: „B.C.M.I.”), 1914 (an VII), fasc. 25, nr. 7-9, p. 97-110.

⁶ Idem, *Două evangeliare ale fiilor lui Petru Rareș*, în „B.C.M.I.”, 1934 (an XXVII), fascic. 80, nr. 4-6, p. 89 și *Evangheliarul lui Alexandru-Vodă Mircea la muntele Sinai*, în „B.C.M.I.”, 1934 (an XXVII), fascic. 80, nr. 4-6, p. 85-86.

⁷ Ștefan Meteș, *Relațiile comerciale ale Țerii Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, 1921, p. 223.

⁸ Teodora Voinescu subcapitolul *Argintăria* (cap. 1. *Arta în Țara Românească de la începutul secolului al XVII-lea până în primele decenii ale secolului al XIX-lea*), din *Istoria Artelor Plastice din România*, București, vol. II, p. 95-97; *Contribuții la studiul manuscriselor ilustrate din mănăstirile Sucevița și Dragomirna*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1955 (an II), nr. 1-2, p. 89-114; *Din legăturile artistice ale Țării Românești cu Transilvania (Meșteri argintari)*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1956 (an III), nr. 1-2, p. 75-97; *Noi identificări de meșteri argintari din Transilvania*, în „Studii muzeale”, 1957 (an I), p. 29-42.

⁹ Alexandru Elian, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, vol. I (1395-1800), București, 1965, nr. 876-913 (în continuare: *Inscripțiile*).

¹⁰ Victor Simion, *Colecție de vechi tipărituri românești*, în „Glasul Bisericii”, 1989 (an XLVIII), 1989, nr. 6, p. 47-64.

¹¹ „Și, după cât a adus vremea, acum am dăruit: un **tetraevanghel ferecat cu argint și aurit**, o cădelniță de argint, vase sfințite de argint, o pereche de odăjdii preoțești de mătase, perdele de altar, de camhă, cât are nevoie biserica, un epitrafîl și rucavițe cusute cu fir de argint”, *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. I, p. 18

¹² Virgil Olteanu, *op. cit.*, p. 221.

Chiajna cu fiii lor au ferecat în 1566 un tetraevangheliar, dăruit mănăstirii Tismana¹³; mitropolitul Teofil a comandat în 1642 o ferecătură pentru o evanghelie a mănăstirii Bistrița¹⁴; între anii <1640-1644> Preda Brâncoveanu mare spătar, a ferecat o evanghelie a mănăstirii Brâncoveni, ctitoria familiei sale¹⁵; Matei Basarab și doamna Elina au dăruit la 18 ianuarie 1647 mănăstirii Dobromira, ctitoria lor din Soveja (jud. Vrancea), o *Evanghelie* (Vilnius, 1644), ferecată în argint aurit¹⁶; în anii <1648-1658>, postelnicul Constantin Cantacuzino împreună cu soția sa Elina și cu rudele acesteia (sora sa Anca, văduva lui Nicolae Petrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, Dumitrașcu stolnic și Istratie vistier), au comandat o ferecătură de *Evanghelie* (Vilnius, 1644), pentru ctitoria familiei de la Mărgineni¹⁷; în 1680 Șerban Cantacuzino dăruiește mănăstirii Cotroceni o evanghelie ferecată de meșterul ardelean E. V. iar în 1681 o evanghelie ferecată de meșterul C. V.¹⁸. Cel mai cunoscut comanditar rămâne însă Constantin Brâncoveanu, care a înzestrat cu cărți ferecate, indispensabile săvârșirii liturghiei, majoritatea ctitoriilor proprii și ale familiei sale, atât înainte de a fi domn, cât și în timpul domniei. Împreună cu soția sa, doamna Maria au dăruit ferecături lucrate la comandă, mănăstirilor Bistrița (1682-1683), Dintr-un lemn (1684), Horez (1691-1692, 1692), Surpatele (1707-1708), ș.a.¹⁹. În secolul al XVIII-lea printre comanditarii de ferecături se numără Grigorie, episcopul Râmnicului (1750-1751)²⁰, Partenie protosinghelul de la mănăstirea Valea (1786)²¹.

Cei care lucrează “*veștmintele*” cărților sfinte sunt, în evul mediu, recrutați din lumea celor care cunosc meșteșugul prelucrării metalelor, aceeași meșteri care fac podoabele, vasele de lux, odoarele bisericești, pecețile etc. Din ceea ce se cunoaște până în prezent, ferecăturile erau lucrate în țară, în mănăstiri sau în atelierile unor meșteri locali sau comandate unor argintari din Balcani, din Banatul sârbesc sau din Transilvania (mai ales în atelierile din Brașov și Sibiu). Cea mai veche ferecătură cunoscută la noi este lucrată în argint aurit pentru *Tetraevangheliarul* caligrafiat și miniat de Nicodim, între 1404-1405. Același Nicodim pare a fi și autorul ferecăturii și în acesta caz el ar fi cel mai vechi nume de argintar cunoscut în Țara Românească²². Există însă și opinii care (după analiza iconografică și a modului de lucru), plasează autorul peste Dunăre, în zona Balcanilor.

Ferecătura din argint aurit dăruită de mitropolitul Teofil mănăstirii Bistrița, a fost lucrată în 1642 de maistorul Franko Markanič din Chiprovăț²³.

Se presupune însă că majoritatea erau făcute în atelierile mănăstirilor sau de către meșterii argintari -“*zlătari*”- locali. De exemplu, ferecătura *Tetraevangheliarului* scris de

¹³ *Inscriptiile*, nr. 880. Alături de domn, doamnă și fiii lor, mai apar și alte nume, probabil membri ai familiei, care au contribuit la ferecarea cărții (Pană, Despa, Nicola, Panga, Iani).

¹⁴ *Ibidem*, nr. 885.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 883. Evanghelia slavonă, tipărită în 1512, fusese furată de la mănăstire în vremea lui Leon Tomșa și după nouă ani Preda, în urma pârsei făcute la Divan împotriva jefuitorilor, a recuperat-o și a trimis-o ferecată la mănăstirea Brâncoveni.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 889.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 890. Vezi și Victor Simion, *op. cit.*, p. 51.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 893, 894.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 895-898, 905.

²⁰ *Ibidem*, nr. 909.

²¹ *Ibidem*, nr. 911.

²² Victor Simion, *op. cit.*, p. 49.

²³ *Inscriptiile*, nr. 885.

Nicodim în 1473 și dăruit de Ștefan cel Mare mănăstirii Humor are o însemnare care arată că a fost lucrată la mănăstirea Putna în 1487²⁴. Cunoaștem puține nume de meșteri din lumea românească și acestea abia de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Ioachim zlătarul din Suceava a ferecat în 1598 un tetraevangelh la comanda pârcălabului de Hotin, Gheorghe Izloveanu, donat mănăstirii Putna²⁵. La începutul secolului al XVII-lea, Gligorie Moesiu zlătar semnează trei ferecături lucrate la comanda lui Ieremia Movilă pentru mănăstirea Sucevița (1607) și a mitropolitului Anastasie Crimca pentru mănăstirea Dragomirna (1609, 1610)²⁶. Un „*maister Dumitru*” face o ferecătură pentru o carte a mănăstirii Putna prin anii 1679-1680²⁷.

Cele mai multe dintre podoabe, vase și odoare bisericești erau însă lucrate de meșterii ardeleni. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cele mai multe dintre obiectele de cult erau comandate meșterilor sași din Transilvania, care le lucrau după „*izvoadele*” de tradiție bizantină trimise de clienți. În ceea ce privește odoarele comandate de Constantin Brâncoveanu, N. Iorga considera că acestea erau lucrate după modele trimise din țară („...*că se dedea chiar desemnul e de netăgăduit*”)²⁸, realizate probabil de zugravii, gravorii, tipografi epocii, sugerând și câteva nume, din lumea miniaturistilor și ilustratorilor de carte: Damaschin Gherbest, Ursul zugrav, Ioanichie Bakov, Dimitrie grecul și mai ales Antim Ivireanul, cărora li s-ar datora „...*concepția, nouă, a florilor largi deschise, a zambilelor învoalte, din care această epocă face o așa de largă și de potrivită întrebuințare*”²⁹.

De la Constantin Brâncoveanu s-a păstrat și o parte din corespondența cu Brașovul în legătură cu numeroasele sale comenzi. Printre acestea un loc însemnat îl ocupă „*argintăriile*”: sfeșnice, potire, patere, ripide, anafornite la care se adaugă ferecături de evanghelii³⁰. Astfel într-o scrisoare din 27 ianuarie 1709 către judele Barteș Sauler, Constantin Brâncoveanu arată că a primit o evanghelie și o cădelniță, recunoscând că Georg May deși „*cu zăbavă multă, dar lucru frumos au făcut*”³¹. În afară de Georg May II, se cunosc numele și altor meșteri care au lucrat pentru Brâncoveanu: Martinus Weis cel Bătrân³², Georg Helthner, Iohannes Henning (din Brașov), Sebastian Hann (din Sibiu), E V, Stephan Weltzer³³.

În 1755 „*Preda argintar*” a lucrat o ferecătură, la comanda lui Matei arhiereul de Ierapolis, care a dăruit-o bisericii Zlătari din București³⁴. Numele meșterilor argintari autori de ferecături din Țara Românească, în secolele XVIII-XIX, sunt rare, subiectul fiind puțin cercetat.

Modalitățile de plată și sumele variau în funcție de epocă și împrejurări, dar și aici informațiile sunt lacunare. De exemplu, pentru obiectele de argint lucrate la meșterii transilvăneni, spătarul Diicu plătea cu o cantitate de lână, în timpul domniei lui Matei

²⁴ Virgil Olteanu, *op. cit.*, p. 221.

²⁵ Teodora Voinescu, *Contribuții*, p. 106

²⁶ *Ibidem*, p. 104-106.

²⁷ Nicolae Iorga, *Negoțul*, p. 50-51.

²⁸ Idem, „*Arginturile*”, p. 103.

²⁹ *Ibidem*, p. 105.

³⁰ *Ibidem*, p. 97-102.

³¹ Nicolae Iorga, *Brașovul și românii*, în „*Studii și documente*”, vol. X, București, 1905, p. 102-103 (nr. 10).

³² Victor Simion, *op. cit.*, p. 49.

³³ *Inscriptii*, *passim*.

³⁴ *Inscriptii*, nr. 910.

Basarab³⁵. În unele cazuri se plătea doar manopera, argintul fiind trimis meșterilor ardeleni din țară, așa cum avem menționat documentar pentru cazul lui Brâncoveanu³⁶.

Deși mănăstirilor și bisericilor din actualul județ Buzău li s-au făcut, cu siguranță, de-a lungul timpului numeroase donații de cărți ferecate sau li s-au reparat cele vechi, informațiile despre acest subiect sunt destul de reduse. Știm că în 1593 Nichifor, mitropolitul Ungrovlahiei, a ferecat în aur un tetraevangheliar, pentru mănăstirea Izvorani³⁷, unde era al doilea ctitor, ctitorul principal fiind episcopul de Buzău, Luca. În 1924 tetraevangheliarul nu mai era în biserică, dar ferecătura fusese atașată unei *Evanghelii* tipărite în 1750³⁸.

În anii <1645-1646>, Radu Mihălcescu din Cândești și din Pătârlagele³⁹, mare comis și soția sa Sofica dăruiesc mănăstirii Bradu, veche ctitorie a familiei, pe care ei tocmai o rezidiseră (lucrările fiind terminate în 1641), o *Evanghelie* (Liov, 1636), ferecată în argint⁴⁰. Despa Mihălcescu (soția clucerului Negoită Mihălcescu din Cândești, fratele lui Radu Mihălcescu)⁴¹, cu copiii ei Mihalcea, Constantin și Irenca sunt comanditarii unei ferecături realizată într-un atelier transilvan în <1675-1676>, pentru o *Evanghelie* (Liov, 1670), păstrată la mănăstirea Mărgineni⁴². E posibil însă ca această evanghelie să fi fost dăruită inițial ctitoriei lui Negoită clucer și a Despei, de la Unguriu (mănăstire azi dispărută, din fostul județ Saac), terminată de aceasta, împreună cu fiica sa, după uciderea lui Negoită⁴³.

Printre cărțile fostei mănăstiri „*Adormirea Maicii Domnului*” din Rm. Sărat, ctitoria lui Mihai Cantacuzino și a lui Constantin Brâncoveanu, se afla în perioada interbelică o *Evanghelie greco-română* (București, 1693), ferecată având pe coperta a doua patru medalioane (engolpioane), umplute cu email, înconjurate de pietre scumpe, din care doar două se mai păstrau în bună stare, cele reprezentându-i pe David și Solomon (celelalte două erau sparte, de asemenea lipseau medalioanele de pe prima copertă)⁴⁴.

În cele ce urmează, cele cincisprezece cărți cercetate, provenind din colecția Episcopiei (paisprezece exemplare) și a Muzeului județean Buzău (un exemplar), vor fi descrise în ordine cronologică, în funcție de vechimea ferecăturii și nu de data tipăririi

³⁵ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 223.

³⁶ Teodora Voinescu, *Din legăturile artistice*, p. 80-81

³⁷ Virgil Drăghiceanu, *Comunicări*, în „B.C.M.I.”, 1924 (an XVII), fasc. 40, nr. 4-6, p. 94.

³⁸ Nichifor cumpără și dăruiește mănăstirii ocine și vii la Săseni și Izvorani, v. I. Ionașcu, *Mănăstirea Izvorani, ctitoria episcopului Luca*, în „Îngerul”, 1936 (an VIII), nr. 3-4, p. 41-42.

³⁹ Radu Mihalcea Cândescu, din Cândești și din Pătârlagele, mare comis în timpul domniei lui Matei Basarab, sol al domnului în Transilvania în 1638 și 1647. Împreună cu prima sa soție, Sofica au fost, alături de alți membrii ai familiei Cândescu, ctitorii din secolul al XVII-lea ai mănăstirii Bradu, lucrările de reconstrucție fiind isprăvite în 1641. Sofica va fi înmormântată la mănăstire în 1653. Radu Mihalcea a fost ucis împreună cu frații săi Negoită și Moise de Mihnea al III-lea, în 1659, v. Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 150-152.

⁴⁰ *Inscripții*, nr. 888; Victor Simion, *op. cit.*, p. 51 (astăzi la Muzeul de artă din București).

⁴¹ Despa, fiica lui Neagu aga, la acea dată era văduvă. Fiul său Mihalcea va ajunge mare dregător. Știm că Mihalcea a fost pribeag în Transilvania trei ani, între 1677-1680, v. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 151, 211-212.

⁴² *Inscripții*, nr. 892; Victor Simion, *op. cit.*, p. 52 (astăzi la Muzeul de artă din București).

⁴³ Despa se călugărește apoi, primind numele de Marta (v. I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 41).

⁴⁴ N. Jantea, *Mănăstirea „Adormirea M. Domnului” din R.- Sărat*, în „Îngerul”, 1938 (an X), nr. 1-2, p. 103-104.

cărții. În prima parte vor fi prezentate informații privind proveniența și circulația cărții, comanditarul ferecăturii, meșterul care a lucrat-o sau a reparat-o (în măsura în care acestea există), în partea a doua se dă descrierea ferecăturilor (numerotate cu cifre arabe).

Cea mai veche ferecătură, sigur datată datorită inscripției, a fost lucrată în 1716 la comanda Andrianei Cantacuzino de către meșterul Thomas Lang din Sibiu și astăzi îmbracă o *Evanghelie greco-română* (București, 1693), carte ce a aparținut fostei mănăstiri Banu din Buzău⁴⁵ (nr. 1, fig. 1 a, b). A fost semnalată pentru prima oară de Nicolae Iorga, care publică pisania bisericii mănăstirii Banu și inscripția de pe coperta cărții⁴⁶. În 1948, ferecătura adăpostea o evanghelie nouă, cu litere latine. Preotul paroh de atunci, Lăudat Vasilescu, cunoscut cercetător al istoriei locale, a găsit în podul bisericii, printre alte obiecte de cult vechi și un exemplar deteriorat din *Evanghelia* din 1693, pe care a dat-o la legat, îmbrăcând-o cu ferecătura din 1716, operațiune realizată de epitropul Mihail Constantinescu⁴⁷. Probabil, la începutul secolului XX, ferecătura a fost detașată de evanghelia pentru care a fost lucrată inițial (posibil chiar ediția din 1693), care nu mai putea fi folosită la săvârșirea cultului, având în vedere vechimea ei precum și caracterele chirilice și refolosită. Textul inscripției, gravat pe medalionul ce decorează coperta 2, este următorul: „*Această sfântă Evanghelie iaste făcută de roaba lui Dumnezeu Andriana jupâneasa lui Șerban Cantacuzino vor(nic). 1716*”. Andriana (Andreiana), născută Fălcoianu, a fost soția lui Șerban (II) Cantacuzino (Măgureanu), mare vornic, fiul lui Drăghici spătarul (fratele mai puțin cunoscut al vestiților Cantacuzini: Șerban, domnul Țării Românești, Constantin stolnicul, Mihai spătarul) și vărul lui Constantin Brâncoveanu⁴⁸. După moartea soțului (în august 1709), ea a început refacerea din temelii a bisericii mănăstirii Banu, veche ctitorie a începătorului neamului Cantacuzinilor din Țara Românească, Andronic (mare ban în timpul lui Mihai Viteazul), tatăl postelnicului Constantin Cantacuzino și străbunicul lui Șerban vornic. Rezidirea bisericii și a chiliilor s-a încheiat în 1722, când este pusă și pisania, unde ea apare ca ctitoră alături de noul ei soț, Ianache Stamate, mare postelnic. În anii ce vor urma, ei se vor îngriji în continuare de repararea și înzestrarea mănăstirii. Ferecătura este dăruită deci mănăstirii în perioada reconstruirii bisericii, înainte de recăsătorirea Andreiane, fiind un prim pas în îndeplinirea obligațiilor ce reveneau, în mod tradițional, ctitorilor. Andreiana și soțul ei, Șerban Cantacuzino, au avut o bogată activitate ctitoricească și au dăruit numeroase obiecte de cult la diverse mănăstiri și biserici. Că ferecătura a fost lucrată special pentru mănăstirea Banu o dovedește faptul că pe coperta a doua, este reprezentat hramul bisericii, „*Bunavestire*”. Tot mănăstirii Banu, Andreiana Cantacuzino i-a dăruit și o anaforniță (aflată în prezent în colecția muzeală a Episcopiei).

⁴⁵ Fosta mănăstire Banu din orașul Buzău este menționată documentar pentru prima dată la 28 ianuarie 1592, fiind ctitoria lui Andronic Cantacuzino, vistier apoi din noiembrie 1593, mare ban. Mănăstirea este numită prima oară „a banului” într-un document din 3 aprilie 1618, v. Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I. Țara Românească*, vol. 1, 1970, p. 112-113.

⁴⁶ Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericele României*, fascicula II (nr. 766-944), București, 1907, nr. 927.

⁴⁷ Însemnare făcută de preotul Lăudat Vasilescu pe foaia de gardă a copertei a doua.

⁴⁸ În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu a avut mai multe dregătorii: mare comis, mare paharnic, mare vornic. Împreună cu cea de-a doua sa soție Andreiana, a construit schitul Bascoavele (Argeș), biserica „Sf. Apostoli” din Roșiorii de Vede, a zugrăvit biserica mănăstirii Cozia, a ctitorit mănăstirea Comana (unde a fost și îngropat), bolnița mănăstirii Bistrița, biserica Șelari din București., v. N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 144.

Tot din secolul al XVIII-lea și tot pentru o *Evanghelie* brâncovenească, aceeași ediție bilingvă (București, 1693), ca și cea de mai sus, este ferecătura care a aparținut fostei mănăstiri Băbeni (com. Băbeni, jud. Buzău, în trecut în jud. Rm. Sărat)⁴⁹. Ferecătura, lucrată într-un atelier local de către meșterul Dimitrie Ioan „hrisiohos” (argintar), a fost comandată special pentru Băbeni, pentru că pe prima copertă apare și hramul mănăstirii, „*Înălțarea Domnului*” (nr. 2, fig. 2, a, b). În inscripția gravată pe coperta a doua (cu caractere amestecate grecești, latinești și chirilice), sunt trecute ca într-un pomelnic numele unor membri ai familiei Dedulescu, ctitori ai mănăstirii, logofătul Negoită, Maria, Despina. Mai sunt pomeniți „*robii lui Dumnezeu*” Ioan și Theodosie.

Ferecătura a fost reparată în 1815 cu cheltuiala egumenului mănăstirii, arhimandritul grec Antim Velaitul. Aceste informații apar în însemnarea scrisă de preotul Zaharia, la sfârșitul cărții: „*Această sfântă și dumnezeiască carte ce să numește Evanghelie iaste a sfintei mănăstiri Băbeni, sud Slam Râmnic, unde se cinstește și se prăznuiește hramul la această mănăstire Înălțarea la ceruri a Domnului Dumnezeu și Mântuitoriul nostru Iisus Hristos și fiind că s-au legat de al doilea acum cu aur și argintu, cu toată osârdia și cheltuiala prea cuviosului sfinții sale părintelui arhimandritu chiriu chir Antim Velaitu, egumen sfintei mănăstiri Băbeni. Însemnat spre a să știi, fiind domn Țării Muntenesti întru această vreme, prea luminatul și prea înălțatul domnul nostru Io Ioan Gheorghe Caragea voievod, Elena doamna, venit domnu Țării Rumânești la leat: 1812 septembrie, adică după ducerea muscalilor înapoi, întru întâia domnie a înălții sale. Iar Mitropolitu Ungro-Vlah(iei) să afla prea sfințitu arhipăstor Nectarie, sfințit Episcopul Buzău(lui) se afla prea sfinția sa Episcop, părintele nostru stăpân chirio chir Costandie, într-al douăzeci și trei de ani ai arhipăstoriei Buzău(lui) și pentru ca să se știe că și eu mult păcătosul și nevrednicu preotu m-am aflat întru această vreme la sfânta mănăstire Băbeni, scris-am aceste rânduri de slove, fiindcă omul moare și putrezește iar slova rămâne și se pomenește. Toli pisah. Zaharia preot. 1815 august 26*” (foaia de gardă a copertei a doua).

O altă însemnare amintește de ciuma lui Caragea, care a făcut numeroase victime în Țara Românească în anii 1813-1814: „*Să se știe de când învinsu (învia-su)? pe ciumați la mănăstirea Băbeni, la leat 1813 augustu 29. Domnul era Ioan Caragea voievod*”.

Din secolul al XIX-lea datează majoritatea ferecăturilor păstrate în depozitul eparhial sau expuse în muzeul episcopal. Prima dintre acestea este o ferecătură deosebită ca realizare de cele tradiționale, specifice secolului al XVIII-lea, a *Evangheliei* (Buda, 1812), de la biserica Sfinții Arhangheli din Rm. Sărat (nr. 4, fig. 3)⁵⁰. Ferecătura a fost dăruită bisericii în 1819 de către Costache și Maria Neculescu, din familia ctitorilor, așa

⁴⁹ Mănăstirea Băbeni este ctitoria lui Negoită, fiul lui Necula căpitan Dedulescu și a lui Matei Bagdat căpitanul, ante 1682 (când este menționată documentar pentru prima dată), membrii unor familii boierești foarte cunoscute din fostul județ Rm. Sărat, ctitorile și altor lăcașuri din zonă. În 1703 a fost zugrăvită de Ioniță Dedulescu și arhimandritul Nectarie. A fost reparată de mai multe ori în secolele XIX și XX. Fostă metoh la mănăstirea Ianina, v. N. Stoicescu, *Bibliografia*, vol. I, p. 44.

⁵⁰ Biserica, numită și „Câță”, a fost construită de slugerul Iordache Neculescu în 1765 ?. Arsă la 1821, a fost reparată și zugrăvită în secolul al XIX-lea de vornicul Constantin Neculescu, v. Stoicescu, vol. II, p. 537. Cu privire la data de ctitorire există un semn de întrebare, pentru că Victor Brătulescu a publicat o inscripție de pe glaful ușii de intrare spre răsărit, în care se spune că la 1756 biserica a fost zugrăvită, dar nu se menționează comanditarul (cf. Victor Brătulescu, *Inscripții și însemnări din biserici*, în „Glasul Bisericii”, anul XXV, 1966, nr. 7-8, p. 654.

cum arată inscripția de pe coperta 2: *“Afieroma dumnealui Costache Neculesc ș-a soții dumnealui Maria. 1819. noem. 29”*. Textul relevă influența grecească asupra limbii, specifică epocii (pentru *dăruit* - *închinat* se folosește grecescul *afierosit*). Ferecătura a fost făcută după indicațiile comanditarului, care a cerut ca pe coperta a doua să fie reprezentanți patronii bisericii, sfinții arhangheli Mihail și Gavril, precum și patronul său, sfântul împărat Constantin. Donatorul este Constantin Neculescu mare vornic, numit și „Căță”, căsătorit cu Maria Băbeanu, cel care va repara biserica după 1821, de unde și denumirea de biserica „Căță”⁵¹.

Într-o manieră modernă este lucrată ferecătura unei *Evanghelii* (Râmnic, 1794), dăruită în 1825 de medelnicerul Nicolae Păcleanu, schitului Găvanele (com. Bozioru, jud. Buzău)⁵², așa cum precizează inscripția (cu caractere chirilice) de pe cotor: *“Această evanghelie s-au afierosit de dumnealui Nicolae Păcleanu la schit Găvanele. 1825”* (nr. 5, fig. 4). După desființarea schitului în 1903, cărțile acestuia au fost duse la schitul Găvanul (com. Mânzălești, jud. Buzău)⁵³, de aici o parte din ele ajungând în depozitul eparhial. Ferecătura a fost semnalată de preotul Sandu Tudor printre cărțile schitului Găvanul⁵⁴. Nicolae Păcleanu era unul din marii proprietari din zonă, care va ajunge la rangul de mare clucer, fiind cunoscut mai ales în calitate de ctitor al bisericii cu hramul *„Izvorul Tămăduirii și Mucenicul Pantelimon”*, ridicată la schitul Nifon (între anii 1842-1845) și a bisericii din cimitirul schitului (între anii 1856-1860)⁵⁵.

Următoarea ferecătură (nr. 6) îmbracă o *Evanghelie* (Neamț, 1834), a bisericii din Sibiciu de Sus (com. Pătărlagele, jud. Buzău)⁵⁶. Cartea a fost cumpărată în anul 1837, prin osteneala clucerului Ioan Sibiciu, cu banii acestuia și ai sătenilor (prin contribuția la cutia bisericii), așa cum arată însemnarea făcută de *„popa Ioan sin popa Florea ot Sibiceu de Sus”*. Tot în același an, cartea a fost ferecată pe cheltuiala clucerului Ioan Sibiceu, a fratelui său și a clucerului Nicolae Trăsnea din București. După 36 ani preotul satului, o dă la reparat, plătind-o cu bani obținuți de la un enoriaș generos și din cutia bisericii. Toate datele au fost însemnate pe carte de meșterul care a refăcut ferecătura: *“Această sfântă evanghelie este plătită cu lei 720 din casa răp(osatului) Ghiță sin Gheorghe... și cu lei 80 din cutia sfintei biserici, care prețuiește lei 800, plata toată. Însă este făcută prin osteneala dumnealui clucerului Ioan Sibiceu cu frate său și cu osteneala*

⁵¹ Octav-George Lecca, *Familiele boeresti române. Istoric și genealogie*, București, 1899, p. 365.

⁵² Fostul schit Găvanele, cu hramul *„Adormirea Maicii Domnului”*, „Sf. Nicolae” și „Sf. Elefterie”, este menționat documentar pentru prima dată la 15 august 1638, iar o referire indirectă arată că exista deja în vremea lui Radu Șerban (1602-1611). A fost refăcut din piatră pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea (circa 1791), de Mihail Suțu. Dăruit de cutremurul din 1802, este refăcut din lemn de episcopul Costandie Filitti împreună cu Dimitrie și Costache Ghica, între 1803-1810. Stoicescu, *Bibliografia*, vol. I, p. 328.

⁵³ Schitul (acum mănăstirea) Găvanul este ctitoria moșnenilor Beșlii, un document din 1847 plasând înființarea lui în anul 1707. În decursul timpului a avut trei construcții, în locuri diferite din Poiana Găvanului. În 1821 biserica a fost arsă și profanată de turci care ucid câțiva călugări și pe paharnicul Costache Hrisoscoaleu (refugiat cu alți boieri la schit, de frica „rășmeriții”). Construită din nou în 1828, v. Sandu Tudor, *Schitul Găvanu* în „Glasul Bisericii”, an XXVII, 1968, nr. 9-10, p. 1029-1047.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 1040.

⁵⁵ Valeriu Nicolescu, *Oameni de ieri. Oameni de azi*, vol. II, partea I, Buzău, 2001, p. 216-217.

⁵⁶ Biserica din Sibiciu de Sus cu hramul *„Nașterea Maicii Domnului”*, „Sf. Gheorghe”, „Sf. Împărați”, a fost construită de moșnenii satului cu ajutorul unor boieri din zonă la 1796, „ostenitori” fiind Gheorghe și Drăgulin, mazili din Sibiciu. A fost reparată în 1869, 1900, v. N.A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din județul Buzău*, partea I. Extras din „B.C. M. I.”, 1924, p. 5-6., N. Stoicescu, *Bibliografia*, vol. II, p. 578.

dumnealui clucerului Nicolae Trăsnea din București precum să vede mai înainte făcută în leat 1837 april. Astăzi s-au reparat de mine sub iscălitură. Gh. Gh. Sămeanu. 1873 apr. 11” (foaia 1 de gardă).

Ioan Sibiceanu, unul din cei mai însemnați proprietari pe moșia Sibiciu de Sus, avea la data donației 63 de ani⁵⁷. A fost mare clucer za arie, și până în 1833 administrator din partea casei Ghica, al moșiei arendate de aceasta de la Episcopie (munții Piciorul Caprei, Mușica, Furul Mic). După aceea dată, munții respectivi sunt arendați de către logofătul Dumitrache Pâcleanu (în 1833) și Nicolae Pâcleanu (în 1836)⁵⁸. Nu știm în ce relație era cu marele clucer Nicolae Trăsnea din București, de ajuns să se întovărășească la plata ferecăturii⁵⁹. Deși locuia la București, clucerul Nicolae Trăsnea era însărcinat de domnie cu diferite treburi în județele Saac și Buzău. Amândoi erau oameni bogați, vârstnici, la care venise vremea să se gândească la cele veșnice.

O ferecătură foarte bogat decorată are un *Apostol* tipărit în prima jumătate a secolului al XIX-lea (cărui îi lipsește pagina de titlu), adus în depozitul eparhial de la parohia Gura Teghii (nr. 7). Parohia avea însă în componență două biserici, una în satul Gura Teghii, alta în satul Varlaam⁶⁰. Data execuției ferecăturii este gravată pe cotor: „1842. ianuarie 13”. O inscripție incizată pe marginea copertei 1, în interior, cuprinde numele „D. Maican” și data „1898”.

D. Dimitrescu Maican, fost colonel, era la sfârșitul secolului al XIX-lea, unul din marii proprietari din comuna Gura Teghii, stăpânind mare parte din Munții Buzăului⁶¹. Conacul familiei Maican era în satul Varlaam, unde colonelul ridicase în 1898 o biserică de curte din lemn, tabloul votiv înfățișând chipurile familiei⁶². S-ar putea ca ferecătura să provină de fapt de la această biserică, astfel căpătând sens inscripția. Dorind să înzestreze ctitoria sa cu o carte indispensabilă cultului, a plătit probabil refacerea ferecăturii realizată în 1842 și a comandat meșterului să inscripționeze numele său și data pe copertă.

De pe la mijlocul secolului al XIX-lea pare a fi ferecătura (nr. 9) *Evangheliei* (Buda, 1828), de la biserica din Sibiciu de Jos (com. Pănătău, jud. Buzău)⁶³. Cartea a fost dăruită chiar în anul terminării bisericii, de către șetrarul Panait Mărunțișu, care

⁵⁷ Ioan Sibiceanu, născut la Sibiciu de Sus, 55 de ani, clucer za arie, fiul lui Gheorghe Sibiceanu, șade în Sibiciu de Sus, are 500 stâneni moșie de munte în hotar Sibiciu, 5 pogoane de vie, 1000 pruni, 200 de oi, 30 capete vite cu coarne, 10 bivoli, 25 capete cai, unsprezece suflete țigani, o moară pe apa Buzăului, iar în catagrafia pe anul 1831, un venit de 2000 lei. Ioan C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării-Românești la 1829*, în *Revista Arhivelor*, 1927-1929, nr. 4-5, vol. II, p. 326.

⁵⁸ Gabriel Cocora, *La poalele Penteleului. Gura Teghii*, București, 1979, p. 38.

⁵⁹ Nicolae Trăsnea mare clucer, fiul lui Ioan Trăsnea, născut în București, 52 de ani (în 1829), locuind în „...mahalaua Mihai Vodă, vâpseaua de verde, No. 1403, are venit taleri 15.000 sau după vreme”. Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 294.

⁶⁰ Biserica din Gura Teghii, din lemn, a fost construită probabil în 1845, refăcută în 1876-1879. G. Cocora, *op. cit.*, p. 206.

⁶¹ În anul 1888, frații Maican (colonelul și generalul), au fost subiectul unui mare scandal de presă, izbucnit în toilul campaniei electorale, care în final a dus la demisia lui Ion Brătianu din funcția de prim ministru. Colonelul Maican, fost șef de serviciu în Ministerul de Război, în perioada în care acesta a fost condus de Brătianu, era acuzat că în timp ce era reprezentantul ministerului în comenzile de armament peste hotare, a făcut trafic de influență și afaceri oneroase. A fost judecat de Consiliul de Război, condamnat la un an și trei luni închisoare, demis din armată și dezonorat, v. G. Cocora, *op. cit.*, p. 50-51.

⁶² *Ibidem*, p. 52.

⁶³ Biserica din Sibiciu de Jos cu hramul „Sf. Ilie” a fost construită în 1833, v. N. Stoicescu, *Bibliografia*, vol. I, p. 577.

însemnează pe carte ca să se știe: „1833 iunie 6. Această sfântă Evangheliie s-au cumpărat de mine șătraru Panait și s-au dăruit (la) sfânta beserică de la Sibiciu de jos, unde se prăznuiește hramul... (loc liber în text), și nimeni să nu cuteze a o strămuta niciodată din sfânta biserică. Panait șetrar” (coperta 2, interior). Pentru a motiva gestul său, Panait revine cu altă însemnare peste câteva zile, întărindu-și dania cu mare blestem: „Spre pomenirea neamului meu, am hărăzit eu șetraru Tănase Mărunțișu această Sfântă Evangheliie la sfânta biserică cea nouă, care s-a făcut acum la Sibiceu de Jos și nimeni să nu îndrăznească a o înstrăina această Evangheliie că i se va stinge neamul până la a șasea spiță. 1833 iunie 15” (filele 1- 4 nenumotate, de la sfârșit).

Următoarea ferecătură (nr. 11), îmbracă o *Evangheliie greco-română* (București, 1693), ce a aparținut bisericii din satul Mărăcineni (jud. Buzău)⁶⁴. Ea a fost lucrată în 1862 în atelierul unui meșter, care s-a semnat pe marginea din interior a copertei a doua cu inițialele chirilice „ИИ HE”. Cartea a avut mai multe însemnări din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului XX, care au fost transcrise cu caractere latine, pe foile de gardă, de preotul satului, Ioan I. Ionescu, în perioada interbelică. Cea mai veche însemnare, nedată dar după grafie aparținând secolului al XVIII-lea, arată că: „Această sfântă Evangheliie (este) a mănăstirii ot Bordeștilor (p. 1). La 1862 cartea este ferecată și dăruită bisericii din Mărăcineni de către Grigore Mărăcineanu: „Această sfântă și dumnezeiască Evangheliie legându-se și împodobindu-se după cum se vede, pentru darul și puterea ei, se dă de supscrisul tot la această biserică a satului Mărăcineni cu hramul sfântului ierarh Nicolai, în cinstea celui prea înălțatu, întru a cărei cinstire s-au legatu și această sfântă Evangheliie, necutezând nimeni vreodată a o înstrăina undeva, nici a o hrăpi sau a o goli de podoaba ei, căci va fi cu darul și puterea ei de tot binele lipsitu și în veci gonitu de satană. Leatu 1862 iunie 29. Gr. Mărăcineanu”.

Legătura între mănăstirea Bordești și Mărăcineni este Mănăilă mare căpitan de Buzău, cunoscut și sub numele de Mărăcineanu. Mănăstirea Bordești (din fostul județ Slam-Râmnic), este ctitoria din 1699 a lui Mănăilă mare căpitan, apoi mare dregător (mare șetrar, mare clucer), în timpul lui Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, fiind unul dintre oamenii de mare încredere a familiei Brâncoveanu și a Cantacuzinilor. Mănăilă era numit și Mărăcineanu după moșia în care se aflau casele sale, în vecinătatea orașului Buzău. În toamna anului 1705, Constantin Brâncoveanu și suita domnească, fac o lungă „preumblare”, pe la moșiile domnești și ale Cantacuzinilor, în traseu fiind incluse și viile de la Sărata precum și mănăstirea Rm. Sărat, ctitoria domnului și a unchiului său, Mihai Cantacuzino. În drum domnul „...rugându-l Mănăilă vel șetrar ca să meargă la satul lui la Mărăcineni, moșia sa, să-l ospăteze, numaidecât au fost bucuroși și au mers. Unde, făcându-i Mănăilă vel șetrar ospăț foarte frumos s-au sculat de acolo și au mers la sfânta mănăstire la Râmnic”⁶⁵.

În condițiile în care schitul sărăcise și aproape se ruinase, pe la anul 1857 fiind transformat în biserică de sat, este posibil ca *Evangheliia* schitului să fi fost revendicată de moștenitorii ctitorului, copiii postelnicului Radu Mănăilescu (căruia îi revenise după moartea tatălui, moșia Mărăcineni). Așa s-ar explica faptul că ea a ajuns la biserica satului Mărăcineni. Cartea era încă folosită la slujbă și în a doua jumătate a secolului al

⁶⁴ Biserica din satul Mărăcineni, cu hramul „Sfântul Nicolae”, a fost construită în anul 1801, v. N. Stoicescu, *Bibliografia*, p. 417.

⁶⁵ Radu logofăt Greceanu, *Istoria lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, București, 1970. Ediție îngrijită de Aurora Ilieș, p. 229.

XIX-lea, de vreme ce Grigore Măracineanu comandă îmbrăcarea ei în argint, operațiune care trebuie să se fi făcut cu destulă cheltuială. Preoții satului o consideră unul din cele mai prețioase odoare ale bisericii, astfel încât în timpul războiului din 1877 și în primul război mondial, nu au altă preocupare decât să salveze cartea, din calea posibilităților jefuitori, având grijă de ea „*ca de suflet*”. Pentru a-i feri de ispită pe aceștia, ei iau cartea de la biserică, o ascund în podul casei, o duc cu ei în refugiu. Așa face preotul Ștefan în 1877 și tot așa procedează și succesorul său, preotul Ionescu, în 1916. Acțiunea de salvare este consemnată de cei doi preoți pe filele cărții: „*Această sfântă Evangheliie s-au ascunsu de mine preotul Gheorghe la leatul 1877 aprilie 15, cându au venitu muscali în Țara Românească, fiind preotu servitor la acest sfânt și dumnezeesc lăcașu (...). Preotul Gh. Ștefan, Dimitrie Ștefanu, frați*” (foaia 1 de gardă). „*Spre știință, în anul 1916 luna august 15, am declarat războiu Austro-Ungariei. După 3 luni de rezistență au ocupat germanii Oltenia, Muntenia până la apa Milcovului și a Șişitei. Iar eu, în ziua de 29 noembrie, am plecat din sat spre Cernătești și am lăsat totul la voia întâmplării, luând cu mine numai această sfântă Evangheliie pe care am ascuns-o în podul caselor, ca să nu o găsească cotropitorii, că mi-ar fi luat-o. Și grijă mare am avut de acest lucru sfânt și bogat, să nu se piarză sau să se înstrăineze. Mulțumesc celui atotputernic, că mi-a luminat cugetul de am păstrat-o și am avut grijă de ea ca de suflet și acum o predau următorilor ce au dragoste de sfânta biserică. Preot Ioan I. Ionescu*”. (foaia 2 de gardă).

Un caz interesant este *Evanghelia* (Buzău, 1869), prima oară tipărită cu litere latine, în tipografia Episcopiei Buzăului, de către episcopul Dionisie Romano, carte care a stârnit în lumea bisericii un adevărat scandal, mitropolitul Nifon tratând cutezanța episcopului un act de indisciplină și anticanonice⁶⁶. În 1868, guvernul, dorind să ajute biserica ortodoxă a românilor din Macedonia cu cărți de ritual, distribuite gratuit, a cerut sprijinul mitropolitului pentru tipărirea a două cărți de cult cu litere latine. Cum mitropolitul considera că folosirea alfabetului latin încalcă o hotărâre a Sfântului Sinod, Departamentul Cultelor s-a adresat lui Dionisie Romano care, latinist convins, a acceptat să îngrijească și să tipărească textele în tipografia episcopiei. Astfel, au apărut la Buzău în 1869, pentru prima oară cu alfabet latin, principalele cărți de cult ale bisericii ortodoxe, *Evanghelia* și *Apostolul*.

Deși încercări de înlocuire treptată a alfabetului chirilic cu cel latin, cel puțin în reviste și în corespondența oficială, în Țara Românească datează încă de la începutul secolului al XIX-lea, actul oficial care stabilea adoptarea alfabetului latin în școli și în administrație a fost emis de Eforia Școlilor în februarie 1856. Problema înlocuirii slovelor chirilice în cărțile bisericești a fost considerată însă o problemă a bisericii, urmând să fie rezolvată de forurile acesteia. După îndelungate dezbateri, Sfântul Sinod a hotărât în 1881 (cu multe păreri împotriva), renunțarea la slovele chirilice și trecerea la „*scrierea strămoșească*” și în cărțile bisericești⁶⁷. Cu toate acestea, chiar și în primele decenii ale secolului XX, mai ales în lumea satelor bătrâni, fie clerici sau mireni, au continuat să citească și să scrie cu chirilice, așa cum învățaseră în tinerețile lor.

Cartea a fost ferecată chiar în anul tipăririi ei, la comanda stareței schitului „Sf. Gheorghe”, monahia Agripina și probabil a fost dăruită comunității de acolo chiar de către episcopul Dionisie Romano, care a acordat în anii păstoriei sale și alte ajutoare

⁶⁶ Virgil Molin, *La un secol de la începuturile eliminării chirilice din tiparul cărților bisericești*, în „Glasul Bisericii”, 1968 (an XXVII), nr. 1-2, p. 69-70.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 71.

schitului, așa cum rezultă din inscripția de pe coperta a doua: „*S-a făcut cu cheltuiala cuv. stărițe Agripina a schitului st. gg. și ajutoriu chinovii fiind Ep. Eparhii Pr. st. sa Dionisie Buzeu. 1869*” (nr. 12). Stareța Agripina, semnalată pentru prima oară cu acest titlu într-un document din 1838, a condus cu destoinicie mica obște monahală până în 1871 (când schitul se desființează)⁶⁸. Documentele ne-o arată în permanentă activitate pentru mărirea veniturilor schitului sau pentru apărarea vechilor proprietăți, stârnind ostilitatea unor proprietari din zonă⁶⁹. Episcopul Dionisie Romano a apreciat-o în mod deosebit, alegând schitul ca sediu pentru una din școlile de fete, pe care în 1861 le-a înființat în eparhie (alături de cele de la Rătești și Cotești). Școala, care avea și internat, pregătea pe maicile și surorile schitului dar și fetele sărace din satele învecinate. Ca și episcopul, stareța Agripina credea în ideea educației și a importanței ei pentru societate.

Desființându-se schitul „*Sf. Gheorghe*” în anul 1870, maicile și bunurile acestuia, printre care și cărțile, au fost transferate la mănăstirea Barbu. Aici, ferecătura a fost reparată, refăcându-se probabil în întregime coperta 1, care diferă prin anumite motive decorative, de coperta 2. Anul refacerii este inscripționat pe marginea medalionului central al primei coperte: „*1890. Dechembr. 20*”.

În urma desființării mănăstirii Barbu, *Evanghelia* a ajuns la Episcopie. Transferul este consemnat pe filele cărții: „*14 august 1959. În urma Decretului 410 din noembrie 1959, desființându-se mănăstirea de maici Barbu din Raionul Buzăului, s-a adus această sfântă și dumnezeiască Evanghelie la sfânta Episcopie a Buzăului*” (foaia de gardă a cop. 1).

Despre ferecătura, care îmbracă o *Evanghelie* (Neamț, 1845), dăruită mănăstirii Cotești din fostul județ Rm. Sărat (com. Cotești, jud. Vrancea)⁷⁰, nu avem o dată sigură de execuție, dar ea pare a fi lucrată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (nr. 14). Din însemnările făcute pe filele cărții rezultă că ea a fost dăruită mănăstirii în 1851 de ieroschimonahul Filip, de la mănăstirea Neamț: „*Această sfântă evanghelie am dăruit-o eu, eroschimonahul Filipul din sfânta monastire Neamțu, sfintei biserici din schitul Cotești cu hramul Pogorârea Sfântului Duh și ori cine va îndrăzni a o înstrăina de la această sfântă biserică să fie supt canonul sfintei Troițe și a Maicii Domnului, până ce o va întoarce sfintei biserici. Anul 1851 iulie 22*” (p. 1-10)⁷¹. Cartea fiind tipărită în tipografia de la mănăstirea Neamț, e posibil ca ea să fi fost legată și ferecată tot acolo, deși donatorul nu menționează acest fapt. În anul 1930, ferecătura este reparată, așa cum arată o altă însemnare: „*Argintată din nou de monahia Ambrosia Popescu, pe anul 1930, luna aprilie 5*” (p. 1).

⁶⁸ Ilie Mândricel, *Sf. Gheorghe-fosta ctitorie a lui Mihai Viteazul*, în „Mousaios”, vol. VI, Buzău, 2001, p. 134.

⁶⁹ În 1868, stareța este reclamată de I. Persescu la minister, pentru gestionare în interes propriu a fondurilor schitului, declanșându-se o anchetă administrativă îndelungată, efectuată de Episcopie, care găsește acuzațiile nefondate, *ibidem*, p. 138.

⁷⁰ Mănăstirea Cotești a fost construită în secolul al XVIII-lea (ante 1757), are hramul Sf. Treime, v. N. Stoicescu, *Bibliografia*, vol. I, p. 202; *Almanah bisericesc 2000-2001*, nr. 19-20, Episcopia Buzăului, 2001, p. 339.

⁷¹ Însemnarea este transcrisă pe prima foaie de gardă de avocatul D. H. Rădulescu, la 17 noiembrie 1931.

*

Descrierea ferecăturilor:

1. 1716

Evanghelie greco-română (București, 1693), fosta mănăstire Banu din Buzău (jud. Buzău)⁷².

Ferecătură parțială, argint aurit, ciocănire, cizelare, gravare; coperte de lemn învelite în catifea roșie. Coperta 1: în colțuri sunt aplicate patru medalioane, cu cei patru evangheliști, reprezentați stând pe jilțuri la mese, pe care sunt așezate simbolurile fiecăruia, cu inscripția numelui, sus: Matei / Ioan, jos: Marcu / Luca; în centru, medalion cu scena „Învierii”. Coperta 2: în colțuri, patru “bumbi” metalici; în centru, medalion cu scena „Buna Vestire”, având în partea de jos inscripția votivă: “*Această sfântă Evanghelie iaste făcută de roaba lui Dumnezeu Andriana jupâneasa lui Șerban Cantacuzino vor(nic). 1716.* (textul cu caractere chirilice, anul cu cifre arabe). Cotor neferecat. Două încuietori metalice decorate la bază cu palmete, din care se păstrează doar unul singur, reprezentându-l pe apostolul Pavel (ținând în mână cartea).

Pe medalioanele centrale de pe coperta 1 și 2 apare marca argintarului (cu caractere latine), „TL”.

Pe coperta 2 apare hramul bisericii, „Buna Vestire”.

2. Secolul al XVIII-lea

Evanghelie greco-română (București, 1693), fosta mănăstire Băbeni (com. Băbeni, jud. Buzău)⁷³.

Ferecătură integrală, argint aurit, ciocănire, cizelare, gravare. Coperta 1: în colțuri cei patru evangheliști cu simbolurile lor, cu inscripții, sus: Matei/Ioan, jos: Marcu/Luca; pe latura de sus, între evangheliști, sunt patru personaje îngenunchate, grupate două câte două (probabil apostolii), în mijloc, deasupra lor, ridicându-se la cer Isus, încadrat de doi îngeri, având deasupra inscripția: „Înălțarea”; pe latura de jos, între evangheliști, sfântul Ioan Zlataust; în centru, scena *Învierii*, încadrată de două medalioane cu sfântul Grigore Bogoslov și sfântul Vasile; evangheliștii, sfinții și scena „Învierii” apar în medalioane de formă ovală, înconjurată de un chenar cu decor geometric, evangheliștii și sfinții sunt reprezentați cu busturile ieșind din corole de flori; suprafața rămasă liberă este decorată cu vrejuri de viță-de-vie, cu frunze și struguri, care se încolăcesc în jurul medalioanelor. Coperta 2: este decorată cu personaje ale Vechiului Testament, în medalioane ovale, cu busturile ieșind din corole de flori; pe latura de sus: triumghiul („ochiul lui Dumnezeu”), înconjurat de raze, încadrat de proorocii David și Moise; la mijloc în medalion, scena *Răstignirii*, încadrată de proorocii Isaia și Ieremia; pe latura de jos: prorocii Daniil și Ilie care încadrează un rotul legat de medalionul central, pe care este gravată inscripția: „*MNY IωΑΝΝ CIC TOY ΘΕΟΔΟΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Ο(Θ?)ΕΟΥ ΝΕΓΟΙ/ΤΖΑ ΚΑΙΤΙC ΔΟΥΛΙC ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΜΑ/ΡΙΑC ΚΑΙ ΔΕC/ΤΙΝΑC ΑΧΙΠΕΝ/ΜΙΝΙ ΑΟΥ ΓΟΥΕ/ΤΟΙ ΔΙΜΙΤΡ ΙωΑΝΗ/ΧΡΟC ΔΟΑΜ ΤΕ*”. Cotorul ferecat, împărțit în unsprezece registre, este decorat în întregime (de sus în jos): triumghi înconjurat de raze, doi îngeri, vigneta, mielul străpuns de o lance, potir, chivot (biserică cu trei turle), tablele legii, toiagul

⁷² Custodie Muzeul județean Buzău.

⁷³ Colecția Episcopiei Buzăului (muzeu), inv. 216.

arhieresc, vas cu flori, dveră, cap de înger. Două încuietori, reprezentându-i pe sfinții apostoli Petru și Pavel.

Pe coperta 1 este reprezentat hramul bisericii, „Înălțarea”.

3. A doua jumătate a secolului al XVIII-lea

Evangelhie (București, 1760), mănăstirea Cotești (com. Cotești, jud. Vrancea)⁷⁴.

Ferecătură parțială, argint aurit, ciocănire, cizelare, gravare; coperte de lemn învelite în catifea vișinie. Coperta 1: în colțuri sunt aplicate patru medalioane cu cei patru evangheliști, reprezentați stând pe bănci lungi, cu cărțile pe genunchi, cu simbolurile alături și cu inscripția numelui, sus: Ioan / Matei, jos: Marcu / Luca; în centru, medalion cu scena „Învierii”. Coperta 2: în colțuri, patru “bumbi” metalici; în centru, medalion cu scena „Răstignirii”. Cotor neferecat. Două încuietori metalice.

4. 1819

Evangelhie (Buda, 1812), biserica Sfinții Voievozi din Rm. Sărat (jud. Buzău)⁷⁵.

Ferecătură parțială, argint, ciocănire, cizelare, gravare; coperte din lemn, învelite în catifea roșie. Coperta 1: o bordură metalică decorată cu palmete încadrează coperta în spațiul liber dintre medalioane; în colțuri, patru medalioane cu cei patru evangheliști reprezentați stând pe jilțuri la mesele de scris, fără simboluri, cu inscripția numelui, sus: Luca / Marcu, jos: Matei / Ioan; în centru, medalion cu scena „Învierii”. Coperta 2: bordură metalică în spațiul rămas liber între medalioane, în colțuri, patru medalioane, sus: arhanghelii Mihail și Gavril (reprezentanți în picioare cu inscripția numelor), jos: sfântul împărat Constantin și sfântul Ioan Botezătorul (reprezentanți în picioare cu inscripția numelor); în centru, este aplicată o cruce de tip latin, reprezentând „Răstignirea” având în partea de sus un medalion în formă de stea cu multe raze, pe care este sânta Maria orantă, cu monograma sa: “Mr. Thu” (Meter Theou), iar în partea de jos un rotul pe care este gravată inscripția votivă: “Afieroma dumnealui Costache Neculesc ș-a soții dumnealui Maria. 1819. noem. 29” (textul cu caractere chirilice, data cu cifre arabe); crucea este încadrată de patru flori metalice, cu opt petale, aplicate direct pe catifea. Cotor neferecat. Două încuietori metalice, din care se mai păstrează doar cea reprezentându-l pe sfântul apostol Pavel.

Pe medalionul central de pe coperta 1 este incizat numele meșterului: “M(T)anase Tuhu (alfabet de tranziție).

Pe coperta 2 apare hramul bisericii, „Sfinții Voievozi”, arhanghelii Mihail și Gavriil.

5. 1825

Evangelhie (Râmnic, 1794), mănăstirea Găvanu (satul Jgheab, com. Mânzălești, jud. Buzău)⁷⁶.

Ferecătură integrală, argint aurit, ciocănire, cizelare, gravare. Coperta 1: pe toată suprafața este reprezentată scena „Învierii”. Coperta 2: în colțuri, cei patru evangheliști cu simbolurile lor, fără inscripții, separați prin ghirlande, sus: Matei / Ioan, jos: Marcu / Luca; în centru, pe suprafața netedă, lipsită de ornamente, delimitată de restul copertei

⁷⁴ Colecția Episcopiei Buzăului (depozit), inv. 305.

⁷⁵ Colecția Episcopiei Buzăului (depozit), inv. 179.

⁷⁶ Colecția Episcopiei Buzăului (depozit), inv. 2520.

prin ghirlande, medalion cu scena “*Răstignirii*”. Cotor ferecat, împărțit în patru registre (de sus în jos): triunghi înconjurat de raze, tablele legii, potir înconjurat de raze, inscripția votivă: “*Această evanghelie s-au afierosit de dumnealui Nicolae Pâcleanu la schit Găvanele. 1825*” (textul cu caractere chirilice, anul cu cifre arabe). Două încuietori metalice în formă de palmete.

6. 1837

Evanghelie (Neamț, 1834), parohia Sibiciu de Sus (com. Pătărlagele, jud. Buzău)⁷⁷.

Ferecătură parțială, argint, ciocănire, cizelare; coperte din lemn învelite în catifea galben-muștar. Coperta 1: în colțuri, patru medalioane cu cei patru evangheliști reprezentați pe jilțuri cu cărțile sprijinite de genunchi, cu simbolurile lor, fără inscripția numelui, sus: Ioan / Matei, jos: Luca / Marcu; pe trei dintre medalioane, deasupra capului evangheliștilor apare un triunghi înconjurat de raze; în centru, medalion cu scena “*Învierii*”; în spațiul liber dintre colțare și medalionul central sunt montate patru stele din metal care încadrează scena centrală. Coperta 2: în colțuri, patru “bumbi” metalici, în centru, este aplicată o cruce din metal. Cotor ferecat, decorat cu motive florale și geometrice. Două încuietori metalice.

Ferecătura a fost reparată în anul 1873 de Gheorghe Sămeanu.

7. 1842

Apostol (prima jum. a sec. XIX), parohia Gura Teghii (com. Gura Teghii, jud. Buzău)⁷⁸.

Ferecătură parțială, argint, ciocănire, cizelare, ajurare, gravare; coperte din lemn, învelite în catifea vișinie. Coperta 1: este încadrată de o bandă metalică decorată cu vrejuri de viță-de-vie, cu frunze și struguri; la colțuri, din vrej se întinde către centru câte o floare cu opt petale (margaretă ?); în centru, un medalion oval pe care sunt reprezentați sfinții apostoli Petru și Pavel cu insignele lor și cu inscripția numelor, care țin un chivot (biserică cu trei turle), deasupra căruia apare triunghiul înconjurat de raze. Pe marginea din interior este gravat: „*D. Maican*” și „*1898*”. Coperta 2: este încadrată de un chenar cu motiv geometric, apoi de o bandă metalică decorată cu vrejuri cu frunze și flori, colțurile fiind marcate de câte o floare cu opt petale; în centru: un medalion oval pe care este reprezentat apostolul Iacov cu inscripția: “*Iacov fratele Domnului*”. Cotor ferecat parțial, decor geometric și floral; în două cartușe sunt gravate titlul cărții: „*Apostol*” (sus) și data: „*1842 ianuarie 13*” (jos). Două încuietori metalice.

8. 1850

Evanghelie (Buzău, 1837), parohia Padina (com. Padina, jud. Buzău)⁷⁹.

Ferecătură parțială, argint, ciocănire, cizelare; coperte din lemn învelite în catifea vișinie. Coperta 1: în colțuri, patru medalioane cu cei patru evangheliști, așezați pe jilțuri, cu cartea sprijinită de genunchi, cu simbolurile lor, fără inscripția numelui, sus: Ioan / Matei, jos: Luca / Marcu, pe două dintre medalioane, deasupra capului evangheliștilor, apare triunghiul înconjurat de raze; în centru, medalion cu scena “*Învierii*”; spațiul liber

⁷⁷ Colecția Episcopiei Buzăului (depozit), inv. 3955.

⁷⁸ Colecția Episcopiei Buzăului (depozit), inv. 893.

⁷⁹ Colecția Episcopiei Buzăului (depozit), inv. 1715.

dintre colțare, pe latura dinspre cotor, este acoperit cu o bandă metalică decorată cu palmete. Coperta 2: patru „bumbi” metalici, care acum lipsesc, încadrau scena centrală. Cotor neted, ferecat parțial, decorat cu motive florale și geometrice. Două încuietori metalice.

Pe marginea de jos a copertei 1 este gravat numele meșterului: “*Costandin Voencescu.1850*” (caractere chirilice).

9. Mijlocul secolului al XIX-lea

Evanghelie (Buda, 1828), parohia Sibiciu de Jos (com. Pănătău, jud. Buzău)⁸⁰.

Ferecătura parțială, argint, ciocănire, cizelare, gravare; coperte din lemn, învelite în catifea galben-muștar (acum foarte uzată). Coperta 1: o bandă metalică decorată cu motive vegetale, închipuind chenarul, încadrează coperta; în colțuri, în medalioane (aplice), cei patru evangheliști, cu inscripții, sus: Ioan / Matei, jos: Luca / Marcu; în centru, medalion (aplică), cu scena „*Învierii*”, cu inscripția „*Învierea lui IIS HS*” (cu caractere chirilice). Coperta 2: o bandă metalică decorată cu motive vegetale încadrează coperta; în colțuri patru „bumbi” metalici, în centru medalion cu scena „*Răstignirii*”, având de-o parte și alta a crucii inscripția: „*Răstignirea lui I. HS.*”, iar personajele de la picioarele crucii au deasupra capetelor inscripțiile: „*St. Ioan B(o)g(oslov)*” și „*M(a)r(ia). Th(eo)u*” (toate cu caractere chirilice). Cotor neferecat. A avut două încuietori metalice.

10. 1857

Evanghelie (București, 1856), mănăstirea Vărzărești (sat Palanca, com. Urechești, jud. Vrancea)⁸¹.

Ferecătura integrală, argint aurit, ciocănire, gravare; coperte din lemn, forțașul din hârtie marmorată.

Coperta 1: pe suprafața metalică sunt aplicate medalioanele de colțuri și medalionul de mijloc, în colțuri, în medalioane ovale, înconjurat de ghirlande sunt reprezentați evangheliștii cu inscripții și cu simbolurile lor, sus: Ioan / Marcu, jos: Matei / Luca; în centru, medalionul oval, înconjurat de raze, reprezintă scena „*Învierii*”; în spațiul liber dintre evangheliști, pe latura de sus și de jos, este aplicată câte o figurină reprezentând apostolii (identice cu cele de la încuietori), iar de o parte și alta a medalionului central, încadrându-l, sunt aplicate patru capete de îngeri. Coperta 2: pe suprafața metalică sunt aplicați, în cele patru colțuri, patru „bumbi” metalici, montați fiecare în suporturi în formă de farfurioară, împărțite în șase suprafețe, decorate cu frunze; în centru, medalion oval, înconjurat de raze, cu scena „*Adormirea Maicii Domnului*”; pe latura de sus și de jos, între cei doi bumbi sunt aplicate figurinele reprezentând apostolii, medalionul central este înconjurat de opt capete de îngeri, aplicate pieziș în așa fel încât să sugereze zborul; pe latura de jos, sub figurina apostolului, este incizată inscripția: „*Schit Vărzărești. 1857*”. Cotor ferecat, împărțit în șapte registre (de sus în jos): tablele legii, cort, potir (cupă), biserică cu două turle, toiag arhieresc, sfeșnic cu șapte brațe, cocoș. Două încuietori metalice, reprezentând pe sfinții apostoli Petre și Pavel.

⁸⁰ Colecția Episcopiei Buzăului (depozit), inv. 3957.

⁸¹ Colecția Episcopiei Buzăului (muzeu), inv. 298.

11. 1862

Evangelhie greco-română (București, 1693), parohia Mărăcineni (com. Mărăcineni, jud. Buzău)⁸².

Ferecătură parțială, argint, ciocănire, cizelare, gravare; coperte din lemn, învelite în catifea vișinie. Coperta 1: bandă metalică decorată cu un motiv geometric pe marginile copertei; în colțuri patru medalioane ovale, înconjurare de ghirlande, cu evangheliștii, sus: Matei / Ioan, jos: Luca / Marcu; în centru, medalion cu scena „Învierii”. Coperta 2: bandă metalică identică cu cea de la coperta 1; în colțuri patru bumbi metalici înconjurați de șase raze, cu spațiile dintre ele umplute cu un decor vegetal, închipuind frunze de stejar (sau acant); în centru, medalion cu scena „Răstignirii”, cu inscripția „Răstignirea lui H(ri)s(tos)”, la poalele crucii un craniu, de-o parte și alta crucii având inscripțiile incizate deasupra capetelor, „M(a) r(ia) Th(eo) u” și „S(fân)t (ul) Ioanu”; în spațiul dintre bumbii metalici este aplicată câte o stea, iar de-o parte și alta a medalionului central (încadrându-l), sunt aplicate patru stele cu câte nouă raze. Cotor împărțit în șapte registre, fiecare având un motiv diferit (de sus în jos): tablele legii, potir, toiag arhieresc, sfeșnic cu șapte brațe, urcior, cocoș (stând pe un suport), lespede de mormânt, având deasupra două capete de înger. Două încuietori metalice, sfinții apostoli Petru și Pavel.

Pe marginea din interior a copertei a doua sunt incizate inițialele meșterului: „PL. NE” (caractere chirilice).

12. 1869

Evangelhie (Buzău, 1869), mănăstirea Barbu (satul Leiculești, com. Tisău, jud. Buzău)⁸³.

Ferecătură parțială, argint aurit, ciocănire, cizelare, gravare; coperte din lemn, învelite în catifea roșie. Coperta 1: în colțuri, medalioane cu evangheliștii, sus: Ioan / Matei, jos: Marcu / Luca; în centru, medalion cu scena *Învierii*, având pe margine inscripția: „1890. Dechembr. 20” (cu alfabet de tranziție); în spațiul liber dintre medalioanele de colț este aplicată o bandă metalică, decorată cu frunze și flori, închipuind un vrej. Coperta 2: o bandă metalică decorată cu un chenar geometric încadrează coperta; în colțuri patru „bumbi” metalici circulari, decorați cu câte o floare, în centru un medalion oval, înconjurat de o ghirlandă, reprezentându-l pe „Sf. Gheorghe omorând balaurul”, cu inscripția: „S. M. M. George”; deasupra sa, în partea stângă a capului, un nor din care ies raze cu inscripția: „DUZ.”; în partea superioară a medalionului este aplicat un motiv decorativ de formă semicirculară, format din raze (închipuind cerul și Divinitatea), având la bază un porumbel (simbolul Sf. Duh); în partea inferioară o placă metalică înconjurată de o ghirlandă cu inscripția: „S-a făcut cu cheltuiala cuv. starițe Agripina a schitului st. gg. și ajutoriu chinovii fiind Ep. Eparhii Pr. st. sa Dionisie Buzeu. 1869”. Cotor parțial ferecat, având două registre, decorate cu motive vegetale care încadrează un nor cu raze și un potir. Două încuietori metalice, sfinții apostoli Petru și Pavel.

În câmpul medalionului de pe coperta 2 este gravată monograma meșterului: „T.F” (litere latine).

Ferecătura a fost reparată în 1890.

⁸² Colecția Episcopiei Buzăului (muzeu), inv. 2151.

⁸³ Colecția Episcopiei Buzăului (muzeu), inv. 3354.

Pe coperta 2 este reprezentat patronul schitului, „*Sfântul mare mucenic Gheorghe*”.

13. A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Evangelhie (Neamț, 1821), mănăstirea Dălhăuți (com. Dălhăuți, jud. Vrancea)⁸⁴.

Ferecătură integrală, argint, ciocănire, cizelare, ajurare, filigran; coperte din lemn învelite în pânză mov, forțat din hârtie marmorată. Coperta 1: este încadrată de un chenar geometric; în colțuri, în medalioane (aplici), evangheliștii cu simbolurile lor, fără inscripții, sus: Matei / Marcu, jos: Luca / Ioan; în centru medalion (aplică), cu scena „*Învierii*”; toată suprafața rămasă liberă este acoperită cu o „dantelărie” de vreji cu flori (ghiocei sau clopoței) și frunze, lucrată în filigran. Coperta 2: este încadrată de un chenar geometric, urmat apoi de un chenar vegetal; în centru, medalion (aplică), cu scena „*Răstignirii*”; în colțuri, patru „bumbi” metalici, înconjuțați de un chenar torsadat, restul suprafeței este decorată ca și la coperta 1. Cotor ferecat, suprafața împărțită în șase registre, decorate cu câte o floare cu șase petale. Fără încuietori.

14. A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Evangelhie (Neamț, 1845), mănăstirea Cotești (com. Cotești, jud. Vrancea)⁸⁵.

Ferecătură integrală, argint, ciocănire, cizelare, gravare, ajurare, filigran; coperte din lemn învelite în catifea albastră. Coperta 1: în colțuri, medalioane (aplice), cu cei patru evangheliști cu inscripții și simbolurile lor, sus: Matei / Marcu, jos: Luca / Ioan; în centru, medalion (aplică), cu scena „*Învierii*”; spațiul rămas liber este acoperit în întregime cu o rețea de vrejuri, cu frunze și flori (lalele, margarete), lucrate în filigran; tulpinile unor flori ies din ghivece stilizate, așezate pe marginea copertelor, în spațiul rămas liber între medalioanele de colțuri; rețeaua are aspectul unei dantele. Coperta 2: pe foaia de metal, în centru s-a lucrat medalionul cu *Sfânta Treime* (Tatăl și Fiul reprezentați în chip omenesc iar Sf. Duh sub formă de porumbel), înconjurat de o bordură de volute; restul suprafeței este acoperită cu aceeași „dantelărie”, decupată din foaia de metal, o rețea de vrejuri cu frunze și flori, lucrate în filigran. Cotorul ferecat, împărțit în șase registre, fiecare decorat cu o floare cu patru petale. Două încuietori metalice, sfinții apostoli Petru și Pavel.

Ferecătura a fost reparată în anul 1930, pe cheltuiala monahiei Ambrosia Popescu.

Pe coperta a doua apare hramul bisericii, „*Sf. Treime*”.

15. A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Evangelhie (Neamț, 1858), mănăstirea Dălhăuți (com. Cârligele, jud. Vrancea)⁸⁶.

Ferecătură integrală, argint, ciocănire, cizelare, ajurare, filigran; coperte din lemn, forțat din hârtie marmorată. Coperta 1: peste tabla de metal, s-au aplicat în colțuri medalioane în formă de scut cu evangheliștii, sus: Ioan, Matei, jos: Luca, Marcu, fără inscripții; în centru medalion cu scena „*Învierii*” suprafața rămasă liberă este acoperită cu vrejuri de frunze și flori (trandafiri sau bujori ?), lucrate în filigran. Coperta 2: învelită în întregime în tablă metalică, peste care s-au aplicat medalioanele de colț și de centru; în colțuri, medalioane cu patru personaje, reprezentate bust, ținând în mâini embleme, fără

⁸⁴ Colecția Episcopiei Buzăului (muzeu), inv. 306.

⁸⁵ Colecția Episcopiei Buzăului (muzeu), inv. 303.

⁸⁶ Colecția Episcopiei Buzăului (muzeu), inv. 300.

inscripții, sus: Solomon ? (ținând în mână un filacter) / Moise (cu tablele legii), jos: David (cu harpă) / arhanghelul Gavril (în veșmânt preotesc, într-o mână ținând un filacter și în cealaltă un crin; în centru, medalion cu scena „Răstignirii”; suprafața rămasă liberă este acoperită cu vrejuri de frunze, lucrate în filigran; patru bumbi metalici din care unul căzut, încadrează medalionul central; pe marginea interioară a copertei 2, inscripția: „*Evanghelia Sf. Monastiri Dălhăuți. 1925*”. Cotorul ferecat este împărțit în trei registre.

*

Din studierea cazurilor concrete rezultă, ca o primă concluzie, că doar anumite cărți bisericești sunt ferecate, acelea care au cea mai mare importanță în săvârșirea liturghiei, adică *Evanghelia* și *Apostolul*, pentru celelalte lucrându-se legături din piele. De asemenea dintre acestea, nu toate cele existente în biserică (care pot fi învelite în piele), ci doar cele care se folosesc în timpul ceremonialului. Pentru a clarifica resorturile acestei diferențieri este necesar să se înțeleagă rolul și încărcătura simbolică a *Evangheliei* în desfășurarea serviciului divin ortodox.

Fiind cea mai importantă dintre cărțile sfinte ale bisericii creștine, *Evanghelia* are un rol esențial în gestică rituală, de aceea ea are nevoie de un veșmânt care să-i sublinieze sacralitatea. Citirea *Evangheliei* se face numai de către preot, din ușile mari ale altarului și simbolizează apariția Mântuitorului în lume și învățăturile lui. Este un moment solemn, în care însuși Isus Hristos vorbește credincioșilor prin glasul preotului ofician, spre deosebire de alte citiri din timpul slujbei (de exemplu *Apostolul* sau *Psalmii*), care pot fi făcute și de către diaconi sau lectori și care se citesc din mijlocul bisericii⁸⁷.

Citirea din *Apostol* (care cuprinde epistolele apostolilor), în timpul slujbei, semnifică opera de predicare a apostolilor. Citirea în mijlocul bisericii, de pe amvon, face trimitere la predicarea apostolilor în mijlocul popoarelor și are rostul de a sugera deosebirea dintre predicarea acestora și cea a lui Isus, ale cărui cuvinte din *Evanghelia* se citesc din ușile altarului⁸⁸.

Îmbrăcarea în metale prețioase se aplică *Evangheliilor* pentru că acestea cuprind viața și învățăturile lui Isus Hristos, nucleul învățăturii creștine. Ca și alte odoare bisericești folosite în desfășurarea slujbei, *Evangheliile* trebuie înveșmântate somptuos, exprimând astfel venerația credincioșilor față de conținutul lor. Aurul și argintul (ca și unele pietre prețioase), au un loc important în simbolistica creștină. Aurul este considerat simbolul a tot ceea ce este cersc și “*demn de a locui Dumnezeu întrânsul*”, demn de a-l primi pe Dumnezeu. De exemplu: potirul trebuie să fie din aur sau argint pentru că el cuprinde corpul și sângele Mântuitorului, sfinții sunt înconjurați de nimb de aur, ca simbol al virtuților acestora, verificate în viața pământească (ca proba focului pentru aur)⁸⁹.

Semnificația sacră a *Evangheliei* pentru credincioșii de rând este percepută, de cele mai multe ori, din perspectiva atributelor sale exterioare, mai puțin din cunoașterea

⁸⁷ Victor Aga, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic*, Timișoara, 1935, p. 109.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 60.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 27-28.

conținutului. Cartea este venerată la fel ca o icoană, de la ea se așteaptă minuni și ajutor iar învelișul său prețios întărește această credință. Într-o cuvântare rostită la o conferință preotească de la Rm. Sărat din 1927, preotul G. Jugureanu, atrăgea atenția asupra acestui aspect: „*Ce știe poporul despre sfânta Evanghelie decât că este o carte bisericească, îmbrăcată în scoarțe argintate, pe care trebuie s-o cinstească, cu evlavioase închinăciuni și cu sărutarea buzelor lui*”⁹⁰.

Ferecăturile din secolele XV-XVI-XVII îmbracă în întregime corpul cărții. De la sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea predomină moda ferecăturii parțiale, cu medalioane aplicate la colțurile și în centrul copertelor învelite în catifea. În secolul al XIX-lea, alături de menținerea tipului moștenit din secolul anterior, se fac simțite influențe din Occident, folosindu-se din nou și ferecarea integrală.

În ceea ce privește modul de decorare a *Evangheliilor*, în biserica răsăriteană s-a păstrat modelul tradițional: în centru, scenele *Învierea* și *Răstignirea* (care înseamnă că *Evangheliile* prezintă istoria jertfei lui Isus), în colțuri cei patru evangheliști (care au scris *Evangheliile* și le-au propovăduit). La vechile ferecături, evangheliștii sunt reprezentați sub forma simbolurilor lor. De la sfârșitul secolului al XVII-lea încep să fie înfățișați ca personaje, stând pe lavițe sau jilțuri, uneori la mese de scris, având alături emblema specifică⁹¹. În această ultimă ipostază sunt ei reprezentați în toate ferecăturile studiate.

Pe lângă această schemă clasică de decorare, mai apar scene din viața lui Isus, iconițe cu personaje din Vechiul și Noul Testament, profeți, sfinți și mucenici (tratați în maniera ilustrației de carte). De asemenea sunt foarte des reprezentați sfinții (sau sărbătorile) de hram de la bisericile cărora le sunt dăruite cărțile și donatorii, de obicei îngenunchiați. În cazul ferecăturilor cercetate, pe cinci dintre ele apare hramul bisericii sau mănăstirii pentru care au fost comandate: „*Buna-Vestire*” (mănăstirea Banu), „*Înălțarea Domnului*” (mănăstirea Băbeni), „*Sf. Voievozi*” (biserica „Câța”), „*Sf. Gheorghe*” (schitul „Sf. Gheorghe”), „*Sf. Treime*” (mănăstirea Cotești).

Ferecăturile prezentate mai sus reflectă evoluția de la modul de decorare specific secolului al XVIII-lea, care păstrează în mare parte tipul clasic, la maniera caracteristică secolului al XIX-lea, în care se resimt în mai mare măsură influențele occidentale, fără însă a se renunța la tradiție. De exemplu, în toate cazurile, scena *Învierii* nu mai este reprezentată în maniera specifică iconografiei bisericii ortodoxe, a *Coborârii la Iad* (*Anastasis*), ci în maniera occidentală, în care Isus iese din mormântul pecetluit în timp ce soldații romani dorm. La fel, „*Sfânta Treime*” este reprezentată în maniera specifică bisericii catolice, cu Tatăl și Fiul sub înfățișare umană.

Modificări se observă și în modul de ornamentare a cotoarelor. Dacă la ferecăturile vechi, cotoarele erau decorate mai ales cu rețele de verigi (zale) sau cu motive florale, din secolul al XVIII-lea se observă o aglomerare de motive, care nu au însă doar un simplu rol decorativ ci o simbolistică religioasă precisă. Întâlnim astfel: triumfiul înconjurat de raze, tablele legii, potirul înconjurat de raze, înger, chivot (biserica cu trei

⁹⁰ G. J. *Cuvânt introductiv la R. Sărat*, în „Îngerul”, 1927 (an III), nr. 13-16, p. 34.

⁹¹ Reprezentarea evangheliștilor sub forma a patru figuri înaripate (Ioan-vultur, Luca-bou, Matei-cap de om, Marcu-leu), își are punctul de plecare în *Scriptură*, și anume în forma în care aceștia i s-au arătat prorocului Ezechiel în vedenie (Victor Aga, *op. cit.*, p. 110).

turle, biserică cu două turle), toiagul arhieresc, cort, sfeșnic cu șapte brațe, cocoș⁹². De asemenea multe dintre încuieri înfățișează pe sfinții apostoli Petru și Pavel, ținând în mâini emblemele lor (Petru-cheile, carte și Pavel-condei, carte, sabie). Cei doi apostoli sunt de obicei reprezentați împreună și în icoane, în dreapta Pavel, pentru că a vestit pe Isus cel înviat și biruitor asupra lumii și în stânga Petru, pentru că a propovăduit pe Isus ca om pământean⁹³.

În ceea ce privește comanditarii, dacă în secolele anterioare dăruirea de cărți ferecate era un apanaj al domnilor, înalților ierarhi și marilor boieri, care dispuneau de mijloacele materiale pentru plata lor, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea printre donatorii de ferecături apar și oameni din mica boierime, precum și clerici modești din mediul monahal. Donația în sine are o îndelungată tradiție, fiind izvorâtă din dorința credincioșilor de a-și asigura mântuirea, pomenirea sufletului, intrând totodată în categoria gesturilor de binefacere, de împodobire a locașurilor sfinte. Dar înainte de toate dăruirea de carte are semnificația **de ctitorire**. Titlul de ctitor (cuvânt care în limba greacă înseamnă *constructor, întemeietor, creator*), îl obțin nu numai fondatorii de lăcașuri sacre sau cei care contribuie prin danii sau reparații la întreținerea acestora ci și cei care le înzestreză cu mobile, țeșături, vase liturgice și cu cărți sfinte. Cartea devine ea însăși **obiect de ctitorie**, reprezentând *Cuvântul lui Dumnezeu în casa lui Dumnezeu*⁹⁴. Dăruirea de carte pornește și dintr-o obligație morală față de înaintași, este un gest de consolidare (de rememorare) a calității de ctitor a familiei în fața comunității și de afirmare și reconfirmare a poziției sociale a acesteia. În cazul de față, unii donatorii provin din vechi familii boierești, ai căror strămoși erau ctitorii mănăstirii sau bisericii căreia i se dăruiește ferecătura. Astfel, Andreiana Cantacuzino, repară mănăstirea Banu, ctitoria lui Andronic Cantacuzino (străbunicul primului ei soț) și o înzestrează cu obiecte de cult (1716); familia Dedulescu ferecă *Evanghelia* ctitoriei lor de la Băbeni, Costache Neculescu înzestrează (1819) și zugrăvește biserica „Sf. Voievozi” din Rm. Sărat, ctitoria boierilor Neculești din secolul al XVIII-lea.

Într-o altă categorie intră donatorii ce fac parte din mica boierime locală, în plină ascensiune în epoca regulamentară: medelnicerul Nicolae Păcleanu (1825), clucerul Ioan Sibiceu (1837), clucerul Nicolae Trăsnea (1837). Starea materială le permite să contribuie la înzestrarea bisericilor din satele sau de pe moșiile lor și să zidească locașuri de cult, obținând astfel mult râvnita calitate de ctitor.

Un om cu stare este și Grigore Mărăcineanu care ferecă o *Evangheliu* pentru biserica din satul Mărăcineni în 1862. Fostul colonel D. Maican, pentru a-și înzestra ctitoria ridicată în curtea conacului său de la Varlaam (com. Gura Teghii), plătește în 1898 refacerea unei ferecături din 1842 a unui *Apostol*, ocazie cu care pune să i se inscripționeze numele pe copertă.

⁹² Semnificația religioasă a acestor motive decorative la Victor Aga, *op. cit.*: ochiul în triunghi înconjurat de raze îl reprezintă pe Dumnezeu a toate știutor (omniscient), p. 224-225; tablele legii sunt tablele lui Moise p. 228; potirul este vasul euharistiei, prin conținutul său (corpul și sângele Domnului), amintește patimile lui Isus, p. 256-257; sfeșnicul cu șapte brațe înseamnă cele șapte daruri ale Duhului Sfânt, p. 304; cocoșul e simbolul vegherii și al luminii, (el deșteaptă pe oameni din somnul morții) dar și al penitenței (cocoșul Sf. Petru), p. 70.

⁹³ *Ibidem*, p. 241, 244.

⁹⁴ Virgil Căndea, *Ctitoria* în „Rațiunea mistică. Revistă de spiritualitate ortodoxă”, 1996, an III, nr. 1-2, p.102.

Donează sau plătesc repararea unor ferecături și monahii. Starețul mănăstirii Băbeni, Antim Velaitul, repară ferecătura *Evangheliei* mănăstirii în 1815, Agripina, stareța schitului „Sf. Gheorghe”, comandă o ferecătură în 1869 iar monahia Ambrosia Popescu repară în 1930, ferecătura *Evangheliei* mănăstirii Cotești (lucrată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea).

Din cele cincisprezece ferecături, doar pentru șase avem numele meșterilor argintari care le-au executat. Singurul nume cunoscut este Thomas Lang din Sibiu, de la care se păstrează câteva obiecte de cult, datorite mănăstirii Văcărești (între 1716-1723), care a lucrat în 1716, ferecătura dăruită de Andreiana Cantacuzino, mănăstirii Banu. Ferecătura mănăstirii Băbeni a fost lucrată în secolul al XVIII-lea de „Dimitrie Ioan hrisihos” (argintar). Din secolul al XIX-lea avem câteva nume și inițiale de meșteri locali: M(T)anase Tuhu (1819), Constantin Voenescu (1850), „PL NE” (1862), „T.F.” (1869).

Gheorghe Sămeanu a reparat în 1873 ferecătura *Evangheliei* bisericii din Sibiceul de Sus (lucrată în 1837), primind pentru aceasta 800 de lei.

În ceea ce privește identificarea meșterilor, din datele existente pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea știm că pe teritoriul fostelor județe Buzău, Rm. Sărat și Saac, nu funcționa nici un atelier de argintărie. Conform catagrafiei din 1831 privind numărul negustorilor și meseriașilor patentari, în județele Buzău și Rm Sărat nu figurează nici un meșter argintar. În București sunt 67, în Focșani 3, în Ploiești 7, în Brăila 2⁹⁵. Nici în catagrafia din 1838 nu este semnalată prezența lor în aceste județe, în schimb în București erau 25 în Focșani 1, în Ploiești 3, în Brăila 2⁹⁶. Și în ceea ce privește a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru zona care ne interesează, informațiile sunt extrem de sărace, identificarea meșterilor rămânând o problemă de lămurit în viitor.

Ferecăturile descrise mai sus sunt mărturii ale activității și măiestriei meșterilor argintari din secolele XVIII-XIX. Continuarea cercetării poate duce la completarea informațiilor privind istoria argintăriei de cult din secolele XVIII- XIX, de aceea am dorit să semnalăm prezența lor, istoricilor de artă interesați de acest domeniu.

Din perspectiva istoriei culturale, ele sunt expresia credinței și evlaviei comandatarilor, în mare parte boieri și monahi din zonele Buzău, Rm. Sărat și Vrancea, a dorinței de a atinge nemurirea, prin veșnica pomenire a numelor și faptelor lor. Gesturile lor generoase au îmbogățit de-a lungul timpului tezaurul de obiecte de cult al bisericilor și mănăstirilor și au oferit totodată protecție cărților adăpostite între scoarțele ferecate. Sperăm ca prin prezentarea „istoriei” unora dintre aceste cărți să fi contribuit la mai buna cunoaștere a patrimoniului de carte veche din colecțiile buzoiene.

⁹⁵ Vladimir Diculescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830-1848)*, București, 1973, p.101.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 109-111.

b.

a.

Fig. 1. Ferecătura (*Evangelhelie*, Buc., 1693), 1716, dăruită de Andreiana Cantacuzino mănăstirii Banu din Buzău
a. coperta 1; b. coperta 2

a.

b.

Fig. 2. Ferecătură (*Evangelhelie*, Buc., 1693), sec. XVIII, dăruită de Negoia Dedulescu mănăstirii Băbeni (com. Băbeni, jud. Buzău)
a. coperta 1; b. coperta 2

Fig. 3. Ferecătură (*Evangelhie*, Buda, 1812), 1819, dăruită de Costache Neculescu bisericii "Sf. Voievozi" din Rm. Sărat (jud. Buzău) - coperta 2.

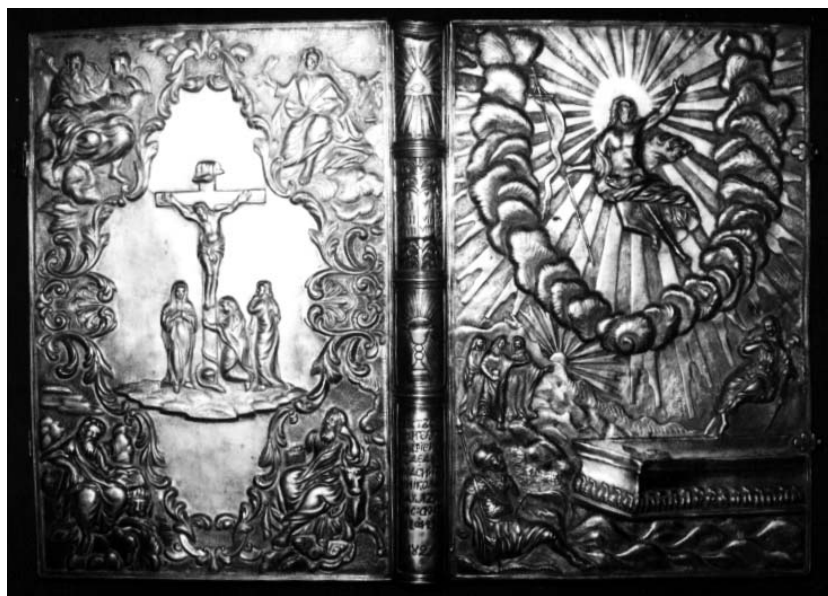

Fig. 4. Ferecătură (*Evangelhie*, Râmnic, 1794), 1825, dăruită de Nicolae Păcleanu schitului Găvanele (com. Bozioru, jud. Buzău).

ASPECTE DIN VIAȚA COTIDIANĂ LA CURTEA DOMNEASCĂ ÎN VREMEA LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Elena GHEORGHE

I. Introducere

La sfârșitul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, istoria românilor este dominată de puternica personalitate a voievodului Țării Românești, Constantin Brâncoveanu. Lunga sa domnie, începută la 29 octombrie 1688 și încheiată în mod tragic în anul 1714, corespunde unor importante prefaceri economice, sociale, politice și culturale. Timp de mai bine de 25 de ani, în condițiile accentuării decăderii Imperiului Otoman și al războaielor în care erau angajate marile imperii din vecinătatea hotarelor țării, Constantin Vodă Brâncoveanu a reușit să se mențină în scaunul domnesc și să transforme Țara Românească nu numai într-un important centru diplomatic european, ci și într-unul de luptă împotriva asuprii otomane.

Despre ce a însemnat Constantin Brâncoveanu pentru istoria națională și despre locul pe care îl ocupă în rândul marilor voievozi români s-a scris foarte mult și încă se va mai scrie. Dar poate primul istoric român care a urmărit îndeaproape întreaga evoluție socială a lui Constantin Brâncoveanu - ca om, ca boier și apoi ca domnitor al Țării Românești, a fost Nicolae Iorga. La 15 august 1914 cu prilejul împlinirii a 200 de ani de la executarea la Constantinopol a lui Brâncoveanu și a fiilor săi, Nicolae Iorga evocă într-o Conferință ținută la Ateneul Român activitatea și personalitatea domnului muntean, arătând că domnitorul reușise să realizeze timp de un sfert de secol „*păstrarea Țării sale întreagă, prin toate greutățile unei epoci extraordinare*”. Domnia lui Constantin Brâncoveanu a însemnat, într-adevăr o perioadă remarcabilă în istoria românilor, o epocă distinctă „*epoca brâncovenească*”. A fost o epocă la cumpăna dintre secolele XVII-XVIII care a permis afirmarea poporului român, atât pe plan politic, cât mai ales pe plan cultural.

Pe plan politic, epoca brâncovenească este dominată de o politică de echilibru, practică cu măiestrie, influențată de schimbările care se petreceau sau care se prefigurau în sistemul relațiilor internaționale. Este politica „*pungilor de aur*” purtată cu Imperiul Otoman, în urma căreia voievodul devine Altin Bei – Prințul Aurului.

Pe plan cultural, Brâncoveanu a fost receptiv față de spiritul renescentist care domina Europa Occidentală. Prin tipărituri în limba română, prin introducerea ei în biserică, prin înnoirile intervenite în arta brâncovenească, cultura românească s-a impus ca o sinteză între tradiția locală și influențe din afară, occidentale îndeosebi. În asemenea condiții și viața de la Curtea domnească a cunoscut manifestări ale spiritului european, prin prezența străinilor, medici, profesori sau secretari ai cancelariei domnești, care prin limbă și vestimentație aminteau occidentul.

Aceste manifestări politice sau culturale, ale epocii brâncovenești, l-au determinat pe Nicolae Iorga, în cadrul aceleași conferințe, să-l numească pe Constantin Brâncoveanu „*dispunător de soarta românilor de pretutindeni*”.

Prin întreaga sa activitate, Brâncoveanu și epoca sa au reprezentat o adevărată culme a istoriei noastre medievale, domnia lui fiind ultima mare domnie românească. Sfârșitul tragic al voievodului a contribuit la amplificarea meritelor sale, Brâncoveanu – omul devenind file de legendă. Un martir național, introdus în calendarul bisericii ortodoxe române, ce se sărbătorește în fiecare an la 16 august.

II. Curtea domnească – edificiu al personalității lui Constantin Brâncoveanu

a) Aspectul palatului domnesc din București

În istoria națională, Constantin Brâncoveanu ocupă unul dintre primele locuri în rândul marilor ctitori și mecenai. Odată devenit domn, ctitoriile sale s-au deosebit sensibil de simplitatea construcțiilor înălțate de el ca boier, acest lucru arătând schimbarea de concepție asupra rolului și a demnității unui patron încoronat al artei și culturii. Acest lucru se poate vedea cel mai bine în aspectul nou pe care domnul muntean a căutat să-l imprime celor două reședințe domnești: București și Târgoviște, precum și celorlalte case domnești pe care voievodul muntean le-a construit ca anexe ale Curții domnești, popasuri de odihnă în călătoriile sale.

Constantin Brâncoveanu a fost cel care a dat cea mai mare amploare reședinței domnești din București, aceasta extinzându-se acum pe o suprafață de 25000 mp. Aici, într-o largă împrejmuire de cărămidă, terminată de Brâncoveanu în 1712¹, erau întinse, în fața palatului, parcul coborând în trepte până pe malul Dâmboviței și vastele grădini cu heleșteul domnesc, remarcate de epigrafistul englez Edmund Chishull, care l-a însoțit pe ambasadorul englez Wiliam Paget în vizita din anul 1702 la București². Grădina era de formă pătrată, cu straturi de flori și cu arbuști mediteraneeni, cu fântâni arteziene lucrate în stil italian. Tot aici se afla și un chioșc de lemn, care în timpul lui Brâncoveanu a fost înlocuit cu unul nou, din piatră, „*sprijinit pe stâlpi săpați, lucru foarte iscusit și minunat, împodobindu-l cu zugrăveli atât pe dinăuntru, cât și pe dinafară*”³. Terminat în 1707 noul foișor, „*una bella loggia*” – cum îl numea Anton Maria Del Chiaro, era locul unde domnul „*servea prânzul și se odihnea după prânz în timpul serii, în parfumul florilor înflorite, așezate împrejur în straturi*”⁴.

Această grădină era îngrijită de un grup de 20 de grădinari, șeful lor fiind un francez din Constantinopol⁵.

Dintr-o mărturie mai târzie, legată de o hotărnicie din anul 1680, avem mărturia unui martor, cunoscător al curții domnești din domniei lui Constantin Brâncoveanu, care afirma că încă de pe atunci existau „*casele cele mari, de vale spre Dâmbovița cea mare*” și „*livada de pomi și loaze de flori vechi și heleșteu stăpânindu-se de răposata Doamna Marica*”⁶.

¹ Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*, ediție critică Aurora Ilieș, București, 1970, p. 200.

² Edmund Chishull, în *Călători străini despre Țările Române*, ediție îngrijită de M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, vol. VIII, București, 1983, p. 196.

³ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 270.

⁴ Anton Maria Del Chiaro, în *Călători străini despre Țările Române*, ediție îngrijită de M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, vol VIII, București, 1983, p. 373.

⁵ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. II, Iași, 1972, p. 67.

⁶ V. Drăgiceanu, *Palatul lui Constantin Vodă Brâncoveanu de la București*, în BCMI, XIX(1926), p. 5-7.

După cum reiese din *Condica Visteriei*, domnul a cheltuit în anul 1694 sume importante pentru meșterii care au lucrat atât la palat, cât și la construirea băii domnești. Aceasta a fost construită tot în grădină, „*aducând marmură de la Țarigrad*”, de către trei meșteri armeni⁷.

Curtea domnească din București se întindea în jurul bisericii de astăzi Curtea Veche, pe atunci numită biserica Domnească. La 40 de m., la est de primul paraclis al Curții, Grigore Ghica (1660-1664) a zidit o a doua biserică, lângă apartamentele Doamnei, Biserica Doamnei, cu hramul Sfântul Anton. În anul 1689, Brâncoveanu a făcut o turlă acestei biserici și a înfrumusețat-o cu zugrăveli. În 1691, din cauza unui trăsnet care a aprins depozitele de iarbă de pușcă, clopotnița bisericii a explodat. „*Măria sa Constantin Vodă atuncea pe dată au pus de au făcut altă clopotniță, încă mai bună de cum au fost întâi, puind și ceasne sus în clopotniță și horă făcându-i împrejur și acolo în hora aceea bătea chindia, care n-au mai fost mai înainte la alți domni*”⁸.

Orologiul nu era însă o noutate absolută în Țara Românească. Paul de Alep a semnalat unul la Târgoviște, așezat tot în turnul reședinței domnești din al cărei balcon era anunțată, prin băți de tobă, stingerea⁹.

Palatul domnesc se întindea în spațiul de 40 m. care separa cele două biserici. După spusele secretarului florentin Anton Maria Del Chiaro, „*palatul domnului, în întregime din piatră și cu scară principală de marmură, era de mărime destul de însemnată*”¹⁰.

Priveliștea frumoasei grădini putea fi admirată de pe fațada principală de sud, dintr-o imensă terasă, lungă de circa 65m și mărginită de o coloană care lega între ele cele două foișoare. Prin scara de marmură, printr-un coridor, se ajungea în sala principală a palatului, sala tronului și sala de recepție, cu o suprafață de 300 mp. Latura lungă a acestei săli comunica cu terasa prin ferestre largi, cu vederea spre parc. Din analiza unui fragment de zid, păstrat pe latura nordică și a înălțimilor ferestrelor, reiese faptul că această sală era foarte spațioasă, fiind acoperită cu bolți cu lunete.

Lângă această încăpere principală exista o altă cameră, de proporții mai reduse, denumită divanul cel mic, care folosea ca sală de audiență, iar în zilele de sărbătoare, ca sală de mese. A treia cameră, spătăria, era destinată cancelariei domnești, fiind utilizată ca sală de judecată. Aici se aduna sfatul țării, format dintr-un număr redus de dregători care se așezau la o masă mare, în mijlocul camerei. Constantin Brâncoveanu a zidit, în 1701, o a doua spătărie, cea mică, pictată, care avea pe peretele din spate un tron¹¹.

Mai retras față de aceste încăperi cu funcții oficiale, era apartamentul domnesc, care comunica cu o mică încăpere în care se păstra arhiva și cu toaleta. Așa cum afirma Anton Maria Del Chiaro, apartamentul Doamnei era format doar din două camere și un iatac¹².

⁷ I. R. Mircea, *Date din Condica Visteriei privind construcțiile din Țara Românească între 1694-1704*, în *Lucrările Sesiunii Științifice a Direcției monumentelor istorice nr. 1*, 1963, p. 138.

⁸ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 90.

⁹ Paul de Alep, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976, p. 110.

¹⁰ Anton Maria Del Chiaro, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 372.

¹¹ *Condica de venituri și cheltuieli a visteriei de la leatul 7202-7212 (1694-1704)*, Publicată de C.B. Aricescu în *RIAR*, 1873, p. 633.

¹² *Ibidem*.

Încăperile aflate la demisolul sau la parterul palatului domnesc erau destinate gărzilor și slujitorilor de încredere ai domnului. Pentru a putea menține greutatea etajului, arcele subsolului au fost dublate, primind o mai mare rezistență.

b) Curtea domnească de la Târgoviște

Cea de-a doua reședință domnească din timpul lui Constantin Brâncoveanu a fost la Târgoviște. Reședință a Țării Românești încă din secolul al XVI-lea, ea este cunoscută mai bine decât cea de la București datorită ruinelor păstrate. Despre cum arăta ea înainte de domnia lui Brâncoveanu, aflăm din informațiile furnizate de cancelarul personal al lui Petru Cercel, Sivori: *„Palatul principelui, clădit de strămoșii săi, de proporții mari și de o arhitectură îngrijită, părea neîncăpător și învechit, prea puțin fastuos și nereprezentativ pentru noul domn. De aceea, el l-a mărit, aducându-i camere frumoase și mândre. Cu multă osteneală s-a făcut, pe exponadă, o fântână, aducând apa de la un izvor depărtat de oraș cu nu mai puțin de patru mile, trecând-o pe sub pământ prin niște jgheaburi de lemn de brad”*¹³.

Este vorba de o nouă casă domnească, care se întindea pe latura de sud-est. În timpul domniei lui Matei Basarab s-a făcut legătura directă dintre cele două case domnești printr-un coridor boltit, palatului consemnat de Petru Cercel aducându-i-se alte câteva încăperi, spre sud-est.

Mutarea reședinței domnești de la Târgoviște la București a fost impusă de turci în anul 1659, în urma răscoalei împotriva Porții din timpul lui Mihnea III (1658-1659). Aceștia l-au obligat pe Gheorghe Ghica (1659-1660) *„de au surpat casele i le-au sfărâmat de tot ca să nu mai fie scaun domnesc acolo, că mai sub munte fiind, se temeau turcii de hainie”*¹⁴

Reluând tradiția înaintașilor săi de a rezida și la Târgoviște, Constantin Brâncoveanu *„după al patrulea an al domniei Măriei sale...nemaiputând lăsa un scaun vechi ca acela dupe la strămoșii Măriei sale, să stea pustiu și în tot felul, și în multe rânduri au cercat el împărăția până i s-au dat voie ca și casele să facă și când va vrea acolo să șază”*¹⁵.

Domnul muntean a primit acordul Porții *„cu condiția să nu ridice întăriri în locul acela, și prin urmare-nota epigrafistul englez Edmund Chishull- (Târgoviște) începe iar să se repopuleze foarte iute, în timp ce domnul își așează iar palatul, își înfrumusețează grădinile și îndeamnă pe boieri să-și ridice și ei casele lor, pentru ca să-l poată urma în deseale sale șederi aici precum îi este gândul pe viitor”*¹⁶.

Brâncoveanu a inițiat, deci, refacerea Curții domnești de la Târgoviște numind ispravnic al lucrării pe unchiul său, spătarul Mihail Cantacuzino. În anul 1695 s-a încheiat refacerea caselor domnești, iar în anul 1699, *„la culesul viilor”*, era gata și biserica domnească. Paralel, au fost ridicate ziduri mai mari mitropoliei, au fost reparate clopotnița și paracliserul. Au mai fost construite un grajd, o casă pentru trâmbițașii care însoțeau alaiul domnesc, una pentru tălmaciul de limbă turcă și una pentru doctorul curții¹⁷.

¹³ Franco Sivori, în *Călătorii străine despre țările române*, vol. III, p.12.

¹⁴ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 68.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Edmund Chishull, în *Călătorii străine despre Țările Române*, vol. VIII, p. 200.

¹⁷ N. Constantinescu și C. Moisescu, *Curtea domnească din Târgoviște*, București, 1965, p. 20.

În anul 1694, vechea baie domnească a fost refăcută. Ea fusese construită de Matei Basarab după modelul băilor turcești, era formată din trei încăperi, prima servind ca vestiar, a doua pentru baie, iar a treia, izolată printr-un zid de celelalte două, adăpostea vatra semicirculară unde într-un cazan uriaș de forma unui clopot, se fierbea apa. Aburii produși aici erau dirijați prin conducte de lut în încăperea băii¹⁸. Legătura dintre palat și baie era făcută printr-o scară de lemn acoperită.

Paralel cu refacerea curții domnești de la Târgoviște, Brâncoveanu a mărit și vechiul palat princiar. La vechea casă domnească el a adăugat un etaj ridicat numai deasupra încăperilor dinspre sud, pentru a uni cele două clădiri construite în epoci diferite (secolul XIV, secolul XVI) printr-o boltă de racolare, creându-se astfel un coridor median care unea la nivelul etajului cele două încăperi mai vechi. Pe latura de vest, în fața acestui coridor, s-a adăugat o construcție asemănătoare unui pridvor, din care jumătate se suprapune zidurilor casei domnești din secolul XIV-lea. Trecerea de la planul pătrat al acestui pridvor la planul octogonal de la etaj se făcea prin intermediul unor trompe de colț. La partea superioară este posibil să fi fost un foișor deschis, cu acoperișul sprijinit de stâlpi, accesibil de la etaj.

Pe fațada de răsărit a fost făcut pridvorul, construindu-se și o logie cu scară de acces, pe unde se cobora în grădini. Pe fațada de vest, în dreptul casei domnești, s-a adăugat o scară ale cărei fundații de piatră mai sunt vizibile și astăzi.

În privința dispunerii camerelor, este cunoscut faptul că, asemenea tuturor reședințelor domnești, parterul era locuit de slujitori și curteni. Spre deosebire de palatul domnesc din București, la Târgoviște cancelariile domnești se găseau la parter. Parterul număra în total 10 încăperi. Etajul era complet separat de parter și cuprindea apartamentele de locuit ale domnului. Accesul al etaj era permis numai din exterior. În partea de sud se afla o încăpere mare, care, după dimensiuni, se pare că a fost sala unde se țineau adunările divanului.

Călătorii sau slujbașii străini aflați la Curtea domnească din Târgoviște, printre care Franco Sivori sau Paul de Alep, aminteau de o galerie suspendată care făcea legătura între biserica domnească și palat și ducea „în camera de consiliu a beifului”¹⁹. Această galerie, construită din lemn, era susținută pe piloni de zidărie.

Numeroase documente amintesc de existența grădinilor domnești. Ca și la București, și la Târgoviște exista un heleșteu, o livadă domnească și, în plus, un parc de vânătoare.

Brâncoveanu a mărit permanent aceste grădini, care erau întreținute de un grup de 15 grădinari conduși de un vâtaf.²⁰ În mijlocul grădinilor, pe malul iazului domnesc, la 50 m. distanță de zidul de incintă, Constantin Brâncoveanu a zidit, între 1697-1698, un foișor de vară, boltit și frumos împodobit, pentru petreceri și pentru odihnă. El era format din patru încăperi spațioase, încăperea de dimensiuni mai mari avea o logie cu coloane și capitele sculptate de meșteri pietrari aduși de la Albești-Mușcel. Dacă numele acestor meșteri nu ne este cunoscut, dintr-o însemnare din Condica Visteriei brâncovenești aflăm

¹⁸ G. Mihăilescu, *Câteva considerații asupra băii Curții domnești din Târgoviște*, în *Monumente istorice. Studii și lucrare de restaurare*, București, 1966, p. 152-155.

¹⁹ Franco Sivori, în *Călătorii străini despre țările române*, vol. III, p.12.

²⁰ Ștefan Ionescu, Panait. I.Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața. Domnia. Epoca*, București, 1969, p. 132.

că supravegherea lucrărilor pentru construcția foișorului a avut-o „*vel aga Radu Golescu*”²¹.

Toate aceste modificări și îmbunătățiri pe care Constantin Brâncoveanu le-a adus Curții domnești din Târgoviște, i-au schimbat aspectul exterior și interior, întregul ansamblu purtând acum pecetea personalității domnitorului. După părerea epigrafistului englez Edmund Chishull „*Palatul domnesc de la Târgoviște ca formă și ca fast seamănă mult cu cel din București, dar îl întrece pe acesta printr-un frumos chioșc de piatră. Amândouă sunt armonioase și pot sta alături de cele ale creștinătății cele mai luminate*”²².

De la 15 august 1694, când Constantin Brâncoveanu a inaugurat noua curte de la Târgoviște, Țara Românească a avut două reședințe. La București, era reședința oficială, cu dregătoria unde erau primiți străinii și rezida voievodul în timpul iernii. La Târgoviște era reședința de vară, în apropiere de vile de la Pitești. Ea era însă reședința preferată a lui Brâncoveanu pentru că se afla în apropierea trecătorilor spre Transilvania, unde se putea adăposti la nevoie de primejdia otomană.

Curtea de la Târgoviște a cunoscut ultima ei perioadă de înflorire în timpul lui Constantin Brâncoveanu.

c) Palatele de la Mogoșoaia și Potlogi-anexe ale Curții domnești

În afara curților domnești prezentate mai sus, Brâncoveanu a mai construit o serie de clădiri mai modeste, așezate pe numeroasele sale moșii, fie de-a lungul căilor de comunicație, fie în poziții de al căror pitoresc nu rămâi surprins, cunoscând simțul pentru frumos al domnitorului. Ele serveau atât pentru buna coordonare a activităților economice de pe proprietățile domnești, cât și pentru buna găzduire a voievodului în lungile sale călătorii prin țară.

Aici găsea Brâncoveanu desfătarea și liniște sufletească, fie toamna la dealuri cu prilejul culesului viilor, fie primăvara „*spre baltă*” unde ochiul nu se mai sătura de priveliștea apelor .

Aceste clădiri au fost conace, locuințe mici, prevăzute cu cel mult o pivniță și casă de locuit deasupra; întotdeauna lipsea paracliserul care exista la curțile mari din București și Târgoviște.

Cele mai reprezentative anexe ale Curții domnești au fost Mogoșoaia și Potlogi.

Date despre palatul de la Mogoșoaia avem de Edmund Chishull, însoțitorul lordului Paget la București, în anul 1702: „*am pornit azi de dimineață din București și după cinci ceasuri de drum am ajuns la un sat numit Chrystulești. Ne-am oprit în dreapta acestui sat ca să vizităm un mic și frumos palat pe care domnitorul îl zidește pentru al doilea fiu al său. Palatul este pitoresc așezat pe marginea unui lac*”²³.

Casa domnească de la Mogoșoaia a fost ridicată în mijlocul unui patruleter de clădiri locuit de toți slujitorii curții. Intrarea în curtea era așezată între lacul Mogoșoaia și drumul Târgoviștei. Ea era flancată de două camere, cu acoperișuri cu un singur versant, care serveau portarului și corpului de gardă.

Palatul era ridicat în mijlocul grădinilor de pe marginea lacului Mogoșoaia. El avea un plan dreptunghiular (circa 32m x 24 m) și era format din pivniță, parter și etaj. Avea un foișor pe latura dinspre intrare și alte două cu vedere spre lac.

²¹ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 647.

²² Edmund Chishull, în *Călători străini despre Țările Române* , vol. VIII, p.200.

²³ *Ibidem*, p. 198.

Pivnița ocupa partea centrală a planului și avea o înălțime încât, deși săpată adânc în pământ, atingea planșeurile etajului prin calotele sferice care o acopereau. Acestea se sprijineau pe patru arcade, încrucișate pe stâlpul central.

Un gârliciu conducea pe o pantă înclinată butoaiile cu vinuri scumpe destinate oaspeților. În caz de primejdie, domnul putea să coboare de la etaj aici prin cheia de boltă a calotei dinspre gârliciu.

Camerele destinate curtenilor se aflau grupate în jurul pivniței și aveau aceeași dispoziție ca și camerele de la etaj. Tavanele lor și o parte din planșeurile camerelor etajului erau din grinzi groase de stejar. Aceste camere comunicau cu curte și cu etajul prin scări exterioare, frumos lucrate, meșterii având grijă să lase loc în zid pentru o eventuală scară de piatră.

Etajul cuprindea, după moda bizantină, apartamentele Domnului și ale Doamnei. Dispoziția interioară era foarte regulată: în dreapta și în stânga unui ax erau dispuse toate camerele de locuit și anticamerele în care fiecare se oprea după rangul și calitatea pe care o avea. Frumusețea acestor camere consta în varietatea sistemului de boltire, în podoaba stucaturilor pereților și a consolelor ce susțineau bolțile și din frumusețea zugrăvelilor.

Accesul la etaj se făcea printr-o scară exterioară cu balustrade de piatră traforată, care conducea la un monumental foișor cu coloane situat în centrul fațadei principale. Printr-un coridor boltit se intra în anticamera boltită cu lunete a apartamentului Doamnei, format doar din două camere mari.

Apartamentul Domnului avea o cameră mai mare (11 m x 7 m), boltită cu lunete, pe console reprezentând vulturii cantacuzini și foi de acant dispuse ca o liră. Fațada dinspre lac se caracteriza prin simplitate, elementul care conferea prețiozitate fiind loggia, nelipsită din construcțiile civile ale voievodului. Ea era largă, acoperită de o mare calotă sferică sprijinită pe o colonadă deschisă, de piatră.

Dacă curtea de la Mogoșoaia a servit mai ales ca loc de popas între cele două capitale ale lui Constantin Brâncoveanu – București și Târgoviște – curtea de la Potlogi a fost ridicată cu scopul de a înlesni supravegherea directă, de către domn, a activităților economice care se desfășurau pe această moșie.

Curtea de la Potlogi, ale cărei ziduri învechite mai sunt vizibile și astăzi în satul Potlogi, a fost construită la 50 km de București, pe marginea unui frumos heleșteu, pentru cel de-al treilea fiu al domnitorului muntean, Constantin. Casele au început să fie zidite în primăvara anului 1698, iar în iunie, însuși „*măria sa, în București care n-au mai șezut, ci s-au rădăcat de au mers la Potlogi, de au văzut casele măriei sale ce se lucra acolo*”²⁴, după cum nota cronicarul Radu Greceanu. Construcția palatului s-a făcut sub supravegherea boierului Mihai Corbeanu și a durat până în toamna anului 1698, când, întorcându-se din Târgoviște spre București, „*a doua zi octombrie 27 de zile (...) Măria sa au purces și au mers la Potlogi, unde și casele de acolo isprăvite găsindu-le au mers la Mogoșoaia*”²⁵.

Cu acest prilej, Brâncoveanu a pus o pisanie de marmură deasupra foișorului principal pentru a încununa sfârșitul lucrului: „*Io C[onstantin] B[asarab] V[oiievod]. Aceste case den temelia lor sunt înălțate de eminentul domn Io Constantin Basarab Voievod fiului său Constantin Brâncoveanu, începându-le și sfârșindu-le la leat 7206*

²⁴ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 88.

²⁵ *Ibidem*, p. 89.

(1698) și la al zecelea an al domniei sale, ispravnic fiind Mihai vt[ori] post[elnic] Corbeanul”²⁶.

Tencuirea și zidirea palatului de la Potlogi au fost definitiv terminate în toamna anului următor, 1699. Pentru zorirea lucrului, Brâncoveanu a făcut mai multe vizite la Potlogi, prima între 18-22 aprilie 1699, apoi între 2-17 iulie, când boala și apoi moartea ginerelui său, Scarlat Mavrocordat, l-au reținut la Târgoviște până după înmormântarea acestuia. A revenit apoi între 19-28 octombrie când „*Prea iscusitele și frumoasele case*” au fost terminate definitiv. Inaugurarea lor s-a făcut cu prilejul hramului bisericii de acolo, al sfântului mucenic Dimitrie²⁷.

Curtea de la Potlogi era împărțită în trei părți: curtea principală, spre fațada sudică a palatului, curtea de serviciu destinată gospodăriei și grădina de pe fațeta nordică, situată pe malul lacului.

Turnul de intrare în camerele de gardă ocupau partea centrală de incintă de pe latura de sud.

Casele domnești au fost construite în fața grădinii. Ele erau din cărămidă, de la temelia adâncită în pământ până la bolțile etajului. Întreaga clădire a fost tencuită, în interior a fost o tencuială mai groasă, pe care s-a așternut un strat fin de var și apoi s-au aplicat stucaturile și zugrăvelile. Piatra a fost folosită numai la scări, coloane, capitel și la balustradele bogat sculptate. Lemnul a fost folosit din belșug. Grinzi puternice de stejar formau pilonii de legătură ai zidurilor și tavanul camerelor de la parter. Pardoselile erau din cărămidă.

Palatul avea un plan dreptunghiular, ca și cel de la Mogoșoaia și era format dintr-o pivniță boltită, parter și etaj. Comunicarea cu etajul se făcea prin patru scări exterioare, câte una pe fiecare latură. Scara principală se sprijinea pe laturile foișorului cu coloane și nu de zidurile palatului ca la Mogoșoaia. Scara vestică servea ca scară de serviciu pentru apartamentele de la etaj. Pivnița era acoperită cu patru calote sferice, care, prin intermediul pandativilor, se sprijinea pe un stâlp central. Peste acest stâlp există o tainiță legată cu exteriorul printr-un tunel. Pivnița avea ferestre din piatră traforată.

Parterul, înălțat peste pivniță, era format din trei încăperi spațioase pe latura de vest și alte două mari pe latura de est. Între aceste două aripi se afla un coridor care comunica deschis cu latura exterioară. Încăperile parterului erau destul de joase și mai puțin luminate decât cele de la etaj. Ferestrele erau scunde și mai rare, iar tavanele drepte, susținute de șase sau opt grinzi înfipte în zidărie. În perete erau mai multe firide, unele mici tăiate în arc frânt, care serveau pentru pus lumânările pentru iluminat, altele mari, semicirculare, erau drepte cu polițe care serveau ca dulapuri. Pereții erau lipsiți de decorație, iar ușile și ferestrele aveau chenarele formate din ciubuce.

Etajul avea o distribuție deosebită a încăperilor în raport cu parterul. Accesul la etaj se făcea printr-un foișor pătrat, pe fațada sudică. Prin intrarea principală se intra într-un antreu, care se termina la capătul opus foișorului printr-o splendidă logie. Pereții lui nu aveau nici o decorație, iar lumina era foarte slabă – doar prin fereastra mică de deasupra ușii.

În dreapta și în stânga acestui antreu, erau cele două apartamente domnești, cel din stânga al Domnului, iar cel din dreapta al Doamnei.

²⁶ Virgil Drăghiceanu, *Curțile domnești brâncovenești: Potlogi*, în BCMI, 1910, p.62.

²⁷ Radu Greceanu, *op. cit.*, p.88.

Apartamentul Doamnei era format din trei camere, separate printr-un antreu de serviciu. Cea mai mare și mai frumos zugrăvită era cea locuită de Doamna Maria. Ea era frumos boltită, cu scobituri în coapse, având în centrul cheii de boltă o mică intrare pătrată mărginită de cuie, ceea ce arată că acolo a fost expus un tablou care decora mijlocul tavanului. Urmele unui tablou sau a unei icoane se mai văd și pe peretele estic. Pereții erau lucrați în stuc alb, împărțiți în trei registre orizontale prin două ciubuce transversale, unul sub bolți, iar celălalt nu departe de dușumea, formând o bordură. Ușile și ferestrele erau încadrate într-un chenar dreptunghiular, decorat cu vreji și foi.

Apartamentul Domnului avea toate camerele boltite cu lunete și prezenta o bogăție nemaiîntâlnită de stucaturi. El comunica cu apartamentul Doamnei prin marea sală de reuniune a palatului (10,12 m x 7,5 m), care avea drept decorații frontoane triunghiulare, în stuc, cu ornament al ușilor și frumoase încadrături de învârtituri de vrej cu frunze în jurul ferestrelor, de unde coborau până la jumătatea lor. Restul pereților nu aveau alte ornamentații decât console și motive asemănătoare celor de la uși în segmentele lunetelor bolților.

Camera locuită de Domn se presupune că a fost cea opusă diagonal camerei doamnei, având în vedere existența unui tablou pe peretele nordic al acestei camere.

Camera din centrul palatului, luminată de două mici ferestre spre logie și prevăzute cu dulapuri și rafturi în fiecare perete era cămara sau chelarul, unde se strângea întreaga gospodărie a casei. Aici erau depozitate, în lipsa stăpânilor, lucrurile de preț ale casei – covoare, blănuri, veselă. Sub dușumeaua acestei camere se afla un canal a cărui deschidere se afla sub logie și care ducea la o ascunzătoare ca un cuptor, ea se găsea în spațiul rămas liber dintre podeaua etajului și calotele pivniței, deasupra stâlpului central.

Așa cum am arătat mai sus, Constantin Brâncoveanu a construit sau a cumpărat case în toate colțurile țării pe unde trecea în timpul călătoriilor sale. Ca loc de popas, în condițiile în care drumurile erau foarte grele, Brâncoveanu avea la Dunăre mănăstirea Obidești, în fața vadului Turtucaia-Oltenița.

Un alt conac îndrăgit de voievod era la Brâncoveni, așezat la o importantă răscruce de drumuri: București – Târgoviște – Câmpulung sau Găiești – Pitești – Craiova.

La fel era și reședința de la Doicești, la șapte km de curtea de la Târgoviște, care urma să fie locuința celui mai mic fiu, Matei. Brâncoveanu a cumpărat casa de la Doicești de la slugerul Pătrașcu Bălăceanu prin intermediarul Cornea Brăiloiu vel ban.²⁸

Mai înainte, însă, Brâncoveanu cumpăraseră aici o vie și ridicaseră aici o pivniță în fața dealului Săteni. Domnul muntean a hotărât să ridice aici o curte în toamna anului 1707, când „...neputând să meargă, precum era obișnuit într-același timp din cauza supărărilor pentru o preumblare la culesul viilor într-altă parte, a făcut culesul pe la Săteni și pe la Doicești”²⁹.

Pentru diplomații munteni trimiși în misiuni politice în Transilvania, dar și pentru a-și asigura un loc de refugiu în fața primejdiei otomane, Brâncoveanu a cumpărat „un rând de case la Brașov, pentru odihna lor”³⁰. De asemenea, relațiile politice cu Constantinopolul, nenumăratele solii și poate chiar previziunea unei eventuale detronări, l-au determinat să-și construiască o vilă și la San-Stefano, lângă Constantinopol. După

²⁸ Istoria Țării Românești de la oct. 1688 până la martie 1711, ed. C. Grecescu, București, 1959, p. 270.

²⁹ Ibidem, p. 139.

³⁰ N. Iorga, *Românii și Brașovul*, București, 1905, p. 257.

moartea lui Constantin Brâncoveanu, această reședință a fost cumpărată de marchizul de Bonnac, ambasadorul francez la Poartă³¹.

Toate datele despre decorația interioară și exterioară a curților domnești brâncovenești provin din cercetările recente făcute prin analiza acestor construcții. Singura care s-a păstrat și a fost renovată a fost Mogoșoaia. Inovațiile făcute aici cu prilejul renovării au putut fi înlăturate datorită zidurilor rămase intacte la Potlogi. Cele două reședințe domnești se completează reciproc și chiar dacă aveau interioarele diferite – la Mogoșoaia predominau picturile, iar la Potlogi stucaturile, restul construcțiilor ridicate de Constantin Brâncoveanu erau identice cu acestea.

Palatele brâncovenești se disting în epocă prin elementele noi, introduse de domn, din arhitectură, pictură și sculptură, decorație interioară. Ele au pus bazele unui nou stil de construcție și decorație – stilul brâncovenesc.

e) Eticheta la Curtea domnească

În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu curțile domnești din București și Târgoviște au avut strălucirea monarhilor europeni. Noile construcții și reparații făcute palatelor domnești, comenzile de argintărie și obiectele de preț făcute la Brașov și Sibiu, sporirea personalului care îndeplinea diferite sarcini la palat au conferit un fast nemaîntâlnit la predecesorii săi. Acest fast a fost realizat și menținut prin puterea banilor pe care a avut-o Constantin Brâncoveanu, el trecând în ochii contemporanilor, în cei ai otomanilor și ai posterității drept cel mai bogat domn pe care l-a avut Țara Românească.

Pentru a scoate în evidență fastul curților sale, Brâncoveanu a impus o etichetă și un mod de comportare foarte sever atât membrilor familiilor domnești, cât și curtenilor și slujbașilor de la Curte.

În relațiile cu demnitarii otomani care ocupau dregătorie mai înaltă decât a sa sau cu persoanele influente de la Constantinopol, Brâncoveanu se comporta, el însuși, după o riguroasă etichetă, chiar dacă mândria lui de domn avea de suferit. Bunăoară, în 1695 când împăratul otoman a trecut prin țară, Brâncoveanu a descălecat și a îngenunchiat în fața lui, plecând capul la pământ când acesta a trecut prin dreptul său. Pe oricare slujbaș turcesc, indiferent de rangul sau de funcția pe care o avea, Brâncoveanu trebuia să-l întâmpine cu alai la marginea orașului, „*deasupra viilor*”³², uneori venind special de la Târgoviște³³.

Oricare pașă ar fi venit la București, trebuia întâmpinat cu salve trase din trei tunuri. Eticheta îl obliga să le sărute piciorul, iar în cazul în care primea daruri din partea vizirului, ele trebuia înregistrate în cronica oficială și considerate o cinste deosebită.

Alta era situația când Brâncoveanu aștepta vizita, la Curtea domnească, a persoanelor apropiate lui, cu care întreținea legături diplomatice secrete sau care erau în trecere prin Țara Românească. Referitor la primirea acestora din urmă persoane aflăm din însemnările secretarului florentin Anton Maria Del Chiaro că „*odată străinul ajuns în oraș și cu atât mai mult dacă este vorba de reședința domnului, el e primit cu toată cinstea, potrivit cu rangul său, chiar dacă n-are scrisori de recomandare, dându-i-se găzduire fără plată, aducându-i-se de vreunul dintre nobili pâine, vin și talere cu mâncare, și acesta tot timpul cât rămâne acolo și dacă această ședere ar fi un timp mai*

³¹ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VI, p. 384.

³² Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 90. 119, 141

³³ *Ibidem*, p.116

lung și străinul ar dovedi oarecare pricepere, mai ales pentru limbile italiană, germană, i se dă vreo slujbă la vreun nobil pentru a instrui copiii acestuia”³⁴.

Dacă străinul venea în Țara Românească chemat de domn, sau „de un nobil de rangul întâi, este primit cu toată atenția cuvenită de către căpitanul de graniță, căruia i s-au transmis dinainte ordine în această privință, i se dă o călăuză care se cheamă țimir, adică un soldat grănicer, care poartă o placă de argint în care este săpată stema Țării Românești. Acestuia trebuie să i se dea ascultare nețărmurită în toate orașele și satele în care ajunge cu străinii încredințați lui, căror li se dă locuință, hrană, cai și căruțe, tainul zilnic de carne, pâine și lumânări, din sat în sat până se ajunge la reședința domnească. Aici, după rangul persoanei, se obișnuiește să i se mai dea pâine și vin de la Curte și o sumă lunară de bani de la visterie, adică din casa publică” Paralel, oaspeților li se mai dădea și îmbrăcăminte „după obiceiul țării, pentru a nu bate la ochi turcilor care nu privesc cu ochi buni porturi și obiceiuri deosebite de ale lor”³⁵.

Eticheta primirii oaspeților străini de către Constantin Brâncoveanu reiese cel mai bine cu ocazia vizitei ambasadorului englez, Wiliam Paget, la București, în anul 1702. Convoiul diplomatic a ajuns la Dunăre la 18/19 aprilie 1702 și a fost întâmpinat de trimișii domnului muntean, marele sluger Toma Cantacuzino, nepotul stolnicului Constantin Cantacuzino și marele șetrar Pătrașco Brezoianu, cu o gardă de 60 de oameni și 2 trăsuri domnești trase fiecare de câte 5 cai. După o călătorie de 5 zile, oaspetele englez și însoțitorii săi au sosit la București, „domnul trimițând în întâmpinarea lor pe cei doi fii mai mari – Constantin și Ștefan și trei mari boieri – Mihai Cantacuzino (spătar), Șerban Cantacuzino (paharnic) și Radu Izvoreanu (stolnic) cu toată călărimea să-i întâmpine la Văcărești”³⁶.

Oaspeții au fost găzduiți în palatul domnesc de la poalele dealului mitropoliei. În aceeași seară, lordul Wiliam Paget a fost vizitat din nou de domn, însoțit de această dată de Constantin Cantacuzino. Au avut loc banchete, recepții, schimburi de vizite și de daruri.

Brâncoveanu și-a impresionat oaspetele cu fastul curții sale, iar stolnicul Cantacuzino cu erudiția și cunoașterea politicii europene, făcând o bună impresie lordului Wiliam Paget. Printre darurile de preț primite de ambasadorul englez de la Constantin Brâncoveanu amintim „un conteș cu blană de samur” și o „lastră” (stofă scumpă de lână) în valoare de 1300 taleri³⁷, precum și doi cai frumoși, de rasă românească. Diplomatul englez a răspuns prin dăruirea unui inel cu un diamant prețuit la 300 lire sterline³⁸.

Un alt moment în care s-a văzut eticheta curții domnești din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu a fost în 1691, cu ocazia vizitei la București a contelui Luigi Fernando Marsigli. Acesta este trimisul curții de la Viena la Constantinopol pentru a negocia cu ambasadorii Franței și Angliei. În drumul de întoarcere, el a trecut prin Țara Românească, unde a fost primit cu toată ospitalitatea de Brâncoveanu la curtea domnească din București, după cum singur menționa în scrisoarea din 18/28 septembrie

³⁴ Anton Maria Del Chiaro, în “Călători străini despre Țările Române”, vol. VIII. București, 1983, p. 375-376

³⁵ Ibidem.

³⁶ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 160.

³⁷ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 688.

³⁸ Virgil Drăghiceanu, *Curțile domnești brâncovenești*, în BCMI, 1910, p. 78.

1691: „Aflând domnul de grabnica mea sosire, a venit îndată la București. El a trimis un număr mare de oști, dregători și slujitori ai Curții să mă aducă, m-a primit cu alai și dovezi de mare cinstire într-o sală frumoasă (...). M-a cinstit apoi cu un ospăț măreț la care au luat parte mai mulți arhiepiscopi de rit ortodox, mai mulți dregători ai săi și mai mulți boieri ai țării (...). După ce s-a sfârșit ospățul, domnul s-a retras cu mine într-o altă odaie, unde stând turcește pe perne am vorbit de felurite lucruri, timp de 2 ceasuri. Când m-am despărțit de el mi-a dăruit un cal și a poruncit să fiu însoțit până la gazda mea cu aceleași dovezi de cinstire ca la sosire”³⁹.

Aceste dovezi de mare ospitalitate pe care Constantin Brâncoveanu le-a manifestat în timpul acestor două vizite față de emisarii diplomației europene, engleze și austriece i-a asigurat voievodului muntean încrederea țărilor reprezentate de acești oaspeți și poziția recunoscută de om politic, prin sprijinul diplomatic acordat Angliei și Imperiului Habsburgic în procesul de pace în sud-estul Europei. Impresionând ambasadorii străini cu un protocol fastuos, de mare rafinament bizantin, Brâncoveanu a subordonat aceste primiri propriilor scopuri politice, pe care le urmărea cu perseverență.

Și patriarhul Ierusalimului, „părintele Hrisanthu”, s-a bucurat de ospitalitatea lui Constantin Brâncoveanu, cu ocazia vizitei sale la București „în al 19 an de domnie, la 12 iunie”. Cu timpul, patriarhul a devenit un apropiat al domului muntean și unul din prețioșii săi informatori de la Constantinopol. Cu ocazia chemării lui Brâncoveanu la Poartă, în anul 1703, domnul a obținut de la el, în mod tainic, textul unui important hatiserif cu care un sol trebuia să plece în Rusia. Voievodul muntean a luat toate măsurile pentru a-i comunica lui Petru I conținutul acestui document⁴⁰.

De primiri solemne s-a bucurat și Constantin Brâncoveanu în toate călătoriile sale prin țară, precum și la întoarcerea sa la Curtea domnească de la București. Cu aceste prilejuri, domnul „au intrat cu mare alai și pre boierii caimacami despre obiceiul cu caftane i-au îmbrăcat”⁴¹. Ceremonia a fost repetată și cu ocazia plecării lui Brâncoveanu la Constantinopol, în 1703, conform etichetei, domnul muntean a fost însoțit până la Dunăre de un alai numeros, din 800 de oameni⁴².

De altfel, Constantin Brâncoveanu se bucura de un alai numeros și înainte de a fi ales domn al Țării Românești. În acea perioadă, când venea la Curtea domnească „alailui lui era aproape domnesc, compus nu numai din slujitori, dar și din boieri și boiernași, care îl urmau făcându-i cortej”⁴³.

Riguroasa etichetă impusă de Brâncoveanu nu a privilegiat cu nerespectarea ei nici familia domnească. Atât Doamna Maria, cât și copiii familiei domnești trebuia să-și organizeze șederea la Curte în funcție de această etichetă.

Bunăoară, de Bobotează, doamna nu primea lângă soțul ei darurile obișnuite, dar în ziua sărbătorii, ea împreună cu domnițele, cu Domnul și cu bărbații din familia domnească participa la slujba religioasă. Nu vorbea și nu făcea cu mâna nici un alt gest decât cel pentru semnul crucii. Nu se putea lăuda nimeni că ar fi auzit un cuvânt din gura care trebuia să rămână, dincolo de încăperile iatacului, mută. Din această cauză a fost socotită ca o lipsă de bună creștere pornirea dureroasă a Mariei Brâncoveanu, soția lui

³⁹ Luigi Fernando Marsigli, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 55.

⁴⁰ Ștefan Ionescu, Panait P. Panait, *op. cit.*, p. 221.

⁴¹ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 101, 104, 130.

⁴² N. Iorga, *Viața și domnia lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1914, p. 138.

⁴³ C. Gane, *op. cit.*, p. 65.

Duca Vodă al Moldovei, în momentul în care, la masă fiind, a venit de la Constantinopol vestea morții soțului ei. Ea ar fi spus atunci, potrivit relatării lui Ion Neculce că tatăl ei, bogatul Constantin Brâncoveanu, „*va pune pungă de pungă până la Stambul și se va întoarce din nou Doamnă*”⁴⁴.

Tot în această ținută de tăcere se vedea Doamna la Paște, la Crăciun și cu ocazia celorlalte sărbători religioase.

Nu acesta era însă modul de comportare al Doamnei Maria în apartamentul său din palatul domnesc. Aici, ea era înconjurată de o mulțime de jupănese, în timp ce fetele tinere țeseau la gherghef. Doamna Maria avea o curte deosebită de cea a soțului său, cu oaspeți deosebiți împreună cu care servea masa în camera mare a apartamentului său.

Chiar și la nunți, ale căror oștețe se făceau la casa ginerelui, în cazul în care familia domnească participa la ele, cei doi soți mâncau la mese diferite, mirele luând loc lângă Domn, iar mireasa lângă Doamnă.

În timpul mesei, femeile se ridicau de 2-3 ori pentru a dansa în fața Domnului și dacă tinerii căsătoriți erau rude ale sale, atunci Doamna avea și ea voie să danseze⁴⁵.

Doamna Maria Brâncoveanu și domnițele puteau participa doar la petreceri intime, dar și în acest caz, nu se putea bucura de privilegiul unui zâmbet la farsele Țiganilor spoțiți cu praf de cărbune puși să apuce cu dinții bani din făină.

Plimbările i se permiteau numai dacă aveau loc cu „*carăta*” domnească, cu seimenii, și cu vornici și era urmată de jupănese. Plimbarea cu trăsura domnească era permisă numai Doamnei, nu și domnițelor care rămâneau întotdeauna acasă.

Eticheta a fost impusă și în relațiile dintre Doamna Maria Brâncoveanu și copiii ei, pe de o parte, și frați, de cealaltă parte. Acest lucru se poate vedea din scrisoarea lui Ștefan Brâncoveanu către mama sa, din 27 mai 1703. Deși scrisoarea începea cu solemnitatea obișnuită și cu formulele convenționale, tinerețea a biruit eticheta. Sprinten, Ștefan cerea, amenințându-și mama și pe surori că dacă va veni acasă de Sf. Petru și nu va găsi cusută o basma cu fir pentru el, „*nu va fi bine de voi*”. „*Lea[lei] Stan[căi], lea[lei] Ilin[căi], lea[lei] Săfti[căi] le sărut mâinile și le zic să fie gata basmalele când voi veni, că apoi mă voi mânia pe dumnealor*”⁴⁶.

Același respect îl purta fiul mai mic, Radu Brâncoveanu, fratelui său Ștefan. În scrisoarea lui din 20 septembrie 1702, aflându-se la Târgoviște, acesta îi scria la București lui „*nenea*” Ștefan despre modul cum își petrecea timpul liber. Iată începutul acestei scrisori: „*Cinstitului mai marelui meu frate, dumneata nene Ștefănică, sărut cinstită mâna dumatăle, rugând pre mult milostivul și atotputernicul Dumnezeu ca să ție și să păzească pă dumneata supt mare mila sfinției sale, cu sănătate, împreună cu alalte toate fericiri și norociri*”⁴⁷.

III. Viața cotidiană la Curtea domnească

a) Costumul, toaleta și moda

Fastul curților domnești din București și Târgoviște a fost asigurat, în perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu și prin costumul de la curte. Țesăturile prețioase de mătase și fir, broderiile care împodobeau aceste costume aminteau de somptuozitatea occidentului, chiar dacă linia veșmintelor românești s-a orientalizat treptat. Costumul de

⁴⁴ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁵ *Secretarul de la Croix*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1980, p. 286.

⁴⁶ N. Iorga, *Scrisori de familie ale vechilor brâncoveni*, București, 1935, p. 20.

⁴⁷ *Ibidem*.

curte românească, de tradiție bizantină, prezenta o notă originală față de cel occidental prin bogăția ornamentației brodate.

Costumul domnului era confecționat din materiale rare, de multe ori unicate, pe care Brâncoveanu le-a cumpărat fie de pe piețele orientale, fie din Veneția. Mătăsurile cele mai fine, brocarturile, catifelele și blănurile au reprezentat materialul din care se confecționau costumele domnului, ale beizadelelor, toaletele doamnei și ale domnițelor. Prin intermediul vestitului negustor Dona Pepano, se aduceau de la Veneția brocart, stofe scumpe de catifea și atlas⁴⁸. Tot de acolo, la 1696, un alt negustor, Petru Pano, transporta în Țara Românească importante cantități de postav de diferite culori⁴⁹. Stofa scumpă de Veneția se completa adesea cu finele blănuri rusești.

În 1694 Constantin Brâncoveanu a făcut în 27 de rânduri daruri de blănuri sau haine căptușite cu blană, a căror valoare în semna 22712 de taleri; din calculele făcute rezulta că peste 5% din bugetul țării se aloca în acel timp pentru veșminte⁵⁰. Cele mai scumpe dintre acestea erau cele îmblănite cu blană adusă din Rusia. Documentele îl amintesc pe un „*Profir cupetu*” care a primit în anul 1696 suma de 9000 de taleri, pentru procurarea de blănuri de samur, urmând să mai primească încă 3000 taleri⁵¹.

Din târgurile rusești se aduceau blănuri de samur, de vulpe roșie, de lup, de urși, piele argăsită.

Culorile catifelelor și mătăsurilor din care se croia costumele de curte erau alese în funcție de rang și de împrejurare, însă roșul vișiniu sau mai aprins, era rezervat domnului.

Bogăția reală a costumelor de ceremonie era dată de calitatea firului de aur, a perlelor și a pietrelor prețioase care se foloseau la împodobirea lor. Acestea trebuia organizate cu gust și mare rafinament de către croitori specializați, adevărați artiști. Numărul lor era destul de mare, ținând cont de faptul că, din cei 40 de croitori cunoscuți la Curtea domnească din București în secolul al XVII-lea, 23 apar în documentele primelor 7 decenii, ceilalți 17 fiind consemnați în ultimii 30 de ani ai secolului⁵². Toți acești meșteri domnești primeau anual, la 15 martie „*postavuri bogasie și abale*”, alături de ceilalți slujitori ai curții⁵³.

Cea mai uzuală piesă a costumului de la Curte, a celui de ceremonie mai ales, a fost caftanul. El se caracteriza prin amplexarea poalelor și croiala mânecilor largi până la glezne, fluturând liber. Modul prin care mâna ieșea prin această mânecă, devenită un fel de podoabă a hainei, deosebea caftanul muntenesc de cel turcesc. El se purta deschis până jos de piept, avea bogate găitane de fir, care prindeau nasturii de argint aurit.

Odată cu întărirea dominației otomane în Țara Românească, caftanul a primit un rol simbolic, făcând parte dintre însemnele investiturii. Firmanul de confirmare la domnie era dat de Sultan odată cu „*Caftanul domnesc*” sau „*caftanul de domnie*”, fie că era într-adevăr trimis de la Constantinopol, fie că era gata confecționat, simulându-se

⁴⁸ N. Iorga, *Opere economice*, București, 1982, p. 260.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 302.

⁵⁰ C. C. Giurescu, *Relațiile economice dintre români și ruși până la Regulamentul Organic*, în **RIR**, XVII, (1947), nr. 1-2, p.25.

⁵¹ *Ibidem*, p.27.

⁵² Ștefan Olteanu, *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în secolele X-XVII*, în Studii, XII, (1959), nr. 5, p. 89.

⁵³ N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, vol. V, București, 1901-1914, p.361.

doar trimiterea lui. Caftanul era echivalentul mantiei domnești îmblănite, simbolul autorității domnești. Brâncoveanu a primit, în momentul alegerii sale ca domn în Țara Românească, la 29 octombrie 1688, caftanul adus de boieri de la bas-capegiul turc Ahmed, aflat întâmplător la Curtea domnească din București⁵⁴. „*Caftanul domnesc*” i-a fost înmănat lui Constantin Brâncoveanu încă de 4 ori, în momentul reconfirmării lui la domnia Țării Românești.

Astfel cu ocazia soliei otomane din 1699, de la Radu Greceanu aflăm că „*după obicei, pă turcu ce feregea cu spinare de samur îmbrăcându-l, la gazdă l-au dus, (...) îmbracatau cu feregea cu blană de samur pe efendi*”⁵⁵. Cu același prilej, la 13 aprilie 1699, Brâncoveanu a notat în însemnările de taină că „*au venit agă de la împărăție cu hatișerif i caftan de domnie cum că ni s-au dat în țară viața noastră*”. Adus la divan, aga „*după citirea Hatișerifului i după ce noi am îmbrăcat caftanu împărătesc, s-au îmbrăcat și toți boierii cu 22 de caftane*”⁵⁶.

Tot Radu Greceanu a relatat în cronica oficială a Curții că, după înapoierea lui Brâncoveanu de la Constantinopol, în vara anului 1703, după ce s-a citit hatișeriful pentru orânduirea domniei, a îmbrăcat „*și pă turcul ce venise cu măriia sa cu cojoc de samur, apoi pe boierii caimacami cu felegele cu poală de samur*”⁵⁷.

În afara acestui tip de mantie de ceremonie, care imprima un caracter oficial costumului de curte, mai exista o serie de veșminte care se purtau deasupra. Din această categorie, cel mai răspândit a fost conțeșul.

Fiii domnului purtau conțeșuri de mătase albă cu fir de aur, alteori era confecționat din catifea, postav sau mătase orientală cu fir. Conțeșul putea fi îmblănit, când avea caracter de mare lux, căpătând semnificația unui veșmânt oficial, dar era și simplu, fără blană, căptușit cu o pânză de in, iar pe poale cu o blană lată de atlas.

Eleganța costumelor era completată de numeroase bijuterii, paftale de argint și aur sau nasturi de pietre prețioase.

Îmbrăcămintea purtată de Constantin Brâncoveanu și de Doamna Maria a putut fi recunoscută după frescele mănăstirii Hurez, și a palatelor de la Mogoșoaia și Potlogi, după ferecăturile de carte comandate de domn și după „*medaliile*” lui.

Bunăoară în ferecătura de carte lucrată de Georg May II și dăruită de Brâncoveanu bisericii Sf. Gherghie Nou din București în anul 1708, domnul muntean purta anterior încins cu un brâu în talie, iar pe deasupra caftanul îmblănit, pe cap, coroana. Doamna Maria era îmbrăcată cu giubea peste rochie, având coroana pe cap. Pe medaliile comandate de Brâncoveanu la Brașov cu prilejul aniversării a 25 de ani de domnie, voievodul purta haină de fir, peste care se afla mantia domnească cu guler de samur, încheiată cu o agrafă în formă de rozetă. Pe cap avea cuca împodobită cu surguci, prins într-o rozetă de pietre prețioase⁵⁸. Documentele contemporane aminteau faptul că surguciul purtat de Brâncoveanu la cuca domnească valora 35-40000 taleri⁵⁹.

⁵⁴ *Istoria Țării Românești 1290-1690. (Letopisețul Catacuzinesc)*, ed. Catancacuzino Greceanu și Dan Simionescu, București, 1960, p. 190.

⁵⁵ Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*, ediție critică Aurora Ilieș, București, 1970, p. 102.

⁵⁶ Emil Vărtosu, *Însemnările de taină ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1693-1707)*, București, 1940, p.22.

⁵⁷ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 245.

⁵⁸ C. Moisil, *Medaliile lui Constantin Brâncoveanu*, București, 1914, p. 10.

⁵⁹ Anton Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, în românește de S. Cristian, Iași, 1929, p. 124.

Tot pe aceste medalii, voievodul muntean apare cu barbă și ras pe cap. După moda orientală, boierii de la curtea lui Constantin Brâncoveanu își tundeau părul de pe cap, lăsându-și doar un snop în frunte. Când veneau la Curte, însoțit de un alai de slugi al căror număr era în raport cu dregătoriile ce le ocupau, boierii își scoteau ghetetele și se încălțau cu papuci galbeni de satin, înainte de a urca scările palatului domnesc.

Pentru confecționarea încălțămintei, documentele îl aminteau pe un anume „*Dobre cizmar domnesc*”⁶⁰.

Îmbrăcămintea fiilor lui Constantin Brâncoveanu reiese din frescele de la biserica mănăstirii Hurez. Ei au fost pictați aici îmbrăcați cu dulămi de brocart de aur, cu flori cafenii, căptușite și cu gulere mari și late de samur. Aveau anterie de sarasir, brodate cu flori negre din fir de argint și căptușite cu brăuri verzi sau roșii. Mânecele erau strânse pe braț și aveau manșete roșii. În degete purtau inele cu diamante, iar în picioare papuci țesuți cu fir de aur⁶¹.

Jupânele se adunau în apartamentul Doamnei Maria îmbrăcate cu mii cu șiruri de mărgăritare, peste care erau aruncate dulame cu nasturi de aur. Mijlocul domnițelor și cel al boieroaicelor era strâns cu brăie aurite, purtau podoabe scumpe – inele rare, cercei unificați, lanțuri de aur cu salbe de galbeni.

În perioada care a cunoscut puternice influențe orientale era de neconceput îmbrăcămintea europeană, acceptată la curte numai pentru străinii aflați în slujba ei. Portul „*cel nemțesc*” era considerat de Radu Popescu „*nebunesc*”. El menționează în cronică sa vizita la București a soției lui Grigore Ghica, care venind de la Veneția, a îmbrăcat „*haine frâncești foarte frumoase*”. Evenimentul a provocat însă scandal la Curtea domnească, fapt pentru care „*au lepădat hainele acelea și au luat unele românești*”⁶².

Aspecte de modă occidentală se pot vedea la Curtea domnească din București prin prezența secretarilor cancelariei domnești, în majoritate străini. Aceștia au fost însă obligați să se îmbrace în stil oriental, cu elegante caftane de atlas, pentru a nu indispuce pe otomanii care erau prezenți zilnic la curte. Cu toate acestea, după cum relatează Anton Maria Del Chiaro, „*cinci sau șase dintre noi purtau peruci și pălărie și baston de India*”⁶³. El însuși a purtat întotdeauna haina apuseană și tricornul.

Prin îmbrăcămintă se distinge și doctorul Bartolomeo Ferati, care umbla mereu „*cu blană polonă, cingătoare pestriță de mătase, ciubote mici, roșii, galbene sau negre, cu potcoavă, apoi perucă, pălărie nemțească cu galon de aur*”⁶⁴. Ceilalți medici purtau peruci albe și se îmbrăcau ca medicii de la Curțile orientale, cu haină neagră încheiată până la gât.

Îmbrăcămintea de la Curtea domnească trebuia spălată și remaiată. Potrivit informațiilor din Condica de porunci a Visteriei lui Constantin Brâncoveanu, reiese faptul că spălatul rufelor era asigurat de țiğănci „*spălătorese*”, două dintre ele lucrând

⁶⁰ G. Potra, *Documentele orașului București*, București, 1982, p. 202.

⁶¹ N. Ghica-Budești, *Biserica Mănăstirii Hurez*, în BCMI, 1909, p. 23-25.

⁶² Radu Popescu, *Istoria domnilor Țării Românești*, ed. G. Grecescu, București, 1963, p. 421.

⁶³ Anton Maria Del Chiaro, *op. cit.*, p. 41.

⁶⁴ N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, București, 1969, p. 35.

numai pentru soția domnului⁶⁵. Alte 16 țigănci „*cosătoare*” se îndeletniceau cu cusutul și remaiatul hainelor⁶⁶.

e) Servirea mesei

Atmosfera orientală caracteristică Curții domnești din București în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu însoțea și servirea meselor domnești. Din mărturiile călătorilor străini, oaspeți ai lui Constantin Brâncoveanu la Curtea domnească, aflăm despre ceremonialul servirii acestor mese.

Potrivit însemnărilor Secretarului de la Croix „*Domnul ia masa în aceeași sală unde împarte dreptatea și vine cu același cereminial ca la Divan, afară de faptul că noul postelnic și marele spătar nu vin decât la mesele oficiale și că domnul este servit de locjiitorii lor.*

Când s-a așezat Domnul, i se dă să se spele pe mâini și apoi la toți cei care stau la masă cu el: dregători ce sunt în slujbă stau la stânga, și după ei căpeteniile din armată. Capelanul vine să binecuvânteze masa, domnul și oaspeții săi stau în picioare și el primește din mâna domnului două talere cu mâncare pentru hrana lui. Când se servesc felurile, stolnicul ia o bucată și i-o dă celui care aduce mâncarea să o mănânce. Când bea Domnul, ceilalți boieri toți se scoală în picioare cu capul descoperit, 4 copii de casă în genunchi țin făclii aprinse, sufragii vin în jurul mesei pentru a tăia carnea și mai mulți boieri caută să se facă plăcuți domnului în timpul mesei.

Domnul dă trei ospețe mari în timpul anului: în ziua de Crăciun, la Bobotează și la Paște, după ce luat parte la ceremonialul solemn la slujba bisericească”⁶⁷.

Relatând despre aceiași ceremonial oriental al meselor domnești, Anton Maria Del Chiaro consemna că „*la banchete spătarul stă în picioare, ținând sabia și crucea domnească. În atari ocazii, el, ca și ceilalți boieri care servesc în astfel de zile, poartă caftan*”⁶⁸.

Din însemnările contelui austriac Luigi Fernando Marsigli aflăm că la ospățul oferit de Brâncoveanu în cinstea sa „*la masă serveau, printre alții mai mulți turci, care stăteau în picioare, în jurul ei*”⁶⁹.

Așa cum reiese din însemnările mai multor străini oaspeți ai Curții domnești, ospețele aveau loc în spătărie, unde exista o masă lungă, la capătul căreia era tronul domnesc. Pe masă se așternea o față de masă albă, brodată, expunându-se cu prilejul marilor recepții, „*argintăriile*” scumpe, din aur și argint: pocale, tăvi, farfurii, tacâmuri lucrate în Transilvania de meșteri renumiți ca Gheorghe May II, George Heltner, Johanes Hening, George Olecher cel Bătrân⁷⁰.

Lângă talere se așezau furculițe cu stema domnului, unele linguri mari erau din sidef, aur cu pietre prețioase sau aur curat⁷¹. În fața mesenilor se așezau pahare mici, fără picior, „*cu lucrătură nemțească*”, comandate mai ales argintărilor din Brașov și Sibiu sau aduse din Auzburg. Unele pahare erau din cristal de Boemia. Un set de astfel de pahare a

⁶⁵ Dinu C. Giurescu, *Anatefterul, Condică de porunci a visteriei lui Constantin Brâncoveanu*, în SMIM, vol. 5, București, 1962, p. 438.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 439.

⁶⁷ Secretarul de la Croix, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 265.

⁶⁸ Anton Maria Del Chiaro, *op. cit.*, p. 60.

⁶⁹ Luigi Fernando Marsigli, în *Călători străini despre Țările Române*, vol VIII, București, 1983, p. 58.

⁷⁰ N. Iorga, *Arginturile lui Constantin Brâncoveanu*, în BCMI, nr. 3, 1914, p. 104-105.

⁷¹ C. Nicolaescu, *Case, conace și palate vechi românești*, București, 1979, p. 92.

primit domnița Ilinca Brâncoveanu, cea de-a treia fiică a domnului muntean, la nunta sa cu Scarlat Mavrocordat, în anul 1698⁷². Aceste pahare erau cu picior, lucrate în stilul renașterii germane.

Pe mese erau așezate solnițe de aur și tăvi mari de argint aurit sau de aur, pe care se găseau gustările calde sau reci. Nu lipseau figurile ornamentale, reprezentând oameni sau animale, cizelate în metale prețioase, întâlnite frecvent în sufrageriile germane din timpul renașterii germane.

Bucatele se aduceau pe tăvi mari de argint sau aur, acoperite cu capace pentru a se menține calde.

La sfârșitul mesei, domnii și mesenii își dădeau mâinile cu apă parfumată, adusă într-un ibric de aur și turnată într-un lighean tot de aur.

Ospețele solemne au fost însoțite de sunetul trompetelor și a salvelor trase din 12 tunuri și încheiate cu muzică și spectacole cu „*pehlivani*” pentru destinderea oaspeților.

După servirea mesei, domnul și oaspetele de onoare se retrăgeau într-o cameră separată, unde discutau probleme politice sau cotidiene în fața zaharicalelor, a cafelei și a ciubucelor.

Despre meniul folosit de Constantin Brâncoveanu cu ocazia acestor ospete avem însă foarte puține informații. Din relatarea Secretarului de la Croix am văzut că unul din alimentele consumate cu aceste ocazii era carnea, împărțită în porții de către sufragii. Se consuma mai ales carne de porc, mai rar de oaie, capră sau vită. Aceasta din urmă era și un aliment de conservă pentru iarnă. Se consuma, de asemenea, carnea de vânat, ținând cont de faptul că parcul de vânătoare de la Târgoviște era foarte bine populat și întreținut. Alături de carne, peștele era foarte des întrebuintat în meniurile domnești. Fiecare curte brâncovenească își avea iazul său, Brâncoveanu acordând acestor iazuri o importanță deosebită. Din „*Anatefterul*” visteriei domnești aflăm că aprovizionarea Curții domnești cu pește proaspăt se făcea de către mrejerii și pescarii domnești. Aceștia din urmă, 10 la număr, aveau obligația de a furniza anual o anumită cantitate de pește. Ei locuiau câte doi la Cârstinești și Florești, și șase la Tânganu⁷³.

Din Condica Visteriei lui Constantin Brâncoveanu aflăm de asemenea, că în această perioadă s-au importat masiv mirodenii, care au intrat în circuitul cumpărăturilor obișnuite ale domnitorului muntean⁷⁴.

Verdețurile cultivate în Țara Românească – ceapa, usturoiul, varza, mazărea, linte, fasolea – erau folosite, de asemenea, la prepararea mâncărilor, fiind servite și crude, ca garnituri pentru diverse feluri de mâncare.

Ca băuturi, la ospetele domnești se consumau vinuri vestite „*albe și roșii, cu gust delicat și sănătos pentru stomac*”, după cum afirma Anton Maria Del Chiaro, secretarul florentin de la curtea lui Constantin Brâncoveanu.

Desertul era reprezentat de zaharicale, dulcețuri și nelipsita cafea.

Mâncarea era pregătită în cuhnia aflată lângă zidul de intrare în palat, din motive de prevenire a focului.

Virgil Drăghiceanu ne-a prezentat pe larg cuhnia palatului domnesc de la Mogoșoaia⁷⁵. Ea se afla la circa 70 de metri față de palat, în colțul nord-estic al curții.

⁷² N. Vătămanu, *Un meșter sticlar din Boemia la Curtea domnească din București (1698)*, în MIM, I, (1964), p. 391-394.

⁷³ Dinu Giurescu, *op. cit.*, p. 440.

⁷⁴ Paul Cernovodeanu, *Constantin Brâncoveanu*, București, 1989, p. 42.

Deși era o adevărată operă de arhitectură, ea era desconsiderată de Anton Maria Del Chiaro, care, deși găsea bucatele românești foarte gustoase, acestea „*sunt veșnic reci, din cauză că se obișnuiește în Valahia ca cuhnia să fie așezată într-un unghi al curții, deci, foarte departe de casă*”⁷⁶.

Având în vedere personalul numeros de la Curtea domnească, la care se adăugau și oaspeții voievodului „*bucătăria trebuia să fie ceva mareș (...) cu un acoperiș ca un obelisc, ce se deschidea ca o pâlnie, întoarsă deasupra unei bolte care acoperea tot edificiul (...) sub deschiderea căruia era așezat cotlonul de doi stâjeni de lung, în care se mistuiau lemne întregi, cum veneau de la pădure*”⁷⁷.

Vasele pentru gătit erau date cu cositor – „*spoite*” în fiecare an „*după obicei*”, deci potrivit unei practici binecunoscute la acea vreme. După terminarea lucrului „*spoitorii*” primeau un dar de 15 ughi⁷⁸. Personalul de la bucătărie primea „*bacșișuri*” de Sf. Vasile sau la întoarcerea domnului de la Târgoviște la București.

Bunăoară, în anul 1698 de Sf. Vasile, personalul de la bucătărie a primit câte o jumătate de taler, iar în anul 1702 câte 1 taler. La 16 noiembrie 1701, cu ocazia înapoierii lui Constantin Brâncoveanu de la Târgoviște la București, el a dăruit personalului de la bucătărie 1 taler⁷⁹.

Curățătoria Curții domnești și a cuhniei era făcută de ȣigani „*măturari domnești*”, alături de care sunt amintite și „*ȣigăncile măturătoare*”. Textul Condiții de porunci a Visteriei ne informează că gunoiul era strâns de gunoieri, citându-l pe „*Jane gunoierul*”⁸⁰.

c) Sărbători și petreceri de familie la Curtea domnească

În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, la Curtea domnească se organizau ospete de trei ori pe an: de Bobotează, de Paște și de Crăciun, după ce, în prealabil, familia domnească participa la ceremonialul religios specific fiecărei sărbători în parte.

Din însemnările Secretarului de la Croix aflăm despre ceremonialul domnesc cu ocazia sărbătorilor de Paște. Cu această ocazie, „*Domnul și Doamna merg în costume de ceremonie, urmați de o curte foarte numeroasă, la biserică, cu trei ore înainte de a se face ziuă. În fața bisericii se află două tronuri, unul pentru Domn și soția sa și altul pentru mitropolit, care îi primește îmbrăcat în odăjdii, urmat de cler*”.

Dregătorii Curții domnești sunt în spatele său, adică demnitarii de frunte și boierimea la dreapta, dregătorii civili și corpul negustorilor la stânga. Armata face un arc pentru a împiedica poporul să stingherească asistența”.

„În mijlocul acestui loc se află un altar pe care se slujește liturghia, și după Evanghelie, Domnul și mitropolitul pornesc în același timp și se întâlnesc la altar, unde ei se pleacă unul în fața celuilalt, dându-și să sărute reciproc o cruciuliță împodobită cu pietre scumpe, pe care o țin în mână, zicând „*Hristos a înviat*” și se întorc apoi la locurile lor.

Apoi toți cei de afară – clerici și mireni – merg după rangul lor să sărute mâna mitropolitului și a Doamnei în sunet de tobe, trompete, ȣimbale și oboiuri, în zgomotul

⁷⁵ Virgil Drăghiceanu, *Curțile domnești brâncovenești: Mogoșoaia*, în BCMI, nr. 4, 1909, p. 149.

⁷⁶ Anton Maria Del Chiaro, *op. cit.*, p. 34.

⁷⁷ Ion Ghica, *Convorbiri economice*, vol. II, București, 1979, 392-395.

⁷⁸ Dinu Giurescu, *op. cit.*, p. 440.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 462-463.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 464.

mai multor descărcări de tunuri și de puști și în aclamațiile poporului, care face să răsunе văzduhul de aceste cuvinte de înviere, îmbrățișând-se unii cu alții”⁸¹.

După ceremonia religioasă urma ospățul de la curtea domnească. Spre deosebire de celelalte două oștețe ale curții, doar cel de paște era însoțit de daruri, atât din partea familiei domnești, cât și din partea boierilor. Secretarul florentin de limbă italiană al lui Constantin Brâncoveanu, Anton Maria Del Chiaro, relatează despre faptul că domnul muntean dăruia, cu această ocazie fiecărui boier dregător „o blană de samur pentru a câptuși o haină, niște postav, adică 4 coți și jumătate după măsura din Țara Românească și 10 coți de atlas sau tafta sau mătase fină. Străinilor de la Curtea domnească, secretari ai cancelariei domnești sau dascăli ai beizadelelor, li se dăruia postav, atlas și o oarecare sumă de bani, între 25-60 de reali”⁸².

Astfel de daruri făcea și Doamna Maria. Ea trimitea dascălilor fiilor săi „o cămașă de modă turcească, adică lungă până la pământ, țesută cu flori de mătase albă, o pereche de nădragi cu brâul împodobit la cele două capete cu flori sau arabescuri în diferite culori, precum și o basma de modă turcească, lucrată de asemenea cu flori de aur sau de mătase”. Doamna Maria Brâncoveanu obișnuia să pună în basma bani de aur, „mai mulți sau mai puțini, după calitatea și vrednicia persoanei”⁸³.

În același timp, Doamna Maria primea de la soțiile boierilor „lucruri de preț”, între rude și prieteni se schimbau „ouă” ciudat încondeiate cu flori de aur⁸⁴.

Dintre petrecerile de familie de la Curtea domnească, cele mai multe relatări pentru perioada de referință le avem în legătură cu nunțile domnești.

În timpul domniei sale, Constantin Brâncoveanu a organizat nouă nunți pentru cele șapte domnițe – Stanca, Maria, Ilinca, Safta, Ancuța, Bălașa și Smaranda – și doi dintre fiii săi – Constantin și Ștefan Brâncoveanu. Despre aceste evenimente avem informații, mai mult sau mai puțin detaliate, de la cronicarul oficial al curții, Radu Greceanu, de la cronicarul moldovean Ion Neculce, precum și de la mai mulți călători străini în trecere prin București și invitați de Constantin Brâncoveanu să participe la aceste petreceri de familie.

La nunțile domnești petrecerile țineau trei zile. În tot acest timp, lăutarii cântau lângă camera miresei, iar la curte veneau caravanele cu daruri: berbeci, miei, câprioare, găini, curcani, găște, vin, plăcinte, fructe. În sâmbăta din ajunul solemnității călțunarul venea de la ginere să aducă podoabe de cap pentru mireasă, inelul, salba și „călțunei” cu mărgăritare și smaralduri. Tot acum mirele se ducea la nași cu daruri de blănuri și covoare. Duminica el venea, însoțit de alai, să ia mireasa pentru slujba de cununie. Străzile până la biserica domnească erau împodobite cu crengi de brad, seimenii, îmbrăcați în haine de postav roșu, duceau în mâini crengi de brad⁸⁵.

Cea mai detaliată relatare cu privire la nunțile domnești din familia Brâncoveanu o avem de la Ion Neculce, cu ocazia căsătoriei domniței Maria cu domnul Moldovei, Constantin Duca la 13 octombrie 1693. Nunta a avut loc la Iași, mireasa sosind aici însoțită de mama ei, Doamna Maria Brâncoveanu, de unchiul Constantin Cantacuzino

⁸¹ Secretarul de la Croix, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 381.

⁸² Anton Maria Del Chiaro, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 381.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 382.

⁸⁵ N. Iorga, *Documente privitoare la Constantin Vodă Brâncoveanu, la domnia și la sfârșitul său*, București, 1901, p. 12.

stolnicul , de o mulțime de boieri, jupânese și servitori. Viitoarea Doamnă a Moldovei a fost găzduită în casele lui Vasile Kostaki, rudă a acestuia care avea una dintre cele mai încăpătoare și mai frumoase case din Iași. „*Aici făcu nuntă mireasa, iar domnul în curțile domnești*“. În ziua cununiei, Constantin Duca a venit călare „*ca un mire împodobit, cu surgiu pe cap, și cu mare alai au mers la gazdă, au mers la mănăstire la Golia și acolo, fiind un patriarh mazil de Țarigrad, anume Iacov, îi cunună. Și de acolo au purces cu mare alai în mijlocul târgului de sus și prin târgul de jos până la Curțile domnești*”⁸⁶.

Curtea domnească de la București, pe lângă nunțile din familia Brâncoveanu, a fost gazda unor evenimente asemănătoare, în situația în care mirele era dregător sau fiu de dregător. Nunta se făcea în sala divanului, iar domnul împrumuta mirelui, în acea zi, una din cușmele sale brodate, împodobite cu surguci. Mirele, cu capul acoperit, stătea în dreapta domnului, iar mireasa, însoțită de doamne, după ce săruta mâna domnului, se așeza lângă soțul ei. Slujba căsătoriei se oficia în capela palatului de către mitropolit. Domnul îi ducea pe miri la altar, era nașul lor și le dăruia caftan de brocart în valoare de 200 de scunzi.

Rudele miresei nu asistau la ceremonie, cele ale mirelui veneau să ia mireasa de acasă și să o conducă la palatul domnesc.

La ospăț participa și doamna, dar nu la aceeași masă cu soțul ei, ci la mese diferite, ea alături de mireasă, ginerele alături de domn. În timpul acestor ospete, Doamna Maria Brâncoveanu putea să danseze, alături de soțiile boierilor invitați, numai în situația în care mirele sau mireasa erau rudele sale⁸⁷.

Nunțile de la Curtea domnească erau însoțite de același fast care i-a impresionat pe toți oaspeții lui Constantin Brâncoveanu. Ion Neculce, participant la București la nunta Anei Balș cu Constantin Brâncoveanu, fiul cel mare al domnului, însemna în cronica sa: „*m-am întâmpinat la acea nuntă, care nu era nuntă domnească, ce voiu zice că era crăiască*”⁸⁸.

Dacă nunțile erau momente de mare veselie la curtea domnească, înmormântările aduceau multă tristețe. În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu au avut loc trei înmormântări, în afară de cea a doamnei Maria Duca, care s-a făcut la Constantinopol: prima a fost a lui Iordache Cantacuzino, unchiul domnului, care abia întors din Viena, a murit la București în anul 1691, a doua înmormântare a fost a Stancăi Brâncoveanu, mama lui Constantin Brâncoveanu, în anul 1699, iar cea de-a treia a avut loc în primăvara anului 1714, fiind înmormântarea fiicei domnului muntean, a Stancăi Brâncoveanu, văduva lui Radu Ilieș.

Despre moartea mamei voievodului, Stanca Brâncoveanu, cronicarul Radu Greceanu relatează că „*s-a stins din viață la vârsta de 62 de ani, din pricina bătrâneților, iar mai mult grele boale, s-au prislăvit, lăsând cu a dumneaei gură să o astruce lângă boierul dumneaei, jupân Papa Brâncoveanu, la mănăstirea Brâncovani că acolo era îngropat*”⁸⁹. Cronicarul nu dă amănunte despre ceremonialul înmormântării, considerând că acestea erau cunoscute de toată lumea.

⁸⁶ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. II, Iași, 1972, p. 58.

⁸⁷ Secretarul de la Croix, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 266.

⁸⁸ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei. O samă de cuvinte*, ed. critică și studiu introductiv Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 467.

⁸⁹ Radu Greceanu, *op. cit.*, p.97-98.

Completări valoroase a adus însă Anton Maria Del Chiaro, de la care aflăm că sicriile se căptușeau cu atlas roșu și că erau purtate pe umeri de mari boieri au țării, în situația în care defunctul era rudă domnească. Cortegiul funebru era completat de bocitoare, fete din casa moartei.

„Rudele mortului, fie servitori sau chiar boieri, nu obijnuiau a lua parte la înmormântare în haine negre făcute pentru asemenea prilej, ci își vopseau în negru hainele purtate”⁹⁰.

După înmormântare aveau loc praznice la care se dădea de pomană săracilor și care se repetau a 3-a, a 9-a, a 40-a zi, precum și a 3-a, a 6-a, a 9-a și a 12-a lună după deces. Pomenile erau *„și în bani și în natură lumânări de ceară covrigi și colive, pe care luându-le țărani spuneau **„D-zeu să-i ierte sufletul”**. La parastasul de 40 de zile, numit sărindar se împărțeau daruri mai importante: basmale de preț, în care se legau monede de aur”⁹¹.*

Din cronică lui Radu Greceanu aflăm că *„(...) pentru multă evlavie și părintească dragoste ce avea maica mării sale, Constantin Vodă n-au lăsat numai milele și pomenile, atât pe la biserici cu sărindarele, cât și la altele prin taină la cei săraci, ci încă (...) fiind la mănăstirea Brâncovani biserița făcută de moșii mării sale, foarte mică, Măria sa au dăruit de tot și alta mai mare din temelie a face a început”⁹².*

Refacerea bisericii mănăstirii Brâncovani a fost începută exact la 4 luni după decesul mamei sale, adică la 10 iunie 1699.

d) Jocuri și distracții la curtea domnească

Pentru distracția invitaților la Curtea domnească, Constantin Brâncoveanu organiza, la ospete și sărbători, diferite spectacole date de atleți, scamatori și santimbanci – *„pehlivani”*, după denumirea turcească a vremii.

Un astfel de spectacol a fost organizat la 9 iunie 1712, potrivit unei însemnări din Condica Visteriei lui Constantin Brâncoveanu. Trupa de *„pehlivani”* care a desfășurat privirile oaspeților, a fost formată din 8 persoane, conduse de un șef, numit în text *„cel mare”*. El a primit de la visterie 100 de taleri, un postav și un atlas. Doi din trupă au primit câte două postavuri, iar un altul *„ce s-a lăsat din clopotniță”*, deci coborâse din clopotniță executând un număr de acrobație a primit 10 taleri și un postav. *„Măscăriciul”* – clovnul a primit 3 taleri și un postav, iar cele trei ajutoare, numite *„copii mai mici”* au primit 15 taleri. Întreaga reprezentație, desfășurată în sunetele unei orchestre formate din 10 muzicanți, a costat în total 256 de taleri⁹³.

Un spectacol grandios a fost organizat de către domnul muntean și cu ocazia căsătoriei domniței Ilinca Brâncoveanu cu Scarlat Mavrocordat, fiul marelui dragoman al porții, Alexandru Mavrocordat, în anul 1698. Din relatarea lui Georg Franz Kreybich, maestru sticlar, invitat de Brâncoveanu să asiste la ospățul său de nuntă, aflăm că *„după terminarea ospățului în aceeași sală în care se prânzise, a fost ridicată o cetate – imitație după spectacolele care aveau loc la Constantinopol, unde se dădea reprezentații mimate înfățișând atacuri între cetăți și lupte între orașe – impresurată de turci, iar în cetate erau nemți. Turcii băteau cetatea cu tunuri și bombarde și-i sileau să se predea și să ceară pace.*

⁹⁰ Anton Maria Del Chiaro, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 387.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 98.

⁹³ Dinu Cantacuzino Georgescu, *op. cit.*, p. 261.

Și s-au făcut multe jocuri și tot felul de dansuri turcești, arăbești, chinezești, tătarăști, franțuzești, spaniole și leșești și au ținut toată noaptea până la ziuă”⁹⁴.

Contele Marsigli, în relatarea despre ospățul oferit de Constantin Brâncoveanu, ne informa că „muzica deși împărțită după felul creștin, turcesc și persan, a fost totuși foarte plăcută în varietatea ei”⁹⁵.

În afară de spectacolele pehlivanilor și muzica cobzarilor, pentru delectarea oaspeților, la Curtea domnească se practicau diferite jocuri, cum ar fi: jocul geridului sau al discului, prin care călăreții încercau să nimerească o țință cu o mică sulită de fier. Domnul răsplătea cu daruri pe cei care ținteau.

Jocul banului avea ca protagonist un ȋigan, dat pe față cu funingine, având mâinile la spate, el încerca să prindă cu gura niște bani ascunși într-o grămăjoară de făină. De multe ori banii erau lângă o lumânare aprinsă, cu sau fără făină aprinsă împrejur.

Un alt joc era cel „al oului” care atârna de o sfoară și pe care ȋiganul trebuia să-l ia fugind. Distractive erau și unele obiceiuri practicate la ospetele domnești cu ocazia marilor sărbători religioase. De la secretarul florentin al lui Constantin Brâncoveanu, Anton Maria Del Chiaro aflăm că la 1 ianuarie, de Sf. Vasile „dacă vreunul din comeseni strănută la masă i se aduce îndată un pahar de vin și pe deasupra i se dă o bucată de postav fin și una de atlas ca să-și facă anterior și haină pe dedesubt” Strănutul trebuia să fie firesc, „nu strănut anume cu tutun sau altceva, căci dacă așa ar fi, în loc să primească daruri, acel boier ar fi luat în răs de toți ceilalți”. Dacă strănuta domnul, marele vistier era obligat să-i dăruiască un „brocart de aur pentru o haină”⁹⁶.

Tot în ziua de Sf. Vasile, în încheierea ospățului „este adusă o plăcintă mare făcută din foițe de aluat și în care au fost băgați cu meșteșug, în locuri diferite, 50 de unghii de țechin și diferite bilețele, asemănătoare cu cele de loto, având scrise pe ele câteva cuvinte arătând un semn bun sau rău în acea zi de început de an. Și astfel, când domnul împarte plăcinta, unuia îi cade vreun ban de aur, altuia vreun bilet al cărui cuprins trebuie citit cu glas tare de boierul căruia i-a căzut din întâmplare – și asta îi înveselește pe toți, cu atât mai mult cu cât domnul se folosește de acest prilej pentru a spune vreo vorbă de duh ca să sporească veselia”⁹⁷. Obiceiul de a pune un ban în plăcintă în ziua de Sf. Vasile era foarte cunoscut. O notiță din 25 decembrie 1695, din Condica Visteriei, arată că „10 zloți ungurești, za taleri 22 și jumătate, 1 orți, za 5 taleri, s-au dat să se puie în plăcintă de ziua sfântului Vasile”⁹⁸.

Vânătorile domnești constituiau un alt mod de relaxare și distracție al domnului și al apropiaților săi. Pentru vânătorile domnești trebuia dresați și îngrijiți câini special, cunoscuți la Curtea domnească sub numele de ogari. Condica Visteriei îi amintește pe „copoiarii” și „ogrădarii” care aveau grijă de câinii domnești și care, în timpul vânătorii alergau după vânat împreună cu aceștia⁹⁹.

Pentru distracția populației orașului reședință al Țării Românești, la curtea domnească se organizau carnavaluri, cu ocazia sărbătorilor de Paște. Tot atunci „peicii”

⁹⁴ Georg Franz Kreybich, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 1287.

⁹⁵ Luigi Fernando Marsigli, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 58.

⁹⁶ Anton Maria Del Chiaro, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 382-383.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 438.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 462.

curții străbăteau străzile stropind lumea cu apă parfumată, iar la intrarea în Curtea domnească se instala un leagăn „care se învârtea cu doi bani pentru sfertul de oră”¹⁰⁰.

e) *Boli. Medici străini la curtea domnească*

La Curtea domnească din București, în afara secretarilor cancelariei și preceptorilor fiilor domnești, erau și medicii curții, oameni educați în stil occidental.

Pentru a intra în slujba domnului muntean, medicii trebuia să aibă un renume european sau să fie luați pe responsabilitate, fie de patriarh, fie de un principe vecin.

Numele doctorilor la Curtea domnească a lui Constantin Brâncoveanu ne sunt cunoscute din Condica Visteriei, în care erau înscrise plățile pentru serviciile lor; acestea variau între 800 – 1000 taleri pe an, plătiți în două rate, la Sf. Gheorghe și la Sf. Dumitru.

Anton Maria Del Chiaro relatează că „*medicul prim e foarte bine plătit de visterie, cu 2000 de galbeni pe an, afară de un tain zilnic, de pâine pentru servitori, de carne, lumânări de seu și ceară și daruri din toate părțile*”¹⁰¹.

Astfel, Condica Visteriei pe anul 1693 îl amintește pe „*Pandele doftorul cu simbria lui de toamnă, 500 de florini*”. Referirea era făcută la Pantelleon Caliarhi sau „*Panteleon doftorul mare*”.

Un alt medic la curtea lui Constantin Brâncoveanu a fost Iacob Pylarino. El a fost mai întâi medicul de casă al Cantacuzinilor refugiați la Constantinopol, fiind adus în țară de către Șerban Cantacuzino. Având o reputație europeană de medic și savant, Pylarino a rămas în serviciul lui Brâncoveanu. În anul 1697, el era medic prim la curte, plătit cu 500 taleri lunar. În anul 1703 l-a tratat pe domnul muntean de „*orbalf*”, adică friguri. A fost și unul dintre intimii lui Constantin Brâncoveanu, în anul 1698 fiind trimis la Viena cu o misiune specială pe lângă țarul Rusiei, Petru I, care era în acel moment invitatul împăratului habsburgic.

Contele Bartolomeo Ferrati a fost alt doctor prezent la Curtea domnească din București. El era foarte bogat, cu moșii în Ardeal și în Moldova, la Coțofenești, și se bucura de o mare trecere la Curtea din București.

Anton Coreea, medicul de la Constantinopol, care l-a înștiințat pe Constantin Brâncoveanu de hotărârea turcilor de a-l mazili, a fost și el medic la Curtea domnească a Țării Românești¹⁰².

În anul 1701 se află la curte un chirurg sas, Ștefan Sixt¹⁰³ și un chirurg francez, Lantier, recomandat voievodului muntean de către Ferriol, ambasadorul Franței la Constantinopol¹⁰⁴.

De asemenea, în anul 1703, Curtea domnească din București avea și un spițer, care l-a însoțit pe Constantin Brâncoveanu în călătoria sa la Constantinopol. În acest scop visteria a plătit 30 taleri pentru un cal destinat lui¹⁰⁵.

Medicii domnești erau onorați la Curtea domnească, fiind introduși în rândurile marilor boieri. Acest lucru reiese dintr-o scrisoare din 1695 a negustorului Nicolae Popa

¹⁰⁰ N. Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii de Munte, 1910, p. 38.

¹⁰¹ Anton Maria Del Chiaro, *op. cit.*, p. 24.

¹⁰² *Ibidem*, p. 113.

¹⁰³ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol X, p. 610.

¹⁰⁴ Dr. Pompei Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. I, Călărași, 1962, p. 151-152.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 173.

către Iacob Pylarino în care i se adresează cu titlul de „*arhon*”¹⁰⁶, termen folosit pentru a desemna o persoană cu mare renume.

De o mare cinste se bucura la Curtea domnească și medicul Bartolomeo Ferrati, care avea loc rezervat în biserica domnească, imediat după marele vizir, înaintea celorlalți boieri, deși era catolic.¹⁰⁷

Cunoscând poziția medicilor străini la Curtea domnească este interesant de văzut modul cum erau priviți în actele juridice ale timpului. Bunăoară, la mijlocul secolului al XVII-lea, „*Îndreptarea legii*” spunea despre doctori că „*Bolile nu le drege, nici le face să se tămăduiască dohtoriile sau vraciurile, ce la socotim ca niște ajutători firii omenești. Și atunci nu ne nădăjduim pre dohtori, ce ne lăsăm toată puterea la D-zeu, care ține sănătatea, și moartea și viața*”¹⁰⁸.

Textul ne arată modul de gândire al unor oameni influențați de dogmele religioase. Paralel cu eforturile domniei de a răspândi cultura laică în rândul maselor populare, textul juridic s-a modificat, astfel încât, la 1688, „*Biblia*” lui Șerban Cantacuzino sfătuia: „*Cinstește doctorul cu cinstea ce i se cuvine. Cu aceasta vindecă doctorul și ridică durerile, cu ajutorul făcătorului de mir, care face amestecătura*” – adică a spiritului.

În întreaga sa operă culturală, Brâncoveanu a acordat o importanță deosebită și dezvoltării învățământului medical. Pentru studiul medicinei a fost publicat primul manual de inițiere în medicină – „*Aforismele lui Hipocrate*”¹⁰⁹ și mulți dintre elevii Academiei domnești au primit burse, la Padova sau Veneția, pentru a se instrui în acest domeniu. I-aș aminti aici doar pe trei dintre aceștia, și anume: Hypomene și Gheorghe Trapezunt și Anton Stratigos, toți absolvenți ai cursurilor de medicină din Padova. Dovedind o mare preocupare pentru domeniul medical, Constantin Brâncoveanu a fost cel care a întemeiat și primul spital din Țara Românească – spitalul Colțea. Sub influența italiană și venețiană domnul muntean a „*așezat aici și o spițerie cu diferite leacuri și feluri de buruiene tămăduitoare*”¹¹⁰.

IV. Încheiere

Cu uciderea lui Constantin Brâncoveanu, la 15 august 1714, a luat sfârșit un capitol însemnat din istoria Țării Românești.

Personalitate marcantă a timpului său, Brâncoveanu a reușit să realizeze, timp de un sfert de secol „*păstrarea țării sale întreagă prin toate greutățile unei epoci extraordinare*”, după cum evoca N. Iorga într-o conferință ținută la Ateneul Român cu ocazia împlinirii a 200 de ani de la executarea domnului muntean.

Constantin Brâncoveanu a încheiat șirul domniilor pământene, în Țara Românească, pentru o lungă perioadă de timp. Până la 1821 domnii vor fi recrutați din rândurile familiilor grecești constantinopolitane, ale Fanarului, în funcție de interesele sultanilor și vizirilor lor. Înstrăinarea acestor familii față de pământul țării a dus la o subordonare accentuată a țării față de turci, cât și la orientalizarea moravurilor în rândurile boierimii muntene.

¹⁰⁶ I. C. Filitti, *O pagină din istoria medicinei în Muntenia (1784-1828)*, în Revista științelor medicala, nr. 2, 1929, p.7.

¹⁰⁷ Anton Maria Del Chiaro, *op. cit.*, p. 105.

¹⁰⁸ *Îndreptarea legii (1652)*, București, 1962, p. 613.

¹⁰⁹ Paul Cernovodeanu, N. Vătănanu, *Alegerile lui Hipocrat, prima traducere în românește a Aforismelor lui Hipocrate*, în Trecut și viitor în medicină. Note și studii, București, 1981, p. 111-181.

¹¹⁰ C. Gălășescu, *Euforia spitalelor civile*, București, 1900, p. 12.

Bucureștiul, orașul reședință domnească, care în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu primise o înfățișare deosebită prin construcțiile stilului brâncovenesc, va dobândi, tot mai mult, aspectul unui oraș de intensă circulație. Unii boieri ai țării își vor părăsi casele de pe moșii, îndemnați de gândul de a se stabili în preajma Curții domnești. Au fost ridicate case noi, din cărămidă zidită, iar boierii munteni au început să participe, într-un fel sau altul la viața activă a orașului.

Portul și eticheta de la curte vor deveni acum în totalitate orientale. Dacă în timpul lui Brâncoveanu îmbrăcămintea, deși cu influențe orientale, mai păstra ceva din tradiționalul românesc, acum, noii dregători țin pasul cu moda demnitarilor turci și încep să poarte anterie, giubele, ișlicuri și papuci. Paralel, boieroaicele își comandau mătăsurile și podoabele numai la Constantinopol.

Viața trândavă și intrigile interminabile au devenit adevăratul model de comportament, înlocuind eticheta și intensitatea activităților diplomatice, culturale și cotidiene desfășurate la Curtea domnească în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu.

BUZĂUL ȘI RÂMNICU SĂRAT ÎN MĂRTURII EXTERNE

Valeriu NICOLESCU

A. SCURTĂ INCURSIUNE ISTORICĂ

Așezat la cotul Carpaților de curbură, la încrucișarea unor străvechi drumuri comerciale, Buzăul, atestat documentar cu mai bine de 1600 de ani în urmă¹, așezare ce a avut în decursul vremii un important rol ca centru politic, administrativ, economic și cultural, a luat ființă pe malul apei de la care și-a luat numele, într-o zonă în care agricultura, comerțul și meșteșugurile se practicau concomitent. Hidronimul Buzău, moștenire directă din fondul toponimic autohton oferă, alături de nenumărate dovezi de cultură materială și spirituală, unul din argumentele continuității etnice și lingvistice a populației din această zonă.

Arheologic se atestă trăinicia fondului autohton în fața valurilor succesive de migratori, faptul că procesul de închegare a statului medieval românesc a inclus și zona Buzăului și Râmnicului, poziția celor două unități administrative la marginea Munteniei, impunându-le ca importante centre de apărare, cu o anume individualitate, ce se va evidenția mai ales în perioadele de dificultate ale puterii centrale.

Unii cercetători consideră că în această zonă, ca efect al unor realități anterioare, ar fi existat *conștiința unei vieți locale deosebite de cea din restul Munteniei*. Ipoteza este argumentată prin opoziția care s-a făcut domniei în secolul al XVI-lea de către boierimea buzoiană care, în anul 1521, după moartea lui Neagoe Basarab, a încercat să impună un domn local, la 1532 l-au ales ca domn pe Vlad Vintilă (Vintilă Vodă, 1532-1535), sau fixarea de către domnitorul Radu cel Mare a reședinței unui episcop la Buzău și înființarea instituției băniei de către Mihai Viteazul².

Centru comercial și meșteșugăresc străvechi, probabil reședință de voievodat, reședință domnească provincială și capitală de județ, Buzăul, așezat pe o câmpie fertilă, la limita dintre dealurile acoperite cu vii, livezi, păduri și șesul agricol, este atestat ca târg cu atribute comerciale bine precizate, în privilegiul de comerț dat brașovenilor la 31 ianuarie 1431 de către domnitorul Dan al II-lea³. Se cerea târgurilor din Muntenia să lase liberă trecere mărfurilor din și spre Brașov, în aceleași condiții ca și în vremea domniei lui Mircea cel Bătrân (1386-1418).

Despre începuturile târgului buzoian, raguzanul Giacomo di Pietro Lucarri, care a stat în Muntenia în vremea domniei lui Mihai Viteazul, relatează într-o lucrare publicată în 1605⁴ că Buzăul se numără printre cele cinci *orașe* (subl. n.) întemeiate de Negru

---

¹ În septembrie 1976 Buzăul a aniversat 1600 de ani de la prima atestare documentară cunoscută a zonei Buzăului.

² C. C. Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, București, 1974, p. 220.

³ Ioan Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească*, București, 1902, p. 39.

⁴ *Analele Ragusei* – facsimil în colecția Muzeului județean Buzău.

Vodă unde, din motive strategice, s-au ridicat întărituri din cărămidă (alcune cortine di matrone). În sprijinul afirmației sale, săpăturile arheologice efectuate în București (menționat împreună cu Buzăul și Târgoviște în lucrarea amintită), în perimetrul Curții Vechi, au relevat urmele acestor întărituri.

Un alt argument în sprijinul vechimii târgului buzoian îl constituie măsurile luate de Mircea cel Bătrân care, pentru a cârmui mai eficient statul medieval constituit prin unirea formațiunilor politico-teritoriale existente – cnezate, voievodate și „țări” (între care, probabil, și o Țară a Buzăului), a instituit ca organisme administrative, județele⁵, unde își avea reședința administratorul și cârmuitorul militar al regiunii.

Cert este faptul că târgul buzoian, menționat ca atare în documentul din 31 ianuarie 1431, este prezentat ca punct vamal, centru de schimb și de tranzit, în strânse relații cu Brașovul, și angrenat la acea vreme într-o accentuată activitate de comerț, prioritară în evul mediu față de producția meșteșugărească.

Din documentele vremii reiese, totodată, că în secolele XIV-XV Buzăul se conturase ca un însemnat centru comercial, pe segmentul de trafic extern ce lega zona transilvană, și în primul rând Brașovul, de porturile dunărene pe unde intrau și ieșeau mărfuri din cele mai diverse. Putem aprecia că datorită poziției sale geografice, la interferența Transilvaniei, Munteniei și Moldovei, zona Buzăului a fost antrenată în intense schimburi, interne sau de tranzit.

Situarea Buzăului în mijlocul a numeroase așezări, atestate documentar în secolele XV- XVII-e⁶, răspândia drumurilor comerciale, prezența unor monezi romane și bizantine⁷, circulația de mărfuri consfințită de salvconductul din 28 iunie 1358 și hrisovul din 31 ianuarie 1431, îndreptătesc includerea sa printre cele mai vechi așezări din Muntenia⁸.

Buzăul a fost vremelnic și reședință domnească provincială, așa după cum reiese din documentele emise de Alexandru Aldea în anul 1432 și Radu cel Frumos, în 28 februarie 1470⁹. Folosirea Buzăului ca reședință domnească vremelnică, unde s-au emis și acte de cancelarie, va influența, de la o vreme la alta, poziția ascendentă a târgului în viața politică a Munteniei. Un argument poate fi și cutezanța cu care buzoiarii au răspuns scrisorii din martie 1481, a lui Ștefan cel Mare, la solicitarea acestuia de a fi acceptat ca domn, un protejat al său¹⁰.

Până în jurul anului 1500, când devine reședință episcopală, având sub jurisdicție județele Buzău, Râmnicu Sărat, Săcueni și Brăila (din 1542, raia turcească, o parte din localitățile limitrofe fiind incluse la județul Râmnicu Sărat), Buzăul este cunoscut mai mult ca o așezare comercială, în plină activitate economică, socială și administrativă, care s-a dezvoltat în condiții istorice deosebite, menținându-se în pofida tuturor vicisitudinilor.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Secția Istorică, document 11/23 noiembrie 1406

⁶ Documente privind Istoria României (D.I.R.), B, Țara Românească, vol. I-IV.

⁷ În colecția Muzeului județean Buzău; E. Oberlender, E. M. Constantinescu, *Monede romane târzii și bizantine în colecțiile Muzeului județean Buzău*, în “Mousaios”, IV, partea I, p. 311-342.

⁸ Dim. Gh. Ionescu, *Date privitoare la evoluția teritorială, urbanistică și demografică a orașului Buzău*, în “Studii și articole de istorie”, XIII, București, 1969, p. 117.

⁹ C. Șerban, *Geneza orașelor medievale românești*, în “Studii și articole de istorie”, XIII, București, 1969, p. 61.

¹⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 282-285.

Așezați într-un anume fel la margine de țară (Buzăul și Râmnicul erau județe de margine ale Munteniei), expuși mai mult ca cei din alte județe pericolelor externe, locuitorii celor două județe s-au călit în lupta cu nevoile și necazurile, timp de mai multe secole. De aceea nu trebuie să ne surprindă dezinvoltura cu care participă la anumite evenimente, uneori cu urmări nefavorabile pentru ei. Găsim în documente referiri la confruntarea dintre Radu cel Frumos și Ștefan cel Mare¹¹, despre conflictul dintre Radu cel Mare și Bogdan al III-lea, ajuns cu armata până la Râmnic, conflict încheiat prin abilitatea diplomatică a călugărului Maxim, care i-a convins că trebuie să fie aliați și nu dușmani, *pentru că sunt creștini și o seminție*¹². Este pentru prima oară când găsim exprimată în scris conștiința unității de neam a moldovenilor și muntenilor, când obârșia comună este invocată pentru împiedicarea unei lupte fratricide.

Amestecul partidei boierilor buzoieni în luptele politice din prima jumătate a secolului al XVI-lea, s-a soldat cu represiuni din partea lui Neagoe Basarab, iar încercarea de a înscăuna, după moartea acestuia, pe Radu Călugăru¹³ s-a soldat cu intervenția lui Mehmed-beg de Nicopole care înfrânge la Târgoviște oastea pretendentului buzoian, după care *au prădat pre buzăieni fără veste și au luat mulți oameni voinici și fete și dobitoc (animale) mult, și multă pagubă au făcut pe locul acela*¹⁴. De asemenea, cronicile vremii amintesc de solidarizarea buzoienilor în jurul lui Radu de la Afumați, pentru a salva independența țării, pe care același Mehmed-beg intenționa să o transforme în pašalâc¹⁵.

La începutul anului 1526, Ștefăniță, domnul Moldovei, ca să se răzbune pe Radu de la Afumați pentru că se căsătorise cu Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab, pradă Muntenia până la Târgoviște. În 1532 buzoienii reușesc să-l înscăuneze ca domn pe Vlad Vintilă (Vintilă Vodă) de la Slatina (Slănic de Buzău), fiul natural al lui Radu cel Mare, ctitorul Episcopiei Buzăului. Vlad se va căsători cu Rada, fiica vistierului Vlaicu din Runceni¹⁶ și va ctitori cetatea și biserica de la Vintilă Vodă.

După ce în urma presiunilor Porții, Radu Paisie cedează Brăila, devenită din 1542 raia, zona Buzăului și Râmnicului capătă o importanță strategică deosebită, aici organizându-se acțiuni de rezistență împotriva cetelor de turci plecați în pradă. Încercările episcopului de a-și proteja enoriașii brăileni, au ca rezultat o expediție turcească împotriva Buzăului, care este atacat prin surprindere și jefuit¹⁷.

Odată cu reluarea luptelor antiotomane, în vremea domniei lui Mihai Viteazul, Buzăul își va face din nou apariția pe scena politică și militară a țării. Mai multe documente menționează existența *roșiilor* în județul Buzău, breaslă militară încadrată cu țărani liberi care slujeau călare (din secolul al XVI-lea sunt puși sub ascultarea marilor

¹¹ H. Constantinescu, *O ctitorie a lui Ștefan cel Mare în Țara Românească*, în "Glasul Bisericii", 24 (1965). nr. 7-8, p. 684-690.

¹² Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1955, p. 128.

¹³ Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971.

¹⁴ C.C.Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, p. I, București, 1936, p. 149.

¹⁵ *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*. Ediție critică de C. Grecescu și D. Simionescu, București, 1960, p. 42.

¹⁶ Ion Ionașcu, *Școale la Buzău pe lângă Episcopie înainte de 1836*, Buzău, 1938, p. 5.

¹⁷ *Monografia județului Buzău*, Buzău, 1943, p. 85.

vătafi de județ)¹⁸. Vor fi prezenți la începutul anului 1596 la luptele din zona Buzăului, împotriva turcilor și tătarilor¹⁹.

Buzăul, ca oraș domnesc, cu contingentul de roșii și alte trupe pe care era obligat să le furnizeze domnului, a jucat un rol însemnat în planurile politico-militare ale făuritorului primei uniri politice a țărilor românești. Din motive de ordin strategic, Mihai Viteazul întemeiază aici, prin 1595 sau 1596, Bănia Țării de Sus sau Bănia Buzăului și Brăilei, cu prerogative de ordin politic și militar bine precizate²⁰. Această instituție este menționată de Mihai Viteazul într-o scrisoare adresată principelui Transilvaniei, în care se fac referiri și la *banul nostru de Buzău și Brăila* (*banus noster bozanarienses et brailensis*).

La 4 octombrie 1599, o parte din trupele lui Mihai Viteazul, în frunte cu marele domn, au trecut prin Pasul Buzăului spre Transilvania, avangarda trupelor muntene condusă de Baba Novac, dând lupte cu trupele polone la Sărata (11 octombrie), Năieni (12 octombrie) și Ceptura (13 octombrie)²¹. Acțiunile militare din jurul Buzăului ilustrează importanța strategică pe care orașul și zona înconjurătoare au avut-o în timpul luptelor pentru unirea celor trei țări românești, sau pentru apărarea țării.

În luptele pentru scaunul Țării Românești, purtate după 1601, Buzăul face parte din teatrul de operații pe care se înfruntă Radu Mihnea, Radu Șerban, Simion Movilă, buzoiinii fiind alături de ceilalți boieri munteni în încercarea de a-l readuce pe tron pe Radu Șerban, domnul care reușise să păstreze independența țării și să o mențină în alianță cu puterile creștine²².

Buzăul joacă un rol important și în momentul înscăunării lui Matei Basarab (20 septembrie 1632-9 aprilie 1654), domnitorul care reface în 1643 biserica episcopală, în timpul luptelor cu Vasile Lupu orașul fiind jefuit și ars²³. Documente din această perioadă, consemnează traversarea zonei de către mai multe solii poloneze, ceea ce poate fi interpretat, că începând cu anul 1622 acesta era drumul obișnuit al soliilor.

Un alt eveniment petrecut în zona Buzăului, a fost răscoala seimenilor²⁴ din anul 1655, mulți dintre aceștia refugiindu-se spre Buzău și Râmnicu Sărat, ceea ce determină intervenția lui Gheorghe Rakozi II și a domnului Moldovei, Gheorghe Ștefan²⁵.

Referindu-se la prezența austrieșilor în Muntenia, la 1690, cronicarul Radu Popescu menționează că domnitorul Constantin Brâncoveanu (1688-1714) *au trimis pe doamna cu toate jupânele boierilor la mănăstire la Brad, în județul Buzăului*, el însuși mergând la Rușii de Vede, apoi la București și la Buzău, la Episcopie²⁶. Interesat de consolidarea poziției religiei ortodoxe în confruntarea cu catolicismul, dar și de apărarea și protecția locuitorilor din zona Râmnicului Sărat, expusă atacurilor tătarăști și a altor

¹⁸ *Instituții feudale din Țările Române* - dicționar, Ed. Academiei, București, 1988, p.159.

¹⁹ *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, în "Literatura română veche", vol. II, București, 1969, p. 45.

²⁰ C. C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, București, 1968, p. 122.

²¹ C. Zagoriț, *Luptele cu polonii, Sărata-Năieni-Ceptura-Bucovelul*, București, 1908, p. 3-140.

²² Al. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, p. 87-61.

²³ *Monografia județului Buzău*, Buzău, 1943, p. 85.

²⁴ Mercenari de origine sud-dunăreană (sârbă) aflați în armata țărilor române (sec. XVII-XVIII). În Muntenia corpul seimenilor a fost înființat de Matei Basarab la 1636. Față de pretențiile lor pecuniare, Matei Basarab și apoi Constantin Șerban, au încercat să-i desființeze, dar dorobanții s-au solidarizat cu aceștia și au pornit răscoala din 1655.

²⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, București 1973, p. 522.

²⁶ Radu Popescu, *Istoria domniilor Țării Românești*, București, 1963, p. 102.

oști străine, domnitorii munteni, între care și Constantin Brâncoveanu, au concentrat importante forțe militare în zonă. Totodată, folosindu-se de configurația terenului, Brâncoveanu a ridicat la Râmnicul Sărat cetatea de stil brâncovenesc și biserica de incintă (1691-1697), pictată de renumitul Pârvu Mutu zugrav.

În timpul domniilor fanariote, a războaielor ruso-turce din anii 1736-1739, 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812, 1828-1829 județul a fost jefuit, iar orașul în parte distrus și ars. Găsim în documente informații despre sate pustii, despre băjenia unor locuitori spre zona cu dealuri și păduri, domnia fiind deseori nevoită să acorde înlesniri românilor transilvăneni, care se refugiau în satele buzoiene, acoperind astfel deficitul de forță de muncă²⁷.

În evul mediu, Buzăul și-a adus o însemnată contribuție și pe plan spiritual, mai ales după anul 1500, când se înființează Episcopia, devenind în scurt timp un însemnat centru cultural. În vremea domniei lui Matei Basarab, iubitor de cultură și mare ctitor, se ridică din temelii sau se refac mai multe construcții monumentale, între care și catedrala episcopală. Mai târziu, în vremea lui Constantin Brâncoveanu, orașul cunoaște o însemnată activitate tipografică, situându-se din acest punct de vedere printre centrele de frunte ale Munteniei. Astfel, din anul 1691 își începe activitatea tipografia de la Episcopie, a șasea din Muntenia la acea dată, sub conducerea episcopului Mitrofan. S-au tipărit aici cărți de valoare (în primii 12 ani, 1691-1703 – 18 titluri, iar în cei 184 ani de existență – cu întreruperile cunoscute – 127 de titluri), răspândite peste tot unde se citea și se vorbea românește, ceea ce conferă Buzăului un loc însemnat în menținerea, prin scris, a legăturilor cu frații de același neam și aceeași limbă.

Documentele sunt generoase și cu informații despre începuturile și evoluția învățământului în această zonă, de la școlile de grămătică de pe lângă așezămintele religioase, la prima școală publică în limba română, deschisă oficial la 18 aprilie 1832. Din 1840, aici se vor pregăti și *candidații de învățători* pentru școlile satești, deschise oficial în anul 1838 (primul an de învățământ public la sate, în Muntenia), deși în o serie de sate (Gura Nișcov, Policiori, Căldărăști, Sărata) au funcționat școli și înainte de această dată²⁸.

Important centru administrativ, politic și cultural, cu o însemnată activitate comercială, dar și meșteșugărească, Buzăul a jucat în evul mediu un rol de seamă în evenimentele din Muntenia. În pofida vicisitudinilor, a fost permanent antrenat în acțiunile pentru păstrarea ființei naționale, apărarea independenței și înfăptuirea unității naționale.

B. MĂRTURII EXTERNE DESPRE BUZĂU ȘI RÂMNICU SĂRAT

Punte de legătură între străvechile provincii românești, centru de schimb și tranzit pentru mărfurile orientului și occidentului, cât mai ales pentru produsele zonei, Buzăul era locul pe unde treceau, nu numai negustori, ci și soli, curieri și misionari. De la unii dintre aceștia ne-au rămas relatări referitoare la realitățile acelor vremi – obiceiuri, port, activități economice sau culturale, evenimente politice și militare etc.

²⁷ Matei D. Vlad, *Cauzele colonizării din Țara Românească și Moldova (sec. XII-XVIII)*, în "Studii și articole de istorie", XIII, București, 1969, p. 101.

²⁸ G. Cocora, *Aspecte din trecutul învățământului public la Buzău*, în "Studii și articole de istorie", II, 1957, p. 403.

Fie că au fost în trecere, sau au poposit la Buzău și Râmnicu Sărat, acei călători care au ținut să transmită posterității impresiile lor, ne-au lăsat mărturii ale unei epoci îndepărtate, deși uneori subiective sau de suprafață, ale unor străini în contact pentru prima oară cu astfel de realități, decât cele cunoscute de ei. Coroborate însă cu informații documentare, acestea întregesc, sau confirmă, cunoștințele noastre despre Buzăul și Râmnicul (atestat documentar la 9 septembrie 1439) secolelor XV-XIX, rolul și locul acestor așezări în contextul evenimentelor politice, economice, sociale și spirituale ale timpului.

În harta Europei Centrale și Răsăritene, lăsată în manuscris de Nicolaus Cusaves, care a călătorit prin Muntenia la 1448, ca trimis papal, figurează și Buzăul (BOZA), iar Georg Reicherstorffer, în harta sa, *Moldaviae finitimarumque tupes*, menționează râurile Buzău (MYSOEUS FLUMEN) și Râmnicul Sărat (REBNYK).

Cele două localități figurează și în harta lui Gerhard Mercator *Walachia, Bulgaria et Roumania* din „*Atlas minor*”, tipărit la Amsterdam în anul 1607²⁹. Alte documente cartografice, indică trecătoarea *de la Buzău, în secuime*: „*Medulla geographie practicae*” (Bartfeld, 1639), realizată în anul 1656 de către pastorul suedez Conrad Iacob Hildebrandt (întreita solie suedeză în Transilvania, Ucraina și Constantinopol) și „*Thesaurus exoticarum*” (Hamburg, 1688), realizată de către Eberhardt Werner Happel. Harta Țării Românești, întocmită de stolnicul Constantin Cantacuzino (Padova, 1700), indică pentru zona noastră Munții Buzăului, văile din zona deluroasă și vechiul curs al râului Buzău. În județ sunt menționate 34 de sate și mănăstirile Barbu, Bradu, Blestematele, Manasia, Pinul, Târcov (a lui Cornilie), Ungurei, Vintilă Vodă, iar în munți, cinci schituri de monahi. Pentru fostul județ Râmnicu Sărat sunt trecute 35 de sate și trei mănăstiri: Râmnic, Măxineni, Focșani (Focșanii Munteni, capitala județului Slam Râmnic până în anul 1862). Harta colonelului Specht (1790-1791) cuprinde și zona Buzăului, iar hărțile Munteniei și Moldovei, realizate de Iacob Adam, indică traseul Valului lui Traian, care trecea și prin Buzău, la sud de Râmnicu Sărat. Pasul Buzăului figurează și în harta Transilvaniei, Moldovei și Munteniei, a lui I. M. Hasius (1774).

Cronicarul turc Enveri, în Büsturname (Carta vizirului, sec. XV), descriind expediția sultanului Mehmed al II-lea în Muntenia, împotriva lui Vlad Țepeș (1462), precizează că lupta s-a dat lângă Buzău (BUZI), după care *treizeci de zile am devastat ținuturile Țării Românești*³⁰.

Maciej Stykowski, care făcea parte din suita lui Andrei Taranowski, sol al Poloniei la Istanbul (1574-1575), este, se pare, primul călător străin care a trecut prin Buzău, în toamna anului 1574. În scrierile sale consemnează datini ale localnicilor la înmormântări. Menționează că se aprind lumânări, iar mortul este tămâiat și jelit de rude. A constatat, de asemenea, că localnicii *obișnuiesc să serbeze amintirea morților – a părinților, a mamelor și rudelor -, de obicei în luna octombrie* (este vorba de sâmbăta morților, dinaintea postului Crăciunului (7 noiembrie), cât și de pomenile din sâmbetele de peste an), *sau câteodată la fiecare sărbătoare, cântând bocete pe morminte și plângând, mai ales femeile, care înșiră vitejiile, virtuțile, însușirile de gospodari ale soților lor*, obicei despre care menționează că l-a întâlnit și în alte locuri din Muntenia, în Moldova și în

²⁹ V. Căndea, *Muntenia răsăriteană în scrierile călătorilor străini*, în “Spiritualitate și Istorie la Întorsura Carpaților”, Buzău, 1983, p. 161.

³⁰ N. Stoicescu, *Cronica evenimentelor istorice petrecute în eparhia Buzăului*, în “Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților”, Buzău, 1983, p. 1-125

Bulgaria³¹.

Francisco Sivori³², al doilea oaspete străin care a cunoscut zona Buzăului, a fost secretarul particular (1584-1585) al domnitorului Petre Cercel. Pentru a-i recompensa serviciile, domnitorul i-a acordat *pe timp de patru ani, zeciuiala dărilor (decime delli tributii) unei provincii numite BUZA* (Buzău), ceea ce potrivit calculelor, indică în „Memorialul” său cam 12.000 scuzi pe an, subliniind că *mai sus amintita provincie a Buzăului, ce-mi fusese dată, era una din cele mai bune și mai bogate ale țării*. Dărilor proveneau, după cum reiese din însemnările sale, din dijme și vămi, de la pescării și ocne, ceea ce i-a permis ca în aproape doi ani să strângă 40.000 de scuzi, sumă imensă pentru acea vreme, ceea ce evidențiază locul Buzăului în economia Munteniei la acea dată. Referindu-se la ierarhia bisericească a timpului, amintește pe mitropolit și pe cei doi episcopi, între care și cel de la Buzău (Atanasie – n.n.).

Descriind zona Buzăului, menționează că în cea mai mare parte este șes, destul de friguroasă, dar foarte rodnică. Amintește că se semănau grâne, dealurile erau bogate în vii, din care se făceau vinuri albe și roșii, *de mare preț*. Mai vorbește de *belșug de alimente de orice fel...ieftine*. Face, de asemenea, referiri la minereuri, vite, vânat, pește, la administrație și viața spirituală, la tipul locuitorilor, la sistemul judecătoresc al timpului și la moravuri, pe care le consideră liberale. Și nu în ultimul rând remarcă latinitatea limbii române, ușurința cu care românii învață limbi străine și firea lor veselă, de oameni ce știu a petrece.

La Buzău a frecventat și colonia negustorilor ciprioți, amintită în iulie 1589 și de Fox³³, secretarul lui Harrie Cavendish, ce se întorcea din Turcia, dintr-o călătorie de afaceri. În jurnalul său menționează că *am poposit la Buzău (BOWZA), un oraș mare, cu case din lemn, unde am întâlnit negustori din Cipru*. De la aceștia și-a făcut cumpărături, completându-și astfel proviziile, în ziua următoare ajungând într-un sat prin care trece un râuleț ce desparte Țara Românească de Moldova (Focșanii Munteni, până la 1862 capitala județului Slam Râmnic).

Precizările din jurnalul lui Fox, coroborate cu alte mărturii documentare, scot în evidență evoluția teritorială și urbanistică a Buzăului, de la prima atestare documentară ca târg (31 ianuarie 1431), până la acea dată. Faptul că pentru construcții se folosea lemnul pădurilor limitrofe, destul de întinse la acea vreme, presupune și existența unor meșteri specializați în prelucrarea acestuia și ridicarea construcțiilor. Iar prezența negustorilor din Cipru, relevă locul Buzăului în tranzitarea mărfurilor Orientului.

Raportul înaintat la 31 iulie 1597, împăratului Rudolf al II-lea, de către Edrich Lassota³⁴, însărcinat cu plata trupelor de lefegii ce luptau sub comanda domnitorului Mihai Viteazul face, pe larg, referiri la evenimente din zona Buzăului. Aflând de intenția tătarilor de a pătrunde în Muntenia după pradă, domnitorul, împreună cu Moise Szekely, comandantul trupelor ardelene, și cu căpitanul Mathias Perusith, au pornit spre Buzău cu intenția de a găsi un loc potrivit pentru tabără. Analizând situația domnitorul decide să fixeze tabăra pe Valea Buzăului, la Nișcov, pentru a putea întâmpina rapid pe năvălitori în apropiere de târgul Buzăului.

Doi ani mai târziu, nobilul polon Valentin Walawski, comandantul unui polc de

³¹ Călători străini despre Țările Române, vol. II. Ed. Științifică, București, 1970, p. 450.

³² Idem, vol. III, Ed. Științifică, București, 1971, p. 11, 13, 17-18, 28.

³³ Ibidem, p. 294.

³⁴ Călători străini...vol. IV, Ed. Științifică, București, 1972, p. 63. N. Stoicescu, op. cit., p. 136.

cazaci din oastea lui Mihai în bătălia de la Șelimbăr, își avea tabăra *lângă râpa Buzăului*, iar o a doua, undeva pe lângă Jideni.

Despre luptele din anul 1600 din zona Buzăului, relatează însuși Jan Zamoyski³⁵, cancelar și mare hatman al Poloniei. Potrivit însemnărilor sale, Baba Novac a fost trimis spre Buzău pentru a culege informații despre oastea inamică, iar la 12-14 octombrie, are loc cunoscuta bătălie de la Năieni, finalul confruntării fiind defavorabil trupelor muntene.

Raportul hatmanului Stanislaw Zolkiewski, din 26 octombrie 1600, face referiri la evenimentele petrecute la Buzău, în acea perioadă. Descrie așezarea ca un oraș mare, cu multe biserici și mănăstiri, *mai ales de cărămidă, arse și pustiite de tătari, în cursul acestui război* (după fiecare distrugere totul se refăcea, situație consemnată figurativ în stema Buzăului, prin legendara pasăre Pheonix). Lassota mai trimite două scrisori, la 16 și 18 noiembrie 1600, *din tabăra de lângă Buzău (BOZA VASAR)*, cu descrieri ale zonei de nord-est a Munteniei care, după spusele sale *era aproape pustie deoarece peste 200.000 (!) de suflete căzuseră în robie, iar cei scăpați erau fugiți în codri și munți*. Zolkiewski menționează că au stat la Buzău trei zile, timp în care s-au odihnit și au făcut provizii, după care, la 14 octombrie au ajuns la râul Sărata.

În însemnările unui ofițer polonez anonim se fac, de asemenea, referiri la campania polonă din anul 1600. Aflați la 5 octombrie la Focșanii Munteni, trupele polone au ajuns, după trei zile în apropiere de Buzău, la 9 octombrie fixându-și aici tabăra și luând măsuri pentru preîntâmpinarea unui atac surpriză. A doua zi, 10 octombrie, în turlele a trei biserici *mai înalte* au fost așezate tunuri, autorul însemnărilor precizând că dinspre sud locul era apărat de biserici, *ca de niște întărituri făcute anume*, iar dinspre răsărit și apus, *de carele legate în șir*. Mai relatează despre robirea a câtorva zeci de buzoieni, incendierea unor locuințe, *necinstirea mai multor femei și fete*. Însemnările fac referiri, în principal, la evenimentele legate de acțiunile militare organizate de Mihai Viteazul, care a ales ca teatru de operații regiunea Buzăului, orașul și zona înconjurătoare având o anume importanță strategică în timpul campaniilor marelui domnitor. În amintirea acelor momente, în anul 1975, când s-au împlinit 375 de ani de la luptele pentru realizarea primei uniri politice a teritoriilor românești, la Măgura-Ciuta, sculptorul Gheorghe Coman a realizat monumentul comemorativ intitulat „*Fântâna lui Mihai*”.

Lawrin Piaseczynski³⁶, secretarul regelui Sigismund al III-lea al Poloniei, ce mergea în solie la hanul tătar Gazi Ghirai (1601-1603), se referă la retragerea spre Buzău a lui Simion Movilă și apoi spre Siret, urmărit de oștile Buzeștilor și trupe germane (27 iulie 1601).

Ștefan Vodă Tomșa, din cauza luptelor pentru domnie și a deselor intervenții ale polonilor în sprijinul Movileștilor, se refugiază în anul 1616 la Radu Mihnea. Charles de Jappecourt, care însoțea armata polonă, relatează că Alexandru Movilă a pornit cu trupe să-l prindă și a ajuns la Râmnic, *un târg mare*, unde domnul muntean avea o garnizoană de 400 de ostași pentru paza hotarului dinspre răsărit. După ce aceștia au fost măcelăriți, orașul este prădat și se dau foc la câteva case, dar incendiul este stins de localnici. După ce s-a odihnit câteva ore, oastea polonă a pornit spre Buzău (BOUZA), dar aici nu au

³⁵ *Ibidem*, p. 77, 82, 207, 219, 233-235, 400, 408; N. Stoicescu, *op. cit.*

³⁶ *Călători străini...* vol. IV, p. 241; P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 12, 19, 20.

găsit pe Mihnea și Tomșa, deoarece fiind înștiințați de venirea lor, au fugit³⁷. Ca represalii polonezii au prădat orașul, au necinstit femei și fete și au prădat mai multe case.

La 5 iulie 1617 a trecut prin Buzău spre Modova, oștile expediției turcești conduse de Skender pașa, poposind aici o vreme.

Samuel Twardowski (1600-1660), unul din cei mai cunoscuți poeți poloni din secolul a XVII-lea, descriind solia ducelui de Zbaraz (1622), care a fost însoțit de Krzystov Ibarasky, ca trimiși ai regelui Sigismund al III-lea Wasa ca să încheie pace cu turcii, face referiri la întâlnirea cu domnitorul muntean Radu Mihnea, în apropiere de Buzău. Solia își continuă apoi drumul, trecând râul Buzău prin vad (*un râu repede*), ajungând în oraș, *cetate vestită odinioară*. Comparativ, Râmnicul este descris ca un orașel mic³⁸.

Despre Janos Szekely, care în drumul său din Transilvania la Poartă a trecut prin Buzău, aflăm dintr-o relatare din anul 1636, iar despre alți curieri transilvani care au fost oaspeții Buzăului, aflăm dintr-o însemnare din anul 1647³⁹.

Un curtean din solia lui Jerzy Krasinski⁴⁰, podstolnic al Poloniei, trimis în anul 1636 la Constantinopol, se plânge de tătari și Vasile Lupu. Rămân noaptea la Buzău, pe care-l descrie ca un oraș mare, cu două mănăstiri frumoase din zid (Episcopia și Banu – n.n.), o biserică, tot din zid (Sf. Îngeri) și alta părăsită, menționând că *din ruinele ei se vede că era frumoasă ca arhitectură* (biserica Neguțatori). Existența celor patru lăcașuri de cult poate fi un argument al unei populații destul de numeroase, dacă avem în vedere nesiguranța acelor vremi. Se amintește și de Râmnicu Sărat, pe care-l numește orașel, și despre care spune că *nu e nimic deosebit de văzut*.

O altă solie poloneză ce mergea la Poartă, condusă de Wojciech Miastkowski⁴¹ (1640), a ajuns la 19 martie la Râmnicu Sărat, unde este nevoită să poposească din cauza unui *ger mare și vânt rece*. Secretarul său, Achacy Tazycky, menționează că au fost găzduiți la diferiți locuitori și *vorbeam limbi diferite; cauza era vinurile bune, miedul și berea bună, dar a doua zi câțiva le-au plătit cu sănătatea lor și mergeam ca niște catări și chiar cum se spune, muți ca pești*.

Pentru a ajunge în Buzău, *trecurăm râul de la care-și ia numele orașul. Râul nu este foarte adânc, dar repede...are multă piatră și se revarsă pe întindere mare și are mult pește.... Din oraș ne-au întâmpinat patru steaguri de oșteni și căpitanul orașului* (probabil Barbu Bădeanu, amintit de documente în jurul anului 1640) *care era într-o caretă foarte frumoasă*, despre care afirmă că era mai bine construită și mai frumos ornamentată decât cele poloneze.

Arhiepiscopul Petru Bogdan Bacsic, vicar apostolic, care a călătorit prin Țara Românească pe la 1640, face referiri și la târgul Râmnic, despre care menționează că *odinioară a fost catolic* (sic !), *apoi a ajuns schismatic* (ortodox – n.n.), *din vina unui*

³⁷ *Călători străini...*, vol. IV, Ed. Științifică, București, 1972, p. 409; V. Căndea, *op. cit.* p. 175; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 138-139.

³⁸ *Ibidem*, p. 503.

³⁹ N. Iorga, *Socotelile Brașovului și scrisori românești către Sfat în secolul al XVII-lea*, Academia Română, Memoriile Secției Istorice, S. II-a, tom XXI, București, 1899, p. 13; A. Veresi, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țara Românească*, vol. V, București, 1938, p. 203.

⁴⁰ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 29; *Călători străini...* vol. IV, p. 119.

⁴¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 39-40, 50.

episcop care punea pe credincioși să plătească dări, informație eronată după părerea noastră, probabil fiind vorba de credincioși catolici care trăiau la acea dată în Râmnic. De altfel, Grigore Dănescu, autorul unui dicționar al județului Râmnicu Sărat, tipărit în anul 1898⁴², la capitolul “Populație” amintește și despre germani, evrei, greci, bulgari, unguri, italieni, turci etc.

În *Descrierea Țării Românești*, Bartolomeo Locadello, negustor din Bergamo, cu pretenții la tronul Moldovei, deoarece se considera fiul lui Aron Vodă, Buzăul și Râmnicul sunt menționate între orașele mari ale Muneniei, după Gherghița. În anul 1643, o solie poloneză condusă de Nicolae Bieganowsski,⁴³ a traversat zona Buzăului. În februarie și octombrie 1650, în drumul său spre Ierusalim, a trecut pe aici și învățatul rus Arenie Suhanov, stareț al mănăstirii Troițka Serghiev.

Călugărul franciscan Francesco Maria Spara, semnala în 1652 la Râmnicu Sărat *o bisericuță stricată*, ale cărei bunuri erau stăpânite de *schismatici*, precizând că *nu mai sunt catolici acolo, de mulți ani încoace*.

În însemnările unor martori oculari, unguri sau secui – Mikes Coloman, Ioan Nemeș de Hidveg și Cristofor Banffy – din armata trimisă de Gheorghe Rakocsy II să reprime mișcarea seimenilor din 1655, între alte informații, se menționează că la 23 iunie, are loc lângă Râmnicu Sărat, prima confruntare cu 500 de călăreți dintre cei răzvrățiți. Considerând necesară suplimentarea forțelor intervenționiste, Mikes solicită lui Rakocsy să trimită la Buzău alți 2000-3000 de ostași. În continuare se menționează că oastea ardeleană a intrat în Muntenia la 21 iunie, pe la Întorsura Buzăului (BODZA). Se consumă câteva confruntări între cele două tabere, dar abia la 4 august căpitani din Râmnic și Buzău s-au închinat lui Radu Șerban.

Suedezul Clas Brorsson Rolamb⁴⁴, care a călătorit la Poartă în anul 1657, ca sol al regelui Carol Gustav al X-lea, relatează în jurnalul său, publicat la Stockholm în 1659 și despre trecerea soliei prin Buzău. Menționează că pământul era roditor, dar că în zona de șes, *cea mai roditoare a țării*, ogoarele erau nearate și pustii, deoarece locuitorii se refugiaseră în zona deluroasă, *unde-și caută adăpost când năvălesc turcii și tătarii*. Despre locuitori spune că *sunt foarte chipeși, politicoși și îndatoritori*, precizând că la Buzău domnitorul avea o garnizoană de 2000 de oameni, ce aveau ca misiune apărarea hotarului cu Moldova.

Relatând călătoria în Moldova, Țara Românească și Rusia (1653-1654) a patriarhului Macarie al Antiohiei, arhidiaconul Paul de Alep, cărturar sirian⁴⁵, face referiri la sosirea într-un *târg mare numit Râmnic* (22 noiembrie 1653) și apoi *ne-am dus la un oraș mare numit Buzău, reședința unui episcop* (Serafim) n.n. și *a unei episcopii*. Descriind orașul, menționează *o mănăstire mare din piatră, a cărei biserică mare* (cu hramul Adormirea Maicii Domnului) *și foarte înaltă este din piatră, cu o scară înaltă și cu turle foarte înalte, iar deasupra este o cruce foarte mare*, remarcând monumentalitatea, evidentă și la acea vreme, a construcțiilor de la Episcopie. Menționează că a fost înființată de către Radu cel Mare, pe la 1496 (corect 1500), biserica fiind rezidită de Matei Basarab. Membrii soliei au luat parte la vecernia și liturghia de Sf. Ecaterina, fiind impresionați de evlavia și dărnicia credincioșilor, despre

⁴² G. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Râmnicu Sărat, București, 1898*.

⁴³ *Călători străini...* vol. V, Ed. Științifică, București, 1973, p. 193, 407.

⁴⁴ V. Cădea, *op. cit.*, p. 185.

⁴⁵ *Călători străini...* vol. VI, Ed. Științifică, București, 1976, p. 105-106, 270-271.

care se spune că sunt mai ospitalieri decât locuitorii din Moldova sau din alte așezări din Muntenia.

Joi, 25 mai 1654, solia a trecut din nou prin Buzău (BUKZA) și Râmnicu Sărat. La întoarcerea din Rusia, au fost întâmpinați și însoțiți de o gardă de ostași ,trimiși de domnitorul Constantin Șerban trecând, de asemenea, prin Râmnic și Buzău. Se face precizarea că, din lipsă de timp, nu a putut vizita mănăstirile din eparhia Buzăului, fiind nevoiți să plece repede, din cauza năvălirii tătarilor. În drumul lor către București constată că *am călătorit prin locuri pustii, singuratece și retrase și prin câmpii devastate și părăsite, până ce am încărunțit de spaimă (!)*.

Paul de Alep a mai rămas două luni în Muntenia, ultima relatare despre Buzău datând de la începutul anului 1658, când i s-au transmis informații din partea domnitorului Constantin Șerban, despre traseul dorobanților și seimenilor.

Învățatul turc Evlyâ Celebi⁴⁶, participant la expediția turco-tătară din anul 1659, cu scopul de a reprimă mișcarea antiotomană condusă de Mihnea al III-lea, în a sa *Carte a călătoriilor* (Seyahat-nâme; mijlocul secolului al XVII-lea), trecând în anul 1660 prin zona Buzăului, menționează că râul cu același nume (BUZADA) izvorăște din Ardeal și trece prin orașul Buzău. Despre râul Râmnic, cu aceeași obârșie, arată că trece prin orașul cu același nume (*marele Râmnic*). După ce târgul a fost incendiat, s-au îndreptat spre Buzău, *care era foarte înfloritor*, unde au ajuns în zori. Și aici au dat foc la case, locuitorii fiind luați robi. În același an turcii organizează o nouă expediție de pradă în zona Buzăului, de unde au luat *multe sute de robi și mii de cai de herghelie*, fiind nevoiți să dea *o luptă crâncenă pe dealurile Râmnicului*. Se mai relatează că au fost răpiți mulți locuitori, *cu copii și rudele lor* și că s-a luat ca pradă 170.000 de vite și cai și 400.000 de oi (!). Incendierea orașului de către turci, este confirmată și de documentul din 27 aprilie 1666, care menționează că *sfânta mănăstire era arsă și stricată*.

Câțiva ani mai târziu, același cărturar arată că Buzăul avea ca stăpân un boier care l-a primit cu mare cinste și l-a găzduit pentru o noapte. Menționează că orașul era așezat pe un șes, cu câmpii întinse, avea 600 de case și două mănăstiri, din care *una în construcție nouă* (Banu), *iar cealălaltă veche* (Episcopia), cât și o sută de dughene, confirmând astfel că, și la acea vreme, locuitorii se ocupau, în principal, cu agricultura, viticultura și grădinăritul, pe lângă negoț și activități meșteșugărești. Mai notează că este *un oraș foarte plăcut, împodobit cu vii și grădini* și că *sunt mulți bărbați arătoși și multe femei plăcute*. La plecare au trecut *râul Buzău de la marginea orașului, călare pe cai și timp de cinci ore am mers prin câmpii înfloritoare* (este vorba de județele Buzău și Râmnicu Sărat, până la granița cu Moldova – Focșanii Munteni).

De asemenea, face referiri la *frumosul oraș Râmnic*, unde *boierul acestui oraș* (probabil din familia Niculescu, ce avea o splendidă reședință în perimetrul actualei grădini publice) l-a primit *bine și cu cinste*. Vede Râmnicul ca un oraș frumos, așezat pe malul râului cu același nume, la poalele unui podiș, cu grădini și vii înalte. Notează că erau șase mănăstiri (!) și 500 de prăvălii, unde vindeau tinere fete. La plecare i s-au pus la dispoziție însoțitori și două harabale cu provizii.

Despre Buzău și Râmnic, amintește în însemnările sale (1676) și de la Croix⁴⁷, secretarul marchizului de Noitel, ambasador la Constantinopol, care a trecut prin cele

⁴⁶ A. Antalfi, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova*, în "Buletinul Comisiunii Istorice a României, XII/1933, p. 26; *Călători străini...* vol. VI, Ed. Științifică, București, 1976, p. 150, 362, 464, 471.

⁴⁷ *Călători străini...* vol. VII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 251, 256.

două orașe în drumul său spre Polonia. Scrierile unor misionari catolici – Giovanni Battista del Monte Santa Maria (1630-1689), vicarul apostolic Gabriel Tomasi (1660) și Francesco Maria Spara⁴⁸, fac referiri la existența unor locuitori de religie catolică, dar fără a avea preoți. Giovanni Battista, autorul unor scrieri despre Țara Românească (1687-1688), menționează că la Buzău era o episcopie schismatică (ortodoxă – n.n.) unde sunt mulți catolici, ca de altfel și în satele învecinate, dar nu există nici un preot și nici o biserică. Precizează că a botezat câțiva copii de 6 ani și a spovedit câțiva bărbați, care nu au putut face acest lucru până atunci, deoarece nu aveau preot. Constată că în satul Slimnic, din județul Slam Râmnic, exista o comunitate catolică de 30 de familii care la acea dată își ridica o capelă. Aici, del Monte a stat aproape un an, ceea ce denotă intenția Bisericii Catolice de a implanta catolicismul și în această zonă, dar se pare că eforturile nu au dat rezultate, deoarece documente ulterioare evidențiază doar existența unor locuitori de rit catolic, în mijlocul comunităților ortodoxe tradiționale.

Descriind călătoria sa de la Cernigov-Rusia, la Ierusalim (1704-1708), ieromonahul Ipolit Vâșinski⁴⁹ menționează că după ce a trecut prin Focșani și Râmnicu Sărat, *am venit la râul Buzău și l-am trecut* (prin vad – n.n.). Relatează că de la Buzău se văd munții foarte înalți de sare (zona Mânzălești-Lopătari), munți aflați în stăpânirea domnului muntean, deci și la acea dată sarea era venit domnesc. Precizează că sarea *merge până la Țarigrad* (Constantinopol, azi Istanbul) *pe mare*. Vede Buzăul lipsit de *întărituri* (ziduri de apărare); avea trei mănăstiri și șase biserici, la acea dată fiind episcop, Damaschin. Despre localnici spune că sunt *oameni veseli și au în cămări tot ce le trebuie*. În oraș, pe care îl consideră că *stă ca un sat și casele sunt lipite cu lut*, menționează existența unor negustori turci care se ocupau cu *târguiala*.

Un alt călător străin care a trecut prin județul Buzău, Bakis, menționează existența păcurii⁵⁰.

Antonio Maria del Chiaro⁵¹, secretarul italian al lui Constantin Brâncoveanu, amintește în scrierile sale și Buzăul, reședință episcopală ce și-a luat numele de la râul din apropiere, cât și punctul de vamă de la Milcov (Focșanii Munteni).

La rândul său, Samuel Kollsiri, doctor în teologie și medic, face referiri în însemnările sale la meteoritul care a căzut în județul Buzău: *această piatră meteoritică a căzut din cer acum patru ani, în mijlocul lunii ianuarie* (28 ianuarie 1709, la zece ceasuri din zi, după cum precizează în cronica sa Radu Greceanu) *în Țara Românească, lângă orașul Buzău, la o zi de drum de munții cu același nume*. Fenomenul este descris astfel: *iarna, pe zăpadă și pe gerul cel mai mare, puțin înainte de amiază, s-au văzut pe cerul senin, venind de departe, nori cu vuet surd ce s-a sfârșit cu mare zgomot când a căzut o masă parcă împinsă de forța tunului; aceasta s-a desfăcut în mai multe bucăți mai mari și mai mici, cântărind două, trei și mai multe libre de Viena, care au topit zăpada și au rămas niște bulgări mari, solizi, de culoare întunecată, străbătuți de vinișoare sau crăpături, și un miros de pucioasă*. Face precizarea că a văzut trei asemenea fragmente, pe care le-a examinat.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 139, 207, 231, 250, 431.

⁴⁹ Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 80; Ș. Papacostea, *Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit.*, în "Studii", XX/1966, p. 79, 92; *Călători străini...* vol. VIII, p. 247.

⁵⁰ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 76.

⁵¹ *Călători străini...* vol. VIII. P. 374, 630.

Generarul rus Baur, inginer de profesie⁵² (1734-1783), a ajuns la Buzău cu prilejul unor ridicări topografice. Prezintă orașul ca reședință episcopală, cu biserica catedrală, o bisericuță, alte două biserici din cărămidă, o biserică în afară de piață (Sf. Îngeri), o mănăstire din cărămidă (Banu), patru case de boieri, 40 de prăvălii și două heleștece.

Ahmed Resni⁵³, membru al unei solii care a mers la Constantinopol, și care a întocmit o descriere amănunțită a Munteniei, nota despre Buzău că are 200 de case și multe prăvălii, ceea ce denotă că și la acea dată comerțul era preponderent. Pe râul care trecea prin târg (iazul morilor – n.n.) erau 20 de mori; în oraș, unde își avea reședința episcopul, era un comandant de călărași, o stație de poștă (menzil) și un vameș (Buzăul - punct de vamă). Informațiile despre morărit, despre organizarea militară, administrativă și fiscală, coroborate cu date din documente de epocă, fac posibilă întregirea imaginii și realității din Buzăul acelor vremi. Mai menționează că se găsește din abundență grâu și alte cereale, brânză și untură, ceea ce înseamnă că agricultura continuă să fie principala ocupație a localnicilor, care creșteau și animale (vite, oi, porci).

Reverendul Edmund Chishull, din suita lordului Poget, nota la 1702 că domnitorul Constantin Brâncoveanu este *un ctitor al reînvierii arhitecturii, un ocrotitor al învățăturii*, amintind și de tipografiile înființate în vremea sa, inclusiv pe cea de la Buzău⁵⁴.

Într-o descriere din 1757 a Țării Românești, realizată la cererea expresă a autorităților imperiale austriece, este menționat și județul Râmnicu Sărat, cu 10.000 de familii, mai bine populat decât Buzăul, pentru care se indică doar 3000 de familii. De aceea îl cotează printre cele mai slab populate județe ale Munteniei, consecință a deselor confruntări militare și expediții de jaf. De asemenea, sunt amintiți căpitani de Buzău și Râmnic, Caloian și Vasile Scarlat⁵⁵.

Alți doi călători⁵⁶, englezul W. Hunter (1792) și germanul H. Reimers (1793) văd Buzăul *un biet sat cu bisericile și alte clădiri dăruite de către turci, care înainte a a-l părăsi i-au dat foc și l-au jefuit*. În scrisorile sale, Panzini (1776), menționează că Buzăul fusese ars de ruși⁵⁷, iar Ion Christian Struve, membru al soliei ce se deplasa de la Petersburg la Constantinopol (1793), menționează că *ambasada înainta în ținuturi abia ridicându-se după grozăviile războiului*, locuitorii fiind sărăciți din cauza jafurilor, câmpurile fiind acoperite *numai de buruieni sălbatice* (1791-1797; se referă, de asemenea, la confruntările ruso-turce purtate în apropiere de Buzău, la 31 iulie 1789, informație confirmată și de generalul conte-Alexandru de Langeron, emigrant francez ajuns general al armatei ruse, ce a călătorit prin Principate în anii 1810-1812 și apoi în 1828. După ce descrie Buzăul și Râmnicul, despre care cu aroganță consideră că în Franța ar fi putut fi socotite ca niște târguri mai mari, arată că zona era pustie, deoarece locuitorii erau fugiți în munți⁵⁸.

⁵² "Columna lui Traian", II, 1871, p. 105, 110, 114, 118, 120.

⁵³ Dim. Gh. Ionescu, *Istoria orașului Buzău*, Ed. Litera, București, 1979, p. 88.

⁵⁴ *Călători străini...* vol. VII, p. 196.

⁵⁵ Ș. Papacostea, *art. cit.*, p. 929-939.

⁵⁶ Dim. Gh. Ionescu, *ibidem*.

⁵⁷ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, București, 1920, p. 6.

⁵⁸ G. Fulgeriș (Gabriel Cocora), *Călători străini drumetind prin Buzăul de altădată*, în "Viața Buzăului", supliment, aprilie 1970.

Din cronică protosinghelului Naum Râmnicăeanu⁵⁹, aflăm că în urmărirea lui Ipsilanti, fugit din București la 21 mai 1807 și care a trecut cu mare greutate râul Buzău, umflat de ploi, au sosit în oraș 200 de turci sub conducerea lui Ibrahim Nazir Ghiaur Hasan. Negăsind pe Ipsilanti, turcii au ucis 230 locuitori, au robit pe alții și au incendiat mai multe case. La plecare, *pe drum au sclavit și două sate din districtul Buzău, Săgeata și Gălbinei* (Gălbinași). Este motivul pentru care locuitorii fugeau îngroziți în zona de deal și munte, fapt constatat și de francezul Roger de Dames (1808), urmare a războiului ruso-turc din anii 1806-1812⁶⁰. Scriitorul militar Alexandru Mihailovici Danilvski, autorul unui studiu despre războiul ruso-turc din anii 1806-1812, menționează că a fost nevoit să ocolească Râmnicul din cauza epidemiei de ciumă.

Contele de Moriolles⁶¹, un emigrant francez în Polonia care a călătorit în 1809 și prin Moldova, descrie primirea ce i s-a făcut la Râmnicu Sărat de un boier ce avea o *frumoasă locuință*, și care vorbea franceza foarte bine. Călătorii au fost serviți cu pilafuri și alte mâncăruri gătite după obiceiul turcesc, cât și cu cafea. În cele șase zile cât s-a stat la Râmnic, au aflat multe despre casele și îmbrăcămintea tradițională românească. Au vizitat viile gazdei, iar despre țărani arată că hrana cu mămăligă era neîndestulătoare. Mai menționează că pentru a nu fi găsite de năvălitori, grânele erau ascunse în gropi, dar deoarece deasupra pământul nu era umed, ascunzătorile erau repede descoperite.

În cartea sa, apărută în anul 1852 la Paris, Pertusier amintește și zona Buzăului, menționând că are informații că aici s-ar extrage aur și argint⁶², iar Raoul Perrin descrie cursurile râurilor Râmnic și Buzău și face referiri la vinul de Râmnic, despre care spune că *îmbată ușor și ar putea ucide*⁶³.

Arhitectul orașului Paris, Pigeroy, împreună cu Meusebach, care în călătoria lor au ajuns și la Buzău, descrie în *Judecățile* sale cum a fost primit în familiile unor funcționari, unde a fost servit cu dulceață, cafea și ciubuc, iar la masă s-a mâncat unt, castraveți, icre, *pui de tot felul*, pepeni, cafea și vin⁶⁴.

În memoriile sale, Poujade remarcă peisajul muntean, cu case pe acoperișurile cărora a văzut cuiburi de barză, iar în zona de câmp, mai multe fântâni. Plecând de la Râmnicu Sărat a parcurs un traseu *cu cultură inferioară* și a ajuns la Buzău, unde remarcă Episcopia, Seminarul și spitalul („*Gârlași*” – n.n.). S-a întâlnit cu episcopul, în timp ce acesta *punea la cale socotelile sale cu țărani*⁶⁵.

În vizită prin țările române (1818, 1820), Ignatie Iakovenko⁶⁶, funcționar la consulatul rusesc din București, relatează în însemnările sale, că *orașelul Buzău* este însemnat datorită Episcopiei, fiind așezat pe partea dreaptă a râului cu același nume. În piață erau mai multe prăvălii cu mărfuri diverse: unsoare pentru roți (păcură, obținută la acea dată prin gropi săpate la Sărata Monteoru). Consemnează trei mănăstiri (Episcopia, Banu și Nucet) și opt metohuri – Vintilă Vodă, Berca, Unguriu, Izvoranu, Cislău, Barbu, Găvanu, Ciolanu – și alte câteva biserici. Deși după constatările sale, Buzăul era slab

⁵⁹ Constantin Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. 273.

⁶⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 39.

⁶¹ Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 209-210.

⁶² N. Iorga, *op. cit.*, p. 18.

⁶³ *Ibidem*, p. 27.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 51.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 71.

⁶⁶ Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 209-210, 238.

populat (consecință a conflictelor militare și năvălirilor turco-tătare), îl consideră mai frumos decât Râmnicul, unde oprindu-se pentru schimbarea cailor de poștă, observă 30 case ca lumea și 300 case țărănești.

Este impresionat că în județul Buzău, pe care îl socotește ca bogăție al doilea după Mehedinți, *întâlnește oi pretutindeni*, ca de altfel în toată Valahia. Ca ocupații mai amintește albinăritul, cât și livezile de nuci, podgoriile și pădurile de stejar⁶⁷.

Medicul englez William Macmihai (1818)⁶⁸, găzduit o noapte într-un sat din județul Buzău, a dormit într-un bordei, împreună cu două femei și trei copii. Impresionat de mizeria în care trăiau menționează că *nici în Nubia, nici în Egipt, nu am văzut o mizerie umană mai desăvârșită*.

Au mai trecut prin Buzău elvețienii François Recardon și F. C. Laurencon⁶⁹. La releul de poștă de la Poșta Călmățuiului întâlnesc *o casă sărăcăcioasă și un grajd*. Au mai oprit la stațiile de poștă de la Buzău și Călmățui (Costești). Interesant este că în scrierile lor indică toate stațiile de poștă de pe traseul Iași-București.

Căpitanul croat Radistis⁷⁰, într-o *Descriere a Principatelor Române*, din anul 1822, consideră Buzăul ca oraș având aspectul unui sat mare, efect al deselor distrugerii din trecut. La acea dată constată o perioadă de relativă liniște internă, ca urmare a slăbirii atacurilor turcești. Treptat, Buzăul își capătă din ce în ce mai mult atributele unei așezări urbane, care îl vor așeza între localitățile importante ale Munteniei.

Prezent la Buzău la 20 noiembrie 1838, când se inaugura localul Seminarului Teologic, francezul Felix Colson nota că acesta este *un palat măreț, condus de episcop, un om de un luminat patriotism*⁷¹. Un alt francez, Theodor Margot⁷², aprecia în același an Buzăul ca *un oraș destul de mare, însemnat și chiar important*, fiind impresionat de frumusețea datinilor de Crăciun. Un an mai târziu, misionarii scoțieni Andrew A. Bonar și Robert Mc. Cheyne, care și pictau, ne-au lăsat o interesantă acuarelă cu imaginea unor clădiri din apropierea Episcopiei, catalogând Buzăul ca *un sat adorabil*⁷³. Tot în anul 1839, sârbul Vuici⁷⁴, notează pentru Râmnicu Sărat 200 de case și 2500 de locuitori. În anul 1837, contele rus Anton Nicoklaevici Demidov, a efectuat o călătorie în Muntenia și Moldova, impresiile sale fiind publicate în lucrarea *O călătorie în Rusia de miazăzi, în Crimeea, prin Ungaria, Valahia și Moldova*, editată la Paris, în anul 1839. Parcurgând un drum plin de hârtoape și anevoios din cauza ploilor abundente, ajunge cu mare greutate la Buzău, abia distingând prin ceață *clopotnițele verzi și zidurile albe ale unei mănăstiri mari* (Episcopia). După ce a reușit să treacă *un torent a cărei albie nici nu se umpluse* (iazul morilor), a ajuns la râul Buzău, *care curge printre niște maluri foarte râpoase*, pe care l-a trecut călare, abandonând trăsura. La Râmnicu Sărat poposește în casele boierului Niculescu – clădire în stil italian, cu galerii deschise. Despre Râmnic spune că este un oraș destul de mare, unde a văzut și un castel din cărămidă *în stil turcesc*. De asemenea, face referiri și la exploatările de huilă din zona Ojasca, la

⁶⁷ *Călători străini...* vol. VIII, p. 222-224.

⁶⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 72.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 107, 114, 181.

⁷⁰ Dim. Gh. Ionescu, *op. cit.*

⁷¹ *Ibidem*, p. 129.

⁷² *Ibidem*, p. 136.

⁷³ *Ibidem*, p. 127.

⁷⁴ Virgil Căndea, *op. cit.*, p. 199.

chihlimbarul de la Colți și Chiojdu și la izvoarele minerale de la Sărata Monteoru.

În perioada august-septembrie 1848, din inițiativa generalului Aupier, ambasadorul Franței la Istanbul, o misiune franceză a efectuat o vizită în zone din Moldova, Muntenia și Dobrogea, în scopul obținerii de informații cât mai exacte și complete. Căpitanul de geniu Cristien Sabatier și căpitanul Jean Desaint, împreună cu însoțitorii lor, au trecut și prin orașele Buzău și Râmnicu Sărat, urmând traseul poștei de călători. Se menționează stațiile de poștă de la Clondiru și Poșta Călnău, cu precizarea că la cea de a doua *erau cai de calitate*. Arată că la acea dată Buzăul avea 10.000 de locuitori și era unul din centrele de colectare a grâului pentru export. Tot aici se făceau schimburi de produse între locuitorii din zonele de deal, munte și câmpie, iar prin Galați se exportau grâne, vite, lână, piei, ceară, seu, miere, unt etc. Se fac referiri și la atelierele meșteșugărești de prelucrare a lemnului și metalelor. Au trecut râul Buzău prin vad, spre Râmnicu Sărat și Focșani, observând porțiuni întinse de pășuni nedestelenite și culturi de cereale cu mult grâu și puțin porumb. Râmnicul Sărat, cu 4000-4500 de locuitori, le lasă *o impresie agreabilă*: Precizează că din punct de vedere al situației sociale, țărănimea clăcașă din satele celor două județe trăia în mizerie, spre deosebire de proprietari, care trăiau în lux. Menționează și podul de piatră de peste râul Călnău (construit în anul 1831 – primul pod de piatră din Muntenia), indicându-se și numărul de locuitori pentru unele localități din traseu. De la Brăila spre București, prin Făurei, au trecut pe la Movila Oii, Luciu, Țuguia (lângă Caragele) Meteleul Lipănesc (500 locuitori), Meteleul Scutelnici (350 locuitori), Cotorca Mică (350 locuitori), Frecăței (azi Glodeanu Siliștea, 300 locuitori). Vorbind de Meteleu amintește că a văzut case din pământ, locuitorii folosind pentru foc tizic (balegă uscată)⁷⁵.

J. A. Vaillant, în cartea sa *La Roumanie*, se referă la primirea călduroasă ce i s-a făcut de către Elena Hrisoscoleu (văduvă din anul 1821), *reine de lieu*⁷⁶.

În drumul său spre teatrul de război din Bulgaria, colonelul norvegian Gunnar Sölfest Flood⁷⁷ ajunge la Buzău la 12 ianuarie 1877 și se cazează la Hotelul „Moldova” („Moldavia”, construit în anul 1866). Apreciază populația la 6 -700 de locuitori (în 1876, conform Almanahului Gotha, erau 25.767 locuitori), iar despre râul Buzău spune că era navigabil. Se declară oarecum satisfăcut de condițiile din hotel (4 lei pe zi și 0,60 banii serviciile) și apreciază înfățișarea orașului cu *străzile lungi și largi, nepavate dar destul de bine șoseluite; casele aproape toate cu un singur cat, multe vile frumoase*. Circulația nu era foarte mare, pe străzi trecând și căruțe trase de boi. În lungul principalei străzi comerciale (strada Târgului n.n.), erau dughene. Face referiri la militarii din garnizoană – un regiment de artilerie cu șapte baterii, dotate cu tunuri Krupp, efect al măsurilor luate în acest domeniu de domnitorul Carol I, un regiment de roșiori (Escadronul 6 Călărași) și puțină infanterie (Regimentul 8 Dorobanți înființat în anul 1876), despre care spune că erau cu toții foarte bine echipați.

Describe și podul de peste râul Buzău (inaugurat la 6 aprilie 1869; modernizat în anii 1939-1940 și în 1983-1984, cu un al doilea tronson), menționând că multe atelaje, pentru a evita taxa (20 bani pentru trăsură și 2 bani pedestrii), treceau râul prin vad, apreciind că râul are în parcurs lățimi variabile. Mai arată că din cauza debitului

⁷⁵ Al. Ungureanu, *O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în 1848*, în “Revista Arhivelor”, nr. 1/1969, p. 81-90.

⁷⁶ G. Fulgeriș, *art. cit.*

⁷⁷ Dim. Gh. Ionescu, *op. cit.*, p. 153; Virgil Căndea, *art. cit.*, p. 201-203.

inconstant, distruge malurile, cu efecte negative asupra căilor de acces, ceea ce a determinat pe domnitorul Carol I să dispună amenajarea unui nou drum, *o frumoasă șosea bine macadamizată*. Consideră că la Buzău se pot încartirui trupe însemnate, aici găsindu-se provizii din belșug. Se referă, totodată, la o mică moară de grâu acționată cu abur (proprietatea Zoe Filipescu), la o distilerie de ulei mineral (înființată în anul 1858 de Grigore Monteoru, în zona actualii stații CFR Monteoru), despre proprietar, spunând că este *cețățean din acest oraș...omul cel mai bogat din țară...exploatează mine de aur și are saline în împrejurimi*.

Pentru călătorii se folosea diligența, trasă la trap de șase cai, doi înaintași și patru de oiște. Amintește și podul de peste râul Călnău, care era păzit de un slujbaș și care, de asemenea, își surpa malurile (este primul pod de piatră din Muntenia, construit în anul 1831 și reparat în 1838 de către Anastasi Tarba Verusi, implicat în “afacerea” Tezaurului de la Pietroasa).

Buzăul este amintit și de către ofițerul de stat major P. Parensov, participant la campania din 1877/1878, care a luat parte și la manevrele militare desfășurate în împrejurimile Buzăului⁷⁸. Scriitorul Vsevolod Mihailovici Garșin⁷⁹, participant ca voluntar la aceeași campanie, se referă, în scrisorile sale, și la Buzău, la fel ca și ziaristul francez Fr. Kohn Abrest (1879), care și-a continuat apoi călătoria de la Buzău la București, cu trenul⁸⁰.

Cam acestea ar fi principalele relatări ale unor călători străini, care, deși nu prea numeroase, coroborate cu alte informații documentare, permit reconstituirea, cât mai aproape de realitățile timpului, a acelor vremi, dându-ne posibilitatea de a cunoaște evoluția celor două așezări, de la târgurile din secolul al XV-lea, la așezările urbane de mai târziu.

---

⁷⁸ Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 235.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 432.

⁸⁰ Virgil Căndea, *art. cit.*, p. 204.

PAGINI PAȘOPTISTE BUZOIENE

(II)

Alexandru GAIȚĂ

Sub presiunea evidentă a reacțiunii, dar și a maselor de bucureșteni, se ajungea la un nou guvern prezidat de mitropolit – gravă eroare – guvern din care vor face parte I.H. Rădulescu, St. Golescu, Cr. Tell, Gh. Scurtu – omul Londrei, Gh. Magheru, etc.. Numai cu titlul de secretari vor fi preluați în echipa guvernamentală A.G. Golescu-Negru, N. Bălcescu, I.C. Brătianu și C.A. Rosetti. La departamentul oștirii era menținut colonelul Ioan Odobescu, iar la Interne N. Golescu ceea ce se va constitui într-o nouă și nefericită eroare cu urmări aproape imediate. Această primă conspirație contrarevoluționară⁹⁵, din 14 iunie, ar fi trebuit să-i trezească pe liberalii moderați ce ocupau funcții de miniștri. Ezitățile revoluționarilor sau, mai degrabă, lipsa lor de experiență vor face ca situația să se complice. În speranța creșterii și demonstrării sprijinului popular la 15 iunie 1848 pe Câmpia Filaretului – devenită a Libertății – I. Voinescu II pronunța un discurs prin care anunța alegeri pentru o Adunare constituantă unde guvernul urma să-și prezinte toate actele sale pentru a fi verificate, aprobate sau în cazul că „*nu va fi răspuns la misia sa singura facere de bine ce cere de la popor, este de a porunci darea lor în judecată ca trădători ai patriei*”⁹⁶.

A doua zi, 16 iunie, ajungeau la București membrii Guvernului de la Izlaz, deși alte surse dau data de 20 iunie⁹⁷.

La 17 iunie A.T. Laurian de la Sibiu îi scria lui N. Bălcescu fiind extrem de interesat de mersul evenimentelor: „*Desființați rangurile, dați țăranilor în proprietate absolută cel puțin 6 pogoane; formați gvardie națională; toți românii, țărani și orășeni, să apuce armele; întindeți dreptul de alegere la toți*”⁹⁸.

Sfaturile liderului ardelean erau date, indirect, și de milioanele de români de peste munți. Și B. Aricescu îi scria, tot de la Sibiu, lui Bălcescu: „*Ochii tuturor fraților români sunt ațintiți asupra voastră*”⁹⁹.

Odată stabilit la Focșanii Moldovei consulul țarist Kotzebue îi comunica la 18 iunie mitropolitului Neofit anunțându-l, în primul rând, de trecerea trupelor rusești în Moldova și de dorința Rusiei ca acesta să formeze o căimăcămie, în cazul refuzului întoarcerii lui Gh. Bibescu, și astfel să se revină la „ordine” în sensul ordinii de tip Regulamentar organic. Condiția revenirii la ordinea rusească era o condiție fără de care,

⁹⁵ C. Rezachievici, V. Stan, *op. cit.*, p. 840.

⁹⁶ A. Stan, *Adunarea Națională reprezentativă în practica revoluției române de la 1848*, în *Revista Arhivelor*, LV, vol. XL, 1978, nr. 3, p. 254-255.

⁹⁷ C. Căzănișteanu, M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.*, p. 35-36.

⁹⁸ A. Stan, *Revoluția română de la 1848*, București, 1987, p. 112.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 113.

în opinia Rusiei, nu se putea arunca „*valul uitării asupra multor fapte comise și a multor rele proiectate*”.

În afara faptului că în viziunea Imperiului țarist, dar și pentru a se demonstra altora, că „*românii nu pot să se guverneze singuri*” ultimele cuvinte relative la „*rele proiectate*” duc la concluzia că diplomația rusească era deja încunoștiințată de viitoarele acțiuni ale Guvernului Provizoriu pe căi cel puțin neoficiale¹⁰⁰.

Relativ la scrisoarea consulului chiar unul dintre istoricii nu prea favorabili figurilor revoluționare de la '48 nota „*Și, coincidență foarte suspectă, în aceeași zi izbucnește la București o încercare de înlăturare a Guvernului provizoriu prin mijloace violente*”¹⁰¹.

Adunarea proprietarilor de la sala „*Momolo*”, va degenera chiar în confruntări fizice între participanți, dar ea va da un impuls coloneilor Odobescu și Solomon să treacă la acțiune. În cursul zilei de 18 iunie și în noaptea de 18 spre 19 iunie elementele reacționare, împreună cu un grup de ofițeri vor organiza o lovitură bazată și pe un grup de 40 de militari din Regimentul 3 infanterie și pe câteva elemente din Divizionul 1 cavalerie. Căpitanul C. Racotă, care sosise cu știrea apropierii armatei din Oltenia, va sesiza o situație anormală la nivelul de comandă și mai ales în cererea colonelului Odobescu ca acesta să se întoarcă în Valahia Mică.

Spre orele prânzului, în data de 19 iunie, odată cu prezentarea ofițerilor din garnizoana București la guvern pentru a-l „*felicita*”, un grup de militari din cazarma infanteriei, comandat de căpitanul M. Boboc, va trece la arestarea membrilor guvernului. Iată cum nota momentul A.G. Golescu: „*au năvălit o sumă de soldați prin toate camerele palatului și m-am văzut înconjurat de o mulțime de baionete, dimpreună cu d. Eliad, Nicolae și Ștefan Golescu și d. Bălcescu*”¹⁰².

Vestea arestării guvernului s-a răspândit ca fulgerul și masele de bucureșteni au înconjurat Palatul încercând să-l elibereze. Oamenii căpitanului Boboc vor deschide focul ucigând șapte cetățeni și rănind alți opt punând, totodată, în derută mulțimea. În aceste momente de grea cumpănă, se distinge gestul râmniceanului Pavel Zăgănescu (1815-1897) care va pune la dispoziția Gărzii naționale, comandate de colonelul Sc. Cretzulescu, armele pompierilor. Și căpitanul Racotă va mobiliza și înarma mulțimea care, înfuriată de încercarea de a fi masacrată, va rupe uluci din garduri, va scoate pietre și cărămizi, va devaliza magazinele de arme pentru a se înarma și a riposta.

În această situație dificilă se vor distinge trei monahi dintre care doi cu puternice legături buzoiene: „*... eu cu înfocatul meu coleg, Ilarion, am pus în poziție pe amicul nostru Ambrozie de-a încălecat, în acea învălmășeală, pe tun, pentru încurajarea și întărirea poporului contra reacției. De aici, câteșitrei, confundați între noi, purtam mult timp supranumele de ... Popatun*”, nota peste decenii în memoriile sale ierodiaconul Ipatie Petrescu. Un alt martor ocular consemna și el: „*peste câteva minute văzui preoții sfântului altar al bisericii ortodoxe călări pe tunuri. Între dâșșii am recunoscut pe popa Ion Snagoveanu și popa Dionisie, actualul episcop al Buzăului*”¹⁰³.

Alături de Popa Tun se afla și I.C. Brătianu care scăpase de maiorul contrarevoluționar Locusteanu ce îl căuta, cu sabia în mână, fiind perceput, nu numai de

¹⁰⁰ An.1848, vol. II, p. 655-657.

¹⁰¹ S. Albini, *op. cit.*, p. 97.

¹⁰² An. 1848, vol. II, p. 88.

¹⁰³ *Amințirile colonelului Lăcusteanu*, publicate de Radu Cruțescu, București, 1935, p. 115.

către acesta, ca „*cel mai turbat revoluționar*”, conform amintirilor subiective lăsate de colonelul Ion Voinescu I¹⁰⁴.

Colonelul Ion Voinescu I. va „vedea” altfel lucrurile, desfășurarea evenimentelor: „*Din nenorocire un arnăut al Magherului, fie din ordin – aluzie clară la 24 februarie parizian –, fie de la sine a tras (de) după fereastră cu carabina și a lovit un soldat. La această detunare, poporul adunat crezând pe guvern în pericol (ceea ce era real n. n.) se aruncă supra oștirii și o atacă cu pietre; soldații văzându-se atacați pe nedrept au pierdut răbdarea, făcu foc aspra gloatii și culcă jos 13 individe*”¹⁰⁵.

Încercarea colonelului Solomon de a obține sprijinul trupelor de infanterie se va solda cu un eșec mai ales că pompierii și Divizionul 1 cavalerie al căpitanului N. Mavrocordat, rămăseseră credincioși jurământului depus Guvernului Provizoriu, iar acum se alăturaseră populației revoltate.

Urma, logic, arestarea coloneilor Solomon și Odobescu, a maiorului Locusteanu și înaintarea acestora în fața unei Curți militare. Deși populația cerea aspra pedepsire a acestora va interveni vechea meteahnă a relațiilor de familie, a intereselor oculte sau unele obligații de natură financiară. Eliade, la înmormântarea victimelor, nu se sfia – bazat și pe ascendentul moral pe care îl avea asupra maselor – să spună: „*Să iertăm pe cei ce au comandat să se facă foc asupra fraților lor, să-i iertăm ca niște adevărați creștini, ca să ne ierte și pe noi Dumnezeu*”.

Știind decretul de desființare a pedepsei cu moartea mulțimea va cere cu tărie, dar și întârâtată de discursul împăciuitorist, „*la ocnă pe toată viața*” ceea ce era, ținându-se cont de vărsarea de sânge făcută, o cerere normală. Nu a fost nici prima și nici ultima oară când mulțimile cădeau victime neînțelegând jocurile politice obscure, solidaritățile de clan și interese.

Urmare a loviturii eșuate la Regimentul 1 va fi numit maiorul Pandele Cerchez, la Regimentul 2 maiorul R. Goleescu, iar căpitanul Grigore Marghiloman primea comanda Batalionului 1 din Regimentul 1 infanterie.

În evenimentele de la 1848 vor fi implicați mai mulți Marghilomani. Astfel, se poate aminti figura lui Mihai (Mihalache) A. Marghiloman (n. 1819), Ion (Iancu) A. Marghiloman (1817-1892) – primarul Buzăului și tatăl viitorului prim-ministru, Nicolae Marghiloman (n.1816) comandat de panduri la Mehedinți sau Hristodor Marghiloman administrator la județul Gorj – ultimii dintr-o ramură olteană.

Pentru poziția adoptată cu ocazia evenimentelor locotenentul Pavel Zăgănescu va primi comanda campaniei de pompieri, căpitanul Nicolae Teologu va fi reîncadrat în armată, iar alți ofițeri vor fi avansați.

În această perioadă la Buzău era prezent Barbu Bălcescu. Acesta, în 18 iunie, îi scria fratelui său Nicolae imediat după ce ținuse în fața buzoienilor o cuvântare: „*Înștiințează-ne de acolo, trimiteți instrucțiuni scrise; nu se mai află nici o instrucție slobozită aici; poporul de aici voiesc și doresc a ști și ce se lucrează acolo*” spunea Barbu care, în continuare, cerea: „*Trimite-ți gazete prin județe, și chiar din cele mai noi; sunt sumă de doritori pentru a se abona. De m-aș putea uni la duhuri cu Filipescu, i-au asupra-mi și cheazășie pe oricine va voi că județul Buzău s-ar face în stare de a da exemplu la celelalte 16 județe*”¹⁰⁶.

¹⁰⁴ C. Rezachievici, V. Stan, *op. cit.*, p. 847.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 845.

¹⁰⁶ *An. 1848*, vol. I, p. 654-655.

Oricum, nerăbdător, dar și în necunoștință de cauză, acesta încheia: „*nu știu cum să fac, nu cunosc din ce sistemă (partid) este Filipescu, el lipsește, o să vie azi*”¹⁰⁷.

În aceeași zi, prin adresa nr. 208 Magistratura Buzăului (primăria) se adresa ministerului „*Trebilor din Lăuntu*” felicitând guvernul „*pentru noua Constituție*” și amintind că: „*poporul se află în liniște și este gata a jertfi guvernului tot ce i s-ar cere pe bazele Constituției. El se îndeletnicește cu alcătuirea Gardei naționale și subiscăliții stăruie neconținut înscriindu-se până acum un număr de 130 de orășeni, car de astăzi au și intrat în funcție*”¹⁰⁸.

Duminică 20 iunie, după organizarea Gărzii naționale, va avea loc la Buzău prima mare manifestație a buzoienilor, în fața primăriei, manifestație ostilă boierilor Hrisoscolei, fii agăi Dumitrache, care deși afișaseră o poziție pro-revoluționară, erau urâți de orășeni. Manifestația destul de virulentă și oarecum incitată de vechi prezențe franceze și poloneze din oraș va duce rapid la părăsirea urbei de către vârfurile boierimii locale „*simțindu-și viața și bunurile în primejdie*”¹⁰⁹.

Situația tensionată și efectiv explozivă de la Buzău nu putea să nu ducă la schimbări. Trimis de guvern pentru a-l întâmpina la Focșani pe Talaat Efendi, Nicolae Bălcescu sosește la Buzău în data de 22 iunie orele 17. El va fi nevoit să rămână în oraș mai mult decât își propusese deoarece „*apa Buzăului e mare și anevoie de trecut*” așa cum singur constata și îi comunica lui Al. Golescu-Negru la București.

În continuarea misivei „*buzoiene*” – publicată cu ocazia centenarului revoluției – Bălcescu consemna: „*Îți scriu ca să-ți arăt că starea lucrurilor prin sate merge cam moale. Măsurile noastre pentru proprietate, lăsând lucrurile în starea veche, sunt cam vătămătoare, căci țăranii nu cred făgăduielile și zic că di ce nu li se dă (pământul) acum*”.

El recunoaște, mai departe, către Arăpilă: „*Noi am făcut (o) greșală, căci trebuie a ne folosi de biruință ca să le scădem deocamdată măcar iobăgia. Noi am biruit și rodul biruinței l-a luat împotrivicii noștri*”. Urma, logic, întrebarea: „*Acum ce trebuie să facem?*”. Și secretarul guvernului, ce venise împuternicit la Buzău nu numai pentru a primi pe Talaat Efendi, propunea să se publice, cât mai repede, prima proclamație privind anularea iobăgiei sau o alta într-un limbaj cât mai accesibil masei țărănești. Totodată el propunea „*revoluționalizarea*” țăranilor pentru a-i opune, în caz de necesitate, Obșteștii Adunări pentru că altfel: „*revoluția noastră, care este politică și soțială, se perde pe jumătate, poate și toată*”.

Relativ la oraș Bălcescu scria: „*Aicea, în Buzău, am găsit pe prezidentul Magistratului, I. Marghiloman, pe polițaiul C. Drăgulănescu și pe profesorul Grăjdanul foarte reacționari, stăvilind administrația în lucrarea ei și căutând să răspândească fel de fel de intrigi între orășeni, împiedicând formarea gvardiei. Am hotărât să se suspendeze vremelnicește prezidentul Marghiloman ce încă din București am auzit că este foarte blestemat și am hotărât a-l raplasa cu Ghiță Dăscălescu, ce se bucură de cea mai bună opinie și care e recomandat și de N. Golescu și are mare influență în județ*”¹¹⁰.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Ibidem, p. 649.

¹⁰⁹ D. Gh. Ionescu, *Istoria orașului Buzău*, București, 1979, p. 141.

¹¹⁰ Încă nu știm dacă Bălcescu a fost însoțit la Buzău de secretarul său particular, Pantazi D. Ghica (1831-1882), viitor prefect la Curbură. Diploma acestuia, nr. 18026/3349/26.05.1864, îi va fi eliberată de M.O.F., inițierea făcându-se în 9 decembrie 1863 (cf. H. Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 341-342).

Registratorul Costache Ciochinescu, de la cârmuirea buzoiană, va fi numit de Bălcescu în postul de polițai al urbei și se poate spune că dacă în privința primarului și a fostului polițai Bălcescu avea dreptate, în cazul profesorului Grădeanu el greșea. Acesta se va dovedi unul dintre cei mai hotărâți revoluționari, atitudine pe care o va menține și în fața celor ce îl vor ancheta, sub ruși la Văcărești, în iarna lui 1848 și în primăvara lui 1849, spre deosebire de poetul revoluționar Ioan Catina, de exemplu, care a avut o cădere greu explicabilă mai ales că fratele îi fusese asasinat de cei de după 13 septembrie 1848.

După tentativa de răsturnare a guvernului, Bălcescu cerea colegilor: „*să umblați mai cu energie. Căutați să vă folosiți de victoria dobândită, care ne va da mare putere, de vom ști a trage, prin energia și activitatea noastră încrederea poporului*”. Îndemnul final: „*Fiți mai revoluționari, că am făcut mari greșeli*” se arăta, din păcate, premonițional.

Dacă până acum rolul de coordonator, de conducător delegat ocult al Bălcescului nu s-a văzut prea clar, prin indicațiile – ce vor urma în scrisoare – relative la regulamentul Gărzii naționale, acesta va reieși. Se poate adăuga ideii poziția creată fratelui Costache, în plan intern, dar și cu importante însărcinări externe ulterioare, inițierea unor Cluburi revoluționare de oameni tineri și, îndeosebi, indicarea manevrelor necesare dezorganizării „*partidei Câmpineanului*” precum și luarea de măsuri de supraveghere a unor lideri revoluționari de la Prahova. În plus indicațiile pe care le dă cu privire la modalitățile de a se întocmi și de a se publica unele norme legislative, aprecierile asupra unor membri ai echipei guvernamentale și a eventualelor permutări și redistribuiri toate duc la imaginea unui lider într-o poziție cheie în cadrul revoluției. Un simplu secretar al guvernului, echivalent al lui Albert sau Cremieux, fie și de suprafața Bălcescului, nu-și putea permite a aprecia echipa ce se afla la putere și nici într-un caz în a o îndruma în felul rezultat din excepționalul document publicat de Gh. I. Georgescu-Buzău la 1948¹¹¹.

Relativ la înființarea de Cluburi politice, ale tineretului, poate surprinde că acestea erau, în viziunea lui Bălcescu, destinate nu numai combaterii reacțiunii, dar și pentru a se împiedica pe unii guvernanți: „*d-a ești din programul revoluției*”. Sintagme de genul „*privegheți pe...*”, „*dați un post lui...*”, „*este vremea*”, „*împărțiți-vă lucrarea*”, „*faceți propagandă contra...*” sau „*faceți schimbările cuvenite ca să puteți îndestula deosebitele ambiții*” duc iarăși, în mod inevitabil, la concluzia că poziția lui Bălcescu în guvern și în revoluție era departe de aceea a postului oficial primit. El echivala poate, așa cum mai aminteam, cu cel al lui Cremieux, cel ce va avea discuții furtunoase cu frații bucureșteni – vechi cunoștințe de la 1848 – în luna iulie 1866. Scrisoarea sa din Buzău nu este nu numai una adresată unui vechi prieten sau a unui „*frate*”.

Adresa nr. 3328 din 21 iunie 1848 a ministrului de Interne către administratorul de la Buzău, încredințată lui Bălcescu, se cere și ea a fi analizată deoarece, deși în preambul se arăta că secretarul guvernului era însărcinat cu întâmpinarea diplomatului turc se continua: „*se scrie dumitale a da dumnealui Bălcescu toată ascultarea și să îndeplinești cu întregime toate dispozițiile ce va găsi dumnealui cu cale a se lua atât în împrejurarea de care s-a vorbit, cât și în orice alta privitoare la osebitele măsuri și întocmiri hotărâte din partea guvernului pentru administrația aceluia județ*”¹¹².

¹¹¹ Gh. I. Georgescu-Buzău, *O scrisoare inedită a lui N. Bălcescu*, în Studii, II, 1948, nr. 4, p. 175-180.

¹¹² Cornelia Bodea, *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, București, 1982, p. 689-691.

Sosirea chiar în după amiaza zilei de 22 iunie la Buzău, la nici două zile de la manifestația buzoienilor ne face să credem că și unele surse locale, anterior implantate, au raportat situația explozivă din urbe, dar și naivitatea lui Costache Bălcescu (1819-1902) în fața jocului ocultat al autorităților locale de dinainte de revoluție aflate, încă, în funcții de decizie. Ca urmare a măsurilor hotărâte de N. Bălcescu la 1 iulie administrator, nou numit, la județul Buzău va fi Scarlat Voinescu de la Olt.

Acesta era fiul pitarului Ștefan Voinescu și era frate cu Ion Voinescu I (1812-1855) amândoi făcându-și studiile în Franța și amândoi, la întoarcere, intrând ca ofițeri în armată. Sc. Voinescu va face parte din „*Frăția*” chiar din anul 1843 având deja unele angajamente din perioada studenției ce îl recomandau îndeajuns. Căsătorit cu o buzoiancă, Profira Liașcu, fiica medelnicerului Nicolae de la Vernești ce-i va asigura, prin imensa moșie Schit-Beciu, o bază economică confortabilă, el se va număra, astfel, printre generoșii donatori către „*Asociația literară*”, iar la 23 iunie 1848 era deja numit prefect de Olt.

Prin tactul său deosebit va reuși să-și atașeze populația Slatinei care, nemulțumită, în seara zilei de 6 iulie „*purtând stindarde tricolore ale nației*” va cere, cu hotărâre, reîntoarcerea sa de la Buzău la Olt. „*Prin urmare eu pe deoparte, i-am încredințat că le voi împlini cererile, după care au plecat cu toții liniștiți*”, scria I. Iorgulescu de la Olt în raportul nr. 2948, trimis prin ștafetă, la Ministerul de Interne¹¹³. Totuși decretul nr. 207 al Guvernului Provizoriu, de numire a lui Sc. Voinescu la Buzău, se va dovedi mai tare decât doleanța slătinenilor¹¹⁴. Ca secretar al județului, Sc. Voinescu îl va promova, de la primărie, pe Iorgu Dumitrescu, element onest și care, la 8 septembrie, va fi trimis de Guvern în aceeași funcție la Slam Râmnic¹¹⁵.

Încă înainte de izbucnirea revoluției din Țara Românească mulți dintre profesorii ardeleni se vor întoarce aici pentru a sprijini revoluția. La Prahova sosea Ioan Ghermaniu Codru (Codru Drăgușanu), iar la Vălenii de Munte, din fostul județ Saac, sosea Maniu Almășanu. În punctul sensibil Focșanii Munteni din Slam Râmnic vor sosi Ioan Filimon, Gavriil Munteanu, Aron Pumnul, la Buzău Petre Sucișu Mureșanu, la Brăila Dim. Pizu (Pisso) – viitorul dascăl de la schitul Nifon, Dionisie Romano de la „*Seminarul Chesarie*” de dinainte de 1840, la Craiova Ioan Puianu și C. Lecca, iar la București V. Maiorescu, St. Niagoe, Aaron Florian, Ioan Maiorescu, A.T. Laurian, Ioan Axente Sever și C. Roman¹¹⁶.

Dacă la începutul revoluției Ministerul de Interne se vedea nevoit să indice cărmuirii de la Slam Râmnic să dea o „*bună deslușire*” țăranilor cu privire la rolul Gărzilor naționale¹¹⁷, odată lămurii aceștia vor aflui spre noua formație, în mod conștient, devenind elemente de nădejde pentru noile autorități revoluționare.

În data de 21 iunie 1848 la Focșanii Munteni se va desfășura o mare manifestație populară dedicată revoluției, zilei de 11 iunie. Ecoul acesteia va fi imediat în ținuturile proxime din Moldova – Tecuci, Covurlui, Putna – îngrijorând autoritățile moldovene și pe ruși. Orașul fiind comun ar fi fost imposibil să se împiedice participarea moldovenilor la manifestație și Scarlat Filipescu va menționa Bucureștiului, cu satisfacție, participarea

¹¹³ An. 1848, vol. II, p. 319-320.

¹¹⁴ Ibidem, p. 358-359.

¹¹⁵ M. Regleanu, op. cit., p. 441.

¹¹⁶ Al. Gaiță, Profesorii ardeleni la Buzău în secolul al XIX-lea, în Angustia, 2, 1997, p. 433-437.

¹¹⁷ A.N.I.C., fond M.I., Div. Adm., dosar 19/1848, f. 7.

acestora¹¹⁸. În 21 ianuarie 1849 la Văcărești „Comisia alcătuită pentru cercetarea celor amestecați în fapte revoluționare” îi va reproșa căpitanului N. Șonțu – primarul orașului – faptul că a fost nu numai spectator, dar și organizator „ca o autoritate însemnătoare către orașeni glăsuind și cuvântând împreună cu cârmuitorul și cu profesorul școlii”¹¹⁹.

Acuzațiile Comisiei se bazau și pe relatarea apărută la 2 iulie în nr. 50 al „Vestitorului Român”.

Mulți dintre moldovenii participanți vor merge până acolo încât își vor oripila propriile autorități venind, în Moldova, cu eșarfe sau cocarde tricolore ce aminteau de revoluția europeană. Pare illogic, dar Stărostia de Putna, în 24 iunie, va solicita autorităților din Focșanii Munteni, deci tot unor români, ca acestea să împiedice pe munteni de a mai veni în Moldova „purtând asupra-le cocardă și eșarfe românești”, dar politicul și prezența rusă masivă ducea și la asemenea atitudini¹²⁰.

Rapoartele responsabililor dinspre partea Munteniei îl vor convinge pe domnitorul Mihail Sturdza să ia unele măsuri de „carantinare ideologică și politică” și, mai mult, să întreprindă demersuri pe lângă Suleiman Pașa la București ca „să prăbușească” revoluția.

Capturarea curierului lui Sturdza, în Focșanii Munteni, va da nou prilej de escaladare a tensiunilor din zonă.

Un fapt mai puțin cunoscut este acela că prin adresa nr. 3616/28.06.1848 Ministerul de Interne îl numea ca administrator la Slam Râmnic, în locul lui Filipescu, pe I.C. Brătianu. „Cheia” de la Focșanii Munteni trebuia dată în mâna unui element forte care urma să meargă „îndată la acel județ și a intra în îndatoririle slujbei”. Intervenind cel de-al doilea complot contrarevoluționar „Firfircă” – cea mai mică monedă a epocii și aflată în buzunarul oricui – se va ocupa cu un zel extraordinar în doborârea elementelor reacționare organizându-i pe bucureșteni. Aceștia îi vor da porecla amintită datorită „ubicuității” Brătianului din acele momente.

Într-o corespondență din Focșani, pentru „Pruncul Român” din 15 iulie, se relatează despre o posibilă retragere peste Prut a trupelor rusești spre a nu fi contaminate cu „sămânța constituției noastre”. Același corespondent sublinia că: „Plecarea rușilor a amorțit pe reacționari și a deșteptat speranța fraților moldoveni”. Era și o reacție la misiunea de recunoaștere făcută în Moldova de căpitanul N. Șonțu la cererea guvernului, dar pe cheltuială și risc propriu. Faptul îi va fi imputat violent la Văcărești în ianuarie 1849: „adică de a se duce peste hotar și a aduce știință despre venirea trupelor rusești, care această misie a îndeplinit-o cu eczacitate, pre cât i-a fost prin puțință aducând știință și de numărul soldaților ce a văzut”¹²¹.

În 30 iulie de la Slam Râmnic se raporta Bucureștiului relațiile deosebit de încordate cu ținutul de peste Milcov iritat de manifestațiile revoluționare și, acum, dornic de a întrerupe contactele umane pentru ca moldovenii să nu aibă informații și „spre a putea prelungi timpul tiraniei asupra fraților moldoveni cari doresc a fi și dânșii

¹¹⁸ Gh. Platon, *Ecouri ale revoluției muntene și maghiare în anul 1848-1849 în Moldova*, în *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza, Iași*, seria III-a, Istorie, tom. X, p. 39.

¹¹⁹ M. Regleanu, *op. cit.*, p. 120.

¹²⁰ *An. 1848*, vol. II, p. 523-524.

¹²¹ M. Regleanu, *op. cit.*, p. 120.

*dreptate și frăție, și a căror dorință va cresce tot mai repede, văzând-o la noi*¹²² așa cum se exprima semnatarul documentului.

Deși unii autori insistă asupra unui „*proiect de instrucțiunile comisarilor propagandiști*” din luna iunie și asupra unei secții a guvernului, din cele patru, aceea a „*propagandei în țară*” instituția comisarilor de propagandă era deja o realitate în revoluția franceză cunoscută studenților noștri.

În opinia Guvernului Provizoriu aceștia trebuiau să lămurească populația și în special pe țărani asupra drepturilor pe care Constituția le conferea, să îndepărteze teama de o intervenție străină și de a se ocupa de alegerile de deputați pentru Adunarea constituantă.

În decretul guvernamental nr. 90/1848¹²³, după un preambul relativ la faptul că nu toți țărani „*cunosc încă bine proclamația, nici adevărul înțeles*” și că „*din aceste netălmăciri se izbăvește pagubă proprietarilor și stavilă liniștei publice*” se cerea ministrului de Interne: „*Să trimiți numai îndată prin toate județele câte un comisar și chiar câte doi prin cele ce sunt mai bântuite de reacționari*”.

După cele două tentative de înăbușire a revoluției Guvernul Provizoriu înțelegea să se conformeze presiunilor tinerilor creând instituția comisarilor de propagandă după model francez, deși unii dintre membri vor avea adevărate „*migrene*” privind suma alocată.

Un prim proiect de instrucțiuni pentru comisarii de propagandă va vedea lumina tiparului peste o jumătate de veac și conform acestuia la recrutare se cerea între altele: „*Să nu se amăgească în alegerea oamenilor după vorbele lor, ci să aprofunde în viața lor trecută și în faptele lor ca să nu se înșele în alegere*”¹²⁴. O altă îndatorire a comisarilor a fost aceea de a îndepărta „*dintre țărani frica de armii străine ce vrăjmașii din lăuntru le insuflă (...) și să-i încredințeze că nu va călca niciodată picior înarmat în țară*”¹²⁵.

Relativ la acest ultim aspect surprinde eludarea unor realități proxime – rușii trecând Prutul la 18 iunie, așa cum îl anunțase Kotzebue pe mitropolitul Nifon și mai ales când aceștia priviseră cu mânie, din Focșanii Moldovei, proferând amenințări către manifestațiile din Focșanii Munteni. Or este vorba de oarecare orbire politică or se poate înțelege că încă mai existau unele înțelegeri secrete, în plan european, deși declarația țarului Nicolae I nu lăsa prea mult loc de manevră, iar în privința unor presiuni discrete asupra Saint Petersburgului, începând din 12 august 1822, nici nu putea fi vorba, lojele fiind închise de țarul Alexandru I (1801-1825).

În conformitate cu decretul 92/24.06.1848 comisarii de propagandă deveneau adevărați „*preoți ai Constituției*”, iar cei chemați a ocupa asemenea posturi erau profesorii de la școlile normale și candidații de învățători de la sate.

Începând cu lunile iunie-iulie activitatea acestora va fi percepută la nivelul județelor. Astfel, la Rm. Sărat apare Aron Pumnul (1818-1866), profesorul A. Fortunati, Ion Filimon, Petre Sucișu Mureșanu și Gavriil Munteanu, văr cu A. Florian. Așa cum amintea S. Albin: „*comisarii de propagandă erau aleși în cea mai mare parte din elemente tinere, cele mai devotate cauzei revoluției, dintre tinerii veniți din Transilvania,*

¹²² An. 1848, vol. III, p. 85-87.

¹²³ „Monitorul român”, I, nr. 3, din 6 iulie 1848.

¹²⁴ Cornelia Bodea, 1848 la români, vol. II, București, 1982, p. 692-693.

¹²⁵ Ibidem.

*plini de însuflețire națională, și din câțiva călugări zeloși, fervenți apostoli ai dreptății și ai frăției*¹²⁶.

De la Argeș se vor remarca frații Turnavitu. Tot în domeniul propagandei Guvernul Provizoriu va iniția strângerea de semnături pe două adrese ce urmau a fi înaintate țarului și sultanului. Se dorea astfel a se demonstra că poporul susține Constituția și că nu era vorba de un grup de agitatori sau de „comuniști” ce o promovaseră.

Profesorii școlilor normale, din reședințele județene, vor instrui pe învățătorii de la sate. Profesorilor li se adresa Guvernul spunându-le: „*Fă, domnule profesor, din învățător organ fidele ale libertății trimite-i în sate a lumina pe frații lor și totodată a le insufla spiritul păcii și al bune rânduiei, căci numai buna rânduială poate a ne întări libertățile, fă din trimiși apostoli închinați libertății, iar nu demagogi și turburători*”¹²⁷.

Cu o retribuție deosebită, 500 de lei pe lună, apar în calitate de comisari la Rm. Sărat în 27 iunie, ierodiaconul Chesarie, Gh. Pavlu, Gh. Navrodolu și Ștefan Barbu, iar din 19 iulie se adăugau ieromonahul Eugenie, diaconul Iosif și Ioan Amărăscu. Din 5 august, tot la Râmnic vor apare, „*adăugați în urmă*”, Aron Pumnul și Ioan Buciteanul.

Mulți ardeleni veniseră să ajute Guvernul Provizoriu în opera de propagandă la apelul făcut de Al. Golescu aflat la Sibiu. Vor mai trece astfel munții, conduși de călugărul din Scheii Brașovului – Varlaam Borănescu -, sau individual, Ioan Petreanu, Nicolae Găetan, Irimia Verzea, Ioan Petcu, C. Roman, Elisei Armei, Vlad Pârlea, Ioan Selvie Erculan, Gh. Roman, Dim. Pisso etc.¹²⁸.

La Buzău, din 27 iunie, în calitate de comisari cu propaganda vor apare Vasile Caloian, ierodiaconul Nichifor Iliescu, profesorul Ioan Costinescu și profesorul D. Chirculescu¹²⁹, iar din 19 iulie „*echipa*” este întărită cu Șt. Cherteș și Petre Nicolau.

Rezultă astfel un număr de nouă comisari de propagandă la Râmnicul Sărat și șase la Buzău. Numărul deosebit de mare de la Râmnic evocă de la sine o situație de excepție a acestui județ mai ales după 1772.

Pentru a nu mai avea interpusă Eforia școlilor aceasta va fi desființată de guvern prin decretul nr. 117/25.06.48 urmând ca „*d-l ministru va avea a porunci dea dreptul către tot corpul profesorilor*”.

Prin circulara Ministerului Instrucțiunii Publice, nr. 2459/09.07.1848, se cerea profesorilor să nu ignore faptul că trebuia să se explice sătenilor, și nu numai acestora, „*că drepturile ce prin noua Constituție se fâgăduiesc, locuitoru român le va dovedi după deschiderea Adunării Naționale*”¹³⁰.

Între comisarii „*extraordinari*” se va distinge figura unui fost seminarist al Buzăului, protosinghelul Varlaam. Acesta va concepe și va răspândi un fulminant manifest intitulat „*Să trăiască românii și țara lor*” și în care se spunea: „*Curaj, fraților români! Mântuirea voastră sunt armele. Nu vă sfițiți, dar, a vă arma. A noastră este țara, noi să o și apărăm cu toate drepturile noastre*”. În opinia vulcanicului călugăr, mai târziu

¹²⁶ S. Albini, *op. cit.*, p. 107.

¹²⁷ *An. 1848*, vol. II, p. 87.

¹²⁸ Al. Gaiță, *op. cit.*, p. 436-437.

¹²⁹ Născut la 1822 într-o familie de boiernași, va urma școala grecească de la Nișcov, apoi din clasa a III-a la Școala națională din Buzău și Colegiul „Sf. Sava” de la București. Se va afirma și în 1859 ca un patriot adevărat. În 1864 este prefect al județului Buzău.

¹³⁰ A.N.I.C., fond MCIP, dosar 1494/1848, f. 73.

viețuitor la mănăstirea Ciolanu, românii trebuiau să-și apere „nu numai drepturile care ni se răpiseră de veacuri, ci să apărăm viețile și averea noastră de orice s-ar scula să ni-o răpească”¹³¹.

Trebuie subliniat că propaganda pe meleagurile de la Curbură se va face și prin alte mijloace ca adunări, întâlniri sau discuții în cadrul Cluburilor revoluționare. Un ajutor se va primi și din partea presei astfel, „Poporul suveran” va explica unele prevederi din „Constituție”.

În data de 10 iulie Scarlat Voinescu, administratorul județului Buzău înainta, în copie, „d-lui ministru din Lăuntru” raportul „ce am primit de la Vasile Caloian, comisarul orânduit de Guvern cu propaganda într-acest district” raport în care V. Caloian prezenta situația de la Căndești unde țăranii erau complet derutați de Iancu Ghica cu zvonurile pe care acesta le împrăștia, încercând să destabilizeze zona.

Fiul de preot din Stâlp, sfidat în timpul misiunii sale, cerea să fie luate măsuri și a se „observa riguros subadministratorului acelei plăși spre a fi mai activ și pătrunzător în îndatoririle sale”¹³² mai ales că se proferaseră și unele amenințări de către Iancu Ghica de genul „și vom vedea noi că o să umplem ocnele”.

Iancu Ghica mai adăugase „fine minte aceasta, că te-am însemnat și eu și știu cine ești”. Sc. Voinescu, în adresa de înaintare specificase Bucureștiului că luase cunoștință de cele întâmplate și că „numaidecât am cerut cuvânt de la d-l Iancu Ghica pentru o asemenea abatere invitându-l ca pentru liniștea locuitorilor, în cel mai scurt soroc, să se ridice din alăturatul sat, încetând de a mai răspândi asemenea vorbe”. Administratorul județului solicita ministerului, în finalul adresei, „să-mi dați ordin ce măsură să iau pentru d-lui, dacă nu s-a supune a pleca de acolo sau a înceta de a insufla turbare între locuitori”.

Relațiile de familie își vor spune însă, încă odată, cuvântul astfel că N. Golescu se va mărgini, în rezoluția sa, să scrie: „să se facă îndată d-lui Ghica cuvintele băgări de seamă, invitându-l din partea guvernului ca să se mărginească din asemenea purtări și expresii”¹³³.

În data de 2 august un alt comisar de propagandă se adresa cu un raport Ministerului de Interne arătând: „Am vizitat până acum 34 de sate dint-acest district. Am cercetat duhurile și inimile poporului sătean și l-am găsit împins la cea mai din urmă speranță, încât dacă Dumnezeu prin aleșii săi nu grăbia schimbarea lucrurilor pe un drum atât de pacinic, astăzi după încredințările ce mi le-au făcut preoții și unii dintre cei mai mînșoși săteni țara ar fi fost în cea mai mare sîngerare”¹³⁴.

După ce va sublinia opera de propagandă ce o desfășurase în mediul rural – plasa Câmpul, județul Buzău – Ioan Costinescu remarcă în continuare pe subadministrator: „nu pociu în puține cuvinte a arăta cât de înțelepțește și cu câtă bunătate își îndeplinește misia”, dar se va sublinia și că „pentru că a fost drept întotdeauna întru cele din afara alor sale și sincer întru cele din lăuntru, și-a căpătat dintre cei lacomi câțiva inamici”¹³⁵.

¹³¹ B.A.R., Secția Mss, mss. 870, f. 109.

¹³² An. 1848, vol. III, p. 97.

¹³³ Ibidem, vol. II, p. 381.

¹³⁴ Ibidem, vol. III, p. 165-166.

¹³⁵ Ibidem.

Tot în luna august o activitate identică desfășura Vasile Caloian la plasa Slănic „*sperăm că sâmbătă vom trece în celelalte două*” (plase) raporta acesta lui Sc. Voinescu în 5 august. În continuare combativul comisar sublinia: „*Am aflat oameni și entuziaști pentru Constituție, dar am aflat (și) oameni adversari, dacă nu în realitate, cel puțin în opțiuni, care provin evident din teroarea inspirată de unii, alții sau din simpla nesciință*”¹³⁶. El va evidenția că jurământul se va fi depus cu solemnitate în unele sate, altele sub diferite pretexte evitându-l, dar, mai important, se arăta că „*mulți au reclamat pentru diferite injustiții*”. Starea de spirit a sătenilor reiese clar și din afirmația lui V. Caloian, care nu dorise să se implice în rezolvarea cererilor și reclamațiilor, „*însă am fost neascultat, zicându-mi-se că azi propagăm dreptatea, și, apoi azi ne facem surzi la vocea ei*”¹³⁷.

O opinie critică se cere, totuși, a fi amintită – deși era emisă la mai bine de o jumătate de veac – „*Nu se poate însă nega că unii dintre acești comisari de propagandă, tineri fără experiență și fără cumpăt, au făcut mai mult rău decât bine cauzei revoluționare, mergând prea departe în ura lor contra boierilor și a ciocoilor*”¹³⁸.

O altă problemă deosebit de dificilă, dar care se cerea a fi rezolvată, va fi aceea a robilor. În 26 iunie 1848 Guvernul face gestul așteptat nu numai de o întreagă etnie, dar și de țară, de oamenii cu vederi progresiste – eliberează din robie pe ȣiganii de pe domeniile particulare. Se îndeplinea astfel punctul 14 din Proclamația de la Izlaz.

În *Comisia pentru eliberarea robilor țigani*, însărcinată cu punerea în aplicare a decretului, se va găsi și arhimandritul Iosofat Snagoveanu școlitul de la Buzău, în Seminarul episcopal, și viitor protopop al Mizilului. În aceeași Comisie vor mai fi prezenți C. Bolliac (1813-1880) și Petrache Poenaru care, și el, prin căsătorie se va lega de meleagurile buzoiene. În 4 august presa va publica numele celor care înțeleseseră să-și elibereze robii fără despăgubire din partea statului. Aici vom regăsi și figura lui Scarlat Voinescu care își eliberase cei 32 de robi. Totuși erau mulți alții care nu concepeau să se lipsească de mâna de lucru gratuită pe care o formau robii¹³⁹.

O situație aparte se va petrece la Buzău. În 26 iunie, prin adresa nr. 3715, cârmuitorul I.S. Filipescu raporta Bucureștiului că: „*Dintre țiganii statorniciți într-acest județ ai Casei Dumnealui George Bibescu, pă moșia Padina sau Macoveiul, eri la 25 ale următoarei 150 de familii s-au ridicată ră cu toate ale lor, înlesnindu-să cu care chiar de la satul Macoveiu și au pornit către județul Ilfovului fără nici o împotrivire din partea locuitorilor satului*”¹⁴⁰. Fără a mai aștepta îndeplinirea punctului 14 din Proclamația de la Izlaz ȣiganii de la Padina, înarmându-se, își câștigau libertatea după secole de robie cel puțin pe perioada revoluției după care Rusia va avea grijă ca ei să revină la vechea stare.

Ca aspect general al problemei trebuie subliniată procedura greoaie a Comisiei pentru punerea în practică a decretului. Conform acesteia proprietarii de robi urmau să se prezinte la Comisie, la București, pentru a-și prezenta documentele de proprietate asupra ȣiganilor, iar aceștia din urmă trebuiau, și ei, să se prezinte la aceeași Comisie pentru a-și lua biletele de eliberare. Urmarea neinspiratei soluții va fi o mare masă de ȣigani în

¹³⁶ *Ibidem*, p. 241-242.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ C. Albini, *op. cit.*, p. 108.

¹³⁹ Al. Gaiță, *ȣiganii. Cinci secole de istorie la Curbura Carpaților*, în *Opinia*, VII, nr. 2007-2019, din 8-25 noiembrie 1997.

¹⁴⁰ O. Bădina, *op. cit.*, p. 175, n.36.

mișcare prin țară cu întreg cortegiul de situații generate de înțelegerea pe dos a democrației și libertății, dar și de refuzuri ale unor proprietari de a se prezenta la București în termenul fixat de două luni. Sosirea unui număr enorm de țigani la București, pentru a-și ridica biletele de eliberare, va duce la hotărârea Comisiei ca de la 20 iulie/1 august să ceară Ministerului de Interne ca aceste bilete de „slobozenie” să fie eliberate și de autoritățile districtuale. Aproximativ 10.000 asemenea bilete vor fi eliberate până la sfârșitul lui iulie, iar până la 20 august numărul lor va ajunge la 20.000.

Lunile revoluției au fost pentru etnie o perioadă de reluare a mișcării, în spații deschise conform vechilor cutume, de care se mai bucura numai o parte minoră a ei. Chiar înființarea celei de a doua Comisii, la Craiova, nu va simplifica situația¹⁴¹. Gestul uman și normal al eliberării se va izbi însă de incapacități organizatorice, de o birocratie specifică care au dus, inerent, la nemulțumiri și dintr-o parte și din cealaltă.

Fragilitatea regimului revoluționar din Țara Românească a reieșit clar din situația creată la sfârșitul lunii iunie. Încercările de compromis, nesiguranța unor elemente din armată și, mai grav, deruta puternică în fața valului de zvonuri privind sosirea trupelor intervenționiste vor fi îndeajuns pentru ca în noaptea de 28 spre 29 iunie 1848 Guvernul Provizoriu să fugă din Capitală spre Câmpulung lăsând în urmă o proclamație bombastică și unele elemente ale armatei care au refuzat să-l urmeze. Cu puțin timp înainte de a fugi Guvernul Provizoriu va trimite la Buzău, Brăila și Rm. Sărat circulare prin care anunța pe oficialii de aici că „*sosesc în Principat un trup de oștiri rusești*” în continuare precizându-se, și ordonându-se, administrației locale să răspundă cererilor trupelor invadatoare cu „*tot ce va cere trebuința pentru, primirea, îndestularea și marșul acelor oștiri într-acei județ*”¹⁴².

Normal că vechiul rusofil, mitropolitul Neofit, va da repede o proclamație¹⁴³ prin care se restaura veche ordine de dinainte de revoluție. Se va forma repede o căimăcămie alcătuită din Teodor Văcărescu și Emanoil Băleanu. Între primele măsuri luate a fost și aceea a îndepărtării drapelului tricolor. Coloneii Ioan Odobescu și Ioan Solomon împreună cu Gr. Locusteanu vor fi rapid „*recuperați*” din închisoare de către caimacami și se vor lua măsuri de neutralizare a unor eventuale replici din partea armatei, dar și pentru primirea trupelor rusești atât de așteptate de reprezentanții regimului regulamentar.

Un grotesc personaj, zbirul Agigei, căpitanul Costache și complicitii săi vor scoate capul proferând grele amenințări pentru intimidarea populației: „*Îmi voi împleni biciul din piele de român, îmi voi zugrăvi șeaua cu sânge de român, ca să poată ține mai bine minte românul ce poate libertatea când se încearcă să vie pe aici*”¹⁴⁴.

De la generalul Kutuzov, din perioada 1806-1812, când la reclamațiile îndreptățite ale românilor – puși să tragă ei carele de provizii ale armatei ruse în locul boilor – când li se răspunsese, de către Chior, „*Să fiți mulțumiți că v-am lăsat ochii ca să plângeți*” nu se mai pomenise așa ceva. „*Românul*” Costache, netrebnică uscătură de neam, egala și

¹⁴¹ Aici țiganul David va ține în mână toată etnia fiind, în timpul revoluției, omul de încredere al lui Gh. Magheru.

¹⁴² *An. 1848*, vol. I, p. 414.

¹⁴³ „*Rebelii au fugit din capitală în noaptea de 28 spre 29 iunie (...). Noi ne grăbim să anunțăm această știre bună tuturor locuitorilor țării*”.

¹⁴⁴ *An. 1848*, vol. II, p. 306.

depășea pe pravoslavnicul „creștin” Kutuzov însemnat, totuși, de Dumnezeu prin mână mahomedană.

Realizând, în sfârșit, la 1 iulie farsa grosolană care îi fusese jucată, Guvernul Provizoriu, într-un penibil total, se va întoarce în Capitală unde tot populația trecuse la înlăturarea reacțiunii¹⁴⁵. Imaginea lăsată de Bălcescu „Întoarcerea noastră fu un triumf, în vreme ce tragerea noastră din capitală fusese o derută” corespunde numai în ultima parte realității.

Locotenentul Deivos „a ridicat steagul revoluției în târg în piața pușcării” își amintea Gr. Locusteanu. Vechi francmason, inițiat la Paris în 05.06.1829 în loja *Les disciples de St. Vicente de Paul*, prezent alături de Vaillant și în loja „Fiii Coloniei lui Traian”, dar și în „Frăția”, Deivos în acele zile va fi omul care va mobiliza, cu curaj, mulțimile.

Pe o poziție echivalentă în intransigență cu Devios se va situa subadministratorul de la plaiul Pârscovului și țăranii de aici. Pentru ei, Guvernul Provizoriu va da chiar un decret, nr. 283, în care se va afirma: „Cetățenii plaiului Pârscov împreună cu subadministratorul care au știut să susție așa de bine curajoasele lor simțăminte sunt adevărați și glorioși fii ai României și fapta dumnealor este vrednică să slujească de exemplu țării întregi”¹⁴⁶.

Revenit de la Rucăr guvernul va fi remaniat, diplomatul Hory anunțând imediat operațiunea guvernului de la Paris, ministrului Bastide. Și în administrația locală se vor produce o serie de schimbări.

Prin decretul nr. 142/01.07.48 Guvernul Provizoriu ajungea, în lipsa ministrului de Interne, să recomande ca administratori: „pentru locurile vacante de la Slam Râmnic și Buzău (...) la cel dintâi județ pe domnul Turnavitu și la cel de-al doilea pe domnul Gr. Vlădoianu”¹⁴⁷.

Între agonie și extaz opinia publică mai păstra nădejdea în Guvernul Provizoriu. La 3 iulie în drumul său spre noul post de la Focșanii Munteni, prin Buzău, Scarlat Turnavitu nota: „Curiozitatea cetățenilor din zisele orașe de a afla evenimentele de la plecarea Guvernului până la a doua restaurare și entuziasmul de bucurie pentru restatornicirea Constituției merită o întinsă descripțiune”.

Tot Sc. Turnavitu mai nota, în legătură cu reîntoarcerea guvernului, reîntoarcere care: „a dat țăranilor de prin aceste locuri încredere și i-a entuziasmat”¹⁴⁸. Noul administrator va înțelege, destul de repede, să ia situația în mână. Astfel, relativ la ordinul nr. 4492 dat de ministrul de Interne, Scarlat Turnavitu răspundea la 23 iulie prin adresa nr. 5883: „dintre funcționarii acestui district, pă ce-i ce i-am socotit împotrivitori noilor instituții i-am și depărtat din slujbă și prin raporturile ce am înaintat Dv. am recomandat orânduirea celor din nou, afară de d. Costache Perișeanu care au fost supt-administrator la plasa orașul și asupra căruia nu s-a putut da asemenea bănuială, s-au purtat după trebuință la plasa Râmnicul de Sus”¹⁴⁹.

Ațiunea de epurare a aparatului administrativ îi va fi ușurată și de unii funcționari ca subadministratorul de la plaiul Râmnic, Oprișan Rădulescu, care refuzând să

¹⁴⁵ A.N.I.C., Colecția Microfilme, Anglia (Foreign Office), rola 19, c. 165-167.

¹⁴⁶ *An. 1848*, vol. II, p. 513.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 266.

¹⁴⁸ Gh. S. Ionescu, *Țărănimea buzoiană în revoluția de la 1848*, în *Viața Buzăului*, I, nr. 83 din 25 mai 1968.

¹⁴⁹ A.Z.N. Popa, *1848 în zona Râmnicu Sărat*, în *Viața Buzăului*, IV, nr. 1147 din 30 octombrie 1971.

coopereze, și deci să recunoască noile autorități, se retrăsese în satul Răducești, în plasa Râmnicul de Sus, fără să predea gestiunea.

Situația expusă de Scarlat Turnavitu în adresa nr. 5887/23.07.48 primea, din partea Bucureștiului, următoarea rezoluție: *„să se ridice îndată pă numitul cu mijloace executive și prin execuție să-l supue ca să predea cancelaria și orice alt i s-a încredințat, iar de va îndrăzni el a se arăta și după aceasta cu vreo îndărătnicie, atunci D. Administrator îl va porni la acest minister supt bună pază”*.

Cu aceeași ocazie și polițaiul orașului se va afla pus sub semnul întrebării de către Ministerul de Interne. Relativ la starea de spirit a populației aceeași situație, constatată de Sc. Turnavitu, o va percepe și Scarlat Voinescu în drumul său de la Slatina la Buzău când venea să-l înlocuiască pe Scarlat Filipescu deoarece și Gr. Vlădoianu, din motive ce ne scapă, refuzase luarea în primire a postului de la Buzău.

În 30 iulie 1848 Sc. Voinescu impune la plasa Sărății pe pitarul Ion Brezeanu, la Tohani fiind numit Mihalache Pleșoianu. Tache Sibiceanu îl înlocuise la plaiul Buzăului, încă din 12 iulie, pe Nicu Bagdat în urma măsurilor luate tot de administrație.

Prin adresa 1752/48 C.A. Rosetti îi va reclama lui Sc. Voinescu un subadministrator care, în opinia sa, nu corespundea *„cu nobila misie ce are astăzi un subadministrator”*.

Era vorba de Antonie Dâmboviceanu, de la plasa Câmpul, ce va fi înlocuit cu Lascăr Gavrilesco. Cu numai o zi înainte omul de tact care a fost Sc. Voinescu, se văzuse nevoit să ceară schimbarea unui protejat al ministrului Finanțelor. Acesta era subadministratorul plaiului Slănic, Ghiță Poenaru, ce adoptase față de noul responsabil al treburilor publice o atitudine ce friza nu numai bunul simț, deși chiar în propriul fief nu se bucura de nici o considerație. *„Este o obștească nemulțumire în tot plaiul lui mai vârtos că are de ajutor pe un frate al lui, din a cărui mână geme plaiul”* raporta Voinescu. În continuarea documentului se arăta: *„petițiile ce neîncetat îmi veneau pentru dânsul le economisiam pe cât puteam, socotind că cu povața îl voi îndrepta; și mai mult am făcut acesta pentru că știam că se protejează de dl. ministru (al) Finanțelor, însă dânsul semițindu-se în această protecție, nu băga în seamă povățuirile mele, ci dimpotrivă le nesocotea”*¹⁵⁰.

În 9/21 iunie la Izlaz în baza articolului 13 din Proclamație se cerea *„Emanciparea clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire”* și chiar din ziua proclamației interesele vor fi divergente în această problemă deosebit de importantă. Prin glasul preotului Radu Șapcă participanții la adunarea de la Izlaz, în majoritate covârșitoare țărani, vor afla *„deslușirile”* și vor duce cuvânt de speranță nu numai în satele Olteniei. Deși după cele două încercări de răsturnare prin forță a Guvernului Provisoriu pozițiile unor miniștri se mai nuanțaseră, față de problema împrumutării, presiunile din mediul rural și rapoartele comisarilor de propagandă le vor accentua, uneori, stresant. De aici noua proclamație către țară din 11 iulie în care se cerea *„Respect către proprietate, respect către persoane”*, dar și *„Invitare fără siluirea proprietarilor spre a da prin despăgubire un petec de pământ clăcașului, pe cât se va afla de cuviință și pe cât statul va ave fonduri a plăti”*.

¹⁵⁰ O. Bădina, *op. cit.*, p. 49-57.

Se ajungea încă de la 9 iulie la instituirea *Comisiei pentru proprietate* și, la nivelul județelor, odată cu primirea decretului din 14 iulie, începea o efervescență mai ales în rândul celor ce urmau să-și desemneze reprezentanții la București.

Conform articolului 1, din amintitul decret, în Comisie urmau a fi reprezentați „*un număr deopotrivă de proprietari și săteni clăcași*”, iar conform articolului 2: „*Fiecare județ va trimite câte un deputat ales din partea clăcașilor și altul din partea proprietarilor*”¹⁵¹.

În baza actului normativ amintit alegerile, pentru desemnarea reprezentanților, urmau să se desfășoare în reședințele județene în data de 25 iulie satele desemnându-și câte un alegător, care, la rândul-i, alegea pe cel care mergea la București. Aceeași procedură urma să se deruleze și în privința proprietarilor. În data de 1 august toți aleșii județelor urmau să fie prezenți la București, iar reprezentanții țăranilor urmau să primească o diurnă de „*3 sfanți*”. Poate tot atât de important va fi și articolul 8, și ultimul din decret, care stipula că atunci „*Când se va aduna Comisia, guvernul va numi pe prezidentul ei, care însă nu va avea vot în discuție*”.

Într-o proclamație ce va vedea lumina tiparului în 5 august în „*Gazeta de Transilvania*” și la 13 august în „*Poporul suveran*” de la București, A.G. Golescu, secretarul Locotenenței Domnești, căuta să convingă proprietarii de moșii că: „*vor trage folos, ci nu pagubă din revoluția noastră; voi ați câștigat deodată toate libertățile și toate drepturile de cetățean, pentru care s-a vărsat atâta sânge prin țeri streine (...). Nu părăsiți dar cauza patriei și înțelegeți că noi n-am cugetat a răpi averile voastre, ci numai legămîntea ce stă între proprietar și al său clăcaș am vrut să o rupem ca una ce ține pe țăran în ticăloșia robiei și îl face nesimțitor către patrie și privitor cu ură către toți proprietarii*”¹⁵².

Urmau exemplele europene, amintirea despăgubirii anuale și a faptului că pământul a fost apărat de țărani „*cu sângele lor, l-au ținut cu birul lor, l-au lucrat cu sudoarea lor și peste măsură l-au plătit cu clacă, iobăgie și alte potvezi multe*”¹⁵³.

Clăcașii buzoieni își vor desemna ca reprezentant pe Iordache Buga de la Padina, iar cei de la Râmnicu Sărat pe preotul Neagu Benescu de la Domnița, puternică personalitate și înaltă figură ce și azi odihnește, pe nedrept uitat, lângă biserica Cislăului.

Prima ședință se va deschide la ora 9 în ziua de 10 august sub președinția lui Ion Ionescu (de la Brad). Comisia de validare a mandatelor va fi formată din preotul N. Benescu, Fundățeanu, Robescu și Turcea, iar o altă comise, tot de patru, urma să elaboreze regulamentul. La prânz lucrările se vor relua, Adunarea alegând, după aprobarea regulamentului, doi secretari. Comisia de validare a anunțat prezența a 14 deputați țărani și opt din partea proprietarilor. Va urma la ordinea de zi prima problemă, aceea a semănăturilor de toamnă, iar cel dintâi înscris la cuvânt a fost preotul Neagu Benescu. El va dezvolta argumentat problema, dar va iniția și unele atacuri asupra proprietarilor ce constatau cu deosebită surprindere, încă de la început, că le va fi foarte greu să stăpânească lucrările în Comisie, dar mai ales să-și prezerveze interesele.

Destul de violentă, pe alocuri, luarea de cuvânt a preotului Benescu ducea și la observația că: „*În cursul acestei cuvântări preotul întrebuință oarecari cuvinte*

¹⁵¹ „*Monitorul român*”, I, nr. 4 din 12 iulie 1848 (la B.A.R. doc. 23/DCCCLXXXIV).

¹⁵² Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 706-709.

¹⁵³ *Ibidem*.

înveninate asupra proprietarilor și i s-a făcut băgare de seamă de către viceprezidentul”¹⁵⁴.

Întâia cuvântare a reprezentantului țărănimii într-un organ central, rezultat după o consultare electorală, reprezenta pentru mulți începutul unei noi ere¹⁵⁵.

În cea de-a doua ședință, din 11 august, după unele momente mai grele se va înregistra o nouă intervenție a preotului Benescu, relativă la cuvântarea unui reprezentant al proprietarilor, Lenci, ce declarase că, în fond, „Claca n-a fost robie (...) ci chirie”. Preotul Benescu îi va demonstra, prin exemple, lipsa de substanță a afirmației, iar în finalul ședinței va declara: „Munca este sfântă, domnilor, așa am hotărât; să uităm dar robia, să uităm toate relele trecute, să venim la pace”.

La cea de-a treia ședință – 12 august – se înregistra prima intervenție a deputatului țăranilor buzoieni, Iordache Buga: „D-voastră, domnilor proprietari, la această întrebare a d-voastră că este sfântă munca sau nu, la aceasta eu zis că munca omului este sfântă, căci se face prin mâinile omului și sudorile lui”¹⁵⁶. Spre sfârșitul intervenției lui, Buga va sublinia: „De acum înainte să urmărim Constituției, că e sfântă întocmai după sfânta Evanghelie, ca să ne lumineze cu o unire și dreptate și frăție, ca să ne dați și nouă o părticică de pământ cât pentru hrana noastră și a vitelor noastre, că de atâta vreme de când muncim poate să o fi și răscumpărat”.

Intervențiile repetate, ca reprezentant al proprietarilor de la Buzău, ale lui Sibiceanu, intervenții ce erau clar îndreptate spre târăgănarea lucrurilor îl vor irita pe țăranul de la Padina care, în cea de-a șasea ședință, luând cuvântul, declara: „Eu mă mir de d. Sibiceanu fiindcă era de față când s-au citit 21 de articole din Constituție, - fiind îmbrăcat în odăjdii părintele Economu și părintele protopop și un preot – și pomenitul Sibiceanu a jurat pe toată Constituția, și totodată legându-se de bună voe că nu va ieși din duhul Constituției, și acum îl văz sculându-se de la masa Adunării și lepădându-se de jurământ”¹⁵⁷.

Preotul Benescu într-o altă intervenție cita și el Constituția concluzionând: „Așa dară sfântă e proprietatea, dar totodată o cunoaște și datoare prin art. 13 a împărți și pe locuitorul fără pământ cu o părticică de pământ”¹⁵⁸.

Ședința din data de 13 august va fi mult mai animată și consistentă având la ordinea de zi problema „Dacă clăcașul se poate face proprietar prin răscumpărare”. Din nou același preot Benescu va cere cuvântul subliniind că deși proprietarul Lenci arăta că în baza Regulamentului organic, clăcașul era obligat să dea cei 63 de lei și zeciuiala pe recoltă, în realitate acestora li se adăugau: „acele 12 zile cu vitele și 12 cu mâinile, un car de lemne și o zi de plug, și să ia în băgare de seamă câtă pagubă se pricinua unui locuitor într-acea vreme în care făcea această muncă”. Spre finalul celei de a patra ședințe preotul intervenea din nou făcând apel la proprietari pentru ca aceștia să nu mai ceară despăgubiri pentru terenurile ce le vor ceda țăranilor¹⁵⁹.

¹⁵⁴ „Monitorul român”, I, nr. 11 din 18 august 1848. În general preotul s-a ghidat în întreaga sa viață după vechiul dicton latin „Tu ne cede malis” și într-adevăr el nu a cedat în fața nenorocirilor.

¹⁵⁵ vezi *Chestiunea proprietății dezbătută de proprietari și plugari la 1848*, Eds. C.D. Aricescu, București, 1862.

¹⁵⁶ Cornelia Bodea, *op. cit.*, II, p. 726.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 745.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 727-728.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 736.

Ședința din 14 august se apropia de spinoasa problemă a despăgubirilor. Tot preotul Benescu va încruși „săbiile” cu reprezentanții proprietarilor. El sublinia că până atunci numai proprietarii din patru județe își exprimaseră disponibilitatea de a ceda pământ pentru țărani „însă că nu știu cu cât și cu ce preț”. În numele țăranilor din Comisie preotul arăta că: „*măine vom răspunde din partea noastră, cât pământ ne trebuie pentru noi și vitele noastre*”.

Tensiunea ședințelor răzbate și din schimbul de replici între Ion Ionescu, vicepreședintele Comisiei, proprietarul Robescu și preotul Neagu Benescu. Astfel, preotul spunea „*La întrebarea ce dezbatem acum, răspunz: dacă un om este gol, se cade să se îmbrace*” la care ion Ionescu îi va replica „*Se cade, însă cumpărând straie*”. Preotul revine și continuă „*Mergând la prăvălie o să întrebe: sunt haine de vânzare; ca să afle dacă sunt de vânzare, o să intre la tocmeală*”. În acest moment proprietarul Robescu va interveni, oarecum enervat, spunând „*Dacă te duci să cumperi, trebuie să ști dacă este marfă de vânzare*”.

Replica preotului va fi promptă, spontană „*Este marfă de vânzare?*”, la care Robescu răspunde „*Prin bună plată, prin despăgubire, este marfă de vândut*”. N. Benescu continua „*Îmi trebuie o bucată de pământ pentru hrana mea și a vitelor mele, trebuie să știu dacă este pământ*”. Este momentul în care Robescu izbucnește, vizibil enervat: „*Ce vrei părinte? Pământ? Ai bani?*”, la care viitorul protopop de Cislău răspunde: „*Când merge cineva să cumpere, merge cu bani, iar de nu are bani nu merge*”.

La sfârșitul ședinței în calitate de secretar apare, pentru prima oară, tot preotul din Domnița. Următoarea ședință se va ține după „*Sf. Marie*” având la ordinea de zi problema exproprierii. Iordache Buga nu putea să nu remarce gestul reprezentantului proprietarilor, Sibiceanu care, acum părăsea sala „*lepădându-se de jurământ*”. Este momentul în care se va înregistra una dintre cele mai penetrante luări de poziție ale preotului Benescu. El va arăta sacrificiile făcute de țărani pentru națiune: „*atât în apărarea ei din afară, cât și în întâmpinarea trebuințelor ei dinăuntru*”, dreptul ei la pământ. „*Vin dară în numele omeniei, al iubirii de dreptate la dd. Proprietari și ne rugăm ca, povățuiți de luminile veacului și îndemnați de mărire de suflet să se îndure a ne face și pe noi părtași din pământul patriei noastre*”¹⁶⁰.

De abia în data de 17 august se ajungea ca pe ordinea de zi să figureze cea mai importantă dintre probleme: „*Cât pământ îi trebuie săteanului și cât pământ poate să-i dea proprietarul?*”. Cel ce va expune clar doleanțele clăcașilor, după ce se consultase cu ceilalți deputați țărani, a fost tot preotul râmnicean. „*Ca să arătăm cât pământ ne trebuie pentru hrana noastră și a vitelor noastre, spunem că noastră pământ ne-ar trebui mult, dar nu putem a cere cât ne trebuie, ci numa atâta putem să cerem cât avem nevoie numai pentru hrană, dar nu și pentru speculație*”.

Preotul va citi apoi cifrele pogoanelor, pe zone și categorii rezultând 14 pogoane la câmpie, 16 la baltă, 11 în podgorii și 8 la munte. „*La auzirea acestor cereri, ce putură da felurite întipăriri, o tăcere meditativă se ampară pe toate inimile, deputații proprietari ațintă ochii asupra sătenilor, îndoiala era mai pe toate fețele zăgăvită*”, se consemna într-un document al epocii.

Ion Ionescu va sparge tăcerea și-l va întreba pe preotul Benescu: „*Părinte, când ați pus pe hârtie aceste 14 pogoane la câmp, 16 pogoane la baltă (...) gânditu-te-ai și la*

¹⁶⁰ Ibidem, p. 747-748.

plata pământului ce cereți". Replica preotului a fost: „D-lor, m-am gândit nu numai la a cere pământ, după cum vi l-am spus în numele tuturor deputaților săteni cu care m-am sfătuit, dar și la plată, oricât de mare ar fi, tot este neînsemnată pe lângă robia care ne-a subjugat”.

După alte reacții și după alte intervenții în legătură cu plata despăgubirilor și după corul deputaților săteni „*vrem să ne răscumpărăm din robie! Să fim proprietari!*”, preotul Neagu cuvânta din nou întrebând: „D-lor proprietari, ce vă e frică așa de tare că nu vom avea bani să plătim aceste pogoane?”. Urma apoi o frază, ce în epocă a cunoscut una din cele mai largi răspândiri în mediile țărănești - „*Duhovnicește vă întreb: adusa-ți bani cu corăbiile, cu trăsurile sau cu orice alt mijloc de peste graniță? Au nu prin brațele noastre lucrând pământul și prin rodul eșit dintr-însul au venit bani în țară?. Așa, din brațele noastre este un izvor de aur și d-argint*”.

Filipica preotului N. Benescu continua, în crescendo, „*Cum îndrăzniți a zice că n-are statul bani la vistierie ca să plătească atâta pământ? De ce nu gândiți că noi suntem statul și noi plătim și visteria?*”¹⁶¹.

La propunerea deputatului proprietarilor Pleșoianu de a se da două pogoane preotul Benescu va lua, din nou, cuvântul punctând situația și argumentând lipsa de consistență a propunerii proprietarului în realitățile mijlocului de secol XIX.

În cea de-a opta ședință, ținută la 18 august, în plen va lua cuvântul și preotul Neagu Benescu, dar și Iordache Buga. Preotul va ataca din nou propunerea proprietarilor declarând-o neconformă cu Constituția. Iordache Buga nu putea să nu se revolte și el la auzul cifrei de 20 de stânjeni propusă de proprietari și, în același timp, să nu remarce, destul de motivat: „*acum văz că ne tot prelungiți din zi în zi cu feluri de mijloace zadarnice*”¹⁶².

În scrisoarea lui A. Golescu-Negru către Al. Golescu-Albu aflat la Paris, cu gust amar acesta îi comunica: „*În problema proprietății mergem tot prost. Comisia alcătuită din țărani și proprietari (...) de-abia și-a început ședințele și atitudinea pătimasă a proprietarilor a ieșit la iveală, ei nu vor să audă de exproprierea forțată, deși li s-a dovedit că statul poate să acopere o despăgubire până la 10 – 12 pogoane. În ceea ce privește, țăranii nu vor să audă nici de Regulament, nici de libertate fără proprietate*”¹⁶³.

Din toată situația Golescu-Negru va trage concluzia, eronată, „*E o luptă inegală, în care proprietarii vor sucomba negreșit*”¹⁶⁴.

Ajunși în acest punct dificil, al diferenței enorme între ofertă și cerere, lucrările Comisiei se închideau prin adoptarea ordinei de zi pentru o nouă ședință, dar în 19 august, prin decretul nr. 460 al Locotenenței Domnești, lucrările Comisiei vor fi suspendate.

Conform punctului B din decret fiecare deputat urma să-și prezinte doleanțele în scris către guvern. Acesta, la rândul său, urma „*să dea un proiect în care din tot cugetul și din tot sufletul își va pune toate puterile într-o împacă interesele, a asigura mințile, și a duce învoirea și pacea între fiii aceleiași patrii...*”.

Astfel se va îngropa o mare speranță a țărănimii până spre luminoasa domnie de după 1859.

¹⁶¹ An. 1848, vol. III, p. 491-498.

¹⁶² ut supra, n.155.

¹⁶³ An. 1848, vol. III, p. 529-532.

¹⁶⁴ Ibidem.

Poziția, intervențiile, modul de prezentare și de reprezentare a intereselor țăranilor clăcași au făcut din preotul Neagu Benescu o figură extrem de populară în epocă. „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”, la sfârșitul anului 1849, îi va face un portret, la figurat, de cel la propriu ocupându-se, mai târziu, chiar Nicolae Grigorescu. Vechea butadă „*Ce animal rău, plin de draci / Se apără când îl atacă*” se potrivește exact raporturilor preotului cu proprietarii și prin extensie între țărănimea „*pașoptului*” și ceilalți.

Vicepreședintele Ion Ionescu, în dinamica accelerată a ședințelor ultime, se va fi situat pe poziții apropiate și chiar de sprijin a țăranilor. Proprietarii vor fi extrem de surprinși de poziția și modalitățile de abordare a celor trei mari probleme de către țărani.

Prin sărbătoarea de la 11 iulie, a unei luni de la izbucnirea revoluției, dar mai ales prin noua proclamație către țară se subliniasă din nou importanța împrumutării. „*Petecul*” de pământ va fi văzut de cele două părți în proporții diferite. Parcă anticipând eșecul „*Pruncul român*”, încă din 12 iulie scria: „*Ieri pe Câmpul Libertății erau adunați câteva sute de săteni din mai multe județe. Oricine a văzut adunările populare a plâns și a crezut*”. Au ascultat, au crezut și au plâns mai ales țăranii, dar interesele înguste vor fi mai tari.

Important, interesant și deosebit în revoluția de la 1848 va fi și rolul jucat de multe fețe bisericești de la Buzău, școlite aici sau originare de aici și implicate în evenimente revoluționare în alte părți de țară. În „*Pruncul român*” din 10 iulie, în articolul „*Călmăcămia*”, semnat de G.I. Vernescu, se descriau evenimentele din timpul încercării de forță a coloneilor Odobescu și Solomon. În momentul executării focului mulțimea, dar și „*miliția se încearcă a face o retragere. Aici trebuie să vadă cineva tabloul cel mai impozant și atingător; poporul dezarmat se expune înaintea tunurilor și a baionetelor; unul din preoți, Ambrozie de la Episcopia Buzău, se avântă în mijlocul soldaților și se aruncă pe tun, miliția spăimântată sau atinsă de atâta curaj și oprită de simpatia frățescă, se trage înapoi*”.

În continuare Vernescu concluzionează: „*Nimeni nu poate sta contra poporului și chiar de a fi dezarmat, căci el are arme mai puternice decât tunurile și baionetele*”¹⁶⁵. Acțiunea preotului buzoian se poate constitui într-un moment aparte în derularea evenimentelor de la București. Haina, dar mai ales curajul preotului va face ca balanța să se încline de partea maselor, de partea revoluției „*După aceasta polcovnicii Odobescu și Solomon i-au sărutat mâna, mulțumindu-i căci a astâmpărat pă norod*”¹⁶⁶.

Nu numai în luptele de stradă se vor fi amestecat preoții și monahii buzoieni. Ioan Costinescu în amintitul său raport din 2 august remarcă și sublinia: „*În preumblarea ce am făcut am avut cu mine pe onorabilul protopop al plasei Câmpului, un adevărat părinte al poporului plășii sale și care, la mângâierile ce eu răspundeam, dânsu adăuga sfaturile sale în a fi buni, a erta pe cei ce i-au împilat, a se uni, a se înfrăți și a nu uita că sunt creștini*”¹⁶⁷.

Protopopul se situa, prin poziția adoptată, și în cadrul doleanțelor exprimate și de Episcopie. În 14 iulie ieromonahul Ierachie înaintase circulare către protopopi, preoți și diaconi în care se arăta: „*Ați văzut dreptatea și frăția ce, în numele lui Dumnezeu, se proclamă românilor, se primi de popor, se întări de fostul domn și se statornici prin bună rânduială ce va aduce cu sine și Voirea Înaltei Porți*”. În continuarea adresei se

¹⁶⁵ An. 1848, vol. II, p. 394.

¹⁶⁶ M. Regleanu, op. cit., p. 215.

¹⁶⁷ An. 1848, vol. III, p. 165-166.

atrăgea atenția protopopilor: „Nu sunteți protopopi decât cu titlul că sunteți cei mai aleși și mai luminați dintre preoți”, în consecință „faceți să se vădă lumina voastră prin îmbrățișarea ce ve-ți da Evangheliei noastre Constituția”¹⁶⁸.

Ieromonahul atenționa: „Sfinția ta pricepi și ești dator a pricepe foloasele libertății (...) vă îndatorează dar și credința în Isus Hristos și slujba în care sunteți și în patria ce cere mântuirea”.

În deplasările lor prin plase protopopii trebuiau nu numai să lămurească prevederile Constituției dar și să contracareze unele intrigi față de procesul revoluționar aflat în desfășurare: „Umblați cu duhul păcii și al blândeții a face pe proprietari să se încredințeze că proprietatea le va fi respectată cu toată sfințenia, a se înceta de a se face din aceste organe voitori de rău țării”.

Și pentru a se arăta și baza care ducea la circulară în final se făcea mențiunea, nu lipsită de tâlc, „potrivit poruncii Prea Sf. Sale Mitropolit cu nr. 1532”¹⁶⁹.

O altă față bisericească, mai puțin cunoscută cu un ultim descendent stins de curând la Buzău, a fost preotul Mihail Macedonescu care, luna septembrie 1848, la Padina în cursul unei adunări va arde Regulamentul organic chiar în mijlocul satului. Gestul curajos al preotului nu va rămâne fără urmări, după 13 septembrie 1848, el se va vedea surghiunit la mănăstirea Căldărușani pentru șase luni.

Asupra preotului Neagu Benescu nu mai insistăm decât amintind că puternica-i personalitate se va impune și în evenimentele ulterioare lui 1848.

Una dintre problemele importante ce va stârni vii discuții, nu numai la nivel guvernamental, va fi aceea a alegerilor pentru Adunarea Constituantă. Divergențele porneau, în primul rând, de la dreptul de vot ce, în opinia unora, trebuia să fie universal sau, conform altora, limitat din anumite rațiuni nu lipsite de suport. Încă din 14 iunie pe Câmpia Libertății, fostă a Filaretului, I. Voinescu II anunța că „se va decreta chemarea obșteștii Adunante constituante” pentru a da posibilitatea și guvernului de a răspunde în fața acestora pentru actele sale mai ales în cazul în care „nu va fi răspuns la misia sa”.

Încă cu o zi mai devreme, prin proclamația nr. 20, guvernul se oferise a sta la dispoziția „deputaților trimiși din partea cetățenilor, ca să arate guvernului dorințele, bănuielile sau orice păsură ale mulțimii” cel puțin până la convocarea Constituanței.

Sub presiunea crescândă a masei țărănești, a punctului 13 de la Izlaz, guvernul va începe să târăgăneze problema alegerilor prin lipsa de unitate, așteptând și unele reacții în urma dezbaterilor din Comisia proprietății. Totuși în urma unor dispute aprige se ajungea, în linii generale, la cifra de 250 de deputați în Constituantă luându-se în considerare și stabilindu-se, ca normă, un deputat la 10.000 de locuitori.

Se depășea, astfel, ideea din reglementarea de la 28 iunie cu privire la numărul de 300 de deputați. Reprezentați proporțional urmau a fi proprietarii, țărănimea și elementele burgheze de la orașe. De asemenea 25 de familii trebuiau să aleagă un delegat care se deplasa la nivelul reședinței județene unde, la rândul-i, alegea pe deputatul din Constituantă. În raport cu populația districtului urma să se trimită un număr variabil de deputați, astfel Brăilei îi reveneau 4 locuri, iar Mehedințiului 20.

Datele fixate au fost 9 august, pentru alegerile primare – deputații alegători -, 18 august pentru cele definitive și 25 august pentru prima ședință a Adunării. De menționat

¹⁶⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 505-506.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

este și faptul că dreptul de a fi ales revenea celor în vârstă de 25 de ani, bărbați, români aflați în țară de la 11 iunie, ardeleni, moldoveni, bănățeni etc., dar și celor împământeniți indiferent de religie sau origine cu condiția de a nu fi „pătați” deci fără cazier. Era rezultanta eforturilor lui Al. G. Golescu și N. Bălcescu, dar și a eșuării primului complot contrarevoluționar.

Locotenența Domnească va interveni la 2 august, prin decretul nr. 393, relativ la străinii stabiliți în Țara Românească care își plăteau impozitele și care nu se bucurau de nici o protecție străină. Aceștia urmau să aibă „*toate drepturile de pământeni și prin urmare de alegători și de ales, cu atât mai vărtos frații români din Moldova, Transilvania și celelalte țări românești statorniciți în țara noastră*”¹⁷⁰.

În amintita adresă a ieromonahului Ieraclie din 14 iulie acesta amintea protopopilor: „*Povățuiți ca la alegerea deputaților să se aleagă oameni cinstiți și iubitori de frație*”, iar impactul omului bisericii nu poate fi ignorat sau minimalizat deoarece comunitățile sătești, și chiar cele urbane, se aflau și se vor afla, încă, sub controlul reprezentanților clerului. Acest ultim aspect nu va fi neglijat de cei sosiți de la Paris care au fost îndrumați să-l exploateze la maximum ținându-se cont de realitățile Europei de Est de la jumătatea secolului XIX.

Datele fixate arbitrar, sau presiunile momentului, unele tare birocratice, dar și discuțiile interminabile vor duce, până la urmă, la mânarea alegerilor. Scarlat Voinescu, în cea de-a doua decadă a lunii iulie, solicitase detașarea la Buzău a unei trupe de soldați pentru a se preîntâmpina unele posibile tulburări cu ocazia alegerilor.

Ministrul de Război, generalul Cr. Tell, va da aprobarea ca 50 de soldați comandați de un ofițer să fie aduși de la Brăila la Buzău conform cererii, intermediare de N. Golescu. Cr. Tell va condiționa prezența acestora la Buzău până în momentul în care soldații ar fi puși în situația de a deschide foc „*în popor*”. Precizarea poate uimi, dar se ținea cont de unele realități locale care încă mai trebuie cercetate în fondurile de arhivă bucureștene.

Încă din 20 iulie Ministerul de Interne primise de la Buzău un nou raport prin care se cerea amânarea alegerilor și reprogramarea lor la o dată ulterioară optându-se, de către administrația buzoiană, pentru datele de 9 și 29 august.

Din păcate distrugerea totală a arhivelor buzoiene în vara lui 1944 face aproape imposibil orice demers în a se urmări derularea evenimentelor legate de problema alegerilor pentru Adunarea Constituantă. În noua Adunare, Slam Râmnicul urma să aibă un număr de 9 deputați, Buzăul 14, iar dacă ar fi fost să se aplice proiectul de Constituție din 28 iunie Slam Râmnicul ar fi avut 4 deputați, iar Buzăul 6.

Ideile votului universal vehiculate și chiar puternic susținute de radicali nu-și aveau o bază prea solidă ținându-se cont că marea majoritate a celor 1.850.000 de țărani erau analfabeți sau, în excepționale cazuri, cu rudimente de pregătire politică sau de talent politic nativ. În articolul „*Despre Adunarea Națională*” publicat în „*Poporul suveran*”, la 23 iulie, se sublinia că: „*prin chemarea întreagă a poporului la întrebuințarea suveranității sale se va putea îneca viclenele cugete ale inamicilor românilor, cum și nelegiuitele uneltiri ale celor nevegheați, intrigați, care se mai măgulesc cu ideea că se poate răpi libertatea din mâinile unui popor*”¹⁷¹.

¹⁷⁰ An. 1848, vol. III, p. 162.

¹⁷¹ Ibidem, vol. II, p. 703-704.

Opiniile radicalilor cum că Adunarea va fi puternică numai dacă avea la bază „*toțiunea poporului*” erau vădit influențate de ideile dezbătute în lojă, dar care în condițiile Europei de Est și mai ales de cele din Principate se loveau nu numai de realități interne dureroase, dar mai ales de poziții externe total nefavorabile.

Decretul din 14 iulie va fi urmat peste cinci zile de instrucțiunea nr. 314 cu unele detalii privitoare la alegeri, modalități de constituire a adunărilor primare în orașe și sate, a listelor cu cei îndreptățiți la vot, detalii ce urmau să fie rezolvate până la 4 august.

Locotenența Domnească se va afla și ea prinsă între interese divergente. Revoluționarii sprijinindu-se pe comisarii de propagandă și de o parte din administrația locală doreau ca în viitoarea Adunare Constituantă elementele contrarevoluționare să nu aibă un cuvânt determinant și, în consecință, la 1 august se înființa un Comitet central electoral la București în cadrul „*Clubului regenerației*”. În acest Comitet central au fost aleși C. Bolliac, I.C. Brătianu, D. Bolintineanu, Al. Golescu, C. Bălcescu, C.A. Rosetti, Ioan Znaevanu, Duca, R. Golescu, Gr. Grădișteanu, A. Zane, I.C. Cantacuzino, I.A. Florescu, C. Racotă, Gr. Peretz, Al. Orăscu, Chirilov și P. Teulescu¹⁷².

„*Spre jumătatea lunii august, campania electorală în județe era destul de avansată. Comisarii de propagandă mai ales prin activitatea lor deosebită desfășurată în sate raportau că se întocmiseră deja listele de alegători pentru adunările primare*”, se specifică într-un studiu dedicat problemei¹⁷³.

În pofida greutăților se ajunsese, totuși, într-un stadiu destul de avansat în pregătirea alegerilor în mai multe județe, dar la 16 august Locotenența Domnească, prin decretul nr. 444, suspenda toate pregătirile. Motivul, rezultat din corespondența unor lideri pașoptiști, era presiunea puternică a Porții.

Sosirea noului comisar al Porții, la 11 iulie, la Rusciuc va duce la trimiterea urgentă a lui I. Voinescu II, în calitate de ministru de Externe, pentru întâmpinarea lui Suleiman Pașa. Gestul neprietenesc al comisarului turc va fi amplificat în 19 iulie când va adresa o scrisoare „*tuturor boierilor și notabililor*” în care își preciza misiunea de a restabili ordinea legală: „*pe care un anumit număr de indivizi, care, dându-și numele de români au apărut fără veste în Principat și după ce au sedus miliția, au răsturnat Guvernul și au silit prin violență pe Hospodar să părăsească țara*”. Mesajul destul de nepoliticos va fi adus la București de secretarul pașei, Tinghiv Efendi, un tânăr, armean de origine, care va fi pus rapid în contact cu tinerii revoluționari veniți de la Paris. Drept urmare, la marea manifestație din 20 iulie, Tinghiv (Tangâroglu) Efendi „*va lua tricolorul românesc în brațe și-l va săruta în fața mulțimii, ca semn că el înțelegea și aproba*”. Dar revoluționarii vor fi siliți să facă concesii recunoscând Locotenența Domnească de trei cerută de Suleiman Pașa și trimiterea unei delegații la Poartă. Luna august va anula succesele din politica externă prin intervenția brutală a contelui Titov, ambasadorul Rusiei la Constantinopol care, acum, nici mai mult nici mai puțin, cerea tratarea delegației muntene la Poartă „*ca un grup de studenți veniți de la Paris*” dezaprobați, bineînțeles de oamenii cu greutate în viața Principatului muntean.

Deși Parisul promisese sprijinul noului vizir Reshid Pașa, al ministrului turc de Externe, Ali Pașa, ca să nu mai amintim sprijinul generalului Aupick sau al

¹⁷² *Ibidem*, vol. III, p. 158-159.

¹⁷³ A. Stan, *op. cit.*, p. 262.

reprezentantului Angliei, Sir Stratford Canning, Poarta va dezaproba actele lui Suleiman Pașa numind în locul acestuia, în problema valahă, pe Faud Efendi.

Rusia obținea astfel, la 19 august, satisfacția ce o ceruse. Contactele confidențiale ale membrilor delegației muntene cu unii frați otomani vor duce numai la respingerea cererii rusești de expulzare a lui Ion Ghica din Constantinopol. La 31 august trupele turcești de la Galați trec în Țara Românească ducând la protestul administratorului de Brăila, D. Goleșcu.

Este momentul în care general-maior Duhamel se va deplasa la Giurgiu, în întâmpinarea lui Fuad Efendi, deplasare ce o va face împreună cu W. Kotzebue pentru a-i impune reprezentantului turc executarea ordinelor rusești.

Campania de zvonuri, orchestrată de agenții Rusiei, starea de neliniște ce se instaura va face ca atmosfera politică să se tensioneze. În 2 septembrie se va anihila chiar o revoltă militară.

Primirea deosebit de rece de care a avut parte deputația bucureșteană la trimisul Porții va duce la radicalizarea unor gesturi politice. În 6 septembrie începe campania de ardere a Regulamentelor organice și a Arhondologiei odată cu dărâmarea monumentului contelui Kiseleff de la Mitropolie. Într-un fel se începea alegerea uscatului de ape, sau, mai corect, unii dintre liderii revoluției ajunseseră, în fine, la concluzia că aceasta se apropia de final în lipsa sprijinului eficient al Occidentului care odată cu „*neinspirata*” ridicare a socialiștilor din iunie, de la Paris, va anula suportul revoluțiilor europene.

La Buzău, în fața Episcopiei, Scarlat Voinescu va participa și el la arderea Regulamentului organic. Pentru acțiunile hotărâte C.A. Rosetti îi scria încă de la 1 septembrie mulțumindu-i „*în numele Patriei de starea în care ai adus districtul dumitale și sper că vei îndoi activitatea, ca să desăvârșești ceea ce ai început așa de bine*”¹⁷⁴.

În Focșanii Munteni arderea Regulamentului se va desfășura în prezența unei mulțimi care îl va scoate din mănăstirea „*Sf. Ioan*” pe ierarhul Troados pentru a face „*Progribania*” acestui document atât de urât mai ales că de pe „*linia de margine a țării*” procesiunea era privită cu ură și cu amenințări urlate de către ofițerii ruși¹⁷⁵.

Poate unul dintre cele mai enigmatice momente din timpul revoluției pe meleagurile Curburii este episodul „*comandoului*” polonez care, deși va face vâlvă în epocă printre cei din zona Focșanilor și până la Vintilă Vodă în Buzău, va fi destul de repede uitat și obturat.

Pentru a-l înțelege este necesară o scurtă incursiune în trecutul nu prea îndepărtat al zonei din sudul Poloniei, aflată sub ocupație rusească, și nordul Moldovei, dar și asupra emigrației poloneze de excepție și bivalentă prin democrații – republicani și monarhiști – constituționali de la Paris și din sud-estul Europei cu principale relee și în Principate¹⁷⁶.

În mișcarea de eliberare națională poloneză se vor fi aflat reprezentanți din cele două tabere amintite care, odată cu înăbușirea rășcoalei de la 1830-1831, vor ajunge la concluzia că fără obținerea sprijinului marilor puteri occidentale nu se putea împlini visul unei Polonii independente.

¹⁷⁴ An. 1848, vol. IV, p. 150.

¹⁷⁵ D.F. Caian, *op. cit.*, p. 222.

¹⁷⁶ Vezi O. Bădina, *Participarea grupării democrat revoluționare poloneze la acțiunile revoluționare din Moldova și Țara Românească*, în SMIM, II, 1963, p. 59-81.

După eșuarea mișcării revoluționare din 1846 de la Cracovia, mișcare condusă de Dembowski, mulți polonezi vor găsi azil în Moldova¹⁷⁷. La *Hotel Lambert* din Paris prințul Czartoryski în afara întâlnirilor cu Bălcescu și Al. Golescu-negru, ca de altfel și cu ceilalți români din capitala franceză, mai primea informații și rapoarte și din partea agenților săi din Principate, el având, astfel, posibilitatea de a cunoaște realități și posibilități românești din unghiuri diferite. Principalul pion al prințului polonez la noi a fost Mihail Czaika Czajkowski care se situa, cert, pe pozițiile unui rezident de rețea. În data de 20 aprilie 1848 un „*negustor alsacian*”, Paul Blein sau Paul Bodmer (nume real – Petre Butkiewicz) îi înainta lui Czajkowski un prim raport asupra situației din sudul Moldovei.

Un alt agent din filiera poloneză, Korsak, din Tulcea, la 6 iulie raporta situația de la București anunțând, nici mai mult nici mai puțin, proclamarea republicii confundând convingerile și dorințele cu realitatea¹⁷⁸.

Odată sosit la București, un alt important personaj al exilului polonez, Zablocki, intra în legătură cu N. Bălcescu rezultând, conform vechilor înțelegeri din trenul din Germania, numirea acestuia în calitate de colonel în armata munteană¹⁷⁹. Era începutul infuziei de ofițeri polonezi necesari în modernizarea armatei muntene. Din Galiția vor fi chemați, de către Zablocki, doi artileriști, Tacki și Kielski. Problema și perioada va fi evocată de un prieten polonez, Paul Stowinski, într-o scrisoare de pe la 1854 adresată lui Cr. Tell.

Conform strategiei și la Buzău exista un polonez, Emanuel Droholowski, care ca și profesorul „*Pol*” (Paul) predă franceza *numai* (s. n.) în familiile protipendadei locale. Din păcate asupra situației, atitudinii și a altor aspecte legate de Droholowski documentele nu mai pot veni cu imagini în urma dezastrului de la Valea Teancului din august '944.

Un mare neajuns, și nu numai pentru polonezi, a fost concurența dintre liberalii lui Czartoryski și democrat-revoluționarii sau republicanii polonezi în cadrul Comitetului Național Polonez (guvernul din exil). Contacte între Filanowicz Faustin, urmașul lui Teofil Wisniowski, și Guvernul Provizoriu au existat, iar dacă printre republicanii polonezi Mordechai Moses Levis (K. Marx) își putea identifica, de pe acum adepți sau apropiați de loja „*Liga comuniștilor*” nu același lucru se poate spune și despre români.

¹⁷⁷ P.P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția din 1848*, București, 1929, passim.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 51.

¹⁷⁹ *An. 1848*, vol. I, p. 347-348.

ȘCOALA NORMALĂ „PETRU MAIOR” DIN SOROCA – BASARABIA

Nicolae BULAT

Una din problemele principale, puse mereu în discuție la cele 7 adunări ale Consiliului Pedagogic Județean Soroca, a fost introducerea învățământului obligatoriu, care prevedea școlarizarea încă a 19.304 copii între 8 – 11 ani. După aprobarea proiectului rețeaua școlară din jud. Soroca urma să includă 290 de școli primare cu 524 clase și cu un corp didactic de 532 învățători¹.

La 1910 corpul didactic primar era compus din 202 învățători și anume:

    învățători de religie   69

    învățători   90

    învățătoare   43

În afară de aceasta au mai fost angajați adăugător:

    învățători de cânt   5

    învățătoare de lucru manual   3

    învățători de gimnastică   21

    învățători de muzică   3

    învățători de arte   1².

Conform studiilor efectuate de specialiștii Consiliului Județean Soroca tabloul învățătorilor era următorul³:

		școli						
		paroh	minister	de zemstvă	private	evreești	feroveare	total
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1	Învățători absolvenți a institutelor pedagogice	-	-	-	-	3	-	3
2	Învățători absolvenți a seminarelor pedagogice	2	26	12	-	-	-	40
3	Învățători absolvenți a seminarelor teologice	-	-	2	-	-	2	4
0	1	2	3	4	5	6	7	8

¹ N. Bulat, *Județul Soroca: file de istorie*, Arc. Chișinău, p. 183-184.

² Сборник постановлений Сорокского Уездного Земского собрания с 1869 по 1910г. свод отчётов из Сорокского Земства. Москва 1912г. p. 785.

³ Сборник постановлений Сорокского Уездного Земского собрания с 1869 по 1910г. свод отчётов из Сорокского Земства. Москва 1912г. p. 785.

4	Învățători absolvenți a cursurilor pedagogice	-	3	6	-	-	-	9
5	Învățători angajați prin testare	-	10	13	-	10	1	34
6	Învățători absolvenți a gimnaziilor și institutelor pedagogice	5	5	11	1	-	4	26
7	Absolvenți a școlilor eparhiale	1	2	5	-	-	-	8
8	Învățători care au primit titlu după testare	-	-	2	2	5	-	9
TOTAL		8	46	51	3	18	7	133

Tabloul dat arată destul de convingător necesitatea deschiderii unei Școli Normale la Soroca. În următorii 20 de ani (1910-1930) jud. Soroca necesita de cel puțin 330 învățători.

La 1891 în Basarabia erau 546 școli primare și eparhiale și numai o singură Școală Normală și aceea se afla la Bairamcea, Podolia. În perioada 1891-1910 se deschid două școli normale, la Cetatea Albă și Chișinău. Nordul Basarabiei era asigurat cu cadre pedagogice de către liceele de la Hotin, Soroca și Bălți.

Administrația jud. Soroca mereu a insistat către instituțiile administrative superioare la deschiderea unei școli normale la Soroca, și mai ales după 1903, când curatorul Inspectoratului școlar al regiunii Odesa, prin comunicarea sa de la 3 iunie 1903 sub nr. 10.562⁴, anunță Consiliul Județean Soroca cum că Dumnealui a intervenit față de Ministerul Instrucțiunii publice cu o cerere de a fi alocate finanțe pentru construcția de școli normale în Basarabia. Ministerul Instrucțiunii publice, prin circulara sa de la 24 mai 1903 cu nr. 16.077 anunță, că pentru necesitățile Școlii Normale din Bairamcea pot fi acordate nu mai mult de 100.000 ruble. Dar mai apoi s-a constatat, că suma dată nu este îndeajuns pentru construcția clădirii principale, apartamentelor pentru profesori și căminului elevilor. În acest caz se hotărăște de a transfera școala în orice oraș din Basarabia. Consiliul Județean și Primăria Soroca intervin prompt și decid să aloce de la bun început sumele necesare, plus 6-7 desetine de pământ. Tot odată o sursă financiară de susținere avea să vină și din partea celor 42 de moșii mănăstirești cu 72.729 desetine de pământ⁵. Deschiderea unei școli normale la Soroca, unde majoritatea elevilor aveau să fie feciori de țărani, dă posibilitatea celor mai capabili să slujească acelei categorii de populație, din care ei însuși își trăgeau obârșia.

Dorința sorocenilor ca Școala Normală de la Bairamcea să fie transferată la Soroca nu s-a încununat de succes. Conform deciziei Ministerului Instrucțiunii la 1908, Școala Normală din Bairamcea a fost transferată la Cetatea Albă. Necătând la insucces, se fac noi intervenții invocându-se și motivul că, comunele județului Soroca cer deschiderea de școli primare, iar învățătorii veniți de peste Nistru nu cunosc limba băștinașilor.

⁴ Сборник постановлений Сорокского Уездного Земского собрания с 1869 по 1910г. Том II. Изд. Сорокского Земства. Москва 1911, p. 331.

⁵ Сборник постановлений Сорокского Уездного Земского собрания с 1869 по 1910г. Том II. Изд. Сорокского Земства. Москва 1911, p. 332.

La 12 februarie 1910 Consiliul Județean Soroca, conform raportului Direcției Zemstvei Soroca din 30 septembrie 1909, decide de a relua adresările sale față de Zemstva guberniale referitor la deschiderea unei școli normale la Soroca. Primăria orașului declară din nou despre donarea a 10.000 rub, 6-7 ha de pământ și libera extragere a materialelor de construcție din carierele orașului.

Primarul orașului Soroca, Nicolai Mihailovici Soltuz, pe atunci membru al Dumei de Stat, intervine personal la Ministerul Instrucțiunii problema dată. La 24 iulie 1912 stăruințele sorocenilor s-au încununat de succes. Inspectoratul școlilor din Basarabia comunică, că s-a aprobat înființarea unei școli normale în Soroca, eliberându-se tot odată și suma de 17.400 rub pentru începerea lucrărilor. La 25 septembrie 1912, la Soroca sosește directorul școlii Gherasim Samoilenco – profesor definitiv de științe fizico-matematice, licențiat al Universității din Moldova.

Noutatea despre deschiderea unei școli normale la Soroca a fost întâmpinată cu entuziasm. La examenul de admitere se înscriu peste 200 de elevi, dar din lipsa de local au fost înscriși numai 32 de elevi. Școala de la începuturile sale avea să funcționeze într-un local închiriat. Paralel s-a înființat și o clasă a Școlii de Aplicație.

Cu multă solemnitate deschiderea oficială a școlii a avut loc pe data de 28 octombrie 1912. În septembrie 1913 se deschide clasa II normală și clasa II a Școlii de Aplicație; în august 1914 – clasa III normală și clasa III Aplicație, iar în august 1915 – clasa IV – ultima a Școlii Normale și ultima a-IV-a clasă a Școlii de Aplicație, în care viitorii învățători aveau să facă lecții practice. De la 1915 Școala Normală a funcționat cu 4 clase. În clasa I erau admiși elevii cu 4 clase medii. Lecțiile se petreceau în localuri închiriate – casa Belicov, casa Iaroțchi, clădirea cea nouă fiind mereu în construcții (și la 1927).

Obiectele de studii erau Matematica, Limba și Literatura Rusă, Geografia, Istoria Rusiei, Științele Naturii, nimic despre Istoria, Geografia, Literatura și Limba Română. Limba oficială de predare era rusa. Manualele, materialele didactice erau tipărite foarte calitativ și destule la număr, ceea ce ușura activitatea corpului didactic.

Școala a avut și o bună bibliotecă. La 1926 ea a fost realizată la kg. Din ea s-a mai păstrat la 1927 un dicționar enciclopedic în 85 volume, o istorie a Literaturii Ruse în 11 volume. Cu mici excepții profesorii erau ruși, iar elevii în majoritate moldoveni.

În funcția de director a Școlii Normale au activat:

1. Gherasim Samoilenco	01.09.1912 – 01.10.1918	6 ani
2. Scobioală	01.10.1918 – 01.09.1919	1 an
3. Gheorghe Cazacu	01.09.1919 – 01.09.1922	3 ani
4. Silviu Bărgănanu	01.09.1922 – 15.02.1926	4 ani
5. V. Lucan	15.02.1926 – 26.04.1926	2 luni 10 zile
6. M. Garbițianu	26.04.1926 – 25.08.1926	4 luni
7. A. Maicu	25.08.1926 – 01.02.1927	5 luni
8. Gheorghe Stănescu este numit în funcția de director al Școlii Normale din Soroca la 1 februarie 1927.		

Din cauza acestor dese schimbări în conducerea școlii, mai ales că ele aveau un caracter politic, instituția nu a câștigat nimic, ea chiar mai mult mergea cu pași siguri spre dezorganizarea: local și cămine închiriate și care se aflau într-o stare deplorabilă, ceea ce au afectat școala. La 1914 școala a fost vizitată de Ministrul Instrucțiunii Publice al Rusiei, Leon Casso, care lasă în Cartea de Aur numai aceste cuvinte: „*Vizitat școala*

astăzi 12 aprilie 1914. Ministru de Instrucții Publice L. Casso”⁶. La 29 aprilie 1927 Școala Normală a fost vizitată de Ministrul Instrucțiunii, I. Petrovici, care a promis alocarea unui milion 500 mii lei pentru terminarea lucrărilor de construcții. În Cartea de Aur el a însemnat: „Vizitat Școala Normală din Soroca astăzi 29 aprilie 1927 și nu mai vreau să întorc într-însă, adică în localul absolut impropriu în care se găsește”.

În anul de studii 1918-1919 corpul didactic al școlii are din 13 profesori și anume:

1. Scobioală Andrei – director, suplinitor, matematică
2. Protoereu Protenco Alexandru – titular, religie
3. Scriteanu Filip – suplinitor, științele naturii
4. Petrovici Ion – titular, limba și literatura română
5. Petrovici Virgil – suplinitor, matematică
6. Rișavi Fridrich – suplinitor, muzică, instrumente muzicale
7. Ciobanu Timotei – suplinitor, desen, caligrafie
8. Nedzelschi Vasile – suplinitor, practică agricolă
9. Raților Ion – suplinitor, lucru manual
10. Găscă Gheorghe – directorul Școlii de Aplicație, institutor, pedagogie
11. Ciobotaru Vasile – învățător, Școala de Aplicații
12. Popovici Mihai – învățător, Școala de Aplicații
13. Cernopol Ion – secretar

După 1918 trei profesori, Protoereul Alexandru Protenco, Fridrich Rișavi și Vasile Nedzelschi au continuat să activeze la Școala Normală. Un bun aport școlii aduc și profesorii veniți din Vechiul Regat: Gheorghe Cazacu, Bărgănanu Silviu, Scobioală Andrei, Ion și Virgil Popovici, Dr. Constantinescu, Gărnițeanu Marin, Cicherschi Victor.

Printre figurile proeminente care au activat în perioada țaristă a fost și Iustin Frațiman. El „a fost unul dintre cei puțini, care au luptat să țină sus flacăra românismului”⁷. S-a născut la 1870, în comuna Cuhureștii de Sus. În perioada 1913-1916 a predat istoria și geografia la Școala Normală. Vasile Ciobotaru, absolvent (1917) și mai apoi profesor la Școala Normală (de la 1919) își amintea la 1932, pe paginile revistei **Solidaritatea**: „Cine nu-și aduce aminte de o figură încovoiată înainte de vreme și ascunsă neglijent într-un frac cazon, cu ferăria abundentă a nasturilor și insignelor aurii? Privirea-i aluneca cu îndărătnicie pe lângă interlocutor și căuta mereu o vrăjmășie. Ochelarii demodați și bine prinși trădau meteahna cititului de nopți târzii. Râsul năvalnic, dar fără rezonanță, masca fără succes, zbuciumul neputincios al unui suflet singuratic comprimat în interior de rigorile regimului. Întreaga-i țință: vorba, mers, îmbrăcăminte arunca societății sfidarea și disprețul unui om, care în cutele ascunse ale inimii tănuia o comoară neprețuită”⁸.

Trăind alături de profesor (la gazdă n.n.), intrând în convorbiri și discuții, schimb de păreri Vasile Ciobotaru și colegii lui M. și G. au descoperit în acel pedagog un alt Frațiman – nu cel ce putea destul de ușor și repede să-ți dea o corigență ci un profesor

⁶ Gh. Stănescu, *Anuarul Școlii Normale „Petru Maior” Soroca*, 1927, Editura Școala Normală „Petru Maior”, p. 14.

⁷ Gh. Stănescu, *Anuarul Școlii Normale „Petru Maior” Soroca*, 1927, Editura Școala Normală „Petru Maior”, p. 183.

⁸ *Solidaritatea*, Organul Asociației corpului didactic din jud. Soroca, 1923, p. 17.

patriot, naționalist. *„Limba moldovenească – le spunea el elevilor – are toate drepturile de cetățenie între toate limbile lumii”*⁹.

La răspunsul, că ei, elevii n-au nici un fel de literatură în limba moldovenească, Iustin Frațiman le aducea elevilor teancuri de cărți. Sufletul acelor copii a fost *„cucerit de acele bucăți literare, atât de originale cât și traduse de poezii și snoave, de sfaturi și îndemnuri citite în limba satelor noastre, în limba localnicilor, prigonită din școala de zemstvă”*. Prin intermediul lui Vasile Ciobotaru și al colegilor lui, Iustin Frațiman îndeșulă setea de citire românească a elevilor de la Școala Normală din Soroca. Pentru faptele acestea, la 1916, Iustin Frațiman a fost expulzat din Basarabia și a fost nevoit să guste din splendorile Siberiei, de unde s-a reîntors la 1917. Participant și înfăptuitor al Marii Uniri din 27 martie 1918, publică un șir de lucrări originale cum sunt: *„Mitropolitul Iacob Stamate”*, *„Mănăstirile Basarabiei”*, *„Românii de peste Nistru”*. A fost apreciat de Academia Română și primit ca membru corespondent. A decedat la 1927, după 57 de ani de viață rodnică. A fost înmormântat la Cuhureștii de Jos.

La 1926 absolvesc primii 24 de elevi:

1. Cașintev Alexe
2. Gavaziuc Visarion
3. Gherasimciuc Afanasie
4. Dociul Isidor
5. Cojocar Nicolae
6. Cuțulap Ion
7. Latescu Isachi
8. Lozinschi Ion
9. Lotovici Mihai
10. Negulean Nichita
11. Lazar Nicolae
12. Odobescu Gheorghe
13. Pavelcu Ion
14. Pasecinic Nicolae
15. Sadovschi Cozma
16. Pristufschii Cozma
17. Patrașcu Teofil
18. Șcerbatâi Vasile
19. Jajuc Timotei
20. Godorov Ilie
21. Lemne Teodor
22. Garbuz Petru
23. Ciupurâi Vasile
24. Lupașcu Gheorghe

---

⁹ *Solidaritatea*, Organul Asociației corpului didactic din jud. Soroca, 1923.

CORPUL DIDACTIC LA 1927

Gheorghe Stănescu-Nedelcu. Profesor de Pedagogie și directorul școlii.

Născut în com. Bordușelu, jud. Ialomița, la 14 septembrie 1899. De naționalitate – român. A făcut cursurile primare la școala din sat, iar cele secundare la Galați și Botoșani. Licențiat în litere și filozofie al Universității din Iași.

Absolvent al seminarului Pedagogic Universitar din Iași. Reușit la examenul de capacitate, specialitatea – Filozofie.

În an. 1922-23 a îndeplinit funcția de bibliotecar și veghetor de ordine la Seminarul Pedagogic Universitar din Iași.

În an. 1923-24 a suplini catedra de pedagogie la Șc. Normală de Învățători din Vaslui. De la 1 februarie a fost transferat la aceeași catedră la Șc. Normală din Focșani. De la 1 noiembrie – 1 octombrie 1924-25 și-a făcut stagiu militar, căpătând gradul de sublocotenent de rezervă.

De la 10 octombrie 1925 funcționează până în 1932, ca profesor de pedagogie la Șc. Normală și limba română la liceul Tehnic-Agricol din or. Soroca. La 11 februarie 1927, cu ordinul Ministerului Instrucțiunii Publice, N14583 este numit Director al școlii Normale „*Petru Maior*”. A fost colaborator activ al revistei „*Solidaritatea*”, al cercului didactic Soroca; membru în comitetul de conducere al Societății culturale „*Ateneul Popular*” Soroca; președintele de onoare al Societății „*Zorile*”; conducătorul centrului de propagandă culturală Soroca.

Protoereul Alexandru Proțenco. Profesor de Religie, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău.

Gheorghe I. Ștefănescu. Profesor suplinitor de Limba Română și Istorie. Născut la 21 iulie 1884 la București-Ilfov A studiat la București, luându-și licența în drept, și la Iași, licența în litere și filozofie.

Maicu Alexandru. Profesor de Istorie și Geografie. Născut la 3 septembrie 1883 în com. Petrești, jud. Iași. Studii primare în Iași, secundare la Cherson (Rusia). Absolvește Seminarul din Cherson. În 1920 reușește la examenul special al Universității din Iași.

Gheorghe Pascariu. Profesor de Geografie și Științele Naturale. Născut la 10 iulie 1896 în or. Soroca. Studii primare și secundare le-a făcut la Soroca, cele superioare la Iași. Licențiat în Științele Agricole. Profesor la Școala Normală și la Liceul teoretic „*A.D. Xenopol*”.

Natalia Zaiță. Născută la 20 august 1899 în or. Soroca. În 1918 absolvește „*Institutul Nobililor*” din Odesa. Predă Limba Franceză.

Mihul Constantin. Profesor de Matematică și Fizico-Chimice. Născut la 1894 în Chilia Nouă, jud. Izmail. Studiile secundare le-a făcut la Izmail și Cherson. Licențiat în

fizico-matematici al Universității din Odesa. Activează la Liceul „A.D. Xenopol” și Școala Normală din Soroca.

Nacu Ion. Maestru de Lucru Manual. Născut la 1 septembrie 1901 în com. Braniștea, jud. Botoșani (fost Bălți). Absolvent al școlii Normale și al Cursurilor de Lucru Manual din Cluj și Deva.

Dementiev Mihail. Agronomul Fermei și profesor de Științele Agricole și Lucrări Practice. Născut la 13 iulie 1902 în com. Țaul, jud. Soroca. Absolvent al Școlii de Agricultură Cocorezeni și a Cursurilor Agronomice din Romanai.

Fridrich Rișavi. Maestru de Muzică Instrumentală. Născut la 26 noiembrie 1874 în or. Gottenburg, Suedia. Absolvește Conservatorul din Moscova, fost Capel – maestru în armata rusă timp de 14 ani (1900 – 1914). Conducător al Orchestrei Simfonice „Gura”.

Victor Cicherschi. Profesor de caligrafie și desen. Născut în an. 1890 la Iași. Studiile primare și secundare și le-a făcut la Iași. Absolvent al Școlii de Belle-Arte din Iași. În 1919 reușește la examenul de capacitate din București. La 1 septembrie este numit la Soroca la Liceul „A.d. Xenopol” și Școala Normală „Petru Maior”.

Vasile Ultimeșcu. Maestru de Gimnastică. Născut la 23 decembrie 1904 în com. Lunca, jud. Dorohoiu. Studiile și le-a făcut la Iași. Absolvent al Catedrei de gimnastică din Iași. Activează din 1924 (1 septembrie) la Liceul „A.D. Xenopol”, Tehnic Agricol și Școala Normală.

Grițic Grigore. Maestru de Muzică Vocală. Născut la 1895 în or. Soroca. Studiile primare și secundare și le-a făcut la Soroca. E absolvent a 5 clase rurale. A urmat doi ani la Conservatorul din Odesa. Maestru vocal la școala Normală, Liceul de fete „Dom. Ruxandra”.

Biblioteca șc. normale avea o colecție de 3.556 volume pedagogice, literare, istorice, geografice, știință, reviste. Biblioteca era vizitată regulat de 156 cititori.

Paralel cu Școala Normală „Petru Maior”, pe lângă ea activa și o școală de Aplicații. Școala dată avea menirea de a fi un laborator sau un seminar în care ideile pedagogice-teoretice să-și găsească o realizare practică, unde viitori pedagogi, sub supravegherea și conducerea profesorului de pedagogie și a profesorilor școlii, aveau să-și pună în practică cunoștințele căpătate la 1926 – 1927. Situația numerică a elevilor era de 51 copii: cl. I – 10, cl. II – 9, cl. III – 11, cl. IV – 21.

La 1 aprilie 1923, conform ordinului Casei Școlilor N1668/II/923 a luat ființă Comitetul Școlar al Școlii Normale „P. Maior”¹⁰.

La 21 ianuarie 1927 s-a dat o dare de seamă despre activitatea Comitetului în cei 4 ani de activitate și s-a ales un nou comitet:

¹⁰ Gh. Stănescu, *Anuarul Școlii Normale „Petru Maior” Soroca*, 1927, Editura Școala Normală „Petru Maior”, p. 1.

Membri de onoare: D. Mihailă - deputat de Soroca
Stroe - deputat de Soroca
Bolgar - senator
Colonel Vasiliu

Membri activi: Al. Prățenco - casierul Com. Șc.

Gh. Pascaru - contabil Com. Șc.

Cramarciuc - institutor

Lupaşco Vasile

Nicolae Soltuz - pensionarul sfatului

Cenzor delegat al Ministerului: Florescu - funcționar la Administrația Financiară Soroca.

Construcția proprie a localului a început în 1913 la un an după înființare – pe cel mai înalt loc din oraș. Comuna a dat 7 ha de pământ, piatră și nisip. Ministerul – bani, arhitecți și lucrători. La 1915 lucrările au fost stopate și numai la 1923 au fost reîncepute. În comitetul de construcție intrau C. Brjovzovski, Teodor și Alexandru Aleinikov, Nicolae Soltuz – primar, Safonov, judecătorul tribunalului. Proiectele, devizele și planurile au fost întocmite de Coh. – inginer arhitect al Județului. Dar, cu părere de rău, clădirea n-a fost terminată nici la 1927, nici la 1932, iar după marea inundație Școala Normală își încetează existența.- Elevii au fost mutați cu studiile la Școala Normală din Bălți.

MIHAI EMINESCU – REVIZOR ȘCOLAR ÎN JUDEȚELE VASLUI ȘI IAȘI

Maria MARTINESCU

La 15 iunie, 1875 Titu Maiorescu îi adresează lui Mihai Eminescu o scrisoare prin care îi propune postul de revizor școlar al județelor Vaslui și Iași. În scrisoarea de răspuns a poetului către Titu Maiorescu, datată la 18 iunie 1875, acesta nota: *„Punctul meu de vedere este că aș intra în contact cu populația rurală, singura care mă interesează îndeosebi. Cred a fi în stare a vă da relații fidele asupra stării și traiului ei, precum și asupra marginilor, între cari ar fi cu puțință a se lărgi sau a se adânci învățământul primar”*.

Pe 1 iulie 1875, Eminescu este înlocuit din postul de director al Bibliotecii Centrale din Iași și numit revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui. Ca director al Bibliotecii Centrale a dovedit mult simț de răspundere și talent organizatoric. Cât a funcționat la bibliotecă, a avut răgazul să studieze istoria românilor, cât și problemele învățământului din perioada respectivă. Perioada revizoratului școlar peste județele Iași și Vaslui (1 iulie 1875-4 iunie 1876), este bine reprezentată în fondurile arhivistice și în publicistica biografică a Luceafărului poeziei românești.

Prin rândurile de față ne propunem să reamintim activitatea de pionierat înfăptuită de Eminescu în statele și cătunele județului Vaslui. În arhiva fostului Minister al Instrucțiunii Publice se păstrează în întregime corespondența dintre autoritatea de vârf și revizoratul Iași-Vaslui, iar la Iași, dosarele fostului revizor școlar, precum și centralizarea rapoartelor primite de Eminescu. Poetul, care personal nu alergase după diplome și titluri universitare, a crezut în școală, în importanța învățământului, în practica educativă și în funcțiile lor cultural naționale. În atribuțiile revizorului școlar era și sarcina de a organiza conferințe anuale ale învățătorilor. Organizarea conferințelor fusese prevăzută în Legea instrucțiunilor din 1864, prin articolele 346 și următoarele. În cadrul conferințelor trebuia să se repete materia ce se predă în școlile primare și să se țină *„un mic curs de pedagogie și didactică”*. De-abia intrat în noua muncă de revizor școlar, Mihai Eminescu primi o circulară telegrafică din partea ministerului, prin care i se cerea să organizeze conferințe la Iași și Vaslui. Conferințele cu învățătorii trebuia să se țină 20 de zile la Vaslui (10 august-30 august), între orele 11 și 15, 17 și 18. În cadrul conferințelor organizate în cele două județe s-au ținut cursuri pe teme de metodică, prelegeri și *„convorbiri exegetice asupra metodologiei”*. În timpul desfășurării conferințelor, Eminescu a putut face numeroase observații asupra culturii generale și pregătirii pedagogice a învățătorilor. În fruntea revizoratului, peste Iași și Vaslui, Eminescu desfășura activități de îndrumare, de control, de evidență, de cancelariat, fără nici un ajutor, împreunând activitățile unei cancelarii într-o singură persoană, fiind curier, copist, registrator, administrator, examinator și, pe deasupra, punând la punct arhivele lăsate, nu în bună regulă, de

înaintașul său. El redactează și caligrafiază întreaga corespondență, tabele, rapoarte de statistică adresate ministerului administrației județene și comunale, unităților de învățământ, cadrelor didactice. S-a străduit să cuprindă un număr cât mai mare de copii în școli și a cerut alfabetizarea celor lipsiți de mijloace financiare. S-a zbatut să asigure baza materială a învățământului în cele două județe istorice. Singurele mijloace prin care revizorul școlar putea contribui la asigurarea învățământului pentru un număr cât mai mare de copii erau:

- repartizarea teritorială a școlilor existente și a celor nou finanțate, în așa fel să poată permite o frecvență mai ridicată, să smulgă ministerului, sub diferite pretexte, aprobarea înființării câtorva școli;

- să înființeze câteva școli întreținute de comune, care să nu greveze bugetul ministerului;

- să asigure o îmbunătățire a condițiilor materiale (local, mobilier);

- să îndrume pe învățători în acțiunea pentru ridicarea frecvenței în școli.

Nici una din aceste posibilități nu a fost neglijată de Mihai Eminescu și el a alcătuit tabloul de reorganizare al învățământului în cele două județe, folosind materialul documentar strâns la revizorat. Pe vreme bună sau rea, prin arșiță sau nămeți, cu trenul, în brișcă, trăsură, sanie sau pe jos, a străbătut drumurile Vasluiului ca să îndeplinească îndatoririle de revizor, inspectând școlile sătești sau urbane. Vechile mărturii ni-l arată pornind în miezul unei cumplite ierni, cu o sanie de împrumut, „*de la Cârniceni spre Perieni și rostogolindu-se cu sania din cauza viscolului și a nămeților de zăpadă*”. Nemulțumit de situația școlară a județului Vaslui, pe care prefectul Dornici o înmânase Ministerului Instrucțiunii (deținut de Titu Maiorescu) fără să-l consulte, Eminescu inspectează, în 8 zile, 54 de școli vasluiene. Școlile primare inspectate sunt: Surănești, Țibănești, Tanacu, Muntenii de Jos, Dumești, Telejna, Zapodeni, Laza, Hârșova, Poienesti-Florești, Reditu, Brodoc, Pușcași, Balteni, Mărășeni, Rafaila, Delești, Bălești, Birzești, Codăiești, Scheia, Tutova, Vaslui, Girceni, Lipova. În urma inspecției făcute, Eminescu a făcut o serie de observații referitoare la învățători: „*om bețiv, în prezent perceptor*”, „*băiat foarte deștept, cam zeflemist*”; în legătură cu distanțele de la o școală la alta: „*ar trebui să fie la mijlocul drumului dintre sate*”, „*sat depărtat care rămâne fără școală*”. El calculează kilometrii și minutele de la o localitate la alta, schițează planuri din care rezulta localitatea centrală, la îndemâna celorlalți și de fiecare dată trage concluzii concrete. Pentru multe comune își trece în caietul pentru inspecții câte o situație rezumativă: „*Laza, comună în județul Vaslui, plasa Racova, se compune din următoarele trei grupuri de cotune:*

Laza	147 contr.	(ibuabili)
Stanca	95 contr.	Școala pentru aceasta în Laza
Poiana-Resniței	10 contr.	
Hârșova-Rezeși	58 contr.	
Hârșova-Schitu	21 contr.	
Hârșova lui Meleghe	119 contr.	Școala în Hârșova-Schitului
Golășei	78 contr.	N.B. vine aproape de Bălești
Poliuc	48 contr.	
Lingurarii	35 contr.	rămân fără școală
Cotuna mică Bejănești formează capul satului Băltinenii (com. Reditu, pl. Stemnic)”.		

Asemenea situații sunt schițate și pentru comunele Pungești sau Șipotele.

Zi de zi, Eminescu a continuat cercetarea școlilor din județul Vaslui și din caietele de notițe speciale desprindem, în continuare, alte observații. La Dumești, constată existența a două școli: una de băieți și una de fete și propune contopirea lor și înființarea unei noi școli la Todirești. În comuna Delești notează: *„Comuna Delești ține de Bălteni pînă la Osasti, va să zică, aproape toată valea Stemnicului. Cred că o singură școală n-ar ajunge pentru această comună. Cea din Cosmești trebuie menținută și înființată una în Bălteni, sat răzășesc, unde primarul au promis a ridica frecvența la 80-100 copii. Localul provizoriu din Bălești e aproape gata”*.

Repartizarea justă a școlilor se izbea de interesele notabilităților județene, de cele ale moșierului local. Un exemplu tipic de așezare a școlii, conform unor interese particulare, a găsit revizorul în satul Muntenii de Jos. Singura școală a comunei funcționa în acest sat, iar satul Minjești, mult mare și mai central, nu avea școală. La școala din Muntenii de Jos veneau 8 copii de aici și din alte sate apropiate și alți 15 de la Minjești. În acest caz, Eminescu cere ca școala să fie la Minjești. Un caz asemănător întâlnește și în comuna Rediu: *„Primarul este un șarlatan, protejat de cumnatul său Manasiu de la prefectură, are 3 copii pe care ar voi să-i dea la școală, recte ar dori un învățător privat, plătit de stat, pentru copii lui. De aceea, sigur va stăruia pentru înființarea școalei în neînsemnatul cotun Rediu”*.

Pe teren a întâlnit multe asemenea cazuri, dar încercarea lui de „a păzi” ministerul de asemenea influențe era cinstită, desigur, dar naivă. Primarii „șarlantani”, cum îi numește, erau, de fapt, stâlpii guvernului la sate.

În octombrie 1875, Eminescu primește, din partea prefectului de Vaslui, o adresă prin care i se aduce la cunoștință ca școala din Ipatele a fost mutată la Borăști, lucru care-l nemulțumește și cere prefectului să interzică „mutarea școlii” și că trebuie să rămână în funcție ambele școli. În urma reviziei făcută în august 1875, strânge dovezi și cere reînființarea unor școli desființate după 1873. Avem cazul școlilor din Rafaila și din Tanacu. Despre școala din Rafaila spune că „se afla localul potrivit și un învățător care a funcționat 17 ani”, iar despre școala din Tanacu spune că „cel din urmă învățător, preot din localitate, a fost foarte neglijent”. Inspecția amănunțită pe care a făcut-o în august 1875, prin satele vasluiene, l-a ajutat pe Eminescu să vadă mai clar problemele învățământului în această zonă a țării. La Prisăcani își notează: „școala e zidită de stat însă e aproape o ruină, încât în prezent nu se poate ține școala”. La Minjești constata că localul este „prea la capătul cotuneii” și ca mobilier exista numai o masă, o tablă, o bancă; iar la Zapodeni constata următoarele „localul e insuficient, iar cel construit de comună este neisprăvit, pentru că, comitetul permanent al județului Vaslui a șters din bugetul comunei cei 300 lei noi, meniți pentru săvârșirea localului de școală”. La Poienеști și Laza propune ca două hanuri să fie transformate în școală, iar la Bălteni recomanda ministerului înființarea unei școli și propune ca statul, proprietar al Băltenilor, ar putea să zidească localul pe proprietatea lui. De la administrația centrală nu se putea aștepta la rezolvarea problemelor cerute și revizorul școlar încerca să impună autorităților locale (comunale sau județene) repararea localurilor de școală, asigurarea mobilierului și a combustibilului. Un exemplu îl constituie acțiunea din Tansa, unde tonul notarilor din registrul de inspecție este imperativ: „Dacă frecvența zilnică este mică, cauza e a se căuta numai în netrebnicia administrației comunale, care privește școala ca un lucru de prisos și închiriaza un local insuficient în care pot încăpea abia 30

de copii, lasă și acest local descoperit și în stare proastă, nu cumpără cărțile și ustensilele necesare elevilor și prevede peste tot sume neînsemnate în bugetul ei pentru școală, încât tot bugetul școlii e cât a treia parte din leafa domnului primar”. Eminescu a cerut, din timp, prefectilor (de Vaslui și Iași) să asigure prevederile financiare mai mari în bugetul anului viitor pentru învățământ, pentru îmbunătățirea sării materiale a școlilor. Se adresează prefectului de Vaslui cerând să i se comunice cum era folosit fondul, pe care un anume Gr. Cuza, îl lăsase prin testament școlii din Codăești. Nu a primit răspuns nici de la oficialitățile locale, nici de la minister și acest lucru a înrăutățit și mai mult relațiile sale cu prefectul.

În orașul Vaslui, Eminescu a inspectat, la 26 aprilie 1876, școala de băieți unde nu a găsit nereguli, iar metoda de predare a învățătorului e demnă de toată lauda. Nu aceeași impresie și-a făcut în urma inspecției la școala de fete. La școala privată israelito-română, înființată de 7 luni, a constatat că lucrurile merg bine.

Activitatea revizorului școlar, Mihai Eminescu, apare ca o luptă hotărâtă împotriva situației existente în învățământ și el a arătat, prin sesizările făcute către oficialitățile locale și centrale, necesitatea democratizării învățământului. Concluziile desprinse în urma inspecțiilor deveneau tot mai supărătoare pentru cei de la cârma statului, care susțineau că populația rurală manifesta aversiune față de școală, este incapabilă de a înțelege bogățiile culturii și numai așa se poate explica frecvența scăzută a elevilor. Revizorul școlar răspunde oficialităților prin următoarele: „*Cauza rarei frecvențe nu este aversiunea poporului nostru contra școalei, ci sărăcia, și școala va fi bună când popa va fi bun, darea mică, subprefecții oameni ca să știe administrație, finanțe și economie politică, învățătorii vor fi pedagogi, pe când adică va fi și școala școală, statul stat și omul om, precum e în toată lumea, iar nu cum e la noi – adică ca la nimeni*”.

Și după destituirea din postul de revizor școlar, Eminescu s-a preocupat în continuare de problemele învățământului și susține că studiul principal al unei școli rurale sau primare este limba românească, că este organul prin care neamul își cunoaște ființa sa proprie, organul prin care acest neam moștenește avântul intelectual și istoric al strămoșilor lui. Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gândi și a simți românește.

**Scrisori adresate de Mihai Eminescu în calitate de revizor școlar
pentru județele Vaslui și Iași**

Scrisoare adresată Ministerului Instrucțiunii.

No. 207

Vaslui, în 15 august, 1875.

Domnule ministru,

Tabloul pentru reorganizarea școalelor rurale din județul Vaslui, format de domnul prefect în unire cu domnul deputat Bastaki, este făcut poate formal corect și conform cu ordinele ce ați dat d-voastră, însă accesibil de modificări, întemeie pe privirea reală a lucrurilor și pe trebuințele vădite ale localităților.

Făcând acum revizia tuturor comunelor în cari nu sunt școale, vă voi trimite în curând un tablou minuțios asupra acestora, în care veți găsi toate indicațiile necesare spre a putea hotărâ prin proprie inițiativă înființarea școalelor respective. Pân-atunci vă rog a nu reflecta la tabloul ce vi s-a trimis de către onor, prefectură, căci mă tem că acesta să nu fie departe de-a acoperi trebuințele reale ale populației.

Espunerea pe larg a tuturor erorilor ce s-au putut strecura prin propunerile formale ale prefecturei, voi face-o deodată cu trimiterea tabloului meu. Una din aceste erori însă o arăt deja în adresa mea No. 208, alăturată pe lângă aceasta.

Revizor școlar:
Mihai Eminescu.

Scrisoare adresată Ministerului Instrucțiunii.

No. 208.

Vaslui, în 15 august, 1875.

Domnule ministru,

În tabloul pentru reorganizarea școalelor rurale trimis d-voastră de către prefectura de Vaslui, normalistul de la pedagogicul din Iași, Michiu Ioan, actual învățătoriu în cotuna Dăneștii, comuna Șurăneștii, e prevăzut a se permuta la Țibănești în locul învățătorului Ștefănescu Gheorghe, care în asemenea caz ar rămâne a se permuta sau a se pune în disponibilitate.

Tabloul onor. Prefecturi este corect în privința formală și îndeplinește ordinul d-voastră ca normaliștii să se treacă la școalele de gradul I, însă în cazul de față rog a observa că învățătorii amintiți sunt departe de a se putea compara întreolaltă.

Actualul învățătoriu din Țibănești, Gheorghe Ștefănescu, nu e ce-i drept normalist, dar a depus bacalaureatul, e student în anul al doilea al facultății de drept din iași și au fost numit în funcțiunea ce ocupă în urma unui concurs; pe când d. Ioan Michiu e un învățătoriu cu calități problematice, deși au ieșit din școala normală din Iași.

În genere îmi iau libertatea de-a observa că nu toți normaliștii sunt învățători răi, ci între aceia care au studii suficiente sunt unii foarte buni, iar permutarea unor asemenea la școale de gradul al II-lea ar fi o calamitate pentru școalele pe cari le ocupă în prezent. Asemenea permutări se pot face, cred, numai atunci când prin ele se câștigă ceva real și numai după o cercetare a cazului concret.

În urmarea celor expuse, vă rog deci, domnul ministru, ca învățătorii numiți să rămâie pe locurile lor.

Revizor școlar:
M. Eminescu.

Scrisoare adresată prefecturii Vaslui.

Către prefectul de Vaslu'

Învățătorii rurali mai buni ar trebui să simtă întotdeauna că ochiul administrației județene e îndreptat asupra lor și a silințelor lor; de aceea trebuie ca prevederile bugetare comunale să le creeze mijloacele materiale, ca să-și poată îngriji în deplină liniște de îndatoririle lor. Recomand deci mai cu seamă pe învățătorii următori, în privirea cărora veți binevoi a recomanda onor, comitet permanent ca la revizuirea bugetelor comunale rurale să li asigure existența într-un mod mai distins decât celorlalți pe care nu-i citez. Îi dispart în două categorii: Întâia cuprinde pe învățătorii dinainte de 1 sept., care se disting prin inteligență și știință, a doua cuprinde pe învățătorii din nou numiți, care au absolvit cu succes emitent institutul normal sau îi cunosc ca stăruitori în treaba lor.

Scrisoare adresată Ministerului Instrucțiunii.

Domnule ministru,

În vedere că tabloul pentru reorganizarea școalelor rurale din județul Vaslui, format de dnul prefect și de dnul deputat Bastaki, îndeplinește numai în mod formal intențiile ordinului dvoastră și fiindcă această cestiune mi-a părut mai importantă decât asistența mea la conferințele învățătoarești, l-am rugat pe dnul G. Hrisoscoleu, directorul școalei primare din Vaslui, ca să mă înlocuiască de la 10-28 august, iar în vremea aceasta am inspectat aproape tot județul.

Vă refer deocamdată că am vizitat următoarele cotune:

(urmează lista celor 54 de sate vizitate)

În urma cercetărilor făcute la fața locului, am avut ocazia de a afla toate piedecile câte se pun învățământului primar, iar experiențele adunate le voi utiliza într-un tablou definitiv și după puțină exact, care va cuprinde tot materialul trebuincios. Când voi avea onoarea a-l supune cunoștinței dvoastre, el va putea servi la bază la reorganizarea școalelor din acest județ.

Revizor școlar:
M. Eminescu

Scrisoare adresată prefecturii Vaslui.

1875, august 24.

Astăzi, inspectând școala din Tansa, am putut constata că satul acesta, cât și cel învecinat, sunt foarte proprii pentru școală, că elevii s-ar putea urca la un număr de 50-60, căci locuitorii în genere nu se împotrivesc la trimiterea lor. Dacă frecvența este mică, cauza e a se căta numai în netrebnicia administrației comunale, care privește școala ca un lucru de prisos, închiriază un local nesuficient, în care pot încăpea abia treizeci de copii, lasă și acest local descoperit și în stare proastă, nu cumpără hărțile și ustensilele necesare școalei și prevede preste tot sume neînsemnate în bugetul ei pentru școală, încât tot bugetul școalei e cât a treia parte din leafa d-lui primariu.

Voind a cere lămuriri de la d-l primariu în această privință, dumnialui au găsit de cuviință de-a se depărta din sat, lăsând pe un membru al consiliului comunal și pe-un ajutoriu de notariu

în locul său, ca să-i dea lămuriri cuviincioase. D-nul primar au crezut de cuviință a mă trata ca pe egalul său și a lăsa inferiori fără nici o însemnătate cu care să intru poate în discuții asupra intereselor școalei. Vădita rea-voință a acestui domn mă face să abstrag de la comunicațiile ce mi le-ar fi putut face interesante personagii de la primărie.

D-nul învățătoriu este obligat prin aceasta să pretindă de la primărie: 1) închirierea unui local suficient pentru frecvența posibilă. 2) Acest local să nu se afle într-un vârf de deal, ci în mijlocul satului, încât să poată vizita școala și copiii din Suhuleț. 3) Să se comunice o copie a notiței de față pe care o trec în condica de revizie primăriei locale. La caz de-a nu împlini cele indicate 1) și 2) va raporta neapărat d-lui prefect, pe care poate dl. primariu nu-l va privi ca pe egalul său în ierarhia administrativă, și revizoratul care va face pașii necesari la Ministerul Cultelor și la cel de Interne.

Revizor școlar al județelor Iași și Vaslui.
M. Eminescu.

Scrisoare adresată Ministerului Instrucțiunii.

No. 212
Cu tabloul pentru reorganizarea școalelor rurale din județul Vaslui și alte 10 anexe.

1875, septembrie 5, Iași.

Prin adresa mea No. 210 v-am înștiințat despre revizia întreprinsă în interesul reorganizării școalelor din județul Vaslui, iar acum vă prezint ca rezultat al acestei revizii tabloul alăturat împreună cu 10 anexe (lit.: A-K).

Impresia generală care mi-au făcut-o școalele rurale din acest județ au fost rea. Pretutindene frecvența mică și incuria administrativă mare, pretutindene sărăcia muncitorului agricol, mortalitatea adesea înspăimântătoare, greutățile publice și angajamentele de muncă născute din aceste greutăți aproape insuportabile. Atât mediul social cât și administrația fac ca școala să fie aproape un lucru de prisos. Nu citez încă a mă pronunța asupra cauzelor acestei stări de lucruri, însă cred de pe acum că ea nu se poate schimba decât prin alt sistem de dări și prin o organizare mai liberă a muncii.

Scrisoare adresată Ministerului Instrucțiunii.

No. 273
Raport asupra dlui N. Corvin, învățător de cl. a III-a, Vaslui.

Iași, în 31 octombrie, 1875.

Domnule ministru,

Institutorul clasei a III-a de la școala primară de băieți din Vaslui, d. N. Corvin, încă din 25 octombrie anul expirat obținuse un concediu, pentru a-și căuta de sănătatea sa cu totul sdruncinată. Însă căutarea sa n-au avut nici un rezultat. Atunci directorul acelei școli au cerut să-i se acorde dlui Corvin un concediu nelimitat, pe care d-voastră l-ați încuviințat prin ordinul no. 1869 din 22 septembrie. Domnul director însă, știind că numitul învățător nu va fi mulțumit cu un concediu, pe care nu-l ceruse, au observat următoarea linie de conduită: au asistat timp de o săptămână la prelegeri, au văzut că d. Corvin dă explicațiuni false, se-ncurcă în vorbă și adeseori nu mai poate urma, și în fine, că elevii văzând starea sa au ajuns fără disciplină, iar d-nia lui, spre a restabili disciplina, aleargă la niște pedepse nepermise de regulile școalelor, și acelea aplicate într-un mod foarte aspru. C-un cuvânt, dnul director a constatat din nou că starea

mentală a dlui Corvin îl face incapabil de a conduce mai departe clasa. Atunci directorul a pus în lucrare ordinul dvoastră no. 7869, i-au anunțat congediul și cu începere de la 1 octombrie au întrunit clasele a III-a și a IV-a sub conducerea sa.

După toate acestea, domnule ministru, cred că punerea în neactivitate și pensionarea dlui Corvin sunt de neapărată trebuință. Cu toate acestea, vă rog a lua în considerație că numitul a fost un învățătoriu bun și că starea în care se află astăzi cere ca punerea sa în neactivitate să se întâmple în condițiile cele mai bune posibile pentru dânsul.

Cu suplinirea acestei catedre, până la noi dispoziții, aş propune să se însărcineze d-nul Constantin Tincu, care la concursul ținut în 3 iuliu, au ieșit cu media generală 7,18 (A e vedea acta concursului trimisă cu raportul meu no. 168).

Revizor școlar:
M. Eminescu

Scrisoare adresată prefecturii Iași.

Către prefectul Iaș

Cu toate că prin adresa mea no. 260 v-am rugat a ordona primarului din com. Tomești ca să achite restul de salariu ce are a-l primi de la comună inv. Ioan Lateș, penru ca acesta să se poată permuta la școala din Dumești (jud. Vaslui) – totuși și acum d-l primar de acolo refuză pe motive zădarnice să-i achite salarul, ba-i ține încă și lucrurile sub un fel de sechestr, care n-are nici un temei legal.

Vă rog deci să binevoiți să-l faceți pe primar să înțeleagă că puterea sa în comună are oarecare margini, că trebuie să achite retribuția votată de comună învățătorului, și că nu poate sechestra fără-un motiv binecuvântat averea unui om, care nu dăturește nimic nici fîscului, nici e urmărit pentru vre-o datorie.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

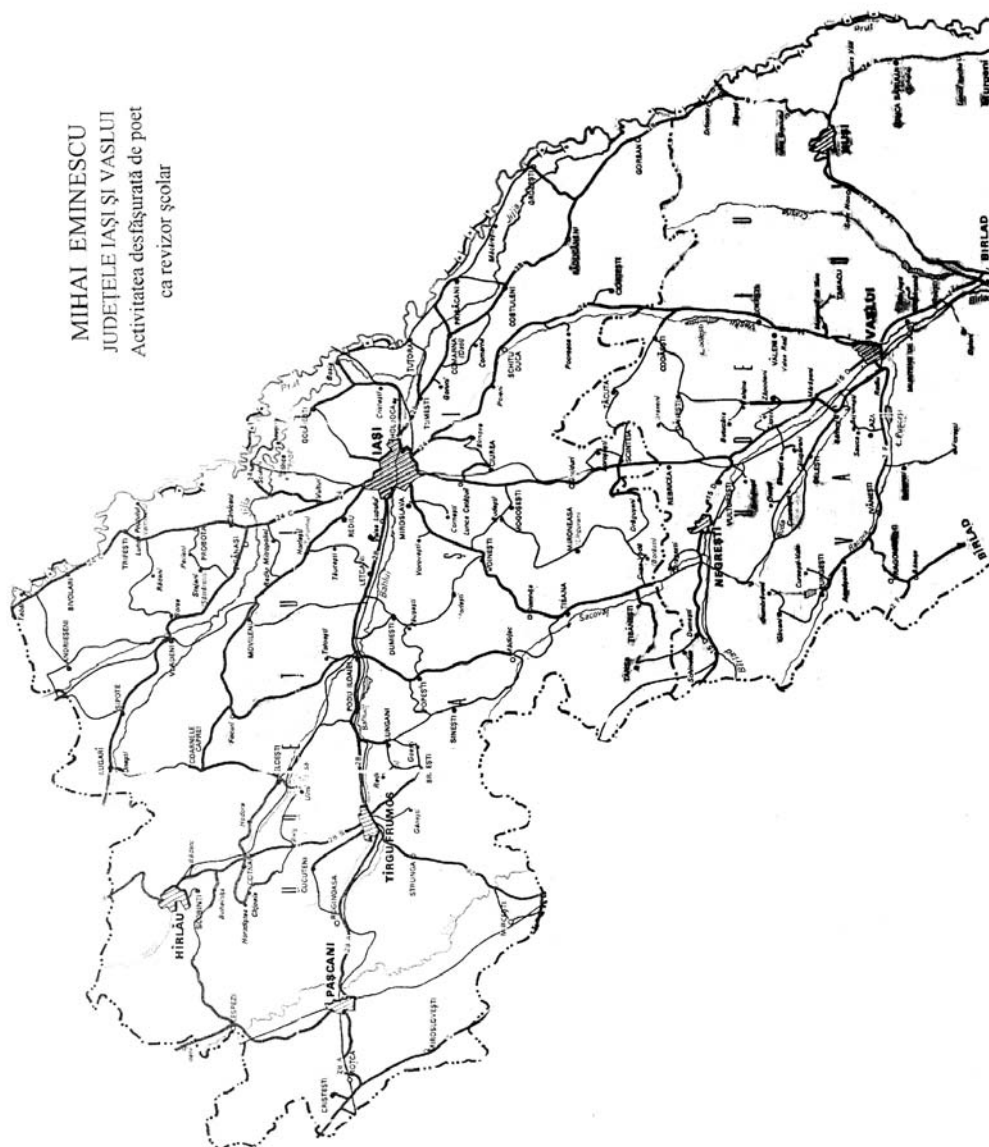
- Arhivele Statului Iași.
Arhivele Naționale București.
Academia României.
G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, București, 1983, Editura Minerva.
Iacob Negruzzi, *Amintiri de la Junimea*, București, 1938.
Mihai Eminescu, *Scrieri politice și literare*, București, 1905, Editura Minerva.
C. Lascăr și I. Bibiri, *Colecțiunea legilor, regulamentare, programelor și diferitelor decizii și dispoziții generale ale Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor*, vol. I, București, 1901.
„Cuget clar”, din 4 noiembrie 1938.

Mihai Eminescu – School inspector in Vaslui and Iași counties

Abstract

Between the first of July eighteen seventy-five-fourth of June eighteen seventy-six Mihai Eminescu has occupied the inspector position for Vaslui and Iași counties. In this quality he was in charge of the primary education in the two counties, then he inspected the schools in the rural and urban environment, then he informed the Educational Ministry, and the local official characters. The instructor activity appears like a firm struggle against the existent situation from Romanian education at the moment.

MIHAI EMINESCU
JUDEȚELE IASI ȘI VASLUI
Activitatea desfășurată de poet
ca revizor școlar

REFLECTAREA OBIECTIVULUI NAȚIONAL ROMÂNESC ÎN PUBLICAȚIILE ȘI DOCUMENTELE MILITARE DE LA CUMPĂNA SECOLELOR AL XIX-LEA ȘI AL XX-LEA

Colonel (r) dr. Costică PRODAN

La cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea, așa cum marile puteri – grupate în cele două tabere politico-militare, Puterile Centrale și Antanta – își aveau propriile interese, îndeajuns de transparente dacă se urmărea cu atenție evoluția și cursul politicii continentale și mondiale, România, la rândul ei, numai că în cazul său doar în calitate de stat mic, ținea spre împlinirea propriului deziderat național – **eliberarea provinciilor istorice românești aflate în componența imperiilor vecine (rus și austro-ungar) și unirea lor cu România într-un singur stat național.**

Împlinirea idealului național românesc presupunea însă o modificare substanțială a geografiei politice central și sud-est europene, implicații considerabile asupra raportului de forțe continental și afectarea, în bună măsură, a intereselor unor mari puteri în această arie a continentului. Toate acestea luate împreună reliefau o certitudine: împlinirea idealului național românesc nu stătea numai în putința singură a românilor; trebuiau găsiți aliații care să recunoască justetea cererilor teritoriale românești și să-i susțină pe români în efortul lor pentru atingerea obiectivelor naționale proprii.

Orientarea spre un aliat sau altul se dovedea a fi însă o problemă deosebit de dificilă deoarece teritorii și populație românească se aflau înglobate la imperii vecine care făceau parte din blocuri politico-militare adverse – Austro-Ungaria din Puterile Centrale, Rusia din Antanta. În aceste condiții, așa cum opțiunea României, la 1883, de a adera la tabăra Puterilor Centrale a însemnat pentru București renunțarea de a mai pune în discuție, în cadrul coaliției, unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România, o eventuală modificare a poziției guvernului român pe planul alianțelor, adică opțiunea pentru Antanta, ar fi presupus, datorită prezenței Rusiei țariste în acel bloc politico-militar, renunțarea temporară la aducerea în discuție a problemelor privind unirea teritoriului dintre Prut și Nistru cu România.

Semnificative în această privință, mi se pare a fi, cuvintele primului lord al Amiralității, contele Arthur James Balfour, rostite cu prilejul unei audiențe acordate colonelului Vasile Rudeanu. Ofițerul român notează în memoriile sale că „*lordul Balfour m-a întrerupt când am pronunțat cuvintele: <Idealul național românesc>. Mi-a zis: <Care?>. Am răspuns: <Acela de dreptate și libertate pentru românii subjugați de Imperiul austro-ungar și unirea lor cu frații români din vechiul Regat>. <Dar, replica Balfour, sunt români și în Basarabia>. <Da, am răspuns, dar acum Rusia luptă împotriva Imperiilor Centrale>*”¹. Nu aș dori să trec mai departe la tratarea altor aspecte

---

¹ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, București, 1989, p. 205-206.

ale comunicării fără să amintesc și gândul colonelului Ioan Popovici, care, în „Memoriul” său din 1909, asupra concentrării armatei române în condițiile Ipotezei „A”, scria: *„Avem români și în Basarabia, dar avem și în Transilvania, prin urmare nu s-ar putea pretinde politiciii românești de a nu avea și o țință națională de urmărit”*².

Dacă obiectivul politico-strategic al românilor era clar precizat, nu se știa însă cu exactitate, la cumpăna celor două secole, care vor fi modalitatea și căile prin care acesta urma să prindă viață – pe cale pașnică, diplomatică sau pe calea armelor. Cum opțiunea pentru o cale sau alta nu depindea numai de România, ci de marile puteri și de contextul geopolitic în care s-ar fi împlinit acest deziderat, cercurile guvernante de la București s-au aplecat cu atenție și au întreprins măsurile de rigoare și pentru un caz și pentru celălalt.

Problemele pe care le voi aborda în continuare vor urmări cu precădere aspectele privind modul în care deciziile în plan politic referitoare la atingerea idealului național românesc s-au reflectat în plan militar, în lucrări ale analiștilor și publiciștilor militari și în documente – diferite planuri de război și ipoteze de război – întocmite de Statul Major General al armatei române.

Scopurile posibilelor acțiuni militare ale armatei române imaginate la nivelul Statului Major General, nu puteau deriva decât din obiectivele politico-strategice de ansamblu ale societății românești, precizate fiind, bineînțeles de factorii politici de decizie ai țării. Așa cum scria căpitanul Al. Atanasiu, în 1903, dacă statul *„nu-și va amortiza constituția și armata cu vederile și aspirațiile sale politice”* atunci acesta *„nu va putea să dea afacerilor sale un mers sigur”*³.

În scrierile lor, militarii au subliniat importanța existenței idealului național și a cultivării sale în conștiința luptătorilor deoarece – așa cum sublinia generalul C. N. Hârjeu – pentru *„armata noastră, alături de ideea patriei și patriotismului trebuie pusă o idee, care naște din ea și se întinde spre granițele gândului și visurilor noastre. Avem, slavă celui de sus, o țară română, dar tricolorul nostru nu acoperă tot neamul românesc”* și de aceea *„alături de ideea de patrie și patriotism, să săpăm adânc, și tot mai adânc, în creierul nostru de români ideea soră de națiune și de naționalism”*⁴. De asemenea, nu întâmplător, generalul Alexandru Iarca sublinia că în pregătirea armatei pentru misiunea sa fundamentală trebuie să se urmărească *„superioritatea morală, de organizațiune, de instrucțiune, de educație civică, de organizațiune socială și, pe deasupra tuturor acestora, trebuie să ținem seama de a avea un ideal mare”*⁵.

Astfel de aprecieri erau unanim împărtășite de publiciștii militari, regăsindu-le fie în lucrări militare de largă circulație, fie în studiile cu circuit restrâns întocmite la Statul Major General. Tratând problematica educării patriotice și a pregătirii morale a militarilor, maiorul Nicolae Alevra arăta că aceasta consta *„în special în dezvoltarea unei mari idei și care pentru noi românii nu poate fi decât aceea a întregirii neamului... este sigur că viitorul război pe care-l vom avea nu va fi decât pentru cauza națională”*⁶.

Considerații asemănătoare se regăsesc și într-un alt memoriu, din anul 1909, întocmit la Statul Major General, unde menționa că țința noastră națională este eliberarea

² Arh.M.Ap.N., fond Marele Stat Major. Secția III Operații, dosare nr. 29, 1909, f. 6.

³ Căpitan Al. Atanasiu, *Chestiuni de strategie*, București, 1903, p. 6.

⁴ General C. N. Hârjeu, *Rostul cuvintelor: disciplină, doctrină, inițiativă*, București, 1907, p. 30.

⁵ General Al. Iarca, *Câteva povești tactice*, Craiova, 1913, p. 21.

⁶ Maior N. Alevra, *Nouă probleme de organizare*, București, 1913, p. 3.

fraților aflați sub ocupație străină și această „*țintă nu trebuie pierdută din vedere, fiindcă numai ea ne va da războiului ce l-am întreprins atunci, caracterul său național, singurul care trece peste toate celelalte considerațiuni prin puterea lui de convingere și prin măreția jertfelor pe care națiunea va fi capabilă, din patriotism și din voința de a se împuternici, să le îndeplinească cu devotament și voință nestrămutată*”⁷.

Regăsim în documentele Statului Major General al armatei române inclusiv faptul că nu mărirea cu orice preț, mărirea artificială, mărirea de dragul măririi în orice direcție a teritoriului său se urmărea de către România. Astfel, într-un memoriu al Marelui Stat Major din 1908 – anul când a avut loc criza bosniacă – asupra concentrării armatei române în cazul unui război cu Bulgaria se arăta că: „*Singura noastră aspirațiune în Peninsula Balcanică fiind pentru moment menținerea actualei stări de lucruri, România se găsește pusă <ipso facto> pe un teren politic defensiv și din această cauză ea nu va avea poate inițiativa primelor operațiuni militare*”⁸.

Un aspect important care a fost luat în calcul atunci când s-au elaborat diferitele ipoteze de război l-a reprezentat alianța politico-militară în care se află România. Așa se explică faptul că, până la războaiele balcanice din 1912 și 1913, studiile Marelui Stat Major român au avut în vedere, prioritar, eventualitatea unui conflict armat cu desăvârșirea acțiunilor militare pe două direcții strategice – **est** și **sud**. În această privință, generalul Dumitru Iliescu, secretarul general al Ministerului de Război între 1914 și 1916, sublinia că „*până în primăvara anului 1914, din cauza politicii externe a țării noastre, care atunci era alături de Germania și Austro-Ungaria, toate ipotezele de război ce se întocmeau la marele nostru stat major erau îndreptate contra Bulgariei și Rusiei*”⁹.

Adâncirea divergențelor dintre România și Austro-Ungaria, ca urmare a înăsprii politicii de oprimare și deznaționalizare a românilor din Transilvania și datorită poziției vădit ostile a dublei monarhii față de statul român în timpul celui de-al doilea război balcanic, continuă, de altfel, și după pacea de la București din 1913, a determinat cercurile politice și militare românești să ia în calcul tot mai mult posibilitatea unui război cu Imperiul austro-ungar. Apărarea astfel și o a treia direcție strategică probabilă de acțiune a armatei române în cazul unui eventual conflict armat – cea spre **nord-vest**.

Deci, în perioada imediat premergătoare izbucnirii primului război mondial, ipotezele de război ale armatei române luau în calcul situațiile probabile și posibile de conflict armat cu trei dintre statele vecine României; practic dintre toți vecinii – Austro-Ungaria, Rusia, Bulgaria și Serbia – numai cu Serbia nu s-a prevăzut și nu s-a considerat ca fiind probabilă declanșarea unor ostilități armate.

Declanșarea primei conflagrații mondiale și cuprinderea în vâltoarea sa, încă de la început, a celor două imperii vecine României - Imperiul rus și Imperiul austro-ungar -, au prins România într-o delicată poziție geostrategică. Înconjurată în cea mai mare parte de flăcările războiului, România trebuia să se decidă relativ repede asupra poziției pe care urma să o adopte față de marea conflagrație. Numeroase întrebări își așteptau răspunsul: Putea România, avându-se în vedere poziția ei geopolitică și geostrategică, să rămână neutră în această gigantică frământare a popoarelor lumii? Depindea împlinirea idealului național și a obiectivelor politico-strategice românești din acel timp de

⁷ Arh.M.Ap.N., fond *Marele Stat Major. Secția III Operații*, dosare nr. 29, 1909, f. 6.

⁸ *Ibidem*, dosar nr. 23, 1908, f. 21.

⁹ Generalul D. Iliescu, *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, București, 1942, p.37.

participarea la război? Avea România potențialul economic și militar necesar pentru a se angrena în război, chiar dacă o făcea alăturându-se unei tabere sau alteia? Care să fie această tabără?, firul întrebărilor, bineînțeles, neoprinde-se aici.

În aceste condiții, Ion I. C. Brătianu „*de mai multe ori, fie individual, fie chemând împreună mai mulți din șefii armatei acasă la d-sa i-a consultat asupra ipotezelor de război și proiectelor de operațiuni militare pe care marele nostru stat-major le studia*”¹⁰. La una din aceste consfătuiri, din 14 noiembrie 1914, când participau generalii I. Clucer, Al. Iarca, V. Zottu, C. Cristescu, amiralii S. Eustațiu și C. Bălescu, primul ministru „*a pus întrebarea dacă suntem în stare să ne batem pe două fronturi în cazul când vom fi nevoiți să ne luptăm cu Austro-Ungaria la nord și cu Bulgaria la sud. Toți generalii au răspuns neted nu* (subl. a.), totuși șeful guvernului a ordonat să se studieze la marele stat major și această ipoteză de război, socotind că la primăvară vom fi poate forțați să ne batem pe două fronturi”¹¹.

Ca urmare a consultărilor ulterioare ale președintelui Consiliul de Miniștri cu comandanții de armate și corpuri de armată cu privire la planul de campanie al armatei române „*toți, fără nici o excepțiune, au fost de părere că trebuie să luăm ofensiva la nord, contra Austro-Ungariei cu majoritatea trupelor noastre și să ne menținem în defensivă față de Bulgaria, în Dobrogea și pe Dunăre*”¹².

În finalul comunicării, mi se pare utilă, pentru ideea pe care am dorit să o supun atenției dumneavoastră, prezentarea, fără nici o interpretare proprie, a scopului războiului în care s-a angrenat România, în august 1916, așa cum a fost formulat într-una din ipotezele de război, precum și în planul de campanie ale armatei române pentru anul 1916:

- în **Proiectul de operațiuni pentru Ipoteza „B”**, din 1914: „*Scopul războiului ce vom întreprinde contra Austro-Ungariei este atingerea idealului nostru național, de întregire a neamului. Cucerirea teritoriilor locuite de români, ce se găsesc astăzi înglobate în monarhia austro-ungară, trebuie să fie fructul războiului*”¹³;

- în **Planul de campanie al armatei române** din 1916, cunoscut sub numele de **Ipoteza „Z”**, se menționa că România a intrat în război pentru eliberarea „*teritoriilor locuite de români ce se găsesc astăzi înglobate în monarhia Austro-Ungară*” pentru „*realizarea idealului nostru național, adică întregirea neamului*”¹⁴.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 37-38.

¹² *Ibidem*, p. 39.

¹³ Arh.M.Ap.N., fond *Marele Stat Major. Secția III Operații*, dosare nr.496, 1914, f. 1.

¹⁴ *România în războiul mondial 1916-1919*, vol. I, Documente – Anexe, București, 1934, p. 111.

CĂRȚI DE LA BUCUREȘTI PENTRU BASARABIA (1918-1920)

Maria DANILOV

În câmpul vieții culturale din Basarabia, în principal pe perioada aa. 1918 –1940 se proiectează un spectru de probleme necercetate încă. Or, pe cei interesați în domeniu îi așteaptă un vast material documentar depozitat în arhivele locale și nu numai. În acest spectru de probleme se înscrie și viața bisericească a provinciei, în special momentul emancipării de biserica rusească și apoi al deplinei unificări cu Biserica neamului. Cum s-a făcut această trecere ? Când și cum au fost depășite acele momente de conjunctură, de vremelnice distorsionări ale perioadei de trecere?

Anume în contextul acestei abordări se înscriu documentele cercetate din fondul Consistorului Duhovnesc a Arhivei Naționale din Chișinău¹. Cronologic, acest fond imens (19 cărți de inventar și câteva sute de mii de dosare), cuprinde anii 1834 –1924².

Timp de mai bine de un secol Basarabia a fost lipsă din spațiul geografic, politic și cultural al Țării și, aceasta s-a întâmplat tocmai atunci când societatea românească a creat valori autentice ale epocii moderne. În acest sens Basarabia, după cum susținea și Nicolae Iorga (într-o cuvântare rostită în 1931, la Chișinău), a rămas “...cu ceasul oprit la 1812...”. Pentru a-și asigura o trecere cât mai sigură la valorile românismului, Basarabia anului 1918, trebuia să-și asocieze sprijinul cultural din celelalte provincii românești.

Documentele propuse atestă anume, acest moment de sprijin cultural venit în Basarabia după anul 1918 și, care s-a manifestat în primul rând prin colecții impunătoare de carte venite de la București. Sunt “*prinși*” între documentele de epocă (adrese, circulare, rapoarte), figuri culturale, personalități istorice ale Basarabiei după imediata unire: Ștefan Ciobanu, Constantin Tomescu, Daniil Ciugureanu, Gurie Botoșaneanul (Grosu), episcopul Nicodim Munteanu.

Acest corp de documente poate fi clasificat cronologic în două etape:

I. 11 martie , 1919 - 15 august, 1919

---

¹ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare ANRM), f. 208, inv. 19. d. 203., Dosar “*Despre transferul de cărți de la București pentru Mitropolia Eparhiei Chișinăului*” (denumirea în rusește a dosarului), pe când denumirea veche românească era: *Relații la transportul de 12 lăzi cu cărți de la București pe numele Arhiepiscopiei*. 23 mai 1919 – 4 octombrie 1919.” Se cuvine făcută mențiunea, că în această carte de inventar (f. 208, inv. 19), sunt mai multe dosare cu titluri eronate (în varianta rusească), ce nu corespund variantei vechi (românești). Spre exemplu: *DELO PO OBVINENIE RUMYNSCOGO OFICERA PO UNICITOZENIE KNIG V ODNOJ IZ CERKVEJ GORODA BENDERA* (F. 208 inv. 19. d. 236), pe când denumirea veche era: “...despre registrele și imprimările tipărite în Tipografia eparhială pentru biserică”, - ceea ce, evident, corespunde și conținutului dosarului.

² Sub regimul rusesc administrația bisericească a Basarabiei se exercita prin *CONSISTORUL DUHOVNICESC*, format și condus după orânduirile Bisericii rusești. Până la anul 1834, acest organ de administrare bisericească purta denumirea de *Dikasterie*.

II. 16 august. 1919 – 16 octombrie, 1920

Pentru prima etapă decodificăm documente ce înregistrează o corespondență activă între București și Chișinău, respectiv,- Ministerul Cultelor (Casa Bisericii) și Directoratul de Instrucțiune Publică din Basarabia, cât și I.P.S. Arhiepiscopul eparhiei Chișinăului, - Nicodim Munteanu³. Câteva mențiuni documentare în acest sens sunt semnificative: *“CASA BISERICII, București, 11 martie, 1919; nr. 193. Către Arhiepiscopul Chișinăului I.P.S. Nicodim Munteanu.*

Motivat de cererea făcută de dl. Ministru, dr. Ciugureanu, avem onoarea a vă comunica, că v-am expediat 11 lăzi, conținând trei rânduri de cărți de ritual, una mie exemplare Noul Testament, cinci sute cincizeci Biblii și diferite alte cărți pentru bisericile și bibliotecile din Basarabia.

Dintre aceste ni se vor plăti numai Noul Testament, Psaltirile și Bibliile, pentru care vă rugăm să binevoiți a dispune să ni se trimită costul lor de cinci mii cincizeci lei, iar pe celelalte le dăm gratis.

Primiți, vă rugăm, Prea Sfînțite asigurarea deosebitei noastre considerațiuni“. Pe filă mai înregistrăm “rezoluția“ manuscrisă a episcopului Nicodim: “Se va cere lămuriri de la Dl. Ministru Ciugureanu ca să ne putem rosti în cunoștință de cauză“. Tot aici este anexat și textul manuscris al adresei ce urma să fie expediată la București⁴. Or, cei de la Chișinău au fost ușor surprinși de inițiativele Dl. Ministru Ciugureanu deoarece urmau să suporte și unele cheltuieli neprevăzute mai înainte. Deși documentul de arhivă nu consemnează și “explicațiile“ d-lui Ministru de la București, suntem predispuși să credem că aceste inițiative au survenit la finele anului 1918⁵.

Către luna mai, 1919, cărțile destinate pentru “bisericile și bibliotecile din Basarabia“ au sosit la Chișinău: “...Deja s-au primit 12 lăzi cu cărți din București. Cărțile și catalogul lor să fie încredințate conducătorului librăriei eparhiale protoireului Ceachir, care să le aranjeze și să ne prezinte o listă cu numele și costul fiecăreia pentru aprobare de a se vinde bisericilor. Cărțile se vor vinde în librăria eparhiei și din suma adunată se va achita costul lor”⁶. În adresa din 7 mai, 1919, cei de la București mai aminteau: “...Veți avea în vedere și cheltuielile ce v-am făcut cu transportarea cărților...”⁷. În factura de plată din 23 mai, 1919, a librăriei “Luceafărul“ se indica că “pentru transportul celor 12 lăzi cu cărți trimise de la București pe numele Arhiepiscopiei, s-a cheltuit, după cum se vede...suma de 1157 lei, dintre care 250 lei pentru truda supraveghetorilor. Acești bani să se achite din profitul vânzării cărților...”⁸.

³ Nicodim Munteanu, episcop de Huși, împuternicit de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române să conducă “afacerile bisericești ale Arhiepiscopatului Basarabiei”, până la alegerea titularului. Episcopul v-a decide organizarea unei administrații eparhiale provizorii. Cu începere de la 1 septembrie 1918, Consistorul duhovnicesc este desființat.

⁴ ANRM, f. 208, inv. 19. d. 203, f. 8; Vlădica Nicodim semna toate actele „Arhieriscopul Nicodim”, deci fără specificarea statutului provizoriu pe care i-l atribuisese Sinodul.

⁵ *Ibidem*, F. 208, inv. 19. d. 203, f. 9; Menționăm că Boris Buzilă în *PAGINI DIN ISTORIA VIETII BISERICESTI DIN BASARABIA*, (Edit. Fundației Culturale Române și Edit. Știința, Chișinău, 1996 p.151), indica, că pentru această perioadă istorică (iulie 1918-ianuarie 1919), unica sursă de informație i-a servit revista eparhială din Chișinău, *LUMINĂTORUL*.

⁶ *Ibidem*, f. 208, inv. 19, f. 10.

⁷ *Ibidem*, f. 6.

⁸ *Ibidem*.

Pentru a informa clerul basarabeian despre cărțile venite de la București, vlădica Nicodim a emis în acest scop o circulară specială. Clerul eparhiot mai era îndemnat să se intereseze *“cine și de alte cărți liturgice cu litere latine au nevoie...”*.

Lipsa cărților românești în multe biserici din Basarabia era un fapt istoric greu de contestat. Tipografia Exarhicească din Chișinău, ctitorită de Mitropolitul Gavriil Bănulescu –Bodoni (31 mai, 1814), a fost pentru toată perioada dominației rusești - unica- în care s-au tipărit cărți de slujbă și lectură religioasă pentru românii basarabeni. Anume, în perioada Mitropolitului Gavriil Bănulescu –Bodoni (1812-1821), au fost tipărite cele mai însemnate cărți de ritual: LITURGHIRUL (1815), MOLEBNICUL (1816), CEASLOVUL (1817), PSALTIREA (1818), MINEUL DE OBȘTE (1819), MOLITVELNIC (1820), - cărți ce s-au păstrat în uzul bisericilor din Basarabia și la începutul veacului următor. Ștefan Ciobanu consemna către anul 1923: *“În biserica sf. Ilie din Chișinău se găsesc, ca și în alte biserici din Basarabia, cărți tipărite de Gavriil. M-am adresat preoților de la această biserică cu rugămintea de a mi le pune la dispoziție pentru cercetare. Preotul nu mi le-a putut da săptămâna întâia a postului mare, întrucât îi erau necesare pentru serviciul divin”*⁹.

Tirajul tipăriturilor apărute în tipografia de la Chișinău era limitat (300-1200 exemplare) și evident nu putea satisface necesitățile eparhiei. Este cunoscut deasemenea, că, cartea românească a pătruns în Basarabia pe tot parcursul secolului al XIX –lea, însă aceste momente au fost sporadice și n-au putut acoperi insuficiența acesteia în provincia de la Est de Prut. Apoi, moment dealtfel cunoscut este că această tipografie a fost închisă către anul 1883, pe motivul *“...că, cărți în limba moldovenească în bisericile din Basarabia erau destule...”* și a fost redeschisă în 26 octombrie, 1906. Timp de un pătrar de veac aici nu s-a mai tipărit *“buchie românească pentru nevoiele bisericesti”*.

Vom observa că lipsa cărților de cult (ne referim, în primul rând, la cele strict necesare serviciului divin), era o problemă stringentă pentru Biserica din Basarabia revenită după anul 1918, în albia românismului. Iată ce consemnează documentul istoric în această privință: *“Înalt Prea Sfințite Stăpâne, În vizita canonică, făcută în ținutul Bălților și al Hotinului în zilele lunii martie și ale lui aprilie, am constatat că preoții moldoveni prin satele moldovenești au bună știință și dragoste de a oficia moldovenește, și dacă aceasta de mult nu se face cauza este:*

1. *Lipsa de cărți moldovenești pentru serviciul divin precum EVANGHELIAR, APOSTOL și mai ales a OCTOIHULUI și a MINEILOR.*
2. *Cântăreții nu sunt pregătiți a ceti și a cânta moldovenește, drept aceea avem a vă ruga să binevoiți a dispune,*
3. *Ca librăria Eparhială de cărți să ia măsurile necesare pentru aducerea cărților din București, pentru vânzarea pe la parohii.*
4. *Ca pentru cântăreți să se deschidă cursuri pentru învățarea cântărilor bisericesti, precum și a scrisului românesc”*.

Raportul este semnat de către *“Arhireul Gurie Botoșăneanul”*, în 17 aprilie, 1919¹⁰.

Constatăm că documentul amintește lipsa de Evangheliar, Apostol, Octoih și Minee în bisericile din eparhie. Se cuvine făcută o mențiune specială în această privință,

⁹ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura Enciclopedică Gheorghe Asachi, 1992, p. 51.

¹⁰ ANRM, f. 208. inv. 19, d. 203, f. 7 (verso); Gurie Grosu a fost sfințit arhiereu în catedrala din Iași, la 18 iulie 1918, ca episcop vicar al Mitropoliei Moldovei, cu titlul de *BOTOȘĂNEANUL*.

deoarece în tipografia de aici nu s-au tipărit niciodată Apostole și Minee lunare. Vom aminti, în context, că încă la anul 1819, Mitropolitul Gavriil a solicitat insistent către Sinodul de la Petersburg, să i se permită tipărirea “...unui *Tipic bisericesc, Apostol și o Evanghelie*” după versiunile românești “*ca și mai înainte*”¹¹.

Deși a existat o hotărâre specială a Sinodului rusesc în această privință, care legaliza tipărirea acestora la Chișinău, nu sunt cunoscute la zi, nici un exemplar din aceste ediții. Titlul acestor cărți a fost trecut în toate bibliografiile românești (BRV, BTRB), cu sintagma “*N-am văzut exemplare*”¹². Dacă urmărim atent circulația cărții românești în Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, observăm că anume aceste titluri de carte (Apostol, Evanghelie și Minee lunare), au fost solicitate mereu de Biserica din Basarabia. Insistența arhiepiscopului Gurie în această privință era întemeiată.

Achitarea sumei de 5050 lei, pentru cărțile venite de la București, - banii urmau să fie vărsați în contul *TIPOGRAFIEI CĂRȚILOR BISERICESTI*, - a fost momentul cel mai anevoios pentru Serviciul Economic al eparhiei basarabene. Probabil, vânzarea cărților a fost de durată și motive aici au fost mai multe. Funcționarii eparhiali au găsit și o modalitate sigură de realizare: cărțile au fost repartizate spre vânzare în biserici. Preotul Bobeică (șeful serviciului economic), raporta către episcopul Nicodim, în august 1919: “...Cu privire la adresa de față, având în vedere că, cărțile s-au împărțit pe la biserici unde se vând treptat, sunt de părere să se răspundă Administrației Casei Bisericii, că îndată ce se va încasa suma de la librărie i se vor achita costul cărților”¹³. Semnificația realităților istorice din Basarabia, consemnată între filele documentului de arhivă este mult mai acerbă de cum am fi dorit să o vedem astăzi, și nu din vina înfăptuitorilor ci a vitregiei vremurilor trăite.

Episcopul Nicodim Munteanu în dorința de a-și onora obligațiunile față de Casa Bisericii de la București a căutat și alte surse pentru a acoperi suma datorată pentru cărțile primite. O adresă sub nr. 5248 din 12 iunie 1919, este sugestivă în acest sens: “...Relativ la adresa P.S.V. nr. 4144, pe care Dl. Ministru Delegat al Guvernului din Basarabia a înaintat-o acestui Directorat cu nr. 502, avem onoarea a vă face cunoștință că, costul celor 50 Biblii, 5000 Psaltiri și 1000 exemplare ale Noului Testament, expediate de către Casa Bisericii pe seama Arhiepiscopiei, nu se poate plăti de acest Directorat, întrucât în buget din anul trecut nu este prevăzută nici o sumă pentru procurarea de cărți bisericești”. Semnat de către Directorul Instrucțiunii publice din Basarabia,- Șt. Ciobanu¹⁴.

Să ne întrebăm, pe cât ar fi fost de real ca în bugetul Directoratului pe anul trecut (evident - pe anul 1918), să fi fost prevăzute astfel de cheltuieli...? Or, acele inițiative culturale în primii ani după unire erau mai degrabă marcate, de cele mai multe ori de spontaneitate, de imprevizibilitate, dar tocmai aceasta le conferă o mai adâncă semnificație, pentru că porneau dintr-un gest nobil și sfânt, - de ajutorare, de solidaritate cu “*mult –pătimitoarea Basarabie*”. Dosarul de arhivă nu a conservat schimbul de adrese ce a urmat între episcopul Nicodim și Șt. Ciobanu, însă cert este că Directoratul de

¹¹ ANRM, f. 205, inv. 1, d. 404, f. 21 –22.

¹² BRV III, nr. 1065; nr 1070; BTVR (*Bibliografia Tipăriturilor Românești din Basarabia*), nr. 59; nr. 60, autorii menționează că n-au văzut exemplare.

¹³ ANRM, f.208, inv. 19, d. 203, f.11.

¹⁴ ANRM, *ibidem*, f. 4.

Instrucțiune Publică nu a rămas indiferent la problemele ce preocupau biserica din Basarabia.

Promovarea culturii naționale necesita un efort conjugat a tuturor forțelor intelectuale ale provinciei. Către 5 august 1919, Directoratul de Instrucțiune Publică (șeful serviciului de contabilitate), îl informa pe I. P. S. Nicodim, Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului: *“Referitor la adresa nr.6802 din 28 iulie, curent, avem onoarea a vă face cunoscut că Directoratul găsind cu cale a vă da concursul său în opera de naționalizare a culturii prin tipărirea și procurarea de cărți bisericești românești, veți binevoi a ne comunica pentru aceasta suma necesară cu care v – ar putea veni în ajutor Directoratul în acest scop”*¹⁵.

Activitatea lui Ștefan Ciobanu în funcția de Director General al Instituției Publice, a fost admirabilă. În decembrie 1917, sub îngrijirea profesorului se aduc de la Suceava peste 20 000 de cărți, care se împart pe la diferite școli iar o parte pentru nucleul viitoarei biblioteci centrale.

În 14 august 1919, I. P. S. Nicodim adresa Casei Bisericii următorul mesaj: *“Pentru a completa macar în parte lipsurile de cărți de cult în bisericile și mănăstirile din Basarabia, intenționăm a ridica cu plată stocul disponibil de la Tipografia Cărților Bisericești din București. De aceea cu onoare Vă rugăm a dispune să ni se înmâneze o listă a tuturor cărților și conținutul lor”*¹⁶.

Sunt cuprinse în aceste documente de istorie elemente majore ale perioadei de tranziție. Argumentul faptului istoric este unul de durată, pentru că atestă fapta în cuvânt și cuvântul în faptă, - **solidaritatea românilor de pretutindeni** întru întărirea unității neamului. O emoționantă pagină de istorie ce urmează a fi scrisă încă, pentru cei de azi și cei de mâine: *“...Marele Cartier general..., serviciul religios, aducându-ne la cunoștință că în Basarabia preoții continuă să efectueze serviciul religios în limba slavonă, chiar în satele curat românești, pentru motivul că nu au cărți de ritual în limba română am rugat pe Prea Sfinții Chiriarhi să dea ordine să se adune de la biserici din cuprinsul eparhiei, cărțile de ritual cu litere slavone și de care nu mai au nevoie.*

*Primind deocamdată cărțile notate în alăturata listă avem onoarea a vi le trimite cu rugămintea de a ajuta să fie distribuite acolo unde se simte mai mult lipsa lor”*¹⁷.

Pe versoul adresei de la București s-a păstrat mesajul scris de vlădica Nicodim: *“...Primind adresa D-stră nr.24349,a.c., prin care ne comunicați intervenția ce a-ți binevoit a face către Pre Sfinții Ciriarihi ca să se adune cărți de ritual cu litere slavone pentru nevoile bisericești din Basarabia. Avem onoarea a răspunde cu neîntârziere pentru acest mare ajutor ce-l oferiți nouă, în această latură a țării”*¹⁸.

Apelul lansat către chiriarhii eparhioți din întreaga țară a fost imediat receptat la diferite nivele. În 8 august 1919 Primăria orașului Râmnicul Vâlcea adresa I. P. S. Arhiepiscopului Basarabiei: *“Înalt Prea Sfinte părinte, primăria acestui oraș având în depozitiile ei de la desființarea Tipografiei a răposatului întru fericire Episcop Calinic, un număr de cărți tipărite cu litere chirilice și anume: ÎNVĂȚĂTURĂ CĂTRE PREOT ȘI DIACON; CARTE FOARTE FOLOSITOARE DE SUFLET; OCTOIHUL, toate tipărite în timpul arhipăstoriei sale le oferim pentru nevoile sufletești ale fraților creștini*

¹⁵ Ibidem, f. 13.

¹⁶ Ibidem, f. 13 (verso).

¹⁷ Ibidem, f.14.

¹⁸ Ibidem, f. 14 (verso).

basarabeni și vă rugăm să binevoiți a ne comunica cât de curând dacă Înalț Sfinția Voastră acceptă oferta.

Aceste cărți le dăruim pentru a fi distribuite bisericilor și preoților așa cum Înalț Prea Sfințenia Voastră va crede mai bine”¹⁹.

Arhiepiscopul Basarabiei fiind o fire receptivă, nu a întârziat cu un răspuns de mulțumire pe adresa “domnului primar” de la Râmnicul Vâlcea: “Am primit adresa D-stră nr. 6170, cu mare și deosebită mulțumire am luat cunoștință de motivele d-stră, sentimentul de a ne ajuta pe cale culturală la ridicarea poporului românesc din această latură a țării.

Cărțile amintite sunt potrivite de acum mai cu seamă că au fost tipărite cu litere vechi, chirilice care se citesc aici. Ca urmare, vă rugăm să binevoiți a dispune ca acele cărți să fie trimise pe adresa Arhiepiscopiei Chișinăului, rămânând ca voi să suportați toate cheltuielile. Primiți, Vă rugăm D-le Primar asigurarea considerațiunii noastre arhieresti binecuvântări. Arhiepiscopul Nicodim”²⁰.

Menționăm în context, că chiriarhul eparhiei basarabene semna toate actele și păstoralele “Arhiepiscop Nicodim”, deci fără specificarea statutului provizoriu pe care i-l atribuisese Sinodul. În timp de un an și jumătate, cât s-a aflat în fruntea eparhiei, viitorul Patriarh al României a efectuat vizite canonice în numeroase localități ale provinciei, în aproape toate mănăstirile, celebrând servicii divine.

Un vast program de culturalizare în Basarabia abia urma să fie elaborat de guvern în acei ani, pe când inițiativele locale au anticipat evenimentul. Este elocventă în acest sens, adresa sosită la Chișinău de la Sfânta Mitropolie a Moldovei în 22 februarie 1919: “Înalț Prea Sfințite..., Cu plăcere vă anunțăm că pentru trebuințele bisericesti din Basarabia ținem la Dispoziunea I. P. S. Voastre 32 volume cărți de ritual bisericesc și vă rugăm să binevoiți a însărcina pe cineva spre a se prezenta la Mitropolie pentru a le ridica și transporta la Chișinău...”²¹.

Am depistat între filele dosarului o vastă informație referitoare la transportul acestor cărți oferite de la Iași pentru “trebuințele bisericesti din Basarabia”. Secretarul general al Arhiepiscopiei, Ioan Tincova, semna în 25 august un raport sub nr.8299: “...Prin însărcinări ale Sf. Mitropolii a Moldovei și Sucevii, cum și a Înalț Prea Sf. Voastre, am primit de la Mitropolia Moldovei și de la protoireii din țară cărți de cult dăruite pentru trebuințele bisericii din Basarabia și le-am transportat aici și le-am predat Delegatului I. P. S. Voastre, D-l C. Tomescu. Cu transportul lor, cu cinci rânduri de lăzi și alte rânduri cu geamantane, a fost plătit din punga mea personală. Vă rog să binevoiți a dispune ca din fondul eparhiei să mi se restituie cheltuielile reclamate, suma de 250 lei”²².

Constantin Tomescu, secretarul general al eparhiei, raporta în legătură cu transportarea cărților de la Iași: “...Suma de 250 lei solicitată pentru transportul a mai multor rânduri de cărți de ritual aduse din Țară, urmează a fi restituită...

- La 3 mai 1918 au adus 30 Liturghii cu litere chirilice, ediția Noul –Neamț, aduse de către Mitropolia Moldovei și Sucevei sub nr. 2092 și înregistrate la nr. 7917.

¹⁹ Ibidem, f. 15.

²⁰ Ibidem, f. 15 (verso).

²¹ Ibidem, f. 16.

²² Ibidem, f. 17.

- La 21 iulie 1918 a adus 57 volume diferite de la protopopia Dorohoi, conform aceleiași adrese nr. 2092.

- La 3 septembrie 1918 a adus 9 volume, cu adresa aceleiași Mitropolii sub nr. 2611, înregistrată sub nr. 9458.

- La 22 februarie 1919 a adus alte 32 volume, cu adresa aceleiași Mitropolii nr. 613, înregistrată cu nr. 2110.

Afară de aceasta a mai strâns și adus diferite cărți de ritual cu litere chirilice, și pe toate le-am primit eu din ordinul I. P. S. Voastre, ca apoi să fie distribuite unde se va simți nevoie. Dar toate cărțile au fost aduse pentru folosul bisericilor din eparhia Chișinăului. De aceea, cu respect propun ca suma de 250 lei, cheltuiți cu transportul în atâtea rânduri de cărți să fie acoperită din fondurile eparhiei...²³.

Modul cum a continuat acest ajutor cu cărți bisericești venite din vechiul regat este cu totul relevant, pentru că a urmat stabilirea unor legături directe între protopopiile din stânga și dreapta Prutului - cărțile fiind trimise direct acolo: "Înalt Prea Sfințite Stăpâne, primiți cărțile de cult românești care se află strânse la Protopopia Județului Fălciu din Huși pentru bisericile din Basarabia, cu cel mai profund respect, Vă rog să binevoiți, a dispune ca să fie eliberate pe sama bisericilor din Cahul care au strictă nevoie de cărți, putând a le transporta de la Huși peste Prut direct cu căruța..."²⁴. Pe versoul filei, sub nr. 11092, decodificăm rezoluția manuscrisă a episcopul Nicodim: "Protierelui Județului Cahul...La raportul P. C. V. nr.105 din 17 septembrie 1919, vă punem în vedere că aprobăm ca toate cărțile de cult românești strânse la Protopopia Județului Huși, să fie luate pentru protopopia Județului Cahul. Apoi vă invităm a ne prezenta un tablou de cărțile primite, cât și unde le împărțiți."²⁵.

Tabloul cărților primite de la protopopia județului Huși era următorul: "...Conform ordinului I. P. S. Episcop al acestei eparhii, s-au adunat de la bisericile din acest județ un număr de 176 cărți de ritual, cu litere chirilice și anume: 13 PSALTIRI, 20 CEASLOAVE, 16 OCTOICE, 10 volume MINEE PESTE TOT ANUL, 15 APOSTOLE, 16 EVANGHELII, 17 MOLITVENICE, 10 PENTICOSTARE, 9 TRIOADE, 34 LITURGHII, 9 CÂNTĂRI, 2 PANIHIDE, 2 TE -DEUM, 2 PROHODURI.

În urma înțelegerii avute cu P. S. Protieru al județului Cahul, care le-a cerut pentru bisericile acestui ținut, Vă rog cu cel mai profund respect a dispune cele ce veți crede de cuviință. În caz când I. P. S. Voastră dispuneți a le da bisericilor din acel județ, Vă rog să binevoiți a dispune ca P. C. să însărcineze o persoană care să le ridice de la această Protopopie..."²⁶.

Consider necesar să evoc în acest context încă o adresă pe numele I. P. S., episcopul Nicodim Munteanu, de la sfârșitul lunii septembrie 1919: "Primăria județului Ismail... nr. 1647, I. P. S. cu respect Vă rog să binevoiți a interveni pe lângă Kiriaria Dunării de Jos și Roman să dea ordin I. P. S. P. C Protierul Covurhului ca, cărțile bisericești din acele județe destinate pentru bisericile din Basarabia, să fie trimise direct

²³ Ibidem, f. 19.

²⁴ Ibidem, f. 20.

²⁵ Ibidem, f. 20 (verso). Începând cu 1 septembrie a fost creată Noua Administrație Centrală a Bisericii în cinci direcții. Funcționari eparhiali în toate funcțiile importante era elementul autohton. Însă printre ei apar și câțiva „regățeni”, care aveau să-și lege viața și activitatea de Basarabia. Este cazul secretarului eparhial, profesorul Constantin N. Tomescu.

²⁶ Ibidem, f. 22.

pe adresa mea la Ismail spre a le distribui bisericilor .

Aceasta pentru a scuti cheltuieli și dificultatea de transport de la Kișinău la Ismail. De cărțile distribuite pe la biserici voi trimite I. P. S., raport”²⁷.

Aceste propuneri concrete referitoare la transportul și distribuirea cărților destinate bisericilor din Basarabia erau binevenite și reflectă niște inițiative inspirate, de bună seamă, din realitatea zilei. Cunoaștem și reacția autorității bisericești față de aceste îndrăznețe inițiative. Constantin Tomescu, secretarul eparhial, intervenea într-o adresă semnată în 16 octombrie 1919, către Episcopul Dunării de Jos: *”Prea Sfințite Stăpâne și întru Hristos iubite frate..., Ca să veniți în ajutorul naționalizării culturii în bisericile din Basarabia ați binevoit a dispune să se strângă toate cărțile chirilice ce sunt de prisos la parohiile din acea eparhie și să fie trimise la Arhiepiscopie.*

Cum lipsa de asemenea cărți se simte mai cu seamă în sudul Basarabiei și deci ar urma ca majoritatea lor să se distribuie în județele de sud și ca transportul lor să fie asigurat, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune ca toate aceste cărți cu litere chirilice sau și din cele cu litere latine ce prisosesc la parohii și se vor strânge să fie predate de protopopii din județul eparhiei P. S. Voastre direct preacucernicului protopop al județului Ismail, Clement Butea”²⁸.

În concluzie, menționăm că aceste mărturii ale trecutului, dincolo de valoarea lor documentară conțin și prețioase informații privitoare la istoria bisericii din Basarabia, referitor la istoria culturală și socială (dar nu numai), ele se mai constituie în elemente majore distinctive ale perioadei de trecere, de emancipare a neamului românesc din Basarabia.

Deși, în această comunicare sunt evidențiate „știri” pentru o arie redusă a spațiului românesc, „unei lature a Țării”, importanța lor însă nu poate fi contestată, pentru că această „lature” a fost și este o părticică dintr-un întreg și pentru că în acei ani de trecere (1918 – 1920), aici s-a dus o luptă, o luptă spirituală prin care s-a voit să recâștigăm ceea ce fost al nostru - Sfânta Tradiție a Bisericii neamului, pentru că anume ea a fost strangulată pe parcursul unui veac în această „lature a Țării”, după cum consemna și vlădica Nicodim în adresele sale către București - iar arma spirituală a neamului a fost cartea, pentru că *MĂRIA SA CARTEA* a fost dintotdeauna cel dintâi argument de unitate spirituală a neamului.

Cercetările mai de amănunt, pe viitor, vor întregi cu siguranță această pagină nescrisă încă a Bisericii românești din Basarabia.

²⁷ *Ibidem*, f. 21.

²⁸ *Ibidem*, f. 21 (verso).

BUZĂUL ȘI AERONAUTICA ROMÂNĂ ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI XX (partea a-II-a)

conf. univ. dr. Valeriu AVRAM

Apărută la începutul secolului al XX-lea, aviația a cunoscut o dezvoltare impresionantă, devenind un factor important al progresului și civilizației, promovând mutații social-culturale și economice de proporții deosebite, devenind, totodată, o armă de temut în conflictele militare.

De-a lungul anilor, de pe meleagurile buzoiene s-au ridicat spre înălțimi numeroși zburători care au dovedit o neîntrecută cutezanță, iar alții, chiar dacă n-au zburat, au proiectat, inventat și construit diverse aparate de zbor, efectuând multe alte lucrări de specialitate necesare pentru dezvoltarea aviației române. O parte dintre aceste realizări le-am prezentat cu prilejul participării la diferite manifestări științifice organizate de Muzeul județean Buzău. Prezentăm în continuare și alte evenimente aeronautice care s-au desfășurat în spațiul aerian al acestui colț de țară care, prin oamenii săi, și-a adus o mare contribuție la dezvoltarea aeronauticii naționale.

În septembrie 1911, Ministerul de Război a hotărât ca în Moldova, în zona Bacău-Roman, să se desfășoare manevrele militare de toamnă. Pentru prima dată, la aceste manevre participă și aviația, armă nouă înființată în anul 1910, cu sprijinul societății civile (avocatul Mihail Cerchez și ing. Aurel Vlaicu)¹. În acest scop au fost mobilizate două avioane tip Farman III, construite în cadrul Centrului Aeronautic de la Chitila, proprietate a avocatului Mihail Cerchez. Aparatele de zbor au fost ambalate și expediate cu trenul la Bacău și Roman.

Construcția celui de-al treilea avion (tip Farman III) a fost terminată cu puțin înaintea începerii manevrelor. Se pune deci problema unui transport cât mai rapid la locul acțiunii și acesta nu putea fi decât pe calea aerului.

Deplasarea avionului de la Chitila până la Roman, pe ruta Ploiești – Buzău - Râmnicu Sărat – Focșani – Roman a revenit aviatorului Polihroniade Vacas. Tânărul pilot, în vârstă de 19 ani, urmase școala de zbor de la Chitila și se înrolase ca voluntar în aeronautica română, după multe demersuri întreprinse la Ministerul de Război, întrucât era minor. Fusese acceptat ca voluntar și acum participa pentru prima dată la manevrele militare ale armatei naționale.

La vremea aceea nu existau aparate de bord și hărți de navigație, zborul se făcea prin observare liberă.

În dimineața zilei de 21 septembrie 1911, Polihroniade Vacas și-a luat zborul spre Roman și la Buzău a aterizat în apropierea gării „*Drăgaica*” pentru alimentarea

---

¹ Dr. Valeriu Avram, *Înființarea Centrului Aeronautic de la Chitila*, în „Top-Gun Special”, din 5 octombrie 1999, p. 22-24.

avionului, operație desfășurată destul de repede cu sprijinul soldaților din garnizoana Buzău. Pilotul Vacas și-a continuat zborul spre Râmnicu Sărat, dar o pală de vânt a determinat o cădere bruscă a aparatului și pilotul a reușit să aterizeze forțat în apropiere de gara Zoița. Aflați la munca câmpului, oamenii din partea locului, au venit în număr mare fiind uimiți de cele văzute. Pilotul era îmbrăcat într-o haină din piele de capră, cu blana în afară, iar în picioare era încălțat cu niște șoșoni de pâslă. A apărut și proprietarul terenului pe care aterizase avionul, Ionel Lupașcu, care, în călătoriile sale la București, mai văzuse avioane. Acesta l-a salutat cu bucurie pe aviator și întrebându-l spre ce destinație zboară, și-a exprimat dorința de a-l însoți până la Bacău, unde avea treburi urgente de rezolvat. Polihroniade Vacas a acceptat și Ionel Lupașcu s-a instalat pe o scândură, în spatele pilotului și a plecat în zbor spre Bacău. Era un mare act de curaj din partea lui întrucât avionul nu era amenajat pentru zborul a două persoane. Dar norocul le-a fost favorabil și a intrat în istoria aviației române, ca fiind primul pasager civil care a zburat cu un avion militar².

În ziua de 9 mai 1914, din ordinul Marelui Stat Major al armatei române, aviația militară a executat recunoașteri aeriene în zona București – Ploiești – Buzău și București – Glodeanu Siliștea – Urziceni – Făurei. La misiune au participat patru escadrile, câte două de fiecare școală de zbor (Cotroceni și Băneasa). Două avioane, la bordul cărora se găseau echipe formate din căpitanul pilot Constantin Beroniade, locotenentul observator Ștefan Alexandrescu și locotenentul pilot Sever Pleniceanu, locotenentul observator Paul Mumuianu, au aterizat la Buzău tot pe câmpul din apropierea stației C.F.R. „*Drăgaica*”. Aviatorii au fost primiți cu multă căldură de autoritățile civile și militare, a doua zi luându-și zborul spre București³. De subliniat faptul că, încă din anul 1911, terenul din jurul stației C.F.R. „*Drăgaica*” a fost luat în evidențele aviației militare pentru amenajarea unui aerodrom în caz de război. Oficial, în anul 1915, aici s-au făcut primele amenajări necesare decolării și aterizării avioanelor militare⁴. S-a luat în evidență și terenul din spatele gării orașului Buzău, aflat în vecinătatea Fabricii de petrol „*Saturn*”. Așadar, la Buzău, au început să fie amenajate, în perioada anilor 1911 – 1915, primele două terenuri de zbor care urmau să fie folosite de către aviația militară.

În timpul Războiului de Întregire Națională, operațiile aeriene au inclus și orașul Buzău începând cu octombrie 1916. Avioanele germane tip „*Taube*” au efectuat recunoașteri asupra orașului și chiar în câteva rânduri au bombardat împrejurimile, fără succes.

În perioada 20-30 octombrie 1916, zborurile avioanelor germane s-au intensificat pe toate fronturile, inclusiv în zona Buzăului. Aviatorii francezi veniți odată cu Misiunea militară condusă de generalul Henri Mathias Berthelot s-au integrat perfect în escadrilele românești, îndeplinind misiuni riscante. Ei au reușit, printr-o colaborare foarte bună cu aviatorii români, să împiedice avioanele germane și austro-ungare să se desfășoare, deasupra unor localități ca Ploieștiul sau Buzăul având loc lupte aeriene. De remarcant faptul că, la unele dintre aceste confruntări au participat și aviatori originari din județul Buzău, unii dintre ei căzând eroic la datorie.

Astfel, în ziua de 12/25 octombrie 1916, la ora 9³⁰, a plecat într-o misiune de recunoaștere echipajul din Grupul 2 escadrile format din locotenentul av. ing. Gheorghe

² Dan Antoniu, *Începuturile aviației românești*, în „Viața militară”, nr. 7/1986, p. 24.

³ Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A.M.R.), fond Direcția 4 Geniu, dosar 474, f. 850.

⁴ *Ibidem*, fond Direcția Aeronautică, dosar 68, f. 711.

Negrescu și sublocotenentul observator Julius Tetrat, originar din orașul Râmnicu Sărat. Avionul românesc zbura în apropiere de Târgoviște și, în timp ce observatorul se pregătea să noteze pe harta frontului ceea ce văzuse, un avion de vânătoare german, tip „Forkker”, a deschis focul asupra echipajului nostru. În timpul schimbului de focuri, sublocotenentul Iulius Tetrat, care se afla în prima sa misiune de luptă, a fost ucis de un glonț inamic care i-a străpuns inima. Era primul ofițer al aviației române care își pierde viața în timpul unei lupte aeriene cu avioanele germane, jertfa sa fiind consemnată în documentele oficiale ale vremii. Astfel, Înaltul Ordin de Zi nr. 16/1916 consemna următoarele: „... Sublocotenentul Iulius Tetrat, în ziua de 12/25 octombrie 1916, în cursul unei lupte aeriene cu un avion inamic deasupra Carpaților, a dovedit o bravură fără seamăn și un mare dispreț de moarte. Acești trei viteji (sunt citați și subl. Chiriac Horia și plutonierul Obretcovici C-tin) și-au găsit o moarte glorioasă, pentru îndeplinirea datoriei lor. Dat la Marele Cartier General, azi 7 noiembrie 1916, Ferdinand”⁵.

La sfârșitul lunii noiembrie 1916 situația militară de pe frontul românesc s-a agravat. Forțele Puterilor Centrale urmăreau zdrobirea completă a României printr-o dublă ofensivă, în același timp de la sud și de la nord, având drept scop ruperea la centru a armatelor româno-ruse și cucerirea celor două provincii - Muntenia și Moldova -, asigurând Germaniei și aliaților săi dominația asupra Balcanilor⁶.

În spațiul dintre râurile Argeș și Neajlov și fluviul Dunărea urma să se deruleze cea mai sângeroasă și ce mai dramatică bătălie de pe frontul românesc, al cărui deznodământ avea să aibă profunde implicații asupra desfășurării ulterioare a întregii campanii române în anii Primului Război Mondial.

Bucureștiul a fost bombardat în ziua de 10/23 noiembrie 1916, în plină zi, de avioanele germane, producându-se numeroase victime în rândul populației civile. Aviatorii din Escadrila de Luptă au atacat avioanele inamice, luptele aeriene s-au extins și deasupra orașelor Ploiești și Buzău. Evenimentele militare au determinat mutarea Grupului 1 Escadrile pe terenul de zbor de la Buzău situat în apropierea Fabricii de petrol „Saturn”⁷. Aviatorii acestei unități aeronautice au acționat câteva zile de pe acest aerodrom, zborurile executate au vizat zona din jurul Bucureștiului și a sectorului cuprins între localitățile Glodeanu Siliștea – Urziceni – Afumați (lângă București). În zilele următoare, personalul navigant al Grupului 1 Escadrile s-a mutat pe aerodromul militar de la Galați. Unele unități ale Escadrilei de Luptă, așa cum a fost Escadrila de Vânătoare nr. 3, formată din piloți francezi și români, și-a stabilit baza pe aerodromul militar de la Tecuci, acționând în sectorul Buzău – Râmnicu Sărat. Jurnalul de front al unității consemnează misiunile executate în această zonă, după cum urmează⁸:

„5/18 decembrie 1916. Dimineața este cețoasă, dar spre sfârșitul dimineții ceața se ridică. La orele 2 (14), căpitanul Gond pleacă într-o misiune de vânătoare liberă între Râmnicu Sărat și Buzău. De la 1200 m în sus, un vânt foarte puternic îl întârzie mult. Se înapoiază la orele 4³⁰ (16³⁰) din misiune, fără să fi zărit vreo urmă de neamț ....

⁵ Ibidem, dosar 22, vol. II, f. 354; vezi și „Monitorul oastei”, nr. 2 din 29/10 ianuarie 1917.

⁶ Valeriu Avram, *Misiunea aeronautică franceză în România 1916-1918*, Editura Militară, București, p. 20.

⁷ A.M.R., fond 485. Registrul istoric al Grupului 1 escadrilă, nepaginat.

⁸ Valeriu Avram, *Escadrila Nieuport 3. Jurnal de front 1916 – 1917*, Editura Militară, București, 1986, p.35.

9/22 decembrie 1916. Timp noros. La 15²⁵ pilotul Texier pleacă cu avionul biloc englezesc (cu motor) de 110 CP (un „Nieuport tip 12”), împreună cu sublocotenentul Lucy ca observator⁹, pentru o recunoaștere în regiunea de la nord de Buzău, unde o bătălie importantă pare a se angaja. Seara ei sunt nevoiți să aterizeze la Râmnicu Sărat.

10/23 decembrie 1916. Zi foarte agitată. Cer noros dimineața, care începe să se însenineze pe măsură ce ziua înaintază, pentru ca timpul să devină superb pe la orele 14³⁰. Pilotul Texier se înapoiază la prânz din misiune. El a doborât un neamț. Pilotul exaltat revarsă doar un torent dezordonat de cuvinte, de aceea suntem obligați să recurgem la explicațiile observatorului (Lucy) pentru a obține amănunte asupra împrejurimilor în care a avut loc acțiunea.

Plecați la ora 11³⁰ de la Râmnicu Sărat, ei cercetau terenul aflat mai sus (la nord) de satul Roșioru (comuna Cochirleanca) când zăresc un avion german. Cu elanul său obișnuit, Texier pică asupra lui, neamțul nu-l așteaptă și se angajează la rândul său în picaj pentru a încerca să scape. Nu reușește, căci Texier, intrând în viteză, se apropie din spate până la o distanță potrivită și sublocotenentul Lucy (Roger) îl mitraliază. În acest moment avioanele nu se aflau mai sus de 200 m înălțime, neamțul, ca opărit, pică mai tare, până ajunge la pământ și se dă peste cap. Lucy și Texier îl văd făcând „Kamarade” (ridicând mâinile în sus), ceea ce îi copleșește de bucurie, dar aproximativ la 3-4 km de liniile germane, ceea ce îi dezolează. Sunt obligați să treacă din nou liniile inamice la o altitudine foarte joasă și nemții își manifestă necazul „salutându-i” cu numeroase salve, ceea ce nu-i împiedică să revină la aerodrom teferi și nevătămați. După-amiaza nu este mai puțin agitată decât dimineața .... Aventura lui Texier a electrizat toată escadrila și la 13⁴⁰, căpitanul Gond, Révol-Tissot și Manchoulas pleacă pentru a recunoaște victima de dimineață și a încerca, la rândul lor, să mai adauge ceva la gloria escadrilei .... La ora 14⁴⁰ ei ajung la verticala satului Roșioru și după ce au survolat locul, la un moment dat zăresc pe un câmp pe cel doborât dimineața. Continuându-și drumul, ei survolează Buzăul la 14⁵⁵ și descoperă, la sud de acest oraș, un superb teren de zbor inamic, cu 13 corturi. În acel moment, ei zăresc două avioane inamice: unul preocupat să aterizeze, celălalt decolând, pentru a porni în recunoaștere, îndreptându-se în direcția Râmnicului Sărat.

Ajungând la linii, neamțul își dă seama că este urmărit și încearcă să se întoarcă acasă (la Focșani) dar în acest moment Révol-Tissot pică asupra lui și angajează lupta. Un alt neamț (pilot), care se apropiase pe furiș, pică în spatele lui Révol-Tissot atacându-l; la rândul său Manchoulas pică asupra neamțului venit în ajutorul camaradului său. După o coborâre de aproape 600 m în această poziție, Révol și Manchoulas se încaieră fiecare cu neamțul său. Partida în patru durează aproximativ 10 minute fără să dea rezultate, deși focurile de mitralieră au fost schimbate de la o distanță foarte mică; nemții profită de faptul că cele două mitraliere franceze (tip Lewis 9 s-au blocat, pentru a o șterge acasă ....

12/25 decembrie 1916. Timp foarte frumos. Cu toate acestea germanii par calmați de aventurile lor din ajun, căci nu întâlnim nici unul în liniile noastre .... La ora 14⁴⁵ Révol și Texier își iau zborul pentru a doua misiune – să survoleze regiunea Râmnicului Sărat. Se înapoiază și aterizează la 16⁴⁰, fără să fi întâlnit nici un neamț zburător ... .

⁹ A.M.R., fond Armata a II-a, dosar 206, f. 1277-1280.

13/26 decembrie 1916. Timp noros. La ora 14¹⁵ Texier pleacă împreună cu locotenentul Lucy (fusese avansat în grad) cu un avion biloc N.110 într-o recunoaștere deasupra Carpaților, pe care trebuia să-i traverseze. Încercând să ia înălțimea de 1500 m, au dat de nori și sunt obligați să abandoneze traiectul inițial și execută o recunoaștere pe frontul de la Râmnicu Sărat. Se întorc la orele 16⁴⁰ fără accidente și incidente. Vremea prea noroasă nu a permis ca în timpul acestei zile să se execute ieșiri ale avioanelor de vânătoare.

14/27 decembrie 1916. Timp noros. Plafonul suficient de ridicat. Dimineața, locotenentul Lucy și Wasier (Rémy) pilot pleacă cu un F(armer) 40 într-o recunoaștere de armată¹⁰, însoțiți de Texier cu un B.B(Nieuport). Pentru că recunoașterea este de durată, Manchoulas și locotenentul Macavei (Petre) urmează să-i schimbe pe parcurs. Primii pleacă la orele 11⁰⁰, dar ajung la sud de Focșani, Wasier trebuie să se întoarcă din cauza funcționării defectuoase a motorului. Texier profită de libertatea ce i se oferă pentru a face un tur de vânătoare liberă. Întâlnește între Focșani și Râmnicu Sărat un bătrân „Tătuc” Aviatik. Reușește să-l surprindă, se plasează deasupra lui și-i trage o duzină de proiectile, după care are nenorucul să i se blocheze mitraliera. Turbând de furie, este nevoit să-l lase pe neamț să plece liniștit acasă. Se întoarce și aterizează la 11⁴⁰ ...

16/29 decembrie 1916. Timp superb. La ora 9⁰⁰ locotenentul Macavei pleacă să însoțească o recunoaștere^x (Wasier – pilot, locotenentul Lucy – observator, cu un F. 40). Ei întâlnesc în liniile noastre, la nord-est de Râmnicu Sărat, un avion german. Împreună se năpustesc asupra lui. Neamțul înspăimântat de acest atac dublu își pierde capul, și pică în fața Farman-ului^{xx}, care trage în timp ce îi defilează prin față, și coboară de la 2500 m până la 500 m. În urma unei ușoare lipse de coeziune în atac, neamțul reușește să scape.

La ora 10³⁰, adjutantul Révol pleacă într-o patrulare în zona Râmnicului Sărat. Se înapoiază și aterizează la 12⁴⁵. În timpul zborului a întâlnit un neamț pe care l-a atacat. După ce a picat asupra lui și a tras o jumătate de încărcător, mitraliera i s-a blocat. Neamțul, care zbura spre nord, a profitat de aceasta pentru a face un viraj de 180⁰ și a fugi. Révol deblochează mitraliera și reușește să-l ajungă din urmă, trage asupra lui tot restul de încărcător, dar neamțul scapă și fuge, picând spre liniile proprii. În timpul luptei, avionul lui Révol a fost lovit de un glonț care i-a perforat planul (aripa) superior.

La ora 13⁴⁵, Manchoulas pleacă să însoțească o recunoaștere. El se înapoiază și aterizează la 15⁴⁰. Deasupra Buzăului, ambele avioane au fost supuse unui foc puternic al bateriilor speciale (A.A) germane de 105 mm. O altă baterie, situată la Râmnicu Sărat, le-a trimis câteva salve. Deși tirul a fost destul de precis, avioanele s-au întors fără neplăceri ....

¹⁰ Arhiva Muzeului Militar Național, fond Manuscrise, dosar 254, nepaginat.

^x Echipajul format din sergentul francez Wasier Rémy și locotenentul Lucy Roger din Escadrila de recunoaștere și bombardament ușor F. 4, plecase în misiune pentru două ore de zbor. Împreună cu avionul de însoțire au combătut un avion de vânătoare german de tip Aviatik (Arhiva Muzeului Militar Național, fond Manuscrise, dosar nr. 254, nepaginat).

^{xx} Avionul de construcție franceză Farman 40, era un aparat de recunoaștere și bombardament ușor, biplan, biloc, cu carlinga în față și motorul Renault de 130 CP. Atingea o viteză de 135 km/oră, altitudinea de zbor fiind de 4500 m. Sub planurile inferioare avea un lansator care lua 8 bombe de 10-12 kg fiecare. Era armat cu o mitralieră Hotchkiss de 8 mm.

1/14 februarie 1917. Timp frumos. Încă o zi glorioasă pentru escadrilă. La ora 11³⁰ căpitanul Protopopescu (Ștefan), Révol-Tissot și Manchoulas pleacă în patrulare. Ei vor să aștepte în apropiere de Mărășești doi (aviatori) nemți care de câteva zile se duc la această oră să facă recunoașteri la Bârlad. Nemții sunt punctuali și la amiază piloții noștri îi văd de departe, venind din direcția Râmnicu Sărat .... Orbiți de soare, nemții nu văd Nieuport-urile noastre și Manchoulas poate să cadă asupra unuia dintre ei fără ca acesta să se aștepte la așa ceva. Lupta este dură timp de câteva minute. Manchoulas trage, își epuizează încărcătorul și, la rândul său, primește patru gloanțe în avion. În momentul în care el se retrage ca să schimbe încărcătorul, Révol cade ca o piatră asupra neamțului și de la câțiva metri îi trage o rafală lungă cu mitraliera sa. Lupta nu mai durează mult timp, neamțul virează brusc și fuge năucit câteva minute, apoi se răstoarnă, face două lupinguri succesive și se prăbușește la sud de Diochești (nord de Panciu). Este prima dată când doborâm un neamț în liniile noastre ...”¹¹.

Luna martie a debutat pe frontul românesc cu multă ninsoare, acoperind terenurile de zbor ale escadrilelor cu un strat gros de zăpadă. După degajarea pistelor de zbor, s-au reluat misiunile de recunoaștere. Necesitățile frontului au determinat o nouă repartitie a sectoarelor de luptă pentru unitățile de aviație ale Grupului 2 Aeronautic – Tecuci care acționa pe frontul de la Mărășești, după cum urmează:

- Escadrila F.4 de recunoaștere avea de survolat zonele cuprinse între calea ferată și șoseaua Focșani - Râmnicu Sărat - Buzău; calea ferată și șoseaua Buzău - Făurei - Ianca; Valea râului Râmnicului Sărat în aval.

- Escadrila F.7 trebuia să supravegheze sectorul cuprins între calea ferată și drumurile între localitățile Odobești - Focșani - Râmnicu Sărat - Buzău și Valea Buzăului în amonte de acest oraș, Valea Slănicului¹².

În planul de acțiune al armatei române, în primăvara și vara anului 1917, Marele Cartier General a stabilit ordine precise în privința cooperării trupelor terestre cu aviația, care trebuia să furnizeze informații despre inamic. În acest sens, aviatorii Grupului 3 Aeronautic Galați și-au extins zona de luptă în sectorul cuprins între localitățile: Buzău - Râmnicu Sărat - Focșani - Mărășești. După cum se constată, era vorba despre o acțiune concentrată, în care unități de aviație din două grupuri aeriene acționau în aceleași sectoare tocmai pentru ca nici o acțiune a inamicului să nu scape „ochilor” aviației române. Astfel, în ziua de 1 aprilie 1917, echipajul Escadrilei F. 5, format din căpitanul pilot Radu Irimescu și sublocotenentul observator Ștefan Popovici a fotografiat un balon captiv german aflat în apropiere de satul Râmniceleu, ceea ce demonstra pregătirile pe care le făcea inamicul în vederea unor operații militare de amploare în primăvara și vara anului 1917. În ziua de 9 aprilie 1917, aviatorii Escadrilei N. 10 (Grupul 3 Aeronautic Galați) au executat în această zi șapte misiuni. La ora 8⁴⁵, echipajul format din locotenentul pilot Vasile Craiu și locotenentul observator Paul Bléry, aflat la bordul unui avion de vânătoare-bombardament tip „Nieuport 12” a survolat zona frontului la Râmnicu Sărat, fiind fotografiate două depozite mari și două rânduri de tranșee care se întindeau până la marginea localității Amara. În gara Buzău, s-au observat depozite mari (de petrol), iar Fabrica de petrol lucra din plin. Fotografierea s-a făcut între 500-700 m înălțime, echipajul riscând să fie lovit de tirul terestru¹³.

¹¹ *Ibidem*, dosar 196, f. 26-27.

¹² A.M.R., fond Direcția Aeronautică, dosar 58, f. 47.

¹³ *Ibidem*, f. 49.

Personalul navigant din Grupul 3 Aeronautic Galați a executat în ziua de 11 aprilie 1917, un număr de 7 misiuni în liniile germane. Astfel, echipajul format din sergentul pilot Theodorescu și sublocotenentul observator Popovici, a fotografiat cea de-a treia linie fortificată situată între Râmnicu Sărat și Buzău. La nord de satul Vâlcele, s-au văzut linii de fortificații. Echipajul format din sublocotenentul pilot Dumitrescu și sublocotenentul observator Ioanid Ralea Ioan din aceeași unitate, a fotografiat între orele 15⁴⁵ – 17⁰⁰ spațiul dintre Buzău și localitatea Balta lui Cană. Deasupra Buzăului, echipajul românesc s-a luptat cu un avion german de vânătoare, aviatorii noștri apărându-se cu mult curaj. Lupta a rămas indecisă. La aterizarea avionului românesc F. 40, mecanicii au numărat șase lovituri primite în planuri și carlingă¹⁴.

Activitatea desfășurată de aviatorii români din Grupul 2 Aeronautic Tecuci a fost subliniată în Ordinul de Zi nr. 4686/1917 al Armatei 4 ruse, document care arată printre altele: „... *recunoașterile aeriene executate de aviatorii români au fost deosebit de utile prin informațiile pe care ni le-au furnizat, mai ales în descoperirea fortificațiilor și rețelele de tranșee pe văile râurilor Milcov, Râmnicu Sărat și Buzău. Fiecare escadrilă ne-a completat harta frontului cu date noi, importante pentru viitoarele lupte cu avioanele dușmane, pe care inamicul le posedă în număr mare. S-au făcut numeroase fotografii care au arătat trupelor noastre (rusești) toate lucrurile inamicului din această zonă a frontului ...*”¹⁵.

Activitatea pe calea ferată Buzău - Făurei - Brăila a fost urmărită permanent de echipajele din Escadrilele F. 5 și N. 10 din cadrul Grupului 3 Aeronautic Galați. Echipajele formate din aviatorii Carol Pauckert, Vasile Craiu și Paul Magălea au survolat în luna mai această zonă, semnalând comandamentelor terestre și Marelui Cartier General Român aflulxul continuu de trupe inamice, de carburanți și materiale în zona frontului de la Mărășești. În ziua de 24 mai 1917, echipajele din Escadrila F. 5 au descoperit o cale ferată nou construită de germani. Aceasta pleca de la liziera de vest a pădurii din satul Gulianca și ajungea la Râmnicu Sărat¹⁶.

Importanța frontului de la Nămolosa - Galați, a determinat Marele Cartier General Român să ordone survolarea în fiecare zi a acestei zone. Într-un raport trimis de comandantul Grupului 3 se arătau schimbările pe front și lucrările noi efectuate de trupele germane, faptul că atât în zona Buzăului cât și la Râmnicu Sărat, Înaltul Comandament German construise numeroase fortificații, drumuri noi și o cale ferată¹⁷.

Prin misiunile executate în zona frontului cuprinsă între Buzău - Râmnicu Sărat și Mărășești, aviația și-a adus o mare contribuție la succesele obținute de armata noastră în vara anului 1917. În zona amintită, s-au executat misiuni de recunoaștere, fotografiere și bombardamente asupra pozițiilor germane, cu rezultate notabile. De remarcat faptul că, în toate aceste misiuni, aviatorii noștri și voluntarii francezi, înrolați în aviația română, au evitat pe cât a fost posibil să afecteze cumva viața locuitorilor așezărilor buzoiene. Din cercetările făcute n-am găsit nici un document care să arate faptul că aviația română a bombardat așezări rurale sau cele două orașe: Buzău și Râmnicu Sărat. Chiar dacă zburătorii noștri au văzut trupe inamice în drum spre front, și-au lansat bombele, tocmai pentru a nu afecta în nici un fel viața locuitorilor din aceste localități.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 62, f. 58.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 88, f. 134.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 14, f. 164.

¹⁷ *Ibidem*, fond Marele Cartier General, dosar 816, f. 25.

Résumé

Dans l'histoire de la science et de la technique mondiale, l'aéronautique roumaine occupe une place de marque. Le district de Buzău se situe parmi les premiers départements grâce à sa contribution importante à la naissance et au développement de l'aviation militaire, à conquête de l'océan aérienne, rêve et préoccupation de l'homme depuis toujours. Les habitants de ce district ont été pressent dans ce domaine aussi, avec compétence, dignité et esprit de sacrifice, en s'affirmant comme une communauté laborieuse et audacieuse, se situant parmi les premiers à envoyer ses pionniers dans l'immensité de l'océan aérien. Dans les années de commencement, parmi les téméraires qui ont ouvert l'ère de l'aéronautique se trouvent aussi les bouzoyénne Nicolae Petrovici, Ion Stroescu et Toma Paraschivescu, considérés à juste titre les pionniers de l'aviation roumaine.

C'est Ionel Lupașcu, qui est le premier homme dans la Roumaine, ait réussi à voler sur le poste de surveillance avec appareil militaire type Farman III.

Pendant les années de la première guerre mondiale, l'aviation militaire roumaine, bien que très jeune, ait prouvé pleinement ses vertus, le désir ardent de liberté et d'indépendance. Le nom d'aviateur Iulius Tetrat a représenté un exemple de dévouement et d'esprit de sacrifice.

ACTIVITATEA ROMÂNILOR AFLAȚI PESTE HOTARE ÎN TIMPUL REFACERII ARMATEI ROMÂNE: IANUARIE-IUNIE 1917

Constantin STAN

Retragerea civililor și militarilor în Moldova s-a făcut în condiții foarte grele. Trenurile erau supraaglomerate, cei care nu s-au putut urca în ele au fost nevoiți să parcurgă drumul pe jos. Martoră a evenimentelor, Elena Th. Emandi a înfățișat în memoriile sale aceste momente tragice: „*Se strivea lumea prin gări ca să apuce trenurile care veneau atât de ticsite că mureau adesea acolo copii înăbușiți și trebuiau să le arunce cadavrele pe fereastră (...). Drumurile și șoselele erau pline de convoiuri nesfârșite de trăsură, de cupeuri, docare și căruțe de toate formele și de toate mărimile, înhămate alandala (...) și mergeau bieți fugari, cât puteau de iute, cu groaza în ochi de ce văzuse, fără să știe unde se duc și unde să se oprească*”¹. În noile condiții, se creează o suprapopulare a Moldovei. Pe lângă populația existentă aici se mai afla peste un milion și jumătate de suflete². Din aceste motive s-au ivit greutăți mari în aprovizionarea cu alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, medicamente. Lipsurile erau determinate și de faptul că numeroase terenuri au rămas nelucrate datorită puținătății forței de muncă, plecată pe front. Trupele române și ruse consumau, de asemenea, importante produse alimentare, medicamente. Carnea se găsea greu, căci numărul de vite scăzuse, multe au fost sacrificate pentru armată, iar furajele erau insuficiente. La aceste neajunsuri se adaugă puținătatea combustibilului, în special al lemnului de foc. Greutățile erau agravate de lipsa spațiului, inexistența unor condiții igienico-sanitare corespunzătoare. În Iași s-a creat *Comitetul pentru asistența refugiaților*, dar cererile erau foarte numeroase, în timp ce posibilitățile erau limitate. Mulți refugiați au fost cazați în barăci construite în grabă, lipsite de cele mai elementare condiții. Au fost înființate unități școlare, unde membrii corpului didactic au început o vie activitate de asistență și educație. S-au luat, de asemenea, măsuri pentru ajutorarea văduvelor și îngrijirea orfanilor de război³. În pofida măsurilor întreprinse de guvern, greutatea ivite nu au putut fi depășite cu ușurință. De aceea s-au răspândit epidemii de gripă, variolă și mai ales tifos exantematic, flagel care a secerat mii de vieți omenești. Lupta împotriva bolilor se ducea cu mare dificultate, datorită lipsei medicamentelor, pansamentelor, supraaglomerării spitalelor. Saint Aulaire, ministrul Franței în România, înfățișa în memoriile sale greutatea întâmpinată în aceste momente grele afirmând că nici o altă țară beligerantă nu a înfruntat simultan frigul,

---

¹ Elena Th. Emandi, *Din anii de durere ... pagini trăite*, Bârlad, 1919, p. 78.

² Iașul, devenit capitala provizorie a României a cunoscut o creștere spectaculoasă a populației de la 100.000 la aproximativ o jumătate de milion de locuitori (vezi Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. I, București, Editura Eminescu, 1976, p. 287-289).

³ Dumitru Preda, Maria Preda, *România în prima jumătate a anului 1917 (I)*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și istorie militară”, vol. XIII/1980, p. 226.

tifosul exantematic cu deosebit curaj „care crește pe măsura nenorocirilor încercate”⁴. La rândul său, consulul Belgiei din Iași, Van Ypersele de Strihon preciza într-un raport din 6 martie 1917 că: „se văd soldații căzând de inaniție pe străzile Iașilor”, sau loviți de un atac pe neașteptate a numeroaselor maladii care bântuiau ca: tifosul exantematic și recurent, meningitele ș.a.. Diplomatul belgian constata cu tristețe că „decesele sunt așa de numeroase acum, că lipsesc sicriile pentru a îngropa cadavrele”. De aceea afirma Van Ypersele „se rechiziționează scânduri din gardurile proprietarilor particulari pentru a face sicrie”⁵.

Un alt martor al evenimentelor, căpitanul Aurelian C. Locusteanu consemna în memoriile sale situația tragică existentă în Moldova, agravată de dezlănțuirea stihiiilor naturii: „*Timp aspru, zăpada până la pieptul calului și vântul suflă sloiuri de gheață. Bătrânii spun că nu-și aduc aminte, să fi trăit vreodată o iarnă mai nemiloasă ca aceasta (...). Dar când munca este mai în toi, un nou dușman se repede flămând asupra noastră. Tifosul exantematic seceră cu furie (...). Moare lumea civilă, mor soldații și ofițerii, cad și doctorii răpuși de acest vrăjmaș nevăzut. Sate întregi se zbat în brațele lui*”⁶. Poetul ardelean Octavian Goga, „un tânăr bălan cu ochii albaștri, vii, cu privire pătrunzătoare, de statură mijlocie, la vorbă captivant, un temperament eroic, un strălucit reprezentant al ardelenilor, luptător neobosit pentru realizarea aspirațiilor naționale”⁷, cum îl caracteriza un contemporan, refugiat în Iași, într-o scrisoare adresată soției sale, Hortensia, aflată în Rusia, afirmă că în țară, românii trăiesc zile mohorâte, iar „*bolile grave se mențin în toată furia lor*”, făcând victime numeroase printre civili, militari și chiar medici⁸. Aceste clipe tragice au rămas adânci întipărite în memoria marelui poet, căci le prezintă astfel, în ședința Adunării Deputaților din 19 decembrie 1919: „*În Iași, în vremea dezastrelor am văzut odată rezemat de zidurile spitalului Sfântu Spiridon un soldat plin de răni și acoperit de zdrențe, ieșit din tifosul exantematic, stătea ca un spectru și se uita în gol. Imaginea, viziunea acestui bărbat mi-a rămas în amintire*”⁹.

În pofida greutăților ivite, românii aveau încredere deplină în justetea cauzei lor și în victoria finală a aliaților, pentru care erau hotărâți să lupte până la capăt. Redusă la o treime, România nu-și pierdu-se speranța în izbândă, iar în colțul de țară liber pregătirile în vederea refacerii și reorganizării armatei erau în toi. Se urmărea recăștigarea teritoriilor ocupate de inamic în toamna anului 1916, precum și a celor care se mai aflau sub dominație străină. Această amplă acțiune se impunea și datorită imenselor sacrificii umane și materiale. În cursul luptelor pierderile armatei române s-au ridicat la circa 250.000 de soldați și ofițeri din care 100.000 de morți și dispăruți, aproximativ 50.000 de răniți, iar restul de 100.000 o formau prizonieri sau cei rămași în teritoriul ocupat,

⁴ Saint Aulaire, *Memorii*, în „Magazin istoric”, XII, nr. 10, octombrie 1978, p. 27.

⁵ A. Pricop, *Documente belgiene privind orașul Iași în perioada primului război mondial*, în „Cercetări istorice”, II/1971, p. 292, anexa I.

⁶ Aureliu C. Locusteanu, *Sub aripa morții. Însemnări fugare din războiul de întregire*, Cluj, 1923, p. 71-73.

⁷ Elie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea (1914-1918)*, mss. în Arhiva Muzeului Național al Unirii Alba Iulia (în continuare se va cita Arh. Muz. Naț. Al Unirii Alba Iulia), fond Marea Unire, mss. 6557, f. 96.

⁸ Octavian Goga în *corespondență*, ediție de Daniela Poenaru, vol. I, București, Editura Minerva, 1975, p.16—17.

⁹ Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise (în continuare se va cita B.A.R., secția Mss.9, Arh. Octavian Goga, mapa III, varia 45, f. 21.

ceea ce echivalează cu aproape o treime din efectivul total mobilizat. La acestea se adaugă pierderile importante în armament, 290.000 de puști (reprezentând 67 % din total), 250 mitraliere (55 % din total) și 450 de tunuri (24 % din total), care constituiau cantități apreciabile de armament raportate la gradul de înzestrare a trupelor române¹⁰.

Inițial, guvernul, deoarece frontul nu era fixat, iar posibilitatea unei înaintări a germanilor până la Prut nu era exclusă, a examinat problema trimerii trupelor române pe teritoriul Rusiei, eventual în Ucraina, dar ofițerii români nu erau de acord cu această soluție. Având în vedere dificultățile unei asemenea deplasări și poziția oștirii, cabinetul de la Iași a renunțat la această soluție. Cu ajutorul trupelor ruse frontul s-a stabilizat, iar riscul unei asemenea strămutări a fost înlăturat.

La reorganizarea armatei s-a avut în vedere aplicarea principiilor moderne de tactică militară, probate de aliați pe frontul de vest. Totodată s-a apreciat de specialiști, că numai printr-o înzestrare corespunzătoare aceste principii de teorie și tactică militară puteau fi puse în aplicare. Potrivit lui Vintilă Brătianu ministrul de război, o divizie cuprindea acum 14 batalioane, 112 mitraliere, 15 baterii alcătuite din 35 piese de 75 mm, 8 de 53 mm, 16 obuziere de 105 mm, 108 mortiere de tranșee de 58 mm și două escadroane de cavalerie¹¹. Schimbări se produc și la nivelul batalioanelor și regimentelor. Fiecare batalion dispunea de o campanie de mitraliere, fapt care sporea capacitatea lui de luptă. Această înzestrare cu mult superioară celei anterioare, era la nivelul diviziilor inamice. Pentru materializarea strategiei și tacticii propuse, aliații occidentali, în special Franța, au trimis cantități importante de materiale: 150.000 arme „Lebel”, 1.957 mitraliere, 2.736 puști mitraliere, 1.300.000 grenade, 89 de tunuri de câmp, 92 de tunuri grele, 490 de obuziere grele, 130 de mortiere, 6 de tranșee și 150 de avioane de cercetare și de luptă franceze¹².

Având în vedere că Anglia și Franța nu dispuneau de resurse suficiente, ele însele având nevoie de asemenea materiale pe câmpul de luptă, misiunea militară română din Paris s-a preocupat de achiziționarea de armament și muniție din alte țări. A fost cumpărate, direct de pe piață, armament și muniție din Spania și Elveția. De asemenea în Statele Unite există o comisie militară sub conducerea colonelului Adrian Miclescu pentru achiziționarea de muniții, pulbere, rondele de alamă pentru tuburi etc. Contractele erau aprobate de colonelul Rudeanu, recepția și expediția în Franța se efectuau de comisia militară română¹³.

Armamentul și echipamentul modern intrate în dotarea armatei române au fost extrem de utile, deoarece ele au sporit combativitatea unităților noastre, au micșorat pierderile diviziilor românești. Totuși s-au ivit o serie de greutăți în transportarea noilor materiale. Sesizând acest lucru, un contemporan al evenimentelor preciza la sfârșitul lunii mai 1917, că au rămas cinci divizii care trebuiau înzestrate cu tunuri franceze de calibru 77 mm, „iar transportul cu astfel de mărfuri continua să fie cu totul neîndestulătoare pentru a permite dotarea diviziilor”. Unele echipamente și arme erau reținute în Rusia. Din 98 de tunuri calibru de 75 mm, plecate din Franța, potrivit aceluiași

¹⁰ Nicolae Basilescu, *La Roumanie dans la guerre et dans la paix*, vol. I, Paris, 1919, p. 311.

¹¹ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, ediție de D. Preda și V. Alexandrescu, București, Editura Militară, 1989, p. 366. Editorii au făcut o selecție a memoriilor).

¹² Al. Ioanițoiu, *Războiul României. 1916-1918*, vol. II, București, f.a., p. 283.

¹³ V. Rudeanu, *op. cit.*, p. 348.

martor ocular, numai 63 au ajuns în România¹⁴. Autoritățile ruse din porturile ruse Arhanghelsk, Murmansk, Romanoff, ș.a., nu se grăbeau la descărcarea navelor cu materiale pentru România. Vasele românești de transport „Dunărea”, „București” și „Jiul” conform relatărilor unui contemporan al evenimentelor, ajunse la Romanoff au fost reținute timp îndelungat fără a fi descărcate. Armamentul și muniția, debarcate din vase, nu au fost reîncărcate în trenuri și expediate spre țară, erau lăsate aruncate pe cheiuri, fiind expuse intemperiilor, stricăciunilor și furturilor¹⁵.

Dificultăți existau și în deplasarea materialului aeronautic. Generalul Berthelot raporta acest lucru superiorilor săi. El avertiza că în vederea preîntâmpinării sustragerilor este necesară o evidență strictă a avioanelor, motoarelor, armamentului și muniției trimise în România¹⁶.

La rândul ei, misiunea militară franceză din Rusia a activat în direcția accelerării expedierii transporturilor de material militar aliat pe teritoriul rus pentru armata română¹⁷.

Noile ajutoare militare trebuiau să fie însoțite de acțiunea hotărâtă a forțelor armate ale Antantei pe fronturile: balcanic, de vest și cel rus. În acest sens, la 10 martie, colonelul Rudeanu a intervenit la generalul șef al armatei franceze, Nivelles. Organizarea ofensivei Antantei a fost solicitată autorităților franceze de câteva ori verbal și în scris de ofițerul român, fără a avea garanții sigure¹⁸. Acest punct de vedere era susținut și de prizonierii români aflați în Rusia. Unul dintre aceștia, Augustin Roșianu, scria la 12 iunie 1917 profesorului N. Iorga, apreciind că numai ajutată de aliați, armata română poate realiza o ripostă hotărâtă inamicului¹⁹.

Noul armament, puțin cunoscut de ofițerii și soldații români, precum și însușirea noilor idei tactice au impus trimiterea în România a unei misiuni militare franceze condusă de generalul Berthelot²⁰. Ea a sosit în România în luna octombrie 1916. Rândurile sale au crescut vizibil datorită complexității problemelor ivite, astfel că la începutul lunii februarie 1917 număra 277 ofițeri de infanterie, artilerie și de stat major, 27 de piloți și observatori, însuși comandantul aviației române era locotenent francez De Verganatte. Lor li s-au alăturat 88 medici, 4 ofițeri de marină și 8 ofițeri de intendanță, precum și 1150 grade inferioare, soldați, deci în total 1564 de militari. Cea mai mare parte a ofițerilor misiunii a fost repartizată la unități pentru instruirea militarilor români cu noul armament aflat în dotare. În acest scop, cu sprijinul ofițerilor francezi s-au

¹⁴ Mărășt., Mărășești. Oituz. Documente militare, București, Editura militară, 1977, doc. 25, p. 37.

¹⁵ V. Rudeanu, *op. cit.*, p. 350.

¹⁶ Simone Resquies Courbier, *Ajutorul acordat României de către Franța cu personal și material aeronautic 1916-1917*, în "File din istoria militară a poporului român", vol. XII, București, Editura Militară, 1984, p. 179.

¹⁷ General Winogradsky, *La guerre sur le front oriental. En Russie en Roumanie*, Paris-Nancy, 1926, p.283.

¹⁸ V. Rudeanu, *op. cit.*, p. 355-356.

¹⁹ B.A.R., Secția Mss., Coresp. N. Iorga, vol. 269/1917, f. 9.

²⁰ Henry M. Berthelot (1861-1931) era originar din Alsacia. A fost prim-subșeful Marelui Cartier General francez în timpul bătăliei de pe Marna. A comandat Divizia 55 Infanterie și Corpul 33 Armată în bătălia de la Verdun. Revenit în Franța, preia comanda Armatei a 5-a, iar în noiembrie 1918 pe cea a Armatei Dunării (C. Dragu, *Generalul Berthelot și misiunea franceză*, în „Revista infanteriei”, XXXV, nr. 348, 1931, p. 64; C.I. Stan, *Generalul Henry Mathias Berthelot – sprijinitor al cauzei naționale românești*, în „Sargeția”, XXV/1992-1994, p. 769-782).

organizat cursuri intensive de scurtă durată: 2-3 săptămâni pentru familiarizarea ofițerilor români cu noua tehnică de luptă²¹.

Medicii și personalul auxiliar francez au acționat alături de români în scopul combaterii epidemiilor, mulți dintre ei, cum au fost locotenent colonelul Dubois, Dufrache, Santoni, Germain, marele savant Clunet, au căzut la datorie. Alții, ca de pildă maiorul Mutel, au fost răniți²². Pentru spiritul de sacrificiu și omenia de care au dat dovadă în îngrijirea răniților, adunați cu mari eforturi din ploaia de gloanțe și schije, numeroși medici francezi cum au fost maiorii Lecas Championnere, Paul Bonnet, Le Lorier, I. Loubat, Raoul Madonges, I. Drumez, căpitani Amiable Rene Marias, Charles Schmidt au primit înalte decorații românești²³.

Misiunea militară franceză s-a ocupat, de asemenea, de grăbirea înzestrării armatei române. Într-un raport din 29 mai/11 iunie 1917, adresat lui Albert Thomas, generalul Berthelot solicita adoptarea măsurilor necesare urgentării reconstrucției complete a diviziilor române, „*asigurându-l că tot ceea ce este dat în mâinile românilor este exploatat de la regiment până la Marele Cartier General (...) adică este controlat și bine întrebuințat*”²⁴.

Înzestrarea, reorganizarea și instruirea armatei române s-a făcut în împrejurări deosebit de grele: lipsa subistenței, epidemiile, vremea neprielnică, suprapopularea Moldovei, insuficiența combustibilului. Relevând aceste realități, generalul Berthelot nota în memoriile sale la 9 martie 1917 că „*în pofida intemperiilor și a bolilor (...) instrucția se execută metodic și cu multă atenție*”²⁵. La rândul său, generalul Pétin, șeful de stat major al misiunii militare franceze, scria peste ani înfățișând aceste momente de maximă încordare „*Încetul cu încetul, diviziile renășteau înarmate și instruite conform celor mai recente experiențe ale războiului*”²⁶. Numai printr-o mobilizare exemplară de forțe umane, prin imense sacrificii, greutățile ivite au început treptat să fie înlăturate. Toate aceste eforturi, pe care întregul popor le-a făcut, izvorau din convingerea că numai prin continuarea rezistenței pe câmpul de luptă, țara putea fi eliberată și întregită. În pofida acestor greutăți și lipsuri, moralul populației era ridicat, generat de justetea cauzei românești și speranța apropierii victoriei finale. Studentul Gheorghe Titică Argeș, de pildă, și-a manifestat în scrisoarea din 1 ianuarie 1917, adresată lui N. Iorga, încrederea în apropiata eliberare a fraților de peste Carpați, căci, după opinia sa „*îndată ce lumina va apărea, toți demonii întunericului vor pieri ca fumul, iar cei ce au trăit o viață de robi ai acelei împărății se vor putea dezvolta în liniște, dându-se posibilitatea să vedem cu un moment mai târziu neamul acesta pe treapta ce sângele strămoșilor i-au rezervat în trecerea secolelor de suferință*”²⁷.

²¹ Al. Averescu, *Notițe zilnice din război 1916-1918*, ed. a II-a, București, f.a., p. 315.

²² C.I. Stan, *Contribuții ale studenților Universității din București la Unirea Transilvaniei cu România (1914-1918)*, în 60 de ani de la făurirea statului național unitar român, București, Tip. Univ., 1978, p. 151.

²³ *Mărăști. Mărășești. Oituz. Documente militare ...*, doc. 198, p. 385-386.

²⁴ *Ibidem*, p. 31, doc. 25; vezi și col. Gh. Niculescu, *Misiunea Berthelot (1916-1918). Începutul activității și rolul ei în disputa privind locul reorganizării armatei române*, în *Omăgiu istoricului Gh. Buzatu, Focșani, Editura Empo*, 1999, p. 229-245.

²⁵ *General Henry Berthelot and Roumania. Memoire et corespondance 1916-1919*, ediție de Glenn E. Torrey, New York, 1987, p. 52.

²⁶ General Pétain, *La drame roumaine*, Paris, Plon, 1932, p. 152.

²⁷ B.A.R., Secția Mss, Coresp. N. Iorga, vol. 266/1917, f. 4-5.

Refugiații români din Transilvania, Banat și Bucovina, aflați în Iași nu și-au pierdut nici ei nădejdea în înlăturarea stăpânirii străine și unirea cu frații din România. Mulți dintre ei doreau să se înroleze ca voluntari în armata română. Unul dintre aceștia, fostul vicar al Făgărașului, Iacob Popa, venit în Moldova odată cu retragerea armatei române din Transilvania, împreună cu alți patrioți, adresa la 4 ianuarie 1917 o scrisoare ministrului de război, Vintilă Brătianu, prin care îi cerea să fie primit în armată „*în orice serviciu voi fi harnic*”²⁸. Tot în aceste zile de ianuarie, vicarul Făgărașului a lansat un ***Apel către românii transilvăneni refugiați pe urma retragerii armatei române***. Documentul evidențiază caracterul drept al războiului purtat de România, el fiind menit „*să sfărme lanțurile sclaviei din toate veacurile ale neamului românesc și să ne deschidă epoca de fericire, care să ne compenseze pentru toate suferințele din trecut*”. Realizarea idealului unității naționale depline, aspirație legitimă a întregului popor român, era după opinia semnatarului apelului „*încoronarea cea mai desăvârșită a luptei noastre politice*”. Autorul manifestului arată că pentru îndeplinirea acestei nobile aspirații „*nici o jertfă nici un sacrificiu nu sunt prea mari*”²⁹. Apelul avea, deci, o semnificație morală deosebită, căci în condițiile grele prin care trecea țara el își asuma dificilul rol de a înflăcăra inimile a milioane de români, dornici să-și elibereze teritoriile pe care le locuiau. De altfel, Iacob Popa, a desfășurat o neobosită activitate patriotică, întrucât a fost trimis în Rusia, și a făcut parte din comisia a treia de recrutare a voluntarilor români, achitându-se cu brio de sarcinile primite.

În favoarea organizării unor unități de voluntari s-au pronunțat și alți refugiați ardeleni aflați la Iași³⁰. Unul dintre aceștia, Octavian C. Tăslăuanu și-a intensificat acțiunile în vederea aducerii voluntarilor români din Italia și Franța și mai ales Rusia. Împreună cu alți tovarăși de luptă, Tăslăuanu a redactat și înmănat guvernului român *Memoriul asupra Legiunii românilor subjugăți*. Documentul afirmă că organizarea legiunii se impunea din punct de vedere: politic, psihologic, moral și militar. Crearea acestui organism, după părerea autorilor memoriului, avea importante consecințe moral politice, demonstrându-se opiniei politice internaționale că statul austro-ungar este baza de exploatare și asuprire națională, fiind „*o sumă de inegalități și nedreptăți, care nu constituie o necesitate istorică*”. Destrămarea monarhiei dualiste era determinată, prin urmare, de însăși legitățile obiective ale dezvoltării societății din Europa de est și sud-est. Austro-Ungaria era de fapt un conglomerat de națiuni înglobate cu forța, ea neîntemeindu-se pe principii de dreptate, echitate și libertate, dictate de voința popoarelor ce o alcătuiau. Aceste popoare erau, din aceste motive, dornice să scuture jugul dominației ei seculare. Memoriul preciza, de asemenea, că prin proiectata legiune, românii din Transilvania și Bucovina s-ar ridica cu armele pentru a o dărâma și desființa, constituindu-se astfel propriile lor state naționale. În felul acesta s-ar crea un ascendent moral deosebit românilor din aceste vechi provincii, mobilizându-i și înflăcărandu-le

²⁸ Vezi Arhivele Naționale Cluj-Napoca (în continuare se va cita Arh.Naț. Cluj-Napoca), fond Iacob Popa, doc. 135.

²⁹ *Ibidem*, doc. 927; *Neamul românesc*, XII, nr. 11 din 14 ianuarie 1917; Vezi și Minerva Lovin, *Câteva aspecte privind voluntarismul românilor ardeleni prizonieri în Rusia reflectate în memoriile vicarului Iacob Popa*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, an 43, nr. 1-2/1998, p. 123-131.

³⁰ Pentru a-și întări capacitatea organizatorică, ei au creat la 7/20 noiembrie 1917 un comitet de conducere format din 12 persoane Vasile Lucaciu, O. Goga, Ion I. Nistor, Zaharia Bârsan, Sever Bocu, Laurian Gabor, Ioan Matei, Aurel Popa ș.a. (Mihai Racovițan, *Un înflăcărat luptător pentru Unirea Transilvaniei cu România, profesorul Aurel Popa*, în „Apulum”, XVII/1979, p. 591-595).

inimile în dobândirea victoriei. Se reliefa astfel aspectul moral psihologic al creării unității militare și se demonstra lumii că românii vor să-și realizeze reîntregirea națională cu propriile lor forțe. Memoriul se ocupa și de latura militară a problemei, subliniindu-se că prin constituirea corpurilor de voluntari se va mări forța armatei române, sudându-se astfel în focul luptei unitatea între românii de pe ambele versante ale Carpaților. În partea a doua a documentului se fac propuneri pentru organizarea legiunii: **1.** se va crea un birou central, care urma să se ocupe de înrolarea voluntarilor români din România, Rusia, S.U.A. și Italia; **2.** regimentele ardeleni ar trebui să fie întrunite într-o divizie; **3.** se preconizează constituirea Comandamentului Corpului Legionar al Românilor subjugăți. Comandamentul acestui corp urma să fie un ofițer superior din armata română, numit de rege, la propunerea Marelui Cartier General. Acest organism cuprindea: **a)** Biroul intendenței și al personalului; **b)** Biroul recrutării; **c)** Biroul organizării și instrucției³¹.

Atenția principală s-a îndreptat spre prizonierii din Rusia, deoarece aici se aflau după cum am mai arătat cca 120.000, iar transportarea lor în țară se făcea mai ușor. La acestea se adaugă și demersurile repetate adresate de ei autorităților române sau ruse. Acestea au fost considerentele, care au impus, după opinia noastră, neglijarea celor aflați în Italia. Legăturile cu aceștia din urmă erau practic inexistente. Recunoscând acest lucru, un document al vremii preciza: „În Italia nu avem nici un fel de organizare în ce privește prizonierii români care ar dori să se înroleze ca voluntari”³². Nici situația organizatorică a prizonierilor români din Rusia nu era prea bună. Ei erau răspândiți în întreaga țară la muncile câmpului, în întreprinderi, mine, fiind amestecați cu prizonierii de alte naționalități³³. La aceste greutăți se adaugă și faptul că fiind izolați în diverse puncte de lucru, ordinea și disciplina în rândurile lor scăzuse. De aceea era necesară o muncă intensă, multilaterală de educare, instruire și concentrare. Această activitate a fost coordonată de guvernul român. În urma demersurilor făcute de autoritățile de la Iași începe acțiunea de concentrare a prizonierilor români în tabăra de la Darnița, lângă Kiev. Primele transporturi au sosit aici în noiembrie 1916, ostașii fiind plasați în niște barăci de lemn. Descriind această atmosferă, un contemporan al evenimentelor nota: „Am mers pe jos câteva minute și dintr-o dată ne-am trezit în fața a zeci de case din scânduri, toate erau barăci”³⁴. Lagărul era așezat într-o pădure, la scurtă distanță de Kiev. El fusese construit cu ocazia ofensivei generalului rus Brusilov, în vara anului 1916, și avea drept scop trierea prizonierilor, formându-se grupuri cu destinații pe întreg teritoriul Rusiei. De fapt, Darnița era „o localitate climaterică, cu vile frumoase pentru vilegiaturiști din timpul verii, așezată într-o pădure minunată de brad, dar iarna era pustie”³⁵.

Afluxul spre lagăr era mare. Mai întâi au sosit 500 de soldați și ofițeri, iar numărul lor sporea continuu. În ianuarie 1917 erau adunați deja, după unele date, 220 de ofițeri și

³¹ Oct. C. Tăslăuanu, *Spovedenii VII. Sub flamurile naționale*, vol. III, *Corpul voluntarilor români din Rusia* (Manuscris aflat în posesia familiei) f.2.

³² B.A.R., Secția Mss, Arh. Oct. C. Tăslăuanu, mapa IX, varia 6. Ei au intervenit și cu petiții pe lângă guvernul italian (Idem, *Coresp. N. Iorga*, vol. 236/1916-1922, f. 143-145).

³³ De pildă în lagărul de la Verhia Muli erau 20 de ofițeri români, 30 cehi, 40 polonezi, 3 sârbi, un austriac cf. Vasile Poruțiu, *Scurt istoric al Corpului voluntarilor români ardeleni, bănățeni și bucovineni din Rusia* (mss aflat în posesia familiei), f. 1

³⁴ Mihai Petricoane Drugărin, *Însemnările unui director de liceu*, în „Altarul Banatului”, IV, nr. 10-12/1993, p. 102-116.

³⁵ V. Poruțiu, *op. cit.*, (mss), f. 3; Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, (mss), vol. III, f. 68.

1.200 grade inferioare³⁶. Descriind entuziasmul cu care foștii prizonieri se deplasau spre Darnița pentru a se înrola în batalioanele de voluntari, Sever Bocu, martor din Iași la evenimente, scria că: „*fără alt ordin de mobilizare decât cuvântul său, fiii Ardealului, Banatului și Bucovinei aleargă cete, cete, în șuvoaie făcând la Kiev, armata de dezrobire a voluntarilor*”³⁷. Condițiile de viață ale celor sosiți în tabără erau grele. Amintindu-și de aceste momente triste, V. Poruțiu arată că „*lagărul construit din scânduri nu era deloc ospitalier în vreme de iarnă cu geruri de - 30°C*”. La început, locuiau în barăci atât ofițerii cât și gradele inferioare de trupe. În urma demersurilor făcute pe lângă comandamentul lagărului de a li se permite ofițerilor ieșire din lagăr, „*unde sufereau de frig și tot felul de mizerii*”, aceștia au fost cazați în vilele libere³⁸. La rândul său, Octavian C. Tăslăuanu nota în memoriile sale: „*În Darnița nu era luată nici o măsură pentru adăpostirea lor și nu era nici un delegat al statului român*”³⁹. În adevăr, condițiile de locuit erau proaste, barăcile erau neîncălzite, ca urmare a lipsei lemnului de foc, alimentația era precară. Prezentând situația grea a voluntarilor români aflați în Darnița un contemporan al evenimentelor consemna că frigul cumplit, insuficiența combustibilului, lipsa alimentelor le înrăutățea situația⁴⁰. Un alt martor ocular preciza că în timp ce ofițerii erau cazați în vile, gradele inferioare continuau să ducă „*o viață de tortură în barăci subterane, întunecoase și umede*”⁴¹. Lipsa unor legături cu cei de acasă, cu reprezentanții guvernului român, contribuia, la rândul ei la demoralizarea prizonierilor români. Sesizând această stare de spirit, Pompiliu Nistor, unul din liderii lor, scria într-o suită de articole publicate în *Gazeta Transilvaniei* că sosiți la Darnița, „*multă vreme n-am avut nici o legătură cu statul român, nici o știre despre ce se va hotărâ cu noi*”⁴².

Încă de la venirea lor în Darnița, conducătorii prizonierilor români s-au preocupat de organizarea lagărului. În fruntea lor se afla prim-seniorul, cel mai în vârstă dintre ofițeri, sublocotenentul sălăjan Victor Deleu. El și-a propus atingerea următoarelor obiective: „*1) Concentrarea cât mai masivă de voluntari în Darnița, precum și în lagărele apropiate; 2) Organizarea lagărului și realizarea unui trai omenesc; 3) Înfăptuirea unei unități de vederi și simțiri, a unei discipline interioare libere consimțite; 4) Recunoașterea corpului voluntarilor atât de autoritățile civile și militare ruse, cât și de cele românești*”⁴³.

³⁶ Aceste cifre sunt indicate de Oct. C. Tăslăuanu (vezi Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, mss, vol. III, f. 89); V. Poruțiu consideră că încă din decembrie erau sosiți în Darnița 250 ofițeri și 120 grade inferioare (V. Poruțiu, *op. cit.*, f.3).

³⁷ S. Bocu, *8 iunie, ziua lui Victor Deleu*, în „Vestul”, Timișoara, XI, nr. 2331 din 6 ianuarie 1940.

³⁸ V. Poruțiu, *op. cit.*, (mss), f. 3.

³⁹ Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, (mss), vol. III, f. 29; C.I. Stan, *Octavian C. Tăslăuanu și Corpul Voluntarilor români din Rusia*, în „Angustia”, I/1996, p. 224.

⁴⁰ Dimitrie Cosma, *Odinioară și acum*, în „Gazeta Voluntarilor”, Cluj, I, nr. 1 din 1 ianuarie 1923.

⁴¹ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura revistei Societatea de mâine, 1926, p. 137.

⁴² Pompiliu Nistor, *Corpul voluntarilor ardeleni-bucovineni*, în „Gazeta Transilvaniei”, an 85, nr. 176-198 din august – 14 septembrie 1922.

⁴³ B.A.R., Secția Mss, Ovidiu Deleu, *Victor Deleu 1876-1939. Bibliografie*, vol. IV, *Voluntarii transilvăneni-bucovineni*, (mss), cota A, 2662, f. 429. A frecventat cursurile gimnaziale la Beiuș și Șimleul Silvaniei. În 1895 s-a înscris la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta pe care a absolvit-o în anul 1900. A fost avocat la Oradea și Arad. După Marea Unire din 1918 a desfășurat o intensă activitate la Cluj, devenind și primar al orașului (vezi detalii la: Doru E. Goron, Ioan Ciocian, Valentin Dărăban, *Victor Deleu*, Zalău, 1999, passim).

Conducerea lagărului aparținea generalului Eiche, care, după cum remarcă un contemporan, era un om foarte aspru căci „în afara epoleților și uniformeii nu avea nimic rusec, era german sadea de origine și de sentimente”⁴⁴. Contactul cu comandantul lagărului îl făcea comitetul executiv al voluntarilor, condus de Victor Deleu, ajutat de un substituit (locțiitor), Olimpiu Andrei. Comitetul executiv mai cuprindea șapte seniori, un secretar, Vasile Chiroiu și un ispravnic, Ion Vescan. Imediat s-a trecut la reorganizarea taberei și gospodăriei ei. Nevoile voluntarilor erau aduse la cunoștință autorităților ruse prin rapoartele zilnice ale prim-seniorului. Ca urmare a măsurilor luate situația lor s-a ameliorat, condițiile de locuit și hrană s-au îmbunătățit⁴⁵. Conducerea lagărului a pus și problema scoaterii unui ziar românesc, constituindu-se în acest scop un comitet de redacție compus din profesorii Emanoil Isopescu, Simion Gocan și dr. Pompiliu Nistor, dar intervenția cenzurii rusești a zădărnicit această acțiune. Totuși, Vasile Pașca a redactat revista litografiată Gura satului, cu caracter literar umoristic. S-a creat, de asemenea, un cor format din 200 de persoane și o orchestră instrumentală. Cu aceste formații, s-au organizat spectacole pentru voluntarii și locuitorii din jur⁴⁶. Au fost puse bazele unei societăți culturale cu sediul la Universitate, profesorii țineau cursuri de limbă română și istorie⁴⁷. Pentru întărirea ordinii și disciplinei a fost constituit juriul de onoare al voluntarilor ardeleni și bucovineni, cu scopul judecării faptelor celor care „ajung în conflict cu onoarea individuală sau națională”⁴⁸. În felul acesta, lagărul de la Darnița a devenit o școală a patriotismului, a spiritului de sacrificiu, care a format și întărit caractere. Onisifor Ghibu a surprins semnificația deosebită a acestei experiențe scriind: „Nici-o școală românească n-a dat suflete mai oțelite și voințe mai hotărâte decât școala Darniței. Ea a creat fanatismul ideii naționale și a voluntariatului”⁴⁹. La rândul său, un alt contemporan preciza că la dese întâlniri ale voluntarilor unde se adunau 250-300 de oameni erau dezbătute probleme importante, ele reprezentând „o adevărată școală de românism, de informare și de intelectualitate”⁵⁰. În același timp, au fost intensificate legăturile cu cei de acasă. La 12 decembrie 1916, Victor Deleu a avut o întrevedere cu generalul Cârlova, care l-a asigurat că guvernul de la Iași a ajuns la un acord cu guvernul rus, în ceea ce privește crearea corpului voluntarilor, care trebuie să treacă sub comandă românească.

La 21 decembrie 1916, prizonierii români au adresat un memoriu Legației României din Petrograd, în care înfățișau situația lor grea cerând sprijin material și moral în scopul participării la luptele de pe frontul românesc. Reprezentantul guvernului român, generalul Coandă, a motivat lipsa de solitudine arătând: „Moldova va fi evacuată și nu e timpul să fie aduși voluntari acolo”⁵¹. Situația în această parte a țării era foarte grea, armata era în refacere, pierderile în armament și echipament erau

⁴⁴ V. Poruțiu, *op. cit.*, (mss), f. 4.

⁴⁵ B.A.R., Secția Mss, Victor Deleu. *Bibliografie*, vol. IV (mss), f. 433-435; 467-468; Ion Ardeleanu Senior, *Victor Deleu*, în Școala noastră, nr. 1/1940, p. 164-168.

⁴⁶ Unii voluntari cu atitudini deosebite pentru muzică au făcut studii de specialitate. Așa a procedat locotenentul Emil Monița, care l-a avut ca profesor pe muzicianul Kanevțov (vezi Ileana Florea, *Emil Monița, luptător pentru Unire*, în „Ziridava”, X/1978, p. 663).

⁴⁷ P. Nistor, *op. cit.*, în *loc. cit.*.

⁴⁸ B.A.R., Secția Mss, Arh. Oct. C. Tăslăuanu, mapa IX, varia I.

⁴⁹ Onisifor Ghibu, *O școală de eroism – Darnița*, în „Cosânzeana”, Cluj, VIII, nr. 9 din 10 februarie 1923.

⁵⁰ Elie Bufnea, *op. cit.*, (mss), f. 129.

⁵¹ P. Nistor, *op. cit.*, în *loc. cit.*.

considerabile, alimentația precară. Deci, nu erau condiții pentru aducerea altor câteva zeci de mii de voluntari într-o regiune deja suprapopulată. Guvernul de la Iași era informat de situația voluntarilor români din Rusia prin intermediul rapoartelor lui C. Diamany, ministrul României la Petrograd⁵². În mijlocul lor domnea hotărârea de a lupta pentru eliberarea patriei cu prețul vieții. Încă de acum a apărut ideea redactării și publicării unui memoriu adresat guvernului Rusiei, pentru a-l lămuri asupra obiectivelor politice ale corpului. Bănățeanul Vasile Chioriu, ardelenii Pompiliu Nistor, Victor Deleu, Ion Vescan, Octavian Vasu, bucovineanul Emanoil Isopescu au fixat ideile de bază ale documentului⁵³. Mulți voluntari români aflați în Darnița au adresat scrisori Marelui Stat Major, cum au fost, spre exemplu, sublocotenentii Dumitru Strugur, Jivan Suciuc, Grigore Novac și mulți alții, cerând înrolarea în rândul armatei române pentru înfăptuirea idealului național⁵⁴.

În aceste împrejurări, locotenent colonelul Pietraru a fost trimis în misiune la Darnița. Întors din Rusia, Pietraru a descris atmosfera care domnea aici în raportul adresat Marelui Stat Major. El sugera trimiterea unui ofițer în Rusia pentru organizarea voluntarilor, deoarece ei erau demoralizați⁵⁵. În adevăr, starea lor sufletească era precară. „*Eu unul – nota un ofițer voluntar – simt că epoca aceasta mi-a fost cea mai grea din șirul lung al încercărilor sufletești de care am avut parte în cei patru ani și jumătate de război*”⁵⁶. Revenit în Darnița, lt. colonelul Pietraru a discutat cu Victor Deleu și Pompiliu Nistor problema organizării voluntarilor români din Rusia. Reprezentantul guvernului român a raportat din nou Marelui Stat Major situația prizonierilor, insistând asupra hotărârii majorității lor covârșitoare de a lupta în armata română, pentru ca astfel să contribuie la unirea țărilor surori⁵⁷. Prizonierii români vedeau în înfăptuirea unității naționale și realizarea unor transformări economice, sociale și politice. Augustin Șandru scria din Tobolsk la 13 iunie 1917, profesorului Nicolae Iorga, precizând că realipirea vechilor provincii românești la patria mamă, trebuia însoțită de o serie de reforme ca agrară, electorală, financiară⁵⁸.

În aceste condiții și autoritățile ruse au început să se intereseze mai mult de lagărul de la Darnița. Generalul Brusilov a vizitat lagărul în ianuarie 1917, a discutat cu voluntarii, interesându-se de modul lor de trai, greutățile pe care le întâmpină, notând doleanțele lor: „*Urmare acestei vizite – relatează Elie Bufeana – condițiile de viață s-au modificat. Le-au pus la dispoziție voluntarilor câteva vile cu posibilități de încălzire omenească*”. Prezența generalului Brusilov a contribuit la ridicarea moralului celor din Darnița, creându-se în jurul lor „*o aoreolă de eroism datorită îndrăzelii lor de a cere să plece pe frontul românesc în condițiile în care se găsea atunci armata României*”⁵⁹.

Prin ordinul nr. 1192 din 23 februarie 1917, generalul Coandă a primit misiunea de a organiza corpul voluntarilor români din Rusia, având ca șef de stat major pe

⁵² B.A.R., Secția Mss., Arh. Oct. C. Tăslăuanu, mapa IX, varia 6.

⁵³ Elie Bufeana, *op. cit.*, (mss), f. 127.

⁵⁴ Gh. Unc, *Din lupta soldaților ardeleni pentru autodeterminare națională și pentru Unirea Transilvaniei cu România în anii primului război mondial*, în „Ziridava”, XIV/1982, p. 267.

⁵⁵ Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, (mss), vol. III, f. 32.

⁵⁶ P. Nemoianu, *Corpul voluntarilor români*, (mss), în B.A.R., Secția Mss, Arh. Valeriu Braniște, *Revoluția din Ardeal – Unirea*, mapa VI (1), mss. 8, f. 8.

⁵⁷ Ovidiu Deleu, *op. cit.*, (mss), vol. II, f. 466.

⁵⁸ B.A.R., Secția Mss, Coresp. N. Iorga, vol. 269/1917, f. 10.

⁵⁹ Elie Bufeana, *op. cit.*, (mss), f. 121.

locotenent-colonel Pietraru. În acest scop a fost elaborat *Proiectul de organizare a corpului voluntarilor români din Rusia*, care prevedea: „1) *Constituirea unei comisii mixte româno-ruse de recrutare a voluntarilor*; 2) *Organizarea de câmpuri de instrucție fixându-se la 1,1/2 – 2 luni*; 3) *Folosirea majorității voluntarilor la infanterie*”⁶⁰.

Pentru creșterea răspunderii voluntarilor, a legării lor mai strânse de eforturile întreprinse în sprijinul realizării idealului național, ei trebuiau să depună un jurământ prin care se obligau să servească cu credință și devotament cauza românească luptând în armata română „*pentru dezrobirea ținuturilor noastre românești de sub dominația Austro-Ungariei și pentru alipirea lor la România*”. prin acest angajament, ei se considerau, ofițeri, subofițeri și soldați români cu aceleași drepturi și datorii ca și cei din armata română. În consecință, acei care nu vor răspunde la chemare vor fi considerați dezertori și pedepsiți conform legilor române. Tot astfel, ei se vor bucura „*de toate drepturile legale în conformitate cu reglementările în vigoare în armata română*”⁶¹.

Primii care au depus acest jurământ, la 5 martie 1917 au fost voluntarii români de la Darnița. În noile împrejurări pe lângă Ministerul de Război s-a creat *Serviciul central al voluntarilor români de peste hotare*, care se ocupă cu organizarea și recrutarea celor aflați în Rusia. Totodată, a fost elaborat regulamentul de funcționare al comandamentului corpului legionar al românilor subjugăți⁶². Pe lângă Marele Stat Major s-a creat Biroul Ardeleni-Bucovineni, care se ocupa cu recrutarea voluntarilor.

Cu toate aceste măsuri organizatorice, constituirea și trimiterea unităților de voluntari în țară s-a făcut cu dificultate, mai ales datorită situației existente în Rusia. În februarie 1917 aici a izbucnit revoluția. Țaristul a fost înlăturat, constituindu-se un guvern provizoriu. Într-o scrisoare adresată lui Octavian Goga, soția sa, Hortensia, înfățișa această stare de spirit arătând: „*Ți-am scris că era lume multă, străzile ticsite de soldați pe la răspântii și cazaci cu patrule. Din când în când simulau o șarjă, intrau cu caii pe trotuare, publicul îi aclama*”⁶³. Un alt martor al evenimentelor, foarte bun prieten cu Goga, Onisifor Ghibu îi scria acestuia la 26 martie/9 aprilie 1917, descriindu-i atmosfera care domnea la Odessa: „*Revoluția a luat proporții mari în întreaga Rusie (...) ceea ce este decisiv, după părerea mea este adeziunea armatei la revoluție. Cine să-l mai readucă pe Nicolae pe tron, când grosul armatei a trecut de partea guvernului revoluționar? Cred – consemna în continuare O. Ghibu – că revoluția are viitor și-ți spun sincer că sunt extrem de bucuroși de asta. Ce folos am avea noi românii, peste tot, din restaurarea țaristului? Ce bine ne-a adus el?*” se întreba renumitul savant⁶⁴. Sesizând atașamentul lui O. Goga față de revoluția din februarie, Elie Bufnea arăta că el o considera pe aceasta drept „*una din cele mai strălucite pagini ale istoriei universale*”⁶⁵. Satisfacția trezită de libertatea câștigată de revoluționarii ruși era asociată cu grija față de viitorul neamului său. Aceste temeri erau dezvăluite de cunoscutul poet într-o scrisoare adresată soției sale. Goga preciza că îl preocupă evenimentele din Rusia, „*mișcarea de acolo ne bucură, fiindcă tendințele ei generoase sunt admirabile*”. Semnatarul scrisorii

⁶⁰ Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, (mss), vol. III, f. 35-39.

⁶¹ *Ibidem*, f. 39-40; V. Poruțiu, *op. cit.*, (mss), f. 4-5; „Gazeta Voluntarilor”, I, nr. 38 din 4 noiembrie 1923.

⁶² B.A.R., Secția Mss., Arh. Oct. C. Tăslăuanu, mapa IX, varia 7 b și 16 a.

⁶³ Ion Oprișan, *Reevaluări – Octavian Goga*, în „Manuscriptum”, XII, nr. 2 (43), 1981, p. 177-180.

⁶⁴ Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918) – Amintiri*, ediție de Octavian O. Ghibu, Chișinău, Editura Universitas, 1992, p. 93.

⁶⁵ Elie Bufnea, *op. cit.*, (mss), f. 143.

nu-i ascundea însă că tulburările care aveau loc în țara vecină, „*cu înlocuiri de generali în fiecare zi, cu mari și continue frământări interne*”, pot crea greutatea frontului, „*de care e legată toată viața noastră*”⁶⁶. El avea să cunoască „*pe viu*” situația existentă în Rusia, căci a însoțit în calitate de prim-redactor al ziarului România al Marelui Stat Major, în primăvara anului 1917, delegația oficială română care a participat la semnarea documentelor privitoare la înfățișarea corpului de voluntari. Octavian Goga susținea cu tărie constituirea acestei mari unități militare. Pentru el, voluntarii reprezentau materializarea principiului autodeterminării națiunilor, iar venirea lor în Moldova însemna, după cum consemnează același Elie Bufnea, „*cea dintâi sărbătoare a unității politice cu pământul ce se va rupe de sub sceptrul habsburgilor*”⁶⁷.

La 13 aprilie 1917 au fost semnate între reprezentanții români și cei ruși actele privitoare la crearea oficială a corpului. Prin aceste documente s-a reglementat numărul de voluntari care urmau să intre în corp. Octavian Goga avea, totodată, misiunea de a lua legătura cu conductorii mișcării revoluționare ruse spre a-și forma o impresie limpede asupra intențiilor rușilor în ceea ce privește modalitățile colaborării pe frontul românesc. La 27 aprilie 1917, el a intrat în contact cu prințul Livov, șeful guvernului provizoriu rus. Amintindu-și de această întâlnire, Octavian Goga a notat într-un articol publicat în ziarul **România**, impresia deosebită produsă de conducătorul cabinetului de la Petrograd „*un om cu figură de apostol, care reamintește portretul lui Carlylie*”. Totodată, marele patriot român, arăta că din discuțiile cu înaltul demnitar rus a cules „*prețioase lămuriri asupra zbuciumărilor create în Rusia de răsturnarea regimului țarist*”⁶⁸.

Democrat convins la vremea aceea, renumitul poet a adresat un act de adeziune la revoluția rusă, ministrului de interne al Rusiei, Miliukov, în care își exprima atașamentul față de transformările revoluționare care aveau loc în țara vecină. Documentul, care nu ni s-a păstrat din păcate în original, ci în fragmente transcrise de a doua sa soție, Veturia, preciza că poporul rus a scăpat de un regim anacronic, perimat, strâns legat de istoria națională, căci „*o atmosferă necunoscută încă s-a creat aici pe ruinele marilor prăbușiri, o lume morală nouă cu adâncimi pe care sufletul modern abia le poate cunoaște*”. În același timp, au avut loc adânci prefaceri ideologice, noua Rusie fiind „*un vast atelier al conștiinței*”. Adversar consecvent al exploatării și asupririi sociale și naționale, Goga își exprima deplina solidaritate cu revoluția rusească, care „*găsește în sufletul nostru de țărani și proletari intelectuali, degajați de orice balast feudal cele mai strânse înrudiri sufletești (...). De aceea – conchidea marele poet – astăzi, când vedem steagul roșu pe străzile Petrogradului, sufletul nostru resimte impulsurile unei alipiri fraterne*”⁶⁹. Același punct de vedere era dezvoltat de Octavian Goga într-o cuvântare ținută la Petrograd în aprilie 1917, cu prilejul unei întruniri. Vorbitorul a prezentat, mai întâi, însemnătatea deosebită a evenimentelor din Rusia pentru mișcarea democratică din întreaga lume, precizând că „*acțiunea de eliberare a poporului rus reprezintă un pas înainte pe care societatea modernă îl face pe calea evoluției de simțire*”. Această răsturnare a vechiului regim a însemnat în concepția sa o schimbare ideologică profundă prin crearea „*unui ansamblu de ideologie a tuturor statelor aliate pentru apărarea liberei dezvoltări a națiunilor și ridică concepția democratică a vieții de stat la valoarea*

⁶⁶ O. Goga, *Ne învață Mărășeștii*, ediție de Stelian Neagoe, Iași, Editura Junimea, 1983, Op. 9.

⁶⁷ Elie Bufnea, *op. cit.*, (mss), f. 143.

⁶⁸ O. Goga, *Petrogradul revoluționar*, în „România”, Iași, nr. 115 din 30 mai 1917.

⁶⁹ B.A.R., Secția Mss, Arh. O. Goga, mapa III, varia 35.

unei dogme universale". Octavian Goga a evidențiat efectul pe care frământările din Rusia l-au avut asupra luptei de eliberare a românilor din Transilvania și Bucovina. Totodată, el vedea în acest schimbări inaugurarea unor noi raporturi între cele două state vecine.

În final, O. Goga își exprimă din nou atașamentul față de ideile revoluției ruse arătând că prin realizarea în mod practic a principiilor ei „noi vedem pe viitor în Petrograd un al doilea Paris, care dă umanității a doua pagină glorioasă din istoria universală modernă”⁷⁰. Marele poet a făcut, cu acest prilej, o vizită voluntarilor români aflați la Darnița. Întâlnirea cu fiii Ardealului și Bucovinei, care se găseau în acest lagăr, a fost deosebit de emoționantă, oaspetele fiind plăcut impresionat de ordinea, disciplina care domneau în tabără, spiritul patriotic de care erau animați membrii ei. Acest impresii avea să le relateze, imediat după sosirea la Iași, în paginile ziarului România: „Nu voi uita niciodată acea întâlnire mișcătoare de acum două săptămâni la marginea Kievului. Vre-o mie cinci sute de soldați ieșiți de prin barăci de scânduri așezați în șiruri, militarește. Mi-a rămas în minte tabloul rândurilor cu ofițerii în frunte și acel sergent major chipeș de la Ocna Sibiului, care le-a dat comanda în românește. Îi văd și acum în tăcerea solemnă cu care ascultau cuvintele ce li s-au spus, în frământarea agitată a clipei când au jurat cu toții că vor să moară pentru dezrobirea Ardealului”⁷¹. Totodată, Goga a discutat problema voluntarilor și cu ambasadorul francez la Petrograd, Maurice Paleologue, în care a identificat un mare prieten al românilor. Efectul material al acestor demersuri s-a făcut simțit prin asistență în echipament și solda dată voluntarilor de garnizoana rusă a Kievului⁷².

Între timp la Darnița s-a adunat un număr mare de prizonieri români proveniți și sin alte lagăre. Ei pregăteau un Manifest către guvernul provizoriu rus și guvernele țărilor aliate și neutre. Redactarea lui a fost hotărâtă în adunarea corpului voluntarilor din 10/23 aprilie 1917. Cu acest prilej, Pompiliu Nistor aducea un elogiu revoluției ruse, la a cărei flacără s-a schimbat cu totul fața lucrurilor. Evidențiind rolul jucat de muncitori și țărani în revoluție, vorbitorul a afirmat că „Azi și-n viitor tot mai mult soarta lumii se decide în casa țăranului și-n atelierul muncitorului, astăzi se pun în discuție în piața (publică) tratatele și alianțele făurite de diplomați, se revizuiesc hotărârile părute nestrămutate, ale statelor. Războiul se desfășoară astăzi în numele libertății popoarelor, ale dreptății și ale păcii pentru toți oamenii”. Referindu-se la războiul drept purtat de România, ofițerul voluntar reliefa necesitatea afirmării dreptului românilor la unitate națională, considerând pe bună dreptate că „Ar fi o crimă dacă nici azi nu s-ar auzi glasul nostru, dacă și acum am lipsi să ne spunem cuvântul prin care să arătăm că războiul nostru, de asemenea, e în numele democrației, în numele dreptului elementar al fiecărui popor capabil de viață, de a-și hotărî singur soarta și alege singur statul la care voiește să se alipească (...)”. Pompiliu Nistor își exprima, în final, deplina adeziune și solidaritate cu lupta popoarelor asuprite pentru auto-determinare, cu scopul unirii acestora, în state naționale independente⁷³. Se reafirma deci hotărârea voluntarilor români din Rusia de a continua lupta pentru reîntregirea națională pe orice căi, inclusiv prin participarea

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ O. Goga, *Cum vorbește Ardealul*, în România, nr. 10 din 14 mai 1917; Emil Burlacu, *Poetul tribun al Unirii, Octavian Goga*, în „Sargeția”, XXVII/2, 1997-1998, p. 445.

⁷² Elie Bufnea, *op. cit.*, (mss), f. 144.

⁷³ O. Ghibu, *Pe baricadele vieții ...*, p. 174-175.

efectivă pe teatrele de operațiuni militare. La această primă adunare a fost aleasă o comisie pentru întocmirea memoriului, formată din dr. Pompiliu Nistor (medic), dr. Victor Deleu, dr. Octavian Vasu, dr. N. Nedelcu, dr. Gavrilă Fulga, dr. Vasile Chiroiu, dr. Trifon Ghilezan (avocați), Simeon Gocan și Emanoil Isopescu (profesori)⁷⁴. Acest document, intitulat *Manifest al voluntarilor români ardeleni și bucovineni*, purtând 500 de semnături a fost aprobat de adunarea voluntarilor români de la Darnița, la 13/26 aprilie 1917. Apelul exprima angajamentul corpului voluntarilor armatei române, ofițeri, subofițeri și soldați de naționalitate română de pe teritoriul monarhiei dualiste, foști prizonieri de război în Rusia, de a continua lupta armată pentru înfăptuirea desăvârșirii unității noastre naționale. Ei declarau: „*cu jertfa vieții noastre suntem gata să intrăm în luptă pentru îndeplinirea idealului nostru: de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia Austro-Ungară în una și nedespărțită Românie: liberă și independentă*”. Semnatarii declarației aduceau salutul voluntarilor români revoluționarilor ruși, cei care au luptat și s-au jertfit pentru Rusia democratică. Acest program democratic, atât politic, cât și social economic și cultural „*e profesat de întreg poporul nostru de zeci și sute de ani*”. În continuare, autorii documentului scoteau în evidență justetea programului de luptă al românilor din Transilvania sintetizat în „*viața liberă și independența națională, atât pe teren politic, cât și cultural și economic*”. Dar toate aceste deziderate nu se puteau înfăptui decât prin destrămarea monarhiei dualiste. Până la realizarea acestui fapt, Austro-Ungaria va fi „*un cuib de viespi care va amenința în continuu pacea și viața liniștită a Europei întregi*”. Pentru înlăturarea acestui cuib era nevoie de unirea tuturor națiunilor asuprite din imperiu, care trebuiau să formeze state independente. Pornind de la aceste realități, manifestul însera voința de independență a românilor transilvăneni și de unire cu patria mamă. Ea se baza pe convingerea fermă și ireversibilă a voluntarilor care afirmau că: „*Astăzi, noi românii, ca și celelalte neamuri subjugate ne-am convins definitiv că nouă ca români nu ne mai e posibilă existența în cadrele statului austro-ungar*”. Necesitatea logică, obiectivă a formării statului național unitar român, izvorâtă din însăși dezvoltarea societății românești îi făcea pe aceștia vrednici luptători să declare răspicat că „*în limbă și cultură, în structură socială și în întreaga noastră ființă etnică și politică, formăm un trup unic nedespărțit cu toate celelalte părți consecutive ale națiunii române*”. Aceste comandamente erau fundamentul care îi determina să ceară „*cu voința nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat românesc pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înaintate democrații*”. În scopul realizării acestui sfânt ideal ei se angajau: „*ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri și nu ne vom opri, până ce nu vom învinge, ori vom pieri*”. Deci pentru ei nici un sacrificiu nu era prea mare atunci când era vorba de înfăptuirea visului secular de unitate națională. Încorporarea teritoriilor românești aflate sub dominația imperiului dualist urma să se împlinească „*în numele dreptului fiecărei națiuni capabile de viață și în stare de a-și hotărî singură soarta, de a-și alege singură statul și forma prin care voiește să se guverneze*”. Din aceste motive, semnatarii declarației se opuneau oricărei forme de existență a românilor în teritoriul Austro-Ungariei, motivând atitudinea lor prin adevărul verificat de-a lungul deceniilor că „*în cadrele statului austro-ungar, orice concesi, orice legi, fie cât de drepte, orice garanții s-ar da, oricât de serioase s-ar părea, vor fi tot*

⁷⁴ B.A.R., Secția Mss, Arh. Victor Deleu, vol. I, f. 480-481.

minciuni, care vor fi călcate în prima zi (...)”. În scopul realizării acestui deziderat de preț, voluntarii erau hotărâți să-și sacrifice viața și averea, declarând că oferă „*brațul și sângele nostru tânăr pentru întruparea idealului nostru. Sângele nostru nu se va vărsa în zadar. Credem ferm că între viitoarele state fericite, naționale și democratice, va fi și România tuturor românilor*”⁷⁵. Manifestul a avut o semnificație istorică deosebită. El a fost prima declarație de unire a întregii românimi. Recunoscând importanța sa covârșitoare, un contemporan al evenimentelor preciza: „*Noi, voluntarii, socotim că aceasta constituie primul act de unire al românilor din Austro-Ungaria cu Regatul, iar Darnița este prima noastră Alba Iulia*”⁷⁶. Documentul era o dovadă grăitoare a patriotismului fierbinte de care erau animați românii aflați peste hotare, a dorinței și hotărârii lor nestrămutate de a-și vedea cât mai repede împlinite năzuințele legitime de unitate națională. Sesizând acest lucru, Pompiliu Nistor a afirmat că manifestul de la Darnița a fost „*cea mai puternică dovadă că națiunea română din Ardeal voiește autodeterminarea în sensul încorporării ei la regatul României*”⁷⁷. Valoarea lui crește având în vedere condițiile dificile în care se afla România, îngenunchată, dar nu înfrântă, decisă să nu cedeze ultima palmă de pământ oricât de mari ar fi sacrificiile pe care erau nevoiți să le facă toți fiii ei. El prezintă, de asemenea, o semnificație politică majoră, înscriindu-se în amplul proces care avea loc în rândurile naționalităților asuprite din imperiul bicefal. Declarația de la Darnița exprimă hotărârea nezdruincată a românilor de a înlătura dominația și ocupația străină și de a-și înfăptui o țară unită și liberă. Ea a avut, totodată, o valoare morală deosebită, mărinind încrederea românilor de pretutindeni, în justețea cauzei naționale și întărind convingerea că în cele din urmă va izbândi⁷⁸. Manifestul din 13726 aprilie 1917 reprezintă, prin urmare, cea dintâi exprimare limpede a voinței de autodeterminare a românilor din Transilvania și Bucovina, dorinței și hotărârii lor ferme de unire necondiționată cu România. Documentul a arătat, de asemenea, în mod lămurit necesitatea și însemnătatea deosebită pe care o reprezenta înființarea unui corp de voluntari ardeleni și bucovineni. În noile condiții, „*când pe cerul patriei iubite se strângeau nori grei, tot mai amenințători, zeci de mii de soldați și ofițeri români din Rusia erau hotărâți să pună mâna pe armă, oferindu-și cu generozitate sângele și chiar viața pentru triumful cauzei românești*”⁷⁹.

Manifestul de la Darnița a avut un puternic ecou în rândurile voluntarilor români aflați în Rusia, contribuind la creșterea moralului, a hotărârii lor irevocabile de a continua lupta armată pe fronturile Antantei, pentru cauza unității românești. După citirea documentului în adunarea desfășurată în pădurea din marginea Darniței, în prezența a 2.600 de voluntari a luat cuvântul Victor Deleu care a subliniat necesitatea de a fi prezentat răspicat punctul lor de vedere, care constituia „*voința unui popor subjugat la el acasă*”. Vorbitorul a reliefat că actul vorbește de tradițiile milenare ale luptei

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Arh. Naț. Brașov, fond Pompiliu Nistor, dosar 1917, f. 1-10; P. Nemoianu, *Prima Alba-Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, Tip. Războiul, 1922, p. 26-29; Ioan I. Șerban, *Primul corp al voluntarilor transilvăneni și bucovineni din Rusia*, (I), în „Apulum”, XXV/1988, p. 443-446.

⁷⁷ V. Poruțiu, *op. cit.*, (mss), f. 10.

⁷⁸ P. Nistor, *op. cit.*, în *loc. cit.*; C.I. Stan, *Activitatea lui Pompiliu Nistor pentru desăvârșirea unității naționale românești*, în „Angustia” IV/1999, p. 315-320.

⁷⁹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. I, București, Editura Academiei, 1983, p. 410-411.

poporului român, pentru independență și unitate națională, de suferințele îndurate în decursul secolelor, precum și de aspirațiile sale cele mai fierbinți. Ofițerul voluntar a exprimat, în același timp, hotărârea fermă a tuturor românilor „*de a trăi liberi, nesupuși de nici un popor*”. În felul acesta, transilvănenii și bucovinenii vor realiza Unirea „*cu cei de un sânge cu noi, cu poporul românesc din România liberă*”⁸⁰. Animați de aceste sentimente, sub impulsul memoriabilului manifest la 14 mai 1917, un grup de voluntari au adresat Marelui Stat Major al armatei române un memoriu în care cereau ca toți prizonierii români din Rusia, care erau înscrși ca voluntari pentru armata română să fie concentrați într-un lagăr comun. Totodată, ei își reafirmau dorința fierbinte de a lupta alături de armata română pe câmpul de luptă, în vederea îndeplinirii marelui deziderat național. „*Un singur ideal ne-a condus – glăsuiește mesajul – Un singur ideal ne conduce! Victoria! Sfințenia idealului nostru pretinde că orice fiu al neamului nostru zdrobit să-și facă datoria*”⁸¹.

Manifestul de la Darnița a fost tradus în limbile franceză, engleză și rusă, fiind trimise guvernului provizoriu rus, comitetelor muncitorilor și soldaților din Petrograd, Moscova și Kiev, ziarelor și revistelor rusești, franceze, engleze și italiene, birourilor de presă din capitalele Antantei, reprezentanților diplomatici ai țărilor aliate acreditați în Petrograd, guvernului român și publicațiilor românești. Această acțiune avea, firește, scopul de a face cunoscute aspirațiile noastre naționale, voința fermă a românilor de pretutindeni de a contribui efectiv, cu arma în mână la realizarea României întregite. Au fost aruncate ziare cu conținutul manifestului în liniile de luptă unde acționau ostașii români din armata austroungară pe fronturile din Rusia și Italia. Manifestul trebuia înmănat guvernului român de O. Goga, care, potrivit unui contemporan, „*s-a oprit la Kiev. În astfel de împrejurări, acesta îmi fu încredințat mie, lăsându-se la buna mea apreciere să-l prezint sau guvernului, sau regelui, sau Marelui Cartier*”⁸². Declarația de la Darnița a avut un larg ecou și în România. Scriitorul Alexandru Vlahuță a publicat, în paginile ziarului Neamul românesc din aprilie 1917, un articol intitulat în mod sugestiv *Peste două luni*, în care arăta, că „*după acest răstimp, toți românii refugiați se vor întoarce acasă deoarece Germania va fi îngenuncheată de propriile ei păcate*”, fiind înfrântă de revoluția rusă. Marele scriitor considera că imperialismul va fi nimicit „*cu întreaga-i clică de paraziți și cu ridicarea poporului în drepturile lui sfinte*”, iar „*vântul ce bate dinspre Rusia*” va aduce profunde prefaceri și în România. Aceste argumente îl îndeamnă pe Vlahuță să spere că „*peste două luni ne vom întoarce acasă biruitori*”⁸³.

Manifestul de la Darnița a fost primit cu mare satisfacție și de refugiații ardeleni și bucovineni aflați în Iași, el constituind în acele împrejurări dificile un puternic ascendent moral. Sesizând acest lucru, Pompiliu Nistor, sublinia că apelul din 13/26 aprilie 1917 a avut efectul „*unui balsam pentru ardelenii refugiați, care în acele momente grele răsuflau în sfârșit și prindeau noi speranțe* ...”⁸⁴. La rândul său, Octavian Goga scria în paginile ziarului România că prin această declarație „*vorbește Ardealul adevărat al zecilor de mii de soldați care cer să se jertfească pentru pământul lor*”. Autorul

⁸⁰ Mihai Petricoame Drugărin, *op. cit.*, p. 114-116.

⁸¹ Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, (mss), vol. III, f. 50-52.

⁸² O. Ghibu, *Pe baricadele vieții...*, p. 179.

⁸³ C.I. Stan, *Declarația de la Darnița din 13/26 aprilie 1917*, în „Îndrumător pastoral”, Alba Iulia, vol. 18/1995-1996, p. 164-165.

⁸⁴ P. Nistor, *op. cit.*, în *loc. cit.*

articolului a evidențiat, de asemenea, caracterul clar, convingător al manifestului, căci cuvintele sunt, după opinia sa, „*limpezi, lapidare și clare*”. În același timp, marele poet patriot a înfățișat efectul pe care l-a produs documentul lansat la Darnița în opinia publică din Rusia, prin publicarea în numeroase ziare rusești aducând „*o prețioasă contribuție la lămurirea vecinilor noștri*”. Goga a arătat că este necesar să se acorde o mai mare atenție celor o sută douăzeci mii de prizonieri români din Rusia „*răzlețiți pe toată întinderea vastă între Prut și Vladivostok*”, întrebându-se cu justificat temei de ce au fost neglijăți și uitați „*Acești cetățeni de mâine ai României*”⁸⁵. Fratele său, Eugen Goga a considerat, la rândul lui, manifestul de la Darnița drept „*o declarație de război a Ardealului*”, având acordul zecilor de mii de soldați români aflați în Rusia, gata „*să pecetluiască cu sângele lor hotărârea încorporării Ardealului la România*”⁸⁶. Onisifor Ghibu a relevat peste ani importanța deosebită a documentului din 13/26 aprilie 1917 scriind că el afirma în fața Alianțelor „*dreptul Ardealului de a-și hotărâ singur soarta în sensul unirii lui cu România*”⁸⁷.

Declarația de la Darnița a avut un efect deosebit asupra aliaților. Ambasadorii Franței la Petrograd, Maurice Paleologue, a atras atenția corpului diplomatic asupra importanței politice a documentelor și asupra consecințelor de ordin național asupra monarhiei austro-ungare, care contestă existența vreunei dorințe și voința românilor din Transilvania de a se uni cu România⁸⁸. Ea a fost preluată de reprezentanții Misiunii Patriotice Românești, alcătuită din Vasile Lucaciu, Vasile Stoica⁸⁹ și preotul Ioan Moța, aflată în drum spre S.U.A. cu scopul de a susține interesele naționale românești în S.U.A.. deplasarea s-a făcut în condițiile foarte grele ale războiului⁹⁰. Membrii misiunii au poposit două zile în lagărul de la Darnița unde s-au întâlnit cu liderii voluntarilor români: Victor Deleu, Pompiliu Nistor, Octavian Vasu, Vasile C. Osvadă. Unul dintre misionarii români, sublocotenentul de origine ardeleană Vasile Stoica scria peste mai bine de un deceniu că: „*În tabăra de la Darnița a fost un entuziasm și o înduioșare pentru care nu se găsesc cuvinte, erau întâiele rândunici care anunțau nerăbdătorilor noștri voluntari sosirea primăverii*”⁹¹.

Declarația de la Darnița a avut deci o semnificație istorică majoră fiind socotită de mulți contemporani „*prima Alba Iulia*”. Ea a constituit un puternic ascendent moral asupra voluntarilor.

În paralel, voluntarii români din Rusia au stabilit strânse legături cu studenții basarabeni de la universitățile din Kiev și Odessa. Aceștia din urmă au făcut dese vizite în lagărul de prizonieri din Darnița. Cea mai importantă a avut loc în 19 martie 1917, la care au luat parte 24 de studenți basarabeni și opt ofițeri din regat.

⁸⁵ O. Goga, *Cum vorbește Ardealul*, în loc. cit..

⁸⁶ Eugen Goga, *Ardealul a declarat război*, în România, I, nr. 10 din 14 mai 1917.

⁸⁷ O. Ghibu, *În drum spre 1 Decembrie 1918*, în „Telegraful român”, Sibiu, LXXVI, nr. 83-84 din 1 decembrie 1928; C.I. Stan, *Contribuții privind activitatea lui Onisifor Ghibu pentru desăvârșirea unității naționale (1916-1918)*, în „Acta Musei Napocensis”, vol. XXIV-XXV/1987-1988, p. 758.

⁸⁸ Elie Bufnea, op. cit., (mss), f. 138.

⁸⁹ V. Stoica l-a înlocuit pe Ioan Nistor propus inițial să facă parte din misiune, dar acesta a refuzat din motive familiale (B.A.R., Secția Mss., Arh. Dr. C. Angelescu, mapa I, mss. 17, f. 1).

⁹⁰ Elie Bufnea, op. cit., (mss.), f. 270.

⁹¹ V. Stoica, *O ședință a Societății „Petru Maior” în Darnița*, în „Almanahul Societății Academice „Petru Maior” (1919 – 1929), Cluj, 1929, p. 76.

În același timp, voluntarii români din fostul imperiu țarist au făcut demersuri repetate prin memorii, scrisori, trimiterea de reprezentanți la Iași pentru grăbirea înrolării lor în armata română.

În noile împrejurări, locotenent colonelul Pietraru și ministrul român la Petrograd, Constantin Diamandi făceau noi demersuri pe lângă autoritățile ruse pentru crearea corpului de voluntari. Într-o adresă a Ministerului de Război din 23 mai 1917, către Ministerul Afacerilor Externe al României se arăta că în corpul voluntarilor vor fi admiși prizonieri care vor consimți, fiind valizi. Ei urmau să fie încartiruiți în tabere de prizonieri, care vor fi comunicate de guvernul rus. Acesta din urmă va trebui să înlănească transportarea voluntarilor în România⁹².

Stăruințele oficialităților românești nu au fost apreciate pe deplin de autoritățile ruse, care nu au înțeles integral problema corpului voluntarilor români din Rusia. Generalul Romanovsky, noul șef al Marelui Stat Major rus a aprobat recrutarea unui număr de 5.000 de prizonieri, din totalul de peste 120.000, în care erau incluși și cei aflați în Darnița. Aceștia trebuiau recrutați numai din circumscripția militară a Moscovei, unde se aflau peste 10.000 de prizonieri români. Cu toate acestea, locotenent-colonelul Pietraru a acceptat propunerea pentru a trimite în țară pe ofițerii și soldații români aflați în Darnița, căci agitația în mijlocul lor creștea continuu. Deplasarea în patrie a voluntarilor urma să se facă treptat, în funcție de posibilități. De aceea, imediat s-a trecut la echiparea și pregătirea primului batalion de voluntari români. Numărul celor care doreau să se înroleze era foarte mare, depășind cu mult efectivul stabilit. Sesizând această stare de spirit entuziastă, care domnea în rândurile lor, dovadă elocventă a înaltului patriotism și spirit de sacrificiu de care erau animați, ziarul *România Mare*, care apărea la Kiev, scria: „*Totuși voiau să fie printre cei dintâi, care vor avea onoarea de a intra în frontul românesc, toți voiau să aibă gloria de a se bate contra Austro-Ungariei ca cei dintâi, ca voluntari ardeleni, împotriva patriei lor vitrege. Numai cu greu și cu ordine energice, ofițerii au izbutit să înduplece pe o parte din voluntari să rămână în Kiev*”⁹³. Cei recrutați pentru primul batalion au părăsit, la 20 mai, punctul de concentrare de la Darnița, deplasându-se la Kiev. Aici, autoritățile ruse au pus la dispoziție ofițerilor clădirea Liceului de fete din Podol, pentru cazarea acestora și în vederea instalării birourilor administrației, iar soldații au primit o cazarmă în cetatea Kreposti. La 25 mai a început echiparea lor în uniforma armatei române și cu armamentul necesar, în vederea deplasării în Moldova. Fiecare ofițer a primit un ordin de serviciu pe care era aplicată ștampila și semnătura comandantului rus din cetatea Kievului, precum și ștampila corpului voluntarilor români. Prin străduințe proprii s-a asigurat un tren special pe ruta Kiev-Kazatin-Jemerin-Bender-Chișinău-Iași⁹⁴. Echiparea soldaților a durat o săptămână, organizatorii fiind nevoiți să înlăture multe obstacole. Amintindu-și de aceste momente febrile, Octavian C. Tăslăuanu nota: „*Cu toată lipsa de mijloace, întrucât eram la începutul organizațiunei, cu toate greutățile ce am întâmpinat am reușit să pornesc în seara de 3 iunie sub comanda maiorului Aldescu din armata română un tren special*

⁹² Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.* (mss), vol. III, f. 61-62.

⁹³ „România Mare”, I, nr. 1, din 20 iulie 1917.

⁹⁴ Emil Pop, *Formarea corpului voluntarilor români transilvăneni și bucovineni pe teritoriul fostei Rusii țariste în primul război mondial (1916-1918)*, mss., în Arh. Muz. Naț. al Unirii Alba Iulia, fond Marea Unire, mss., 6638, f. 1-2.

cuprinzând 116 ofițeri și 1200 de soldați complet echipați”⁹⁵. Înainte de plecare batalionul a fost trecut în revistă de comandantul militar al Kievului, care a adresat voluntarilor câteva cuvinte de îmbărbătare exprimându-și admirația pentru entuziasmul cu care fii Transilvaniei și Bucovinei veneau să lupte în patria însângerată, pe care și-o doreau comună, arătând: „Mă uimește ca om, și-mi umple de bucurie sufletul meu de ostaș bătrân, faptul că din mijlocul vârtejului nebun de anarhie, care începe să se dezlănțuiască peste armatele noastre, un pumn de oameni se adună sub cutele unui drapel pe care nu l-au văzut până acum, hotărâți să împartă moartea, viața și onoarea cu frații de același sânge (...)”. Acest elan patriotic, izvorât din tradiția seculară a românilor, îl fac pe generalul rus să adreseze voluntarilor cuvinte măgulitoare, dar sincere, însoțindu-le de urarea de succes în nobila misiune încredințată: „Fericit comandant acela care va conduce astfel de oameni conștienți de menirea lor, la luptă. Onoare vouă viteji, care înțelegeți unde vă cheamă glasul sângelui și după atâtea suferințe, în loc să vă îndoiiți în fața uraganului care vine vă ridicați ca un singur om și desfășurați în fața urgiei steagul sufletului vostru generos, voința voastră. Onoare și glorie nemuritoare drapelului vostru”⁹⁶. Se recunoaște astfel tenacitatea, voința fermă cu care voluntarii români aflați în Rusia au înfruntat greutățile de tot felul conștiința lor clară că luptă pentru o cauză dreaptă. Această atmosferă electrizantă domină momentele emoționante ale plecării spre Iași a batalionului, în seara zilei de 3 iunie 1917. Descriind starea de spirit entuziastă, care domnea în rândurile ostașilor voluntari, devenită trăsătură definitorie a întregului drum până în capitala provizorie a României, un contemporan al evenimentelor, consemna: „Sub valul înserării trenul, îmbrăcat în ramuri verzi, porni în uralele celor de față, ducând înspre țară visurile strămoșilor noștri, flăcări Ardealului și ai Bucovinei, care se leagă cu jurământ să moară sau să ducă izbânditoare drapelele lor în Alba Iulia”⁹⁷. La scurtă vreme, după plecarea voluntarilor, generalul Coandă, comandantul corpului, a adresat o scrisoare Ministerului de Război în care preciza: „Eri, sâmbătă seara a plecat primul tren cu 116 ofițeri și 1200 soldați, voluntari români complet echipați. Ofițerii și soldații au fost plini de entuziasm. Trăiască România tuturor românilor ce sunt liberi!”. O telegramă cu conținut asemănător a fost trimisă Marelui Cartier General Român, în timp ce o alta a fost înaintată primului ministru al Rusiei⁹⁸. A doua zi, la orele 17,00 trenul a ajuns la Chișinău, unde i s-a făcut o primire entuziastă. Emoția generată de imensa bucurie a clipei era impresionantă. Înfățișând această atmosferă, un ziar al vremii consemna: „Când a intrat în gară trenul, îmbrăcat numai în verdeață și în tricolor, a fost un moment de emoție ce nu se poate arăta prin cuvinte (...). Ochii tuturor sunt scăldați în lacrimi și glasurile înduioșate de bucurie (...). E un moment de sfințenie unică în felul ei”⁹⁹. La rândul său, Onisifor Ghibu scria în amintirile sale: „Trenul a trecut prin Chișinău, un tren lung îmbrăcat numai în verdeață din care se desprindeau steaguri tricolore și accente de cântece naționale”¹⁰⁰. În piața gării, voluntarilor, organizați pe companii, li s-a făcut o caldă manifestațiune de simpatie.

⁹⁵ Oct. Tăslăuanu, *op. cit.*, vol. III, (mss.), f. 86.

⁹⁶ Gh. Gherman, 3 iunie 1917, în „Gazeta voluntarilor”, Cluj, I, nr. 8, din 25 februarie 1923.

⁹⁷ *Ibidem*; C. I. Stan, Doru E. Goron, *Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni și bucovineni la realizarea unității naționale românești (1916-1918)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XI/1987, p. 338.

⁹⁸ P. Nemoianu, 3 iunie 1917, în *Gazeta voluntarilor*, Cluj, I, nr. 9, din 4 martie 1923.

⁹⁹ „România”, I, nr. 152, din 16 iunie 1917.

¹⁰⁰ O. Ghibu, *Pe baricadele vieții ...*, p. 220.

Avocatul Simion Murafa, din Soroca, le-a adresat un cuvânt de bun sosit, înfățișând bucuria prilejuită de întâlnirea cu frații ardeleni și bucovineni: „*Trecerea voastră prin Basarabia nu ne-a putut lăsa reci. Am alergat cu toții să vă vedem, să vă îmbrățișăm și să ne unim pentru totdeauna sufletele*”. El a înmănat ostașilor voluntari un steag tricolor „*simbolul unităților noastre naționale*”, afirmând: „*Primiți-l cu dragostea cu care vi-l dăm și duceți-l cu bine peste Prut, peste Milcov, peste Olt, peste Mureș și peste întreaga întindere românească și împlântați-l apoi cu numele nostru pe turnul cetății de la Alba Iulia*”¹⁰¹.

Tot cu acest prilej au mai vorbit profesorul Ștefan Ciobanu de la Liceul din Bolgrad din partea Partidului Național Moldovenesc, studentul Cazacliu, ca reprezentant al studenților români de la Odessa. În numele voluntarilor ardeleni a luat cuvântul locotenentul Victor Deleu, care a exprimat bucuria prilejuită de această manifestație, angajându-se în numele tovarășilor de arme să continue lupta până la obținerea unirii depline a românilor: „*Jurăm – a arătat el – că vom duce la Alba Iulia steagul pe care ni l-ați dat, sau vom muri sub cutele lui în drum spre cetatea visurilor noastre*”. Din partea românilor ardeleni refugiați în Chișinău au vorbit Onisifor Ghibu și P. Gore, ultimul fiind președintele *Societății culturale a românilor basarabeni*. Românii aflați în Basarabia au lansat, cu acest prilej, un manifest către frații lor voluntari, cea dintâi tipăritură cu litere latine în această veche provincie românească.

Apelul îndemna pe ostașii voluntari la lupta hotărâtă împotriva ocupanților, în scopul coalizării tuturor forțelor națiunii, pentru eliberarea țării și înfăptuirea unității naționale depline: „*Puneți cu drag umărul vostru vânos, alături de frații moldoveni, munteni, dobrogeni și olteni și ajutați de puternicii noștri aliați, mergeți cu vitejie înaintea! Pedepsiți cum se cuvine pe cei ce au încălcat pământul sfânt al României și alungați de pe plaiurile Ardealului pe asupritorii noștri de veacuri, întinzând hotarele țării până unde se aude graiul românesc*”. Documentul sublinia, de asemenea faptul că prin această luptă solii Transilvaniei și Bucovinei vor intra în istorie, bucurându-se de recunoștința întregului popor. Numele lor va fi înscris cu litere de aur în marea cartă a istoriei neamului românesc, căci fapta lor însemna un moment culminant cu profunde semnificații. Totodată, era reafirmată încrederea în victoria finală, căci voluntarii luptau „*pentru cea mai dreaptă cauză din lume*”, apelul încheindu-se cu urarea „*Trăiască România Mare*”¹⁰². De la Chișinău, trenul s-a îndreptat spre Iași. După trecerea podului peste Prut, potrivit unui participant „*am oprit trenul ca să sărutăm pământul patriei*”¹⁰³.

În după-amiaza zilei de 7 iunie, primul batalion de voluntari a sosit la Iași. Atmosfera era sărbătorească. Trenul înainta greoi îmbrăcat cu brad, iar în mijlocul lor se agita „*drapelul unității neamului, drapelul tricolor*”. Voluntarii au coborât din vagoane în aclamațiile mulțimii, prezentă în număr impresionant, fluturând cele șapte steaguri pe care erau înscrise lozinci mobilizatoare, adevărate profesii de credință: „*Acum ori niciodată!*”, „*Murim mai bine în luptă!*” și s-au îmbrățișat cu frații lor. Un ziar al vremii a consemnat această mișcătoare primire: „*Urale entuziaste se ridică în aer când trenul se oprește în fața peronului. Din fiecare vagon răspund glasurile călduroase ale voluntarilor. E un*

¹⁰¹ „România Mare”, I, nr. 1, din 20 iulie 1917.

¹⁰² B.A.R., Secția mss., Victor Deleu. *Bibliografie*, vol. V (mss.), f. 514.

¹⁰³ V. Poruțiu, *op. cit.*, (mss.), f. 6.

*moment de profundă emoție. Privirile și ochii umezi spun mai mult ca oricâte cuvinte*¹⁰⁴.

La rândul său, unul dintre voluntarii acestui prim batalion își amintea peste ani următoarele: „*Debarcându-se din vagoane am fost asaltați cu flori, momentul culminant a fost când s-a dat libertate soldaților voluntari și vânătorilor să se îmbrățișeze*”¹⁰⁵. Trenul a fost întâmpinat, în acordurile muzicii militare, de Regele Ferdinand, ministrul de război, Vintilă Brătianu, șeful Marelui Sat Major al armatei, generalul Prezan, generalii Cristescu, Petala, Vlădescu, Florescu, Octavian Goga, reprezentat al refugiaților ardeleni, un regiment de vânători. Corul voluntarilor a cântat: „*Pe-al nostru steag*”, iar vânătorii au răspuns prin cântecul „*Să trecem Carpații*”. În numele întregii armate române, generalul Prezan a salutat primul batalion de voluntari ardeleni și bucovineni, exprimând bucuria că ei fac primul pas pe pământul patriei iubite. El i-a asigurat pe solii Transilvaniei și Bucovinei, sosiți în capitala provizorie a României, că nu peste mult timp „*veți călca pe pământul vostru, în care va străluci un alt soare ca cel din trecut, soarele libertății*”¹⁰⁶. Tot acum, regele, potrivit unui contemporan, „*a sărutat pe cel mai bătrân ofițer și pe cel mai vârstnic soldat voluntar, pe un bănățean care venise să lupte împreună cu feciorul pentru dezrobirea neamului*”¹⁰⁷. Din piața gării, unde a avut loc această primă manifestație, voluntarii au pornit în aplauzele și uralele mulțimii, cu muzica în frunte spre cazarma Regimentului 7 roșiori. Aici, generalul Vlădescu a rostit o cuvântare înflăcărată: „*Vă salut în numele camarazilor voștri de mâine – a spus el. De mâine în acolo veți fi copiii mei. Eu vă voi comanda, iar voi îmi veți da sufletul și trupurile voastre. Împreună vom merge să dezrobim vetrele noastre și ale voastre. Și am credința că în fața forțelor noastre unite, dușmanul se va prefăce în praf și pulbere*”¹⁰⁸.

Populația Iașului a făcut o primire entuziastă voluntarilor. În articolul *Bine ați venit!*, publicat în ziarul *Evenimentul*, se sublinia semnificația morală deosebită pe care o prezenta sosirea solilor românilor aflați sub dominația austro-ungară: „*Fi-ți mândri că ați fost aleși de soartă să răzbunați sângele nevinovat a sute de mii din ai voștri și suferințele de veacuri ale strămoșilor. Peste Carpați vă așteaptă părinții și frații voștri cu brațele deschise și cu recunoștință în suflet că ați făcut sacrificii pentru libertatea lor*”¹⁰⁹. Cotidianul *România* îndemna populația să primească cu bucurie pe voluntarii Ardealului. „*Să mergem să-i aclamăm cu toții – arăta organul de presă al Marelui Stat Major al Armatei – Să mergem să le strigăm admirația și bucuria noastră pentru jertfa pe care vor s-o împlinească cu atâta vitejie înfăptuind, de pe acum, printr-un mareț simbol, întregirea națională a românilor. Ei sunt vestitorii destinelor mari pentru care suferim. Să-i înconjurăm cu toată dragostea ce se cuvine crainicilor biruinței*”¹¹⁰. La rândul său, ziarul *Opinia*, înfățișa satisfacția prilejuită de venirea reprezentanților de peste Carpați, consemnând în paginile sale următoarele: „*1200 de stejari falnici și voioși în orașul acesta de jertfe, de glorie și de virtute, ca să lupte și să moară alături de frații*

¹⁰⁴ „Evenimentul”, Iași, XXV, nr. 104, din 10 iunie 1917.

¹⁰⁵ V. Poruțiu, *op. cit.*, (mss.), f. 6.

¹⁰⁶ „Mișcarea”, IX, nr. 128, din 9 iunie 1917; Eufrosina Popescu, *Constituirea primului batalion al voluntarilor transilvăneni și bucovineni. Sosirea la iași – iunie 1917. Semnificația acestui eveniment*, în vol. 60 de ani de la făurirea statului național unitar român, p. 111-112.

¹⁰⁷ P. Nemoianu, *Corpul voluntarilor români*, (mss.), în *loc. cit.*, f. 7.

¹⁰⁸ „România”, I, nr. 126, din 10 iunie 1917.

¹⁰⁹ „Evenimentul”, XXV, nr. 103, din 9 iunie 1917.

¹¹⁰ „România Mare”, I, nr. 1, din 20 iulie 1917.

din regatul liber, pentru idealul cel mai sfânt al tuturor românilor (...). Toată suflarea din acest târg a trăi o clipă de înălțare sufletească, vărsând lacrimi de nădejde pentru victoria de mâine. Trăiască credincioșii neamului nostru a strigat mulțimea, descoperindu-se”¹¹¹.

În adevăr, atmosfera era impresionantă, prin încărcătură, și emoțională. Momentele sosirii în „capitala de jertfă și suferință a neamului românesc” au rămas adânc întipărite în conștiința contemporanilor. Participant la acest eveniment memorabil, Radu Cosmin a descris starea de spirit a acelor clipe înălțătoare: „Dinspre gară vin tot mai multe zvonuri de bucurie, ce cresc mereu ca vuietul talazurilor unei mări pe măsură ce te apropii de țarm. Așa din ce în ce mai limpede formidabile strigăte de ură și innurile metalice de fanfare militare. Trebuie să fie acolo o mare de capete, un ocean de piepturi <Vin Ardelenii>. Din gură în gură purtat ca pe aripi de vânt se umple de clocotitorul strigăt de bucurie”¹¹². Aceeași atmosferă grandioasă a fost surprinsă de un alt contemporan care a notat următoarele: „Sosirea batalionului de voluntari a stârnit valuri de înaltă însuflețire, valuri de un entuziasm neîntâlnit până atunci în viața de stat a României, clipe de o măreție de neînchipuit și o pulsație de viață ce a salvat întreaga încredere de sine a armatei române”¹¹³. De asemenea, un fost voluntar a prezentat în cuvinte simple modul în care au fost primiți de locuitorii Iașului și împrejurimi consemnând: „Însuflețirea era de nedescris. Copii ne salutau strigând <Trăiți frați ardeleni>”¹¹⁴. Un alt ofițer voluntar scria că „primirea ce li s-a făcut voluntarilor noștri la Iași este cel mai însemnat eveniment din istoria neamului nostru”¹¹⁵. La rândul său, Voicu Nițescu nota în memoriile sale că sosirea voluntarilor a fost „un prilej de o înălțătoare reculegere pentru sufletele îndurerate ale românilor îngrămădiți pe pământul Moldovei”¹¹⁶. Nicolae Iorga surprindea, de asemenea, acest moment istoric în mod lapidar, dar convingător: „Sosirea ardelenilor și bucovinenilor cu frumoase steaguri mari noi. Merg greoi și hotărât”¹¹⁷.

Parlamentarii români au făcut o primire deosebită solilor Transilvaniei și Bucovinei. Astfel, în ședința din 7 iunie, Constantin Banu a rostit o cuvântare emoționantă declarând: „Trăim o clipă mare a istoriei noastre”, care este „începutul realizării visului secular al unității naționale, celui vis măreț, care pururi a stat în lumina sufletelor alese ale neamului nostru”. Vorbitorul saluta pe solii Ardealului și Bucovinei cu urarea: „Trăiască Ardealul României mari și libere”¹¹⁸. Două zile mai târziu, la 9 iunie, Nicolae Iorga a rostit în Adunarea Deputaților o impresionantă cuvântare. Marele profesor a arătat că Iașul „strânge astăzi puterile noastre, speranțele noastre, tot ce a rămas din vigoarea noastră pe care trebuie ă o creștem pentru a ajunge la ce aveam înainte...”. Renumitul istoric a subliniat că în aceste momente, în România există o singură chestiune, aceea a eliberării teritoriului național „a revanșei noastre

¹¹¹ Opinia (Iași), XIII, nr. 3977, din 10 iunie 1917.

¹¹² Radu Cosmin, *Pagini de pribegie. Exodul*, București, 1919, p. 305.

¹¹³ Adrian Ganea, *Contribuția voluntarilor români la Marea Unire*, în vol. Douăzeci de ani de la Unire, I, Oradea, 1938, p. 304.

¹¹⁴ Emil Pop, *op. cit.*, (mss.), f. 3.

¹¹⁵ P. Nemoianu, *Corpul voluntarilor români*, (mss.), în *loc. cit.*, f. 7.

¹¹⁶ Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia. Anul 1917*, vol. I, Brașov, Tip. A. Mureșanu, 1926, p. 10.

¹¹⁷ N. Iorga, *Memorii*, vol. I, București, f.a., p. 33.

¹¹⁸ „Mișcarea”, IX, nr. 128, din 8 iunie 1917.

biruitoare, a răzbunării în contra acelor care au umilit un neam desprins a pleca fruntea înaintea nimănui". Această problemă, considera Nicolae Iorga, poate fi rezolvată numai prin unirea energiilor românilor aflați în țară și peste hotare. El a reafirmat și cu acest prilej legitimitatea aspirațiilor noastre naționale, precizând că România are dreptul „*de a se impune ca stăpână în orice colț al pământului pe care l-a locuit, l-a fortificat prin munca ei și l-a adăpat cu sudorile și sângele ei și ale străbunilor*”¹¹⁹. În aceeași ședință a Adunării Deputaților, Barbu Ștefănescu Delavrancea făcea din ideea de patrie o adevărată profesiune de credință. După opinia sa, patria tuturor românilor visată de nenumărate generații de înaintași putea fi realizată numai prin enorme sacrificii umane și materiale. De aceea, marele scriitor se pronunța pentru sprijinirea frontului cu toate forțele și energiile, precum și pentru legiferarea reformelor agrare și electorală dezbătute în lunile mai-iunie 1917 în ședințele Parlamentului¹²⁰.

Aceste legi au fost votate, necesitând modificarea constituției țării, introducându-se principiile de bază ale întocmirii lor. Barbu Delavrancea îndemna „*Să dăm țăranilor eroi ceea ce trebuie (...) Să le dăm din toată inima și cu toată dragostea noastră. Să le dovedim că la fiecare picătură din sângele lor, picură o lacrimă fierbinte din ochii noștri*”¹²¹.

La rândul său, Take Ionescu afirma în Cameră, în iunie 1917 că românii din monarhia habsburgilor ce au fost făcuți prizonieri de aliați „*vin acum să lupte sub drapelul nostru, singurul care îl socotesc al lor*”¹²².

În dimineața zilei de 8 iunie, pe câmpul de instrucție al Brigăzii a treia, din Corpul I armată, numit platoul de la Șorogaria a avut loc solemnitatea depunerii jurământului voluntarilor față de țară în prezența Regelui Ferdinand, a lui I. C. Brătianu, Take Ionescu, Ion G. Duca, Vintilă Brătianu, George Mărzescu, președintele Senatului, Emanoil Porumbaru și al Camerei, Vasile Gh. Morțun, parlamentari, generalii Berthelot, Scerbacev, Prezan, precum și numeroși locuitori ai Iașului, care i-au aclamat cu căldură pe reprezentanții voluntarilor. Aceștia trec în pas cadențat, zâmbitori și hotărâți pe străzile Iașului. Martor al evenimentelor, Nicolae Iorga consemna în memoriile sale această atmosferă: „*Ardelenii trec dimineața: impunători ostași cu fețele bronzate și acel marș apăsător purtându-și marile steaguri românești. Mă surprind la fereastră privind-u-i fără a mă fi trezit nimeni. Se duc la prestarea jurământului*”¹²³. Are loc, mai întâi, un serviciu religios, după care mitropolitul rostește o cuvântare, cu care prilej citește jurământul repetat de cei prezenți: „*Jurăm credință regelui nostru Ferdinand I, supunere legilor țării și îndatoririlor militare în toate împrejurările în timp de pace ca și în timp de război*”¹²⁴. Cu acest prilej, suveranul a rostit o scurtă alocuțiune în care evidenția semnificația deosebită a evenimentului, în cuvinte mișcătoare: „*Prin jurământul solemn*

¹¹⁹ N. Iorga, *Discursuri parlamentare 1907-1917*, Ediția de Ion Constantinescu, București, Editura Politică, 1981, p. 355-356.

¹²⁰ Vezi detalii la: E. Popescu, *Dezbaterea reformelor constituționale în Parlamentul de la iași. Modificarea Constituției în 1917*, în „*Analele Universității București*”, Istorie, nr. 1/1972, p. 69 și urm.; Ion Agrigoroaie, *problema reformelor agrare și electorală din România între anii 1916-1918*, în *Cercetări Istorice*, Iași, tom. VI, 1975, p. 79 și urm..

¹²¹ Barbu Delavrancea, *Operei*, vol. VIII, ediție de Emilia Șt. Milicescu, București, Editura Minerva, 1971, p. 591.

¹²² Take Ionescu, *Pentru România Mare. Discursuri de război, 1915-1917*, București, 1919, p. 149-165.

¹²³ N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 34.

¹²⁴ „*Evenimentul*”, XXV, nr. 104, din 10 iunie 1917.

ce ați depus (...) înaintea drapelelor care vă vor arăta drumul spre libertate, înaintea camarazilor voștri, care au luptat, care au sângerat pentru înfăptuirea idealului nostru, v-ați legat cu lanț indisolubil de patria mamă, ați pus sufletul și sângele vostru în serviciul cauzei sfinte”. Adresându-le tradiționale urare „Bine ați venit!”, regele a subliniat că sosirea lor însemna „întâiele raze al unui nou soare ce răsare din întuneric”. Totodată, Ferdinand preciza că pe aceștia, „întâii soli ai unirii neamului”, armata îi primește „cu brațele deschise ca niște frați iubiți”, conchizând că prin venirea lor se realizează „o cheazășie puternică, că visul atâtor veacuri se va înfăptui, că dorul unui neam întreg în sfârșit se va stinge”. Șeful statului îndemna la acțiune hotărâtă, în urma căreia milioane de frați așteaptă libertatea de un jug asupritor și nedemn, căci, „biruința va fi a noastră și cu biruință, libertatea și fericirea și atunci vom fi un singur popor strâns unit, popor de frați și nedespărțit întotdeauna”¹²⁵. Jurământul a fost urmat de un praznic. Regele a evidențiat, cu acest prilej, fapta a celor bărbați veniți pe pământul României mutilate pentru a lupta în tranșee înfruntând astfel gloanțele și bombele inamicului. Aceste sacrificii „au drept scop, să ajungeți a vă uni pentru totdeauna cu frații voștri de sânge”. La rândul său, generalul Petala, comandantul Corpului I armată, în subordinea căruia intrau voluntarii, le-a adresat frumoase cuvinte de bun sosit, salutându-i pe „primii soli ai reîntregirii neamului”, pe „crainicii tuturor durerilor și jertfelor (...), ai biruinței de mâine”. El îi îndemna, totodată, pe tinerii și bravii luptători să-și „topească și să-și unească cugetele, cu cele ale ostașilor corpului”¹²⁶. După terminarea acestor solemnități, ostașii primului batalion de voluntari au fost repartizați la unitățile Diviziei a 2-a infanterie, aflată în refacere lângă Iași.

Momentul depunerii jurământului de fii Ardealului și Bucovinei veniți să-și verse sângele și să-și sacrifice viața pentru cauza unității românești a rămas adânc întipărit în conștiința contemporanilor. Impresionat profund de semnificația istorică majoră a acestui eveniment, Ion Gh. Duca scria: „A fost o clipă unică. Dacă solii din apus ne-au dat impresia vie și înbărbătoare a întregirii neamului. Am trăit ceasul unirii înainte de a fi sunat. Parcă văd (...) steaguri fâlfâind și voluntari mândri jurând. În jurul meu din mulți ochi, lacrimile curgeau”¹²⁷. Într-adevăr, evenimentul a mișcat până în adâncul inimii pe bunii români. George Ranetti, de pildă socotea acest act drept „un jurământ istoric”¹²⁸. După depunerea jurământului, voluntarii au reintrat în Iași într-o atmosferă entuziastă. Sensibilizat de acest moment emoționant, I. G. Duca consemna următoarele: „Ce intrare! Un adevărat triumf, orașul pe străzi aclamând pe frații ardeleni – bucovineni aruncându-le flori. Un delir”¹²⁹. În fața statuii lui Alexandru Ioan Cuza – simbolul unirii principatelor – s-a desfășurat o impresionantă manifestație. Tineri și vârstnici, femei și copii au venit să întâmpine voluntarii. Mulțimea aclama cu entuziasm pe frații ardeleni și bucovineni. La mitingul patriotic au rostit cuvântări primul ministru Ioan I. C. Brătianu, Octavian Goga, Ion Nistor, Victor Deleu, Nicolae Iorga și mitropolitul Pimen. În cuvântul său, șeful guvernului a reliefat importanța deosebită a acestui eveniment,

¹²⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita A.N.I.C.) fond Casa Regală, dosar 9/1917, f.1-4; Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand (1914-1927). Activitatea politică*, București, Editura Garamond, 1995, p. 146-147, anexa 6.

¹²⁶ „Acțiunea Română”, Iași, I, nr. 127, din 10 iunie 1917.

¹²⁷ Ion G. Duca, iaministri politici, vol. II, *Munchen*, 1981, p. 206.

¹²⁸ George Ranetti, *Un jurământ istoric*, în „România”, I, nr. 123, din 7 iunie 1917.

¹²⁹ I. G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 206.

afirmând că micul colț al României „are un cuprins mare, căci prin înfățișarea voastră, România Mare este azi la Iași”¹³⁰.

În continuare, au luat cuvântul: O. Goga, din partea Transilvaniei și Ion Nistor, a Bucovinei. O. Goga a evidențiat semnificația majoră a jurământului care „leagă pentru totdeauna Ardealul de flamura României”, rămânând „o piatră fundamentală pe care se zidește de acum istoria noastră”. Marele patriot a arătat, de asemenea, că România „e patria noastră, e patria Ardealului întreg”, și i-a îndemnat pe voluntari s-o iubească și s-o apere cu prețul vieții. În final, Goga a adresat fiilor Transilvaniei și Bucovinei un călduros rămas bun având deplina convingere că îi va regăsi în teritoriul de peste Carpați: „Crezând în vitejia noastră și în biruința steagului nostru vă zic: La revedere la noi acasă, la revedere în Ardeal”¹³¹. Profesorul Ion Nistor, președintele comitetului refugiaților bucovineni, a declarat că „steagul tricolor pe care ați jurat astăzi (...) de aproape un veac și jumătate nu mai fâlfaie mândru peste meleagurile Bucovinei”. El le-a cerut voluntarilor să împlăteze din nou steagul național la Suceava, aceasta fiind „cea mai aleasă răsplată a jertfei și vitejiei voastre”¹³².

În numele voluntarilor ardeleni a vorbit apoi locotenentul Victor Deleu, care a reliefat că sosirea voluntarilor la Iași are drept scop desăvârșirea unității naționale, căci „ne cheamă sângele și neamul (...) dragostea de această țară liberă, la care zburau zilnic visurile noastre. Noi am pornit din țară străină, dar am pornit cu un singur gând, să mergem acasă. De aceea, drumul nostru nu este decât unul singur înainte”. În pofida situației grele în care se află România, Deleu nu-și pierde încrederea în victoria finală. Pentru el „nu sunt așa de înalți Carpații cât ne sunt inimile de înălțate. Azi am devenit cetățenii României, dar cetățenii unei Românii Mari. Avem datoria să ne răzbunăm tot trecutul plin de suferință și pentru așa ceva cred că se cuvine să murim”¹³³.

În finalul manifestației a luat cuvântul, Nicolae Iorga. Marele istoric a arătat că scopul venirii voluntarilor în Iași era realizarea României noi, o Românie Mare care „se găsește în sufletele noastre în voința noastră nebiruită”. El a subliniat faptul că voluntarii vor trebui să înfrunte multe greutăți. Profesorul Iorga era convins că ei vor reuși să treacă peste toate obstacolele. De aceea, le-a adresat un indemn fierbinte la lupta pentru eliberarea și întregirea țării: „Săriți cu toții asupra aceluiași dușman și alături cu noi să se strângă făcând zid nebiruit de orice putere din această țară, căci nimeni n-are dreptul să se dea în lături (...). La luptă frați ardeleni și bucovineni, la luptă toți românii”¹³⁴.

Cuvintele participanților au însuflețit inimile miilor de cetățeni prezenți în istorica piață. Cu toții s-au prins într-o impresionantă horă. „Era hora descătușării tuturor – nota un contemporan – a eternei și celei mai frumoase uniri...”¹³⁵. Profund impresionat de grandoarea evenimentelor, I. G. Duca nota. „Toate cuvântările sale au fost mărețe și înflăcărâte, dar cea a lui Deleu, a fost pur și simplu o minune, ceva de neuitat (...).

¹³⁰ *Manifestația din Piața Unirii*, în „Acțiunea română”, I, nr. 127, din 10 iunie 1917.

¹³¹ „România”, I, nr. 127, din 10 iunie 1917; O. Goga, *Pagini publicistice*, Ediție de Silvia Udrea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 160-163.

¹³² Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, București, 1929, p. 84.

¹³³ Ion Tomole, *Lupta românilor din „Țara Silvaniei” pentru drepturi politice și făurirea statului național unitar român (1905-1918)*, Cluj Napoca, editura Dacia, 1985, p. 170, doc. CXXI; Doru E. Goron, *Victor Deleu la 8 iunie 1917, la Iași*, în „Acta Musei Porolissensis”, II/1978, p. 235-236.

¹³⁴ „Neamul Românesc”, XII, nr. 156, din 10 iunie 1917.

¹³⁵ Voicu V. Nițescu, *op. cit.*, p. 11.

*Discursurile terminate, s-a încins o horă mare în toată Piața Unirii. Am jucat cu toții (...). De acolo, am pornit voluntari și public într-o entuziastă învâlmășeală în sus pe strada Lăpușneau. La Palatul Regal o formidabilă manifestațiune, la palatul reginei o a doua manifestație și de acolo s-a îndreptat spre Copou. Am renunțat să-i mai urmez. Eram obosit de mulțumire și saturat de entuziasm*¹³⁶. Sărbătoarea s-a încheiat noaptea târziu printr-un spectacol organizat de Corpul I armată. Cu acest prilej a fost pusă în scenă piesa „Pe aici nu se trece!”, jucată de artiștii Teatrului Național, între care se aflau celebrii actori Maria Filotti și Constantin Nottara¹³⁷.

Manifestațiile prilejuite de sosirea voluntarilor în Iași au avut o încărcătură emoțională deosebită. Participanta la eveniment, regina Maria a consemnat în însemnările sale efectul acestor acțiuni, care prin înaltul fior patriotic, i-au rămas adânc întipărite în memorie „*A fost o ceremonie frumoasă și impresionantă care ne mișcă până în suflet și ne aduce lacrimi în ochi. Erau o ceată de oameni voinici, bine îmbrăcați și plini de entuziasm*”¹³⁸.

Un alt martor al acestor clipe memorabile, Nicolae Iorga, prezenta în însemnările sale, cu ironia-i cunoscută, manifestația din Piața Unirii „*plină cum nu s-a mai pomenit*”. În această „*zguduitoare întâmpinare a ardelenilor* – continua marele istoric – *Ion Brătianu vorbește hotărât, cu accente puternice în glas. Foarte frumoasă cuvântarea literară a lui Goga. D-rul Lupu plânge sus, pe statuia lui Cuza (...) Victor Deleu, șeful ardelenilor răspunde cu un discurs cu o extraordinară putere. Ion Nistor s-a cam pierdut neavând glas în această explozie de pasiune. În horă se prind și alții între care miniștri și generali*”¹³⁹.

Se poate spune că serbările prilejuite de sosirea primului batalion de voluntari ardeleni și bucovineni au exercitat o influență deosebită asupra contemporanilor, constituind un simbol al înfrățirii românilor din toate provinciile istorice românești. Ele au avut, în același timp, o valoare morală deosebită în împrejurările grele prin care trecea țara, inflăcărând inimile miilor de români dornici să-și apere patria mutilată de ocupanți, hotărâți să înfrunte condițiile extrem de grele ale războiului, pentru realizarea cu o clipă mai devreme a idealului național. Unul dintre voluntari înfățișa, în amintirile sale, aspectul moral extraordinar al evenimentului „*venirea noastră la Iași a avut un mare efect moral, mai ales că veneam într-o Românie ingenunchiată, nu la praznic*”¹⁴⁰. Dezvăluind semnificațiile majore ale manifestațiunilor din iunie 1917, Elie Bufnea a consemnat următoarele: „*Prezența voluntarilor la Iași alături de armata română a fost cel mai puternic argument politic pe care Consiliul Național de la Paris l-a folosit în lupta diplomatică pentru unitatea tuturor românilor*”¹⁴¹.

După depunerea jurământului, voluntarii ardeleni au fost răspândiți în toată țara, fiind repartizați la diferite unități ale armatei române. Această măsură nu era pe placul lor, deoarece, potrivit mărturiei unuia dintre ei, în felul acesta nu se ajungea la scopul

¹³⁶ I. G. Duca, *op.cit.*, vol. II, p. 206.

¹³⁷ P. Nemoianu, *Prima Alba Iulia...*, p. 44; Adrian Macovei, *primul eșalon de voluntari transilvăneni și bucovineni la Iași (iunie 1917)*, în „Ziridava”, VII/1977, p. 153-156.

¹³⁸ Maria, regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, ediția a II-a, București, 1936, p. 261.

¹³⁹ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 34.

¹⁴⁰ Pentru Sâmedru, *Amintiri din războiul 1914-1918*, (mss.), în Arh. Muz. Naț. al Unirii Alba Iulia, fond Marea Unire, mss., 4593, f. 8.

¹⁴¹ Elie Bufnea, *op. cit.*, (mss.), f. 160.

politic urmărit, adică ardelenii să lupte în formațiuni proprii împotriva monarhiei austro-ungară, „dovedindu-se astfel limpede și indiscutabil că cetățenii români ai statului maghiar nu recunosc suveranitatea acestuia din urmă stat”. Crearea de unități proprii de voluntari se impunea mai ales din punct de vedere politic și moral. Sesizând acest lucru, martorul ocular preciza ca să se realizeze „o întărire morală pentru luptele din viitor, rămânând curajul să ridice armele împotriva supritorilor”¹⁴².

Sosirea voluntarilor a avut un efect deosebit asupra refugiaților ardeleni și bucovineni aflați în Moldova. Unul dintre fruntașii acestora, Octavian C. Tăslăuanu scria într-un articol publicat în *Neamul românesc* din 22 iunie 1917, că amintitul eveniment a însemnat „o rază nouă de bucurie, care ne-a înseninat sufletele încercate, întărindu-le în credința căreia ne închinăm de la începutul războiului european”. Autorul articolului a prezentat, de asemenea, emoția covârșitoare prilejuită de acest moment istoric: „Ochii noștri s-au înnourat de lacrimi, când am citit că ați sosit în strâmtoarea colțului de pământ românesc în care ne-am ghemuit nădejtile, când am auzit iarăși cinstindu-se numele de ardelean”. Tăslăuanu a adresat, totodată, reprezentanților voluntarilor un călduros bun sosit „sub flamurile pentru a căror apărare, timp de zece luni de zile au sângerat mii de ardeleni pentru biruința căroră mai luptă fără preget, miile ce au mai rămas”. Semnatarul articolului își exprima deplina adeziune față de lupta pentru eliberarea patriei și înfăptuirea idealului național: „Cu noi a fost la Iași ființa noastră a tuturor ardelenilor, care ne îndeplinim datoria (...). Cetatea noastră, a celor care am slujit până acum cu credință steagurile românești a fost tratată la sărbătorirea mare ce ne-a încheiat într-un singur trup și suflet pentru toate vremurile”. În același timp, Octavian Tăslăuanu a reliefat că sosirea ardelenilor și bucovinenilor a constituit o adevărată sărbătoare întrucât: „a luminat cerul nădejdilor noastre care astăzi arde de o singură dorință, aceea de a merge înainte”¹⁴³. La rândul său, Octavian Goga scria, la mijlocul lunii iunie 1917, că manifestația din Piața Unirii „trage în cumpănă pentru noi câte o mare victorie pe câmpul de bătaie”. Totodată, marele poet a arătat că voluntarii din Ardeal și Bucovina au făcut „să treacă în conștiința publică – a țării – printr-o emoție cotropitoare, tot înțelesul acestor zile de zbucium creator”¹⁴⁴.

Românii aflați în Rusia au primit cu entuziasm vestea sosirii primului batalion de voluntari la iași. Ziarul *România Mare* a consemnat acest moment, considerându-l „o zi sfântă și mare ce va fi înscrisă de-a pururi cu litere de aur în istoria neamului nostru”. Vorbind de mitingul din Piața Unirii, publicația preciza că aici „pluteau umbrele răzbunătoare ale nesfârșitului șir de martiri ai Ardealului, care pregătiră cu jertfa lor această zi a libertății noastre, a alăturării noastre la sânul patriei noastre”. Articolul – sublinia – apoi că scopul fundamental al luptei românilor era dezrobirea fraților subjugați căci „Noi nu mai putem vedea pământul, părinții, frații, soțiile și copiii noștri decât ca cetățeni liberi, ca cetățeni ai României mari”. În continuare era adresat un vibrant apel prizonierilor de naționalitate română aflați în țara vecină de a se înscrie în batalioanele, care urmau să vină în țară: „Sus deci inimile! Suntem azi cetățeni. Cetățeni liberi! Voi care ați fost la școala războiului, care ați trecut prin atâtea suferințe și încercări nu se poate să nu fi ieșit cu sufletul înnoit din această mare nenorocire care s-a abătut asupra

¹⁴² A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 69/1918, f. 1.

¹⁴³ Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, vol. II, *La Corpul IV Armată*, (mss.), f. 65-68.

¹⁴⁴ O. Goga, *Acum începe războiul nostru*, în „România”, I, nr. 131, din 15 iunie 1917.

lumii. De aceea, camarazi cu toții în armata voluntarilor români din Kiev (...). Veniți ca împreună să facem această sforțare spre binele și mântuirea neamului întreg”¹⁴⁵.

La rândul său, ministrul Franței în România, Saint Aulaire, afirma într-un raport adresat superiorilor săi, în ziua de 22/5 iulie 1917, că acest eveniment a prilejuit organizarea unor festivități deosebit de mișcătoare „*Publicul român – nota el – a făcut transilvănenilor o primire entuziastă și nu puteai să nu rămâi uimit văzând pe acești soldați bine echipați și bine instruiți defilând pe străzile orașului, toți într-o excelentă formă fizică și a căror calitate de voluntari, garanta ținuta morală*”. Diplomatul francez a subliniat, că sosirea fiilor Transilvaniei și Bucovinei, a însemnat întărirea sentimentului patriotic al românilor, a încrederii în armata și în victoria finală a aliaților. El a amintit, în același timp, că sărbătorirea lor a determinat și creșterea moralului armatei ruse căci „*Comitetele soldaților au înțeles că acești voluntari, venind să lupte împotriva fostului lor stăpân în scopul de a smulge pământul pe care locuiau, nu erau trupe împinse în luptă de un guvern imperialist (...). Această manifestare democratică i-a impresionat puternic și continua să le facă și mai apropiată cauza pe care au venit să o apere în România*”. În final, semnatarul raportului cerea guvernul rus „*să asigure tot sprijinul autorităților românești punând la dispoziția armatei române pe toți prizonierii transilvăneni care doreau să fie înrolați*”¹⁴⁶. Diplomatul francez își amintea, cu prilejul unei cuvântări ținută la Sibiu, în octombrie 1919, momentele ce au urmat depunerii jurământului consemnând: „*Asistăm la defilarea voluntarilor ardeleni, care depuseseră jurământul de credință și alergau împotriva tuturor piedicilor, sub cutele stindardelor românești pentru a lua parte la războiul sfânt al independenței Dvs. și unității naționale*”¹⁴⁷. La rândul său, un ofițer din misiunea militară franceză, impresionat de această atmosferă plină de însuflețire declara că „*nu orice popor este capabil de o asemenea explozie de sentimente*”¹⁴⁸.

După trimiterea în țară a primului batalion de voluntari s-a trecut la intensificarea acțiunilor de recrutare. Au fost create în acest scop șase comisii „*prima, comandată de locotenent-colonelul Petre Popovici, a mers în Bahmuț; a doua având în frunte maiorul Gheorghe Plesnilă, și a patra condusă de maiorul Romulus Calotescu, și-au desfășurat activitatea la Barisoglebsk, în timp ce comisiile cinci și șase, dirijate de maiorii C. Verulescu, respectiv Petre Gheorghiu au activat în zona Eleș*”¹⁴⁹. Aceste comisii s-au confruntat cu numeroase greutăți datorită în primul rând opoziției autorităților ruse, care foloseau prizonierii la diferite munci. De asemenea, disciplina militară scăzuse ca urmare a lipsei de antrenament condițiile de viață grele, a stării psihice precare. Sesizând aceste realități, Octavian C. Tăslăuanu nota că recrutarea prizonierilor români din Rusia „*s-a făcut încet și foarte greu, cu mijloace neîndustulătoare și fără ca ei să fie reeducați militarmente și îndestul încremați sufletește în tabăra română*”¹⁵⁰. Aceste greutăți au fost determinate și de atitudinea guvernului român, care nu a luat întotdeauna și la timpul potrivit cele mai oportune măsuri pentru organizarea voluntarilor. Același contemporan

¹⁴⁵ România Mare, I, nr. 1 din 20 iulie 1917.

¹⁴⁶ 1918 la Români. Documente externe, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 915-916, doc. 283.

¹⁴⁷ Saint Aulaire, Cuvântul Franței, în „Renașterea română”, Sibiu, I, nr. 207, din 8 octombrie 1918.

¹⁴⁸ V. Poruțiu, op. cit., (mss.), f. 7.

¹⁴⁹ Oct. C. Tăslăuanu, op. cit., (mss.), vol. III, f. 87-89.

¹⁵⁰ Ibidem, f. 152-153.

al evenimentelor consemna, în continuare, în amintirile sale că – „o conștiință națională trează putea să se îngrijească de prizonierii români din Rusia, încă din toamna anului 1914. dacă Brătianu se ducea la Petrograd cu un proiect de convenție și făcea să se semneze de guvern rus, oricare ar fi fost el – continuă marele patriot – chestiunea voluntarilor ardeleni era de mult rezolvată, organele în subordine aveau îndatorirea să supravegheze executarea ei. În lipsa acestei convenții s-a pierdut un an întreg cu tratative sterpe pe care le-au îngreunat și complicat firește talazurile revoluției din Rusia”¹⁵¹. Totuși, cabinetul Ion C. Brătianu a luat unele măsuri în vederea coordonării acestei ample cauțiuni. La 14 iunie 1917 s-a constituit, în acest scop, pe lângă Marele Stat Major al armatei române – Biroul A.B. (ardeleni-bucoveneni), în frunte cu maiorul A. Romalo. Acest birou s-a ocupat cu ținerea evidenței voluntarilor sosiți la Iași, repartizarea lor la unități, în paralel, la Kiev a funcționat *Serviciul voluntarilor de origine română din Rusia*, în frunte cu locotenent colonelul Pietraru¹⁵². Acest organism dispunea de o cancelarie condusă de sublocotenentii Petru Nemoianu și Romulus Coțioiu, având drept scop coordonarea întregii munci administrative¹⁵³.

O activitate deosebit de importantă au desfășurat în sprijinul cauzei naționale românești studenții moldoveni din Kiev. Ei au constituit, în martie 1917 un cerc studențesc, care înscria în programul său lupta pentru autonomia Basarabiei, în învățământ și serviciul religios „în limba poporului”, drepturi și libertăți democratice, reformele agrară, electorală, administrativă, judecătorească¹⁵⁴.

În paralel cu activitatea ce se desfășura în Rusia, guvernul român s-a preocupat este adevărat destul de timid, de începuturile muncii de informare în propagandă în străinătate. Multe glasuri se pronunțau în favoarea unei propagande active și eficiente peste hotare. Într-un raport adresat în ianuarie 1917, Marelui Cartier General Român, O. Goga, Emil Nicolau, Constantin Gongopol și Ion Minulescu, membrii în colectivul de redacție al oficiosului de presă al armatei ziarul „România” precizau că se impune desfășurarea în paralel cu propaganda internă și una deosebit de activă în străinătate menită „să ne susțină cauza și prestigiul armatei în fața aliaților”. În felul acesta s-ar putea crea „o atmosferă favorabilă și o legătură de intimitate mai strânsă a raporturilor dintre aliați”. Pentru transformarea în practică a acestui deziderat autorii documentului considerau necesar ca „unii din publiciștii noștri de valoare să fie însărcinați ca în ziarele aliaților și în țările neutre să publice articole care privesc războiul”¹⁵⁵. De aceea, încă din ianuarie 1917, Ion I. C. Brătianu a trimis la Paris doi cunoscuți ziariști, frații Emil D. Fagure (Honigmann) și Albert Honigmann, ambii din colectivul de redacție al cotidianului bucureștean de mare tiraj „Adevărul” suprimat de cenzuri. Ei au fost atașați pe lângă Maison de la Presse. Cu toate că dispuneau de posibilități modeste, frații Honigmann au desfășurat o muncă susținută în capitala Franței, combătând știrile răuvoitoare din presa aliată. Cei doi ziariști potrivit informațiilor furnizate de O. Goga au

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 98-99.

¹⁵² B.A.R., Secția Mss., Arh. Oct. C. Tăslăuanu, mapa IX, varia 20.

¹⁵³ Arh. Muz. Naț. al Unirii Alba Iulia, fond Marea Unire, mss. 2777, f. 1.

¹⁵⁴ Ștefan Cionau, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente*, București, 1928, p. 13.

¹⁵⁵ Gheorghe Nicolescu, Marian Ștefan, *România.(1917-1918). Un organ de presă, în slujba unității naționale și de stat*, în „Anuar”, Iași, tom XXV/2, 1988, p. 307, anexa II.

fost susținuți de Take Ionescu, care, „*le-a dat scrisori de recomandare*”¹⁵⁶. Această activitate era necesară deoarece unele ziare franceze și engleze au publicat articole în care se vorbea de trădarea, incapacitatea, nepregătirea armatei române. Ele potrivit unui document al vremii au avut „*un efect dezastruos asupra opiniei publice aliate și neutre*”¹⁵⁷. Tot în scop propagandistic și pentru susținerea intereselor României, generalul Dumitru Iliescu, înlocuit la 22 decembrie 1916, de la comanda Marelui Stat Major al armatei române cu generalul Constantin Prezan a fost trimis în Franța ca reprezentant al guvernului de la Iași pe lângă Marele Cartier general Francez, în calitate de șef al misiunii militare române. Descriind profilul fizic și moral, șeful misiunii militare române pe lângă guvernul de la Paris, Colonelul Vasile Rudeanu, ajuns general, nota în memoriile sale: „*Generalul Iliescu avea o figură plăcută și atrăgătoare. Un păr bogat îi încadra fruntea largă și privirea sa vie, relevând inteligență și vigoare spirituală, talie mijlocie, dar fiindcă se îngrășase mult, părea mic de statură. În general amabil, găsea ușor cuvinte măgulitoare pentru persoanele cu care venea în contact. Foarte ambițios, era după împrejurări taciturn sau discuta cu volubilitatea și interes diferite chestiuni. Poseda o cultură tehnică temeinică, dobândită în studiile superioare din Franța. Se zicea însă că din punctul de vedere al științei și artei militare era mai puțin pregătit*”¹⁵⁸. Generalul Iliescu s-a preocupat de realizarea următoarelor obiective, înscrise într-un document al vremii: **1.** Crearea unui serviciu românesc de presă și informații în Franța și Elveția cu sprijinul Marelui Cartier General al Franței care să prezinte în mod corect opiniei publice din țările aliate și neutre, motivele pentru care România a declarat război Austro-Ungariei și mai ales importanța și efectul pe care l-a produs asupra diferitelor fronturi de lupte intervenția și campania armatei române din Transilvania; **2.** Să transmită generalului comandant ideile și mai ales dorințele înaltului comandament. Să stabilească legături cu diferiți oameni politici francezi pentru pregătirea diverselor chestiuni financiare și economice, precum și aplicarea lor în țară; **3.** Formarea unui „*cămin*” pentru soldații români angajați în armata franceză, unde puteau „*locui, hrăni, lua haine și diferite feluri de ajutoare când vor veni în permisie, la Paris*”¹⁵⁹. Generalul Iliescu s-a oprit mai întâi în Anglia, unde a luat legătura, prin intermediul ministrului României la Londra, Nicolae Mișu, cu lordul Derby, ministrul englez de război. Lordul Derby fost de acord cu crearea unui serviciu de presă în Anglia și a pus la dispoziția sa pe un foarte bun prieten al său, colonelul Bukley spre a-i da concursul necesar. Tot cu acest prilej, Dumitru Iliescu a publicat în paginile renumitului cotidian *Times* două articole favorabile, unul asupra bătăliei de la Jiu, iar al doilea tratând pe cea de la București, care au avut un ecou pozitiv în opinia publică engleză¹⁶⁰. La 22 februarie 1917, generalul Iliescu s-a instalat oficial la marele Cartier Francez ca șef al misiunii militare române. În această calitate, el a luat legătura cu foștii săi camarazi de la Fontainbleau, generalul Baut, Dupont, colonelul Despres ș.a.¹⁶¹. În paralel, șeful misiunii

¹⁵⁶ O. Goga, *Adenda la jurnalul politic 1931*, în „Revista de Istorie și Teorie Literară”, XXV, nr. 1-2, ianuarie-iunie 1988, p. IV.

¹⁵⁷ A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 98/1918, f. 2.

¹⁵⁸ Vasile Rudeanu, *O viață. Amintiri. Comentarii*, (mss.), în B.A.R., Secția MSS., Arh. V. Rudeanu, mapa I, f. 711.

¹⁵⁹ A.N.I.C., fond Casa regală, dosar 98/1918, f. 3.

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 4; Cornelia Bodea, Hugh Seton Watson, R. W. Seton Watson și românii, 1906-1920, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 424, doc. 260.

¹⁶¹ A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 98/1918, f. 7.

militare române din Paris a organizat numeroase întruniri în care a prezentat opiniei publice franceze situația reală în care se afla România, cauzele înfrângerii ei în campania din vara și toamna anului 1916. La una din aceste acțiuni, care a avut loc la 9 martie 1917 au participat pe lângă românii Alexandru Lahovary, ministrul României la Paris, colonelul Rudeanu, atașatul militar, Tr. Djurarea, profesorul Toma Stelian, francezii: Jacour Gayet, de Kuerquezec, Pierre Perray, generalul Relecier¹⁶². Generalul Iliescu a făcut, în martie 1917, o serie de declarații reprezentanților presei române și franceze în care susținea că România a intrat în război la apelul Antantei, a executat un plan de campanie impus, nefiind ajutată cum trebuie de către aliați. El a precizat că România a făcut mari sacrificii pentru aliați, s-a bătut cu eroism, „*Suferă, dar nu-și pierde speranța*”¹⁶³. Tot în acest scop propagandist a fost creat un birou de presă în Paris pentru informarea opiniei publice în legătură cu chestiunea Transilvaniei și Bucovinei precum și a dominației germane în România. Pentru cunoașterea acestei din urmă probleme, de către autoritățile franceze, generalul Iliescu a informat, într-o scrisoare din iunie adresată mareșalului Foch, că, comandantul militar german de la București a creat un „*comitat economic român*”, format din reprezentanții Ministerului de Interne, agriculturii sindicatelor agricole, bănci și cooperative populare în scopul jefuirii bogățiilor țării. Acest organism a făcut rechiziții forțate, numeroase alte abuzuri, subjugând astfel economia României¹⁶⁴. Șeful misiunii militare române a întreprins repetate demersuri pe lângă autoritățile franceze în scopul trimerii armamentului și echipamentului solicitat de guvernul român. Activitatea sa în Franța a atras, după sine, recunoașterea de către guvernul francez a eforturilor și sacrificiilor făcute de români¹⁶⁵. O neobosită activitate a desfășurat, în această direcție, și colonelul Rudeanu. La ședința din decembrie 1916 a Ministerului Afacerilor Externe al Franței, el a prezentat situația precară a armatei române, ca urmare a pierderilor înregistrate și a situației dificile în care se afla artileria și cu precădere cea grea. Ministrul francez al armamentului a asigurat pe atașatul militar român că va da tot sprijinul armatei române. O poziție similară a avut ministrul englez Winston Churchill¹⁶⁶. Colonelul Rudeanu a intrat, de asemenea, în legătură cu mareșalul Foch. În cadrul unei audiențe din 27 mai 1917, el i-a prezentat situația grea în care se găsea România, arătând că grăbirea înzestrării trupelor române era și în interesul Franței pentru degajarea frontului de vest, accelerându-se revenirea forțelor române pe câmpul de luptă. În fața argumentelor înfățișate de ofițerul român Foch a spus: „*Voi face tot ceea ce stă în puterile mele pentru a ajuta România*”¹⁶⁷.

Acțiunile celor doi reprezentanți ai României erau întreprinse la insistențele și sub directa îndrumare a guvernului român. La 11 ianuarie 1917, ministrul de război al României, Vintilă Brătianu, telegrafia colonelului Rudeanu, cerându-i să intervină pentru înlocuirea armamentului pierdut cu material francez, în special tunuri și puști, fapt care „*va conduce să utilizăm în condiții din ce în ce mai mari muniție de tip francez*”. În noile împrejurări, „*în loc de comenzi speciale pentru noi – continua ministrul român – ar fi*

¹⁶² Idem, fond General Dumitru Iliescu, dosar 19/1917, f. 20.

¹⁶³ *Ibidem*, dosar 14/1916, passim.

¹⁶⁴ *Ibidem*, dosar 55/1917, f. 1.

¹⁶⁵ *Ibidem*, dosar 8/1914-1917, f. 80.

¹⁶⁶ B.A.R., Secția Mss., Arh. Verdeanu, mapa II, varia 16.

¹⁶⁷ V. Rudeanu, *op. cit.*, (mss.), f. 654-655.

mai bine pentru viitor, să ni se cedeze din stocurile existente ale armatei aliate”¹⁶⁸. Tot acum, Vintilă Brătianu a expediat o telegramă generalului Iliescu în care îi solicita să ia legătura cu Marele Cartier general Francez „*cu multă insistență pentru a se admite cererea noastră. Altminteri suntem forțați a nu ne putea completa armamentul la toate diviziunile noastre din cauza scoaterii din serviciu a tunurilor românești*”¹⁶⁹.

O intensă activitate în sprijinul susținerii cauzei naționale românești a desfășurat și Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române din Paris. Acest organism a inițiat numeroase conferințe. O asemenea manifestație a avut loc la Camera de comerț din Capitala Franței legată de probleme economice, de chestiunea Dunării. În orașele Saint Nazaire, Lorient și Brest s-au desfășurat conferințe referitoare la relațiile franco române și s-au deschis expoziții de broderii populare românești. Conferințele au fost urmate de concerte de binefacere, veniturile lor fiind folosite în vederea ajutorării răniților. Presa a publicat o serie de articole referitoare la istoria românilor, apeluri în scopul ajutorării orfanilor și văduvelor de război din România, s-au lansat liste de subscripție publică. Până la 12 martie 1917 a fost colectată deja potrivit unor surse suma de 10351,45 franci¹⁷⁰. Comitetul de asistență al Crucii Roșii Române din Paris a stabilit, de asemenea, legături cu numeroase personalități culturale franceze. Relații strânse au existat, de pildă, între comitetul din Paris și Gabriel Hontaux, membru al Academiei franceze¹⁷¹. Se îmbina astfel activitatea filantropică cu cea de informare și propagandă. Un rol important în continuarea și activitatea comitetului l-au avut Ana Cantacuzino și Micaela Catargi. Ele l-au informat pe colonelul Rudeanu despre situația grea a prizonierilor români din Germania. Hrana nu le era îndeustătoare, în special pâinea. Încălțăminte pe care o purtau era ruptă, iar îmbrăcămintea era zdrențuită. Ei erau obligați să lucreze muncile cele mai istovitoare. Colonelul Rudeanu a intervenit pe lângă autoritățile franceze să obțină distribuția a 300 kg de pâine pentru prizonierii români¹⁷². Această acțiune a fost sprijinită și de Dimitrie Comșa care s-a ocupat de obținerea permiselor de tranzit și export pentru mărfurile expediate și a luat măsurile necesare bunei executări a transporturilor de alimente destinate prizonierilor români¹⁷³.

Pe lângă secția din Paris a Crucii Roșii Române au fost constituite și altele. În decembrie 1916 s-a creat, în capitala Olandei, Haga, sub președenția de onoare a Millei Mitilineu, soția ministrului României de aici Gh. M. Mitilineu, un comitet pentru ajutorarea prizonierilor de război români din Germania, Austro-Ungaria și Bulgaria, secție a Mișcării internaționale pentru prizonieri de război. Demn de subliniat este și faptul că din cadrul comitetului de conducere al secției Crucii Roșii române din Haga făceau parte o serie de personalități politice olandeze ca: baronul Talts Van Amerongen (președinte), Augustin Mesritz (prim-secretar), J. A. Philips (casier), doamna Van Pragg Philips (membră)¹⁷⁴. Au fost create, de asemenea, secții la Berna și Geneva, care s-au ocupat, la rândul lor, de strângerea de colecte, bani, alimente, necesare prizonierilor români.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ A.N.I.C., fond General D. Iliescu, dosar 33/1917, f. 50.

¹⁷⁰ Idem, fond Com. de Asist. al Crucii Roșii Române din Paris, dosar 124/1917, f. 10.

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 13.

¹⁷² V. Rudeanu, *op. cit.*, (mss.), f. 703-708.

¹⁷³ *Ibidem*, f. 715-717.

¹⁷⁴ A.N.I.C., fond Com. de Asist. al Crucii Roșii Române din Paris, dosar 48/1916, f. 5.

Generalul român s-a ocupat de soarta acestor comitete ale Crucii Roșii Române. Contra amiralul Gracoski a fost însărcinat de cabinetul de la Iași cu problem ajutorării prizonierilor români din țările Puterilor Centrale. La Paris, reprezentantul cabinetului de la Iași, a luat legătura cu membrii Comitetului Crucii Roșii Române din Franța. În martie 1917, el a plecat spre Elveția pentru a intra în contact cu Crucea Roșie Internațională din Geneva¹⁷⁵. Totodată, autoritățile române, în pofida greutăților mari prin care trecea țara, au trimis importante ajutoare financiare acestor comitete românești de cruce roșie. În prima parte a anului 1917, Comitetul Crucii Roșii Române din Paris a primit suma de 500.000 de franci pentru îngrijirea răniților¹⁷⁶. Crucea Roșie Română din Berna a încasat, la rândul ei, potrivit informațiilor deținute de generalul Iliescu, suma de 250.000 lei, din cei un milion destinați de cabinetul român ajutorării prizonierilor români aflați în lagărele Triplei Alianțe¹⁷⁷.

La rândul ei, Legația română din Roma, s-a interesat de organizarea prizonierilor români din Italia. Aici se aflau, deja, în mai 1917, potrivit datelor furnizate de Ministerul de Externe italian 15.000 de prizonieri români¹⁷⁸. Ei erau hotărâți să continue lupta pe frontul italian, conștienți că în felul acesta susțin cauza românească. Cei 25 de ofițeri prizonieri români aflați în Geneva, a afirmat un martor ocular, „sunt gata a se înrola ca simpli soldați în armata italiană (...) declarând că ei luptă pentru dezrobirea neamului”¹⁷⁹. La 24 mai 1917, legația română din Italia a cerut sprijin guvernului italian pentru trimiterea unor voluntari români din lagărele italiene să lupte pe frontul din Macedonia împotriva Puterilor Centrale.

Mulți soldați și ofițeri români din Italia au adresat apeluri, mesaje autorităților de la Roma și Paris. Încă din ianuarie 1917, subofițerul Matei Stamatiu propunea generalului Iliescu să intervină pentru „constituirea unei armate române din soldați români prizonieri după exemplul armatei cehoslovace pe frontul francez”.

Aceste cereri nu au putut fi rezolvate, deoarece, așa cum bine sesiza același contemporan: „Lipsa propagandei în presa italiană a intereselor noastre este completă”¹⁸⁰, nimeni nu a luat vreo inițiativă în această direcție. Totuși, unii prizonieri români ardeleni și bucovineni luptau în armata italiană. Tânărul Valeriu Stinghie, de pildă, fost elev al gimnaziului din Brașov, căzut prizonier în 1917 la italieni, a fost întrebuințat ca informator și translator în Armata a 3-a italiană, comandată de ducele de Aosta, firește după un examen prealabil de cunoaștere a limbilor maghiară și germană. În cadrul secției de informații el a desfășurat o activitate bogată timp de doi ani culegând știri de la ofițerii austro-ungari căzuți prizonieri asupra efectivelor militare, a deplasărilor de trupe, asupra planurilor de luptă. Pentru activitatea desfășurată în sprijinul cauzei aliaților a fost decorat cu medalia de război cu două stele, iar comandantul Armatei a 3-a le-a adresat, în scris, mulțumiri pentru opera sa dezinteresată purtată în serviciul cauzei italiene și aceea a patriei sale¹⁸¹. Aceste cazuri erau sporadice deoarece legăturile între

¹⁷⁵ V. Rudeanu, *op. cit.*, mss.), f. 711.

¹⁷⁶ A.N.I.C., fond Com. de Asist. al Crucii Roșii Române din Paris, dosar 22/1916-1917, f. 10.

¹⁷⁷ Idem, fond General D. Iliescu, dosar 33/1917, f. 5-6.

¹⁷⁸ Cf. Dumitru Zaharia, *Contribuția românilor aflați în Italia la înfăptuirea unității naționale*, în „Revista Arhivelor”, supplm. 1979, p. 247-248.

¹⁷⁹ A.N.I.C., fond General D. Iliescu, dosar 29/1917, f. 1-2.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ *Ibidem*.

guvernul de la Iași și prizonierii României din Italia erau practic inexistente, fapt recunoscut în documentele vremii¹⁸².

Pentru organizarea prizonierilor români din Italia s-au făcut totuși unele demersuri. În acest sens era propus locotenentul ardelean Mihai Popovici, aflat la biroul de informații al Corpului IV armată. Voluntarii vor forma batalioane de marș¹⁸³. Acțiunea lui M. Popovici în Italia nu a reușit, deoarece aici nu erau condițiile necesare.

Românii americani și-au intensificat acțiunile patriotice deși, potrivit lui Octavian C. Tăslăuanu, „*cu propaganda din America nu avem nici-o legătură*”¹⁸⁴. În ziua de 30 martie 1917, a apărut, în coloanele ziarului „*Românul*” din Cleveland, un articol intitulat *Manifest către frații români*, în care potrivit unui contemporan al evenimentelor, autor al documentului, „*am chemat pe toți bărbații să stea gata pentru a lua parte la cinstea de a intra sub steagul american și pentru a face orice jertfă ce s-ar cere. Manifestul a fost publicat și tradus de toate ziarele englezești, cu elogii la adresa românilor și a presei românești*”¹⁸⁵. Documentul a avut un larg ecou în rândurile românilor americani. Mulți dintre ei și-au exprimat dorința, după intrarea S.U.A. în război, în aprilie 1917, de a se înrola în arma americană. Peste 17.000 de americani de origine română au făcut asemenea cereri în primele luni¹⁸⁶. Demn de amintit este faptul că nici un transilvănean n-a făcut uz de cetățenia sa austro-ungară pentru a se sustrage de la serviciul militar¹⁸⁷. Ei s-au preocupat, de asemenea, de strângerea fondurilor și ajutoarelor destinate răniților, orfanilor și văduvelor de război. Paul P. Negulescu, Marta și C. Orghidan, O. Spirescu, doctorul George Stănculescu au ținut numeroase expuneri în sprijinul cauzei românești. Actrița Agatha Bârsescu a susținut o serie de spectacole la Cleveland Youngstown și Detroit în prima jumătate a anului 1917, veniturile fiind destinate răniților. În vederea coordonării acțiunilor s-a creat în mai *Comitetul american pentru adunarea de fonduri pentru ajutorarea răniților (Roumanian Relief Comithee of America)*, în frunte cu Brack Trowbridge (președinte), Marta Orghidan, secretară de onoare, în timp ce Gogu Negulescu și Constantin Orghidan erau membrii¹⁸⁸. Relevând caracterul profund patriotic al acțiunilor organizate de românii americani, un contemporan al evenimentelor sublinia că ei „*i-au făcut frumoase colecte și au trimis ajutoare*”. El preciza că mulți s-au înscris ca voluntari în armata americană, ajungând să lupte pe frontul francez fiind menționați „*cu laude pentru ținută și vitejia lor*”, ca „*să întregască țara și să realizeze unitatea neamului*”¹⁸⁹. Dinamizarea acestor acțiuni s-a produs odată cu sosirea în Statele Unite a *Misiunii patriotice românești* la sfârșitul lunii iunie 1917, după o lungă călătorie prin Rusia și Japonia. Membrii misiunii au fost găzduiți la Hotelul „*La Fayette*”, unde și-au stabilit reședința. La 2 iulie, Robert Lansing i-a primit la Departamentul de Stat. Mai

¹⁸² Oct. C. Tăslăuanu, *op. cit.* (mss.), vol. III, f. 2.

¹⁸³ B.A.R., Secția MSS., Arh. Oct. C. Tăslăuanu, mapa IX, varia 6.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ Dionisie Moldovan, *Splendidă manifestare a românilor*, în „Magazin istoric”, XIX, nr. 12/1985, p. 15.

¹⁸⁶ A.N.I.C., fond Ion Podea, mss. 1919, f. 40; Ilie I. Pârvu, *Voluntarii români din America*, Sibiu, 1937, p. 6-7.

¹⁸⁷ Cf. Titus Podea, *Românii din America în timpul războiului*, în vol. Transilvania, București, 1937, p. 117; C. I. Stan, *Aspecte privind activitatea românilor americani în sprijinul înfăptuirii Marii Uniri*, în *Românii în istoria universală*, vol. III/1, Iași, 1988, p. 654.

¹⁸⁸ „Progresul”, Detroit, XXII, nr. 18, din 17 mai 1917.

¹⁸⁹ Policarp Morușca, *Românii din America*, în Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului. La douăzeci de ani de arhipăstorie, Sibiu, 1940, p. 603.

târziu, însărcinatul cu afaceri, Andrews a dat citire scrisorilor de acreditare. După această solemnitate, Vasile Lucaciu, șeful misiunii, a rostit o alocuțiune în care aducea un omagiu președintelui S.U.A., exprimând dorința fermă a românilor de a-și vedea îndeplinit idealul lor național, adică România Mare, considerată „*paznicul constant al civilizației latine la gurile Dunării*”. Șeful diplomației americane a salutat delegația română, subliniind că Statele Unite vor da tot sprijinul „*sforțurilor României de libertate și unitate națională*”, iar guvernul lor „*privește cu simpatie asupra scopului misiunii*”¹⁹⁰. În aceeași zi, misiunea a fost primită cu cordialitate de către Jusserand, ambasadorul Franței în S.U.A., promițându-i sprijin în îndeplinirea nobilelor sale sarcini. Diplomatul francez și-a exprimat cu acest prilej convingerea că România „*își va vedea încoronate cu succes eforturile ce le-a depus și pe care continuă să le facă*”¹⁹¹.

Membrii misiunii românești au fost salutați cu entuziasm de românii americani. Vasile Stoica, de pildă, era considerat de ziarul *America*, „*Inimosul și veșnicul încrezător în realizarea scumpului vis de unitate națională*”¹⁹².

În aceste zile, la Gray's Amery din Cleveland, a avut loc o mare adunare în cinstea misiunii românești. Entuziasmul era impresionant. Înfățișând această atmosferă înălțătoare, de profundă vibrație patriotică, Dion Moldovan scria că orașul devenise parcă încăpător: „*Cu mic cu mare, femei și copii, bătrâni în costume naționale, cu muzici și fanfare se revărsau valuri de oameni*”. Organizatorii se așteptau la 3.000 de oameni, dar s-au adunat cel puțin 12.000 purtând „*nenumărate drapele tricolore și multe flori*”. Convoitul era pe o lungime de doi kilometri. Cu acest prilej, un soldat român din armata S.U.A. a prezentat steagul american, iar un muncitor român steagul românesc pe mijlocul scenei. La manifestație au participat Myron T. Herrick, deputat și Harry L. Davis, primarul orașului Cleveland. Adunarea a fost deschisă de Dion Moldovan, secretar al Biroului executiv al mitingului, după ce muzica a cântat imnul american și imnul regal român. El a înfățișat publicului însemnătatea întrunirii și a demonstrat dreptatea cauzei naționale românești. În cuvântul său, M. F. Herrick a manifestat „*deplină înțelegere a durerilor mistuitoare de veacuri ale românilor*”, angajându-se să susțină dezideratul național românesc și să-i ajute la dezrobirea ținuturilor asuprite. În continuare a luat cuvântul Henry L. Davis „*prieten sincer al cauzei noastre*”, care a recunoscut dreptul inalienabil al românilor la îndeplinirea deplinei lor unități naționale. În final, a vorbit Vasile Lucaciu care a mulțumit pentru primirea făcută. Participanții au adresat, în încheiere, o telegramă președintelui Wilson și Congresului american semnate de V. Lucaciu și Dion Moldovan în care îi cereau să recunoască aspirațiile legitime ale românilor¹⁹³.

În rândul ei, majoritatea covârșitoare a presei americane a salutat venirea solilor poporului român. Ziarul *Cleveland Plain Dealer*, din 27 iulie 1917, scria că misiunea română merită „*aceeași considerație care s-a acordat celorlalte misiuni ale puterilor*”.

¹⁹⁰ B.A.R., Secția Mss., Arh. dr. C. Angelescu, mapa I, mss. 18; „America”, Cleveland, Ohio, XII, nr. 56 din 15 iunie 1917.

¹⁹¹ Constantin Botoran, Olimpiu Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 136; doc. 48; C.I. Stan, *Activitatea lui Vasile Stoica în S.U.A. în sprijinul Unirii (1917-1918)*, în „Acta Musei Napocensis”, XXI/1984, p. 294.

¹⁹² „America”, XII, nr. 52, din 1 iulie 1917.

¹⁹³ D. Moldovan, *op. cit.*, p. 15.

Antantei”. Ea trebuie să se bucure de simpatia opiniei publice americane căci națiunea română „a suferit atât de teribil în cauza comună a civilizațiunii”¹⁹⁴. Cotidianul *The New York Times* scria în numărul din 30 iunie 1917 că „solia poporului român era a doua care vine din partea micilor state”¹⁹⁵. Ziarul *The Sunday Star*, care apărea la Washington, recunoștea, în numărul din 8 iulie 1917, că dezideratul unității naționale românești reprezenta „o cauză binecunoscută și pe deplin aprobată de aliați”¹⁹⁶. Sosirea în S.U.A. a membrilor misiunii românești a marcat deci începutul unei noi etape în activitatea românilor americani. Ea a contribuit la mai buna cunoaștere a aspirațiilor de libertate și unitate națională a poporului român de cercuri largi ale opiniei publice americane.

La sfârșitul lunii iunie 1917 s-a încheiat o etapă nu numai în activitatea românilor aflați pe continentul nord american, ci și al celor din celelalte țări aliate. Ei au desfășurat în intervalul ianuarie – iunie 1917 o susținută activitate. La începutul lunii iunie 1917 a sosit în Iași primul batalion de voluntari ardeleni și bucovineni, eveniment cu deosebită semnificație moral-politică. Mulți români din Rusia, Franța, Italia, S.U.A., cereau, de asemenea, să formeze unități de voluntari. Românii din Franța și S.U.A. au colectat importante fonduri bănești, medicamente, îmbrăcăminte și alte produse. Toate acestea s-au desfășurat cu scopul continuării luptei armate pentru eliberarea teritoriilor cotate și realizarea reîntregirii naționale. Momentul declanșării acestei lupte era aproape.

---

¹⁹⁴ „America”, XII, nr. 53, din 5 iulie 1917.

¹⁹⁵ C. Botoran, o. Matichescu, *op. cit.*, p. 132, doc. 17.

¹⁹⁶ Cf. Ion Iacoș, *vasile Lucaciu și Unitatea națională a românilor 1917-1918*, în „Marmăția”, IV/1917, p.179.

DEMERSURI ALE DIPLOMAȚIEI EUROPENE DUPĂ ACORDURILE DE LA LOCARNO

drd. Mihaela-Denisia LIUȘNEA

În octombrie 1925, la Locarno¹, în Elveția, Franța, Belgia și Germania își garantau mutual frontierele, în prezența Marii Britanii (singură, fără imperiul ei colonial)² și Italiei, în calitate de martori. Astfel, pentru prima dată după terminarea a ceea ce G. Duhamel numea *aventure monstrueuse et absurde* – primul război mondial – Germania învinsă era pusă formal pe picior de egalitate cu Marile Puteri³.

La Conferință erau prezenți și reprezentanții Cehoslovaciei și Poloniei⁴, însă Gustav Stresemann⁵ le-a refuzat hotărât un acord asupra frontierelor orientale ale Germaniei⁶, acceptând doar asumarea unui angajament privind imposibilitatea modificării acestora prin recurgerea la forță.

În aceste condiții, tratatele împărțeau practic Europa în state cu frontiere garantate și state cu frontiere negarantate, determinând opinii diferite conform cărora ele ar fi constituit „*primul pas pentru stabilirea unei păci efective și în Orient*”⁷, „*biruința definitivă a metodei arbitrajului care prevedea pentru orice neînțelegere sau diferențe (...) judecata nepărtinitoare, înlăturând, astfel, primejdia măsurilor pripite*”⁸ sau din contra, tocmai pentru că lăsau pacea din Răsărit neasigurată, să fie posibil „*ca și pacea din apus să devină la un moment dat, cu totul problematică*”⁹.

Totodată, Franța devenea din putere garantă, un stat garantat, lucru care nu-l împiedica însă pe Aristide Briand¹⁰ să definească localitatea de pe malul Lacului Maggiore ca fiind „*Locul concilierii, arbitrajului și al păcii*”¹¹. De altfel, în cercurile politice s-a vorbit atunci de *spiritul de la Locarno* ce ștergea diferențele dintre statele

---

¹ Em. Bold, *Conferința de la Locarno (octombrie 1925). Premise.*, în ASU, XXIX, 1983, p. 48-56; Idem, *Conferința de la Locarno (octombrie 1925) și reflexe românești*, în „Românii în istoria universală”, I, Iași, 1986, p. 537-553.

² I. Brașoveanu, *The Locarno Conference – some notes on its proceeding and the stand of the participant Countries*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, T. VII, nr. 3/19, p. 404-405.

³ Em. Bold, I. Ciupercă, *Ascensiunea nazismului (1919-1936). Cum a fost posibil?*, Iași, 1995, p. 21.

⁴ George Clemenceau, *Grandeurs et misères d'une victoire*, Paris, 1930, p. 283.

⁵ Alan Farmer, *Marea Britanie. Politica externă și colonială (1919-1939)*, București, 1996, p. 34 și urm.; Em. Bold, *op. cit.*, p. 545 și urm..

⁶ Viorica Moisuc, *Originile și caracterul celui de-al doilea război mondial*, în SAI, XVIII, 1972, p. 38.

⁷ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, București, 1967, p. 268.

⁸ „Viitorul”, din 21 octombrie 1925.

⁹ „Adevărul”, din 20 octombrie 1925.

¹⁰ Jean Bruller Vercoss, *Aristide Briand*, Paris, 1981, *passim*.

¹¹ Alan Farmer, *op. cit.*, p. 35.

învinse şi cele învingătoare, iar Neville Chamberlain¹² anunţa emoţionant că termenul de „*aliat*” nu se folosisese la Locarno şi nu va mai fi utilizat niciodată¹³.

Marea Britanie, care urmărise diminuarea posibilităţilor Franţei de a domina Europa, lasă impresia că a reuşit din nou să stabilească un echilibru european, ce se va dovedi însă periculos, în măsura în care concilierea în Vest se realiza pe seama vecinilor răsăriteni ai Germaniei¹⁴. Deocamdată însă **restabilirea balanţei puterii**¹⁵ era privată de Austen Chamberlain ca un *triumf personal*¹⁶, în timp ce Cabinetul Conservator condus de Stanley Baldwin era „*satisfăcut de rolul activ jucat în negociere*”¹⁷. În fapt, Franţa se mulţumise cu promisiunea unei asistenţe armate engleze, în cazul în care Germania ar fi fost tentată să declanşeze un război de revanşă, dar, cum această ultimă ţară fusese dezarmată, avantajul nu era imediat¹⁸.

În consecinţă, Austen Chamberlain le putea spune ziariştilor, la încheierea Conferinţei de la Locarno, că „*am deschis o nouă eră în istoria Europei, care aduce nu numai pace pe hârtie, ci şi în sfatul guvernelor şi în inimile oamenilor. Tratatul de la Locarno va fi un dig puternic între război şi pace, mai mult decât a fost Tratatul de la Versailles*”¹⁹.

Cât despre ministerul de externe german, suplu şi realist, Gustav Stresemann, reuşise să-şi impună punctul de vedere printr-o politică ingenioasă, ce viza reintroducerea ţării sale în concernul naţiunilor. De asemenea, executând loial tratatele se gândea să negocieze ulterior o revizuire a acestora, astfel încât Germania să poată recupera Alsacia şi Lorena, cantoanele Eupen şi Malmedy, Coridorul polonez, să anexeze Austria, să obţină revizuirea planului Dawes şi a sistemului reparaţiilor, retragerea Comisie aliate de control militar, retrocedarea Saarului şi a fostelor colonii, să aibă posibilitatea să susţină comunităţile germane din afara graniţelor ei şi, nu în ultimul rând, anularea Tratatului de la Versailles.

Pentru moment, prin Tratatul de la Locarno, germanii se apărau împotriva repetării „*loviturii asupra Ruhrului*”²⁰, pentru ca în anul următor chiar Franţa să patroneze admiterea Germaniei în Societatea Naţiunilor. În plus, „*Tratatul de la Locarno*” îi garanta că nu se va recurge la „*sancţiuni teritoriale*”²¹, lăsându-i posibilitatea „*d’obtenir une revision de ses frontières méridionales ou orientales par une pression pacifique*”²².

Pentru statul german momentul părea bine ales, având în vedere faptul că, începând din 1924-1925 în relaţiile internaţionale survenise o relaxare, în condiţiile unei

¹² Em. Bold, *op. cit.*, p. 549.

¹³ Benard de Jouvenal, *Vingt années d’erreurs politiques*, Paris, 1947, p. 53 şi urm..

¹⁴ I. Ciupercă, *Locarno Oriental. Semnificaţia unui eşec (1925-1937)*, I, în AIIAI, XXIV, 1987, 2, p. 211.

¹⁵ B. De Jouvenal, *D’une guerre à l’autre*, I, De Versailles à Locarno, Paris, 1940, p. 393.

¹⁶ Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales. Les crises du XXe siècle*, I, De 1914 à 1929, Paris, 1968, p. 260.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 259.

¹⁹ „Dimineaţa”, XXI, nr. 6792, din 17 octombrie 1925.

²⁰ La 11 ianuarie 1923, în urma refuzului guvernului Wilhelm Cuno de a achita reparaţiile de război, trupele franceze şi belgiene au ocupat Ruhr-ul, centrul industrial al Germaniei, pentru a-l obliga să respecte obligaţiile financiare. În condiţiile dezavuării gestului de către Anglia şi a politicii de rezistenţă pasivă pe care o adoptă germanii, Franţa va trebui să-şi retragă trupele (31 iulie 1925).

²¹ Pierre Renouvin, *op. cit.*, p. 58.

²² *Ibidem*.

evidente ameliorări în plan economic. Cauza acestei schimbări o constituise însănătoșirea monezilor europene, iar evoluția economică făcuse ca, încet dar sigur, amintirile războiului să se estompeze, iar guvernele de stânga, ajunse la putere în Anglia²³ și Franța²⁴ să opteze în politica lor externă pentru conciliere.

Ministrul de externe francez, Aristide Briand, fusese nevoit chiar să facă singur față eșecului suferit în încercarea de a aplica clauzele Tratatului de la Versailles²⁵, fără sprijin extern. Mulți diplomați francezi înțeleseseră atunci (în 1923) că aveau nevoie de un garant al securității, care nu ar fi putut fi altcineva decât Marea Britanie, ce le refuza însă această relație. Fostul prim-ministru, Arthur James Balfour²⁶, considerase chiar că obsesia Franței privind securitatea era „*inadmisibil de ridicolă*”.

Eșecul din regiunea Ruhr avusese consecințe și asupra situației electorale a Blocului Național, care grupa forțe diferite, de la socialiști la independenți și moderați, de la persoane cu vederi de dreapta până la cele ostile regimului parlamentar, în timp ce opinia publică franceză se orientase spre stânga.

Reprezentanții Blocului Național doreau să mențină ceea ce numeau *spiritul tranșeelor* pe fondul unui suflu însă înnoitor, exprimând dorința celor care, sacrificând pentru obținerea victoriei, doreau un loc politic pe măsura sacrificiului.

În politica externă, Franța dorea hegemonia, sub pretextul securității pe Rhin, iar în ceea ce privește relațiile cu Germania, A. Brinand credea că era necesară depășirea naționalismelor pentru a se ajunge la o înțelegere *sinceră* cu democrații din Germania: „*Si nous ne sommes par disposés à faire quelquefois des concessions dont nous ne pourrions être payés que beaucoup plus tard, une nouvelle guerre franco-allemande recommencera*”²⁷.

Din iunie 1924, Franța era guvernată de cabinetul condus de Edourd Herriot, care a restabilit relațiile cu Uniunea Sovietică²⁸.

Și dacă cercurile politice franceze l-au susținut pe A. Briand, în încercarea de a angaja Germania la o *dezarmare morală* și la renunțarea la tentativele acesteia de a ajunge la un acord cu Rusia Sovietică, extrema dreaptă monarhistă a văzut în pactul de la Locarno o operă a *finanței anglo-americe*, cu scopul de a „*anestezia poporul francez*”, iar extrema stângă l-a perceput ca pe „*l'amorce d'un coalisation antisovietique*”²⁹.

Scena politică britanică, afectată de o sensibilă criză a democrației, un grup laburist cu o coloratură de stânga reușind să înlăture guvernul conservator³⁰, înregistrează dispariția aproape completă a Partidului Liberal. În condițiile sporirii prerogativelor puterii executive, pe 2 februarie 1924, noul Cabinet ajunsese să recunoască *de jure* URSS-ul, pentru ca o lună mai târziu³¹ să încheie cu acesta un Tratat

²³ I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 214, nota 33.

²⁴ Alan Farmer, *op. cit.*, p. 34.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ R. Dubreui, Y Trotigne, p. Wagret, *Histoire 1914/1939*, Paris, 1982, p. 96.

²⁸ J.B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, 1978, p. 84 și urm..

²⁹ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 259.

³⁰ Condus de Stanley Baldwin.

³¹ Guvernul laburist condus de Ramsay MacDonald încheie Tratatul comercial cu URSS-ul la 16 martie 1924.

comercial. Obligat însă să organizeze alegeri în octombrie 1924, el va pierde în favoarea conservatorilor al căror cabinet va fi condus (din noiembrie 1924) de Stanley Baldwin.

În plan extern, Marea Britanie şi-a asumat rolul de arbitru³² urmând să realizeze un echilibru al puterii pe continent, ceea ce nu însemna altceva decât menţinerea unor neînţelegeri între state vecine cu forţe aproximativ egale, o formulă mai veche, care se va dovedi neviabilă.

La rândul său, Stanley Baldwin considera că pacea nu poate fi consolidată decât prin lărgirea cadrului Societăţii Naţiunilor, ceea ce nu se putea însă realiza fără participarea activă a Germaniei la viaţa internaţională a continentului european. La fel gândea şi ministrul său de externe, Austen Chamberlain, care era convins că securitatea europeană trebuia realizată şi garantă doar cu ajutorul Germaniei, pe care ar fi dorit să o apropie de Franţa pentru a o îndepărta astfel de URSS, Tratatul de la Rapallo³³ putând constitui un motiv de îngrijorare³⁴.

În acest context, Memorandumul oficial, prin care Germania se angaja să garanteze formal *statu-quo*-ul pe Rhin³⁵, a fost primit cu interes la Paris, deşi nu se specifica nimic în legătură cu frontierele orientale ale acesteia³⁶. Opinia publică franceză a primit însă oferta venită din partea Germaniei, un stat învins în război, ca pe un act de indecenţă³⁷, în timp ce diplomaţia românească atrăgea atenţia asupra faptului că un asemenea pact „*va spori nesiguranţa Europei, împărţind-o în ţări cu graniţe garantate şi cele lăsate în voia propriilor mijloace*”³⁸. În plus, asigurările pe care le dădea Edouard Heriott Poloniei³⁹, în legătură cu împlinirea angajamentelor asumate anterior şi respectarea Tratatelor de la Versailles, nu au reuşit să risipească suspiciunile faţă de slăbiciunea de care dădea dovadă Franţa⁴⁰. De altfel, nu era prima dată când politica franceză în zona Europei centrale şi răsăritene stârnea nedumerire, dacă ar fi să amintim doar avansurile pe care le făcea Ungariei în anii 1920-1922⁴¹.

Acordurile de la Locarno, în special Tratatul de garanţie mutuală dintre Germania, Belgia, Franţa, Anglia şi Italia (Pactul renan), au avut consecinţe asupra diplomaţiei statelor din Europa răsăriteană⁴².

Dacă în Occident începea epoca *marilor iluzii*⁴³, iar Briand şi Stresemann primeau Premiul Nobel pentru pace (în 1926), Franţa patronând în acelaşi an admiterea Germaniei în Societatea Naţiunilor, în „*vasta zonă a Europei centrale şi răsăritene*

³² Em. Bold, *op. cit.*, p. 537 şi urm..

³³ Încheiat în anul 1922, între Germania şi Rusia Sovietică, tratatul avea ca obiect normalizarea relaţiilor dintre cele două state.

³⁴ Em. Bold, *op. cit.*, p. 538.

³⁵ Paul Léon, *La guerre pour la paix, 1745-1940*, Paris, 1956, p. 637.

³⁶ Jacques Droz, *histoire de l'Allemagne*, Paris, 1951, p. 56.

³⁷ J. B. Duroselle, *op. cit.*, p. 85.

³⁸ Arh. M.A.E., Fond 71, *Germania 1925*, dosar 112, f. 7.

³⁹ Pilsudski îl va numi pe Aleksander Skrzyński, ministrul de externe al Poloniei în 1925, „*clovnul de la Locarno*”; Arh. M.A.E., Fond 71, *Polonia*, vol. I, f. 297.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. 42, f. 1-2.

⁴¹ S-a vorbit chiar de planurile franceze de control şi influenţă, în timp ce surse pariziene aminteau de „*predominanţa securităţii militare a Franţei asupra tuturor celorlalte probleme economice şi etnografice*”; Henri Autruy, *La frontiere polono-romaine*, în „*La Nouvelle Revue*”, Paris, 15 april 1919, p.6.

⁴² Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 21-22.

⁴³ S-a vorbit de un *Spirit Locarno*, un *Esprit de Locarno*, un *Locarnogeist*, fiecare cu nuanţe proprii.

ocupată... de un mozaic de slabe state succesoare”⁴⁴ ale celor patru imperii dispărute ca urmare a marelui război, se vor căuta soluții pentru contrabalansarea politicii Marilor Puteri.

În fapt, punând sub semnul întrebării tratatele de pace de la Paris, compromisul de la Locarno a dat „o primă lovitură dreptului egal al națiunilor la pace și securitate în comunitatea internațională”⁴⁵. El a marcat în același timp începutul unei modificări profunde în raportul internațional de forțe în favoarea izolării unor țări (Cehoslovacia spre exemplu) și a revizuirii tratatelor de pace pe seama țărilor mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei⁴⁶.

Din punct de vedere geo-politic, geometria spațiului de care ne ocupăm variază în perioada interbelică în funcție de momentul și criteriul definirii, însă, în ansamblu ea nu s-a redus doar la un „conglomerat de națiuni mici”⁴⁷. Este interesant faptul că, geografii⁴⁸ făceau distincție între Occidentul Răsăritului și, respectiv, spațiul situat geografic între cele două Europe, văzut ca o a treia regiune a continentului. În plan politic această delimitare este relativă în funcție de perspectiva din care sunt privite țările acestei regiuni, precum și tradiția fiecăreia determinată etnic, lingvistic, confesional, cultural și, nu în ultimul rând, întregul context politico-istoric care le marchează evoluția. De altfel, în cadrul a ceea ce era considerată Europa „continentală de est”⁴⁹, apar delimitări de genul *state baltice* (al căror statut, după 1918, era considerat incert)⁵⁰, *țări balcanice*, în timp ce URSS-ul era exclus cu desăvârșire din spațiul european⁵¹.

De altfel, chiar politicienii surprindeau ambiguitatea conceptelor de *Europă centrală* (T.G. Masaryk, în 1925)⁵² și respectiv *Europă răsăriteană*⁵³. La aceasta se adaugă și poziția specială, din punct de vedere geografic al Turciei. Unele cercuri occidentale au vorbit la un moment dat de o *baecanizare a Europei* determinată de apariția în spațiul dintre Rhin, Urali și Eufrat a unei lumi noi, pe ruinele secularelor dinastii ce se prăbușiseră (Romanovii în 1917, Habsburgii și Hohenzollernii în 1918, Sultanul otoman în 1920), recunoscându-i o serie de trăsături ce confereau o anumită unitate regiunii respective. Astfel, statele naționale unitare, independente, suverane constituite în condițiile favorabile ale tratatelor de pace de la Paris (1919-1920), au adoptat, după modelul învingătorilor, regimuri democratice, cu excepția Rusiei Sovietice

⁴⁴ Arnold Toynbee, *The Realignment of Europe*, în *Survey of International Affairs*, 1939-1946, Londra, 1955, p. 16.

⁴⁵ Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 38-39, nota 4.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Tony Judt, *Redescoperirea Europei Centrale*, în *Europa centrală. Nevroze, dileme, utopii*, (coord. Adriana Babeți și Cornel Ungureanu), Iași, 1997, p. 16-17.

⁴⁸ Emmanuele de Martonne (1930, în *Geografia universală*), Jacques Ancel ș.a..

⁴⁹ Rusia se retrage, după 1917, către „ea însăși”. A. J. Toynbee consideră că Sovietele reprezentau o civilizație aparte, o „denaturare caricaturală a civilizației ruso-ortodoxe, continuatoare a civilizației slavo-bizantine”, pentru care, ceilalți slavi străini de ortodoxie sunt alogeni.

⁵⁰ Michel Foucher, *Fragmente de Europa: Unificări și fracturi*, în *Europa Centrală...*, p. 98.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Conform *Memoriilor sale*.

⁵³ Delimitările dintre cele două regiuni ale continentului sunt relative, fiind condiționate de o serie de factori, astfel încât unele țări sunt considerate când părți integrante ale Europei Centrale, când ale Europei Răsăritene.

aflată, după 1918, în plin haos şi cu un viitor incert⁵⁴. Exista, de asemenea, o comuniune de destin, în măsura în care toate aceste state se confruntau cu încercările Marilor Puteri de a umple vidul lăsat prin dispariţia vechilor imperii şi, mai cu seamă, a Imperiului Austro-Ungar, în condiţiile în care mulţi diplomaţi occidentali vedeau în dominaţia saxonă o soluţie pentru limitarea presiunii sovietice⁵⁵. În plus, frontierele acestor state naţionale nu corespundeau teritoriului revendicat de *imaginarul naţional*, ceea ce explică criza cvasipermanentă de identitate naţională, cu care se confruntau acestea, pe fondul unui arhaism al structurilor economice şi sociale, asociat cu lipsa unei culturi politice moderne⁵⁶.

Ceea ce dovedeşte însă aceste state este statutul pe care l-au avut la Conferinţa de pace de la Paris⁵⁷, care le va determina să respecte sau dimpotrivă, să conteste Tratatul de pace. În consecinţă, Ungaria de exemplu, ce îşi propusese să refacă regatul medieval al lui Ştefan, promova o politică revizionistă şi se orientase, după 1923, spre Italia şi Germania. Bulgaria, la rândul ei, nemulţumită de prevederile Tratatului de la Neuilly (27 noiembrie 1919), prin care pierdea ieşirea la Marea Egee, în condiţiile în care Turcia occidentală intra în componenţa Greciei, iar graniţa cu România era stabilită pe traseul existent la 1 august 1916⁵⁸, va întreţine relaţii tensionate cu vecinii. În aceeaşi ordine de idei, agitaţiile antiugoslave din Bulgaria, conduse de Organizaţia Revoluţionară macedoneană Internaţională (IRMO) nelinişteau profund guvernul iugoslav⁵⁹, deoarece se ştia că liderii acesteia urmăreau să readucă în teritoriu bulgar Macedonia, cedată în 1913 Greciei şi Iugoslaviei.

În 1912, informaţiile privind contactele secrete iniţiate de cabinetul condus de Stambolinski cu Turcia kemalistă şi cu Rusia Sovietică determinaseră răcirea relaţiilor cu Marile Puteri. Însă această stare, de fapt, nu împiedica primirea Bulgariei în Societatea naţiunilor, fiind şi primul stat învins în război care devenea astfel membru al acestui organism internaţional, ca urmare, poate, şi a curentului de opinie favorabil, pe care a reuşit să-l creeze în Anglia, Franţa şi Statele Unite ale Americii, încă din 1919, când propune reconstituirea, sub coroana lui Iosif de Habsburg, a „*Monarhiei maghiaro-austro-germane*”⁶⁰. Istoricul Pierre Renouvin, care sublinia existenţa unei *Europe danubiene* (Ungaria, Cehoslovacia, Iugoslavia şi România) şi a unei *Europe balcanice* (Turcia, Bulgaria, Albania şi Grecia)⁶¹, consideră că teama faţă de această posibilitate (a restaurării monarhiei) le vor determina pe Cehoslovacia, Iugoslavia şi România să pună bazele Micii Înţelegeri⁶².

⁵⁴ S-a vorbit în epocă de necesitatea unui „*cordon sanitar*”, ce ar fi trebuit să excludă posibilitatea contaminării naţiunilor europene cu „*virusul bolşevic*”.

⁵⁵ „Utopie anacronică”, termenul introdus de Friedrich Naumann, în 1915, de *Mitteleuropa* (Europa de Mijloc), rămâne marcat de ideologia pangermanistă care, în 1938, va conduce la *Anschluss*-ul Austriei. De asemenea, el va inspira teoria spaţiului vital şi de expansiunea naturală spre răsărit a Germaniei.

⁵⁶ Pe acest fond prielnic apar şi se dezvoltă naţionalismele.

⁵⁷ De state învinse sau învingătoare.

⁵⁸ Conflictul pe plan diplomatic între Bulgaria, nemulţumită de pierderea ieşirii la Marea Egee (Tratatul de pace de la Neuilly, 27 nov. 1919), şi Grecia nu va putea fi aplanat, deşi aceasta din urmă oferă părţi bulgare Salonicul (este refuzată).

⁵⁹ Constantin Iordan, *De l'histoire des relations roumano-bulgares: Aleksander Stamboliiski à Bucarest*, în AIIAI, XXII, 1985, 1, p. 109.

⁶⁰ Zorin Zamfir, Jean Banciu, *Primul război mondial*, Bucureşti, 1995, p. 404.

⁶¹ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 281.

⁶² *Ibidem*.

În ceea ce privește situația Turciei, aceasta se schimbase după anularea Tratatului de la Sévres de prevederile celui încheiat la Laussane⁶³, care punea în evidență conflictul de tendințe și interese franco-engleze, dând astfel speranțe revizioniste țărilor învinse în primul război mondial.

Un alt factor de neliniște în Răsăritul Europei era eșecul politicii „*cordonului sanitar*” ce ar fi trebuit să îndepărteze pericolul bolșevismului de Europa și să înlăture și posibilitatea unui acord germano-sovietic. P. Renouvin precizează că acest eșec se explică prin creșterea naționalismelor în statele din această regiune a continentului⁶⁴. Există însă și o altă explicație care pare mai aproape de adevăr, aceea că, pe măsură ce Uniunea Sovietică reușea să se impună, dobândind calitățile unui partener economic, Marile Puteri făceau abstracție de caracterul specific al orânduiri care-i dicta principiile politice. Reluarea relațiilor comerciale echivala cu o recunoaștere *de facto* a URSS-ului⁶⁵ și reprezenta premisa recunoașterii *de jure*. Dar după încheierea Acordurilor de la Locarno, în octombrie 1925, guvernul german părea să fi renunțat la politica de la Rapallo, acceptând să facă parte dintr-un „*Front comun*” al Puterilor Occidentale, astfel că presa rusă își informa publicul în legătură cu existența unei „*mașini de război*” împotriva Rusiei⁶⁶. Mai mult Franța și Marea Britanie păreau să confirme această neîncredere (Franța semna, în iunie 1926, un tratat cu România, ce ignora revendicările Rusiei asupra Basarabiei, în timp ce Cabinetul britanic decidea ruperea relațiilor diplomatice datorită încurajării și ajutorului financiar pe care Internaționala Comunistă le acordase marii greve a minerilor englezi)⁶⁷.

Diplomația britanică era suspectată și de încercarea de a apropia, poate chiar de a susține, o coaliție între Polonia și Statele Baltice⁶⁸.

Revenind la relațiile dintre Germania și Rusia Sovietică, chiar dacă Pactul Renan nu avea implicații directe asupra acestora, ele „*vor fi modificate fundamental și pentru totdeauna*” întrucât partea rusă îl vor privi ca pe o dovadă a orientării politicii germane spre Apus, cu repercusiuni și asupra relațiilor economice dintre cele două state⁶⁹.

„*Lucrul cel mai îngrozitor, însă, își însemna ambasadorul german la Moscova, Brockdorff-Raantzau, este că noi (...) vom pierde din mână atu-ul pe care l-am avut la Rapallo față de aliați, prin aceea că am putut să afirmăm posibilitatea unei conlucrări strânse cu Rusia, chiar și până la eventualitatea conlucrării pe plan militar*”⁷⁰, ceea ce echivala cu lipsirea „*de cel mai important mijloc de presiune*” prin care Germania și-ar fi putut asigura autoritatea în planul politicii internaționale⁷¹.

Pentru a satisface acest neajuns, Germania va lupta și va obține o interpretare restrictivă a obligațiilor față de Societatea Națiunilor din articolul 16, iar la 24 aprilie 1926 va semna un tratat germano-rus prin care se angaja să rămână neutră în cazul în

⁶³ La 24 iulie 1923, după victoria turcilor de la Smyrna, Turcia obține Thracia Orientală, Ionia întreagă, Armenia și Kurdistanul.

⁶⁴ P. renouvin, *op. cit.*.

⁶⁵ Constituit în 1924, URSS-ul este recunoscut în același an de Anglia și Franța.

⁶⁶ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 275.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*; „Revista de Itsorie”, nr. 9, 1985, p. 889, nota 60.

⁷¹ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 221-222.

care URSS-ul ar deveni obiectul unei agresiuni din partea unei terţe puteri⁷². În plus, promitea să nu adere la nici o coaliţie ce ar avea un caracter antirusesc cu scopul de a o boicota economic sau financiar⁷³. Astfel, guvernul german refuza să opteze între Est şi Vest, politica rusă promovată de Stresemann constituindu-se într-un mijloc de presiune asupra Franţei şi a Marii Britanii⁷⁴.

Interesant este faptul că în decembrie 1926 şi în martie 1927 social-democraţii germani citau în Reichstag „*fapte concrete ce confirmau existenţa unei colaborări germano-sovietice în domeniu fabricării armamentului*”⁷⁵. Între 1927-1928, 29% din comerţul exterior al URSS-ului îl va reprezenta schimbul cu Germania, iar volumul acestuia va creşte rapid între 1929-1930, pe baza creditelor acordate industriişilor germani de către bănci, acestea primind la rândul lor o garanţie din partea guvernului⁷⁶.

Între cele două state, Germania şi URSS-ul, a evoluat Polonia, care a încercat să menţină echidistanţa faţă de fiecare dintre cele două, asigurându-şi în acelaşi timp sprijinul Franţei, în calitate de mare putere garantă. Neîncrederea faţă de politica orientală a acesteia din urmă, mai ales după încheierea Acordurilor de la Locarno, îi vor determina însă pe polonezi să caute alte soluţii.

La Locarno, Polonia, alături de Cehoslovacia, a constituit obiect de discuţie, iar intervenţia lor în textul Pactului de garanţii, deşi acceptată de Franţa, a fost respinsă de Germania⁷⁷. De altfel, indirect, au fost implicate atât România cât şi Iugoslavia⁷⁸, în condiţiile în care, la jumătatea anului 1924, se înregistra o tensionare a relaţiilor celei dintâi cu ţările Micii Înţelegeri. Practic, încă de la sfârşitul anului 1923 şi începutul anului următor, relaţiile româno-iugoslave „*nu erau dintre cele mai bune*”⁷⁹, iar după eşecul tratativelor româno-ruse de la Viena⁸⁰, Londra observa că Cehoslovacia şi Iugoslavia erau „*dispuşe mai puţin ca oricând să sprijine România într-un eventual conflict cu URSS-ul*”⁸¹. Chiar presa ţărilor vecine sublinia, în mod constant, izolarea României⁸², în timp ce, în acelaşi an, erau considerate puncte *fierbinţi* Finlanda, Polonia (Prusia Orientală, Silezia, Vilnius)⁸³, Cehoslovacia⁸⁴, Austria, Basarabia⁸⁵, Transilvania⁸⁶, Macedonia⁸⁷, Grecia⁸⁸, Turcia, Tracia ş.a..

⁷² *Ibidem*, p. 276.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 277.

⁷⁷ Em. Bold, *op. cit.*, p. 550.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ I. Ciupercă, *Opoziţie şi putere în România anilor 1922-1928*, Iaşi, p. 1994, p. 126.

⁸⁰ *Ibidem*; din 2 aprilie, în condiţiile în care Rusia cerea plebiscit în Basarabia, ceea ce va determina o orientare a României spre Franţa.

⁸¹ *Ibidem*, p. 128.

⁸² Arh. M.A.E., Fond 71, 1920-1944, *România, Politica internă, 1920-1924*, vol. 342, f. 176.

⁸³ Henryk Bulhac, *La Pologne à la défense de la paix contre le danger d'une guerre*, în RRH, XXXV, 1996, 3-4, p. 178.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 179.

⁸⁵ I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 125.

⁸⁶ N. Iorga, *Memorii*, III, p. 137, *apud* Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Bucureşti, 1997, p. 62-63.

⁸⁷ Macedonia fusese împărţită în 1913, între Grecia şi Iugoslavia, însă în Bulgaria activa, în perioada interbelică, o Organizaţie Revoluţionară Macedoneană Internaţională, a cărui obiectiv era reîncorporarea acestei regiuni în statul bulgar. Organizaţia a avut un caracter terorist.

⁸⁸ Divergenţele privind problema ieşirii la Marea Egee nu au fost rezolvate cu toată disponibilitatea grecilor.

Mai mult, dacă în Occident persista încă *teama de Roșii, în Răsărit*, Rusia sovietică fusese nevoită să recunoască independența Finlandei și a celor trei state baltice (Estonia, Letonia și Lituania), nerămânându-i nici o fereastră spre Marea Baltică, și să cedeze *de facto* Basarabia⁸⁹.

În legătură cu aceasta din urmă, publicația *Neue Presussische Kreuzzeitung*, în numărul din 15 iulie 1924⁹⁰, punea la dispoziția cititorilor săi un interesant articol, în care se arăta că „*Centrul de gravitate al Europei Sud-estice a trecut de la Paris la Roma*” și că „*întreaga piatră unghiulară a politicii italiene în această parte a Europei este cestiunea Basarabiei. În această cestiune România, negăsind sprijin nici la Praga și nici la Belgrad s-a simțit izolată, tare numai pe alianța ei cu Polonia și de aceea a încercat o apropiere de Ungaria, chiar în schimbul unor rectificări de frontieră, și o înțelegere cu Bulgaria și cu Turcia. Dezbinarea în Mica Înțelegere a fost deci produsă de cestiunea Basarabiei...*”⁹¹. După întrevederile de la Praga, din timpul Conferinței Miciei Înțelegeri, din 11 iunie 1924, însă „*blocul pare într-adevăr să se fi încheiat din nou*”⁹², Mica Înțelegere rămânând „*ca și înainte un factor de care Germania trebuia să conteze, căci toate statele care o formează sunt o punte spre Răsărit, ceea ce prezintă pentru dezvoltarea economiei germane un interes de prim ordin*”⁹³.

Pe de altă parte, percepția pericolului german exista nu doar în Polonia, ci și în Cehoslovacia, fiind bazată pe lungimea frontierelor cu Germania, numărul relativ mare de vorbitori de limbă germană și, nu în ultimul, de valoarea schimburilor comerciale cu republica de la Weimar⁹⁴. Astfel, Thomas Garrigue Masaryk⁹⁵ afirma într-un interviu⁹⁶ că: „*Germania învinsă rămâne totuși un stat formidabil care își va relua, fatalmente, într-o zi mersul să spre răsărit, iar deviza **Berlin-Bagdad** este un program amânat dar nu părăsit*”.

Acordurile de la Locarno au zdruncinat ideea securității generale, prin limitarea la anumite regiuni, iar presa cehoslovacă informându-și cititorii în legătură cu desfășurarea conferinței Miciei Înțelegeri de la Timișoara (9-11 mai 1929), sublinia faptul că „*în ceea ce privește chestiunea Locarno*” – cea mai mare piedică „*o formează tocmai Ungaria, precum și curentul existent, și care crește din zi în zi pentru unirea Austriei cu Germania. În ceea ce privește Locarnul, pentru Europa Centrală, trebuie înainte de toate să ne dăm seama de piedicile care se pun în cale. Mica Înțelegere nu pune nici o piedică. Locarnul din Europa centrală poate fi înfăptuit numai pe baza stării juridice actuale. Cea mai mare piedică este bineînțeles, situația politică mereu nesigură a Ungariei*”⁹⁷.

Pentru aceeași perioadă se impune observația potrivit căreia politica externă britanică își alesese ca limită estică Rhinul, în timp ce în cercurile diplomatice se vorbea

⁸⁹ I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 126-127.

⁹⁰ Arh. M.A.E., Fond *Dosare Speciale*, 1924, vol. 5, *Conferința Miciei Înțelegeri de la Praga, 11 iunie 1924*, adresa nr. 1895/2 din 16 iulie 1924, pentru I. G. Duca de la Legația Regală a României din Berlin, p. 249.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ I. Ciupercă, *Locarno oriental. Semnificația unui eșec*, p. 219.

⁹⁵ Interviul acordat ziarului „*Tribuna*” din Roma.

⁹⁶ În data de 14 mai 1924; Arh. M.A.E., Fond C. 114, dosar 42, raportul 1102/C din 24 mai 1924, de la Legația din Praga, semnat Hiot.

⁹⁷ Idem, Fond. 71.

de propunerea pe care italienii o făceau Greciei, Iugoslaviei, României şi Bulgariei, de a se asocia cu o putere capabilă să le ofere garanţii⁹⁸.

Perspectiva încheierii unor acorduri între Franţa şi Germania însă, determina ţările membre ale Micii Înţelegeri să ia atitudine, depăşind divergenţele, în vederea întăririi *statu-quo*-ului teritorial. Astfel, în timpul Conferinţei Micii Înţelegeri de la Bucureşti, 8-12 mai 1925, Beneş, Nincić, Duca şi Ion I.C. Brătianu au încercat o apropiere de Polonia şi de Grecia⁹⁹, căutând mijloace paşnice pentru a aplana incidentul cu Ungaria¹⁰⁰. Faţă de Austria doreau să găsească soluţii pentru a continua politica iniţiată de Societatea Naţiunilor privind asanarea financiară a economiei acestui stat¹⁰¹.

Referitor la planul italian, ţările din Răsăritul Europei şi-au exprimat dorinţa de a evita amestecul Marilor Puteri, chiar dacă se recunoştea că „*pacea organizată în Occident este, fie că o vrem sau nu, primul pas în stabilirea unei păci în Orient*”¹⁰². De altfel, după încheierea Acordurilor de la Locarno, România propunea ca Mica Înţelegeri se încheie un „*pact analog celui semnat de statele apusene cu Germania*”, cu Ungaria¹⁰³, idee acceptată de Eduard Beneş, care vedea un *Locarno central-european* bazat pe un pact de garanţie combinat cu tratatele de arbitraj, excluzând participarea oricărei mari puteri, mai cu seamă a Italiei¹⁰⁴. În continuare, propunea să se solicite o „*garanţie morală colectivă*” Angliei, Franţei şi Italiei, fără ca aceasta să fie însă obligatorie, iar cu Austria sugera posibilitatea încheierii unui pact deosebit spre a evita o eventuală aderare la acest pact, urmând să se ia măsuri pentru a împiedica Anschluss-ul¹⁰⁵.

Ziarul CESKE SLOVO sublinia, în numărul din 11 mai 1926, în articolul intitulat *După Conferinţa de la Timişoara*¹⁰⁶, ideea conform căreia chestiunea balcanică „*interesează mai ales pe diplomaţii Europei Occidentale; căci consolidarea păcii în Balcani formează interesul primordial al Puterilor Occidentale*”¹⁰⁷. Cu toate acestea însă această chestiune păşeşte încet înaintea cu toate că Iugoslavia a declarat de mai multe ori, că în principiu acceptă ideea unui *tratad de garanţie între statele balcanice*. Aici e vorba mai ales de Grecia şi Iugoslavia”¹⁰⁸.

Relaţiile României cu Germania au fost reluate în octombrie 1920, iar la 14 aprilie 1921, ministrul român de externe, Take Ionescu, cerea Legaţiei române de la Berlin să întreţină relaţii normale, căci nu existau diferende politice şi nici financiare exceptând unele despăgubiri, legate de ocupaţia din perioada 1916-1918¹⁰⁹.

La 22 august 1923, noul cancelar, Gustav Stresemann, îl primea pe ministrul român la Berlin şi-i promitea că va examina îndeaproape doleanţele României în vederea

⁹⁸ Idem, *Fond Mica Înţelegeri*, dosar 16, raport din august 1925 (fără dată), de la legaţia din Paris, semnat Ciotori.

⁹⁹ *Ibidem*, dosar 5, *Conferinţa Micii Înţelegeri*, Bucureşti, 8-12 mai 1925.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 207.

¹⁰³ Arh. M.A.E., Fond 71, *Mica Înţelegeri*, dosar 16, telegrama 239275 noiembrie 1925, de la Legaţia din Praga, semnată Filodor şi adresată către Externe Bucureşti.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, vol. 6, An. 1925-1926, *Presa cehoslovacă asupra Conferinţei Micii Înţelegeri de la Timişoara*, f.161.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 162.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 163.

¹⁰⁹ N. Ciachir, *Marile Puteri şi România (1856-1947)*, Bucureşti, 1996, p. 215.

soluționării lor, exprimându-și totodată simpatia față de țara noastră¹¹⁰ (5 octombrie 1923). De altfel, la sfârșitul anului 1925, deputatul în Reichstag, von Lindeiner-Wildenau, pleda la Universitatea din Berlin pentru relații amicale, mai ales pentru „*cei aproape un milion de germani care trăiau în România*”¹¹¹.

În anul 1927, Ministrul de Externe german declara că România este „*statul din Orientul Europei cu care Germania ține să ajungă cât mai curând la relații excelente*”¹¹².

Cu toate acestea, România, conștientă de faptul că tratatele de la Locarno reprezentau o primă mare lovitură dată dreptului egal al națiunilor la pace și securitate în concernul european¹¹³ și primul act al izolării unui aliat al său – Cehoslovacia¹¹⁴ – va face demersuri, alături de acesta, pentru atragerea Ungariei¹¹⁵ și implicarea ei în planul conceput de E. Beneș, ce era foarte asemănător, de altfel, cu ideile exprimate de I. G. Duca.

Aceste eforturi erau surprinse și de presa cehoslovacă, în mai 1926, care amintea cititorilor săi că „*Este caracteristic că Ungaria n-a putut până în ziua de azi să pună baza unor relațiuni normale cu vecinii săi cei mai apropiați. Condiția pentru realizarea unei păci durabile ar fi ca Ungaria să accepte în sfârșit, orientația pe care a dat-o politicei Europene, ideea Societății Națiunilor*”¹¹⁶. „*Europa Centrală* – continuă autorul articolului – are nevoie negreșit de Locarnul ei. Însă greutățile sale nu sunt mai mici decât acelea care au trebuit să fie precizate la încheierea Pactului de la Rhin. Dacă această idee se va înfăptui atunci vom putea să apreciem pe deplin munca depusă de Mica Înțelegere pentru pacificarea Europei Centrale”¹¹⁷.

După încheierea Tratatului de garanții, Marea Britanie va încerca, încă din 1 noiembrie 1925, să diminueze semnificația pe care o căpătase acesta, prin intermediul unui memorandum adresat Greciei, Bulgariei și Iugoslaviei, cărora li se cerea să creeze un *Locarno balcanic*, pe calea unor tratate regionale de garanții, însă planul va eșua datorită dimensiunilor existente între cele trei state¹¹⁸. În esență, propunerea britanică este interesantă, în măsura în care sugera necesitatea recurgerii la arbitrajul obligatoriu și la un pact de garanție în cadrul Societății Națiunilor, fiind inspirată de ministrul de externe grec, Rentis. Aceasta subliniașe faptul că „*arbitrajul avea ca premisă indispensabilă respectul tratatelor în vigoare, al integrității teritoriale și al suveranității naționale a statelor legate prin tratatele în chestiune*”¹¹⁹.

În februarie 1926, Turcia făcea cunoscut propriul plan pe care l-ar fi dorit o replică eficientă Acordurilor de la Locarno, revenind la lozinca din timpul războaielor balcanice,

¹¹⁰ Arh. M.A.E., Fond Conferința de Pace, 1946, vol. 133.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ V. Moisuc, *Originea și caracterul celui de-al doilea război mondial*, în SAI, XVIII, 1972, București, p.38.

¹¹⁴ *Ibidem*, nota 4.

¹¹⁵ Eliza Campus, *op. cit.*, p. 91-92.

¹¹⁶ Arh. M.A.E., Fond 71, *Mica Înțelegere*, vol. 6, An. 1925-1926, f. 162.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei 1920-1938. Momente și semnificații*, București, 1979, p. 147.

¹¹⁹ Eliza Campus, *State mici și mijlocii din centrul și Sud-Estul Europei. Prima jumătate a secolului al XX-lea*, București, 1988, p. 143.

„*Balkanii ai balcanicilor*”¹²⁰. Proiectul a fost prezentat mai întâi României, prin ministrul turc la Bucureşti, Hassein Raghib-bei, şi se baza pe următoarele idei: un eventual pact trebuia să fie semnat de toate cele şase ţări balcanice, excluzându-se hegemonia oricui, în condiţiile în care acesta nu era îndreptat împotriva unui stat anume, iar iniţiativa urma să o ia Iugoslavia, având în vedere multitudinea problemelor cu care se confrunta în relaţiile cu vecinii săi¹²¹.

De asemenea, negocierile erau condiţionate de soluţionarea tuturor litigiilor interbalcanice¹²². Agreat de cercurile politice româneşti, planul turc a constituit un subiect de discuţii în cadrul Conferinţei de la Timişoara a Miciei Înţelegeri, din 10 februarie 1926, unde s-a ajuns la concluzia că era necesar un climat politic prielnic pentru asigurarea păcii în Balcani¹²³.

I. G. Duca afirma cu această că „*Politica noastră externă rămâne aceeaşi. Continuăm a urma neclintit o politică de pace, care (...) nu e dictată de vreo ideologie teoretică, ci de o nevoie practică şi imperioasă a existenţei noastre naţionale*”¹²⁴.

În continuare, ministrul Afacerilor Externe român declara: „*Sunt un partizan călduros şi neclintit al ideii pactului balcanic. Cred că Statele balcanice au tot interesul de a-şi da frăţeşte mâna şi de a-şi apăra, printr-o acţiune comună şi solidară, interesele lor în această parte a lumii. Orice politică de neînţelegeri între statele balcanice nu poate fi decât în folosul altor state*”¹²⁵.

În acest context, s-a încercat rezolvarea divergenţelor cu Bulgaria, căreia însă Societatea Naţiunilor i-a refuzat împrumutul solicitat¹²⁶, fără ca Marile Puteri să considere necesar să se consulte în prealabil cu România şi Iugoslavia, cărora aceasta trebuia să le plătească reparaţii de război.

În acelaşi timp, ţările Miciei Înţelegeri au adresat, de la Timişoara, un memoriu Marii Britanii, Franţei şi Italiei, prin care anunţau că „*erau gata de a încheia cu Ungaria un pact de garanţie reciprocă, analog Pactului Renan*”¹²⁷. Planul a eşuat însă, în faţa atitudinii Ungariei şi a politicii conciliatoare a Angliei şi Franţei ce nu s-a schimbat nici după scandalul provocat de falsificarea monedelor Marilor Puteri¹²⁸.

La această stare de lucruri se va adăuga reluarea acţiunilor italiene de izolare a Iugoslaviei, iniţiate în noiembrie 1925, când Italia semnase un tratat cu Albania, ele având ca obiect, în aprilie 1927, încheierea unui tratat de amicitie cu Ungaria¹²⁹, după desfiinţarea Comisiei Interaliatate şi de Control militar a Ligii Naţiunilor (1 aprilie 1927) din această ţară, ca urmare a hotărârii luate la Conferinţa ambasadorilor de la Paris¹³⁰.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 144, nota 29.

¹²¹ *Ibidem*, p. 145.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Idem*, *Mica Înţelegere*, p. 94.

¹²⁴ Arh. M.A.E., Fond 71, *Dosare Speciale*, 1926, vol. 6, *Conferinţa Miciei Înţelegeri de la Timişoara – 10 februarie 1926*, p. 251.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ Eliza Campus, *Înţelegerea Balcanică*, Bucureşti, 1972, p. 34-36.

¹²⁷ *Idem*, *State mici şi mijlocii...*, p. 141.

¹²⁸ Arh. M.A.E., Fond *Mica Înţelegere*, dosar 5, *Conferinţa Miciei Înţelegeri, Bled, 17-18 iunie 1926*; Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României, 1919-1940*, Bucureşti, 1991, p. 246.

¹²⁹ Tratatul comercial a fost semnat pe data de 5 septembrie 1926, iar Pactul de la Tirana pe 27 noiembrie 1926.

¹³⁰ I. Agrigoroaie, *Rolul şi locul României în relaţiile internaţionale din perioada interbelică*, în *România în istoria universală*, I; p. 504.

De altfel, anul 1927 a însemnat începutul unei noi etape în politica externă a Ungariei horthyste, tratatul cu Italia fiind considerat un succes pentru guvernul Bethlen, care reușise astfel să reducă dimensiunile izolării țării sale¹³¹.

Având în vedere această situație, care determina o încordare în această zonă a continentului, ministrul de externe al Turciei, tevfik Rüstü Aras, propunea încheierea Pactului Balcanic doare între Grecia, Iugoslavia, România și țara sa, considerând că, mai târziu, ar putea să adere și Bulgaria¹³². Optimismul pusese stăpânire peste cei care încercau să găsească soluții în vederea rezolvării problemelor interbalcanice, căci se credea că litigiile greco-iugoslave, greco-bulgare, turco-grecești și nemulțumirile Bulgariei se vor rezolva. Practic, Grecia și Iugoslavia discutaseră îndelung asupra statutului de „*porto-franco*” a Salonicului, care trebuie să permită traficul comercial iugoslav (în tranzit) pe teritoriu grec fără taxe vamale¹³³. Bulgaria era nemulțumită de prevederile Tratatului de la Neuilly, care lăsase printre altele populația bulgară din Macedonia sub dominația sârbă ceea ce determinase lupte între naționalități și Biserică¹³⁴. Astfel, Bulgaria devine terenul cel mai favorabil pentru diplomația italiană.

Totuși „*Ideea își face ea singură calea...*” declara I. G. Duca, continuând: „*Vom înainta, poate, cu încetineală, dar vom păși înainte negreșit*”¹³⁵. Și într-adevăr, un pas înainte fusese făcut prin aprobarea planului turc de către Mihalacopoulos, ministrul de externe grec, care insista asupra principiului egalității dintre statele ce urmau să încheie Pactul, deoarece „*viața pașnică, raporturile economice, ca și dezvoltarea acestor raporturi presupun o egalitate completă și nu o situație de vasal pentru unul dintre statele contractante*”¹³⁶. De altfel, prin intermediul presei, ideea unui *Locarno balcanic* cucerise opinia publică, atât timp cât acesta ar fi însemnat nu doar garantarea integrității teritoriale a statelor, rezolvarea divergențelor, noi posibilități de dezvoltare economică pe baza unei reale înlăturări a amestecului marilor puteri, ci mai ales instaurarea unui nou model de conviețuire pașnică între națiunile și statele din regiune.

Aceste concepte modificau profund sensul „*Spiritului de la Locarno*” ce însemna, în epocă, eliminarea treptată a distincției dintre învinși și învingători. Ele aveau în vedere interrelații mult mai complexe decât cele presupuse de alianță defensivă, propusă de Take Ionescu, în august 1920, în încercarea de a contura un plan de securitate de la Marea Baltică la Marea Egee¹³⁷.

Încununarea acestor demersuri a reprezentat-o constituirea unei alianțe politico-militare defensive antirevizioniste între Turcia, Grecia, România și Iugoslavia, *Înțelegerea Balcanică*¹³⁸. Grupare a statelor învingătoare în primul război mondial sau asimilate acestui statut (Turcia), aceasta era deschisă țărilor învinse, cu condiția respectării frontierelor stabilite prin Sistemul de la Versailles.

¹³¹ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy (1919-1947)*, Budapesta, 1979, p. 84; *apud*, I. Calafeteanu, *Considerații privind politica externă a regimului horthyst (1920-1936)*, în R.I., I, 1990, p. 889.

¹³² Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 95.

¹³³ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 287.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ Arh. M.A.E., Fond *Dosare Speciale* 1926, vol. 6, f. 251.

¹³⁶ Idem, Fond, *Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică*, dosar 11, raport 1763/3 august 1927, de la Legația din Atena, semnat Brabețeanu.

¹³⁷ Elisa Campus, *Ideea federală în perioada interbelică*, București, 1993, p. 42-43.

¹³⁸ Pactul Înțelegerii Balcanice a fost semnat la Atena, pe data de 9 februarie 1934.

În fapt, după încercarea de directorat în patru (inițiată de B. Mussolini, în martie 1933), Polonia, care aspira și ea la statutul de mare putere, mai ales după instaurarea, la 12 mai 1926, a unui regim autoritar sub conducerea lui Joseph Pilsudski, a trebuit să își reorienteze politica externă. Astfel, la 24 ianuarie 1934, ea semnează un Acord de neagresiune cu Germania, care va deveni un element important cu consecințe negative însă, contribuind la eșecul unui *Locarno Oriental* (proiect propus de această dată de Franța¹³⁹), în măsura în care acest acord lovea în sistemul de alianțe orientale al acestei țări¹⁴⁰.

Opțiunea Poloniei are însă o justificare legată de neîncrederea în promisiunile Franței, mai ales după Locarno, când Germania căutase să obțină sprijinul acesteia din urmă în acțiunea de revizuire a frontierelor orientale (în timpul întrevederii Briand Stresemann de la Thoiry, din 17 septembrie 1926) în schimbul participării guvernului german la redresarea francului francez¹⁴¹. În plus, diplomația poloneză nu putea să lase să-i scape observații de genul: „*frontiera germano-polonă este inacceptabilă pentru germani și nu putea fi vorba de un Locarno Oriental care să împiedice revizuirea acestei frontiere*”¹⁴².

Este interesantă și schimbarea ce se produce în politica internațională în legătură cu inițiativa lui Louis Barthou, în 1934, având în vedere faptul că, din „*cleștele*” care ar fi trebuit să fie *Locarno Oriental*, împotriva vechiului ei inamic, a rezultat o Germanie revigorată, care la doar doi ani, (7 martie 1936) ocupa zona renană¹⁴³ și în curs de fortificare între Bâle și Clèves, începând cu 1937.

În același an, prim ministrul său de externe, Zvon Delbos, Franța încerca, pentru ultima dată, realizarea unui *Locarno Oriental*, în cadrul căruia inițiativa trebuia să o ia Polonia, Cehoslovacia, Italia, Marea Britanie și URSS-ul, însă și acest plan eșuează, iar după acțiunea germană din 7 martie 1936 se constată o retragere a țărilor din Răsăritul Europei spre neutralitate¹⁴⁴.

După dispariția Cehoslovaciei și Poloniei (1938) și în condițiile prezenței Germaniei și URSS-ului pe flancul nordic al Europei Răsăritene (1939), diplomația românească face demersuri în vederea unei automatizări a Balcanilor sub forma „*unui bloc balcanic al neutrilor*”, pentru care alianța cu Italia era privită ca o contrapondere la „*marșul germano-sovietic*” spre această regiune. Motivul real era însă de îngrijorare, în spațiul amintit, era atitudinea Ungariei, care refuza hotărât propunerile României de a semna un pact de neagresiune, deși Iugoslavia, și mai ales Marea Britanie, o sfătuiseră să accepte¹⁴⁵. Acest refuz demonstra clar că Ungaria, în ciuda asigurării conducătorilor săi

¹³⁹ I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 209.

¹⁴⁰ Sistemul francez de alianțe orientale a fost inițiat încă din 1921, 19 februarie, prin acordul politic semnat cu Polonia, într-un moment în care, epuizată de război, nu se putea baza pe Liga Națiunilor pentru a-și domina sentimentul de insecuritate.

¹⁴¹ Raymond Poincaré (23 iulie 1926-27 iulie 1929) reușește să redreseze francul francez și să echilibreze astfel bugetul fără ajutor din afară.

¹⁴² Afirmația a fost făcută de Gustav Stresemann, cf. Georges Castellan, *L'Allemagne de Weimar 1918-1933*, Paris, 1969, p. 342, *apud* I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 211.

¹⁴³ În aceste condiții, un posibil ajutor francez aliaților săi orientali (Polonia și Cehoslovacia) să fie imposibil.

¹⁴⁴ I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 211.

¹⁴⁵ Eliza Campus, *State mici și mijlocii...*, p. 275, nota 14.

politici, nu dorea să rămână neutră în cazul unui război¹⁴⁶, iar această poziție dovedea că aceasta nu renunța la revizionismul promovat în perioada anterioară.

În concluzie, consecințele acordurilor de la Locarno asupra spațiului Europei Răsăritene prezintă ipostaze interesante, pe fondul însă a unei erodări progresive a sentimentului de securitate, exprimată în numeroasele demersuri pentru realizarea unor planuri mai mult sau mai puțin viabile, cărora le lipsește însă acceptarea de către Germania a frontierelor sale orientale. Nevoia acestei acceptări se regăsește în insuficiența unei „uniri” între vecinii Germaniei, care ar fi condus la constituirea unei forțe ce ar fi avut șanse să o contrabalanseze pe cea germană. La această stare de fapt se adaugă slăbiciunea Franței în politica sa orientală¹⁴⁷, pe fondul dezinteresului britanic, care nu a avut o strategie politică pentru această zonă¹⁴⁸, tensionată datorită politicii Germaniei și Ungariei de revizuire a tratatelor (fie sub forma unei *Mitteleuropa* sau măcar *Anschluss*-ul, fie sub cea a restaurării Habsburgilor)¹⁴⁹.

Printre cauzele eșecului, în încercarea de a găsi o soluție creată prin împărțirea continentului în țări cu granițe garantate și respectiv, negarantate, trebuie luate în considerație și rivalitățile dintre țările învingătoare mici, care au avut dificultăți în găsirea unor elemente de compatibilitate între propriile interese naționale și concilierea cu țări învinse în primul război mondial. Iar acestea din urmă au luptat să scape de acest statut, într-un moment când „*mare putere*” era echivalent cu „*mai mult teritoriu*”.

Ar fi greșit însă să se considere un eșec total, mai ales dacă avem în vedere realizările concrete ale acestor state, ce reușesc să se afirme pe scena politică internațională, sustrăgându-se în același timp influenței marilor puteri¹⁵⁰, în perioada 1925-1939 înregistrându-se „*amplitudinea maximă a libertății lor de mișcare*”¹⁵¹.

Résumé

France et Belgique d'un côté de l'autre se garantissent mutuellement leurs frontières, en présence de témoins; Grande-Bretagne et Italie, par le pacte conclu en octobre 1925 à Locarno, en Suisse.

Les Français y trouvent une garantie de sécurité et les Allemands se prémunissent contre le retour du coup de la Ruhr. Le paix semble assurer et France patronné l'admission de l'Allemagne à la S.D.N..

Il y a, a-t-on dit un *esprit de Locarno*, un *Locarnogéist*, un *Locarno spirit*, et de 1926 à 1929 c'est l'époque de la „*grande illusion*”. Mais à Locarno, Stresemann refuse un accord sur les frontières orientales de l'Allemagne; ce qui amènera la France à renouveler ou compléter ses alliances militaires avec la Pologne et la Tchécoslovaquie et au niveau diplomatique de l'Europe Orientale intervient un changement d'atmosphère.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 276.

¹⁴⁸ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, București, 1996, p. 456.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 460.

¹⁵⁰ I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 225.

¹⁵¹ *Ibidem*.

RĂZBOIUL AERIAN LA CURBURA CARPAȚILOR (1941-1942)

Viorel GHEORGHE

Odată cu declanșarea „Operațiunii Barbarossa”, teritoriul României a devenit o țintă predilectă pentru bombardierele Armatei Roșii.

În campania de bombardamente aeriene, care au urmat după iunie 1941, sovieticii au încercat să distrugă comunicațiile strategice, rafinăriile de petrol, podurile de peste Dunăre și portul Constanța. Bombardamente sovietice au fost în diferite zone ale țării, dar cele mai multe și mai intense au fost în trei regiuni importante: Valea Prahovei, Dobrogea și zona Subcarpaților de Curbură. Ploieștiul și Valea Prahovei erau importante pentru rafinăriile și sondele de petrol, care alimentau cu combustibilul necesar armata germană. Dobrogea era importantă pentru portul Constanța și pentru podurile de peste Dunăre. Zona Subcarpaților de Curbură era importantă pentru drumurile, conductele și calea ferată care legau restul țării cu Moldova și implicit cu linia frontului. Tot aici se găseau și importante obiective militare.¹

Acțiunea aviației sovietice a fost diversă și a cuprins cercetare aeriană, bombardamente, lansări de agenți parașutiști sau de manifeste cu caracter provocator. Eficiența lor nu a fost foarte mare, după cât se așteptau liderii sovietici.

După 22 iunie 1941, doar aviația sovietică a bombardat România, până în vara anului următor, 1942. Atunci, pentru prima dată, au intrat în acțiune bombardierele strategice americane, care au încercat să distrugă rafinăriile din jurul Ploieștiului.

Formele luate de războiul aerian în acești doi ani la Curbura Carpaților au fost foarte diverse: bombardamente, lupte aeriene, avioane prăbușite, morți și răniți, etc.

A. Aviația Sovietică în ofensivă

Primele bombardamente efectuate de aviația sovietică în acest spațiu al României au fost realizate cu câteva ore înainte de declanșării „Operațiunii Barbarossa”, adică a atacării U.R.S.S.-ului de către Germania și aliații săi.

Aceste bombardamente au fost între orele 23 și 4 dimineața, în noaptea de 21 spre 22 iunie 1941. Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat, cu adresa No. 812 din 22 iunie 1941, informa Prefectura județului Râmnicu-Sărat de aceste bombardamente². În aceeași zi, Prefectura, cu adresa No. 15956, informa Ministerul Afacerilor Interne de aceste bombardamente inamice³. La ora 3 dimineața, un avion inamic a lansat o bombă asupra izlazului comunei Gologanu. Pretorul Dumitriu, de la Plasa Plăinești, raporta că bomba

---

¹ La 22 iunie 1941 pe aeroportul de la Bobocu se găseau două flotile germane de bombardiere „Heinkel – 111”, un grup românesc de bombardiere „Heinkel – 111”, la Râmnicu-Sărat era escadrila 59 vânătoare din Grupul 8 Vânătoare, iar la Sihlea se găsea Grupul 5 Bombardament, dotat cu aparate Potez-63 și Savoia-Marchetti SM-79, iar la Focșani erau avioane de vânătoare românești și germane.

² Arh. Nat. Buzău, *Fond Prefectura Județului Râmnicu-Sărat*, dosar 86/1941, f.13.

³ *Ibidem*, f.14.

formase un crater de 2 metri adâncime și 40 metri diametru⁴. La ora 4 dimineța, un avion inamic a lansat două bombe pe locul Balta-Albă, din apropiere de Boldu și trei bombe pe teritoriul comunei Măicănești, care nu au provocat pagube sau victime⁵.

Comuna Măicănești a mai fost bombardată încă o dată, în seara zilei de 22 iunie 1941. În jurul orelor 22, două avioane inamice au lansat trei bombe, care nu au provocat victime⁶.

Aceste bombardamente au reprezentat începutul unei campanii destul de susținute. Recurgerea la aceste bombardamente de către sovietici pare a fi totuși surprinzătoare. Mareșalul sovietic I. H. Bagreamean, în lucrarea sa memorialistică *„Așa a început războiul”*, arăta că în dimineța zilei de 22 iunie 1941, Comisarul Poporului pentru Apărare, Mareșalul Timoșenko, trimisese o directivă comandanților de mari unități, în care arăta precis că „până la dispozițiuni speciale, teritoriul Finlandei și României, nu va fi supus atacurilor aeriene”⁷. În dimineța zilei de 23 iunie 1941, la ora 3.30, două avioane sovietice au lansat 11 bombe pe raza comunei Puiești. Explozia bombelor a provocat stricăciuni de circa 1000 lei la recolta de grâu și porumb⁸. În jurul prânzului, avioanele sovietice au încercat să distrugă podul rutier de peste râul Buzău, lansând două bombe care au căzut pe raza comunei Mărăcineni. După o oră, avioanele sovietice au mai lansat o bombă pe Valea Blăjanului, în apropierea comunei Săpoca⁹. În această zi, s-a prăbușit și primul avion sovietic, pe raza județului Râmnicu-Sărat. Pe deasupra comunei Regele Ferdinand au trecut mai multe avioane sovietice, în jurul orelor 17.30-18. Unul dintre acestea a aterizat forțat pe drumul de hotar¹⁰.

Pe 24 iunie 1941, activitatea aviației sovietice în această zonă a fost aproape simbolică. Avioane sovietice au lansat cel puțin o bombă pe raza comunei Măicănești, fără rezultat¹¹. La ora 18, un avion sovietic de recunoaștere, care venea dinspre Mizil, a mitraliat aerodromul Buzău, fără a produce pagube sau victime. Profitând de plafonul de nori, a dispărut repede¹².

O activitate mult mai intensă a avut aviația sovietică în ziua de 25 iunie 1941. La ora 7.30, două avioane sovietice au lansat trei bombe deasupra comunei Bălțați și o bombă incendiară asupra localității Băbeni. La Bălțați, explozia bombelor a distrus geamurile conacului lui Saragea Ion, provocând o pagubă de 2000 lei¹³. La aceeași oră, 7.30, probabil aceleași avioane sovietice au lansat două bombe la Dărmăți, care au explodat, distrugând recolta pe o rază de 500 m² și un pom fructifer, pagubă evaluată la 3000 lei. Alte două bombe au fost lansate pe raza comunei Tăbărăști, dar fără rezultat¹⁴.

⁴ *Ibidem*, f.16.

⁵ *Ibidem*, f.14.

⁶ Arh.Ist.Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f.67.

⁷ I.H. Bagreamean, *Așa a început războiul*, Editura Minerva, București, 1974, p.89.

⁸ Arh.Ist.Centr., *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f.67.

⁹ *Ibidem*, f.72 și Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 1/1895-1947, f.80; dosar 4/1941, f. 156.

¹⁰ Arh. Ist. Centr., *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f. 67; Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 77 și 152.

¹¹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 75.

¹² Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 21/1941, f. 345.

¹³ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941 și Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 158.

¹⁴ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 1/1897-1947, f. 80 și *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 158.

O altă localitate bombardată a fost Puiești, unde un avion a lansat patru bombe. Trei bombe au explodat, provocând stricăciuni la recolta de grâu¹⁵.

În seara zilei de 25 iunie 1941, sovieticii au obținut primele rezultate mai importante. La ora 22, avioanele sovietice au lansat șapte bombe pe raza comunei Vadu Pașii, distrugând șoseaua și dărâmând un stâlp de telegraf¹⁶. După numai o oră, avioanele sovietice au lansat 10 bombe deasupra podului de cale ferată de peste râul Buzău, în apropierea comunei Vadu Pașii. Linia de cale ferată a fost distrusă pe o distanță de 50 m, îngreunându-se aprovizionarea frontului¹⁷.

O altă zi cu o activitate mult mai redusă în această zonă, a aviației sovietice, a fost cea de 26 iunie 1941. În jurul orei 5, un avion sovietic a lansat o bombă care a explodat pe raza localității Grădiștea de Jos. Au fost distruse mai multe culturi de grâu, floarea-soarelui și porumb, în valoare 1100 lei¹⁸. Un alt bombardament a fost la 22.15, când avioanele sovietice au lansat patru bombe în via Sărățeanu și pâraul Sărăți, de pe raza comunei Ulmeni¹⁹. În mod sigur, piloții sovietici au încercat să lovească magistrala feroviară Ploiești-Buzău sau drumul național, pentru a provoca mari probleme în aprovizionarea frontului.

O altă țintă, în această zi, a fost comuna Boldu, la ora 8 dimineața, când 5 bombe lansate din bombardierele sovietice au distrus 60 m de porumb verde, grâul pe o rază de 20 m și floarea-soarelui, tot pe o rază de 20 m. Paguba a fost evaluată la 2300 lei²⁰.

Primul bombardament sovietic asupra orașului Buzău a avut loc pe 27 iunie 1941. Între orele 6.20 și 9.50, asupra orașului au fost lansate cinci bombe. La ora 7.15, o bombă a căzut în strada Cometei No. 10, omorându-l pe Waldeman Luca. Toate geamurile de la casele din jur au fost distruse. O altă bombă a căzut pe strada Aurorii No.4 și a distrus fațada casei avocatului Trandaf Valeriu. O a treia bombă a căzut pe strada Gheorghe Dascăleanu No.20, distrugând acoperișul, tavanul, dușumeaua și beciul comerciantului Nicolae Lupu. Aceste pagube au fost produse de bomba aflată în cădere liberă, pentru că la impact, nu a explodat²¹.

Aceste străzi se găseau în imediata apropiere a Depoului CFR și a liniilor de cale ferată, care duceau la Focșani și Galați și erau ținte obligatorii, aproape, pentru aviația sovietică. Din fericire, avioanele sovietice nu au reușit să-și atingă ținta propusă. Bombardamentul s-a soldat însă cu moartea unui om, distrugerea unei case și avarierea gravă a altor trei.

Au mai fost bombardate în această zi pădurea Pogoanele, când la ora 22, au căzut opt bombe neexplodate și comuna Boldești, la ora 1.15, când a fost lansată o bombă²².

Atacurile aeriene sovietice asupra Buzăului au fost reluate pe 28 iunie 1941. La ora 6, avioanele sovietice au lansat trei bombe asupra fabricii de țigle „Branischi” din comuna Simileasca, fără a produce pagube sau victime omenești²³. În seara acestei zile, între orele 18.30 și 19, un avion sovietic a lansat 6 bombe mijlocii asupra Cartierului

¹⁵ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f. 68.

¹⁶ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 4/1941, f. 156.

¹⁷ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f.72.

¹⁸ *Ibidem*, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f. 68.

¹⁹ *Ibidem*, f. 72.

²⁰ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 77.

²¹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 14/1941, f. 1, 11 și 16.

²² Arh. Ist. Centrală, dosar 20/1941, f. 72.

²³ *Ibidem*.

Ferdinand, reușind să avarieze o locuință. Referindu-se la acest bombardament, Șeful Poliției Orașului Buzău arăta în raportul No.1449/1941, adresat Inspectoratului de Poliție Galați, că sirena apărării pasive a funcționat abia după încetarea bombardamentului²⁴.

Alte acțiuni ale aviației sovietice în ziua de 28 iunie 1941, au fost prezentate de comandantul Legiunii de Jandarmi Râmnicu-Sărat, în raportul No.8380/1941, adresat Prefecturii Județului Râmnicu-Sărat. În acest raport, locotenent-colonelul Ionescu Ilie arăta că un avion sovietic a fost observat la Sihlea, zburând spre Buzău, fără a lansa bombe. Deasupra comunelor Măicănești, Gulianca și Corbu, au fost văzute opt avioane sovietice, care la fel, zburau spre Buzău. Tot în această zi, avioane sovietice au lansat două baloane cu material incendiar, pe un câmp din apropierea comunei Dărămați. La impactul cu solul, baloanele au luat foc și au ars trei metri de cultură²⁵.

A urmat o pauză în acțiunea bombardierelor sovietice, până la 1 iulie 1941, când avioanele inamice au lansat 13 bombe pe raza comunei Costieni²⁶. În noaptea de 1 spre 2 iulie 1941, două avioane sovietice au fost descoperite deasupra orașului Râmnicu-Sărat. Artileria antiaeriană românească a reacționat imediat, gonind avioanele inamice²⁷.

În dimineața zilei de 2 iulie 1941, la ora 6.15, avioanele sovietice au lansat 10 bombe în porumbul din marginea comunei Zilișteanca. Ținta pe care doreau să o distrugă sovieticii era aerodromul militar de la Bobocu. Avioanele sovietice au revenit pe 3 iulie 1941, la ora 7 dimineața, când au lansat 6 bombe explozibile asupra aerodromului Ziliștea-Bobocu. Două avioane românești au fost ușor avariate de explozia acestor bombe²⁸. Tot în ziua de 3 iulie 1941, avioane sovietice au lansat la ora 6, patru bombe pe malul râului Slănic, în dreptul comunei Săpoca. La ora 17.30, două avioane inamice au aruncat 6 bombe asupra comunei Cârligele. Explozia acestora a rănit un om, a avariât patru case și a distrus un zăplaz de 20 metri liniari. Pagubele erau estimate la 77000 lei. Cele două avioane sovietice au fost alungate de aviația de vânătoare românească, decolată de pe aeroportul Focșani²⁹.

În seara zilei de 3 iulie 1941, deasupra județelor Buzău și Râmnicu-Sărat, s-au desfășurat ample lupte aeriene. În jurul orei 18, cinci avioane sovietice de bombardament au fost semnalate la vest de orașul Râmnicu-Sărat, îndreptându-se spre Buzău. După ce a trecut de Râmnicu-Sărat, formația de bombardiere sovietice s-a despărțit, trei avioane au luat direcția Buzăului, iar alte două s-au îndreptat spre munte. Aceste două aparate au bombardat comuna Cârligele și au fost alungate de vânătoarea românească de pe Focșani³⁰.

Celelalte trei aparate au fost interceptate în apropiere de Buzău de două avioane de vânătoare IAR-80, aparținând Escadrei 59 Vânătoare de la Râmnicu-Sărat și pilotate de adjutantul șef aviator Ștefan Pucaș și adjutantul șef aviator Nicolae Teaci³¹.

Adjutantul șef aviator Nicolae Teaci a doborât unul din cele trei avioane. Iată ce a notat acesta: „Am încercat să trag direct în coada avionului rusesc, aflat în stânga

²⁴ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 14/1941, f. 20.

²⁵ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 13.

²⁶ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f. 68.

²⁷ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 10.

²⁸ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f. 72.

²⁹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 34, 60 și 154.

³⁰ *Ibidem*, f. 33.

³¹ Vasile Tudor, *Celula în Aeronautica*, No.3., 1992, p. 26.

formației pentru a fi mai sigur că îl lovesc. Am primit însă o rafală trasă de observatorul rus, care mi-a trecut la 1 metru deasupra avionului. Ca să evit, am picat brusc și am atacat la 30° din stânga jos. De la distanța de 400 m și până la 300 m, am tras patru rafale lungi, văzându-l cu motorul stânga incendiat... Văzând că nu cade, am mai tras trei rafale mai de aproape... După aceea, m-am apropiat de avionul din capul formației, tot din stânga și de jos. Am tras două rafale și mi s-au oprit mitralierele. Crezând că nu mai am cartușe, am lăsat bombardierul în seama adjutantului șef, care tocmai terminase cu avionul din dreapta formației și se apropia de avionul cap³².

Celălalt pilot, adjutantul șef Ștefan Pucaș nota că au interceptat avioanele sovietice aproape de Buzău, în momentul în care artileria antiaeriană de la Ziliștea-Bobocu a început să tragă. Avioanele sovietice au aruncat bombe la întâmplare, au intrat în picaj și s-au îndreptat spre est cu o viteză de aproximativ 500 km/h. Cele două avioane românești au tras de la distanță și au lărgit formația. „Imediat m-am apropiat de avionul din extrema dreaptă și când eram la aproximativ 400 m în spatele lui, am primit o rafală de cartușe, care mi-au găurit planurile și capota motorului. Am picat imediat sub nivelul său și de la cca 300 m am tras două rafale, observând imediat cum motorul din stânga se reduce... Atunci l-am lăsat și am plecat după avionul din capul formației pe care tocmai îl degajase Teaci. L-am ajuns și m-am băgat dedesubtul lui, trăgând trei rafale... L-am văzut motorul din stânga cum s-a redus...”³³.

Cele trei avioane sovietice au lansat bombe deasupra Buzăului în jurul orei 18.10. Au fost 17 bombe explozibile și una incendiară. Două case de la marginea orașului au fost avariate³⁴.

Primul avion sovietic a căzut între comunele Amara și Balta-Albă. Doi dintre aviatori au reușit să sară cu parașuta. Al treilea, probabil observatorul, rănit fiind, a ars odată cu avionul la impactul cu solul. Cei doi aviatori au fost capturați de jandarmii de la posturile Ghergheasa și Amara, ajutați și de populația civilă. Pentru că unul dintre ei a refuzat să se predea, a fost împușcat mortal de Ionel Lupescu, locuitor din comuna Balta-Albă. Al doilea aviator, sergentul Vasili Zencicov de loc din satul Belonsoca-Poltava, a fost luat prizonier, deși a încercat să fugă, de sergentul jandarm Diți Andrei, da la postul de jandarmi Ghergheasa³⁵.

Cel de-al doilea avion sovietic a căzut între localitățile Vâlcele și Regele Ferdinand. Aviatorii au reușit să se salveze cu parașutele, dar ajunși în sat, au fost înconjurați de jandarmi și de locuitori din Vâlcele, Regele Ferdinand și Corbeni. Somați să se predea, doi piloți s-au sinucis, iar al treilea s-a predat plutonierului de jandarmi Hrituc Alecu, șeful postului din comuna Regele Ferdinand.

Lângă cele două avioane sovietice doborâte a fost instalată pază puternică, iar o mașină a Escadrilei 59 Aviație de la Râmnicu-Sărat a preluat prizonierii și cadavrele, cu toate actele aflate asupra lor³⁶.

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 14/1941, f.1 (1 bombă a căzut pe strada Vultur 18, distrugând casa lui Gh. Ciobanu; 1 bombă a căzut pe acoperișul unei case; 1 bombă neexplodată; 1 bombă incendiară la Spitalul Brătianu(f.23 și 27).

³⁵ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f.33.

³⁶ *Ibidem.*

Al treilea avion s-a prăbușit pe raza comunei Vâlcele, în jurul orei 18.30. Înainte de aterizarea forțată, piloții au lansat o bombă, care a distrus un pogon de cultură, porumb și floarea-soarelui. Din cei doi membri ai echipajului, unul a fost găsit rănit, iar celălalt mort³⁷.

Referindu-se la evenimentele petrecute, într-un raport prezentat Inspectoratului General al Jandarmeriei, comandantul Legiunii de Jandarmi Râmnicu-Sărat, Locotent-colonelul Ionescu Ilie, arăta: „În toată această acțiune, s-a remarcat intervenția imediată și precisă a jandarmilor de la posturile Amara, Ghergheasa, Boldu și Regele Ferdinand, precum și înalta înțelegere a situației din aceste sate... Aviația românească și artileria A.A. s-au comportat foarte bine. Alarmarea populației în orașul Râmnicu-Sărat, se face însă defectuos, cu întârziere, sirenele sunând alarma abia după ce a început bombardamentul A.A. și cu semnale neprecise, așa că nu se poate ști când se dă începerea și încetarea alarmei”³⁸.

Un alt eveniment a avut loc tot pe 3 iulie 1941, dar dimineța, la ora 11.30, când un avion sovietic a aterizat pe izlazul comunei Giulianca. După aterizare, piloții s-au interesat de orașele care erau mai aproape, după care au decolat, reluându-și zborul³⁹.

Ziua de 4 iulie 1941 a fost și ea plină de evenimente, aviația sovietică încercând din nou să întrerupă comunicațiile cu linia frontului, într-un moment în care ofensiva germano-română era în plină desfășurare dincolo de Prut.

În dimineța zilei de 4 iulie 1941, la ora 7.10, avioanele sovietice au lansat 12 bombe, din care au explodat 11, în apropierea liniei de cale ferată Buzău-Râmnicu-Sărat. Suflul exploziei a rupt firele telegrafice și telefonice, pe o distanță de 100m. Alte 6 bombe au fost lansate în apropierea șoselei Buzău-Râmnicu-Sărat, dar au căzut într-un lan de porumb⁴⁰. Pe raza comunei Băbeni, la ora 7.30, un avion sovietic a lansat o bombă, care nu a produs pagube. În jurul orei 8, două avioane inamice au aruncat două bombe deasupra comunei Coțatca, care au distrus jumătate de pogon cultivat cu grâu. Aceste două avioane făceau parte dintr-un grup de nouă, care zburau la mare înălțime, majoritatea grupate câte două. După ce au bombardat Coțatca, au mai lansat alte două bombe de mare calibru, care au căzut pe izlazul comunei Corățeni. Explozia acestora a distrus pe o distanță de 200 metri linia telefonică Corățeni-Coțatca. Raportând Inspectoratului General al Jandarmeriei despre acest atac, comandantul Legiunii de Jandarmi Râmnicu-Sărat, locotenent-colonelul Ionescu Ilie arăta că „artileria antiaeriană și aviația noastră au ripostat puternic, reușind să pună pe fugă pe bolșevici, fără însă a obține rezultate concrete, deoarece avioanele zburau la mare înălțime”⁴¹.

Un alt avion sovietic a fost doborât între comunele Amara și Regele Ferdinand, în seara zilei de 4 iulie 1941. La ora 17.30, avionul a aterizat forțat, după ce a fost lovit de vânătoarea românească. La încercarea locuitorilor de a-i captura, piloții sovietici au reacționat, făcând uz de armă. Cristache Constantinescu, agent de percepție în comuna Regele Ferdinand, a fost rănit în picior de un foc de pistol⁴².

³⁷ *Ibidem*, f. 77, 92 și 97 Au fost oare luați de germani ?

³⁸ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 34.

³⁹ *Ibidem*, f. 75 și 77.

⁴⁰ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f. 72.

⁴¹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 22.

⁴² *Ibidem*, f. 40.

Pentru prima dată în timpul acestei campanii de bombardamente aeriene, aviația sovietică a lansat masiv manifeste, începând cu 4 iulie 1941. Între orele 8-9 dimineața, avioanele sovietice au aruncat cel puțin 60 de manifeste în dreptul comunei Topliceni. Mai de dimineață, la 6.30, două avioane sovietice venind dinspre Focșani, au lansat deasupra comunei Gologanu mai multe afișe, în limba română și germană, în care armata română era îndemnată să nu mai lupte împotriva Uniunii Sovietice. Deasupra localității Gugești, cele două avioane au fost interceptate de vânătoarea româno-germană⁴³.

Manifeste lansate de aviația sovietică, în ziua de 4 iulie 1941, au fost găsite în mai multe localități. La Gologanu au fost găsite 32 de manifeste, în viile de la Cotești 10, la Sihlea 52, la Bogza 352, la Călata 280, la Gugești 2, la Dragosloveni 3, la Voetin 200, la Galbenu 12, la Jirlău 5, la Robeasca 2, la Rusești 3, la Udrești 1 buc, la Ghergheasa 16, la Nicoleşti 60, la Mărtinești 227, la Corbeni 2, la Puieștii de Jos, 123 de bucăți, la Puieștii de Sus, 238, la Măcrina, 247, la Tătăranu, 30 bucăți⁴⁴.

În mod sigur, numărul manifestelor lansate a fost mult mai mare. Trecerea Prutului de către armata română, pentru eliberarea teritoriilor pierdute în vara anului 1940, a motivat începerea acestei campanii de război psihologic.

În ziua de 5 iulie 1941, avioanele inamice au lansat trei bombe, la 5 km nord de satul Dâmbroca, comuna Vadu Pașii, pe 6 iulie, la ora 23, au lansat două bombe incendiare pe raza comunelor Fundeni și Zilișteanca, iar pe 8 iulie, au mai lansat cinci bombe pe raza comunei Cotu Ciorii. La 9 iulie 1941, ora 22.30, două avioane sovietice au aruncat două bombe, care au provocat recoltei de grâu stricăciuni evaluate la 100 lei, pe raza localității Balta-Albă⁴⁵.

În seara zilei de 10 iulie 1941, zi în care a început marea bătălie pentru Smolensk, la ora 22.15, avioanele sovietice au lansat opt bombe în zona Codreanu, comuna Stâlp, iar la ora 23, opt bombe la Fundu-Secuiului, comuna Lopătări⁴⁶. Acest ultim bombardament era foarte interesant. În zonă nu se găseau obiective de interes militar sau drumuri cu valoare strategică. Era o zonă de munte izolată. Aceste bombe nu au fost lansate de simple bombardiere fugărite de aviația de vânătoare. După cum au dovedit evenimentele ulterioare, aceste avioane sovietice intenționau să ajungă la Brașov, iar de acolo să se îndrepte spre Valea Prahovei, unde erau obiective cu o valoare militară imensă pentru desfășurarea războiului.

După o zi liniștită, avioanele sovietice au revenit pe 12 iulie 1941, căutând să distrugă drumurile care duceau spre Buzău. La ora 1.15, șapte bombe, din care au explodat trei, au fost lansate pe raza comunei Vadu Pașii, iar la ora 23, o bombă a fost lansată pe raza comunei Monteoru⁴⁷. Probabil sovieticii intenționau să distrugă conducta petrolieră care trecea pe aici.

Aviația sovietică a reușit pe 13 iulie să aibă primul și de altfel sigurul bombardament reușit deasupra Ploieștiului, cu un impact profund asupra populației și autorităților românești, dar mai ales asupra conducerii militare germane. Această zi a fost plină și pentru artileria antiaeriană din Focșani sau Sihlea.

⁴³ *Ibidem*, f. 67 și 70.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 119, 121, 122, 124, 125, 126, 129, 130, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 143, 144, 146, 147, 149.

⁴⁵ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f. 69 și 72.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

În noaptea de 12 spre 13 iulie 1941, la ora 24.30, un avion sovietic a lansat două bombe pe raza comunei Corbu. După trei sferturi de oră, probabil același avion, a aruncat 12 bombe pe izlazul comunei Maxenu, 13 bombe la marginea satului Dar de Sus, comuna Ulmeni și o bombă pe teritoriul satului Valea Puțului, comuna Merei. Probabil la întoarcere, în jurul orei două, același avion a lansat o bombă și deasupra comunei Risipiți⁴⁸, care a distrus patru butuci de vie și 20 arii de porumb⁴⁹.

În jurul orei 18, mai multe avioane sovietice au fost văzute deasupra județului Râmnicu-Sărat. Artileria antiaeriană de la Focșani și Sihlea a reacționat viguros, dar nici un avion nu a fost doborât. După o oră, șase avioane sovietice au lansat șase bombe la marginea comunei Bordeasa. Din cauza suflului exploziei, geamurile de la trei case au fost sparte⁵⁰.

În mod sigur, stimulați de reușita bombardării rafinăriilor de lângă Ploiești, în noaptea de 13 spre 14 iulie 1941, dar și în ziua de 14 iulie, aviația sovietică de bombardament a fost foarte activă. La ora 3 au lansat 6 bombe pe teritoriul satului Broasca, comuna Năieni, unde au incendiat o magazie și o bucătărie. Seara la ora 22, trei avioane au lansat cinci bombe, care au explodat în comuna Dragu. La ora 1.30 au fost lansate trei bombe deasupra comunei Mărtinești, iar la 2.30, două avioane au aruncat șase bombe deasupra localității Vișani și izlazului comunal. De data aceasta, bombele sovietice au lovit din plin. O bombă a căzut pe casa lui Dumitrache Martinescu, care a fost complet distrusă. Proprietarul de 34 ani, soția acestuia Petria D. Martinescu de 30 ani, copiii acestora, Maria D. Martinescu, de 10 ani și Vasilica D. Martinescu de 4 ani, au fost uciși pe loc de explozia unei bombe. Un alt copil, Paraschiva D. Martinescu de 6 ani, a scăpat cu viață, dar a fost rănită. Explozia bombei a mai rănit și o mânăzată, proprietatea acestei familii.

A doua bombă a căzut într-un colț al casei lui Dumitru Popescu, distrugând-o complet. Proprietarul, în vârstă de 58 de ani, a fost rănit.

A treia bombă a distrus complet casa lui Nae Drăgeanu, care, de asemenea, a fost rănit.

Cele trei bombe căzute pe izlazul comunei au distrus complet trei clăi de grâu. Răniții au primit primele îngrijiri la Dispensarul Medical din Jirlău, după care au fost transportați la spitalul din Râmnicu-Sărat. Incendiile declanșate au fost localizate și stinse de echipele de apărare pasivă. Pagubele provocate au fost evaluate la 370.000 lei⁵¹.

În seara zilei de 15 iulie 1941, la ora 21, nu mai puțin de 12 bombardiere sovietice au încercat din nou să bombardeze Valea Prahovei. Alungate de artileria antiaeriană de la Ploiești și Câmpina, aceste avioane, în formație dispersată, s-au îndreptat spre Buzău și spre Ilfov. La ora 22, o bombă a explodat pe șoseaua Buzău-Urziceni, în dreptul localității Costești. Patru bombe au fost lansate la 22.15, pe teritoriul comunei Lipia și opt bombe pe izlazul comunei Cozata și pe teritoriul comunei Glodeanu-Cârlig⁵².

---

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 174.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 63 și 177.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Arh.Ist.Centr., *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f. 55 și 72.

După aceste bombardamente aeriene, destul de susținute, au urmat și câteva zile de liniște. Abia la 20 iulie 1941, s-a mai înregistrat un bombardament sovietic pe raza comunei Slobozia-Ciorăști⁵³.

După două zile, un alt bombardament este înregistrat în partea estică a comunei Padina. Jandarmii, informați că din avioanele inamice au fost lansate anumite materiale, au periat întreaga zonă, sprijiniți și de aproximativ 50 de locuitori. Între comunele Ciocile, județul Brăila și Padina, județul Buzău, la distanțe cuprinse între 2-3 km, jandarmii Postului Padina au găsit: o bucată mare de tablă, probabil smulsă din fuselajul avionului, două mecanisme de lansare, două dispozitive de prins bombe în cala avionului, patru bucăți plăci de lemn, care serveau ca despărțitori între bombe în cala avionului, o bombă cu focos, neexplodată și o altă bombă de formă conică și turtită⁵⁴.

Îngrijorați de amploarea bombardamentelor aeriene sovietice și de tactica folosită de piloții acestora, adică de a veni pe Valea Buzăului cu întoarcere la Brașov spre Ploiești, germanii au început să adopte câteva măsuri cu caracter de urgență. În ziua de 24 iulie 1941, la orele 12, în comuna Vintilă-Vodă a sosit un grup de 12 soldați germani, cu două mașini, comandați de un adjutant. Aceștia s-au instalat la școala din satul Șcheu și au montat un aparat de telegrafie fără fir. Misiunea lor era descoperirea avioanelor sovietice de bombardament⁵⁵. Pe 25 iulie 1941, un autocamion german cu 12 soldați, comandați de un sergent, au sosit în comuna Lopătari. După ce au fost cazați pe timpul nopții în câteva case, a doua zi, au montat în centrul satului Lopătari un post de radiotelegrafie și unul de observare a avioanelor sovietice de bombardament. În cazul apariției unor avioane inamice, trebuia să comunice acest lucru unităților germane de la Mizil⁵⁶. Un alt post a fost instalat la Siriu. Pe 25 iulie 1941, la ora 11, o mașină cu trei militari germani a ajuns aici. Postul de observație a fost instalat la Cheia Buzăului, în Căminul Învățătorilor din Comuna Siriu⁵⁷.

Intenția germanilor era clară și anume detectarea din timp a avioanelor sovietice care ar fi putut amenința Valea Prahovei.

O nouă încercare a aviației sovietice de a distruge căile de comunicare vitală pentru front de pe raza județului Buzău a avut loc pe 27 iulie 1941, la ora 2. Avioanele sovietice au aruncat două bombe lângă podul de cale ferată de peste râul Buzău și una dincolo de Crâng, în apropierea drumului național și a căii ferate. Explozia bombelor nu a produs pagube și nici victime omenești⁵⁸.

A urmat o nouă perioadă de liniște, până în noaptea de 4-5 august 1941, când, în jurul orelor 22.30, un avion sovietic de bombardament, a fost doborât la 4 km distanță de comuna Largu. Avionul a fost complet distrus, iar echipajul, format din doi oameni, a fost găsit carbonizat⁵⁹. La 8 august 1941, orele 10.50, un avion sovietic a lansat 4 bombe deasupra comunei Lipia, care nu au produs pagube sau victime, iar la ora 11.20 au fost descoperite două avioane de recunoaștere sovietice⁶⁰.

⁵³ Arh. Nat. Buzău, *Fond Prefectura județului Râmnicu-Sărat*, dosar 85/1941, f. 46.

⁵⁴ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 4/1941, f. 20.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 132.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 4.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 5 și 133.

⁵⁸ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 13/1941, f. 29.

⁵⁹ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 81/1940, f. 165.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 161.

În noaptea de 13-14 august 1941 are loc un nou raid sovietic asupra obiectivelor de pe Valea Prahovei. Unul din avioanele sovietice, participante la misiune, a fost doborât în pădurea din apropierea satului Trănari, județul Buzău. Echipajul, format din patru persoane, a fost găsit carbonizat. La bordul avionului au fost găsite patru mitraliere, din care trei erau funcționale⁶¹.

Tot în această noapte, a fost bombardat și orașul Mizil. La ora 21, gara CFR Mizil a fost atinsă de patru bombe, care conțineau în total 200 de bombe incendiare, de dimensiunea unei sticle cu bere. Pagubele produse au fost importante, dar nu au afectat instalațiile feroviare. Bucătăria Restaurantului Gării Mizil a fost distrusă în proporție de 60%, pagubă evaluată la 12.000 lei⁶². Două tone de lemne și 43 tone de fân, aparținând Depozitului de Reaprovizionare al Armatei a III-a, au ars⁶³. În același depozit au mai fost avariate două magazii cu grâu și trei tone de lemne. Locuința acarului Păun, aflată în incinta Gării CFR, a suferit avarii.

Incendiile au fost localizate imediat și stinse, cu eforturi conjugate, de către armată și pompieri. Dimineața, la ora patru, din cauza unor bombe cu acțiune întârziată, s-a declanșat un incendiu la șiră de baloturi cu fân, care aparțineau armatei. După ivirea zorilor, au fost descoperite două suporturi pentru bombe și o tablă de mari dimensiuni, desprinsă dintr-un avion sovietic⁶⁴.

După patru zile, aviația sovietică reușește un nou raid masiv asupra Văii Prahovei. La întoarcere, avioanele sovietice au aruncat bombe și asupra unei localități buzoiene. În jurul orei 3, o bombă explozibilă a căzut pe cantonul CFR No.91 pe linia Buzău-Râmnicu-Sărat, între stația Buzău și podul feroviar de peste râul Buzău. Nu au fost victime, dar cantonul a fost distrus. În zona de sud-est a orașului Buzău au mai fost lansate cinci bombe, din fericire fără urmări, ținând cont că în apropiere se găseau depozitele de armament de la "Saturn". Alte șapte bombe au fost lansate pe teritoriul comunei Scurtești, din nou, fără pagube⁶⁵.

Ultimele bombardamente aeriene realizate de aviația sovietică deasupra județelor Buzău și Râmnicu-Sărat s-au înregistrat în noaptea de 12 spre 13 septembrie 1941. La ora 23.35, un avion sovietic a lansat o bombă de mare calibru asupra localității Fundeni și o alta pe izlazul comunei Zilișteanca. A doua bombă nu a produs pagube, în schimb explozia primei a avut consecințe dramatice. Au murit Niculai A. Tudorie, de 55 ani, pensionar jandarm și copilul de 9 ani, Aurel G. Oprea. Au fost răniți Vasile N. Oprea de 19 ani, Iulia Gh. V. Oprea de patru ani, Anica N.A. Tudorie de 19 ani și Ion Gh. Oprea de opt ani. Răniții au fost transportați la spital, dar, din cauza rănilor, Vasile N. Oprea și Iulia Gh. V. Oprea, au decedat. Pagubele materiale produse de explozia acestei bombe au fost: șase case distruse, evaluate la suma totală de 710.000 lei, opt case grav avariate, evaluate la 125.000 lei și 118 case, care au avut geamurile sparte și acoperișurile stricate, evaluate la 149.000 lei⁶⁶.

Evoluțiile nefavorabile de pe front nu au mai permis aviației sovietice să mai execute raiduri de bombardament în zonele importante din România. În lunile care au

⁶¹ *Ibidem*, f. 150.

⁶² Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Mizil*, dosar 8/1941, filele 601 și 602.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 13/1941, f. 32.

⁶⁵ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 81/1940, f. 142.

⁶⁶ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 13/1941, f. 35.

urmat, sovieticii au realizat doar zboruri de recunoaștere sau pentru lansarea de parașutiști. Singurele bombardamente înregistrate au fost în zona frontului și sporadic în Transnistria.

După exact un an de zile de la bombardamentul din 12/13 septembrie 1941, aviația sovietică realizează un nou raid, care a avut ca țintă Germania și România.

În noaptea de 13 spre 14 septembrie 1942, între orele 22 și 1.40, avioane sovietice au avut, din nou, în vizoare, obiective din zona Carpaților de Curbură. Acestea au zburat în grupuri de 1-3 avioane, la o altitudine de 2000-4000 metri, în 10-12 raiduri. Au lansat bombe explozive, manifeste și parașute luminoase, în mai multe locuri. Bombele explozibile au căzut astfel: nouă, între Șoseaua Urziceni-Buzău și comuna Glodeanu Sărat, trei, între localitățile Vernești și Valea Teancului și una în grădina lui Ion Potârniche din Vadu Sorești, care însă nu a explodat. Bombele luminoase au fost lansate deasupra următoarelor obiective: trei la Centrul de Pilotaj Ziliștea, una la Vadu Pașii, în apropierea podului CFR de peste râul Buzău, una la Cilibia, una la Glodeanu-Sărat. Manifestele au fost aruncate în pachete de 1-3 kg și au fost găsite în aproape tot județul Buzău. În unele comune s-au găsit 10-20 de manifeste, în timp ce în altele s-au descoperit între 500 și 800⁶⁷.

Inspectoratul de Jandarmi Galați făcea cunoscut Legiunii de Jandarmi Râmnicu-Sărat, cu ordinul circular No.1880/1942, că în noaptea de 13-14 septembrie 1942, după bombardamentul aerian sovietic au fost găsite pe teritoriul Inspectoratului, în unele părți, parașute „*ceea ce poate dovedi că au fost lansați și parașutiști care au dispărut*”⁶⁸. În consecință, se ordona prinderea acestor posibili parașutiști, care „*sunt lansați de inamic, pentru a comite acte de terorism, sabotaj și acte de distrugere*” S-a ordonat crearea de urgență a unor echipe care să scotocească terenul, mai ales a locurilor sensibile și din imediata apropiere a lucrărilor de artă⁶⁹.

Bombardamentele aeriene sovietice din anii 1941-1942 nu au avut intensitatea și rezultatele celor anglo-americane din anii care au urmat. Totuși, populația civilă a fost obligată, treptat, să se adapteze unui nou regim de viață, care presupunea existența camuflajului. Luminile de la sol îi ajutau pe piloții sovietici să se orienteze și să găsească țintele. În cursul acestor bombardamente sovietice, autoritățile române s-au confruntat cu două probleme, semnalizări de la sol, realizate de agenții sovietici și nerespectarea regimului camuflajului. Ministerul Aerului și Marinei arăta că necamuflarea luminilor mașinilor, mai ales în marile orașe, precum București și Ploiești, ajută piloții inamici, pentru că ele „*jalonează ideal în timpul nopții, itinerariile, prezentând deci adversarului toate elementele unei orientări precise, către obiectivele care îl interesează*”⁷⁰.

Acest aspect a fost sesizat și de germani, mai ales după bombardamentul din 13 iulie 1941. Speriat de posibilitatea de a rămâne fără principala sursă de petrol, la 16 iulie 1941, șeful Misiunii Militare Germane din România, prin ordinul No. 11, a cerut luarea de măsuri dure pentru păstrarea camuflajului. Pe principalele șosele din jurul orașului Ploiești circulau numeroase mașini militare germane, care nu aveau farurile camuflate sau camuflajul era făcut neglijent. Din cauza circulației intense pe șoselele Brașov-

⁶⁷ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 108/1942, f.51.

⁶⁸ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 32/1942, f. 53.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Arh. Nat. Buzău, *Fond Primăria Oraș Mizil*, dosar 8/1941, f. 536.

București și Buzău-Ploiești, a autovehiculelor necamuflante „s-a putut preciza cu ușurință poziția orașului Ploiești, care era camuflat în întregime”⁷¹.

Germanii au luat măsuri prompte și severe. La Breaza de Sus, la Mizil, la punctul de control de la Băneasa, dar și în alte puncte, Misiunea Aeronautică Germană a montat, în locurile cele mai vizibile, panouri cu următorul text: „*Atențiune! Tragem fără somație asupra oricărui vehicul, care nu este camuflat conform prescripțiilor. Șeful Misiunii Militare Germane din România*”.

Inscripțiile au fost realizate în limbile română și germană, iar pe timp de noapte au fost iluminate. Pentru verificarea păstrării camuflajului, patrule de ofițeri germani supravegheau anumite șosele. Astfel, ofițerii din Comandamentul 10 Aerian au supravegheat porțiunile Breaza de Sus-Ploiești și Buzău-Ploiești, iar ofițerii din Divizionul 331 Artilerie Antiaeriană Ușoară au supravegheat șoseaua Băneasa-Ploiești⁷².

Pe lângă autovehiculele necamuflante, poziția unui oraș sau a unei localități putea fi descoperită de luminatoarele de pe acoperișul diferitelor instituții publice sau a caselor particulare și care nu erau camuflate. În aceste cazuri, luminatoarele reflectau lumina lunii, întocmai ca niște oglinzi, fiind adevărate repere pentru aviatorii inamici⁷³.

Păstrarea camuflajului era dificilă și din alte cauze. De exemplu, la 15 august 1941, Subsecretariatul de Stat al Aerului, Comandamentul Apărării Antiaeriene, cu adresa No.45.656, a aprobat ca Direcția Generală CFR să lucreze în timpul nopții la o serie de linii de cale ferată, printre care Făurei-Urziceni-București. În timpul nopții, luminile puteau rămâne aprinse, dar camuflate cât mai bine. La punctele de lucru trebuia să se poată transmite în mod rapid alarma de pericol aerian, pentru ca luminile să poată fi stinse imediat. Vehiculele, de orice fel, folosite la aceste lucrări, aveau permisiunea de a circula toată noaptea, dar cu luminile camuflate⁷⁴.

La 22 august 1941, Comisariatul de Poliție Mizil, cu adresa No. 152, informa Biroul Siguranței din Buzău că majoritatea trenurilor care veneau din Moldova erau iluminate ca în vremuri normale. În timpul staționării în Gara Mizil, puneau în pericol orașul, care era camuflat⁷⁵.

Îndepărtarea liniei frontului și scăderea dramatică a activității aviației sovietice, după septembrie 1941, a făcut ca regulile camuflajului să nu mai fie respectate atât de strict. De acest lucru a profitat aviația sovietică în noaptea de 13-14 septembrie 1942. Referindu-se la această situație, Comandamentul Forțelor Aeriene, cu ordinul No.13.335/942 și Inspectoratul General al Jandarmeriei, cu ordinul No.41.301/942, arătau că publicul nu respectă regulile camuflajului, că între orele 19 și 21, pe arterele principale ale orașului există o circulație foarte mare, autovehiculele circulă cu luminile necamuflante, iar organele care trebuie să verifice respectarea acestor reguli, nu sunt suficient de active. În schimb, apărarea antiaeriană se bucură de un camuflaj perfect⁷⁶.

De multe ori, autoritățile românești au remarcat că în timpul bombardamentelor aeriene sovietice existau semnalizări de la sol. Comandantul Apărării Antiaeriene, general de divizie Gheorghe Popescu, la 7 august 1941, aducea, prin adresa No.44.576,

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, f.537.

⁷⁴ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 64/1941, f. 14.

⁷⁵ *Ibidem*, f.12.

⁷⁶ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 32/1942, f.52.

la cunoștința Zonelor de Apărare Antiaeriană, ordinele No.187 și 190/941, prin care se atrăgea atenția organelor militare și civile asupra semnalizărilor efectuate de la sol de diferiți agenți sovietici. Misiunile de bombardament și de recunoaștere ale aviației sovietice erau mult ușurate de aceste semnalizări⁷⁷.

Raidul aerian sovietic din 13-14 septembrie 1942 a fost îndrumat spre țintă de semnalizările luminoase de la sol ale agenților sovietici. Inspectoratul Regional de Poliție Galați, informa Poliția din Buzău cu adresa No.630 din 27 octombrie 1942, că „o serie de agenți inamici de pe teritoriu, au căutat să orienteze avioanele inamice asupra obiectivelor și direcțiunilor importante, trăgând de jos în sus rachete sau făcând semnalizări luminoase”⁷⁸.

În urma rapoartelor sosite de la Corpul 3 Armată și de la unitățile de apărare antiaeriană, s-au stabilit următoarele locuri de unde s-au efectuat semnalizări luminoase. Pe lângă semnalizările din localitățile basarabene, au fost trase rachete albe, roșii și verzi, din două cartiere gălățene, de la 10 km est de Galați și de la Tecuci⁷⁹.

Un alt aspect al războiului aerian l-a constituit lansările de parașutiști sovietici. Autoritățile militare și civile românești au avut o percepție exactă asupra acestui fenomen. Marele Cartier General, cu ordinul No.196/941, către Armata a IV-a, relua aprecierile lui Antonescu despre parașutiștii sovietici. Antonescu arăta că: „Sovieticii urmăresc pe toate căile să producă acte de sabotaj, de dezordine și de agresiuni în spatele frontului. În acest scop, lansează din avion cu parașuta spioni și agenți teroriști înarmați”⁸⁰.

Pentru combaterea trupelor sosite pe calea aerului, autoritățile române au luat măsuri pentru organizarea Apărării Contra Parașutiștilor. Legiunea de Jandarmi Buzău, în planurile de măsuri pentru prevenirea și reprimarea acțiunii parașutiștilor inamici, prevedea ca orice unitate militară, oriunde s-ar afla, va executa o supraveghere continuă a spațiului aerian, atât ziua, cât și noaptea. Accesul sau staționarea persoanelor străine în apropierea punctelor sensibile și vitale erau interzise, iar aceste obiective trebuia păzite permanent. În cazul în care inamicul a debarcat parașutiști, măsurile luate trebuia să fie rapide și energice. Se deschidea focul imediat asupra parașutiștilor aflați în aer, se atacau și urmăreau cu toată vigoarea cei aterizați, pentru distrugerea sau capturarea lor, se atacau cu foc puternic avioanele care i-au transportat⁸¹.

Acțiunea parașutiștilor inamici putea fi și mai ușor contracarată, dacă, din timp, se studia temeinic terenul, din care să reiasă punctele vulnerabile, posibile de atacat de inamic și direcția de unde s-ar putea produce acest atac. Pentru a exemplifica, Legiunea de Jandarmi Buzău a prezentat situația unui asemenea punct sensibil și anume comuna Monteoru. Ea se afla la aproximativ 20 km vest de Buzău și la 8 km de Gara CFR Monteoru. Se găsea într-o vale, străbătută de pârâul Monteoru. Drumul era pietruit și accesibil pe orice vreme și făcea legătura cu șoseaua națională Buzău-Mizil, prin localitatea Merei⁸².

Importanța localității era dată de existența Schelei Petroliere, a rezervoarelor de

⁷⁷ Arh.Nat. Buzău, *Fond Primăria Oraș Mizil*, dosar 8/1941, f. 536.

⁷⁸ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 3/1942, f. 77.

⁷⁹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 32/1942, f. 53.

⁸⁰ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 5/1941, f. 3.

⁸¹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 22/1941, f. 8.

⁸² *Ibidem*, f. 3.

petrol, a mașinilor necesare și de conducta Monteoru-Merei, care se racorda cu conducta principală Buzău-Ploiești, în dreptul stației de cale ferată. Deși conducta era îngropată, totuși, pe anumite porțiuni, era descoperită și putea fi ușor distrusă, oprind astfel activitatea Schelei. Aceasta producea zilnic 2-3 vagoane de petrol. Din cauza plantațiilor și a pădurilor, aflate la nord și vest de Monteoru, lansările cu parașuta nu se puteau face decât la 2-3 km distanță⁸³.

Poliția din Buzău, ca urmare a ordinului No.8293/1941, al Marelui Cartier General, a înființat posturi pentru prinderea posibililor parașutiști inamici. S-a fixat un post în bariera Focșani, unul în bariera Brăila, unul în bariera Plaiului (Transilvania), unul în bariera Ploiești, iar ultimul în bariera Urziceni. La fiecare post se găseau patru premilitari, conduși de un lat premilitar „mai destoinic”. Subinspectoratul pentru pregătirea premilitarilor urma să se îngrijească de dotarea cu armament și muniție a celor aflați în post⁸⁴.

Mizilul a beneficiat și el de planuri speciale de combatere a parașutiștilor sau a unităților inamice, debarcate din avion. Planul a fost realizat de Comandamentul 5 Teritorial și de Garnizoana Mizil. Importanța sa era dată de vecinătatea cu două mari orașe, Buzău, dar mai ales Ploiești, de obiectivele militare existente, precum aerodromul din nordul orașului și era un nod de comunicații vital pentru linia frontului. Punctele de maxim interes, în cazul unei debarcări aeriene inamice, erau Gara CFR, podul feroviar spre Buzău, uzina electrică și aerodromul⁸⁵.

În cazul unei asemenea situații, trupele din garnizoana Mizil aveau pregătite pentru intervenție, un pluton călare și un pluton mitraliere, de la partea sedentară a Regimentului 6 Călărași, două grupe din Compania a 5-a sanitară, două plutoane din Compania de Pază a Flotei de Bombardament. Mai concureau la această acțiune posturile fixe de la Centrul de Recrutare, Postul de Pază Antiaeriană al Stației CFR Mizil, Postul de Observare și Pândă Antiaeriană și trupele germane aflate la Mizil⁸⁶.

În cazul unei parașutări inamice, unitățile erau obligate să păstreze în cazarmă soldații din corpul de gardă și o unitate pentru pază și apărare, cu misiunea de a împiedica o eventuală ocupare a cazarmii, de către forțele inamice. Fiecare cazarmă avea obligația să organizeze un post permanent de pândă și alarmă, format din trei oameni și un post de supraveghere a spațiului aerian, atât ziua, cât și noaptea, încadrat de un gradat⁸⁷.

Unitățile din Mizil aveau datoria de a executa o supraveghere continuă, ziua și noaptea, a spațiului aerian, pentru a semnală la timp o eventuală debarcare inamică⁸⁸.

O metodă absolut inedită, folosită de U.R.S.S. pentru a produce pagube în spatele frontului, a fost lansarea de baloane incendiare. În vara anului 1941 au fost descoperite mai multe astfel de baloane în județele Buzău și Râmnicu-Sărat. Primul caz a fost la 28 iunie 1941, când două asemenea baloane au fost descoperite la Dărămați⁸⁹.

În anul 1942 au fost înregistrate mai multe baloane incendiare, ajunse inclusiv pe

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 30/1941, f. 18.

⁸⁵ Arh. Nat. Buzău, *Fond Primăria Oraș Mizil*, dosar 8/1941, f. 398.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 398 și 399.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 400.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 398.

⁸⁹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Prefectura jud. Râmnicu-Sărat*, dosar 85/1941, f. 26.

teritoriul celor două județe. În urma relatărilor din teritoriu, Inspectoratul General al Jandarmeriei, cu ordinul circular No.31.865/942, făcea referiri la modul de utilizare de către sovietici a acestor baloane. Ele erau lansate atunci când vântul bătea puternic spre România. La marginea inferioară aveau agățate o serie de sârme, care trebuia să lovească cablurile electrice în zborul lor⁹⁰.

Inspectoratul de Jandarmi Galați făcea cunoscut, la 25 iulie 1942, cu ordinul No.1195, că au fost descoperite baloane în regiunea Padina, județul Buzău și Puieștii de Jos, județul Râmnicu-Sărat. În urma analizei acestora, s-a ajuns la concluzia că aceste baloane incendiare au fost lansate cu scopul de a provoca incendii la păduri, dar mai ales recoltelor. Unitățile din subordine trebuia să manifeste vigilența, să descopere la timp aceste baloane și să intervină cu echipe speciale, în caz de incendiu⁹¹.

Referindu-se tot la baloanele incendiare sovietice, Inspectoratul General al Jandarmeriei cu ordinul No.36814/942, făcea precizarea că acestea erau confecționate din cauciuc elastic, de culoare galbenă sau din pânză gumată și au un diametru de 2-3 metri⁹².

Din primele ore ale declanșării „Operațiunii Barbarossa”, autoritățile militare și civile românești au luat măsurile necesare, pentru a se cunoaște exact numărul avioanelor doborâte, împrejurările în care s-a produs un asemenea eveniment, dacă au fost sau nu pagube.

Ordinul No.1.514c/941, al Marelui Cartier General, Eșalonul 2, Secția a II-a, preciza modalitățile de anunțare cât mai operativă a unor asemenea informații. Regiunea I Aeriană Sibiu răspundea pentru zona Transilvaniei și Oltenia, Regiunea a II-a Bacău pentru Moldova și Regiunea a III-a Aeriană pentru Muntenia și Dobrogea. Ele aveau ordin de a ridica cu mijloace proprii avioanele căzute și a le depozita în locuri special amenajate. Pentru a se proteja piesele ușor demontabile de pe avioanele inamice doborâte, precum aparatura de bord, stațiile radio, mitralierele sau parașutele, autoritățile locale și Regiunile Aeriene erau obligate să instituie o pază severă la aceste aparate⁹³.

Ministerul Afacerilor Interne, cu ordinul 74.355 din 30 iunie 1941, prezenta modul în care unitățile din subordine trebuia să raporteze informațiile despre bombardamentele inamice. În aceste rapoarte trebuia precizat locul unde au fost lansate bombele, numărul, calibrul și greutatea acestora, adâncimea și lărgimea gropilor efectuate de acestea. Mai trebuia raportat efectul schijelor, dacă au distrus locuințe, dacă au fost morți sau răniți, precum și efectul suflului, dacă sunt prăbușiri de imobile, crăpături în ziduri, spargeri de geamuri, etc. În cazul bombelor incendiare, trebuia raportat numărul și mărimea bombelor și efectele produse pe teren de acestea. Dacă atacul era comis cu bombe cu gaze toxice, raportul urma să conțină informații despre aspectul terenului din jur, suprafața infectată, victime și simptomele produse de gaze. Pentru situațiile în care avioanele inamice au atacat cu armele de bord, tunuri sau mitraliere, urma să se precizeze caracteristicile proiectilelor, aspectul rănilor, eventualele distrugerii materiale. În finalul raportului, se cereau informații despre modul în care s-au comportat formațiunile de apărare civilă, rezultatele obținute în urma intervenției lor, învățăminte și propuneri

⁹⁰ Arh. Nat. Buzău, *Fond Prefectura jud. Râmnicu-Sărat*, dosar 32/1942, f. 8.

⁹¹ *Ibidem*, f. 41.

⁹² Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 1/1942, f. 50.

⁹³ *Ibidem*, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 13/1941, f. 23.

pentru îmbunătățirea activităților viitoare⁹⁴.

După cum am văzut, lansarea de manifeste a reprezentat pentru aviația sovietică un important mijloc de luptă. Reprezenta un mod de a desfășura un război propagandistic și poate, psihologic. Sovieticii au mizat mult pe impactul avut de manifeste. Ele urmăreau demoralizarea populației și influențarea ei pe plan politic. Pentru a contracara efectul acestor manifeste, ele au fost strânse de jandarmi, în măsura posibilului și înaintate Legiunilor. Organele abilitate au întărit supravegherea populației, pentru a se descoperi eventualii „colportori” ai acestor manifeste.

Strângerea manifestelor a fost pentru jandarmerie, în vara anului 1941, a activitate aproape cotidiană, mai ales în zona de Curbură. De exemplu, la 30 iunie 1941, postul de Jandarmi de la Gugești a înaintat Legiunii de Jandarmi Râmnicu-Sărat o parte dintr-un manifest, intitulat „*Vocea Poporului*”, și care cuprindea, tradusă în limba română, „*Cuvântarea tovarășului Molotov, ținută la radio, la 22 VI 1941*”⁹⁵. Acest manifest a fost înaintat către Inspectoratul General al Jandarmeriei pe data de 3 iulie 1941.

În general, textele acestor manifeste dădeau dovadă de suficient de multă naivitate și dovedeau din partea sovieticilor o lipsă de înțelegere a situației concrete din România. Ele demonstau un stalinism perfect, în sensul că era luată în calcul percepția și nu realitatea. Aceste manifeste erau făcute pentru oameni care nu erau informați și astfel, ușor de manipulat. În România anului 1941, deși exista un regim autoritar, totuși, oamenii erau bine informați, iar presa era plină de informații diverse. Pentru români, chiar și pentru cei de la țară, era suficient să facă comparație între informații, pentru a intui adevărul.

Într-unul din manifestele lansate de aviația sovietică pe raza celor două județe, se spunea: „*Vi se spune că în Uniunea Sovietică, există asuprire națională și rusificare forțată! E o minciună sfruntată ! Uniunea Sovietică este alcătuită din 16 republici naționale, egale în drepturi. În Uniunea Sovietică, trăiesc în pace și prietenie, peste o sută de popoare. Constituția stalinistă asigură tuturor naționalităților, egalitate în drepturi și pedepsește învrăjbirea națională, ca o crimă. Tânăra Moldovă Sovietică, cu zeci de gazete moldovenești, cu mii de școli moldovenești, cu minunatele ei școli superioare moldovenești, este cea mai bună dezmințire a minciunilor răspândite de dușmanii poporului român*”⁹⁶. Cât adevăr exista în acest manifest, nu mai trebuie arătat. Tocmai situația reală din Basarabia ocupată de sovietici arăta contrariul.

Alte manifeste aveau texte aproape ciudate. „*Ca și în 1919, România este înrobită de Germania. Hoardele ocupanților hitleriști cu ajutorul trădătorului Antonescu jefuiesc și ruinează țara voastră. În 1940, ocupanții germani au luat cu forța de la țărani români și au trimis în Germania, aproape 940.000 tone de cereale, 200.000 de porci și mai mult de un milion kg slănină. În prima jumătate a anului 1941, ocupanții au exportat din România, două milioane tone de petrol. Toate uzinele mari metalurgice, cum sunt de pildă uzinele Malaxa, sunt predate în proprietatea concernului Göering. Ocupanții hitleriști au prefăcut țara voastră, într-o colonie germană. Ei v-au luat libertatea și independența națională, vă necinstesc nevestele și fetele; pentru cea mai mică nemulțumire împușcă și trimit la ocnă, mii de cetățeni români. În țară bântuie teroarea, foametea și moartea... Guvernul vândut al lui Antonescu a fugit din București și v-a lăsat*

⁹⁴ *Ibidem*, f. 11.

⁹⁵ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 6.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 32.

în voia soartei”⁹⁷.

Lăsând la o parte greșelile și interpretările extrem de discutabile, textul acesta pare să corespundă mai degrabă unei situații în care Armata Roșie, în plină ofensivă, eliberează România de ocupantul german și încearcă să explice astfel ocuparea țării noastre. Aceste manifeste, lansate de aviația sovietică în primele zile ale războiului, păreau a fi fost tipărite înainte de declanșarea operațiunilor militare și corespundeau mai degrabă unei anumite situații dorite de Moscova, dar infirmate, pentru moment, de realitate.

După raidul sovietic din noaptea de 13-14 septembrie 1942, în aproape toate localitățile din județele Buzău și Râmnicu-Sărat, au fost găsite manifeste aruncate de aviația inamică. În majoritatea cazurilor, manifestele erau în pachete de 1-2 kg.

Biroul Siguranței din cadrul Poliției de Reședință Buzău raporta în telegrama secretă No.7073 S din 14 septembrie 1942 Inspectoratului Regional de Poliție Galați, că manifestele aruncate de aviatorii sovietici îndeamnă populația românească să iasă din război și să rupă legăturile cu Hitler. În manifeste se cerea ca „...populația românească să ceară ruperea imediată a legăturilor cu cancelarul Hitler”, precum și retragerea trupelor românești care luptau contra URSS.

Raportul Siguranței buzoiene arăta în continuare că manifestele conțineau și câteva avertismente, în sensul că bombele lansate în această noapte sunt prevestitorul frontului al doilea „...creat, nu undeva...în Franța”, ci tocmai în România⁹⁸. Din nefericire pentru români, dar și pentru ceilalți est-europeni, cel de-al doilea front s-a deschis chiar în Franța!

În telegrama secretă No.7173 S, din 15 septembrie 1942, Biroul de Siguranță Buzău preciza Inspectoratului Regional de Poliție Galați, că starea de spirit a populației nu s-a schimbat după lansarea manifestelor sovietice, „...românii apreciind această acțiune a aviației sovietice, ca fiind semne de disperare, căutând să înșele opinia publică prin minciuni în legătură cu securitatea Europei și implicit a Statului Român, căci în manifeste, s-a afirmat categoric că Rusia Sovietică un s-a atins niciodată de independența Statului Nostru; adevărul fiind cunoscut, populația nu se poate lăsa momită”⁹⁹.

Unul din oamenii Siguranței buzoiene, agentul D. Mocanu, referindu-se la starea de spirit a populației, arăta că „majoritatea nu aderă la cele arătate în manifeste, aducându-le insulte și injurii, spunând că din cauza lor astăzi România este în război, ...mulți după ce le-au citit, le-au rupt”¹⁰⁰.

Înainte de eșecul german de la Stalingrad, era greu de crezut că pericolul sovietic poate fi atât de aproape.

În vara anului 1941, aviația sovietică a dovedit o activitate intensă și a încercat în mod repetat să lovească punctele strategice de pe teritoriul României. Eforturile sovieticilor s-au îndreptat, mai ales, asupra Constanței și Ploieștiului: nu au fost ignorate nici celelalte zone ale României, aflate în apropierea frontului și care aveau o mare importanță pentru desfășurarea luptelor. După cum am văzut, pe teritoriul județelor Buzău și Râmnicu-Sărat, se găseau importante artere de comunicații rutiere și feroviare,

⁹⁷ Ibidem, f. 169.

⁹⁸ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 3/1942, f. 41, 44, 50.

⁹⁹ Ibidem, f. 50.

¹⁰⁰ Ibidem, f. 51.

poduri, conducte petroliere, depozite militare, aeroporturi ale aviației de vânătoare și de bombardament, etc.

Din primele ore ale războiului, aviația sovietică a încercat să distrugă aceste obiective, pentru a împiedica sau cel puțin, îngreuna aprovizionarea trupelor germano-române. Prin lansarea de manifeste au încercat să influențeze opinia publică din România.

Lansarea de agenți și spioni cu parașutele, de către aviația sovietică, a reprezentat o altă caracteristică a războiului aerian din această perioadă. În cazul celor două județe, singurii parașutiști înregistrați au fost aviatorii care au încercat să părăsească, în extremis, aparatele distruse.

O acțiune aproape exotică a aviației sovietice în anii 1941-1942, a fost reprezentată de folosirea baloanelor incendiare, fie lansate din avioane, fie din spatele frontului. Sovieticii sperau să poată distruge recoltele prin incendiere.

Trebuie subliniat faptul că aviația sovietică avea cunoștințe precise despre principalele obiective strategice din România. Aria bombardamentelor se reduce în jurul acestora, chiar dacă precizia lor a lăsat mult de dorit. În multe cazuri, bombardamentele sovietice au fost ajutate de semnalizările agenților aflați la sol sau de nerespectarea regulilor camuflajului.

În ansamblu, deși aviația sovietică a încercat din răspuțeri să provoace pagube importante, rezultatele au fost extrem de modeste. Cauzele acestui eșec pot fi: reacția energetică a aviației de vânătoare române și germane, precum și a apărării antiaeriene, pregătirea piloților sovietici și dotarea precară a multor avioane, evoluția nefavorabilă a evenimentelor de pe front, în general.

Într-un Buletin Informativ referitor la bombardamentele produse de aviația sovietică, Inspectoratul General al Jandarmeriei arăta printre altele: *„Următor acțiunilor militare începute în ziua de 22 iunie 1942, aviația de luptă sovietică, începând de la această dată ...a executat o serie de misiuni, aruncând bombe explozibile și incendiare, în numeroase puncte din interiorul țării...În privința rezultatelor obținute, menționăm, că în majoritatea cazurilor, scopul urmărit de către inamic, n-a fost atins, întru-cât cel mai mare număr de bombe n-au explodat, iar restul au căzut fie pe câmp, fie în puncte, care prin distrugerea lor, n-au prezentat vre-o importanță deosebită, fie de ordin militar, fie economic. Un efect mai important s-a înregistrat cu ocazia bombardării rafinăriilor „Orion” din Ploiești, din ziua de 13 iulie 1941 și la rafinăriile Vega din 18 iulie 1941, precum și prin bombardarea orașului și portului Constanța, ale cărui obiective prezintă importanță din punct de vedere militar. De asemenea, numărul victimelor omenești, au fost foarte reduse și în majoritatea cazurilor, au fost din rândul populației civile. În total, aviația inamică a executat un număr de 317 bombardamente, asupra a 207 localități”¹⁰¹.*

B. Operațiunea “Halpro”

Principalele rezerve de petrol ale Axei se găseau în România și de aceea anglo-americanii, atunci când conjunctura a devenit favorabilă, au încercat bombardarea și distrugerea câmpurilor petrolifere și a instalațiilor de rafinare, pentru a lipsi în felul acesta armata germană de combustibilul fără de care războiul nu mai putea fi continuat.

La 5 iunie 1942¹⁰², S.U.A. a declarat României și Bulgariei război, iar la 12 iunie a

¹⁰¹ Arh. Ist. Centrală, *Fond I.G.J.*, dosar 20/1941, f.1-2.

¹⁰² Leonida Loghin, *Al doilea război mondial. Cronologie.*, București.

avut loc bombardarea Ploieștiului de către aviația americană. Această operațiune, care a purtat numele de cod „Halpro”, a fost prima misiune de bombardament strategie efectuată de aviația americană în Europa celui de-al doilea război mondial¹⁰³. Bombardamentul nu a produs pagube la Ploiești, în schimb au existat pagube umane și materiale în celelalte zone ale țării.

Unele din bombardierele americane B-24 Liberator au ajuns și în Zona Carpaților de Curbură. Șeful Comisariatului de Poliție din Mizil, N. Constantinescu, raporta în ziua de 12 iunie 1942, că „astăzi, la orele 4.39, a trecut pe deasupra orașului Mizil, un număr de patru avioane inamice, care din informație au venit din direcția Ploiești; s-a dat alarma și s-au ridicat avioanele de vânătoare...urmărindu-le în direcția orașului Buzău. Nu am avut lansări de bombe pe raza circumscripției acestui oraș”¹⁰⁴.

Dacă la Mizil a fost liniște, nu același lucru s-a întâmplat la Buzău și Râmnicu-Sărat. Unul din bombardierele americane a fost interceptat de adjutantul aviator Pascu Vasile de la Escadrila 59 Vânătoare din Grupul 8 Vânătoare, transformat ulterior în faimosul Grup 8 Asalt. Acesta decolase la ora 3.50 de pe aerodromul Târgușorul Nou și în urma unei lupte aeriene aprige, a doborât un bombardier inamic. Un alt bombardier american, care venea din direcția Brăila-Râmnicu-Sărat, a fost atacat de adjutantul aviator Pascu. Din păcate, mitralierele I.A.R.-ului 80 au rămas fără muniție, iar pilotul american a evitat atacul, îndreptându-se spre Valea Buzăului, care era acoperită cu nori. Profitând de plecarea avionului românesc de vânătoare, bombardierul american a revenit, lansându-și bombele în apropierea Buzăului¹⁰⁵.

Bombardamentul a avut loc la ora 5.10. Bombardierul a lansat șase bombe de 250 kg, care la impactul cu solul au provocat pagube și pierderi umane.

Două bombe au căzut la numai 5 m distanță de calea ferată, dar explozia lor a distrus acele macazelor, blocând complet circulația în dreptul cabinei No.1. Schije au lovit și rănit grav pe lucrătorul Micu Radu și pe acarul Mardare Alexandru. Ambii au fost transportați de urgență la Spitalul „I.C. Brătianu” din Buzău¹⁰⁶.

Celelalte trei bombe au căzut la o distanță de 3 m una de cealaltă în curtea secției L 3. Explozia lor a distrus curtea complet, a avariat sera de flori complet și cabina No.1. O altă bombă a căzut pe magazia de materiale a secției. Deflagrația ce a urmat a distrus și cazarma lucrătorilor. Sub dărâmăturile acestora au fost prinși patru muncitori, din care trei, Stan N. Iordache, Oprescu Gheorghe și Sârbu Teodor, au avut răni ușoare. Scoși de sub dărâmături, au fost transportați la spitalul „I.C. Brătianu”. Al patrulea muncitor, Tudor Avram, a fost scos abia la ora 9.30, dar fiind mort, a fost transportat la morga aceluiași spital. La ora 11, din cauza rănilor a murit și Micu Radu¹⁰⁷.

În procesul verbal încheiat în ziua de 12 iunie 1942 de dr. Aurel Drăghici, șeful Poliției Buzău, Aurel Gârjob, comisar, șeful Biroului de Siguranță și Popescu Vintilă, comisar, șeful Biroului Judiciar, se arăta printre altele, că explozia a distrus acele, închizând complet circulația între stațiile Buzău-Monteoru și că „pentru restabilirea

¹⁰³ Eugen Preda, *Miza petrolului în vâltoarea războiului*, București, 1983, p. 86, Valeriu Avram *Top Gun Special*; George Magherescu, *Adevărul despre Mareșalul Antonescu*, București, 1991, p. 192.

¹⁰⁴ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 3/1943, f. 10.

¹⁰⁵ Cornel Morandiuc, *Înimi cât să cuprindă cerul patriei*, Cluj-Napoca, 1985, p. 33-35, vezi și V. Avram, *lucr. cit.*.

¹⁰⁶ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 3/1943, f. 9.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 6 și 11.

liniilor lucrează Detașamente de soldați și lucrători de la CFR. La ora 9.40 s-a restabilit circulația provizorie pe o singură linie”¹⁰⁸.

În aceeași dimineață, la ora 6.30, șeful poliției buzoiene raporta cu nota telefonică No.8086/1942, că trenul 7060, Galați-București a fost nevoie să fie oprit în gara Buzău mai bine de trei ore¹⁰⁹.

Comandantul Legiunii de Jandarmi Buzău raporta cu nota telefonică No.638, din 12 iunie 1942, că la ora 8.30, în comuna Boldești, pe raza postului de jandarmi Amara, în apropiere de Mizil, a căzut un balon de mari dimensiuni. Balonul avea seria No.1548-C.P.J. No.41 și venea dinspre Ploiești. În balon era o hârtie scrisă în germană și română. Jandarmii au anunțat Flotila de Aviație de la Buzău, care a preluat balonul. După efectuarea cercetărilor, s-a constatat că el provenea de la cele ridicate de apărarea antiaeriană germană și română pentru protecția instalațiilor petrolifere, în cazul unor atacuri ale aviației inamice¹¹⁰.

După o jumătate de oră de la bombardarea Buzăului, un avion american a lansat șase bombe la Râmnicu-Sărat. Trei bombe au distrus o baracă a armatei germane, una a căzut în curtea unui locuitor, iar celelalte două în curtea unei mori¹¹¹.

Acest raid al aviației americane a avut un impact serios asupra moralului populației civile, dar și asupra militarilor.

În zilele următoare, mai multe alarme false au tulburat viața orașelor Buzău și Mizil. Cu nota telefonică No.2333, din 14 iunie 1942, Comisariatul de Poliție raporta Poliției din Buzău, că în noaptea de 13 spre 14 iunie 1942, de la ora 22.10 și până la 23.15 a fost alarmă aeriană, fără a se observa vreun avion inamic¹¹². În ziua următoare are loc o nouă alarmă aeriană falsă, în jurul orei 13.30¹¹³. Pe 16 iunie, cu nota telefonică No.2406, Poliția din Mizil raporta că între orele 12.30-13.30, a fost din nou alarmă¹¹⁴. După câteva săptămâni, la 7 august 1942, în Buzău, de la 19.30 la 20.00, s-a dat alarma, fiind semnalate avioane inamice care veneau de la Mizil. În realitate, aceste avioane nu au fost, dar spaima a rămas. Pe 7 august, aproape concomitent, la Buzău și la Mizil, s-a dat iar alarma aeriană, dar din nou nu au apărut avioanele inamice¹¹⁵.

Deși eșuată, „Operațiunea Halpro”, a avut un rol de avertisment, atât pentru români, cât și pentru germani. Opinia, puternic înrădăcinată în România, că aliații nu vor bombarda Valea Prahovei, pentru că rafinăriile erau proprietatea unor firme occidentale, s-a dovedit nerealistă. Era un război mult prea mare, pentru ca Aliații să mai țină cont și de anumite interese particulare.

Pe de altă parte, România și Germania au înțeles corect mesajul. În lunile care au urmat, apărarea antiaeriană din Valea Prahovei a fost întărită considerabil, ca și aviația de vânătoare. Atunci când Aliații au reluat bombardamentele la 1 august 1943 și apoi în primăvara lui 1944, a trebuit din răzputeri să lupte, pentru a încerca distrugerea rafinăriilor prahovene.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 11.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 7.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 4.

¹¹¹ Valeriu Avram, *op. cit.*.

¹¹² Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 3/1943, f.13.

¹¹³ *Ibidem*, f.18.

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 16.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 25 și 27.

C. Un altfel de război aerian

Activitatea aeriană în perioada 1941-1942 în zona Carpaților de Curbură a fost mult mai diversă și a fost plină și de late evenimente dramatice, nu numai operațiunile de bombardament sovietice și americane.

Zonele de Apărare Antiaeriană din țară au fost informate prin ordinul Statului Major al Aerului No.971/941 și No.329 din 7 iulie 1941, al Comandamentului Apărării Aeriene, Eșalonul No.1, că începând cu 2 iulie 1941, în sectorul Armatei a 17-a germane acționează avioane slovace. Acestea erau de tipul Letov 328, biplan și Aviv 534, sescuiplan, cu tren de aterizare escamotabil. Avioanele erau prevăzute cu un cerc roșu pe o cruce albastră, drept cocardă de naționalitate, iar ca semne distinctive, aveau vopsite 1/3 din partea anterioară a fuselajului cu culoare galbenă și în jurul fuselajului aveau un inel lat de ½ metri¹¹⁶.

Ordinul No.736, din 3 iulie 1941, al Statului Major al Aerului, Eșalonul I, transmis Zonelor de Apărare Antiaeriană, relua un comunicat al Misiunii Aeronautice Germane din România. În acesta se arăta că armata germană folosea pentru aprovizionarea frontului planoare, remarcate prin cabluri de oțel de alte avioane. Pentru a se evita eventualele confuzii, trupele de apărare antiaeriană au primit ordin să nu deschidă focul asupra planoarelor de transport și avioanelor remorcher¹¹⁷.

Din cauza operațiunilor militare, în această zonă s-au înregistrat și evenimente în care au fost implicate aeronave germane și române. Pe 24 iunie 1941, un avion românesc, venit din misiune, a lansat lângă pădurea Spătaru două bombe defecte, care îi periclitau aterizarea pe aerodrom. Deși avionul pilotat de adjutantul Mocanu făcuse toate semnalele regulamentare de recunoaștere, artileria antiaeriană de pe Buzău a deschis focul. Din fericire, aparatul a aterizat cu bine, fără să fie atins¹¹⁸.

La circa 300 de metri de Șoseaua Națională Râmnicu-Sărat-Focșani, la punctul numit „*Podul Bulgarului*”, în ziua de 28 iunie, la orele 10 dimineața, un avion cu însemne germane, a aterizat în flăcări. Pilotul avionului, care avea arsuri grave, era român. Acesta a fost transportat de urgență la Spitalul din Râmnicu-Sărat, iar avionul a fost pus paza jandarmilor, până la ridicarea lui¹¹⁹.

În ziua de 9 iulie 1941, de pe aerodromul Sihlea, a decolat o escadrilă de avioane de bombardament, în jurul orei 8.30, pentru îndeplinirea unei misiuni pe front. În timpul decolării, un avion a suferit câteva defecțiuni, care au impus o aterizare forțată. În momentul aterizării, una din bombe cu care era echipat aparatul a explodat, iar avionul a luat foc, arzând complet. Pilotul, adjutantul șef Ciobanu, a fost grav rănit la cap, iar doi observatori au suferit răni ușoare. Toți au fost internați la spitalul din Râmnicu-Sărat¹²⁰.

Un alt accident a avut loc pe aerodromul Sihlea, la 11 iulie 1941. La ora 19, un avion românesc de bombardament s-a defectat în momentul decolării. Pilotul a fost obligat să aterizeze forțat, dar la impactul cu solul, cele 120 de bombe de 12 kg au explodat, iar avionul a luat foc. În timpul aterizării a lovit un avion Savoia-Marchetti SM-79, provocându-i avarii și rănindu-i pe piloți.

¹¹⁶ Arh. Nat. Buzău, *Fond Primăria Oraș Mizil*, dosar 8/1941, f. 499.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 403.

¹¹⁸ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 14/1941, f. 6.

¹¹⁹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Prefectura jud. Râmnicu-Sărat*, dosar 86/1941, f. 26.

¹²⁰ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1941, f. 53 și *Fond Prefectura jud. Râmnicu-Sărat*, dosar 85/1941, f. 50 și 59.

Pe 13 iulie 1941, la ora 18, avionul de vânătoare P.Z.L.-24, cu numărul 122 și pilotat de adjutantul stagiar Dimache Constantin, din Grupul 4 Vânătoare, din cauza defectării motorului, a aterizat forțat pe teritoriul localității Ziliștea-Bobocu. Pilotul s-a salvat, sărind cu parașuta¹²¹.

În aceeași zi de 13 iulie 1941, la ora 13, pe raza localității Văjiitoarea, a aterizat un avion sovietic. Conform raportului No.3045, din 14 iulie al pretorului I. Duca, adresat Prefecturii județului Râmnicu-Sărat, după aterizare, pilotul l-a întrebat pe ciobanul Ion D. Costin, aflat întâmplător în acel loc cu oile le păscut, de direcția în care se află localitățile Bogza și Bordeasca. Ciobanul a relatat evenimentul abia seara, în jurul orei 18, când s-a întors în sat¹²².

Șirul aterizărilor forțate a continuat în ziua de 21 iulie, când două avioane militare românești, din cauza defectiunilor de la motor, a trebuit să efectueze această manevră periculoasă. Primul avion, cu numărul de fuselaj 26, pilotat de sublocotenentul Ionescu Nicolae din Escadrila No.112 Bacău, a aterizat pe raza localității Puiești. Pilotul a reușit să-și repare motorul și a decolat spre aerodromul de bază. Al doilea avion, cu numărul 198 și pilotat de elevul sergent Molodoveanu Traian, din Escadrila No.116, a suferit mici avarii la aterizare și de aceea a rămas mai mult timp la Costești, locul accidentului¹²³.

La Costești, în noaptea de 27 iulie 1941, pe la orele 23, la punctul „*Poiana cu Sălcii*”, un avion german, un trimator, a căzut în flăcări la sol. Avionul a ars complet, împreună cu cei patru membri ai echipajului. Aparatul venea de pe front și aparținea Escadrilei germane de bombardament de la Focșani. Abia a doua zi, 28 iulie, la ora 10.00, au sosit la fața locului cu mașinile, un maior și un locotenent germani. La locul căderii avionului și apoi în fața primăriei, unde erau aduse trupurile celor doi morți, s-au desfășurat ceremoniale religioase, la care au participat toate autoritățile locale și foarte mulți oameni din Costești¹²⁴. Cei patru militari germani morți au fost aduși din Focșani, iar bucățile rămase din avion au fost ridicate pe 28 iulie. În raportul No.10.867, din 28 iulie 1941, comandantul Legiunii de Jandarmi Râmnicu-Sărat, locotenent-colonelul Ionescu Ilie informa Inspectoratul General al Jandarmeriei că cei patru germani morți erau Wilhelm Fritz, Victor Kraiser, Fried Pethers și Artur Breandel¹²⁵.

Un alt eveniment aeronautic, în care a fost implicată o aeronavă militară românească, a fost pe 16 aprilie 1942, când un aparat IAR-37, pilotat de sublocotenentul Gabriloiu Ion s-a pierdut pe ruta Buzău-Brașov. Pentru recuperarea pilotului dispărut, familia acestuia a instituit un premiu de 20.000 lei¹²⁶.

Războiul aerian cunoaște și alte fațete, mai puțin spectaculoase, dar uneori foarte periculoase prin consecințele pe care le au. La data de 14 iulie 1941. Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat informa Prefectura Județului, cu adresa No.9697, că pe raza județului existau bombe neexplodate, aruncate de avioanele sovietice, în perioada trecută de la începutul războiului. În localitatea Costieni, pe câmp, se găseau la data raportului, 14 bombe neexplodate. Pentru evitarea accidentelor, locul a fost pus sub paza jandarmilor. Deși Școala de Pilotaj de la Bobocu a fost informată, pentru a lua măsurile

¹²¹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Prefectura jud. Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 174 și 183.

¹²² *Ibidem*, dosar 85/1941, f. 78.

¹²³ Arh. Nat. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 14/1942, f. 230.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 221.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Ibidem*, dosar 32/1942, f. 38.

necesare, aceasta nu a dat nici un răspuns¹²⁷.

La marginea comunei Coțatcu, a fost găsită o bombă neexplodată. O comisie germană s-a prezentat la fața locului și a anunțat că peste câteva zile va ridica bomba. Paza a fost ridicată, pentru că bomba nu prezenta pericol de explozie, dar comisia germană nu a mai apărut¹²⁸.

Comandantul Legiunii de Jandarmi Râmnicu-Sărat informa cu adresa No.769 din 30 iulie 1941, Inspectoratul General al Jandarmeriei, precum și alte instituții militare, că cele 12 bombe lansate în ziua de 12 iulie 1941 pe teritoriul comunei Slobozia-Ciorăști au provenit de la aparate germane. Pentru a nu periclita populația, piloții germani au scos focoasele. În ziua de 25 iulie, la fața locului a fost prezentă o comisie de examinare formată dintr-un ofițer superior și doi ofițeri inferiori de la Centrul de Infanterie. Aceștia au declarat că bombele nu sunt periculoase, iar a doua zi, ele au fost ridicate de o echipă de specialiști germani¹²⁹.

Au fost și alte situații care arată complexitatea războiului aerian. Pe teritoriul comunei Mărtinești au fost descoperite elemente de la o parașută. După cercetările efectuate în conformitate cu indicațiile comandantului Escadrilei 56 Vânătoare de la Râmnicu-Sărat, pe 16 iulie 1941, s-a certificat că respectiva parașută nu era folosită pentru desomt, ci era o parașută specială pentru lansarea bombelor luminoase¹³⁰.

Acțiunile aeriene au avut impact foarte serios asupra imaginarii colective. După raidul american din 12 iunie 1942 și mai ales după înfrângerea de la Stalingrad, acest imaginar „de război” a început să joace un rol tot mai important în viața cotidiană a țării.

Pe data de 18 ianuarie 1943, Biroul Siguranței din Buzău, cu raportul No.411, informa Inspectoratul Regional de Poliție Galați că, în ultimul timp, circula zvonul foarte insistent, că în primăvara aceluși an, orașele București, Ploiești și Buzău urmau să fie evacuate din cauza unor atacuri aeriene efectuate de RAF¹³¹.

Acest zvon se amplifică în zilele care au urmat. Comisariatul de Poliție Mizil, prin nota informativă No.1078 din 26 ianuarie 1943, comunica organelor competente, că unii militari, venind de la Buzău, au lansat zvonul că la 1 martie 1943, Buzăul, Mizilul și Ploieștiul vor fi evacuate, iar la Mizil urmează a se construi barăci și un nou și mare aeroport¹³².

O notă informativă a Siguranței din Buzău, de la 26 ianuarie 1943, arăta că mulți locuitori ai orașului vorbesc că în curând Buzăul, Ploieștiul și Bucureștiul vor fi foarte rău bombardate de aviația aliată¹³³. Acest zvon se răspândise și în cercuri înalte, precum cele ale administrației locale. La 25 ianuarie 1943, o notă informativă a Siguranței arăta că prefectul județului Buzău, într-o discuție cu persoane sus-puse din oraș, a declarat că are ordin ca până la 15 martie 1943, să evacueze orașul, din cauza unor eventuale bombardamente inamice. Aceste ordine erau valabile și pentru evacuarea Bucureștiului și Ploieștiului. Aceeași notă arăta că și primarul Buzăului a lansat un zvon similar¹³⁴.

¹²⁷ *Ibidem*, dosar 14/1942, f. 189.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 219, 225 și 230.

¹³⁰ *Ibidem*, f. 232.

¹³¹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 1/1943, f. 112.

¹³² *Ibidem*, f. 142.

¹³³ *Ibidem*, f. 161.

¹³⁴ *Ibidem*, f. 210.

La 18 februarie 1943, cu raportul confidențial No.971, Biroul Siguranței din Buzău informa Corpul Detectivilor din Direcțiunea Generală a Poliției, ca răspuns la ordinul No.59.505 din 27 ianuarie 1943, că zvonurile privind evacuarea orașelor Buzău, Ploiești, București, în cazul unor eventuale bombardamente aeriene inamice, nu au fost lansate de prefectul județului Buzău și nici de primarul orașului Buzău, care nu au primit nici un ordin pentru evacuarea orașelor. Pe de altă parte, Haimovici Frida, din București, Strada Florilor No.13 *„la viza unei autorizații de călătorie, ne-a afirmat că D-nul ministru Vasiliu i-a mărturisit ei personal, că vor evacuați în curând din București peste 300.000 persoane”*¹³⁵.

Vara anului 1941 a fost pentru România o piatră de hotar, care i-a marcat destinul pentru o lungă perioadă de timp. Operațiunile aeriene au fost extrem de dure, iar aviația sovietică a încercat din răputeri să distrugă principalele obiective strategice din România. Reacția foarte fermă a aviației românești, a celei germane, a zădărnicit toate aceste eforturi. Războiul aerian a avut în vara anului 1941 o dinamică extrem de spectaculoasă și dramatică.

---

¹³⁵ *Ibidem*, f. 21.

ASPECTE MILITARE PRIVIND APLICAREA CONVENȚIEI DE ARMISTICIU A ROMÂNIEI CU NAȚIUNILE UNITE ÎN JUDEȚUL BUZĂU

Locotenent comandor Marius Adrian NICOARĂ

În vara anului 1944, în contextul declanșării de către forțele sovietice a unor ample operații ofensive pe frontul est-european, partea de est a României era apărată de Grupul de armate „*Ucraina de Sud*”, comandată de la 25 iulie de generalul-colonel Hans Friessner. Dispus pe un front de 654 km (387 km apărați de forțele germane și 267 km de forțele române), acesta avea în compunere armatele 6 și 8 germane și armatele 3 și 4 române, constituite în două grupări de armate. Eram în picioare, cu armata întreagă, cu ordine și belșug în țară, dar din 2 august 1944, Marele Cartier General Sovietic prevedea efectuarea a două străpungeri în frontul Grupului de armate „*Ucraina de Sud*”, cu scopul de a zdrobi gruparea inamicului în raionul Iași, Chișinău, Bender și de a cuceri aliniamentul Bacău, Leova, Tarutino, Moldavka, având în vedere de a acționa ulterior în direcția Focșani, Galați și Ismail. Operațiile militare așa s-au și desfășurat, încât pe sectoarele de străpungere superioritatea sovietică era foarte mare. O puternică ofensivă a fost declanșată în dimineața zilei de 20 august 1944 la ora 6,10 prin tragerile a peste 4.000 de tunuri și aruncătoare. Cu toate măsurile luate, forțele germane și române nu au reușit să oprească înaintarea inamicului.

Până în seara zilei de 21 august, trupele Frontului 2 ucrainian au lărgit ruptura realizată în prima zi până la 65 km și au pătruns 40 de km în adâncime. Relevant pentru superioritatea zdrobitoare de forțe a sovieticilor este faptul că numai pe direcțiile loviturilor principale comandamentul sovietic dispunea, în seara zilei de 21 august, de 25 de divizii neintroduse în luptă, inclusiv eşaloanele 2 ale armatelor și ale unor corpuri de armată¹.

Armata română a aflat despre ieșirea României din alianța cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite în seara zilei de 23 august 1944, la orele 22,35, în urma radiodifuzării „*Proclamației către țară*” a regelui Mihai I, precizând că din acel moment „*încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și State Unite*”, șeful statului român ordona armatei și chema poporul „*să lupte prin orice mijloace și cu orice sacrificiu*” împotriva celor care „*s-ar împotrivi hotărârii noastre liber luate și care nu atinge drepturile nimănui*”².

Rapiditatea cu care armata a răspuns noii orientări politice și militare a țării, a încetat, într-o situație militară extrem de complexă, acțiunile militare împotriva forțelor

¹ Florin Constantiniu, locotenent-colonel Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război 1941-1945*, Editura Militară, București, 1995, p. 152.

² *Documente privind istoria militară a poporului român, 23-31 august 1944*, vol. I, București, 1977, p. 5.

sovietice și s-a desprins din dispozitivul german, a fost apreciată ca un eveniment unic în istoria celui de-al doilea război mondial.

Această atitudine s-a datorat convingerii majorității armatei că în acele momente dramatice pentru țară, în care România trebuia să suporte concomitent puternica ofensivă sovietică pe front și bombardamentele necruțătoare ale aviației anglo-americane în zona de interior, războiul dus alături de Germania, care nu acordase atenția necesară apărării teritoriului românesc, nu mai avea sens. Cu acest lucru erau de acord și Ion Antonescu și opoziția politică și nepolitică. Hotărâtoare a fost și comunicarea făcută în Proclamația către țară că România „a acceptat armistițiul” oferit de Națiunile Unite, care a fost interpretată de comandanții militari de pe front și de întreaga armată³, și comunică telefonic și în scris la trupe, ca o înțelegere efectivă realizată cu comandamentele sovietice în ceea ce privește încetarea ostilităților.

În realitate, pe front, încetarea luptelor a fost unilaterală. În dimineața zilei de 24 august militarii români aveau să se confrunte cu o altă situație. Uimirea lor era totală. Relevantă în acest sens este consemnarea generalului Ioan Teodorescu, comandantul unui detașament din Brigada 20 infanterie: „Nu-mi puteam explica ce fel de armistițiu a acceptat armata rusă care nu înceta să ne atace peste tot. Speram totuși ca din moment în moment să primească ordinul de la comandanții lor, să înceteze a mai trage în noi și să ne lase să ne retragem în ordine pe linia fixată de clauzele armistițiului”⁴.

În condițiile în care trecerea României de partea Națiunilor Unite s-a făcut înaintea semnării Convenției de Armistițiu cu Națiunile Unite, care să consemneze drepturile și obligațiile fiecărei părți, Înalțul Comandament Român, reprezentat prin Marele Stat Major, căruia Regele Mihai I îi delegase la 23 august 1944, atribuțiile conducerii strategice, a avut o concepție proprie privind operațiile militare care trebuiau desfășurate pe frontul românesc. Eliminarea trupelor germane de pe teritoriul românesc trebuia realizată de către trupele române, intervenția armatelor sovietice urmând să se facă „numai în caz de nevoie și numai în urma cererii armatei române”. Forțele principale ale Fronturilor 2 și 3 ucrainiene, trebuiau să pătrundă în Transilvania prin trecătorile Carpaților Orientali și să continue lupta împotriva trupelor germane, în colaborare cu forțele române aflate în capul de pod de la nord de Carpații Meridionali.

În contextul în care forțele sovietice aflate în ofensivă nu li se mai puteau impune condiții de acțiune, concepția inițială românească pare lipsită de realism, ea a fost îndrăzneată și a vizat în primul rând realizarea intereselor românești, urmând cu insistență menținerea unui spațiu cât mai mare, liber de orice prezență militară sovietică. Eșuarea acestei încercări de opțiune a unei linii de demarcație pe aliniamentul fortificat Focșani – Nămolosa – Brăila, la sud de care să nu pătrundă nici trupe germane, nici trupe sovietice, element preluat din scenariul preconizat de Ion Antonescu, Marele Stat Major a ordonat la 25 august 1944 replierea Armatelor 3 și 4 de pe frontul din Moldova, la nord de București și apoi la 30 august deplasarea Armatei 4 pe frontul din sudul Transilvaniei.

În total dezacord cu viziunea românească, sovieticii au adoptat o atitudine agresivă în majoritatea situațiilor, interzicând categoric orice discuție cu reprezentanții armatei române în vederea stabilirii modalităților de cooperare. Ordinele au fost emise de

³ Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 185.

⁴ Arh. M.A.P.N., fond 332, dosar nr. 125, f. 69, cf. Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 200.

generalul R.I. Malinovski (viitor mareșal), comandantul Frontului 2 ucrainian și de la Moscova, de către însuși I.V. Stalin și colaboratorii săi apropiați, care au cerut trupelor să-și îndeplinească în continuare misiunile de luptă⁵. Așa a fost posibilă drama pe care au trăit-o militarii români pe frontul din Moldova, dezarmați de trupele sovietice, deși încetaseră lupta și doreau să lupte alături de noii aliați pentru eliberarea Transilvaniei, în timp ce în restul țării celelalte trupe române eliminau singure prezența militară germană și făceau posibilă la 30 august 1944 intrarea trupelor sovietice în București, în formație de paradă cu orchestra în frunte, așa cum cerea Malinovski la 30 august 1944 și nu prin lupte, așa cum s-a raportat ulterior la Moscova și cum a fost prezentată multă vreme în memorialistică și istoriografie.

Atitudinea agresivă a trupelor germane și puternicele bombardamente executate cu aviația germană asupra capitalei în zilele de 24 și 26 august 1944, au determinat schimbarea radicală a atitudinii armatei române față de trupele Wehrmachtului de la 25 august 1944. Marele Stat Major român a făcut cunoscut trupelor că „*armata germană a devenit singura noastră inamică*” și a cerut tuturor comandamentelor române să dezarmeze și să alunge peste frontieră noul inamic cu cea mai mare iuțeală și cu toată energia.

Din acel moment a fost interzisă total și direcția de retragere a trupelor germane pe comunicația Buzău – Nehoiu – Întorsura Buzăului, situată la nord de aliniamentul fortificat Focșani – Nămolosa – Brăila, spre trecătoarea din zona Carpaților Orientali. În același scop Armata 1 a ordonat Corpului de Munte în seara zilei de 25 august 1944 la orele 20,30 să împiedice „*cu toată energia orice pătrundere a unităților germane din direcția Buzău – Nehoiu – Brașov, care ar căuta, eventual, ca din regiunea Telii – Satulung să pătrundă spre Sinaia pe la sud de Brașov*”⁶.

În acest context, locuitorii județului Buzău s-au confruntat cu situația inedită a luptelor dintre germani și sovietici. Administrația județului, pusă în fața noii situații a avut de făcut față unui complex de situații nemaiîntâlnit. Seriozitatea activităților desfășurate de serviciile prefecturii și primăriilor, urma să fie pusă la încercare. Șeful biroului M.O.N.T. din prefectura Buzău, domnul Negulescu, pregătise personalul din oraș ce făcea parte din elementele armatei propuse la mobilizări pentru lucru și tabele nominale de oameni și meserii ca echipe pentru ridicarea dărâmăturilor și salvarea victimelor pe timpul atacurilor aeriene, tabel cu proprietarii de pivnițe avute în vedere ca adăposturi antiaeriene și tabele cu locurile din oraș unde se puteau construi tranșee, în general instituții⁷. Prefectul și biroul M.O.N.T. transmiseseră primăriei orașului Buzău modul de participare la „*alarma-avion*” și concret prin telefon (1/2 minut, trei sunete intercalate cu cuvântul ATENȚIE) spre toate instituțiile⁸.

Ministerul Afacerilor Interne instalaseră o sirenă electrică pentru alarmarea în cazul atacurilor aeriene încă din 1940, fiind înștiințați cetățenii instituțiilor și Comandamentul german Județean Buzău, ce își va dovedi eficiența încă de la bombardamentul aerian asupra orașului Buzău, executat pe 26 iunie 1941, soldat cu trei

⁵ Alesandru Duțu, *Ingerințe sovietice în domeniul militar*, Dosarele Istoriei nr. 37/1996, p. 13.

⁶ Arh. M.A.P.N., fond 948, dosar 849, f. 278, cf. Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 220.

⁷ Arh. Statului jud. Buzău, fond primăria oraș Buzău, dosar nr. 9/1941, f. 7.

⁸ *Ibidem*, dosar nr. 10/1941, f. 16

morți și un rănit⁹, dar și în zilele de 27, 28 august 1944 în luptele dintre militarii sovietici și trupele germane în retragere. În perioada primelor zile de după 23 august 1944, Apărarea Patriotică a orașului beneficia de 500 de persoane, mijloace de transport pentru 7 posturi de prim ajutor a serviciului sanitar, din mijloacele primăriei 8 autocamioane, căruțe, cai 9. Comandantul zonei Apărării Antiaeriene Buzău era maiorul Mehedințu, ce supraveghea planul de apărare pasivă (stingerea luminii, adăpostirea, stingerea incendiilor)¹⁰.

Serviciul Sanitar al orașului Buzău avea încă din 1 septembrie 1941 pentru postul de prim ajutor și triaj al orașului, personal repartizat de la Comandamentul Pregătirii Premilitare, 26 de tineri ce triau inclusiv răniții veniți de pe front, dar nu erau brancardieri¹¹.

Pe teritoriul județului trupele sovietice și-au făcut simțită prezența încă din zilele de 24-25 august 1944. În ziua de 28 august 1944 dimineața, au intrat în orașul Buzău trupele armatei U.R.S.S.. Cu ocazia luptelor ce au avut loc, în jurul și în interiorul orașului, un grup de ostași germani s-a blocat în clădirea localului primăriei, palatul Comunal, de unde au deschis foc asupra trupelor sovietice. În replica lor trupele sovietice au tras în palat cu artileria și armamentul greu de pe tancuri, pentru a nimici inamicul instalat în clădire¹².

Înainte plecării colonelului Dumitru Dămăceanu la Moscova pentru încheierea armistițiului cu Națiunile Unite, Înalțul Comandament Român, condus de generalul Gheorghe Mihail, stabilise următoarea concepție strategică: 1. realizarea unei „*linii demarcaționale*” între forțele române pe de o parte și sovietice și germane pe de altă parte, propunându-se cinci alinamente, cele din zilele de 23 – 24 și 25 august; 2. eliminarea prezenței militare germane de pe teritoriul aflat sub jurisdicția guvernului român „*numai*” de către trupele române; 3. eliberarea teritoriului românesc ocupat de Ungaria în 1940, prin acțiunea a 8 divizii române; 4. exercitarea conducerii armatei române care trebuia să acționeze „*într-un sector bine definit*” și „*numai pe teritoriul național*”.

Revoltătoare a fost dezarmarea a zeci de mii de militari români pe frontul din Moldova. Ignorând faptul evident al încetării ostilității de către trupele române, generalii sovietici au ordonat, spre stupefacția generală, capturarea acestora și internarea lor în lagăre improvizate, de unde au fost îndreptate apoi dincolo de graniță, pe teritoriul sovietic. Consemnând această decizie incredibilă, jurnalul de operații al Diviziei 13 infanterie, consemna că ea a produs în rândurile militarilor români „*cea mai cumplită consternare și durere*”. Intervențiile autorităților militare și civile române pentru încetarea acestei situații de neconceput nu a avut nici un rezultat. După date oferite de Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului (C.R.A.A.) sovieticii au dezarmat în Moldova aproape 160.000 de militari români care, încetaseră lupta și au capturat importante cantități de armament (290 tunuri, 222 aruncătoare de mine, 146 mitraliere, 659 puști mitralieră, etc.), lucru foarte grav, datorită anunțatei treceri a României de

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 11/1941, f. 7.

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 10/1941, f. 38.

¹¹ *Ibidem*, f. 41.

¹² *Ibidem*, dosar nr. 8/1944, f. 11.

partea Națiunilor Unite, prin care Uniunii Sovietice, în special, i se aduseseră importante avantaje strategice¹³.

Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944 avea prevederi foarte dure, U.R.S.S. profitând de neimplicarea părților americane și engleze, Comisia Aliată de Control, desfășurând imediat după constituire o susținută activitate de subminare a structurilor militare (și nu numai) ale statului român care au vizat în esență destructurarea forțelor militare române care nu participau nemijlocit la operațiunile militare de pe front, dar care în concepția Marelui Stat Major trebuiau să devină „o rezervă strategică” pentru sporirea capacității combative a trupelor operative și să contribuie în caz de necesitate la asigurarea independenței și integrității teritoriale a țării.

Convenția de Armistițiu cuprindea în text următoarele referiri cu aspect militar:

Art. 1. Cu începere de la 24 august 1944, ora 4 a.m., România a încetat cu totul operațiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt relațiile cu Germania și sateliții săi, a intrat în război și va duce războiul alături de Puterile Aliate, împotriva Germaniei și Ungariei, cu scopul de a restaura independența și suveranitatea României, pentru care scop va pune la dispoziție nu mai puțin de 12 divizii de infanterie, împreună cu serviciile tehnice auxiliare.

Operațiunile militare din partea forțelor armatei române, cuprinzând forțele navale și aeriene, împotriva Germaniei și Ungariei, vor fi purtate sub conducerea generală a Înalțului Comandament Aliat (Sovietic).

Art. 2. Guvernul și Înalțul Comandament al României se obligă să ia măsurile pentru dezarmarea și internarea forțelor armate ale Germaniei și Ungariei, aflate pe teritoriul României, ca și pentru internarea cetățenilor celor două state menționate care își au reședința acolo (vezi anexa la art. 2).

Această anexă prevedea textual „Măsurile prevăzute la art. 2 al Convenției referitoare la internarea cetățenilor germani și unguri, actualmente aflându-se în teritoriul românesc, nu se aplică cetățenilor de origine evreiască și acestor țări”.

Art. 3. Guvernul și Înalțul Comandament al României vor asigura, forțelor sovietice și ale celorlalți aliați, înlesniri pentru libera lor circulație pe teritoriul României, în orice direcție, dacă este cerut de către situația militară. Guvernul și Înalțul Comandament al României acordând orice concurs posibil pentru o astfel de mișcare, prin mijloacele lor proprii de comunicație și pe cheltuiala lor, pe pământ, pe apă și în aer (vezi anexa la art.3).

Anexa la art. 3, prevedea textual „Prin cooperarea Guvernului român și a Înalțului Comandament Român, menționat în art. 3 al acestei Convenții, se înțelege punerea la dispoziția Înalțului Comandament Aliat (Sovietic), pentru deplina folosință, cum va socoti de cuviință, pe durata armistițiului a tuturor construcțiilor și instalațiilor românești, militare, aeriene și navale, porturi, cheiuri, cazărmi, magazine, câmpuri de aviație, mijloace de comunicație, stațiuni meteorologice, care ar putea fi cerute pentru nevoi militare, în desăvârșită bună stare și cu personalul necesar pentru întreținerea lor”.

Art. 5. Guvernul român și Înalțul Comandament al României vor preda imediat Înalțului Comandament Aliat (Sovietic), pentru înapoierea în țara lor pe toți prizonierii de război

¹³ Al. Duțu, *op. cit.*, p. 15.

sovietici și aliați aflați în mâinile lor, precum și pe toți cetățenii internați și pe cei aduși cu sila în România.

Din momentul semnării condițiilor de față până la repatrierea Guvernului și Înalțului Comandament Român se obligă să asigure, pe socoteala sa, tuturor prizonierilor de război, sovietici și aliați, precum și cetățenilor internați sau aduși cu sila, persoanelor strămutate și refugiaților, hrană îndestulătoare, îmbrăcăminte și asistență socială, conform cu cerințele sanitare, cum și mijloacele de transport pentru reîntoarcerea tuturor acestor persoane în țara lor proprie.

Art. 7. Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să remită ca trofee în mâinile Înalțului Comandament Aliat (Sovietic), orice material de război al Germaniei și al sateliților ei aflat pe teritoriul românesc, inclusiv vasele flotei germane și ale sateliților ei, aflate în apele românești.

Art. 9. Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să remită Înalțului Comandament Aliat (Sovietic) pentru folosința acestuia, pe întreaga perioadă de război împotriva Germaniei și Ungariei și în interesul general al Aliaților, toate vasele care aparțin, sau au aparținut Națiunilor Unite, aflate în porturile românești indiferent la dispoziție cui s-ar afla; ulterior aceste vase urmează să fie restituite proprietarilor lor. Guvernul Român poartă întreaga răspundere materială pentru orice stricăciune sau distrugere a bunurilor sus menționate, până în momentul predării lor Înalțului Comandament Aliat (Sovietic).

Acționând în afara literei și spiritului Convenției de Armistițiu, Comisia Aliată de Control sovietică a impus, după multe presiuni Protocolul militar din 26 octombrie 1944. Discuțiile purtate în vederea încheierii lui au relevat pe lângă ingerințele sovietice, demiterea șefilor Marelui Stat Major Român, generalii Gheorghe Mihail și Nicolae Rădescu, care au refuzat să accepte cererile sovietice.

În județul Buzău, operațiunile militare au afectat majoritatea localităților urbane și rurale, în special municipiul Buzău, cel mai important oraș de la curbura Carpaților. La 12 octombrie 1944, Compania de pompieri a orașului Buzău preciza într-un raport dărmăturile și distrugerile acțiunilor de luptă din 27-28 august 1944, în luptele dintre militarii U.R.S.S. și trupele germane în retragere, sosite de pe front sau cantonate în garnizoana buzoiană. Se fac referiri amănunțite la Palatul Comunal, biblioteca orașului și școala Simileasca, distruse de bombardamente¹⁴.

Începând cu 29 august 1944 trupele sovietice se instalează în orașul Buzău. La 9 septembrie 1944 primăria orașului Buzău prin serviciul administrativ transmite Comandamentului Militar U.R.S.S. – Buzău:

- unde este instalată primăria (pe spații și servicii).
- ce servicii are (administrativ, financiar, tehnic, contencios, sanitar și veterinar).
- modele de acte de stare civilă (buletine și certificate).
- numele primarului și șefilor de servicii.
- primarii din 1940 și până în septembrie 1944.
- întreprinderile mai importante din Buzău (Uzinele și Întreprinderile comunale

Buzău cu ramurile electricitate, apă, baie comunală, Metalurgica S.A. – mașini de călcat rufe, Fabrica de Tricotaje Fulga, Hidrofila S.N.C., Moara Zangopol S.A.)¹⁵.

¹⁴ Arh. Statului Jud. Buzău, fond Primăria oraș Buzău, dosar nr. 6/1944, f. 8.

¹⁵ *Ibidem*, dosar nr. 8/1944, f. 11.

Din același raport reținem că populația s-a evacuat benevol la indicația M.A.I. încă din martie 1944, dar cei mai mulți între 15 și 20 august 1944. Numărul populației orașului, conform acestui raport al primăriei era în 1944 de cca. 50.000 locuitori, din care:

- 46.000 români;
- 1.200 evrei;
- 150 nemți;
- 220 unguri;
- 1.500 alte naționalități (bulgari, greci, etc.).

Ca organizații culturale erau Căminul Cultural Basil Iorgulescu, 16 școli primare, 8 școli secundare (licee), 2 școli normale, 1 seminar. Erau trecute în continuare adresele muncitorilor de la restaurante, hoteluri și planul orașului.

Într-un raport, la 11 septembrie 1944¹⁶, primăria transmite prefecturii o informare privind distrugerile din oraș, cu ocazia luptelor sovieto-germane:

- 50 imobile particulare;
- 1 imobil public (Palatul Comunal,

iar ca avariate:

- 40 imobile particulare,
- 3 imobile publice (școala primară nr.1, liceul Hașdeu și localul directoarei școlii 1 de fete).

La 11 septembrie 1944, primarul orașului Buzău, Gheorghe Marinescu, trimitea M.A.I. un raport ce cuprindea activitatea din zilele de 27-28 august și următoarele zile. Arăta că hârtiile primăriei au fost puse sub pază, dar ostașii sovietici ce au intrat în palat au spart lăzile la 29 august 1944, însușindu-și și suma de 973.500 lei¹⁷.

Alte pagube evidențiate în acest raport erau: din captura germană (un autocamion Internațional, o trăsură, două căruțe noi, o căruță tip carne, 11 cai).

Trupele sovietice și-au mai însușit din devastarea localului și de la locuitori din date inițiale: un camion marca Internațional, un camion marca Chevrolet, un camion marca Ford, un vagon furaje, scule și materiale de construcție, 16 cauciucuri, două trăsuri, 6 căruțe standard noi, o căruță tip carne, o căruță transport, 20 căruțe tip vechi, 43 de cai, 25 de boi, 3 vaci, 2 viței, 16 perechi hamuri, 7 perechi guri ham, 70 căldări, 20 căpestre, 8 butoaie zinc, 8.000 l benzină auto, 350 l ulei, 50 kg vaselină, 400 l petrol, 3.000 kg ovăz, 500 kg porumb, o șaretă și se arată că sporadic asemenea acte se mai produceau cu concursul Comandamentului rusesc.

Primarul raporta Inspectoratului general administrativ că s-au ocupat imobile de către unități ale armatei sovietice printre care: școala primară nr. 4 fete, școala primară nr. 4 băieți, școala 7 mixtă, iar școala 1 fete a fost complet distrusă de o mină germană, deci începerea activității școlare nu se putea desfășura¹⁸.

S-au constituit dosare cu inventare de bunuri și materiale dispărute de la primărie, pe fiecare serviciu în parte, de la materiale, piese de schimb, medicamente umane și veterinare, produse alimentare etc.. De la serviciul grădinilor din parcul Crâng, grădinarul Ceocan Neculai, a fost luat prizonier de către germani, pe data de 28 august,

¹⁶ *Ibidem*, dosar nr. 8/1944, f. 16.

¹⁷ *Ibidem*, f. 17.

¹⁸ *Ibidem*, dosar nr. 8/1944, f. 20.

unde au intrat apoi tancurile și automobilele trupelor sovietice, soldații fiind cazați în corturi, instituindu-se aici o primă infirmerie sanitară sovietică¹⁹.

Grădinarul Anghel Nedelcu a fost lovit și rănit la picior de o schijă în timpul bombardamentului german asupra trupelor din Crâng. Efectele luptelor sunt puternice și datorită faptului că pompierii au fost dispersați în direcția Urziceni, de altfel ei au pierdut materialele rămase în oraș în mâinile trupelor sovietice, iar cele din com. Vernești în mâinile germanilor care au dezarmat garda ce păzea materialele în Simileasca și în cazarmă, multe materiale au fost distruse în timpul luptelor. Din declarația comandantului companiei de pompieri, căpitanul Ivănescu I. Traian, unitatea de pompieri s-a întors în oraș la 30 august 1944, comandantul acesteia a fost Comandamentul Sovietic al orașului Buzău, al cărui comandant a fost plin de bunăvoință dându-i o gardă de 3 ostași sovietici ca aceștia din urmă să-și gonească camarazii ce luau materiale din cazarma pompierilor²⁰.

Cei din coloane au fost însă mai mulți, încât cei trei militari ruși de la comandamentul local nu s-au putut opune luării echipamentului din unitate. În această perioadă unitatea de pompieri era oprită la Afumați, jud. Ilfov. Din aceeași unitate la Vernești, în județul Buzău, au fost dezarmați cei 9 oameni ce păzeau materialul dispersat din unitate de către unitățile germane în retragere spre Transilvania, pe valea Buzăului. Soldații dezarmați au mers la bordeiele companiei de pompieri din Simileasca, unde au întâlnit soldați sovietici care i-au lăsat în pace. Cei 8 soldați erau basarabeni, care apoi au plecat în direcții necunoscute.

Garnizoana Buzău, la 20 noiembrie 1944, anunța prefectura județului Buzău că²¹:

1. Comisia Aliată de Control a Armistițiului a delegat o serie de ofițeri pentru a controla aplicarea acestui armistițiu în teren. Delegații plecau în orașele Brașov, Iași, Ploiești, Buzău, etc..

2. Delegația era compusă din 5 la 7 persoane, cărora trebuia să li se asigure transport, cazare, masă.

3. Atribuțiile comisiilor erau prevăzute într-o anexă.

4. Să se asigure ofițeri români de legătură, cunoscători ai limbii ruse.

5. Comandanții de garnizoană trebuiau să cunoască:

a) situația bunurilor evacuate din U.R.S.S. aflate în județul Buzău;

b) bunuri militare aparținând Germaniei și sateliților ei pe teritoriul județului;

c) deținuții din închisorile militare;

d) lagăre de prizonieri de război sovietici sau aliați, internați sau deportați.

În încheiere se precizau dispozițiile comisiei de executare întocmai și la timp și punerea la dispoziție a tuturor datelor necesare și de asemenea să se întrețină legături de camaraderie cât mai strânse.

Imediat după 23 august 1944 România a participat la înfrângerea Germaniei hitleriste, susținută de armata română, cu sprijinul întregului popor, sub mobilizatoarea deviză: TOTUL PENTRU FRONT, TOTUL PENTRU VICTORIE. Condițiile cooperării României cu Uniunea Sovietică la războiul antihitlerist au fost stabilite prin Convenția de Armistițiu, așa cum s-a arătat mai sus, unde se menționa obligația României de a asigura trupelor sovietice și celorlalte state aliate mijloace de transport și de întreținere necesare

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 33/1944, f. 16.

²⁰ *Ibidem*, dosar nr. 33/1944, f. 101.

²¹ Arh. Statului jud. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar nr. 97/1944, f. 16.

operațiunilor militare desfășurate pe teritoriul țării noastre și de a preda, sub formă de captură, materialele militare aparținând Germaniei hitleriste și aliaților acesteia.

Cu toată situația economică deosebit de grea, conform angajamentelor asumate, România a participat la războiul antihitlerist cu întreg potențialul său uman și material, până la înfrângerea definitivă a Germaniei naziste.

În perioada 31 august 1944 – 12 mai 1945, armatele române a 1-a și a 4-a, au participat la războiul antihitlerist în cooperare cu marile unități militare sovietice ale Frontului 2 ucrainean, angajând pe fronturile de luptă 19 până la 27 divizii între care și divizia „*Tudor Vladimirescu*”²².

În prima fază a colaborării militare între 31 august – 25 octombrie 1944, armatele române și sovietice și-au conjugat eforturile în realizarea a două mari obiective strategice: 1) Zădărnicierea cu orice preț a tentativei trupelor hitleristo-hortyste de a stabili frontul defensiv pe aliniamentul arcului carpatic; 2) Desăvârșirea eliberării teritoriului românesc de sub ocupația fascistă, germană și hortystă. În bătăliile pentru trecătorile carpatice, când inamicul spera să-și facă din munți cel mai bun aliat, efortul comun al trupelor române și sovietice a obligat adversarul să-și retragă forțele în podișul transilvănean. Odată cu eliberarea țării aproape întreg teritoriul național era efectiv sub controlul trupelor sovietice. A fost instaurată în Moldova, Bucovina și Basarabia administrația militară sovietică, iar în restul țării organele administrative românești, militare și civile erau controlate de sovietici.

La 9 septembrie 1944, Regulamentul 22 infanterie a trimis prefecturii Buzău o adresă²³ prin care toți ostașii lăsați la vatră din județul Buzău ce aparțineau acestei unități să se prezinte e urgență în garnizoana Târgoviște.

Inginerul sovietic, locotenent colonel Stopanov, ia în luna septembrie 1944, 20 de soldați români și un ofițer pentru paza a 300 de prizonieri ce au lucrat 5 zile la construirea rampei din Stația C.F.R. Buzău²⁴. Era pregătirea logistică a gării Buzău, una dintre cele mai importante pentru tranzitul garniturilor de tren ce plecau spre Uniunea Sovietică.

La 3 noiembrie 1944 apare ordinul Ministerului de Război privind sprijinul populației civile către armată cu privire la ajutorul spitalicesc și de îmbrăcăminte de iarnă²⁵.

În momentele de răgaz, prefectura județului Buzău încearcă să constituie un dosar cu ridicările de bunuri de către germani la retragerea și trecerea lor prin județ, începând cu 23 august 1944²⁶, adăugând aici și munițiile și armamentul rămase de la aceștia în județ. În comunele rurale ale județului Buzău situația se prezenta astfel: 1.166 cai, 65 boi, 35 trăsuri, 249 camioane și camioane, 29 autobuze, 4 motociclete, 1.793 arme și carabine, 34 pistoale mitralieră, 54 mitraliere, 9 tunuri AA, 4 tunuri AC, 22 tunuri însoțite, 8 guri de foc artilerie, 88 care de luptă, 14 avioane.

În graba lor de retragere, militarii germani lăsaseră însă nenumărate alte mijloace și tehnică de luptă, care urmau să fie cunoscute din situații ulterioare.

²² Gheorghe Ioniță, *Istoria românilor de la Marea Unire din 1918 până în prezent*, București, 1995, p. 204.

²³ Arh. Statului jud. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar nr. 111/1944, f. 1.

²⁴ *Ibidem*, p. 3.

²⁵ *Ibidem*, dosar nr. 11/1944, f. 5.

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. 116/1944, f. 3.

Apar primele ordine ale prefectului și ale comandantului Comisariatului Sovietic Buzău, maiorul Perminov, scrise în rusește și românește, privitor la autoritățile administrative în care se preciza printre altele²⁷:

- toate serviciile își vor desfășura activitatea în localurile lor;
- unitățile sovietice nu vor face rechiziții fără știrea Comandamentului Sovietic.

Din teritoriu, prefectura județului era bombardată cu situații și informații privitoare la starea de lucru existentă. La școala primară din Căldărești era 800 de germani dezarmați de către trupele sovietice încă de la 30 august 1944 și care se mai aflau acolo, conform informațiilor, și la 15 septembrie 1944 și la 15 octombrie 1944, când trebuia să se deschidă școala.

Alte informații priveau reparațiile de poduri, ca cele de pe calea ferată Buzău-Nehoiășu, mai ales cel de la Rușavăț, complet distrus și unde se făceau transbordări de mărfuri și persoane, astfel încât o sursă dus sau întors putea să dureze și câteva zile. Se cer autorizații militare de deplasare a pretorilor prin comune în interes de serviciu.

La rândul ei, prefectura făcea apel la buna primire a marilor ostași sovietici eliberatori²⁸, dar și la încetarea jafurilor în averile cetățenilor absenți de la domiciliu²⁹.

Filiala Crucea Roșie Buzău face apel pentru identificarea prizonierilor germani de la Căldărești, pentru a veni în sprijinul familiilor acestora, la 30 octombrie 1944³⁰.

Foarte importantă este informarea pretorului P. Bogdan, pretor la Pretura plasei Pârscov, în care se relatează evenimentele de pe valea Buzăului în perioada următoare zilei de 28 august 1944³¹. Acesta spune că la 28 august 1944, frontul s-a stabilit pe linia comunelor Joseni-Târcov-Pârscov-Măgura-Rușavăț, iar luptele s-au desfășurat cu violență. Până la stabilirea aliniamntului și în urma luptelor s-au făcut numeroase distrugerii de bunuri publice și particulare. La schela Berca s-a dat foc la utilaje, magazii și căminul muncitorilor, podul între Berca și Sătuc a fost incendiat, la Măgura s-a dat foc primăriei, peste tot au avut loc jafuri, iar sediul Preturei Pârscov a fost devastat. Cooperativa de plasă Victoria din Pârscov a fost devastată la 30 august 1944. Pe tot parcursul acestor comune s-au jefuit locuitorii, întâi de către trupele germane aflate în retragere, apoi de către trupele rusești aflate în ofensivă. De asemenea, s-au împușcat locuitori de către necunoscuți, chiar pretorul fiind amenințat cu focul de mitralieră, deși trupele sovietice veniseră în contact cu pretorul, prin intermediul subprefectului Ștefan Uțan. De remarcat că jandarmii se aflau în așteptarea ordinelor care să lămurească situația, amestecându-se printre civili.

Comandamentul Rus anunță în aceeași perioadă că cei care doseau materiale vor fi judecați și condamnați³², iar aceste amenințări nu erau nefondate.

În vreme ce o parte însemnată a Armatei române se afla angajată alături de Armata Roșie în război, prizonierii români căzuți în captivitate sovietică după 23 august 1944 erau trecuți peste Prut, împreună cu tot materialul de război capturat. În același timp, marile unități ale Armatei Române rămase în interiorul țării erau reduse în mod sistematic și repetat la efective sub cele de pace de către Comisia Aliată de Control

²⁷ *Ibidem*, dosar nr. 93/1944, f. 20.

²⁸ *Ibidem*, dosar nr. 96/1944, f. 3.

²⁹ *Ibidem*, f. 5.

³⁰ *Ibidem*, f. 9.

³¹ *Ibidem*, f. 13.

³² *Ibidem*, f. 18.

(sovietică), noi și noi efective ale Armatei Roșii se instalau în puncte strategice de pe teritoriul României. Dacă la aceste practici adăugăm nenumăratele abuzuri săvârșite de trupele sovietice pe întreg teritoriul țării - ocupări ilegale ale unor instituții publice, puncte de interes strategic și case particulare, dezarmări și arestări ale unor militari români, atacări și jefuri, siluiri și violuri, jafuri și furturi, răpiri și rețineri ilegale, devastări și distrugerii, eliberări ilegale de deținuți etc. – se poate afirma că tratamentul aplicat României de către Armata Roșie este cel specific unei ocupații militare.

Interesant este modul de receptare la 26 august 1944 la Berlin de către guvernul german al evenimentelor din România, privind comportamentul armatei române după dispariția mareșalului Antonescu și care varia, de la o situație la alta, în comunicarea Agenției „Transocean”³³: „pe front, atitudinea forțelor române este încă confuză. Unele unități au trimis armele și au plecat spre casă, fără a ține seama de eventualitatea capturării lor de către trupele germane, sau cele sovietice. Alte formațiuni române încearcă însă să dezarmeze pe soldații germani, continuând în același timp lupta împotriva forțelor sovietice”.

Totuși, trupele române au ocupat trecătorile Carpaților și dau lupte cu trupele germane care se retrag în sectorul vestic al frontului sovietic³⁴. Aceasta era situația pe Valea Buzăului, unde se dorea intrarea în Transilvania prin trecătoarea din Munții Buzăului.

Guvernul român, de curând instalat, protesta încă din 7 septembrie 1944 prin ministrul afacerilor externe, Grigore Niculescu Buzești, referitor la abuzurile autorităților militare sovietice din România³⁵. Guvernul român protestează împotriva acestor încălcări ale uzanțelor internaționale și ale suveranității României, pe care Molotov a declarat, la 25 august, că guvernul sovietic le va respecta.

În teritoriu situația era încă scăpată de sub control. Pentru redresarea situației în județul Buzău prefectura organizează la nivelul comunelor „garda comunală”³⁶, ce va purta banderole albe la braț și va fi formată din 8 la 10 oameni. Primarii vor fi obligați să iasă în întâmpinarea ostașilor sovietici, iar garda să ia măsuri pentru îndepărtarea locuitorilor de pe traseele unde se scurg coloanele. Majoritatea instituțiilor solicită Comandamentului Sovietic local reluarea normală a activității. Un exemplu îl constituie ziarul Vocea Buzăului, ziar de informații săptămânal: director George Podgoreanu, cu sediul în Buzău, pasagiul Vâlcu, telefon 259 și 451, fondat în anul 1925, care cerea, prin directorul său, la 11 septembrie 1941 prefectului: „să apară mai departe din dorința sinceră de a colabora cu Comandamentul Sovietic local și cu celelalte autorități civile și militare”³⁷.

Se primesc mai multe rapoarte din județ cu referință la întârzierea executării muncilor agricole din cauza trupelor germane și a trupelor sovietice care amenințau cetățenii, le luau vitele și le confiscau uneltele³⁸. M.A.I. hotărăște și trimite confidențial

³³ Arh. Statului București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Buletine, dosar nr. 245/1944, f. 291-292; cf. Marin Radu Mocanu, *România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial*, Documente, vol. I, Editura Arhivele Statului din România, București, 1994.

³⁴ *Ibidem*, f. 284-286.

³⁵ *Ibidem*, f. 287.

³⁶ Arh. Statului jud. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar nr. 96/1944, f. 7.

³⁷ *Ibidem*, f. 44.

³⁸ *Ibidem*, dosar nr. 131/1944, f. 62, 63, 64, 66.

prefectului județului Buzău³⁹: Comisia Aliată de Control a Aplicării Armistițiului în acord cu Guvernul Român, hotărârea de a trimite în județul Buzău un reprezentant ofițer însoțit de personalul necesar pentru a supraveghea modul cum se execută clauzele armistițiului la 13 octombrie 1944, precizându-se ca toți funcționarii șefi de birouri să cunoască textul Convenției de Armistițiu publicată în Monitorul Oficial nr. 219 din 22.09.1944. Cererile ce nu se încadrează în text să nu fie satisfăcute și vor fi imediat raportate ministrului de resort pentru a fi supuse Comisiei Centrale de Aplicare a Armistițiului.

Marele Stat Major dă Ordinul General din 30 septembrie 1944⁴⁰, semnat de generalul de corp de armată, adjutant Gheorghe Mihail, prin care se introduce ordinea, raționalizarea și economia necesară în reprovizionarea Armatei Sovietice cu materiale și subzistențele necesare ducerii războiului comun. În acest ordin se arată că toate cererile se rezolvă numai prin Guvernul și Comandamentul Român, numai prin Comisia Sovietică de Armistițiu din București, prezidată de generalul Vinogradov și nu cererilor directe. Se cerea ca armata, jandarmeria și poliția să reacționeze ferm, chiar cu armamentul la nesupunerile constatate. *„Fac răspunzător și se vor trimite în judecată Curții Marțiale, toți ofițerii și ostașii care nu vor apăra până la ultima picătură de sânge bunurile Statului ce au fost date în paza și îngrijirea lor”*.

Împuternicitul Comisiei Interaliatelor pentru Aplicarea Armistițiului în Muntenia a fost numit colonelul sovietic Merceanț, iar comandantul Garnizoanei Ruse Buzău este numit maiorul Permitov⁴¹. Reținem de la M.A.I., Serviciul pentru Aplicarea Convenției de Armistițiu, că la 10 octombrie 1944 s-au prezentat ofițeri ruși ca fiind comandanți ai județului și au cerut imobile, dar, conform art. 17 din Convenția de Armistițiu, li s-a precizat că administrația în toată țara este românească și nu există comandanți sovietici pe județe⁴². Prefect al județului Buzău este numit generalul Alexandru Nicolici, ce a urmat prefectului Ștefan Uțan.

Un alt ofițer sovietic, maiorul Cuznețov, este Împuternicit al Comisiei Aliate de Control în județul Buzău. Începutul aplicării prevederilor Convenției de Armistițiu în județul Buzău a adus foarte multe necazuri cetățenilor județului, deoarece orice soldat sovietic putea dispune de viața și averea locuitorilor după bunul plac. De asemenea, ostașii sovietici, în drumul lor, comiteau abuzuri fără a fi nevoiți să se justifice în fața comandanților lor.

Serviciul pentru Aplicarea Convenției de Armistițiu în județul Buzău la nivelul prefecturii, îl are ca șef pe căpitanul Cojocaru, care putea dispune de funcționarii prefecturii și în ore suplimentare, după orarul stabilit zilnic 8-15, iar marțea și vinerea și 16-18⁴³.

Incidentele militare, cu toate că spre sfârșitul anului 1944 - începutul anului 1945 se răresc, aveau o încărcătură emoțională deosebită. Așa, de exemplu, la 24 noiembrie 1944, ora 18,30, gardianul public Dobre Dumitru a fost dezarmat de doi ofițeri sovietici în stare de ebrietate, aflați în fața prefecturii și a poliției, ulterior au fost dezarmați. Tot pe 24 noiembrie 1944, ostași sovietici au pătruns în locuința Șefului Tribunalului. Pe 25

³⁹ *Ibidem*, f. 3.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 5.

⁴¹ *Ibidem*, f. 21.

⁴² *Idem*, fond Prefectura jud. Buzău, Serviciul Armistițiu, dosar nr. 11/1944-45, f. 17.

⁴³ *Ibidem*, f. 52.

noiembrie 1944 alți soldați au amenințat și au pătruns cu forța în clădirea Cercului Teritorial Buzău⁴⁴.

Materialele de război germane aflate pe teritoriul Buzăului se predau începând cu data de 28 noiembrie 1944, fiind clasificate pe domenii (aeronautică, marină, etc.)⁴⁵.

Trupele rusești, sosite în orașul Buzău și pe teritoriul județului, erau din ce în ce mai numeroase și solicitau prefecturii Buzău localuri și imobile reparate, iar prefectura solicita fonduri de la M.A.I. presată de Comandanții sovietici care insistau la Comisia Aliată Locală pentru Aplicarea Armistițiului, o primă solicitată având un deviz de 1.000.000 lei⁴⁶.

Din 29 noiembrie 1944, M.A.I a dat un ordin O.G. referitor la clauzele Convenției de Armistițiu, cum s-au efectuat, cum se vor executa în viitor. Se atrăgea atenția ca executarea acestor clauze să nu afecteze însăși ființa etnică a neamului românesc, atenție la beneficiile personale și că privesc direct Subsecretariatul Poliției și Siguranței Statului. Se critica faptul că după 12 septembrie 1944 nu s-a efectuat un studiu pe această problemă și că nu s-au reușit termenele fixe de livrare. În incidența acestui secretariat cădea și art. 2 din Convenția de Armistițiu cu privire la dezarmarea și internarea armatelor Germaniei și Ungariei, permițându-se un mare număr de scăpări⁴⁷. Era cunoscută practica birourilor pentru evidența străinilor și mai ales evrei. S-a reglementat apoi și regimul armelor de vânătoare aflate asupra cetățenilor⁴⁸.

Comandamentul Sovietic a ocupat în continuare clădiri aflate în bună stare de funcționare, chiar și localul penitenciarului Buzău, la 25 noiembrie 1944 mutând cei 29 de arestați (20 de bărbați și 9 femei) într-o singură celulă⁴⁹.

Referitor la dezarmarea și internarea forțelor armate ale Germaniei și Ungariei de pe teritoriul României, arată că execuția și statisticile la nivelul ministerului a fost relativă, fără a se ridica la nivelul unui organism de stat cu pretenții, iar cifra supușilor germani și maghiari arestați și internați este mult prea mică în raport cu cei dați dispăruți sau puși sub urmărire, formule stereotipe lipsite de conținut. Este considerată foarte bizară viteza cu care cetățenii germani și unguri, cu acte precise și binecunoscute ca atare, se transformau în oameni de origine etnică diversă, dar mai ales în evrei, și astfel să beneficieze de anexa art. 2 din Convenția de Armistițiu sau de adresa 4036/1944 a Comisiei pentru Aplicare Armistițiului, în special de lăsarea în libertate conform acestei ultime adrese⁵⁰. Se solicita păstrarea secretului și a discreției necesare privind operațiunile de internare și consultarea arhivei Serviciului Secret al Siguranței. Să se studieze și cei care interveneau pentru aceste persoane (samsari, interpuși). În perioada 23 august – 4 septembrie 1944 s-au făcut unele excepții de la ordine privind scoaterea din lagăre, ce au dat naștere la suspiciuni.

O primă măsură de revenire la normalitate este adresa Consiliului de Miniștri din 23 septembrie 1944 când, în urma discuțiilor avute de C.R.A.A. cu reprezentanții Înaltului Comandament Sovietic, s-a constatat că art. 17 privind administrația civilă

---

⁴⁴ *Ibidem*, f. 88.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 90.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 101.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 120.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 133.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 155.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar nr. 12/1944-1945, f. 7.

română a fost restabilită și s-a stabilit ca toate organele și gărzile sovietice să fie retrase începând de la acea dată de la toate instituțiile, depozitele, instalațiile, organele române urmând să asigure ordine⁵¹. Tot atunci s-a stabilit că necesarul de aprovizionare al armatelor sovietice stabilit prin aplicarea armistițiului se va face prin C.R.A.A. și nu direct cu delegații scrise și carnete cu bonuri de rechiziție.

Comandanții sovietici care cereau rechiziții de oameni trebuiau să se adreseze prefecturii prin Subcomisia Aliată de Control, prin Comandamentul Sovietic de garnizoane.

Relațiile cu comandamentele sovietice se stabilesc pornind de la coordonarea demnității și responsabilității naționale, a principiilor relațiilor dintre statele libere, independente și suverane și a cooperării cu forțele militare ale U.R.S.S.. Comandanții români sau delegații acestora au încercat să stabilească legături cu eșaloanele înaintate sovietice, propunând modalități de colaborare și cooperare în luptă, pornind de la situația de partener aliat și nu de la o situație inferioară care ar dăuna moralului ofițerilor și trupe⁵².

Dintre miile de ofițeri români dezarmați după 23 august 1944, s-a reținut după multe insistențe să se obțină eliberarea, în 16 septembrie 1944, doar a 3 generali, 48 ofițeri și 22 de gradați și soldați⁵³.

Referindu-se la condițiile în care erau obligați să trăiască militarii români în lagărele din Moldova, generalul Ion Eftimiu, secretar general al Subsecretariatului de stat al armatei de uscat, raporta următoarele după călătoria efectuată în Moldova la începutul lunii septembrie 1944: „*situația în lagăre este foarte grea din punct de vedere al hranei și cazării majoritatea dormind afară, sub cerul liber. Într-unul din lagărele de la Iași erau 200 bolnavi de dizenterie... În ultimul timp li s-a ameliorat hrana, 300 la 400 g de pâine și carne de câteva ori pe săptămână. Comandanții sovietici din Iași și Focșani nu au permis domnului ministru general Dămăceanu și subsemnatului nu numai vizita în lagăre, dar nici chiar convorbirea cu un colonel român. Cred că este ușor de înțeles motivul*”.

Subordonarea comandamentelor române celor sovietice a creat situații tensionate prin faptul că unii comandanți români de corpuri de armată sau divizii aveau grade mai mari decât cei sovietici și cu demnitate, dar și cu risc, au refuzat să accepte subordonarea. Pentru aplanarea conflictului Marele Stat Major i-a înlocuit temporar de la comenzile deținute, rezervându-le dreptul de control și îndrumarea marilor unități respective.

Ca urmare a subordonării a câte unei armate române unei armate sovietice, a rezultat o structură de comandament numită „*grup de armate*” al cărui comandant era, de fapt, comandantul armatei sovietice respective, care emitea ordine și dispoziții prin intermediul statului major propriu (sovietic). Concomitent, pe lângă fiecare unitate și mare unitate română au fost atașați ofițeri sovietici, fără ca acest procedeu să fie aplicat și părții române. Măsura abuzivă a Comandamentului Sovietic a fost oficializată prin Convenția de Armistițiu care, așa cum am arătat, a prevăzut că „*operațiile militare din partea forțelor armate române, inclusiv forțele navale și aeriene împotriva Germaniei și Ungariei, vor fi purtate sub conducerea generală a Înalțului Comandament Aliat*”⁵⁴.

⁵¹ *Ibidem*, dosar nr. 23/1945, f. 1.

⁵² Passim, *op. cit.*, Florin Constantiniu, Al. Duțu, M. Retegan, p. 204-206.

⁵³ *Ibidem*, f. 206.

⁵⁴ 23 August 1944, documente vol. II, p. 797.

Autoritățile române au depus eforturi pentru reținerea dar nepredarea prizonierilor germani, cât și pentru eliberarea militarilor români făcuți prizonieri de trupele sovietice. Încă de la deplasarea la Moscova pentru semnarea armistițiului, colonelul Dumitru Dămăceanu, la cererea expresă a generalului Gheorghe Mihail, solicită restituirea trupelor române dezarmate „în zona neocupată”, precum și a navelor și depozitelor de tot felul. De asemenea, generalii și ofițerii români delegați de Marele Stat Major să ia legătura cu comandamentele sovietice, care se deplasau la sud de linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Brăila. Concomitent, aceștia au abordat problema coordonării deplasării armatelor sovietice prin Câmpia Română și stabilirea relațiilor de comandament la nivelul de armate, corp de armate sau divizii.

În altă ordine de idei, generalul Reiner Stahel raporta Grupului de Armate „*Ucraina de Sud*” că datorită pierderii pierderilor însemnate și a intrării în acțiune a unor puternice forțe blindate române, la nord de aeroportul Otopeni ar putea deveni necesară abandonarea luptei pentru București și efectuarea unei străpungeri în direcția Mizil-Buzău încă din acea noapte. Încercarea eșuată cu toată îndârjirea germanilor privind zona petroliferă și Valea Prahovei. Forțele coloanei germane încercuită în sectorul Găgeni-Păulești, au rupt frontul încercuirii la 31 august 1944, dar au fost blocate la sud de Văleni⁵⁵ și apoi capturate la Slănic Prahova de către elevii Școlii de ofițeri de Infanterie nr. 1, fiind ultimele lupte cu inamicul dinspre regiunea muntoasă a județului Buzău.

În câmpia Bărganului misiunea de a înfrânge trupele germane staționare (aparținând în special Grupului „*Koruck 593*”, comandat de generalul Burckhardt), cât și a marilor unități inamice aflate în deplasare (vezi anexa 3) majoritatea încadrate în Corpul 29 armată, sub comanda generalului Anton Frelhern von Bechtoldoheirn, în acest spațiu de întretăiere și suprapunere de itinerare de marș a numeroaselor trupe repliate de pe frontul din Moldova, care încercau să scape fie prin nord-vest, având ca pivot nodul de rezistență din împrejurimile Buzăului, fie spre sud, peste Dunăre în Bulgaria, a revenit în principal Corpului 2 teritorial comandat de generalul de divizie Nicolae Pălăgeanu, căruia i s-au pus la dispoziție toate trupele din zonă, cu excepția celor din capitală și împrejurimi⁵⁶.

Efectul conjugat al deplasării paralele în același spațiu și pe aceleași direcții a doua armate inamice a conferit, acțiunilor militare din Bărgan, un aspect specific îmbrăcând, în multe cazuri, forma unor ciocniri din mers, a unor lupte de întâlnire, multe neprevăzute.

În permanență, forțele române au căutat să mențină deschise comunicațiile principale, în special calea ferată Constanța-Cernavodă-București și itinerariile Focșani - Rm. Sărat - Buzău - Mizil - Ploiești, Făurei - Urziceni - București, București - Oltenița, București - Giurgiu, etc. care au fost continuu supravegheate de grupuri de cercetare și ofițeri special însărcinați cu această misiune. Formele și procedeele de luptă au fost variate, de la dezarmarea trupelor germane staționare prin încercuire și somarea în vederea predării până la atacarea adversarului prin surprindere. Coloanele germane aflate în marș au fost blocate prin organizarea unor poziții de rezistență pe căile principale de acces în localități, prin atacuri frontale și pe flancuri, de regulă de scurtă durată, dar deosebit de violente, la lupte participând subunitățile române staționate în zonă,

⁵⁵ *Ibidem*, p. 232.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 233.

formațiuni de jandarmi, premilitari și servicii, precum și populația locală înrolată sau nu în formațiuni de luptă patriotice. În multe locuri, subunități române inferioare numeric, acționând prin surprindere și cu îndrăzneală, au reușit să determine capitularea unor forțe germane numeroase și bine înarmate. Deseori dinamica lucrurilor a impus comandamentelor române o serie de cerințe precum: trecerea rapidă a unităților de la dispozitivul de marș la cel de atac sau de apărare, repartizarea judicioasă a forțelor pentru a face față concomitent mai multor situații de luptă. De regulă acțiunile forțelor militare s-au desfășurat în apropierea sau în interiorul localităților care ofereau avantaje numeroase luptătorilor români și diminuau într-o oarecare măsură superioritatea în forță și mijloace a inamicului.

Într-o asemenea concepție s-au desfășurat luptele la Slobozi, Stâlp, Ulmeni, Pogoanele, Țândărei, Scutelnici, Albești, Urziceni, Berca, Măgura, Pârscov și în numeroase alte locuri. Urmărind, atacând și fracționând coloanele militare hitleriste, aflate într-o permanentă mișcare în zig-zag prin Bărăgan, unitățile și marile unități române le-au imprimat acestora o deplasare precipitată spre sud, către Dunăre, pe al cărui mal stâng, la Oltenița, Călărași etc., au fost organizate puternice dispozitive defensive de care germanii nu au mai putut trece, fiind obligați să capituleze. Eliminarea completă a prezenței trupelor germane în Bărăgan a înlesnit replierea armatelor 3 și 4 române de pe frontul din Moldova, ale căror unități s-au înfruntat deseori cu trupele germane, cât și deplasarea forțelor sovietice care au străbătut acest spațiu vast fără a mai întâlni vreo rezistență.

Deplasarea nestingherită prin spațiul vast al Câmpiei Române, apoi prin trecătorile carpatine spre noul front deschis de armata 1 română la nord de Carpații Meridionali și la vest de cei Occidentali. Replierea armatelor 3 și 4 de pe frontul din Moldova a fost cerută inițial de Marele Stat Major „*cu fața la nord*”, pe linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Brăila-Dunărea maritimă, liniamente considerate în mod unilateral drept linie de demarcație cu trupele sovietice.

Înaintarea rapidă a forțelor sovietice spre poarta Focșanilor și numeroasele lor acțiuni agresive față de comandamentele și trupele române au determinat Marele Stat Major să ordone în noaptea de 25 spre 26 august 1944 cea de-a 2-a repliere spre zona nord București-Ploiești-Târgoviște.

În timpul relierii diviziile române au mărșăluit în unele locuri pe aceleași itinerarii cu trupele germane, în aceeași direcție sau chiar în sens invers, despărțirea de foștii camarazi de luptă făcându-se amical, într-o atmosferă foarte caldă, așa cum s-au petrecut lucrurile la diviziile 13 infanterie română și 46 infanterie germană. În alte locuri atmosfera a fost încordată, ajungându-se la conflicte și chiar la lupte grele, în special în Câmpia Română, la sud de Buzău, Stâlp, Albești, Pogoanele, Valea Călugărească, Ploiești etc.. Semnificativă în acest sens este acțiunea de la Gherghița, în apropierea orașului Mizil, unde comandantul armatei 4 a conceput și condus capturarea coloanei germane, în frunte cu generalii R. Stahel și A. Gerstenberg, care se retrăgea de la Otopeni, nord București.

Armatele 3 și 4 române au reușit să parcurgă, cu toate dificultățile și piedicile inamicului sau aliaților, într-un interval de 8 la 11 zile distanțe cuprinse între 250 și 320 km, realizând un ritm de deplasare zilnică între 20 și 40 km. Din zona de recuperare situată între Ploiești și Târgoviște diviziile armatei 4 române au fost deplasate la

începutul lunii septembrie 1944 la nord de Carpații Meridionali, participând la operațiile militare eliberatoare din Transilvania.

După eliberarea teritoriului național, la 25 octombrie 1944, Comisia Aliată cerea luarea unor măsuri pentru ca alte trei divizii sovietice să fie cantonate la București, Ploiești și Pitești, îngrijorând autoritățile românești. Nesiguranța generalizată, teroarea dar mai ales jaful cel mai sălbatic, dublate de atitudinea net ostilă a trupelor sovietice au fost manifestările anilor de aplicare a Convenției de Armistițiu⁵⁷.

Jandarmeria și Poliția română nu numai că erau supuse unor acțiuni de intimidare, dar erau sistematic împiedicate să-și exercite principala îndatorire- aceea de a apăra viața și averea cetățenilor și, în multe cazuri, acești reprezentanți ai puterii au fost pur și simplu asasinați de către sovietici; la nivelul județului Buzău trebuie să amintim cazurile plutonierilor de jandarmi Gheorghe Rujan, Mihai Stoica și Ion Stroe⁵⁸.

Reținem și că cetățenii străini care comiteau acte criminale - recte militarii sovietici aflați în țară - nu puteau fi judecați de instanțele românești deoarece, conform dreptului internațional, ei aflându-se în misiune în cadrul unei armate cădeau sub incidența organelor de justiție militară sovietice. Așa s-a ajuns ca mii și mii de fapte infamante în care crimele și violurile se situau pe primul loc să fie semnalate Comisiei Aliate de Control care recunoștea faptele în proporții rizibile, iar în unele cazuri flagrante se simțea „*deranjată*” de la probleme mult mai importante cum era organizarea jafului „*legal*”. Mai mult, la 3 martie 1945, Comisia - de fapt reprezentantul sovietic - va cere autorităților românești „*să se înceteze această avalanșă de adrese*”⁵⁹.

Organele locale buzoiene primesc, la Serviciul Drepturi Personale, de la Ministerul de Război ordinul circular nr. 11300 din 10 octombrie 1944, care spunea că pe timpul dezertării și executării pedepsei familiile ostașilor în cauză sunt excluse de la ajutor. Hotărârea era luată de ministrul de război, generalul Eftimie și șeful Serviciului Dreptul Personal, locotenent-colonel Teodor Georgescu⁶⁰. C.R.A.A. aduce la cunoștință colonelului Sidorov, delegatul Armatei Roșii, prin O.G. că țărani evită să iasă la muncile câmpului în octombrie 1944 din cauză că se temeau. Răspunsul colonelului a fost că deja s-au luat măsuri, dar cerea să se evite actele de sabotaj⁶¹.

Altă precizare a C.R.A.A. împreună cu Comisia Aliată de Control, precizează că schimbarea de ruble este oprită după 2 octombrie 1944, urmând ca trupele sovietice să plătească în lei toate cumpărăturile românești, urmând să se facă cerere pentru aceasta la Comandamentul sovietic local⁶².

Referitor la lagărul de prizonieri din comuna Căldărești este un raport al primarului prin care se arăta că acesta funcționa greu la 4 decembrie 1944, fiind întreținut din colecte pentru cei 700 de prizonieri germani și 20 de ostași sovietici care îi păzeau pe aceștia⁶³. În 11 noiembrie 1944 exista o cerere de trimitere în lagărul de la Târgu Jiu a tuturor supușilor germani și unguri, exceptând pe cei de origine evreiască, iar

⁵⁷ Vestitorul de Râmnic I, nr. 3 din 17.10.1996.

⁵⁸ Opinia I, din 21.01.1997, p. 6.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Arhivele Statului jud. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar nr. 105/1944, f. 1.

⁶¹ *Ibidem*, f. 20.

⁶² *Ibidem*, dosar nr. 106/1944, f. 8.

⁶³ *Ibidem*, dosar nr. 107/1944, f. 31.

prefectura trimite o situație în care arată că în județ erau 198 de supuși străini: 107 în orașul Buzău, 5 în orașul Mizil și 86 în mediul rural⁶⁴.

Direcția M.O.N.T. Buzău, precizează M.A.I., referitor la premilitarii ce puteau fi concentrați pe timp de război la ordine primite pe loc din 6 septembrie 1944, la comandanții locali, aceștia primeau salarii de la locurile de unde erau angajați, fiind concentrați pentru o lună și jumătate⁶⁵.

M.A.I., la 16 septembrie 1944, preciza modul cum urmează a se face ridicarea și rechiziționarea mijloacelor de transport auto și hipo aparținând armatei germane sau supușilor germani și români de origine etnică germană și maghiară. Totul se executa prin Cercurile Teritoriale care făceau procese verbale cu proprietarii. Se exceptau de la rechiziționări supușii germani de origine etnică cehă, polonă, belgiană, olandeză, daneză, sârbă, greacă⁶⁶. Cercul Teritorial Buzău fusese până la 17 octombrie 1944 asaltat de cereri de rechiziții, pe care le realizase doar cu acordul Marelui Stat Major. Din cauza rechizițiilor și pentru a rezolva problema, Marele Stat Major efectuează un recensământ între 10 și 25 noiembrie 1944.

Comandamentul Militar Sovietic Buzău dă o aprobare scrisă⁶⁷ de trecere a funcționarilor, la 1 septembrie 1944, care fuseseră evacuați cu familiile în comuna Trestia, județul Buzău din cauza trupelor germane și de revenire a acestora cu documentele prefecturii și bagajele funcționarilor pe direcția precisă Bălănești-Trestia-Pârscov-Buzău.

Se făceau, în octombrie 1944 de către Primul Procuror al Parchetului Tribunalului Buzău, Nicolae Pascu, demersuri urgente și confidențiale Procurorului General al României ca localul Penitenciarului Buzău, ocupat de Comandamentul Armatei Sovietice⁶⁸ care reținea acolo prizonieri germani. Intervențiile la Comandamentul local rus nu au dat rezultate. Se arăta pe de altă parte că în august și septembrie s-a produs un mare număr de furturi și jafuri care nu pot fi urmărite și instrumentate, reîncarcerarea celor 357 de deținuți, eliberați în timpul luptelor germano-ruse, fiind dificilă.

Prin multitudinea de rapoarte a organelor locale reținem ca exemplu pe cel al plutonierului în rezervă Gaiță Nicolae, care adresează un nou memoriu Președintelui Consiliului de Miniștri⁶⁹, că între 31 august și 1 septembrie 1944, în cursul luptelor între unitățile sovietice și germane, au ars în Sibiciul de Sus 34 de case împreună cu gardurile, fânețele, pomii fructiferi. Alte distrugereri au fost semnalate în satele Mlăjet și Trestioara la retragerea germanilor pe valea Buzăului, satele fiind distruse de armata rusă cu artileria. La fel localitățile Clondiru, Stâlp, unde cetățenii revin și în 1945 cu cereri pentru obținerea de materiale de construcție și totodată de prezentare a marilor nemulțumiri ale familiilor sinistrate.

Unitățile rusești obținuseră suferite sume pentru repararea imobilelor ce le foloseau în mod curent în localitățile județului. De exemplu, la Mizil, pe Șoseaua Națională, reparațiile cerute de U.M. Sovietică nr. 15586 în septembrie 1945, avea un

⁶⁴ *Ibidem*, dosar nr. 109/1944, f. 5.

⁶⁵ *Ibidem*, dosar nr. 110/1944, f. 4.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar nr. 112/1944, f. 1.

⁶⁷ *Ibidem*, dosar nr. 113/1944, f. 4.

⁶⁸ *Ibidem*, dosar nr. 131/1944, f. 1.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar nr. 3/1945, f. 56.

deviz în valoare de 2.280.000 lei⁷⁰. Borderourile de cheltuieli făcute pentru aplicarea Convenției de Armistițiu în județul Buzău (art. 10) erau în valoare de 1.686.006 lei, plătite de Banca Federală Buzău și parafate de sergentul sovietic Mitrofanovici⁷¹.

Unități sovietice care erau cantonate în orașul Buzău făcuseră cereri de materiale:

- U.M. sovietică nr. 53931;
- U.M. sovietică nr. 53991;
- U.M. sovietică nr. 29910;
- U.M. sovietică nr. 38356, condusă de locotenentul Lopuhov;
- U.M. sovietică nr. 24621, cdt. maior Matuișiev;
- U.M. sovietică nr. 26766 – k, cdt. colonel Vashiev;
- U.M. sovietică, lagăr de prizonieri germani nr. 33;
- Comandamentul Sovietic Militar Buzău;
- Comandamentul militar al orașului Buzău, cdt. lt. Matievșki;
- U.M. sovietică nr. 49473, cdt. cpt. Ivanov;
- Spitalul sovietic Buzău nr. 1724, cdt. mr. dr. Emiliano;
- U.M. sovietică nr. 1275;
- U.M. sovietică nr. 37503, cdt. cpt. Mamontov (spital Buzău);
- U.M. sovietică nr. 39750;
- U.M. sovietică nr. 68207, care au formulat cereri pentru materiale de construcție

numai în orașul Buzău, deschizând acel deviz de 1.686.006 lei.

Sediile acestor unități militare sovietice erau stabilite în orașul Buzău, în clădirile:

1. Școala primară nr. 3;
2. Școala normală de fete;
3. Școala primară nr. 5;
4. Școala primară nr. 6;
5. Școala primară nr. 7;
6. Liceul ortodox din str. Victorie nr. 1;
7. Liceul de fete din str. Carol;
8. Seminarul Kesarie Episcopul;
9. Vila „Albatros”;
10. Imobilul din str. Iarca nr. 5;
11. Imobilul din str. Victoriei nr. 11;
12. Hotelul Iordache;
13. Hotelul Modern;
14. Imobilul din str. Emil Teodoriu nr. 8;
15. Imobilele din str. Elisabeta Doamna nr. 3, 5, 7, 18, 33, 34, 35;
16. Fabrica de Ulei Orion;
17. Spitalul din str. Victoriei nr. 18⁷².

Primăvara anului 1945 aduce și încheierea celui de-al doilea război mondial. Ostașii români se puteau întoarce acasă cu fruntea sus. M.A.I. dă un ordin circular⁷³ privind organizarea primirii trupelor române și aliate ce se întorceau de pe frontul de vest. Aici se preciza modalitatea de primire a unităților în orașe, modalitatea de primire a

⁷⁰ *Ibidem*, dosar nr. 1/1945, f. 5.

⁷¹ *Ibidem*, dosar nr. 6/1945, f. 1

⁷² *Idem*, Serviciul Armistițiu, dosar nr. 11/1945, f. 225.

⁷³ *Ibidem*, dosar nr. 27/1945, f. 17.

demobilizaților în comune, unde se înființau „comitete de primire” din reprezentanții armatei, autorităților locale și de la Crucea Roșie. Dimineața, clopotele bisericilor din toată țara vor bate, anunțând ziua întoarcerii de pe front a ostașilor români. În localități se vor ridica arcuri de triumf, cu mijloace locale (verdeță, lemn) și urări de bun soset. Ostașii de pe front vor fi primiți la primărie, școli, unde se ridică drapelul național. Se vor face slujbe religioase urmate de defilarea trupelor și invalizilor, mese comune, ofițeri, trupe, daruri și amintiri pentru ostași, se va prezenta guvernul din 6 martie 1945. Se va arăta cum s-a făcut împrăștierea și prietenia cu U.R.S.S.. Toate acestea erau în vederea ministrului de război C. Vasiliu Rășcanu.

Primirea demobilizaților s-a făcut întocmai cu ovații, serbări, amenajări, defilarea trupelor, cuvântări, muzici militare, reprezentații artistice, șezători, retrageri cu torțe și artificii. Se prevedeau înlesniri pentru demobilizați și satisfacerea cererilor invalizilor privind mijloacele de transport, de reîntoarcere acasă, în comunele buzoiene. Sumele colectate pentru trupele române ce se întorceau acasă în județul Buzău la 31 august 1945, erau de 703.353 lei⁷⁴, în timp ce borderoul cheltuielilor C.A. locale valora 5.814.450 lei⁷⁵.

Delegatul Comisiei Române pentru aplicarea armistițiului în județul Buzău este numit la 22 aprilie 1945 locotenent-colonel Dumitrescu A., iar prefect în 1945 era Ștefan Uțan, iar în 1946 prefect era Coșoreanu.

De la 23 august 1944, la 3 aprilie 1945 Legiunea de Jandarmi Buzău, prin razii sau prin posturile sale permanente a prins următorul număr de militari:

- militari germani – 107;
- militari unguri – 28;
- militari italieni – 4;

- militari vlahiști – 26; total 168. Raportul era întocmit de Comandantul Legiunii de Jandarmi, lt. col. D. Iliescu⁷⁶. În temeiul executării condițiilor Convenției de Armistițiu și a aprovizionării trupelor sovietice la 22 septembrie 1945, un raport al prefecturii⁷⁷ arăta că în comunele Măgura, Pârscoav, Trestia și Bălănești lipsea cu desăvârșire porumbul ce fusese predat trupelor sovietice.

Se primeau în continuare semnale că soldații sovietici înarmați jefuiau populația, de exemplu la Grăjdana, în noaptea de 1 spre 2 septembrie 1945⁷⁸.

Comisia Aliată de Control Buzău solicita, la 10 martie 1945⁷⁹, liste cu ofițerii și trupele originare din Basarabia și Bucovina, mobilizate după 21 iunie 1941, 1942, 1943, 1944 și un alt tablou cu ofițerii și trupa originari din Basarabia și Bucovina de Nord.

Șeful biroului Comisariatului General al executării armistițiului era maiorul de aviație Teodorov Vasile. O primă măsură îndrăznească se ia la 11 octombrie 1945, când se face inventarul obiectelor din locuințele ocupate de armata U.R.S.S.⁸⁰.

⁷⁴ *Ibidem*, dosar nr. 2/1945, f. 9, 10.

⁷⁵ *Ibidem*, dosar nr. 8/1945, f. 1.

⁷⁶ *Ibidem*, dosar nr. 9/1945, f. 3.

⁷⁷ *Ibidem*, dosar nr. 11/1945, f. 52.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 56.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 88.

⁸⁰ *Ibidem*, dosar nr. 12/1945, f. 374.

Dintre persoanele cele mai influente ale Comisiei Aliate de Control Buzău erau maiorul Huznețov și împruternicitul Comisiei Aliate de Control, colonelul Odișaria. Aceștia solicitaseră fonduri pentru alte unități militare sovietice, cum ar fi:

- U.M. sovietice nr. 37503, alt spital condus de medicul lt. col. Iveic;

- U.M. sovietice nr. 22170 de la Gherăseni, încartiruită în pădurea Gherăseni, în conacul domnului Dobrescu;

- U.M. nr. 29820 la Mărăcineni, iar în curtea liceului Hașdeu, la 21 iulie 1945 se instalează un cinematograf pentru trupele sovietice demobilizate, sub conducerea comandamentului secției propagandă din Buzău, maiorul Popov⁸¹.

În această perioadă, județul Buzău se confrunta cu o situație nouă, fiind aglomerat de numărul de demobilizați care se întorceau în Uniunea Sovietică și care aveau nevoie de subzistență, asistență medicală și materială, nemaținând seama de densitatea de materiale care treceau spre Uniunea Sovietică pe calea ferată sau de numărul de animale în tranzit care trebuiau hrănite.

Pe tot parcursul ducerii războiului Corpului 5 Armată conlucrase foarte bine cu prefectura județului Buzău în privința drepturilor bănești ale familiilor trupei concentrate.

Comisia Interaliată de Control a traficului aerian, conform art. 3 din Convenție a hotărât, la Statul Major al Aerului, menținerea aerodromurilor Mizil și Zilișteanca⁸², cu efective de câte 1.000 de oameni rechiziționați la nevoie pe maxim 10 zile, deci din zece în zece zile rechiziționați de Cercul Teritorial Buzău dintre localnici sau locuitori, pe o rază maximă de 30 km.

Prefectul județului Buzău raporta M.A.I. că delegații sovietici cer înființarea a 3 noi spitale cu o capacitate de 1.200 la 1.500 de locuri, fiecare⁸³. Telegrama M.A.I.⁸⁴, din 15 octombrie 1945, priveau măsurile de desconcentrare a ostașilor.

Armata este scoasă la lucru în luna octombrie 1945, la însămânțări, în frunte cu comandanții lor, ofițeri și subofițeri, în formații de până la 1.000 de ostași, sub comanda comandanților de garnizoană⁸⁵. Concursul în efectuarea muncilor agricole se efectua în următoarea ordine de prioritate: invalizi, orfani și văduve de război, familiile celor concentrați, soții, părinți, bătrâni și apoi pe cei cu mijloace modeste.

Ministerul de Război, încă din data de 17 aprilie 1945, a dat ordin instituțiilor publice și particularilor, camerelor de industrie și comerț și camerelor de agricultură să verifice și să elibereze o dovadă tip că nu sunt dezertori sau nesupuși la concentrare, cetățenii care lucrau pentru acestea, pe baza actelor militare⁸⁶.

În atribuțiile militarilor a intrat și cenzura militară efectuată tot în baza articolelor din Convenția de Armistițiu și aplicată cu strictețe de către poșta militară de la 28 mai 1945 asupra corespondenței militarilor, funcționarilor, în scopul verificărilor activităților zilnice politice și a altor cauze de nemulțumiri. Se sesizează prin garnizoană cazurile și apoi se împart pe cele trei servicii ale cenzurii județene: 1) Serviciul Cenzurii Interne; 2) Serviciul Cenzurii Externe; 3) Cenzura Militară Generală, toate trei organizate la nivel

---

⁸¹ *Ibidem*, f. 134.

⁸² *Ibidem*, dosar nr. 16/1945, f. 13.

⁸³ *Ibidem*, dosar nr. 17/1945, f. 14.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 25.

⁸⁵ *Ibidem*, dosar nr. 18/1945, f. 6.

⁸⁶ *Ibidem*, dosar nr. 22/1945, f. 9.

central; ca șef al cenzurii era colonelul Marinescu⁸⁷. Din 17 ianuarie 1945, Ministerul Lucrărilor Publice adresa Ministerului Afacerilor Străine un document cu privire la modalitatea de executare a cenzurii militare asupra telegramelor destinate străinătății⁸⁸. Toate acestea vizau preîntâmpinarea unor defecțiuni atrăgându-se atenția întregului personal din serviciul intern și extern asupra importanței Cenzurii Sovietice, atât prin ordine circulare, ordine individuale, cât și prin placarde afișate pe teritoriul țării; deosebit de aceasta se instituisese, la Oficiul Telegrafic Central, un corp de control ce lucra și în teritoriu, care activa în permanență, verificând cu minuțiozitate toată corespondența care trebuia să poarte viza Cenzurii Sovietice.

Toate aceste erau în vederea organelor locale, conduse de prefectul Buzăului, general Nicolici Alexandru, care fusese comandantul Diviziei a 8-a infanterie⁸⁹.

Din 11 noiembrie 1944, fusese prefect generalul Procopiescu⁹⁰.

În sarcina militarilor căzuse și conducerea unor birouri ale prefecturii ce se ocupau de aplicarea Convenției de Armistițiu, de exemplu Biroul rechizițiilor Buzău, al cărui șef era maiorul Cautis Ștefan și care întâmpina la rândul său diferite greutăți referitor la rechiziții. Deși acestea se făceau cu plată și în urma unor cereri justificate, se recurgea deseori la rechiziții forțate, iar șeful biroului trebuia să achiziționeze după criterii obiective și indicațiile M.A.I. care indica pentru rechiziții: oamenii cu stare, oamenii care nu au fost pe front profitorii de război, oamenii care nu au dat nimic până acum și oamenii cu animale multe⁹¹. Dar activitatea militarilor era complexă și viza întreg spectrul vieții cotidiene buzoiene.

La 5 martie 1945, secția M.O.N.T. a prefecturii județului Buzău, consemna că pe teritoriul județului Buzău se mai găseau bombe și proiectile neexplodate, în diferite localități:

- la Albești existau 52 de proiectile și 2 dinamite;
- la Cilibia, 100 de proiectile și bombe asamblate;
- la Udați, 30 de proiectile;
- la Pogoanele, 5 vagoane de proiectile;
- la Vadu Sorești, 98 de obuze mari;
- la Maxenu, un depozit de muniție rămas de la trupele germane;
- la Tăbărăști, muniție, bombe și proiectile pe albia râului Buzău;
- la Vernești, proiectile și 2 branduri;
- la Costești, proiectile strânse de jandarmi;
- la Limpeziș, proiectile strânse de jandarmi⁹².

Alte lucrări executate sau în beneficiul armatei fuseseră sistate încă de la începutul anului 1945, avându-se în vedere iminenta încercare a celui de-al doilea război mondial. La 9 ianuarie 1945 se sistaseră lucrările la sistemul de adăposturi antiaeriene, urmând ca acestea să rămână în bună stare de funcționare⁹³. Alte măsuri fuseseră luate împreună cu Comandamentul Sovietic local din 28 decembrie 1944, care împreună cu

⁸⁷ *Ibidem*, dosar nr. 19/1945, f. 41.

⁸⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București, fond 71/1939, E 9, vol. 189, f. 52.

⁸⁹ Arh. Statului Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar nr. 29/1945, f. 2.

⁹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 25/1945, f. 5.

⁹¹ *Ibidem*, dosar nr. 24/1945, f. 3.

⁹² *Ibidem*, dosar nr. 33/1945, f. 11.

⁹³ *Ibidem*, f. 12.

Comandamentul Apărării Passive a luat inițiativa iluminării străzilor printr-un ordin special având asigurate măsuri de alarmare și stingere a incendiilor și de menținere a camuflajelor în locuințe⁹⁴.

Implicarea forțelor armate ale României în viața cotidiană a țării era vizată și în ordinul Marelui Stat Major din 20 august 1945, ce avea în vedere conducătorii de tractoare, mecanicii de tractoare și garnituri de tren din contingentul 1941 și mai vechi, de la unitățile din interior, dar și de cele operative, care făcea ca cei vizați să fie lăsați imediat la vatră până la 1 decembrie 1945, pentru efectuarea muncilor agricole prin evidența Camerelor Agricole⁹⁵.

O altă evidență strictă a vizat ostașii ce trebuiau scoși de pe listele electorale ale alegerilor din 1946⁹⁶, aceștia fiind trecuți pe listele de votare în unitățile militare, de exemplu pentru județul Buzău, ostașii regimentului 5 Infanterie voluntari, votau în unitatea de la Câmpulung Muscel⁹⁷. În astfel de unități se luau măsuri speciale privind corespondența în timpul alegerilor, formulare, plicuri speciale cu ștampila alegeri, măsuri luate pentru efectuarea unor alegeri⁹⁸ democratice corecte.

Acțiunile de subminare a structurilor economice și politice ale statului român de către Comisia Aliată de Control (sovietică), au fost deci însoțite și de măsuri impuse în domeniul militar, care au vizat practic, destrucțurarea armatei române, în special a celei care nu participa nemijlocit la acțiunile militare de pe front⁹⁹. Populația județului Buzău era îngrijorată și pentru ostașii buzoieni din cele 12 divizii aflate pe front, dar și pentru ostașii din unitățile rămase în interiorul țării, deoarece, Convenția de Armistițiu nu indica nici o restricție în ceea ce privește situația marilor unități române ale armatei rămase acasă. Nici lămuririle protocolului semnat la 26 octombrie 1944 nu au fost lămuritoare deși el viza definitiv rezultate serioase privind armata română până chiar la demobilizarea și desființarea prin forța armatei sovietice a tuturor marilor unități române, care nu participau la operațiuni potrivit prevederilor Convenției de Armistițiu¹⁰⁰. Protocolul fusese impus contrar clauzelor de armistițiu.

În perioada următoare, Comisia Aliată de Control a impus armatei române neangajarea în lupte cu trupele germane și ungare noi servituți care vizau chiar statutul militar al țării, structura organizatorică a unităților și sistemul de mobilizare, resursele materiale, capacitățile industriale și de transport etc., chiar dacă Marele Stat Major a apărut cu demnitate prestigiul armatei noastre. În martie 1945, Comisia Aliată de Control a înmănat ministrului de război român patru grafice care reprezentau tot atâtea soluții de organizare a armatei din interior, în cadrul unui efectiv total de 120.000 de oameni, care impuneau reducerea masivă a cadrelor, desființarea a 2 divizii de munte, schimbarea sistemului de recrutare și încorporare a armatei, erodarea sistemului național de apărare românesc¹⁰¹. Se vizau și aeronautica, marina militară, trupele de jandarmi și trupele de grăniceri, reduse succesiv și masiv până la sfârșitul războiului. În cadrul aeronauticii, de

⁹⁴ *Ibidem*, dosar nr. 35/1945, f. 2

⁹⁵ *Ibidem*, dosar nr. 42/1945, f. 1.

⁹⁶ *Idem*, fond Serviciul Armistițiu Buzău, dosar nr. 5/1946, f. 114.

⁹⁷ *Ibidem*, dosar nr. 6/1946, f. 14.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 141.

⁹⁹ Passim, Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 290-296.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 296.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 277.

exemplu, au fost vizate și unitățile de pe câmpurile de aviație de la Mizil și Zilișteanca, ce au intrat până în decembrie 1944 în cele 5 comenzi de grup și 38 de escadrile de aviație desființate, alături de 9 divizioane cu 43 de baterii de artilerie.

Mobilurile acestei politici nu au fost întâmplătoare, ele au vizat cu claritate lipsirea guvernelor române de până la 6 martie 1945 de forța armată pe care ar fi putut-o folosi pentru stăvilirea imixtiunilor în politica internă a țării, de altfel, pentru sprijinirea noului guvern impus de sovietici la 6 martie 1945. În mai 1945, în structurile armatei operative de pe front a fost introdus aparatul politic, iar în iulie 1945, înaintea sosirii în garnizoane de pace a diviziilor armatei române care luptaseră pe front, a fost adusă în țară cea de-a doua divizie de voluntari români (prima fusese divizia Tudor Vladimirescu), constituită din prizonieri pe teritoriul U.R.S.S., divizia Horia, Cloșca și Crișan.

Presiunile pentru reducerea cadrului organizatoric al armatei române au continuat în primii ani postbelici. Dacă la sfârșitul războiului, la 10 mai 1945, efectivele armatei erau de 418.912 militari, în decembrie 1947, ele se ridicau la numai 135.580 de militari, în timp ce numărul diviziilor se redusese de la 13, în august 1945, la 7, în iulie 1947¹⁰².

Întreținerea armatelor operative pe timp de război (de la 24 august 1945 când s-a terminat demobilizarea rezerviștilor din unitățile combatante), costul materialelor livrate armatei sovietice, costul operațiunilor armamentului sovietic și costul mâinii de lucru militare în lucrările C.F.R. și drumuri s-au ridicat la suma de 875.050.000.000 lei sau 440.128.865 dolari¹⁰³.

Un alt protocol militar încheiat la 25 septembrie 1944 între Marele Stat Major Român și Comisia Aliată de Control, privea expres executarea art. 1 din Convenția de Armistițiu¹⁰⁴. El privea date tehnice de structură, organizare și strategie, adoptate în colaborarea celor două armate, cuprinse în 14 puncte a unui protocol întocmit în 4 exemplare originale, 2 în limba rusă și 2 în limba română, câte unul pentru fiecare semnatar (generalul de divizie Vinogradov, împuternicitul frontului 2 ucrainian și generalul de corp de armată adjutant Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major Român).

Alt factor de răspundere, Ion Christu, președintele Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, încă din 5 octombrie 1944, alcătuiuse o notă asupra posibilităților de executare a clauzelor armistițiului privind lichidarea trecutului și cele privind viitorul relațiilor româno-sovietice, aici introducând aprovizionarea armatei sovietice, obligațiuni militare, etc.¹⁰⁵. În încheierea notei, I. Christu semnala guvernului că „după impresiunile căpătate până în prezent, nu pare exclus să vedem Comisiunea Aliată de Control încercând într-un viitor apropiat să pretindă ce Guvernul Român nu a executat întocmai, clauzele Convenției de Armistițiu sau că nu este în măsură să le execute, ceea ce ar atrage consecințe incalculabile”.

Conlucrarea ministerelor în această perioadă era semnificativă. Marele Stat Major informa Ministerul Afacerilor Străine la 9 octombrie 1944 cu privire la dificultățile

¹⁰² Locotenent-colonel Alesandru Duțu, *Comisia Aliată de Control destructurează armata română*, (3), în *Revista de Istorie Militară* nr. 5/1991, p. 21.

¹⁰³ Tiberiu Tănase, *Efortul României în aplicarea Convenției de Armistițiu (12 septembrie 1944 – 31 martie 1947)*, în revista *Dosarele Istorie* nr. 3/1996, p. 29.

¹⁰⁴ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond Marele Stat Major, dosar nr. 371944, f. 144-167.

¹⁰⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1939, E9VI8, vol. 162, f. 2-8.

întâmpinate de unitățile române de grăniceri pe frontiera dunăreană, din partea unităților militare sovietice staționate pe malul românesc și la sud de Dunăre¹⁰⁶.

Astfel, ostașii sovietici ajutau diferite persoane civile armate și nearmate din Bulgaria pentru a încălca teritoriul român, în unele sectoare, soldații sovietici dezarmau grănicerii români sau îi împiedicau să-și execute serviciul, vasele de război sovietice care navigau pe Dunăre atacau pichetele, bărcile și patrurile de grăniceri români.

În consecință, la 26 octombrie 1944, Marele Stat Major dă ordine în legătură cu aplicarea art. 1 din Convenția de Armistițiu¹⁰⁷.

Secretarul general al armatelor de uscat, generalul E. Borcescu, la 4 octombrie 1944, adresa din partea Ministerului de Război către Ministerul Afacerilor Străine cu referiri la încălcarea de către Comisia Aliată de Control (sovietică) a prevederilor Convenției de la Geneva în privința tratării prizonierilor germani aflați în România¹⁰⁸. Sovieticii comunicaseră Ministerului de Război, la 21 octombrie 1944 – Secției Prizonieri – că „*prizonierii germani să nu mai primească pachete cu alimente sau efecte de îmbrăcăminte, decât cei bolnavi. Aceștia ar putea primi alimente sau efecte numai în urma avizului dat de medicul lagărului*”, contrazicându-se astfel art. 36 și 37 din Convenția de la Geneva.

Comisia Aliată de Control (Sovietică), în adresa din 12 decembrie 1944, ilustrează modul de interpretare asupra art. 3 din Convenția de Armistițiu, relativ la staționarea trupelor sovietice pe teritoriul României¹⁰⁹, vizând folosirea pe durata armistițiului a tuturor construcțiilor și instalațiilor românești militare. Prin anexă, se prevăzuse dislocarea rezervelor armatei aliate de pe front, a celor operative pe durata războiului contra Germaniei și Ungariei. Se folosea teritoriul României pentru armata sovietică ca parte sedentară, unitățile pentru pază, ordine în spatele frontului și a rezervelor operative.

În puține cuvinte, putem aprecia activitatea nesemnificativă a reprezentanților Marii Britanii și Statelor Unite în Comisia Aliată de Control pentru România. Schuyler, reprezentantul american, adresa generalului Hull din Statul Major al Forțelor Aliate de la Caserta (Italia), observații referitoare la aplicarea de către România a prevederilor art. 3 al Convenției de Armistițiu¹¹⁰. El preciza că efectiv controlul asupra mijloacelor de transport în România s-a aflat sub controlul Comandamentului Armatei Române, iar de la 10 decembrie 1944 a fost transferat autorităților civile române. Probleme în transportul român se iveau atunci când a fost preluat de autoritățile militare ruse

Conlucrarea între ministere se evidențiază și în raportul președintelui Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, generalul S. Pretorian, adresat ministrului afacerilor străine C. Vișoianu, privind măsura abuzivă a comandamentului Militar Sovietic de a face prizonieri militarii români scăpați din captivitatea germană¹¹¹.

În dimineața zilei de 29 decembrie 1944, la ora 4,45, a sosit în gara Brașov trenul cu nr. 2512, cu indicativul 86.855 cu destinația Buzău-Focșani, plecat din gara Radna, în ziua de 26 decembrie 1944, ora 10,20. În acest tren erau cca 400 soldați români din

¹⁰⁶ *Ibidem*, vol. 185, f. 29.

¹⁰⁷ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond Marele Stat Major, dosar 457/72, f. 94-95.

¹⁰⁸ *Ibidem*, vol. 373, f. 40.

¹⁰⁹ Arhivele Statului București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 1417, f. 250.

¹¹⁰ Idem, colecția microfilme S.U.A., f. 693, c. 340-344, The National Archives, Franklin Roosevelt Library, Hyde Park, New York, 210, ACC, România.

¹¹¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 70/1939, E 9, vol. 328, f. 474.

diviziile 1 cavalerie și 4 infanterie care, cazând în captivitatea trupelor germane în luptele de pe Tisa au fugit din lagărele germane și s-au predat trupelor sovietice, deci luptaseră umăr la umăr cu forțele Armatei Roșii, Comandamentul Sovietic din acel sector după fuga din lagărele germane i-a considerat prizonieri inamici și i-a îmbrăcat pentru a fi trimiși în U.R.S.S.. Acești ostași nu au primit hrană 3 zile, iar garda sovietică a trenului nu a permis autorităților românești să le dea alimentele necesare. De asemenea, se mai semnalează că în locul unor prizonieri unguri, fugiți din vagoane în timpul parcurșului, ostașii sovietici însărcinați cu paza trenului au ridicat de pe traseu ostașii români găsiți prin gări și au completat numărul luat în primire.

Intervenția Marelui Stat Major Român, primește ca răspuns din partea Comisiei Aliate de Control, înștiințarea că soldații români menționați au fost capturați în lupte și ca urmare nu pot fi eliberați.

Ministerul Afacerilor Străine adresa la 2 martie 1945 C.R.A.A. o cerere cu privire la eliberarea soldaților români făcuți prizonieri de către armata sovietică, după ce aceștia căzuseră în captivitate germană¹¹², era de fapt un nou demers făcut pentru eliberarea acestor prizonieri al ministerului afacerilor străine V. Stoica.

Extenuante au fost și contribuțiile privind comenzile de îmbrăcăminte a trupelor sovietice staționate pe teritoriul României, centralizate într-un document la 2 octombrie 1945, la Comisariatul General al executării Armistițiului¹¹³. Trebuiau livrate 70.000 bucăți cămăși de bumbac, 70.000 bucăți izmene de bumbac, 70.000 de bluze din bumbac, 35.000 perechi pantaloni din bumbac, imposibil de colectat acest bumbac din producția de bumbac indigenă.

În 1945, apar reglementări asupra statutului militar al României ca rezultat al aplicării clauzelor convenției de Armistițiu¹¹⁴.

Complementar la reglementările enumerate mai înainte privind sistemul militar național, în acest document sunt observații atente privind situația militară națională, caracterizată pe deplin și în județul Buzău.

În oraș se desființase batalionul de jandarmi pe care se conta cel mai mult pentru menținerea ordinii.

Din poliția de la oraș au fost licențiați 80% din vechiul personal instruit și de nădejde, care a fost înlocuit cu elemente din extrema stângă, nepregătite și dubioase, aparținând formațiilor armatei teroriste, ale Partidului Comunist, numite „*Gărzile patriotice*”. În Ardealul de nord se menținea poliția ungurească, îmbrăcată în uniforme maghiare.

În orașe și la sate populația este terorizată de discreția poliției comuniste care arestează, percheziționează, confiscă și abuzează după bunul plac. Pretutindeni au apărut bande de criminali și jefuitori.

Gărzile militare de la fabricile militarizate au fost înlocuite cu gărzi de lucrători înarmați, care au terorizat și schimbat personalul de conducere, au împiedicat mobilizarea de lucrători pentru front, au introdus organizația sindicală în comitetele de fabrică (organe executive ale P.C.R. pentru recrutarea, cu forța, de membri ai acestui partid), care au refuzat să execute dispozițiunile Marelui Stat Major și au contribuit la micșorarea producției de război necesară frontului.

¹¹² Idem, E 9, vol. 328, f. 478.

¹¹³ Arhivele Statului București, fond Ministerul Finanțelor, oficiul de Studii, dosar nr. 425/1945, f. 66-68.

¹¹⁴ Idem, fond Casa Regală Diverse, dosar nr. 54/1945, f. 27-31.

Se aprecia că numărul străinilor intrați în țară, în special evrei, din țările vecine, se cifra la peste 2.000.000.

În schimb, din țară s-au putut scoate aur, bijuterii și lucruri de artă care au luat drumul U.R.S.S., Ungariei și al Bulgariei.

Odată cu instalarea guvernului, la 6 martie 1945, au fost dezarmate toate efectivele din interior, luându-se armele și munițiile chiar gărzilor militare de la penitenciare, s-a ofensat oștirea, s-a indignat populația, s-au produs evadări ale condamnaților de drept comun. În schimb, se cifrează la câteva zeci de mii armele pe care le dețin membrii P.C.R. și formațiile lor de luptă.

Guvernul instalat la 6 martie a început dezorganizarea cadrelor armatei prin:

a) Punerea în concediu, fără termen, a ofițerilor și subofițerilor activi de la unitățile desființate în grabă.

b) Așa-zisa epurare ce a constat din scoaterea din armată a elementelor de valoare, pentru presupusul motiv că nu s-ar încadra în noua democrație. Numele lor este publicat în Monitorul Oficial.

Cuvântul „*democrație*”, cu un nou sens pentru armata noastră, n-a putut fi definit în nici o scriere sau conferință a marilor șefi „*democrați*”.

Armata română, prin recrutare, elementele cadrelor aparținând tuturor straturilor sociale, începând cu țăranii, lucrătorii și mica burghezie, era una din cele mai democratice din lume.

Prin educație, legi, regulamente și întrebuințare, armata română n-a stat decât în slujba țării, fără a fi un instrument al unei clase sociale, al unui partid politic, sau al unei clici.

Cadrelor armate li s-a interzis prin lege să facă politică, să se înscrie într-un partid sau să voteze tocmai pentru a o ține departe de frământările interne cu caracter politic. Clasificarea tuturor celor ce nu se declară pentru comunism cu titlurile absurde și arbitrar de : reacționari, pronaziști, profasciști, antidemocrați, dușmani ai poporului etc., explică tendința guvernului și a elementelor comuniste puse în slujba lui.

c) Scoaterea elementelor de valoare din cadrele oștirii s-a făcut de către Guvernul Groza prin Legea nr. 186 din aprilie 1945, prin care ministrul de război, trecând peste normele fixate prin legi și intrate în tradiție are dreptul să propună scoaterea din armată a oricărui ofițer.

Legea este nedreaptă, abuzivă și pusă în slujba P.C.R.. Nesiguranța în cariera militară slăbește entuziasmul, autoritatea și caracterul și mai ales o mare personalitate.

d) Guvernul Groza a înființat o Direcțiune Superioară a Educației și Culturii în Armată pe care a pus-o sub conducerea generalului Precup și a generalului Maltopol. Primul a fost legionar, care în gradul de locotenent colonel a atentat la viața regelui Carol al II-lea. În 1934 a fost degradat și comandat la muncă silnică pe viață. Scos din închisoare de comuniști, a devenit membru activ al P.C.R.. I s-au dat două grade, a fost reactivat și numit șef al noii direcțiuni.

Generalul Maltopol, o mediocritate recunoscută, a venit în țară cu grad de colonel, în 1944 fiind comandant secund politic al diviziei sovietice Tudor Vladimirescu, compusă din români, foști prizonieri de război în Rusia, care au aderat la comunism.

Educația înarmată se face după directivele celor doi, date celor aproximativ 1.000 de indivizi aparținând diviziei Tudor Vladimirescu care sunt împrăștiați în toate unitățile.

Elementele arătate mai sus erau în majoritate foști subofițeri cu grade inferioare și numai câteva clase primare, avansați de sovietici la diferite grade ofițerești, pentru faptul că și-au însușit credința și educația comunistă. Se făcea propagandă antimonarhică. Se proferau expresii jignitoare la adresa Suveranului, simbol al oștirii.

Prin salarizarea cu totul insuficientă a ofițerilor și subofițerilor, în comparație chiar cu muncitorii manuali, necalificați, se urmărea pauperizarea lor, hrănirea insuficientă, umilirea și scăderea prestigiului lor. Un muncitor necalificat primea până la 150.000 lei lunar, un cantonier C.F.R. primea 86.000 lei lunar plus locuință, iar un măturător de stradă primea 84.000 lei lunar plus echipamentul pentru lucru și alte avantaje prin economat.

Ofițerii, cu toate sporurile de război, primeau lunar aproximativ: sublocotenent – 45.000 lei lunar; locotenent – 60.000 lei lunar; căpitan – 76.000 lei lunar; maior – 85.000 lei lunar; lt. col. – 96.000 lei lunar; colonel – 104.000 lei lunar; generalii – 120.000 la 160.000 lei lunar.

Salarizarea ofițerilor din diviziile sovietice, compuse din prizonieri români, era mult mai bună și se făcea prin administrația sovietică.

La aceasta se mai adăuga hrana și echipamentul gratuit plus alte numeroase avantaje, precum gratuitatea transportului.

În țară, se găseau două divizii sovietice formate din prizonieri român, căzuți în Rusia:

1) „*Tudor Vladimirescu*”, condusă de generalul Cambrea;

2) „*Horia Cloșca și Crișan*”, condusă de generalul Lascăr, organizate și educate comunist, în Rusia, vizând formarea de unități care să susțină regimul comunist din România. Ofițerii și trupa au depus jurământ Sovietelor, luându-și obligații pentru: democratizarea (comunizarea) țării, democratizarea armatei române, lupta pentru distrugerea fascismului, sprijinul guvernului Groza, nerespectarea obligațiilor se sancționa cu trimiterea vinovaților în Rusia.

Aceste două divizii, fiecare au un efectiv de 10.000 de oameni, sunt menținute cu organizarea de război și gata de intervenții.

În concluzie, se tindea la formarea elementelor propagandistice pentru comunism la orașe și la țară, distrugerea și eliminarea cadrelor ofițerești, încredințarea de funcții importante celor ce se declarau pentru comunism și dezagregarea armatei române și formarea alteia devotată Partidului Comunist.

O PAGINĂ DE ISTORIE ȘCOLARĂ (Istoria Gimnaziului „dr. C. Angelescu” Pătârlagele 1919-1948)

Constanța TĂNASE

Necesitățile impuse de dezvoltarea economică a României, în primele decenii ale secolului al XX-lea, creșterea volumului industrial, trebuințele agriculturii și ale comerțului au determinat luarea în discuție, încă înainte de încheierea războiului, a problemelor referitoare la organizarea învățământului de toate gradele, ulterior dezbaterea acestei chestiuni a fost impusă și de cerința organizării unitare a învățământului¹.

Dezvoltarea economică, social-politică se cerea împlinită în chip firesc, cu dezvoltarea culturii, în cadrul căreia învățământul de toate gradele cu tot nivelul său ridicat trebuia extins, atât la sate cât și la orașe.

Înființat în anul 1919 prin Decret Regal semnat de Regele Ferdinand, gimnaziul „dr. Constantin Angelescu”, din Pătârlagele reprezintă așa cum plastic se exprima unul din foștii membri ai Comitetului școlar „Școala care a luminat toată Valea Buzăului”.

Documentele, atâtea câte au mai rămas, consemnează evoluția acestei instituții prestigioase a învățământului buzoian, reflectând realizările, dar și greutățile de care a avut parte în desfășurarea procesului de învățământ de-a lungul vremilor.

La începuturile sale, gimnaziul a funcționat în localul școlii primare din localitate, iar prin decizia nr. 458/1920 a Delegației Județene Buzău s-a hotărât cedarea către Comitetul școlar Pătârlagele a imobilului vechiului spital și a terenului aferent. Comitetul școlar va accepta oferta angajându-se să repare clădirea în termen de un an. Pentru a realiza operația, Comitetul va fi autorizat să facă un împrumut la Banca Populară Federală în valoare de 30.000 lei².

Suma dovedindu-se insuficientă, în 10 septembrie 1921 se contractează un nou împrumut de 60.000 lei la Banca Populară „Sf. Gheorghe” din Sibiciu. În vederea onorării sumelor stabilite în contract, la termen, se face apel la persoane particulare și societăți pentru a oferi sprijin financiar³.

Imobilul obținut cu atâtea sacrificii s-a dovedit în timp a fi necorespunzător scopului pentru care a fost preluat și de aceea Comitetul școlar hotărăște în februarie 1927, ca începând cu luna martie să fie organizată o licitație publică pentru construirea unei noi clădiri. Școala a funcționat în vechea clădire până în anul 1929 când, la inspecția efectuată pe data de 8 mai, se menționa că „gimnaziul de băieți și fete funcționa în

---

¹ Ministerul Învățământului, *Istoria învățământului în România*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 258.

² Arhivele Naționale Buzău, fond Gimnaziul „dr. C-tin Angelescu” Pătârlagele, dosar 4/1920-1921, f. 45.

³ *Ibidem*, dosar 7/1920-1926, f. 16.

același local, local nou, dar neterminat”⁴. S-au construit șase săli de clasă în care funcționează cele două gimnazii, cel de băieți bugetar, cel de fete extrabugetar.

Așa cum menționam mai sus, construcția noii clădiri va începe în primăvara anului 1927 pe terenul donat de familiile C. Popescu și E. Vasiliu. În sprijinul străngerii de fonduri pentru noua construcție Consiliul Comunal Pătârlagele se hotărăște să instituie o taxă suplimentară de 5 lei pentru fiecare vită vândută la târgul comunal. Antreprenorul lucrării și noii construcții a fost Grigore Grigorescu, care câștigă licitația organizată, iar arhitect Alexandru Paxino⁵.

În procesul verbal întocmit în urma inspecției efectuată la gimnaziu în 1937, de către cunoscuta personalitate buzoiană, Pamfil Georgian, în calitate de șef al Inspectoratului de Învățământ București, se preciza despre localul gimnaziului că prezintă *„multe îmbunătățiri față de trecut și trebuie să se găsească modalitatea terminării localului pentru a putea da maximum în educația și instrucția elevilor*”⁶.

De asemenea, procesul-verbal din 1 septembrie 1938 privind lichidarea patrimoniului gimnaziului menționa că localul școlii este compus din parter și etaj, având paisprezece camere dotat cu două coridoare, din care douăsprezece camere sunt terminate. S-a stabilit că atât localul cât și mobila să fie transferate Gimnaziului Industrial de băieți din localitate. Pe viitor urma ca în respectivul local să funcționeze cursurile teoretice având materialul didactic necesar⁷.

Pe lângă localul propriu-zis al gimnaziului au existat și două internate, unul pentru băieți, altul pentru fete⁸.

Inspectoratul școlar comunică în 8 noiembrie 1925, directorului gimnaziului Ștefan Popescu, că-i interzice să întrețină un internat, deoarece în conformitate cu prevederile art. 43 din lege, numai Comitetul școlar poate înființa și întreține un internat⁹.

Documentele care se păstrează în fondul gimnaziului conțin statistici care se referă la situația școlarizării, starea materială a elevilor, naționalitatea. Astfel, în anul școlar 1919-1920¹⁰, erau înscriși 60 de elevi, din care doi cu domiciliul în orașe și 58 la sate. Din aceștia trei sunt copii de proprietari, unul de pensionar, 43 de agricultori mijlocii, doi de industriași, patru de comercianți, patru de funcționari și unul de învățători. Gimnaziul funcționa cu clasele I-II și a III-a, în anul școlar 1921-1922¹¹ erau înscriși 137 de elevi, iar în anul 1924-1925 frecventau cursurile 30 de elevi în clasa a IV-a, 51 în clasa a III-a, 76 în clasa a II-a și 63 în clasa I¹².

Obiectele de studiu pentru cele patru clase erau: limba română, limba latină, limba franceză, limba germană, istoria, dreptul, geografia, matematica, chimia, geologia, educația, desenul, muzica, gimnastica, forma exterioară¹³.

⁴ *Ibidem*, dosar 15/1924-1925, f. 12.

⁵ *Ibidem*, f. 1; dosar 22/1926, f. 4; dosar 31/1930-1931, f. 90.

⁶ *Ibidem*, dosar 39/1935-1938, f. 7-8.

⁷ *Ibidem*, f. 11-12.

⁸ *Ibidem*, dosar 19/1925-1938, f. 8.

⁹ *Ibidem*, dosar 16/1925-1926, f. 81.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 2/1919-1920, f. 11.

¹¹ *Ibidem*, dosar 8/1921-1922, f. 190.

¹² *Ibidem*, dosar 5/1920-1925, f. 5.

¹³ *Ibidem*, dosar 2/1919-1920, f. 53.

În anul școlar 1927-1928, gimnaziul a funcționat cu trei clase de băieți și trei de fete¹⁴.

În anul școlar 1930-1931 numărul elevilor ajunge la 47, unitatea funcționând extrabugetar, taxele de școlarizare fiind destul de ridicate¹⁵. Cu același număr de elevi va funcționa și în anii 1933-1934, însă în anul următor numărul elevilor va crește la 118, gimnaziul funcționând cu patru clase de băieți și patru de fete. În anul școlar 1935-1936 numărul celor care frecventau cursurile gimnaziului ajunge la 115¹⁶, iar în anul 1936-1937 cu 122 de elevi¹⁷.

În nenumărate rânduri părinții copiilor înaintau cereri prin care solicitau scutirea de plată a unor taxe, invocând situația materială grea cu care se confruntau.

În perioada 1919-1931, gimnaziul a funcționat ca unitate bugetară pentru școala de băieți și extrabugetară pentru școala de fete¹⁸.

În anul școlar 1926-1927, gimnaziul va avea clase bugetare și clase extrabugetare, având în schemă trei profesori provizorii și 10 suplinitori.

În telegrama primită de la Ministerul Instrucțiunii se menționa că începând cu data de 1 ianuarie 1931 se desființează gimnaziul din Pătârlagele, conform Deciziei 174780/1930¹⁹, dar se vor face eforturi din partea personalului și a conducerii școlii pentru a se aproba continuarea activității. Într-o altă telegramă primită de la minister se arăta că în conformitate cu prevederile art. 7 din legea votată în decembrie 1930²⁰, s-au fixat normele după care o școală desființată va putea funcționa mai departe ca școală extrabugetară cu caracter de școală de stat, întreținută de Comitetul școlar. În cele din urmă Ministerul va aproba ca gimnaziul să funcționeze ca unitate extrabugetară, începând cu anul școlar 1930-1931 până la 1 septembrie 1938. În anul școlar 1935-1936, bugetul Comitetului școlar era estimat la 722.000 lei, iar în anul 1937-1938 la 911.000 lei.

Gimnaziul a fost desființat prin decretul Lege nr. 2816/1938²¹, dar s-a stabilit ca atât localul cât și mobilierul să fie transferat la Gimnaziul industrial din localitate.

În perioada cât a funcționat, 1919-1938, unitatea s-a aflat în subordinea Inspectoratului școlar al regiunii a 9-a Buzău, coordonator fiind Ministerul Instrucțiunii, Direcția învățământului secundar și superior.

Referitor la situația corpului profesoral, documentele relevă date privind numărul personalului didactic angajat, pregătirea, specializarea, numărul titularilor și suplinitorilor. Astfel, în anul 1920 gimnaziul funcționa cu 6 profesori suplinitori, în 1922 cu 9 profesori²², iar în anul 1925 cu 11 profesori, numărul acestora va crește în 1926 la 14²³.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 25/1928-1929, f. 358.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 33/1933, f. 45.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 36/1935-1936, f. 1.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 39/1935-1938, f. 6.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 30/1930-1931, f. 152.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 31/1930-1931, f. 167-170.

²⁰ *Ibidem*, dosar 32/1931, f. 101.

²¹ *Ibidem*, dosar 39/1935-1938, f. 11 v-12.

²² *Ibidem*, dosar 11/1922-1923, f. 40, 83.

²³ *Ibidem*, dosar 14/1924-1925, f. 95, 198.

De semnalat este faptul că începând cu 1923 două din disciplinele predate, igiena și geologia, trec în competența medicului comunei Gr. Constantinescu²⁴. Dintre directorii gimnaziului amintim pe Emil Gabor, Ștefan Popescu, Alexandru Mocanu sau pe Pretor D. Udrescu²⁵.

În anul 1934-1935 gimnaziul a funcționat cu 14 profesori, iar în perioada 1935-1938 cu 9 profesori²⁶.

Merită să fie remarcată în acest context adresa înaintată de profesorii gimnaziului președintelui Comitetului școlar, în care se arăta că față de situația materială grea ce s-a creat prin transformarea gimnaziului în extrabugetar, profesorii au fost de acord să-și continue activitatea necontând nici un sacrificiu deși salariul este mic, iar la serbarea din 26 decembrie 1931 suma adunată de 7.100 lei este predată președintelui Comitetului școlar, care este rugat s-o împartă echitabil tuturor profesorilor, ținând cont de drepturile lor în condițiile unor venituri salariale destul de precare.

Informații deosebit de interesante ne oferă procesele-verbale ale conferințelor profesorilor, echivalentele actualelor consilii profesionale, unde se discutau probleme diverse legate de desfășurarea procesului de învățământ și activitatea extrașcolară ca de pildă: situația elevilor promovați și corigenți, a abaterilor disciplinare, a orarului, repararea vechiului local și construcția noului local, colecte pentru monumente, transferul unor elevi la alte unități școlare, organizarea de excursii, participarea elevilor la vizionarea unor filme. Un obiectiv major al activității desfășurate de personalul didactic a fost desfășurarea examenelor anuale pentru clasele a III-a și a IV-a, precum și a celor particulare²⁷.

Pe lângă gimnaziu a funcționat și și-a desfășurat activitatea un comitet școlar, înființat conform Regulamentului publicat în Monitorul Oficial nr. 221 din 28.01.1920. Acest comitet școlar dispunea de ștampilă proprie și avea ca atribuții: scutirea taxelor pentru elevii săraci și silitori, consemna abateri disciplinare și măsurile ce se impuneau, situația absențelor, repararea vechiului local și construirea celui nou²⁸. De pildă pentru sporirea fondului necesar în vederea reparării clădirii unde urma să funcționeze gimnaziul în 1920, doamnele din comuna Pătărlagele, Păltineni, Nehoiașu, Sibiciu, Pănătau au patronat balul din 15 august, cu care ocazie s-a organizat și o tombolă.

În 1922 membrii comitetului școlar cer împrumut rambursabil de 20.000 lei la Casa Școalelor pe o perioadă de 5 ani pentru fondul de rezervă al școlii și pentru Comitet²⁹.

Începând cu anul 1931, atribuțiile comitetului școlar cresc odată cu transformarea gimnaziului în extrabugetar.

Nenumărate sunt cererile adresate de părinții elevilor care urmau cursurile gimnaziului către comitetul școlar pentru a fi scutiți de taxele școlare, cauzele acute ale lipsei de bani fiind multiple, situații materiale precare, văduve, invalizi de război, familii numeroase, mai mulți copii de întreținut în școli.

²⁴ *Ibidem*, dosar 13/1923-1924, f. 34.

²⁵ *Ibidem*, dosar 16/1925, f. 217; dosar 21/1926, f. 23; dosar 29/1929, f. 2-4.

²⁶ *Ibidem*, dosar 34/1933-1934, f. 1-46.

²⁷ *Ibidem*, dosar 28/1929-1936, f. 1-38.

²⁸ *Ibidem*, dosar 2/1919-1920, f. 74, dosar 4/1920, f. 1.

²⁹ *Ibidem*, dosar 4/1920-1921, f. 18, Idem fond Inspectoratul Școlar al județului Buzău, dosar 241/1922, f. 8.

La încheierea mandatului său ca ministru al instrucțiunii dr. C-tin Angelescu, trimite o telegramă gimnaziului prin care mulțumește profesorilor pentru concursul ce i l-au dat asigurându-i că „*nu va uita niciodată munca, priceperea și devotamentul pentru îndeplinirea datoriei și împlinirea acestei opere școlare*”³⁰.

Un alt aspect care merită să fie prezentat este activitatea de îmbogățire a fondului de carte aparținând bibliotecii școlii. Astfel, în 1922 se trimite bibliotecii gimnaziului una din cărțile de referință ale istoriei naționale „*Istoria Războiului pentru întregirea neamului*” a lui Constantin Kirițescu³¹, în 1926 Viața Românească trimite cărți în valoare de 5.418 lei, iar în 1936 patrimoniul bibliotecii se îmbogățește cu încă 36 de titluri³².

O activitate culturală deosebită se organiza cu elevii și avea menirea de a completa actul educațional. În 1920 în conferința profesorilor se hotărăște sărbătorirea zilei de 24 Ianuarie³³, printr-un serviciu religios urmat de o serbare școlară „*pentru a nu se pierde nici o ocazie de înălțare a sufletelor elevilor de a li se întări iubirea de țară și neam*”. De asemenea de-a lungul timpului elevii gimnaziului au comemorat personalități și evenimente începând cu domnitorul Grigore al III-lea Ghica, au aniversat pe scriitorul Alexandru Brătescu-Voinești la împlinirea vârstei de 60 de ani³⁴.

Comemorarea în ziua de 8 noiembrie 1927, de ziua Sf. Mihail și Gavril a domnitorului Mihai Viteazul, prilejuind manifestări deosebite ținând cont, așa cum se menționa în adresa Ministerului Instrucțiunii că „*sunt acei oameni mari prin care neamurile și-au cunoscut rostul în lume, sunt cei care au creat idealuri și care câteodată neputând să le ajungă, au murit pentru ele ... poporul român își aduce aminte de acel voievod a cărui spadă a umilit trufia lui Sinan-Pașa la Călugăreni și care trecând de două ori Carpații, cei despărțitor de frați, a strâns, deși pentru scurt timp, în același mănunchi risipitele mlădițe ale neamului românesc*”³⁵.

Deosebit de semnificativ este faptul că pe lângă aniversarea unor momente și evenimente ale istoriei naționale elevii și profesorii gimnaziului au organizat și acțiuni de comemorare a marilor valori ale culturii universale. De exemplu, în 1927, conform ordinului primit de la Ministerul de resort, la șezătoarea din 26 martie urma să se comemoreze personalitatea marelui compozitor german Ludwing Van Beethoven, la 100 de ani de la moarte³⁶.

Un alt aspect necunoscut multora dintre noi este și efortul depus de elevii și profesorii școlii, pentru a strânge și trimite suma de 339 lei Ligii Navale Române, așa cum se menționează în scrisoarea de mulțumire a acesteia, sumă destinată a îmbogăți fondul în vederea construirii vasului școala „*Mircea*”³⁷.

Cadrele didactice din țară erau preocupate de propășirea economică a României, sperând să-și ofere sprijinul modest pentru țară. Semnalăm, adresa liceului Radu Greceanu din Slatina prin care cere profesorilor din țară să contribuie la campania, începută în Olt, pentru stingerea datoriei de război făcută de țară în America, propunând

³⁰ *Ibidem*, dosar 16/1925, f. 201.

³¹ *Ibidem*, dosar 11/1922, f. 201.

³² *Ibidem*, dosar 20/1926, f. 243; dosar 36/1936, f. 16.

³³ *Ibidem*, dosar 7/1920, f. 1.

³⁴ *Ibidem*, dosar 23/1927, f. 229.

³⁵ *Ibidem*, dosar 23/1927, f. 242.

³⁶ *Ibidem*, dosar 21/1926, f. 11.

³⁷ *Ibidem*, dosar 43/1937, f. 405.

să se deschidă în acest sens liste de subscripții, solicitând fiecărui profesor o contribuție proporțională cu averea, însemnând de la un dolar în sus (1 \$ = 220 lei)³⁸.

În 1948 școala se va reînființa sub denumirea de Școala tehnică profesională mixtă Pătârlagele. Prin decizia nr. 99323 școala funcționa cu opt profesori³⁹.

În general anii petrecuți în liceu reprezintă pentru fiecare tânăr o perioadă de referință în viață când i se conturează de cele mai multe ori personalitatea, deschizându-i-se căile cunoașterii și aprofundării în unele discipline, dar și când i se hotărăște drumul pe care îl va parcurge în viață.

Această prezentare a istoricului gimnaziului „*dr. C-tin Angelescu*”, precursorul liceului ce ființează astăzi la Pătârlagele, ne-a demonstrat încă o dată dacă mai era necesar, că învățământul din Valea Buzăului a reprezentat un focar de educație și cultură pentru tinerii din această zonă a județului, care și-au propus să continue activitatea dascălilor lor, mulți dintre ei devenind la rândul lor educatori ai altor generații, urmând să ducă mai departe făclia cunoașterii.

---

³⁸ *Ibidem*, dosar 16/1925, f. 132.

³⁹ *Idem*, Inspectoratul Școlar al județului Buzău, dosar 39/1948, f. 397.

MINISTERUL INSTRUȚIUNII

București, ... 192.....

DIREȚIUNEA ÎNVĂȚĂMANTULUI SECUNDAR

No. 13486.0 — 15 Oct. 1927

Nr. 115
28 x 927

DOMNULE DIRECTOR,

În această lună se împlinesc 150 de ani dela moartea lui Grigore al III-lea Ghice. În seara zilei de 12 Octombrie 1777, domnitorul Moldovei, atras în cursă de trimisul Porții, a căzut străpuns de hangerele ienicerilor turci. A căzut victimă a datoriei împlinită până la capăt. A căzut apărând integritatea țării ce i se încredințase spre pază și conducere. A căzut pentru Bucovina.

Școala nu trebuie să treacă pe lângă astfel de fapte, fără să scoată din ele toată tăria lor educativă. Pregătitoare a viitorului din învățămintele și prețuirea trecutului, școala trebuie să se identifice cu întreaga ființă a neamului și să prăsnuiască nu numai zilele de mari bucurii naționale, dar și pe cele de durere și de jertfă, și unele și celelalte fiind deopotrivă creatoare de putere morală.

De aceea am hotărât ca într'una din Duminicile acestei luni, fiecare școală secundară să comemoreze cu toată pietatea cuvenită memoria marelui mucenic din seara zilei de 12 Octombrie 1777. Alegerea Duminicii respective este lăsată la buna chibzuință a conducătorilor școlii, iar

D-SALE
DOMNULUI DIRECTOR AL

Gimnaziului Pătârlagele

*Inspectoratul Școlar
al Reg. IX Buzău*

ROMÂNIA

MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII
DIRECȚIUNEA GENERALĂ
A
ÎNVĂȚĂMANTULUI SECUNDAR
(Dir. III)

No. 144.344 din 29 Octomb. 1927

*nr 129
7-XI-927*

Domnule Director,

Măști, 8 Noembrie, creștinătatea ortodoxă prăznuește una din marile sărbători ale ei: ziua numelui Sfântului Arhanghel Mihail. Biserica a legat de fiecare zi a anului amintirea unuia din marile sale personaje: prooroci, sfinți apostoli și martiri, cari cu învățătura, pilda și jertfa lor au răspândit, întărit și menținut până astăzi credința noastră și a căror viață și moarte slujesc de îndreptar oricărui bun creștin.

Popoarele își au ca și Biserica apostolii, profeții și mucenicii lor: sunt acei oameni mari, prin cari neamurile și-au cunoscut rostul lor în lume, sunt cei ce au creiat idealuri și cari câte odată, neputând să le ajungă, au murit pentru ele. În ziua Arhanghelului Mihail poporul român își aduce aminte de acel Voievod a cărui spadă a umilit trufia lui Sinan Pașa la Călugăreni și care, trecând de două ori Carpații cei despărțitori de frați, a strâns, deși pentru scurt timp, în acelaș mănunchiu, risipitele mlădițe ale neamului românesc. Poporul francez a făcut o sfântă din Ioana d'Arc, aceea care a mântuit pământul țării de străini și care a pus coroana pe fruntea regelui. Poporul român trebuie să se prostorneze înaintea celui ce a înfiripat cel dintâiu visul nostru cel mai scump, vis devenit azi realitate, multumită, unui mare și generos Rege. Căci creatorii

*Domniei-Sale
Domnului Director al Gimnaziului din Pătârlagele*

CONSTANTIN PREZAN

Repere cronologice în documente de arhivă

Viorica ZGUTTA

Moto: „De multe ori părerea pe care alții ne-au dat-o despre noi, ne ridică până la adevărata noastră înălțime. Multe mâini întinse spre noi ne fac să descoperim izvoare pe care nu le știam că există”.

Regina Maria

Constantin Prezan a fost *„deținătorul unui strălucit capitol al istoriei noastre militare și naționale. A fost marele ctitor al victoriilor noastre militare și al restabilirii hotarelor Daciei străbune.*

A fost destinat de providență a conduce eroismul românesc la izbândă, a stat în momente grele, neclintit în fața tuturor primejdiilor”.

A văzut lumina zilei în satul Sterianul Mijloc, comuna Butimanu, plasa Snagov, districtul Ilfov, la 27 ianuarie 1861, ca fiul lui Constantin și Alexandrinei Prezan. Nașterea a fost trecută în registrul pe anul 1861, Butimanu la poziția 1, declarația fiind făcută la 23 februarie 1861.

Dedicându-se carierei militare, între anii 1874-1878, îl găsim pe adolescentul Prezan Constantin înscris în registrul matricol, fila 63, la nr. 361 al Școlii Fiilor de Militari, Iași, unde aflăm și prima descriere a înfățișării sale: *„Fața blondă, fruntea potrivită, ochii căprui – greșeală albaștri – s. n., păr castaniu, fără semne particulare”.*

Cariera armelor începuse – la 1 septembrie 1877 – sergentul Constantin Prezan se înscrie la Școala de Infanterie și Cavalerie din București, după care urmează școala specială de Artilerie și Geniu pe care o absolvă în 1883. Este trimis pentru specializare la Fontainebleau, unde absolvă Școala de Aplicație de Artilerie și Geniu, fiind brevetat în 1886 ofițer de stat major.

Între 1886-1889 îl găsim pe locotenent-colonelul Constantin Prezan profesor la școala Specială de Artilerie și Geniu, la Școala de Cavalerie și Comandament al cetății București.

În cursul său de fortificație va susține, documentat pe baza strategiilor militare elaborate de istorici români și străini, necesitatea realizării unui sistem militar defensiv care ar trebui să cuprindă *„Bucureștiul și o regiune fortificată între Focșani-Galați, ca să apere flancul drept al liniei de apărare contra Austriei sau să se opună de front contra unei invazii din partea Rusiei”.*

„Registrul personal al domnilor ofițeri” cuprinde, la rubrica rezervată lui Constantin Prezan, observații privind calitățile militare de excepție și faptul că armata era

pentru el o vocație, calități reliefate de toți superiorii care i-au semnat caracterizările anuale.

1 iulie 1881 – *„ofițer inteligent, caracter bun, disciplinat și serios în serviciu. Conduită, principii și ținuta prea bune, bun camarad, lucrează prea bine și cu pricepere la serviciu, studios și doritor de a adăuga cunoștințele speciale teoretice și practice”*.

Maior Candiano.

1 noiembrie 1882 – *„ofițer serios, activ, inteligent. Exact la serviciu. Se aplică cu multă seriozitate. Se prezintă bine. Promite a deveni un prea bun ofițer. Merită și însușește toate condițiunile spre a fi înaintat la alegere cu nr. 1”*.

Directorul Școlii de aplicație de Artilerie și Geniu,
Colonel Dumitru Dumitrescu-Maică.

1 iulie 1883 – *„ofițer serios, activ, inteligent, exact la serviciu. S-a aplicat cu multă seriozitate pe timpul celor doi ani de studiu. A executat toate lucrările ce i s-au comandat cu multă stăruință și bunăvoință și a profitat mult de cunoștințele ce a căpătat în școală. A avut în tot timpul o conduită exemplară. Promite a deveni un prea bun ofițer”*.

Locotenent colonel Cărcălățeanu.

Aprilie 1889 – *„La aprecierile mele precedente adaug că face foarte bine cursul de fortificație la această școală, înlocuind chiar pe profesorul titular care îi lasă mai toată sarcina cursului”*.

Comandantul Școlii de Artilerie și Geniu,
Colonel Christian Tell.

10 iunie 1894 – *„Foarte bun ofițer superior sub toate raporturile. Ofițer de viitor. Merită a înainta la alegere ca recompensă bine meritată pentru zelul și activitatea ce desfășoară în lucrările cu care este însărcinat și în instrucția batalionului”*.

General Ion Argetoianu.

Noiembrie 1895 – *„Ofițer de valoare, știință, activitate, zel, toate le posedă. Chemat a ocupa înalte funcțiuni în armată, își va face totdeauna datoria cu distincție”*.

General Arion.

În anul 1896 este numit ofițer adjutant în cadrul Statului Major Regal. Iată ce nota în foaia matricolă a locotenent colonelului Prezan, generalul Vlădescu: *„Venit în corpul Statului Major Regal, locotenent colonelul Prezan a justificat pe deplin bunele note obținute de la diferiții săi șefi până astăzi. Servă cu zel și activitate, fiind însărcinat cu misiunea de adjutant pe lângă A.S.R. Principele Moștenitor de care se achită cu multă inteligență. Se propune, pentru a doua oară, a fi înaintat la gradul de colonel”*.

Aceleași cuvinte de apreciere și sublinierea calităților militare de excepție, se desprind și din caracterizările făcute de generalul Berindei: *„N-am de zis decât de bine de acest ofițer și ca capacitate și ca serviciu”*, iar generalul Argetoianu contrasemna: *„Foarte bun ofițer superior sub toate raporturile. Ofițer de viitor, merită a înainta la alegere ca recompensă bine meritată pentru zelul și activitatea ce desfășoară în lucrările cu care este însărcinat”*. Generalul Arion nu era nici el mai prejos cu elogiile: *„ofițer de valoare, știință, activitate, zel, toate le posedă. Chemat a ocupa înalte funcțiuni în armată. Își va face totdeauna datoria cu distincție. Merită a fi recompensat cu o decorațiune superioară acelei ce posedă”*.

În 1896, în calitate de ofițer adjutant al Prințului Moștenitor Ferdinand, a participat la încoronarea Țarului Nicolae al II-lea. Este decorat cu Ordinul Rus „Sfânta Ana” și

primește ca dovadă a prezenței sale la festivitățile încoronării, o casetă și două rame de fotografii din aramă cu decor de email albastru (obiectele se află în posesia familiei).

Anul 1897 îl leagă definitiv de meleagurile vasluiene, atunci când își cumpără, cu banii economisiți din soldă, conacul și moșia Schinetea, de la avocatul ieșean Alexandru Livaditi. Schinetea, oază de liniște și popas, reședință de vară, devine locuință cvasipermanentă în perioadele în care armata se lipsește de serviciile bravului soldat.

La 10 mai 1901 este înaintat la gradul de colonel și numit în fruntea Regimentului VII Racova 25 Vaslui. A fost nu numai comandantul Regimentului din Vaslui, ci și un camarad pentru colegii ofițeri și un părinte pentru trupă. De aceea caracterizările care i se fac în urma controalelor ce se efectuează la Regiment sunt elogioase:

22 septembrie 1903 – *„Posedă cunoștințe generale și militare prea bune. Comandă bine și cu inteligență regimentul și constat că atât instrucția trupei cât și a ofițerilor se fac numai după impulsivitatea și conducerea sa.*

Se ocupă de aproape de educația ofițerilor din corp. În manevrele din acest an a condus cu pricepere regimentul și a îndeplinit bine însărcinările date. Inteligent, devotat serviciului, are aptitudini și iubește cariera militară. Constituție militară, încalecă prea bine, conduită prea bună. În rezumat, zelul cu care servește, calitățile sale, unite cu cunoștințele militare ce posedă îl fac să fie un distins comandant de regiment, care îndeplinește sub toate raporturile condițiunile cerute pentru a înainta la gradul de general”.

Comandantul Brigăzii 13,
General C. Candiano.

Iar la 26 septembrie același an generalul Beller, comandantul Diviziei VII nota următoarele: *„Foarte bun șef de regiment, poate aspira la gradele cele mai înalte ale ierarhiei militare. A luat parte la manevre și a condus foarte bine regimentul”.*

A condus Regimentul VII Racova 25 până în 1904, când a fost înaintat la rangul de general și numit la comanda Brigăzii 13 Infanterie, iar comandantul Corpului IV Armată, generalul Tătărăscu menționa în dosarul militar al lui Constantin Prezan următoarele: *„Generalul Prezan posedă cu prisosință toate calitățile cerute pentru conducerea trupelor pe teren precum și întinse cunoștințe militare care îl fac vrednic de a comanda o unitate superioară”.*

În ziua de 4 mai 1909, ia parte la funerariile Elenei Cuza ca reprezentat al MS regelui Carol I.

„Trenul special care aducea de la Piatra Neamț corpul neînsuflețit al Domniței a sosit în gară (Vaslui, s.n.) la ora 7 a. m.. Câțiva dintre membrii familiei au ridicat sicriul din vagon; l-a adus și depus într-un car funebru foarte simplu ce se afla pe partea opusă a gării. De aici, cortegiul funebru a plecat, parcurgând încetul strada gării, Ștefan cel Mare și a Iașului în sunetul clopotelor de la toate bisericile din oraș.... În urma carului funebru veneau: Domnul general Prezan, în mare ținută, reprezentantul MS Regelui, Domnul Eduard Ghica, Prefectul județului Vaslui, reprezentantul Guvernului, membrii familiei, domnii profesori universitari A.D. Xenopol și A.C. Cuza...”.

Activitatea de mare comandant a generalului Constantin Prezan și contribuția sa la făurirea Marii Uniri nu face subiectul actualului studiu, de aceea ne vom preocupa doar de acele documente care îl leagă de meleagurile vasluiene.

Pentru meritele sale în conducerea Regimentului VII Racova 25, în 1923 a fost numit Cap al acestuia. Într-o scrisoare adresată colonelului Eugen Linde, care comanda

la acea dată Regimentul, bravul ostaș retras la Schinetea își exprimă încă o dată dragostea și căldura pe care a păstrat-o peste ani primului său Regiment.

„Schinetea, 12 septembrie 1923

Iubite Domnule Colonel,

Întors în țară după o lipsă de mai bine de opt luni, am găsit telegrama dumitale plină de suflet ce-mi trimiți, prin Regimentul 25, cu ocazia numirii mele de cap al acestui Regiment și mă grăbesc a te ruga să primești caldele mele mulțumiri pentru frumoasele sentimente ce-mi păstrezi.

Sunt mândru de marea onoare ce mi s-a făcut și sunt sigur că toți aceia ce au contribuit – printre care te numeri și Dumneata în prima linie – la pregătirea acestui brav Regiment, simt adevărată mândrie națională pentru nepieritoarele fapte de război săvârșite de el.

Cu cele mai bune sentimente de camarad,
General Prezan”.

Faptele de arme ale generalului Prezan au fost în cele din urmă recunoscute și în țară și aceasta pentru că așa cum sublinia Regele Ferdinand „sacrificiul celor căzuți pentru apărarea idealului celui mai înalt, în pofida imensității sale, nu ar putea să aducă patriei toate roadele **decât dacă cei care au supraviețuit teribilei încercări se vor arăta demni de acest sacrificiu prin munca lor fără preget, prin spiritul lor de dreptate și de abnegație** fără de care nu s-ar putea fi menținută o pace rodnică și durabilă”.

Cuvintele marelui Rege întregitor de țară, fac parcă elogiul modestului și lealului militar care i-a stat alături pavază și scut „**chevalier sans peur et sans reproche**” timp de trei decenii. Și când, în 1930, Carol II, fiul celui ce fusese slujit cu credință și dragoste, i-a înmănat bastonul și cartea de mareșal, generalului Constantin Prezan, acesta nu putea să o considere decât o recunoaștere a eroismului tuturor camarazilor săi de luptă.

„Schinetea, 8 august 1930

Iubite Bârzotescu,

Felicitările ce-mi aduci, cu ocazia înălțării mele la **Demnitatea de mareșal măsură ce o răsfrâng asupra tuturor camarazilor mei de luptă, nerezervând pentru mine decât o infimă parte** – m-au emoționat profund.

Și nu este aceasta o vorbă de politeță ci expresiunea reală a simțământului meu, căci amintirea multor fapte venite de la dumneata, exponentul curajos al adevărului au mers direct în sufletul meu.

Da, iubite Bârzotescu, eu cunosc, poate mai bine ca orișicare frumoasa și nobila calitate care te caracterizează – iubirea de adevăr -, și care ți-a pricinuit, desigur, multe neajunsuri.

Este tocmai acest caracter independent și refractar al minciunei ce-am apreciat, în prima linie la dumneata și sunt fericit că te-am avut ca colaborator **în momentele cele mai grele, poate, prin care a trecut neamul nostru**. Îți mulțumesc din inimă, iubite Bârzotescu, pentru mișcătoarea dumitale felicitare, precum și pentru trimiterea interesantei dumitale lucrări și sper că la toamnă vei pune în aplicare bunul dumitale plan, la care țin mult, de a veni, împreună cu simpaticul dumitale frate, la Schinetea. În așteptarea acelor plăcute momente te rog să primești bune amicitii de la cocoana mea și din parte-mi o cordială strângere de mână prietenească.

Prezan”.

La 27 august 1943, la ora 5 dimineata, se stingea la conacul său de la Schinetea, în vârstă de 82 de ani, mareșalul Constantin Prezan, declarația de moarte fiind făcută la Primăria Dumești de plutonierul major D. Damian. În „Universul” din 29 august 1943 se sublinia:

„Cu mareșalul Constantin Prezan dispare încă una din figurile luminoase ale istoriei noastre recente, încă una din acele mari personalități pe care în mințile, în sufletele și în neclintita lor credință românii le-au strâns ca într-un mănunchi simbolic: făuritorii unirii. Personalitatea marelui Prezan este de pe acum intrată în Patrimoniul națiunii prin participarea sa luminoasă la lupta pentru unitatea națională”.

„Funerariile naționale ale mareșalului Constantin Prezan; Suveranul, Mareșalul Conducător și Vice-Președintele Consiliului au adus supremul omagiu al Patriei”, în „Curentul” din 1 septembrie 1943:

„Ne aflăm la Schinetea, moșia mareșalului Constantin Prezan. Conacul îmbrăcat în zăbrania de doliu stă copleșit de tristețe. Bătrânul ostaș, stăpânul blând și plin de osebită chibzuință, nu se va mai strecura prin alei, îndrumând cu bunătate pe cei din jur. Mareșalul Prezan, unul din marii și vajnicii făuritori ai întregirii neamului nostru, nu mai este. Țara recunoscătoare a orânduit să se facă, mareșalului dispărut, funeralii naționale. În ultima vreme mareșalul își presimțea moartea. Și-a ales singur locul gropniței de veci în mijlocul naturii, la cei trei stejari și când, de curând, preotul satului trebuia să plece ca misionar, l-a reținut spunându-i să-l înmormânteze, fiindcă i-a sosit sfârșitul și apoi să împlinească vrerile țării. Trupul neînsuflețit a fost așezat pe catafalc, în odaia cea mare a casei noi. Un sicriu simplu de lemn, înfășurat în tricolorul țării, iar deasupra casca, spada și bastonul de mareșal”.

Constantin Kirițescu, istoricul primei confruntări mondiale nota:

„Modest, discret, distins, așa cum îi plăcuse să trăiască, tot așa a coborât ieri în lăcașul de veci soldatul capabil al cărui nume stă săpat cu litere de aur în Palmaresul făuritorilor întregirii naționale.

Gloriosul soldat s-a stins în modestia în care i-a plăcut să se drapeze în întreaga sa viață. Dar bubuiturile tunurilor, ce au întovărășit cu simfonia lor eroică scoborârea în mormânt a rămășițelor marelui comandant învelite în faldurile tricolorului, purtat de el în biruință, a reamintit în toate colțurile pământului românesc că neamul nostru e capabil să dea, la prilejuri grele, soldați viteji care știu să stea bărbătește împotriva adversităților și să le înfrângă. Este o ultimă lecție de energie virilă și de îmbărbătare, pe care din pragul mormântului proaspăt, o trimite gloriosul mareșal poporului său”.

NOTA: Mulțumesc pentru sprijinul acordat colegilor de la Muzeul Militar Național (doamnei Cornelia König) de la Biblioteca Academiei (domnului Ioan Spătan) și Arhivele Naționale București (doamnei Natașa Popovici).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Revista intendenței și administrației armatei, anul XXIII, nr. 11, 12, noiembrie-decembrie 1943.

Arhivele Naționale - Direcția județeană Dâmbovița, Colecția acte de stare civilă, mitrice, Butimanu, 1861.

Arhivele Naționale - Direcția județeană Iași, dosar 3/1874, Registrul 15, Liceul Militar Iași.

Albumul Armatei Române - 10 mai 1902, Editura Librăriei Societ et Comp., București.

Arhivele Naționale - Direcția județeană Vaslui, fond Protopopiatul Vaslui.

Primăria comunei Dumești, acte de stare civilă, 1943.

M.N.I.R., fond Eugen Linde, nr. inv. 296599.

M.N.N., S 607, nr. inv. 1154.

Constantin Prezan. Chronological guiding marks from archives documents

Abstract

Constantin Prezan's life is given emphasis to new archives documents. His birth and death certificates and also his photos which present him in Vaslui and at Schinetea are published for the first time.

These unpublished documents will help the historians to complete Marshal Constantin Prezan's portrait.

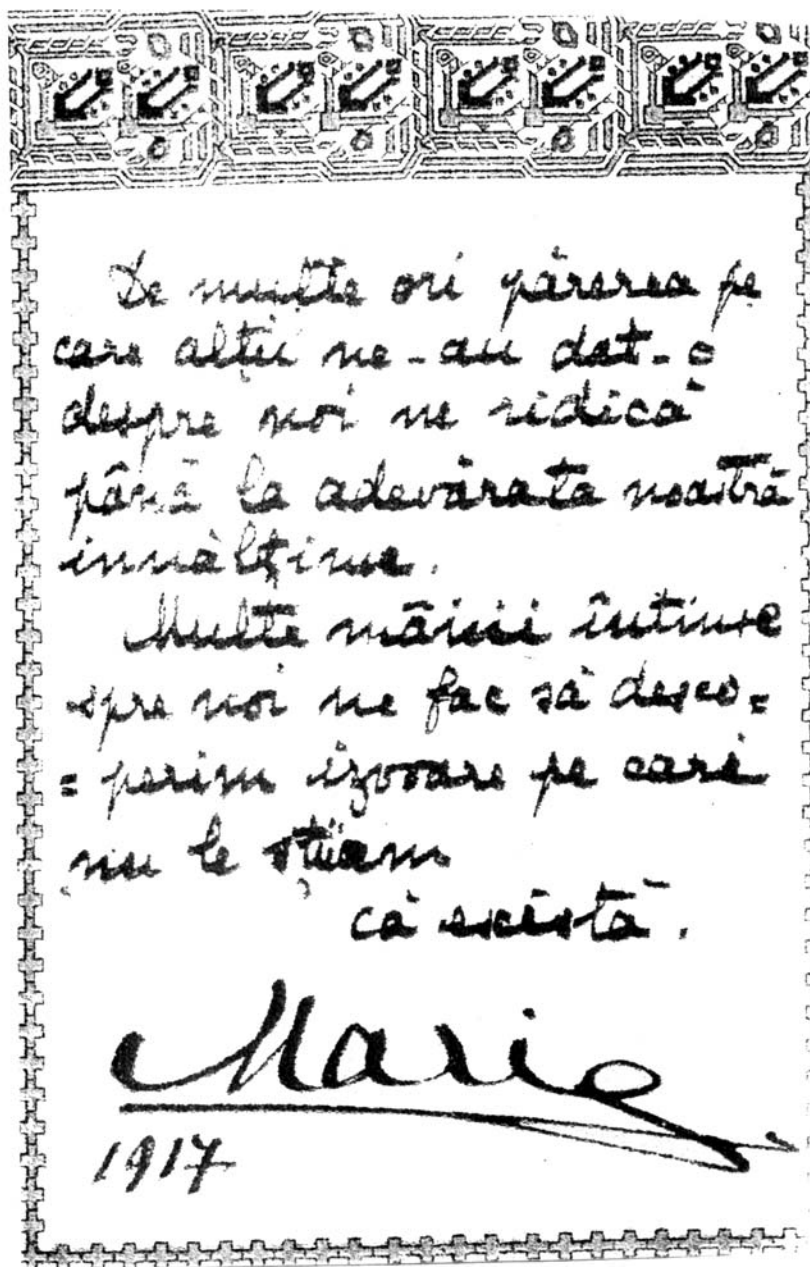
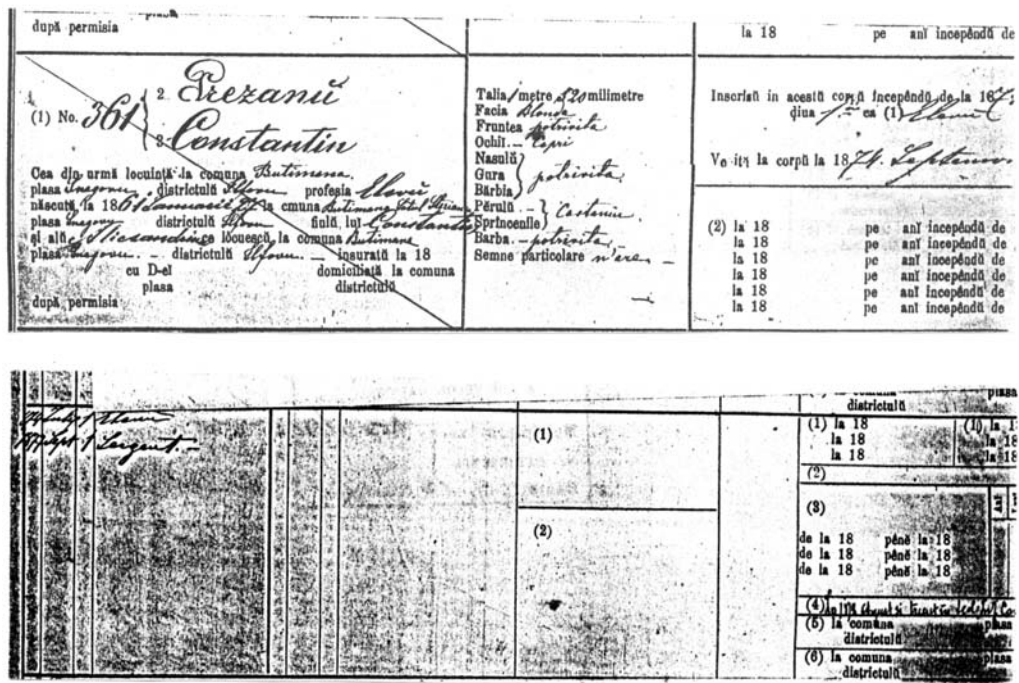
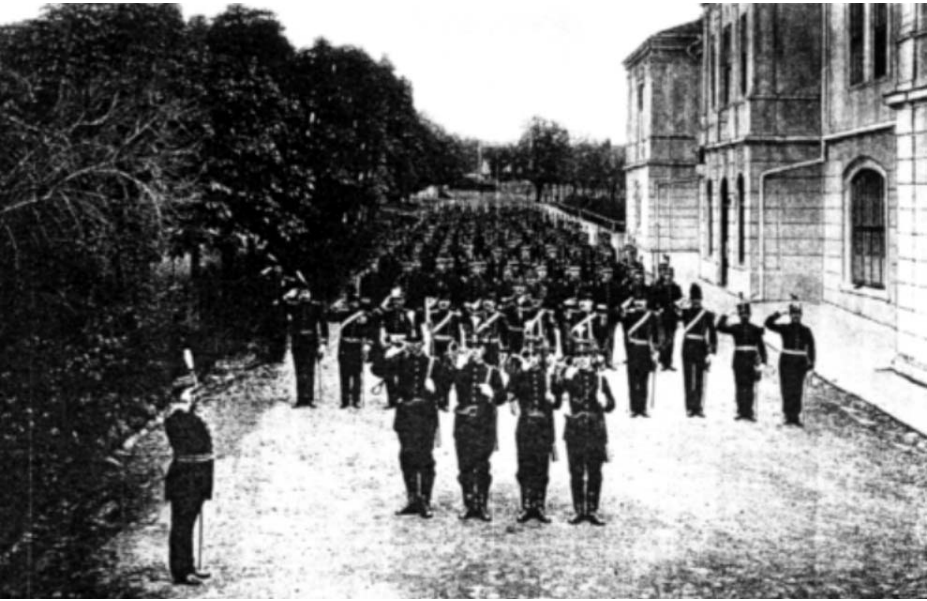

Fig. 1. Pagină manuscris Regina Maria

3.1.

3.2.

Fig. 3. 1. Registrul Școlii Fiilor de Militari, Iași, 1874; 2. Clădirea Școlii Fiilor de Militari, Iași.

4.1.

4.2.

Fig. 4. 1. Guvernământul Cetății București; 2. Pagină de titlu a concursului de fortificații - locotenent colonel Constantin Prezan

5. 1.

5. 2.

Fig. 5. 1. Statul Major al Corpului II Armată². Casetă și rame de fotografii dăruite de Țarul Nicolae al II-lea locotenent colonelului Constantin Prezan.

Fig. 7. General de corp de armată, Constantin Prezan, cu datele acordării brevetelor de cavaler al Ordinului “Mihai Viteazul”

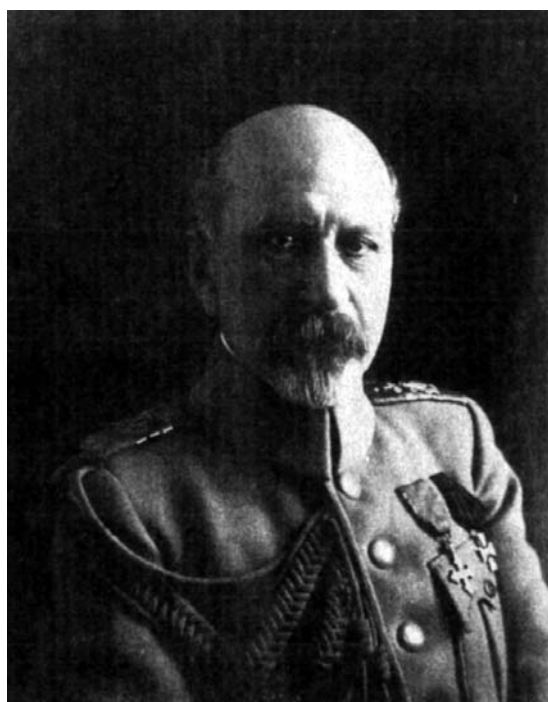

Fig. 8. Mareșal Constantin Prezan

Fig. 9. 1.

Fig. 9. 2.

Fig. 9. 1. Bustul și tabloul mareșalului Constantin Prezan din sala de onoare a cercului Militar "Mareșal Prezan" Vaslui (astăzi dispărute);
2. Cercul Militar "Mareșal Prezan" Vaslui.

Fig. 10. 1.

Fig. 10. 2.

Fig. 10. 3.

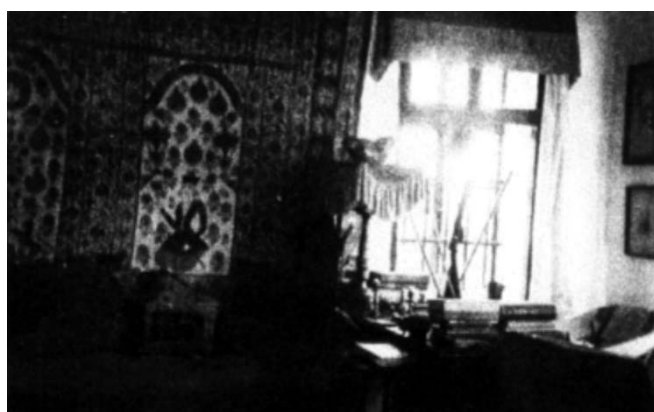
Fig. 10. 1. Conacul de la Schinetea în timpul mareșalului Prezan; 2. Interior Schinetea; 3. Camera de muzică de la Schinetea.

11. 1.

11. 2.

11. 3.

Fig. 11. 1. Conacul de la Schinetea; 2. Interior; 3. Interior

12. 1.

12. 1.

Fig. 12.1. Conacul de la Schinetea astăzi; 2. Monumentul funerar al mareșalului Prezan

MONEDA BIZANTINĂ ȘI DE TIP BIZANTIN PE TERITORIILE DE LA SUD DE CARPAȚI ÎN SECOLELE XII–XV – O ANALIZĂ CRITICĂ A DOCUMENTELOR NUMISMATICE

dr. Ernest OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU

Pe plan numismatic, epoca la care ne referim a fost inaugurată de profunda reformă monetară întreprinsă de împăratul Alexios I Comnenul (1081 - 1118), în intervalul 1 septembrie 1092 - 31 august 1093. Acest eveniment major în istoria monetară a Europei de Sud-Est va continua peste aproape un secol, după 1204, prin lărgirea fenomenului monetar în Balcani. Este vorba de începerea baterii de monedă proprie de către Țaratul vlaho-bulgar, de Imperiul latin de Constantinopol, cu vasalii săi, Regatul latin de Thessalonic și senioriile „*france*” din Grecia, de către despotatul Epir, Imperiul grec de Thessalonic, Serbia, orașele de pe coasta dalmată și de către formațiunile politice autonome din zona Gurilor Dunării¹.

Alegerea termenului final, adică prima jumătate a secolului al XV-lea a fost determinată atât de realitățile evoluției politicii monetare a statelor din Europa de Sud-Est și Centrală, cât și de schimbările interne care au avut loc în cadrul societății românești din spațiul dintre Carpați și Dunăre în următorul de secol, cel al consolidării statului feudal al Țării Românești, după victoria de la Posada, din anul 1330.

Având în vedere faptul că pentru cea mai mare parte din această perioadă, respectiv în secolele XII-XIII, moneda bizantină sau de tip bizantin va continua să rămână aproape unicul numerar folosit în spațiul Dunării de Jos², reforma din 1092 -

---

¹ Asupra fenomenului de difuziune și expansiune a activității monetare în spațiul Europei de Sud-Est în secolele XII – XIII, cf. lucrarea esențială a lui D. M. Metcalf, *Coinage in South-Eastern Europe c. 820–1396*, Londra, 1979, passim (mai departe abreviat *Coinage in South-Eastern Europe*). Pentru activitatea monetară autonomă din zona Gurilor Dunării cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Byzantino-Tartarica – Le monnayage dans la zone des Bouches du Danube à la fin du XIIIe siècle et au commencement du XIVe siècle*, în *Il Mar Nero*, 2–3, 1995–1996, pp. 191 - 214.

² Afirmția noastră se bazează pe observația că și după anul 1204 descoperirile monetare din zonă vor fi dominate de emisiunile monetare de tip bizantin bătute în atelierele Imperiul Vlaho-bulgar al Asăneștilor, Imperiul latin de Constantinopol, precum și de cele ale Imperiilor de Niceea și Thessalonic. Singurele monede emise după un sistem diferit de cel bizantin care au fost utilizate într-o măsură semnificativă în această arie geografică au fost cele maghiare și mongole, mai exact ale Hoardei de Aur. Monedele maghiare încep să-și facă apariția, destul de timid, la sud de Carpați pe la mijlocul secolului al XII-lea, pentru a deveni ceva mai frecvente în prima jumătate a secolului al XIII-lea. Monedele Hoardei de Aur pătrund în regiunea analizată în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea. Nici una din aceste monede nu va cunoaște în teritoriile dintre Carpați și Dunăre o folosire pe spații atât de largi, ca și moneda bizantină.

1093 care a modificat profund mediul monetar nu numai din teritoriile imperiale³ dar și dincolo de frontiere. Descoperirile monetare cercetate indică în mod clar faptul că reforma lui Alexios I a avut o influență de netăgăduit și în ținuturile de la nord de Dunăre, care se aflau în contact nemijlocit cu provinciile nord-balcanice ale Bizanțului și apoi cu Bulgaria Asăneștilor printr-o frontieră lungă de aproape 1000 de km, de la gurile fluviului până la Porțile de Fier.

Până la începutul anilor '70 ai secolului trecut, studiul descoperirilor de monede bizantine din secolele XII-XV s-a bucurat de statutul, de loc de invidiat de „Cenușăreasă” a numismaticii românești. Afirmția noastră se bazează pe evidenta disproporție, nu numai între numărul, dar și calitatea contribuțiilor românești privind numismatica greacă, dacică și romană și cea bizantină. De exemplu, pentru a vedea cam ce se știa în urmă cu circa un sfert de veac despre descoperirile monetare din secolele XII–XIII din zona dintre Carpații Meridionali și Dunăre, este ilustrativ să cităm o lucrare a lui Petre Diaconu⁴, un istoric recunoscut pentru înclinarea lui de a folosi cât mai complet informațiile oferite de cercetările arheologice și numismatice. Meritul de a fi impulsionat studierea și publicarea acestor categorii de descoperiri îi revine lui Octavian Iliescu. În 1972, la numai trei ani după apariția lucrării capitale asupra numismaticii bizantine și de tip bizantin din secolele XII-XIII a lui M. F. Hendy, Octavian Iliescu începea publicarea sau republicarea unor descoperiri de monede de acest fel de pe teritoriul României⁵. O fericită întâmplare a făcut ca primele descoperiri publicate după catalogul de referință al lui M. F. Hendy să provină chiar de pe teritoriul Muntenie, respectiv: tezaurele de la București-Ciurel, București-str. Armașului și Bucov (com. suburbană a mun. Ploiești, jud. Prahova). Ulterior, începând cu anii '80 ai secolului trecut autorul acestui studiu a început publicarea sau republicarea sistematică a tezaurelor de monede bizantine sau de tip bizantin din secolele XII-XIII provenite din spațiul Dunării de Jos⁶.

³ Asupra reformei monetare din anii 1092-1093, cf. M. F. Hendy, *Coinage and Money in Byzantine Empire - 1081-1261*, Washington, 1969, pp. 15-64. Privitor la consecințele reformei lui Alexios I asupra circulației monetare din provinciile balcano-dunărene ale Imperiului bizantin cf. D. M. Metcalf, *op. cit.* Vezi de asemenea E. Oberländer-Târnoveanu, *Quelques aspects de la circulation monétaire dans la zone de l'Embouchure du Danube au XIe siècle*, în *Dacia*, N. S., 23, 1979, pp. 269 - 270; O. Iliescu, *Monede bizantine din secolele XII - XIII găsite la Dunărea de Jos*, în *Ilfov - File de istorie*, 1, 1978, pp. 143 - 145, Idem, *Premières apparitions au Bas-Danube de la monnaie réformée d'Alexis Ier Comnène*, în *Études byzantines et post-byzantines*, vol. I, ed. E. Stănescu și N. Ș. Tanașoca, București, 1979, pp. 9 - 17 (mai departe abreviat EBPB) și I. Jordanov, *Moneti i monetna obrăštenie v srednovekovna Bălgarija 1081 - 1261*, Sofia, 1984, pp. 103 - 106.

⁴ P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe-XIIe siècles*, București, 1978, pp. 134-138.

⁵ O. Iliescu, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România - Creșterea colecțiilor Caiet selectiv de informare, 39 - 40, 1972, p. 32 (mai departe abreviat Creșt. Col.) și Idem, *Tezaurul de monede schifate găsit la București-Ciurel*, în *Creșt. Col.*, 51, 1973, pp. 34-38 și pp. 30 - 36, nr. 66 - 94.

⁶ E. Oberländer-Târnoveanu, *Două tezaure de monede bizantine din secolul al XII-lea descoperite în nordul Dobrogei*, în *BSNR*, 70-74, 1976 - 1980, 124 - 126, pp. 263 - 295, Idem, *Câteva observații asupra structurii și datării unor tezaure bizantine din colecția Muzeului Național de Istorie a României*, în *Cerc. Num.*, 6, 1990, pp. 85 - 103, Idem, *Numismatic and Historical Remarks on the Byzantine Coin Hoards from 12th Century from the Lower Danube*, în *RESEE*, 30, 1992, 1-2, pp. 41-60, Idem, *Tezaurul de la Dedulești reconsiderat - Observații asupra descoperirilor monetare din estul Munteniei în secolul al XIII-lea*, în *Istros*, 6, 1992, pp. 89 - 99 și Idem, *Some Remarks on the Chronology and the Composition of the Byzantine Coin Hoards from the 13th and 14th Centuries at the Lower Danube and Adjacent*

Cu toate progresele remarcabile realizate în cursul ultimelor trei decenii în domeniul studiului descoperirilor monetare bizantine și de tip bizantin din secolele XII–XIII de pe teritoriile de la sud de Carpați, cele mai numeroase informații de care dispunem în acest moment privesc mai ales tezaurele. În prezent, cea mai mare parte a descoperirilor izolate provenite din această regiune rămâne încă inedită, iar cele câteva descoperiri publicate sunt realizate folosind cataloage de referință depășite, sau au fost prezentate cu erori sau incomplete.

Când ne-am gândit să publicăm acest studiu, nu am avut în vedere numai necesitatea de a corecta și îmbogăți informația numismatică asupra acestei perioade vitregite de cercetare, fără îndoială, un lucru necesar și util. La concretizarea demersului nostru am avut în vedere mai ales conștiința faptului că de puține lucruri concrete se cunosc despre istoria spațiului cuprins între Dunăre și Carpații Meridionali în cele circa două secole și jumătate care au premers constituirea statului de sine stătător al Țării Românești⁷. Vina pentru această situație o poartă în primul rând numărul redus de izvoare istorice și caracterul lor lacunar. Este binecunoscut faptul că, *folosită în mod profesionist*, numismatica poate furniza informații utile nu numai pentru reconstituirea istoriei economice și sociale, dar și a celei politice și culturale.

În viziunea noastră, scopul principal studiului pe care-l publicăm aici este acela de a pune nemijlocit la dispoziția cercetătorilor o sursă importantă de informații istorice. Ne-am propus să oferim datele preliminariei, cât mai complete și corecte, asupra celor câteva sute de monede bizantine sau de tip bizantin din secolele XII–XV provenite din descoperiri izolate inedite sau din tezaure, păstrate în colecții publice sau private, pe care le-am putut cerceta în perioada 1980–2000. De asemenea, ori de câte ori a fost posibil, am adus toate corecțiile și completările posibile privitoare la descoperirile deja publicate. Atunci când nu am avut acces direct la monede, în acțiunea de reatribuire sau îmbogățire a informațiilor despre descoperirile deja publicate am fost totalmente dependenți de informațiile consemnate în sursa primară și evident, de acuitatea observațiilor și corectitudinea autorilor care au cercetat monedele. Suntem conștienți de toate riscurile unui astfel de demers, dar credem că foloasele științifice depășesc eventualele neajunsuri și oferă posibilitatea celor neinițiați să fie mai precauți în reproducerea mecanică a datelor înregistrate în publicațiile inițiale.

Deși studiul privește mai ales descoperirile de monede izolate, de câte ori a fost necesar am abordat și problema structurii și cronologiei unor tezaure care conțin piese

---

Areas, în *Études byzantines et Post-Byzantines*, vol. III, coord. E. Popescu și T. Teotoi, București, 1997, pp. 113 – 160 (mai departe abreviat EBPB).

⁷ Pentru cele mai importante contribuții asupra istoriei acestei perioade cruciale a teritoriilor de la sud de Carpați cf. Șt. Olteanu, *State formations on the Territory of Romania and the Process of their Unification in the Ninth–Fourteenth Centuries (Romanian Knezdoms and Voivodeships)*, în *Relations between Autochthonous Population and Migratory Populations on the Territory of Romania*, ed. Șt. Pascu și P. Diaconu, București, 1973, pp. 249–264, (mai departe abrevia RBAPMPTR), I. Donat, *The Romanians South of the Carpathians and the Migratory Peoples in the Tenth–Thirteenth Centuries*, în RBAPMPTR, pp. 277–298, P. Diaconu, *op. cit.*, passim (mai ales pp. 14–34, 59–61, 72–107 și 114–138, S. Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241–1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotorpirii maghiare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, coord. N. Soicescu, București, 1980, pp. 41–98, Ș. Papacostea, *Românii în secolul al XIII–lea între Cruciadă și Imperiul mongol*, București, 1993, passim, V. Ciocâltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII–XIV*, București, 1998, pp. 224–259 și V. Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX–XIII*, Iași, 1999, pp. 230–314 și 381–442.

similare. Lucrarea are un caracter preliminar, urmând, ca ulterior, când se vor ivi condiții mai favorabile, descoperirile inedite prezentate aici să fie publicate cu toate datele tehnice necesare.

După cum am arătat deja, Octavian Iliescu a fost cel dintâi care a abordat problema impactului reformei monetare a lui Alexios I în zona dintre Carpați și Dunăre, în două studii importante apărute în 1978 și 1979⁸. În acel moment, autorul citat nu cunoștea decât două descoperiri de monede reformate de la Alexios I pe teritoriul Munteniei și Olteniei. Era vorba de un stamenon făcând parte din cea de a doua emisiune bătută la Constantinopol⁹, găsită la Orlea, (com. Orlea, jud. Olt)¹⁰ și de un stamenon aparținând celei de a patra emisiuni constantinopolitane¹¹, provenit de la Pipera (mun. București)¹². Aceștia li se adăuga un stamenon din cea de a treia emisiune a monetăriei de la Constantinopol¹³, descoperit într-o localitate neprecizată din sudul Olteniei, din fostul județ Romanați, menționat încă din 1972¹⁴, dar rămas necunoscut lui O. Iliescu.

Un număr destul de important de monede reformate ale lui Alexios I publicate recent sau depistate cu prilejul cercetărilor întreprinse în colecțiile muzeale vin să întregască imaginea noastră asupra începuturilor pătrunderii noului numerar la nord de Dunăre, pe teritoriul Olteniei și Munteniei. Astfel, de la Valea Râmnicului, (com. Valea Râmnicului, jud. Buzău)¹⁵ provine un aspron trachy de electron, aparținând celei de a doua emisiuni metropolitane¹⁶. Această descoperire este extrem de importantă, căci avem de a face cu prima monedă din metal prețios emisă după reforma lui Alexios I cunoscută până în prezent în întregul spațiu de la nord de Dunărea de Jos.

⁸ O. Iliescu, în Ilfov - File de istorie, 1, 1978, p. 145 și Idem, în EBPB, I, 1979, p. 14 - 16.

⁹ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 86, pl. 7, nr. 1.

¹⁰ Moneda a fost de mai multe ori publicată sau menționată, cf. B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, N. S., 7, 1963, p. 598, nr. 57; Iudita Winkler și C. Băloi, *Circulația monetară în așezările antice de pe teritoriul comunei Orlea*, în AMN, 10, 1973, p. 209, nr. 794; C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în SCIV, 23, 1972, 3, pp. 408. Lucrarea citată a fost reluată parțial, inclusiv cu greșelile de atribuire și datare și într-o versiune în limba engleză Idem, *The Byzantine Coins-An Expression of the Relations between the Empire and the Populations North of the Danube in the 6th-13th Centuries*, în *Relations between Autochthonous Population and Migratory Populations on the Territory of Romania*, ed. Șt. Pascu și P. Diaconu, București, 1973, pp. 219-234, O. Iliescu, în Ilfov - File de istorie, 1, 1978, p. 145 și Idem, în EBPB, I, 1979, pp. 14 - 15. Acestui autor îi aparține identificarea corectă a atelierului, nominalului și tipului, după catalogul lui M. F. Hendy. D. Ciobotea, *Circulația monetară în Oltenia în preajma constituirii statului feudal independent Țara Românească (sec. X - XIV)*, în AO, 2, 1983, p. 84, XVIII menționează și el piesa, dar indicațiile lui bibliografice privind acest exemplar sunt în bună măsură eronate, căci autorul nu cunoștea observațiile ulterioare ale lui O. Iliescu.

¹¹ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 86, pl. 7, nr. 5 - 6.

¹² C. Preda, *op. cit.*, p. 406, menționa doar descoperirea a două monede bizantine, dintre care "...una timpurie și alta târzie". Identificarea corectă a emitentului, atelierului, nominalului și tipului, conform catalogului lui M. F. Hendy aparțin lui O. Iliescu, în Ilfov - File de istorie, 1, 1978, p. 145. Vezi, de asemenea, E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 93.

¹³ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 86, pl. 7, nr. 2 - 4.

¹⁴ C. Preda, *op. cit.*, p. 413, urmat de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 85, XXIV. Identificarea corectă a nominalului și tipului, conform catalogului lui M. F. Hendy ne aparțin.

¹⁵ Menționată prima oară de către E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 93 și publicată apoi cu toate datele necesare de către E. Oberländer-Târnoveanu și E. - M. Constantinescu, în Mousaios, 4, 1994, 1, p. 333, no. 40.

¹⁶ M. F. Hendy, *op. cit.*, pp. 84 - 85, pl. 6, nr. 2 - 5.

Trei monede reformate de la acest împărat provin din săpăturile făcute în perioada interbelică de către Al. Bărcăcilă în așezarea și necropola medievală timpurie care suprapune ruinele castrului roman de la Drobeta¹⁷. Două sunt stamena din a patra emisiune a atelierului de la Constantinopol, iar cealaltă este un tetarteron din cea de a treia emisiune a monetăriei de la Thessalonici¹⁸. În colecțiile Muzeului Olteniei din Craiova se păstrează un stamenon din cea de a patra emisiune constantinopolitană descoperit într-o așezare neprecizată din Oltenia¹⁹.

Deși au o altă semnificație documentară decât descoperirile izolate, considerăm că este necesar să luăm în discuție și ponderea monedele reformate ale lui Alexios I aflate în componența tezaurilor mai târziu descoperite pe teritoriul Munteniei, având în vedere faptul că în spațiul care se întinde din Dobrogea până în Banat se conturează existența unui gen specific de tezaure, care poate fi desemnat ca de tip „*Dunărea de Jos*”, cu o structură diferită de cea a descoperirilor colective din secolul al XII-lea provenind din Balcani.

Acest tip de tezaure se caracterizează printr-o componentă masivă de monede emise anterior punerii în circulație a stamenelor din cea de-a patra emisiune constantinopolitană a lui Manuel I, chiar în tezaurele îngropate după 1185, în timp ce în Balcani, aceste monede cu valoare mai ridicată, datorită conținutului mai înalt de argint din aliaj lipsesc, aproape cu desăvârșire. Astfel, monedele lui Alexios I alcătuiesc 33 % din structura micului tezaur de nouă piese, descoperit în 1920 în București, pe str. Armașului, la nr. 9 (azi str. gen. Eremia Grigorescu, nr. 3)²⁰, îngropat pe la 1148. Toate cele trei monede de la acest suveran aparțin de cea de a treia emisiune de stamena de la Constantinopol. Un interes special prezintă tezaurul de la Copuzu, (com. Balaciu, jud. Ialomița), databil pe la 1170 - 1180, care numără nu mai puțin de 22 de monede de la

¹⁷ Piese inedite, păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier, nr. inv. II 1303, II 1352/6859 și 5439. Mulțumim și cu această ocazie colegului dr. I. Stîngă pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție, spre studiu, monedele bizantine din colecția acestei instituții.

¹⁸ M. F. Hendy, *op. cit.*, pp. 88 - 89, 8, nr. 13 - 15.

¹⁹ Exemplar inedit din colecția Muzeului Olteniei, nr. inv. I 3408. Mulțumim și cu această ocazie colegului dr. T. Rădulescu pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție, spre studiu, monedele bizantine din colecția acestei instituții.

²⁰ Tezaurul a fost menționat prima oară de către S. Mc. A. Mosser, *A Bibliography of Byzantine Coin Hoards*, (Numismatic Notes and Monographs, no. 67), New York, 1935, p. 21, E. Condurachi, *Les trésors monétaires de la région carpatho-danubienne et leur importance historique pour l'histoire des Roumains*, în *Balcenia*, 7, 1944, p. 33, C. Moisil, *Statistica tezaurilor monetare intrate până la 31 decembrie 1946*, în *Buletin lunar al Bibliotecii Academiei Române*, 2, 1947, 3, p. 10. Prima publicare în adevăratul sens al cuvântului a fost însă făcută de către O. Iliescu, *Despre un tezaur de monede bizantine din vremea Comnenilor găsit în București*, în *SCN*, 3, 1960, pp. 493 - 495, Idem, *Moneda în România 491 - 1864*, București, 1970, p. 12 (mai departe abreviat *Moneda în România*.), D. M. Metcalf, *Coinage in South-Eastern Europe 820 - 1355*, Thessaloniki, 1965, p. 91 (mai departe abreviat *Coinage in Balkans*.). Vezi de asemenea O. Iliescu, *Cultura bizantină în România*, coord. Corina Nicolescu, O. Iliescu și I. Barnea, București, 1971, p. 187, nr. 422 (mai departe abreviat *Cultura bizantină*.) și Idem, în *Creșt. Col.*, 39 - 40, 1972, p. 32, când descoperirea a fost recatalogată în lumina lucrării lui M. F. Hendy. și de către C. Preda, *op. cit.*, p. 397, care citează numai vechile atribuiri din 1960, deși citează și *Creșt. Col.*, 39 - 40 la bibliografia acestei descoperiri. Tezaurul de la București, str. Armașului, nr. 9 a mai fost ulterior menționat de B. Mitrea în *Coin Hoards*, vol. III, Londra, 1977, nr. 243, (mai departe abreviat *CH*) Tezaurul a fost ultima oară reluat cu mici rectificări și datat pe la 1148 de către E. Oberländer-Târnoveanu, în *RESEE*, 30, 1992, 1 - 2, pp. 43 - 44, nr. 2.

Alexios I (48,88 %), dintre care 21 piese sunt emisiuni post-reformă²¹. Pe lângă acest aspect, descoperirea de la Copuzu atrage atenția și prin varietatea emisiunilor și a nominalurilor de la acest împărat pe care le conține. Între acestea trebuie să menționăm existența unui follis emis anterior reformei²², a două stamena din prima emisiune de la Constantinopol²³, monede extrem de rare chiar și în cadrul descoperirilor din aria provinciilor bizantine²⁴ și a unui număr de patru tetartera emise la Thessalonic, dintre care trei aparținând primei emisiuni²⁵, și unul celei de a treia emisiuni bătute de acest atelier. Prezența follis-ului pare să indice o acumulare lentă a tezaurului încă din primii ani de după reforma din 1092 - 1093, când asemenea piese se mai aflau în circulație. Tot în acest sens pledează și numărul relativ mare al tetarterelor din tezaurul de la Copuzu, căci acest nominal, extrem de rar întâlnit la nord de Dunăre, pare să fi fost utilizat cu predilecție în Dobrogea și Bulgaria de Nord-Est, tot în primii ani care au urmat reformei monetare a lui Alexios I²⁶. Pe lângă aceste apariții de excepție, tezaurul de la Copuzu mai conține și un număr de 15 stamena de la Alexios I, aparținând celei de a treia emisiuni bătute la Constantinopol.

Deși relativ puțin numeroase, descoperirile de monede reformate au o mare valoare documentară. Ele indică faptul că deși sporadică, pătrunderea noului numerar bizantin la nord de Dunăre a fost foarte rapidă. Stamenele lui Alexios I pătrund dincolo de fluviu încă din primii ani de după reformă, în anii 1093-1100. Proporția pieselor din diferitele tipuri de stamena de la Alexios în descoperirile izolate și apoi în tezaurele provenind din teritoriile dintre Carpați și Dunăre, pune în lumină un alt aspect important, acela că proces de pătrundere a noilor monede la nord de fluviu a urmat același ritm și a urmat aceleași faze ca și în provinciile bizantine învecinate, mai ales ca și în zona Gurilor Dunării. În cadrul descoperirilor monetare de pe ambele maluri predomină stamenele din ultimele două emisiuni metropolitane ale lui Alexios I, cu predilecție cele din cea de-a patra emisiune, semn că pătrunderea majorității numerarului reformat s-a produs numai după anul 1100, mai ales în ultimul deceniu al domniei împăratului.

Descoperirile de monede de la Ioan al II-lea Comnenos (1118 - 1143) indică o

²¹ Tezaurul a fost publicat inițial de Ir. Dimian, *Câteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R. P. R.*, în SCN, 1, 1957, p. 202. Descoperirea este menționată fără alte observații și de către D. M. Metcalf, *Coinage in Balkans.*, pp. 91 și 95, C. Preda, *op. cit.*, p. 399, O. Iliescu, în *Cultura bizantină.*, p. 187, nr. 423 și Idem, în *Ilfov - File de istorie*, 1, 1978, p. 148. Tezaurul a fost reanalizat și redatat, în lumina atribuirilor catalogului lui M. F. Hendy de către E. Oberländer-Târnoveanu, în BSNR, 70-74, 1976 - 1980, 124 - 126, p. 293, nota nr. 13 și Idem, în RESEE, 30, 1992, 1 - 2, p. 46, nr. 8. Mențiunea din această publicație, după care satul Copuzu ar face parte din comuna Crăsani este eronată, fapt pentru care facem aici cuvenita rectificare.

²² M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 76, pl. 3, nr. 3, atelier oriental ? sau Thessalonica ? După părerea noastră, piesa a fost bătută la Thessalonic.

²³ *Ibidem*, p. 85, pl. 6, nr. 10 - 11.

²⁴ În Dobrogea asemenea piese se cunosc numai la Isaccea (două exemplare), Dinogetia, Hârșova (1 exemplar), Mangalia (1 exemplar) și Silistra (1 exemplar) cf. E. Oberländer-Târnoveanu, în *Dacia*, N. S., 23, 1979, p. 273 precum și exemplare inedite din colecția Muzeului Național de Istorie a României și a Institutului de Arheologie "Vasile Pârvan" din București.

²⁵ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 88, pl. 8, nr. 7 - 8.

²⁶ Pentru descoperirile de tetartera din Dobrogea și rolul lor specific în cadrul circulației monetare din perioada 1092 - 1118, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *loc. cit.* și Idem și Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Monede bizantine din secolele XII - XIV descoperite la Nufăru (jud. Tulcea)*, în *Peuce*, 9, 1984, pp. 257 - 265.

ușoară sporire cantitativă a afluxului emisiunilor acestui împărat spre teritoriile de la nord de Dunăre, deși, pe ansamblu nivelul fenomenului rămâne încă la un nivel relativ apropiat celui sesizat spre sfârșitul domniei lui Alexios I. Cu excepția a două piese, ele constau numai din stamena de billon emise de monetăria de la Constantinopol. Asemenea monede sunt semnalate în zona Buzăului²⁷, la Lișcoteanca (com. Bordei Verde, jud. Brăila)²⁸, la Gornet, (com. Gornet, jud. Prahova)²⁹ și la Giurgiu (jud. Giurgiu)³⁰. Toate monedele menționate mai sus fac parte din cea de a doua emisiune metropolitană, varianta B³¹. Monede de același tip, dar aparținând variantei A³² sunt cunoscute prin descoperiri făcute la Racovița (com. Rusănești de Sus, jud. Olt)³³ și la Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți)³⁴, precum și dintr-o localitate neprecizată din Oltenia³⁵.

Până în prezent, în spațiul dintre Dunăre și Carpați se cunoaște numai descoperirea unui singur tetarteron de la Ioan al II-lea. Este vorba de un exemplar emis la Constantinopol, tipul A³⁶, găsit la Celeiu (sat aflat azi în componența orașului Corabia, jud. Olt)³⁷ și a unei piese de 1/2 tetarteron bătută la Thessalonice, tipul A³⁸ provenită de la Troianul (fostul sat Belitori, com. Troianul, jud. Teleorman)³⁹.

De la Piua Pietrii (com. Giurgeni, jud. Ialomița) provin trei piese, despre care, din păcate nu avem alte informații, decât că erau din „bronz”, de fapt din billon⁴⁰. După

²⁷ E. Oberländer-Târnoveanu și E. M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 333, nr. 41. Exemplarul a fost menționat de E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 1992, p. 93.

²⁸ Piesa a fost publicată sumar și cu erori în ceea ce privește metalul de N. Harțuche și Fl. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie al Muzeului Brăilei*, Brăila, 1976, p. 273, nr. 564 și reluată de N. Harțuche, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, în Istros, 1, 1980, p. 325. Nominalul, tipul și atelierul de origine au fost stabilite în mod corect de către E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 93 și 98, nota nr. 31.

²⁹ Publicată de C. Preda, *Descoperiri inedite de monede antice și bizantine*, în BSNR, 80 - 85, 1989 - 1991, 134 - 139, p. 290, nr. 10, dar atribuită greșit lui Alexios I ?

³⁰ C. Preda, în SCIV, 23, 1972, 3, p. 402. Piesa a fost menționată și de O. Iliescu, *op. cit.*, p. 147 și de E. Oberländer-Târnoveanu, loc. cit. Atribuirea nominalului, atelierului și tipului, conform catalogului lui M. F. Hendy ne aparțin.

³¹ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 105, pl. 10, nr. 11 și pl. 11, nr. 1 - 2.

³² *Ibidem*, p. 105, pl. 10, nr. 9 - 10.

³³ Moneda a fost menționată de către Ir. Dimian, *op. cit.*, p. 200, sub denumirea extrem de confuză și total eronată de... „perperi bizantini de argint incerti”, ducând pe orice specialist la ideea că ar fi fost vorba de o descoperire de monede de argint bizantine din secolele XIV-XV. Informațiile publicate au fost preluate în mod necritic de către C. Preda, *op. cit.*, p. 407 și D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 85, nr. XXII. Moneda acea parte din colecția Cabinetului Numismatic a Bibliotecii Academiei Române. Moneda se păstrează acum la MNIR, nr. inv. cust. pv. 6358.

³⁴ Exemplar inedit făcând parte din col. dr. E. Sachelarie, din Drobeta-Turnu Severin.

³⁵ Exemplar inedit din colecția Muzeului Olteniei, nr. inv. I 3412/11793.

³⁶ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 106, pl. 11, nr. 5 - 7.

³⁷ Publicată inițial de O. Toropu și O. Stoica, *Monede bizantine descoperite în Oltenia*, în Drobeta, 1, 1974, p. 163, nr. 15. Menționată și de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 81, VI. Identificarea nominalului, tipului și atelierului, conform catalogului lui M. F. Hendy ne aparțin.

³⁸ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 106 - 107, pl. 11, nr. 13 - 14.

³⁹ Exemplar inedit păstrat în colecția Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, păstrat la Muzeului National de Istorie a României, inv. cust. pv. 1508.

⁴⁰ Mina Pauker, *Monede antice grecești, romane și bizantine găsite la Piua Pietrei*, în CNA, 19, 1945, p. 53. Informația privind monedele este reluată de C. Preda, *op. cit.*, p. 406. Descoperirea este menționată de O. Iliescu, loc. cit., dar ea este plasată la Giurgeni și de către E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p.93, care adoptă aceiași localizare incorectă.

părerea noastră credem că este destul de plauzibil că acestea să reprezinte, mai degrabă o parte dintr-un tezaur risipit, decât o descoperire izolată, cum a afirmat autoarea care le-a publicat. Aceiași lipsă a datelor suplimentare privind nominalul, tipul și atelierul este valabilă și pentru piesa de la Ioan al II-lea descoperită la Prundu (com. Prundu, jud. Giurgiu)⁴¹.

Ca și în cazul emisiunilor reformate ale lui Alexios I, monedele lui Ioan al II-lea Comnenos apar relativ frecvent în componența unor tezaure monetare de pe teritoriul Munteniei ascunse în deceniile cinci - opt ale secolului al XII-lea. Două stamena bătute la Constantinopol, emisiunea a doua, varianta B, fac parte din tezaurul descoperit în București, str. Armașului, nr. 3, menționat deja. Componenta de monede de la Ioan al II-lea este foarte importantă și în structura tezaurului de la Bucov⁴², unde acest suveran este reprezentat de 17 exemplare (54,8%), toate stamena, din care cinci aparțin emisiunii a doua metropolitane, varianta A, iar restul fac parte din varianta B. Tezaurul de la Copuzu, și el prezentat deja anterior, conține două monede de la Ioan al II-lea⁴³. Este vorba de două tetartera, dintre care unul tip A, emis la Constantinopol⁴⁴ și un exemplar bătut la Thessalonice⁴⁵.

Cartarea descoperirilor monetare din timpul domniei lui Manuel I Comnenos (1143 - 1180) indică o tendință de extindere și amplificare a pătrunderii monedelor bizantine în zona dintre Carpați și Dunăre. Din zona Buzăului⁴⁶ provine o piesă de 1/2 tetarteron, tip A, emisă de un atelier provincial grecesc neprecizat⁴⁷. Tot din această zonă, de la Merei (com. Merei, jud. Buzău)⁴⁸, este semnalată descoperirea unui stamenon făcând parte din cea de a patra emisiune, varianta A bătută la Constantinopol⁴⁹.

O concentrare relativ importantă de monede de la Manuel I Comnenos se remarcă pe teritoriul județului Prahova. Astfel, din zona Câmpina⁵⁰ provine o descoperire foarte importantă din punct de vedere numismatic. Este vorba despre o imitație barbarizată a unui aspron trachy de electron, având ca prototip piesele din tipul E (emisiunea a cincea?) bătute la Constantinopol⁵¹. Interesul special al acestei piese provine din aceea

⁴¹ Publicată fără atribuire precisă de E. Comșa, în SCIV, 5, 1954, 4, p. 387 și Idem, în SCIV, 6, 1955, 4, p. 437. C. Preda, în SCIV, 23, 1972, 3, p. 407 menționează numai existența unei monede din secolele XI - XII. Atribuirea lui Ioan al II-lea a fost făcută de O. Iliescu, *op. cit.*, pp. 146 - 147. Piesa este menționată cu aceeași atribuire și de E. Oberländer-Târnoveanu, *loc. cit.*

⁴² Publicat de O. Iliescu, în Creșt. Col., 39 - 40, 1972, pp. 30 - 36, nr. 66 - 94. Tezaurul a fost menționat, apoi, foarte sumar de către C. Preda, *op. cit.*, p. 396 și E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 94. Reluat cu mici modificări de atribuire și datat între 1170 - 1180 de către Idem, în RESEE, 30, 1992, 1 - 2, p. 45, nr. 6.

⁴³ Dintr-o eroare de tipar în studiul nostru din RESEE, 30, 1992, 1 - 2, p. 46, nr. 8 apare menționat un singur exemplar de la acest împărat, fără precizarea tipului, fapt pentru care vom face aici cuvenita rectificare.

⁴⁴ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 106, pl. 11, nr. 5 - 7.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 107, pl. 11, nr. 8 - 10.

⁴⁶ E. Oberländer-Târnoveanu și E. - M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 333, nr. 42. Moneda fusese semnalată anterior de E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 94.

⁴⁷ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 121, pl. 18, nr. 17 - 18.

⁴⁸ E. Oberländer-Târnoveanu și E. - M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 323, nota nr. 47.

⁴⁹ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 119, pl. 16, nr. 1 - 6.

⁵⁰ Menționată de E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 94, ca provenind dintr-o localitate neprecizată din jud. Prahova. Cercetări ulterioare ne-au dus la concluzia că moneda provine destul de probabil din zona Câmpina.

⁵¹ Pentru tipul original vezi M. F. Hendy, *op. cit.*, pp. 114 - 115, pl. 14, nr. 4.

că este prima imitație a unei monede bizantine din secolul al XII-lea cunoscută până în prezent la nordul Dunării de Jos. De altfel, vom mai reveni asupra acestei descoperiri în cursul acestui studiu. La Ologeni (com. Poenarii Burchii, jud. Prahova)⁵² este semnalată apariția unui stamenon emis la Constantinopol, la începutul domniei lui Manuel I (emisiunea I-a, varianta A)⁵³. Un exemplar similar a fost descoperit la Vărbilău (com. Vărbilău, jud. Prahova)⁵⁴. De la Vadu Săpat, punctul Budureasca (com. Fântânele, jud. Prahova)⁵⁵ provine cel de al doilea exemplar de 1/2 tetarteron, tip A, emis de un atelier grecesc provincial cunoscut până în prezent în nord-estul Munteniei.

Numărul descoperirilor de monede de la Manuel I descoperite în Oltenia este încă și mai important decât al celor din estul și centrul Munteniei. De la Celeiu (azi, localitate inclusă în componența orașului Corabia, jud. Olt) ne-a parvenit un aspron trachy de electron⁵⁶, aparținând primei emisiuni de la Constantinopol⁵⁷. Tot din aceiași zonă, de la Sucidava, provine un stamenon făcând parte din cea de a patra emisiune a monetăriei de la Constantinopol, varianta A.⁵⁸ La Racovița⁵⁹ (com. Rusănești de Sus, jud. Olt) a fost descoperit un stamenon din cea de a doua emisiune de la Constantinopol, varianta A⁶⁰. Având în vedere că ambele monede de la Racovița au o patină identică, nu trebuie exclusă posibilitatea ca ele să reprezinte, de fapt, o parte dintr-un tezaur dispersat.

O poziție specială în cadrul descoperirilor de monede ale acestui împărat o reprezintă așezările medievale de pe raza Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți), de unde se cunosc nu mai puțin de șase exemplare, toate stamena⁶¹. Dintre acestea unul face parte din prima emisiune Constantinopolitană, varianta A. Două aparțin celei de a patra emisiuni, varianta A. Variantele B⁶², C⁶³ și D⁶⁴ sunt reprezentate de câte o piesă.

Un stamenon aparținând celei de a patra emisiuni a atelierului de la

⁵² C. Preda, *op. cit.*, p. 404. Reluat apoi cu unele precizări privind tipul și atelierul de către B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, N. S., 14, 1970, p. 404, nr. 92; O. Iliescu, în *Cultura bizantină*, p. 187, nr. 424, Idem în Ilfov - File de istorie, 1, 1978, p. 147 și E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 93 și p. 98, nota nr. 36 unde se face identificarea nominalului, tipului și atelierului conform catalogului lui M. F. Hendy.

⁵³ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 116, pl. 14, nr. 10 - 11.

⁵⁴ Publicată inițial de B. Mitrea, *Descoperiri recente sau mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Populară Română*, în SCIV, 11, 1960, 1, p. 193, nr. Reluată apoi de C. Preda, *op. cit.*, p. 411; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 147 și E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 93 și 98, nota nr. 37, unde se fac precizări privind nominalul, tipul și atelierul, conform catalogului lui M. F. Hendy.

⁵⁵ Menționat prima oară de E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 94, fără precizarea locului exact de descoperire. Vezi de asemenea E. Oberländer-Târnoveanu și E. - M. Constantinescu, Mousaios, 4, 1994, 1, p. 323, nota nr. 49 unde se dau informații privind locul de proveniență.

⁵⁶ Exemplar inedit din colecția Muzeului National de Istorie a României, nr. inv. 74.770.

⁵⁷ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 112, pl. 13, nr. 1.

⁵⁸ Exemplar inedit din colecția Muzeului Olteniei din Craiova, nr. inv. I 40.075.

⁵⁹ Aceleași observații ca și la nota nr. 29. Moneda face parte din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române, păstrat la MNIR, nr. inv. cust. pv. 6359.

⁶⁰ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 117, pl. 15, nr. 1 - 2.

⁶¹ Piese inedite aflate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier, nr. inv. II 3083, II 3082, II 2370, II 608, II 1306 și II 606.

⁶² M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 118, pl. 16, nr. 7 - 9.

⁶³ *Ibidem*, p. 119, pl. 16, nr. 10 - 13.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 119, pl. 16, nr. 14 - 15 și pl. 17, nr. 1 - 4.

Constantinopol, varianta D, provine de la Salcia (com. Salcia, jud. Mehedinți)⁶⁵. Două monede de la Manuel I au fost descoperite în zona Râmnicu Vâlcea (jud. Vâlcea)⁶⁶. Ambele sunt stamena bătute la Constantinopol. Unul face parte din prima emisiune, varianta A, iar celălalt din cea de a patra emisiune, varianta A.

Alte șase exemplare emise de Manuel I provin din localități neprecizate din Oltenia⁶⁷. Pe lângă substanțialul aport cantitativ la materialul numismatic privind prezența emisiunilor acestui suveran pe teritoriile dintre Dunăre și Carpați, lotul de monede din colecția Muzeului Olteniei din Craiova aduce dovada prezenței în zonă a unor tipuri noi de stamena, care lipsesc din celelalte descoperiri studiate. Între acestea, menționăm existența a câte unui exemplar din emisiunea a treia a atelierului Constantinopol, faza 1, varianta A⁶⁸, varianta B⁶⁹, precum și a unei piese din aceeași emisiune, faza a doua, varianta C⁷⁰.

Deși, azi, ne lipsesc prețioasele informații privind condițiile de găsim a monedelor din zona Cetății Severinului, precum și a celor conservate în colecția Muzeului Olteniei din Craiova, numărul mare al exemplarelor de același tip, ca și al monedelor emise de urmașii lui Manuel I păstrate în aceleași instituții, aspectul asemănător al patinei celor mai multe dintre ele, ne fac să bănuim, că cel puțin o parte a acestora, ar putea proveni din tezaure dispersate înainte ca existența lor să fie consemnată de persoane competente.

Acestui repertoriu al descoperirilor de monede de la Manuel I Comnenos găsite pe teritoriul Munteniei și Olteniei trebuie să îi adăugăm și datele sumare privind o monedă de „bronz”, în realitate tot din billon, găsită la Piuia Pietrii (com. Giurgeni, jud. Ialomița). Din păcate, în afară de această informație nu cunoaștem nimic despre nominalul, tipul și atelierul de proveniență⁷¹. Având în vedere numărul destul de mare de monede de la Ioan al II-lea semnalate tot din această localitate, credem că nu este exclus ca toate piesele de billon menționate din această localitate păstrate cândva în colecția Minei Pauker să reprezinte de fapt un fragment al unui tezaur găsit în zonă.

Numeroasele monede ale lui Manuel I care fac parte din tezaurele descoperite în spațiul dintre Dunăre și Carpați, indică faptul că pătrunderea lor a reprezentat un moment de răscruce în desfășurarea afluxului emisiunilor bizantine în această zonă. Fenomenul, care va fi discutat în detaliu într-o altă lucrare, se datorează în primul rând politicii monetare a împăratului. În anii 1150 - 1160 a avut loc o reducere a titlului argintului din stamena de la un procent de circa 7 %, cât fusese etalonul stabilit prin

⁶⁵ B. Mîtreă, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie* (XVII), în *Dacia*, N. S., 19, 1975, p. 325, nr. 93. Informația este reluată de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 86, nr. XXV. Atribuirea nominalului, tipului și atelierului, conform catalogului lui M. F. Hendy ne aparțin.

⁶⁶ Exemplare inedite făcând parte din colecția Muzeului Județean de Istorie Vâlcea, din Râmnicu Vâlcea, nr. inv. 1580 și 1575

⁶⁷ Exemplare inedite făcând parte din colecția Muzeului Olteniei din Craiova, nr. inv. I 10.906, I 14.069/2, 14.069/1, I 10.905, I 10.903 și respectiv 42.506.

⁶⁸ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 117, pl. 15, nr. 5 - 6.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 117, pl. 15, nr. 7 - 9.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 118, pl. 15, nr. 12.

⁷¹ Mina Pauker, în *CNA*, 19, 1945, p. 53. Informația este reluată de C. Preda, *op. cit.*, p. 406. Descoperirea este menționată de O. Iliescu, în *Ilfov - File de istorie*, 1, 1978, p. 147 dar este plasată la Giurgeni și E. Oberländer-Târnoveanu, în *Istros*, 6, 1992, p. 93.

reforma lui Alexios I, la circa 5 %⁷². Acest fapt a avut o consecință considerabilă asupra circulației monetare, căci a dus la dispariția vechilor emisiuni, care au fost retrase și topite de autorități sau au fost tezaurizate cu predilecție de către populație, datorită conținutului lor de argint mai ridicat⁷³.

Valurile de tezaurizare intensă care s-au petrecut în zona Dunării de Jos și în Balcani între anii 1148 - 1180, ca și cele din perioada 1185 - 1204, provocate de conflictele cumano-bizantine și apoi vlaho-bulgaro-bizantine⁷⁴, scot la iveală existența a două tipuri foarte distincte de tezaure. Prima serie se încheie cu monedele lui Manuel I Comnenos. În realitate, acest grup de descoperiri este constituit din două, dacă nu chiar cu trei orizonturi de tezaure îngropate în timpul domniei acestui împărat. Cel de al doilea tip de tezaure se caracterizează prin faptul că acumularea lor începe cu emisiunile acestui suveran, dar ele vor fi ascunse în timpul domniilor lui Isaac al II-lea, Alexios al III-lea și chiar la începutul secolului al XIII-lea.

Din prima categorie fac parte tezaurele de la București, str. Armașului, nr. 3, Bucov și Copuzu, menționate deja de mai multe ori pe parcursul acestui studiu. Deși toate aceste descoperiri au fost ascunse în timpul domniei lui Manuel I, emisiunile acestuia sunt prezente într-o proporție mai redusă decât vechiul numerar datând din timpul domniilor lui Alexios I sau Ioan al II-lea. Tezaurul de la București, str. Armașului nr. 3 se încheie cu patru stamena din prima emisiune (44,44 %). Îngroparea lui a fost pusă în conexiune cu invazia cumană din 1148⁷⁵.

În cazul tezaurelor de la Bucov și Copuzu, datele între 1170 - 1180⁷⁶, structura cronologică a emisiunilor lui Manuel I este mai complexă. Astfel, din cele 14 monede de la acest împărat, reprezentând 45,16 % din compoziția tezaurului de la Bucov, nouă aparțin primei emisiuni (patru exemplare din varianta A și cinci exemplare din varianta B), patru exemplare fac parte din emisiunea a doua, varianta A⁷⁷ și doar un singur exemplar din emisiunea a patra, varianta A. Este lesne de observat că în această descoperire, 13 din cele 14 monede ale lui Manuel I aparțin primelor două emisiuni, datele, în linii mari, între 1143 - 1160⁷⁸, și numai un exemplar face parte din emisiunea a patra, bătută spre sfârșitul domniei.

În cadrul descoperirii de la Copuzu, monedele acestui împărat ocupă cea mai mare pondere, cunoscută până în prezent în tezaurele conținând astfel de emisiuni din spațiul dintre Dunăre și Carpați, 46,66 %. Spre deosebire de descoperirile menționate deja, în structura tezaurului de la Copuzu emisiunile timpurii ale lui Manuel I, în număr de două, (ambele aparțin emisiunii întâi, varianta A), sunt net surclasate de cele târzii, numărând 19 exemplare (șapte stamena din emisiunea a treia, faza întâi, varianta B, 12 din emisiunea a patra, varianta B).

Dintre tezaurele din grupa a doua, a căror acumulare începe în vremea lui Manuel

⁷² Asupra politicii monetare a lui Manuel I în ceea ce privește emisiunile de stamena cf. D. M. Metcalf, *Silver and Tin in the Byzantine Trachy Coinage*, ca. 1160 - 1261, în RBN, 123, 1977, p. 115.

⁷³ Asupra structurii tezaurilor balcanice de la sfârșitul secolului al XII-lea vezi lista publicată de M. F. Hendy, *op. cit.*, pp. 325 - 408 *passim* și I. Jordanov, *op. cit.*, pp. 122 - 227.

⁷⁴ Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, în RESEE, 30, 1992, 1 - 2, pp. 56 - 58.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 57 - 58.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 58.

⁷⁷ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 117, pl. 15, nr. 5 - 6.

⁷⁸ D. M. Metcalf, în RBN, 123, 1977, pp. 114 - 117 și E. Oberländer-Târnoveanu, în BSNR, 70 - 74, 1976 - 1980, 124 - 128, pp. 264 și 292, nota nr. 10.

I, în zona de la sud de Carpați se cunosc, până în prezent, două descoperiri sigure, dar din analiza structurii loturilor de monede bizantine din secolele XII - XIII păstrate în colecțiile Muzeului Olteniei din Craiova sau Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, rezultă destul de clar faptul, că o parte din aceste piese par să reprezinte, în realitate, resturi ale unor tezaure dispersate. Între descoperirile colective certe se înscriu tezaurele din "județul Vlașca" și cel din "regiunea Ploiești" pe care le vom discuta ceva mai jos. Monedele lui Manuel I, în număr de 10, reprezintă 31,25 % din totalul pieselor din secolul al XII-lea în cadrul tezaurului din "județul Vlașca", a cărui ascundere se plasează între anii 1185 și 1195 și numai 3,36 % din cealaltă descoperire, a cărei ascundere a avut loc între 1220 și 1230.

Descoperirile din ultimele două decenii ale secolului al XII-lea pun în evidență o serie de modificări în procesul de difuziune a numerarului imperial în spațiile dintre Carpați și Dunăre. Ele se caracterizează printr-o accentuată rarefiere a descoperirilor în aria de răsărit și centrală a Munteniei și concentrarea lor cu predilecție în zona de la vest de Olt. Explicația fenomenului va fi analizată în detaliu în cea de a doua parte a capitolului. De altfel, din Oltenia, de la Dobrușa (com. Ștefănești, jud. Vâlcea) provine unica descoperire izolată a unei monede de la Andronic I Comnenos (1183 - 1185)⁷⁹, cunoscută până în prezent în întreaga arie dintre Carpați și Dunăre. Este vorba de un stamenon emis la Constantinopol, varianta B⁸⁰.

Două monede de la Andronicos I fac însă parte din tezaurul din "județul Vlașca", asupra compoziției căruia vom mai reveni pe parcursul acestui studiu. Piesele constau din câte un stamenon metropolitan varianta A⁸¹ și B. Un alt stamenon, a cărui identificare detaliată este imposibilă datorită stării de conservare, a fost identificat în cadrul tezaurului din „regiunea Ploiești”.

Deși ceva mai numeroase, descoperirile de monede de la Isaac al II-lea Angelos atestă și ele aceeași tendință generală de reducere a afluxului de monede bizantine la nord de fluviu. Un aspron de electron emis la Constantinopol, varianta B⁸², de la acest împărat a fost găsit la Piua Pietrii (com. Giurgeni, jud. Ialomița)⁸³. Un stamenon de la Isaac al II-lea, bătut la Constantinopol, varianta B⁸⁴, provine de la Giurgiu (jud. Giurgiu)⁸⁵. Toate celelalte descoperiri de monede de la Isaac al II-lea cunoscute în zona cuprinsă între Carpați și Dunăre provin de pe teritoriul Olteniei. Din zona Caracal (jud.

⁷⁹ Publicată de O. Toropu și O. Stoica, în Drobeta, 1, 1974, p. 165, nr. 35. Menționată și de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 82, nr. XI, 3. Trimiterile la catalogul de referință al lui M. F. Hendy ne aparțin.

⁸⁰ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 133, pl. 18, nr. 15 - 16.

⁸¹ *Ibidem*, p. 133, pl. 18, nr. 13 - 14.

⁸² *Ibidem*, p. 144, pl. 20, nr. 7 - 8.

⁸³ Publicată inițial de M. Pauker, *op. cit.*, p. 53. Moneda a fost ilustrată de N. Bănescu, *Les Duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946, pl. de la p. 110. Informația primară este reluată de C. Preda, *op. cit.*, p. 406 și O. Iliescu, în *Ilfov - File de istorie*, 1, 1978, p. 148. Pentru identificarea nominalului, tipului și atelierului, conform catalogului lui M. F. Hendy, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, în *Istros*, 6, 1992, p. 94 și p. 98, nota nr. 43.

⁸⁴ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 144, pl. 20, nr. 12 - 13.

⁸⁵ M. Ionescu, *Monede din Muzeul de Istorie Giurgiu*, în BSNR, 67 - 69, 1973 - 1975, 121 - 123, p. 331, nr. 11. Menționată de asemenea de către B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie (XVIII)*, în *Dacia*, N. S., 20, 1976, p. 291, nr. 105 și de către E. Oberländer-Târnoveanu, în *Istros*, 6, 1992, p. 94 și p. 98, nota nr. 42.

Olt) provine un stamenon emis la Constantinopol, varianta C⁸⁶. Din aceeași donație provine și o piesă de la Alexios III, având o patină identică, fapt care ne face să avem în vedere o eventuală proveniență a celor două monede dintr-un tezaur dispersat.

Un lot destul de însemnat numeric, compus din trei stamena bătute în monetăria de la Constantinopol, ne-a parvenit din zona Cetății Severinului (municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți)⁸⁷, ca urmare a cercetărilor arheologice întreprinse de Al. Bărcăcilă în perioada interbelică și în primii ani de după cel de al Doilea război mondial. O piesă aparține variantei B, alta variantei D⁸⁸, iar la cea de a treia varianta nu a putut fi stabilită, datorită stării precare de conservare. Alte patru monede de la Isaac al II-lea, provenind din localități neprecizate din Oltenia se păstrează în colecția Muzeului Olteniei din Craiova⁸⁹. Două aparțin variantei B și celelalte două variantei C a stamenelor metropolitane.

Observația pe care am făcut-o în cazul prezenței monedelor lui Manuel I Comnenos în cadrul tezaurilor descoperite în spațiul dintre Carpați și Dunăre este valabilă și în cazul emisiunilor lui Isaac al II-lea. Până în prezent, în această zonă, este cunoscută existența doar a unui singur tezaur care se încheie cu piese de la Isaac al II-lea și un altul a cărui teaurizare debutează cu monede ale acestui împărat, dar a căror ascundere a avut loc în deceniul al treilea al secolului al XIII-lea. Începutul unei noi etape de teaurizare își are cauzele în ruptura pe care a provocat-o în circulația monetară a stamenelor reducerea titlului argintului la circa 2 % decisă de împărat⁹⁰, cât și situația politico-militară foarte agitată a vremii, care a determinat îngroparea unor tezaure între anii 1185 - 1203⁹¹. Din prima grupă face parte tezaurul din „județul Vlașca”, găsit înainte de anul 1939 într-o localitate rămasă neprecizată din fostul județ Vlașca⁹². Cele 19 monede ale lui Isaac al II-lea din această descoperire alcătuiesc 59,37% din totalul pieselor din secolul al XII-lea din această descoperire, a cărei ascundere se plasează chiar în timpul domniei acestui împărat. Tezaurul din „județul Vlașca” prezintă un interes special pentru studiul prezenței monedelor bizantine în zona dintre Carpați și Dunăre. Poziția de excepție a tezaurului în rândul documentelor numismatice de la nord de Dunăre rezidă și în faptul că între monedele sale se afla și un

⁸⁶ Exemplar inedit păstrat în Colecția Muzeului Romaniștilor, din Caracal, nr. inv. 5484. Tip M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 145, pl. 21, nr. 1 - 4.

⁸⁷ Exemplare inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier, nr. inv. II 1342/6855, II 3084 și II 1353/4174.

⁸⁸ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 145, pl. 21, nr. 5 - 7.

⁸⁹ Exemplare inedite având nr. de nr. inv. I 3597, I 14074/3, I 3409/A 9/293/11768 și I 3410/M 69/2373/11774.

⁹⁰ Cf. D. M. Metcalf, *loc. cit.* Același autor considera că reducerea titlului argintului din stamena a avut loc mai degrabă la începutul domniei lui Alexios al III-lea (1195 - 1203), cf. Idem, *Coinage in South-Eastern Europe*, p. 122.

⁹¹ E. Oberländer-Târnoaveanu, în RESEE, 30, 1992, 1 - 2, pp. 57 - 58.

⁹² Menționat prima oară de către C. Moisil, în Buletin lunar al Bibliotecii Academiei Române, 2, 1947, 3, p.11, nr. 24. Tezaurul a fost publicat inițial de Ileana Băncilă, *Note asupra unor tezaure de monede bizantine*, în SCN, 1, 1957, p. 425. informațiile au fost apoi reluate de C. Preda, *op. cit.*, p. 413, O. Iliescu, în *Cultura bizantină*, p. 188, nr. 426 și Idem, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 148. Republicat în lumina precizărilor catalogului lui M. F. Hendy de către E. Oberländer-Târnoaveanu, *Câteva observații asupra structurii și datării unor tezaure bizantine în colecția Muzeului National de Istorie a României*, în Cerc. Num., 6, 1991, pp. 76 - 77, Idem, RESEE, 30, 1992, 1 - 2, p.49, nr. 14 și Idem, în Istros, 6, 1992, p.94.

stamenon emis de către Isaac Comnenos (1184 - 1191)⁹³, un uzurpator care s-a proclamat împărat în Cipru. Piesa a fost bătută în atelierul de la Nicosia (?) și reprezintă unicul exemplar de acest fel cunoscut până în prezent pe teritoriul României⁹⁴.

Cel puțin o monedă de la Isaac al II-lea, un stamenon din varianta C se găsea și în compoziția tezaurului de la Dedulești, (com. Mircea Vodă, jud. Brăila), descoperire asupra căreia vom zăbovi mai mult în secțiunea dedicată prezenței emisiunilor de tip bizantin din secolul al XIII-lea, căci ea datează din perioada 1220 - 1230.

Monedele lui Isaac al II-lea alcătuiesc o parte destul de consistentă, (20 exemplare 16,80 %) din tezaurul din "regiunea Ploiești", o altă descoperire databilă tot în deceniul al treilea al secolului al XIII-lea.

Un stamenon emis la Constantinopol, varianta C, de Isaac al II-lea, complet tăiat, face parte din tezaurul de la Balș (jud. Olt)⁹⁵, databil între 1244 - 1254. În mod firesc pentru o descoperire atât de târzie, moneda lui Isaac al II-lea nu reprezintă decât 0,05 % din cele 1763 piese din tezaur care ne-au fost accesibile studiului. Aceste descoperiri din secolul al XIII-lea vor fi discutate în detaliu în a doua parte a acestui studiu, ca și spinoasa problemă a monedelor tăiate, care domină descoperirile din perioada post 1241.

Emisiunile lui Alexios al III-lea Angelos-Comnenos încheie seria descoperirilor monetare din secolul al XII-lea și fac tranziția către cele din secolul următor. Numărul aparițiilor izolate de astfel de monede în zona cuprinsă între Dunăre și Carpați este considerabil redus, față de cele al predecesorilor săi.

⁹³ M. F. Hendy, *op. cit.*, pp. 136 - 137, pl. 19, nr. 8 - 10.

⁹⁴ Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, în Cerc. Num., 6, 1991, p. 81 și pp. 82 - 83, nota nr. 5.

⁹⁵ Tezaurul de la Balș a constituit obiectul unui interes deosebit în literatura noastră numismatică: cf. E. Condurachi, *Monnaies byzantines coupées*, în CNA, 15, 1940, 117-118, pp. 227 - 229, O. Iliescu, *Numismatica Olteniei*, în Ramuri, 39, 1943, 8 - 10, p. 272, E. Condurachi, *Les trésors monétaires de la région carpatho-danubienne et leur importance pour l'histoire des Roumains*, în Balcania, 7, 1944, 1, p. 40, C. Moisil, în Buletin lunar, Biblioteca Academiei Române, 2, 1947, 3, p. 31, O. Iliescu, *Despre tezaurile monetare și viața economică în secolele III - XIV pe teritoriul țării noastre*, în Studii, 5, 1952, 3, pp. 184 - 185, Idem, *Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab Voievod regelui Carol Robert (1330)*, în SMIM, 5, 1962, p. 146, Idem, *Descoperiri monetare pe teritoriul României (secolele X - XIV)*, în vol. lui C. Kirîțescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, 1964, p. 352, Idem, *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, edit. M. Berza, p. 230, D. M. Metcalf, *Coinage in Balkans.*, p. 270, O. Iliescu, *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du XIe au XVe siècle*, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 111, Idem, *Moneda în România 491 - 1864*, București, 1970, p. 12 și C. Preda, *op. cit.*, p. 395. Până în 1971 se credea că tezaurul datează din timpul "Comnenilor" sau al lui Alexios al III-lea. Prima încercare de a redată tezaurul în anii '40 - '50 ai secolului al XIII-lea o datorăm lui O. Iliescu, în *Cultura bizantină*, p. 189, nr. 436, care menționează și existența unor emisiuni de la Ioan al III-lea Ducas-Vatatzes. Alte date noi au fost aduse de același autor, *Sur les monnaies byzantines coupées découvertes en Roumanie*, în *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines*, Bucarest, 6-12 Septembre 1971, vol. III, București, 1976 p. 193 - 196 (mai departe abreviat ACIEB-XIV). Informațiile sale au fost preluate de B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1976 (XX)*, în Dacia, N. S., 21, 1977, p. 380, nr. 110 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, pp. 79 - 80, nr. I. Asupra structurii și datării tezaurului vezi mai recent E. Oberländer-Târnoveanu, în EBPB, III, pp. 140-144, nr. 23. Autorul acestor rânduri pregătește un studiu complet dedicat acestui tezaur, ale cărui date preliminare vor fi folosite și pentru redactarea articolului citat.

În Muntenia se cunoaște o singură descoperire, cea de la Giurgiu (jud. Giurgiu)⁹⁶, unde este atestată existența unui stamenon emis la Constantinopol, varianta I⁹⁷. Confirmând o tendință evidentă deja din anii '60 ai secolului, descoperirile de monede de la Alexios al III-lea sunt de departe mult mai numeroase pe teritoriul Olteniei. Din zona Celeiu-Sucidava (azi, sat trecut în componența orașului Corabia, jud. Olt)⁹⁸ provin două stamena emise de acest suveran în monetăria de la Constantinopol, din care unul face parte din varianta a doua⁹⁹. Un alt stamenon, varianta întâi a fost descoperit în zona Caracal¹⁰⁰, dar în acest caz, nu este total exclusă ipoteza ca piesa să facă parte dintr-un tezaur dispersat. Din zona Cetății Severinului (municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți)¹⁰¹ se cunosc patru monede de la Alexios al III-lea, toate stamena, dintre care unul face parte din varianta întâi, iar celelalte trei din varianta a doua. Un stamenon, a cărei variantă nu poate fi stabilită cu precizie datorită stării precare de conservare, provine din zona Râmnicu Vâlcea (jud. Vâlcea)¹⁰².

Emisiunile lui Alexios al III-lea constituie însă o componentă constantă și importantă în structura unor tezaure din zona dintre Carpați și Dunăre, databile în deceniul al treilea al secolului al XIII-lea. Astfel, în tezaurul descoperit în București, în zona Ciurel, a cărui teaurizare începe cu monede de la acest împărat, cele cinci stamena ale lui Alexios al III-lea reprezintă 31,25 % din structura descoperirii¹⁰³.

Emisiunile acestui suveran reprezintă 18,48 % din totalul pieselor din tezaurul din "regiunea Ploiești"¹⁰⁴ și cel puțin 32 % din componentele tezaurului de la Dedulești¹⁰⁵.

Patru piese aparținând lui Alexios al III-lea fac parte din tezaurul de la Balș (jud. Olt)¹⁰⁶, îngropat în deceniul al șaselea al secolului al XIII-lea, constituind însă numai

⁹⁶ Menționată inițial de către Gh. Rădulescu și M. Ionescu, *Monede intrate recent în Muzeul Raional Giurgiu*, în SCN, 1, 1957, p. 466. Informația privind această descoperire a fost reluată de C. Preda, *op. cit.*, p. 402 și O. Iliescu, în *Înfov - File de istorie*, 1, 1978, p. 148. Moneda a fost reluată și publicată cu mai multe date tehnice de către M. Ionescu, *op. cit.*, p. 331, nr. 11. Aceste date au fost preluate și de E. Oberländer-Târnoveanu, în *Istros*, 6, 1992, p. 94.

⁹⁷ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 151, pl. 22, nr. 8 - 12.

⁹⁸ Un exemplar a fost publicat, fără detalii privind nominalul, tipul și atelierul de către D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 81, nr. VII, 11, iar celălalt este inedit și se păstrează în colecția Muzeului National de Istorie a României, nr. inv. 105.441.

⁹⁹ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 151, pl. 23, nr. 1 - 7.

¹⁰⁰ Exemplar inedit, care face parte din colecția Muzeului Romanatului din Caracal, nr. inv. 5485.

¹⁰¹ Exemplare inedite, dintre care trei se păstrează în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier, nr. inv. II 1305/4205, II 609 și II 1320/6860. Cea de a patra piesă se păstrează în colecția Biță Traian din Pașcani.

¹⁰² Exemplar inedit aflat în colecția Muzeului Județean Vâlcea, din Râmnicu Vâlcea, nr. inv. 1578.

¹⁰³ Cf. Ir. Dimian, în SCN, 1, 1957, p. 202, O. Iliescu, în *Cultura bizantină.*, p. 188, nr. 429, Idem, *Tezaurul de monede schifate găsit la București-Ciurel*, în *Creșt. Col.*, 51, 1971, pp. 34-38, B. Mitrea, în *CH*, III, 1977, p. 247, E. Oberländer-Târnoveanu, în *Cerc. Num.*, 6, 1990, p. 77, nr. 2. Asupra structurii și datării tezaurului vezi mai recent Idem, în *EBPB*, vol. III, pp. 119-120, nr. 4.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 121-122, nr. 6.

¹⁰⁵ Ir. Dimian, în SCN, 1, 1957, p. 203, O. Iliescu, în *Cultura bizantină.*, p. 188, nr. 428, E. Oberländer-Târnoveanu, în *Istros*, 6, 1992, pp. 89-91. Asupra structurii și datării tezaurului vezi mai recent Idem, în *EBPB*, vol. III, pp. 125-126, nr. 9.

¹⁰⁶ O monedă de la acest împărat a fost semnalată ca făcând parte din acest tezaur de către O. Iliescu, în *ACIEB-XIV.*, p. 193, informație preluată apoi și de către B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1976 (XX)*, în *Dacia*, N. S., 21, 1977, p. 380, nr. 110 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, pp. 79 - 80, nr. I.

0,22 % din structura acestei descoperiri târzii¹⁰⁷. Faptul este firesc, dacă avem în vedere perioada de peste o jumătate de secol scursă între data ascunderii tezaurului de la Balș și momentul emiterii monedelor lui Alexios al III-lea.

Prăbușirea Imperiului bizantin în aprilie 1204 sub loviturile cruciaților va modifica pentru multe decenii nu numai cadrul politic sud-est european, dar și mediul monetar din regiune. Modificările vor fi atât de natura calitativă, prin modificarea standardelor de puritate a aliajului și de greutate cât și de ordin cantitativ, datorită proliferării numărului statelor care își vor exercita dreptul de a bate monedă. Perioada de după 1204 în zona Dunării de Jos este caracterizată și prin apariția și utilizarea pe o scară tot mai largă a unor emisiuni străine, care vor pune treptat capăt monopolului monedei bizantine în această arie geografică. Pătrundea și răspândirea monedelor străine în circulația de la Dunărea de Jos este urmarea modificării atât a raporturilor politico-militare în Europa de Sud-Est, cât și a schimbărilor care se constată în distribuția arterelor de circulație a bunurilor și a deplasării persoanelor.

Prezența monedelor post-1204 la nord de Dunăre constituie una din problemele încă puțin abordate de cercetarea numismatică românească, datorită faptului că multă vreme specialiștii noștri au ignorat existența emisiunilor monetare de tip bizantin emise după cucerirea Constantinopolului, de către cruciații "latini" sau de către țarii bulgari din dinastia Asăneștilor.

Primele încercări de a pune în evidență existența unor astfel de descoperiri le datorăm lui O. Iliescu¹⁰⁸. Cu toate că ulterior s-au mai publicat sau republicat o serie de tezaure conținând monede provenite din atelierele controlate de Asănești sau ale Imperiului latin de Constantinopol¹⁰⁹, considerăm că este absolut necesară reluarea întregului material numismatic din secolul al XIII-lea, atribuit anterior împăraților bizantini din secolul al XII-lea, atât a celui publicat, cât și a celui păstrat în diverse colecții publice sau private, pentru a putea separa emisiunile autentice de cele de tip imitativ din secolul al XIII-lea.

Din motive metodologice vom prezenta descoperirile monetare din spațiul dintre Carpați și Dunăre din secolul al XIII-lea defalcate pe emitenți, deși foarte frecvent, dacă nu, chiar, în majoritatea cazurilor, diferitele tipuri monetare "latine", bulgare, thessaloniciene, niceene, trapezuntine sau epirote au circulat în paralel, fiind contemporane. Tot din aceleași rațiuni metodologice am optat și pentru analiza descoperirilor monetare aparținând celui de al Doilea țarat bulgar în două grupe cronologice. Prima cuprinde emisiunile din perioada cca. 1200 - 1241, iar cea de a doua pe cele din anii 1257 - 1320/1330. Această departajare reflectă nu numai dinamica internă a politicii monetare a acestui stat, dar este de asemenea destul de strâns corelată și cu evoluția principalelor evenimente politico-militare din regiunea Dunării de Jos în secolul al XIII-lea și cu etapele de dezvoltare socio-economică ale populației din zonă.

Vom trece mai întâi în revistă descoperirile de stamena de tip imitativ atribuite primilor suverani ai dinastiei Asăneștilor, emisiuni, care par să-și facă apariția la nord

¹⁰⁷. O monedă de la acest împărat a fost semnalată, ca făcând parte din acest tezaur, de către O. Iliescu, în *ACIEB-XIV.*, p. 193, informație preluată apoi și de către B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1976 (XX)*, în *Dacia*, N. S., 21, 1977, p. 380, nr. 110 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, pp. 79 - 80, nr. I.

¹⁰⁸ O. Iliescu, în *Creșt. Col.*, 51, 1975, pp. 34 - 38 și Idem, în *ACIEB-XIV.*, pp. 191 - 196.

¹⁰⁹ E. Oberländer-Târnoveanu, în *Cerc. Num.*, 6, 1991, pp. 77 - 80, Idem, în *Istros*, 6, 1992, pp. 89 - 90 și Idem și M.-E. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 333 - 334.

de Dunăre, dacă nu chiar de pe la 1195, cel puțin în jurul lui 1200, deci, încă în anii anteriori căderii Imperiului bizantin. Din zona cuprinsă între Carpați și Dunăre se cunosc relativ puține localități care au livrat descoperiri izolate de astfel de monede, chiar dacă numărul exemplarelor care ne-au parvenit este destul de mare. Între acestea putem cita patru imitații bulgare tip A¹¹⁰ emise între 1200 - 1220 găsite în aria Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți)¹¹¹. Un alt exemplar de acest tip provine din zona Râmnicu Vâlcea¹¹². Imitațiile bulgare tip C¹¹³, databile în linii generale între anii 1210 - 1225, sunt ceva mai comune decât stamena din emisiunea precedentă. Un stamenon de acest fel provine de la Turcești (com. Săpata, jud. Argeș)¹¹⁴. Un alt exemplar provine de la Pitești¹¹⁵. Două monede de acest fel au fost descoperite în cursul săpăturilor arheologice întreprinse de cercetătorul N. Constantinescu la Curtea de Argeș (jud. Argeș)¹¹⁶, prima capitală a Țării Românești. Un număr relativ mare de imitații bulgare tip C provine din Oltenia. Astfel câte un exemplar de acest fel a fost descoperit la Calafat (jud. Dolj)¹¹⁷ și Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj)¹¹⁸. Trebuie să precizăm că acest exemplar este tăiat complet, deci, forma finală sub care ne-a parvenit datează, de fapt, din anii de după invazia mongolă din 1241. Nu mai puțin de 10 monede de acest tip provin din zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)¹¹⁹. O imitație bulgară tip C descoperit într-o localitate neprecizată de pe teritoriul Olteniei se păstrează în colecția Muzeului Olteniei din Craiova¹²⁰.

Imitațiile bulgare constituie o componentă constantă și destul de importantă în

¹¹⁰ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 218, pl. 24, nr. 1 - 9.

¹¹¹ Monede inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier, din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1307/4170, II 3087, II 3081 și II 1379. Ultima piesă este un stamenon cu modul mic, categorie a cărei baterie în atelierile bulgare era ignorată de M. F. Hendy.

¹¹² Exemplar inedit păstrat în colecția Muzeului Județean de Istorie Vâlcea, din Râmnicu Vâlcea, nr. inv. 1579.

¹¹³ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 218, pl. 24, nr. 15 și pl. 25, nr. 1 - 5.

¹¹⁴ Gh. Poenaru Bordea și P. Dicu, *Monede romane târzii și bizantine (secolele IV - XI) descoperite pe teritoriul județului Argeș*, în SCN, 9, 1989, p. 79, nr. 102 și pl. III, nr. 102. Autorii ezită să o atribuie în mod clar lui Alexios al III-lea sau grupului imitațiilor bulgare, tip C.

¹¹⁵ Exemplar inedit păstrat în colecția prof. P. Dicu din Pitești.

¹¹⁶ N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200 - 1400) Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, p. 119, nr. 1 - 2, fig. 51, nr. 1 - 2. Moneda a fost menționată anterior de același autor, Idem, *La résidence d'Argeș des vodvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches archéologiques*, în RESEE, 1970 și Idem, în BMI, 1971. Informațiile au fost preluate și de B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie (XVII)*, în Dacia, N. S., 19, 1975, p. 324, nr. 79. Ambele monede au fost greșit atribuite lui Alexios al III-lea (1195 - 1203) de N. Constantinescu, pe baza identificării lui O. Iliescu. Exemplarul păstrat în colecția Muzeului Orășenesc de Istorie din Curtea de Argeș, nr. inv. 3165, nr. 2 din catalogul lui N. Constantinescu, face parte din categoria imitațiilor cu modul mic, a cărei existență era ignorată de M. F. Hendy.

¹¹⁷ Piesa inedită păstrată în colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, nr. inv. XII 68.

¹¹⁸ Piesă inedită păstrată în colecția prof. V. Cioană, din Maglavit. Moneda ne-a fost adusă spre identificare de D. Ciobotea în 1982, și se pare că această nu a fost inclusă în repertoriul publicat de acest autor în AO, 2, 1983, p. 84, nr. XVI.

¹¹⁹ Piese inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1310/4178, II 1339/4187, II 1378/5950, II 2516, II 1355/4209, II 1358/4183, II 605/4173, II 1344/4223, II 1345/6853 și 1312. Ultimele șapte monede sunt stamena cu modul mic.

¹²⁰ Moneda inedită, nr. inv. I 10902

cadrul tuturor tezaurelor datând din deceniul al treilea al secolului al XIII-lea, cunoscute până în prezent în zona dintre Carpați și Dunăre. Astfel, în structura tezaurului București-Ciurel aceste emisiuni reprezintă 68,75 % din cele 16 piese păstrate. În această descoperire sunt prezente monede din tipurile A (patru exemplare), B (cinci exemplare) și C (două exemplare)¹²¹.

Imitațiile bulgărești constituie 50,40 % din lotul de 119 piese din tezaurul din „*regiunea Ploiești*”, care ne-au fost accesibile studiului. Tezaurul conține toate cele trei tipuri de imitații bulgărești, în ambele versiuni cunoscute, adică atât cu modulul mare și cu modulul mic¹²². În tezaurul din „*regiunea Ploiești*” se găsesc 21 exemplare din tipul A, din care patru cu modul mic, 18 exemplare din tipul B, din care șase cu modul mic și 21 exemplare din tipul C, din care șapte cu modul mic.

Asemenea emisiuni se întâlnesc și în cadrul tezaurului „*Buzău*”¹²³, unde ele reprezintă nu mai puțin de 88,88 % din cele nouă piese care făcuseră inițial parte din această descoperire. și în tezaurul „*Buzău*” erau prezente cele trei tipuri de stamena de tip imitativ emise de primii Asănești, chiar dacă azi se mai păstrează în colecția acestui muzeu numai piese din tipurile A și B. Astfel, inițial descoperirea reunea un stamenon de tip A, cinci din tipul B și două din tipul C.

O altă descoperire din zona de Est a Munteniei, databilă în deceniul al treilea al secolului al XIII-lea, care are în componența sa imitații bulgare este tezaurul de la Dedulești (com. Mircea Vodă, jud. Brăila)¹²⁴. În lumina reatribuirilor recente cel puțin 32 de piese (64 %) din cele 50 de monede care alcătuiau tezaurul de la Dedulești sunt imitații bulgare tip B (29 exemplare) și tip C (cel puțin trei ? exemplare).

22 de imitații bulgare tip C fac parte din lotul de 1763 de monede din tezaurul de la Balș (jud. Olt) pe care le-am studiat¹²⁵, reprezentând 1,24 % din totalul pieselor. Ponderea lor sensibil mai redusă în structura acestei descoperiri se datorează îngropării

¹²¹ E. Oberländer-Târnoveanu, în Cerc. Num., 6, 1991, p. 77, Idem, în Istros, 6, 1992, p. 94 și Idem, în EBPB, vol. III, pp. 119–120, nr. 4.

¹²² E. Oberländer-Târnoveanu, în EBPB, vol. III, pp. 121–122, nr. 6. 80 monede se păstrează în colecția Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova (nr. inv. 908535 și 919301). Alte 39 de piese sunt conservate în colecția Muzeului de Istorie și Artă a Municipiului București.

¹²³ Descoperirea a fost menționată inițial de C. Preda, *Descoperiri monetare în raionul Buzău*, în SCN, 2, 1958, p. 463, fiind apoi publicat cu mai multe detalii de B. Mitrea, *Un mic tezaur de monede bizantine de bronz din secolele XII - XIII*, în SCN, 3, 1960, pp. 497 - 499. Datele au fost reluate de C. Preda, *op. cit.*, p. 397. Tezaurul a fost republicat în lumina atribuirilor lui M. F. Hendy de către E. Oberländer-Târnoveanu și M. - E. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 324 - 325 și p. 334, nr. 44 - 46 și E. Oberländer-Târnoveanu, în EBPB, vol. III, pp. 122–123, nr. 7. Din păcate din tezaur nu se mai păstrează decât trei piese, toate imitații bulgare, tipurile A și B.

¹²⁴ Tezaurul a fost publicat prima oară de Ir. Dimian, în SCN, 1, 1957, p. 203. informațiile au fost apoi preluate de O. Iliescu în *Cultura bizantină*, p. 188, nr. 428, Idem Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 148 și C. Preda, *op. cit.*, p. 400. Descoperirea a fost republicată de către E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 89 - 92 și Idem, în EBPB, vol. III, pp. 125–126, nr. 9.

¹²⁵ Prima încercare de publicare a tezaurului de la Balș a fost făcută de Em. Condurachi, *Monnaies byzantines coupées*, în CNA, 15, 1940, 117–118, pp. 227 - 229, Idem, în Balcania, 7, 1944, 1, p. 40, C. Moisil, în *Buletin lunar al Bibliotecii Academiei Române*, 2, 1947, 3, p. 31, O. Iliescu, în Studii, 3, 1952, 5, p. 184 - 185, Idem, în SMIM, p. 146, D. M. Metcalf, *Coinage in Balkans.*, p. 270, O. Iliescu, în RESEE, 7, 1969, p. 111, Idem, *Moneda în România*, p. 12, C. Preda, *op. cit.*, p. 395. Un prim pas spre reatribuirea și redatarea tezaurului de la Balș o datorăm tot lui O. Iliescu, în *Cultura bizantină*, p. 189, nr. 436 și Idem, *Sur les monnaies ACIEB-XIV.*, p. 196 și Idem, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 149 și 153. Noile date au fost menționate și de D. Ciobotea, *op. cit.*, pp. 79 - 80. Vezi mai recent E. Oberländer-Târnoveanu, în EBPB, vol. III, pp. 140–148, nr. 23.

sale târzii, la câteva decenii după momentul emiterii primelor imitații bulgare. Dintre ele două aparțin categoriei cu modul mic. Trebuie să precizăm că toate monedele din descoperirea de la Balș sunt tăiate total, modificare suferită după 1241 - 1254/1261.

Emisiunile din categoria așa numitelor "imitații latine cu modul mare, Constantinopol, tipurile D - T (ulterior au mai fost descoperite alte șapte noi tipuri), atribuite inițial Imperiului latin de Constantinopol, dar puse de cercetările recente pe seama atelierelor Asăneștilor și datate din timpul domniei lui Ioan Asan al II-lea (1218 - 1241)¹²⁶, constituie cea de a doua componentă majoră în cadrul descoperirilor monetare din zona cuprinsă între Carpați și Dunăre în secolul al XIII-lea. La nivelul actual al cunoștințelor privind răspândirea acestor tipuri monetare în spațiul studiat, putem afirma faptul că majoritatea descoperirilor izolate de acest fel, identificate sigur, se concentrează cu predilecție pe teritoriul Olteniei. Singura apariție de pe teritoriul Munteniei este cea a unui fragment tăiat total dintr-un stamenon cu modul mare, Constantinopol tip N¹²⁷, emis între 1220 - 1230, provenit din zona Buzău¹²⁸. Faptul că moneda s-a păstrat tăiată total, indică folosirea ei târzie, din perioada 1241 - 1254/1261. În zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)¹²⁹ au fost descoperite patru stamena din categoria cu modul mare, „Constantinopol”, tip D¹³⁰, databile în jurul lui 1220 - 1230. Toate exemplarele cunoscute sunt tăiate poligonal. Această ajustare a greutatei pieselor aflate în circulație se datorează modificării standardului de greutate a stamenelor, proces ce a avut loc pe întregul spațiu monetar balcano-danubian în perioada 1230 - 1230/1241, ca urmare a generalizării folosirii stamenelor devalorizate, cu modul mic. De la Desa (com. Desa, jud. Dolj)¹³¹ provine un stamenon cu modul mare „Constantinopol”, tip G¹³², databil între 1220 - 1230. Și această piesă este tăiată poligonal. Din zona Cetății Severinului¹³³ se cunosc două stamena cu modul mare, „Constantinopol”, tip P¹³⁴, emise în jurul lui 1220. Un exemplar similar provine dintr-o localitate neprecizată din Oltenia¹³⁵. O monedă făcând parte din categoria stamenelor cu modul mare, „Constantinopol”, tip S¹³⁶ a fost descoperită în zonă Craiovei¹³⁷. Exemplarul este de asemenea tăiat total. Ultima descoperire izolată prezentată este cea a unei stamena cu modul mare, „Constantinopol”, tip T¹³⁸ provine din săpăturile

¹²⁶ D. M. Metcalf, *The Peter and Paul Hoard: Bulgarian and Latin Imitative Trachea in the Time of Ivan Asen II*, în NC, 13, 1973, pp. 148-160.

¹²⁷ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 194 - 195, pl. 26, nr. 14 - 15.

¹²⁸ Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 94 și Idem și M. - E. Constantinescu, *op. cit.*, p. 333, nr. 43.

¹²⁹ Piese inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1317, II 1321, II 1330/6852 și II 1338/4224.

¹³⁰ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 192, pl. 25, nr. 14 - 15.

¹³¹ Exemplar inedit păstrat în colecția Centrului de Științe Socio-Umane de la Craiova. Mulțumim și cu acest prilej Prof. Dr. Gh. Popilian pentru amabilitatea de a ne fi permis studierea piesei.

¹³² Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 193, pl. 26, nr. 3.

¹³³ Monede inedite păstrate în colecția Muzeului Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1333/4201 și II 1359/4185. Ambele piese fac parte din categoria monedelor cu modul mic, a căror existență pentru tipul P era ignorată de M. F. Hendy.

¹³⁴ Pentru tipul general cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 195, pl. 27, nr. 3 - 4.

¹³⁵ Piesă inedită păstrată în colecția Muzeului Olteniei din Craiova, nr. inv. I 3590 c.

¹³⁶ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 196, pl. 27, nr. 8 - 9.

¹³⁷ Monedă inedită din colecția Oct. Ciocșan din Craiova

¹³⁸ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 196, pl. 27, nr. 10 - 11.

arheologice efectuate în 1979 pe Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)¹³⁹. Piesa este tăiată poligonal, ca și majoritatea monedelor din această categorie descoperite la Dunărea de Jos.

M. Davidescu menționează descoperirea unei monede de la Ivan Asan al II-lea (1218 - 1241) în cursul săpăturilor arheologice din fortificația poligonală din colțul de sud-vest al castrului roman de la Drobeta (mun. Drobeta-Turnu Severin)¹⁴⁰. Din păcate, informațiile asupra tipului ei sunt mult prea vagi, dar, este sigur că, între sutele de piese de tip bizantin din colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin pe care le-am cercetat, nu se găsește nici o monedă de billon cu legenda slavonă a lui Ivan Asan al II-lea¹⁴¹. Această situație ne îndeamnă să credem că, probabil este vorba de o confuzie, piesa menționată de autor fiind tot o emisiune de tip imitativ. Lipsa unor date mai concrete ne-au împiedicat însă să identificăm exact exemplarul pomenit, între zecile de monede din secolele XII - XIII aflate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier, pe care le-am cercetat.

Stamena din grupul așa numitelor imitații cu modul mare, „*Constantinopol*”, tipurile D - T (și cele nou identificate după 1969) se întâlnesc și în componența a două dintre tezaurele din secolul al XIII-lea descoperite în zona dintre Carpați și Dunăre. Astfel un stamenon cu modul mare, „*Constantinopol*”, tip P face parte din tezaurul de la Dedulești (com. Mircea Vodă, jud. Brăila)¹⁴².

Cea mai interesantă descoperire nord-dunăreană reunind astfel de emisiuni este tezaurul de la Balș (jud. Olt). În structura sa se întâlnesc nu numai majoritatea tipurilor cunoscute din acest grup de emisiuni, dar chiar și unele tipuri inedite. De asemenea este de remarcat faptul că în acest tezaur o serie de tipuri sunt prezente în zeci și chiar sute de exemplare, situație fără egal într-o zonă unde descoperirile monetare colective sunt modeste cantitativ. Datorită structurii complexe a lotului de emisiuni atribuibile domniei lui Ivan Asan al II-lea din tezaurul de la Balș aceasta va fi prezentat sub forma unui tabel:

1. Imitații tip D - 61 exemplare, din care 12 cu modul mic.
2. Imitații tip E¹⁴³ - 1 exemplar.
3. Imitații tip F¹⁴⁴ - 11 exemplare, din care unul incert.
4. Imitații tip G - 1 exemplar.
5. Imitații tip J¹⁴⁵ - 56 exemplare.
6. Imitații tip K¹⁴⁶ - 1 exemplar.
7. Imitații tip M¹⁴⁷ - 1 exemplar.
8. Imitații tip N - 113 exemplare, dintre care opt cu modul mic.
9. Imitații tip N 1¹⁴⁸ - 1 exemplar.

¹³⁹ Menționată sumar, după identificarea noastră, de către V. Boroneanț și G. Crăciunescu, *Așezarea și necropola din secolele XIII - XIV de la Ostrovul Mare, km. 875, în Drobeta*, 6, 1985, p. 123.

¹⁴⁰ Cf. M. Davidescu, *Monumentele medievale de la Turnu Severin*, București, 1969, p. 22. Informația a fost preluată și de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 82, nr. XII.

¹⁴¹ Cf. J. Jurukova și Vl. Penčev, *Bălgarski srednovekovni pečati i moneti*, Sofia, 1990, pp. 78 - 84.

¹⁴² Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, în *Istros*, 6, 1992, p. 91.

¹⁴³ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 192, pl. 26, nr. 1.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 192, pl. 26, nr. 2.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 193, pl. 26, nr. 7 - 9.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 194, pl. 26, nr. 10.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 194, pl. 26, nr. 12 - 13.

10. Imitații tip O¹⁴⁹ - 8 exemplare.
11. Imitații tip P - 15 exemplare, dintre care patru cu modul mic.
12. Imitații tip R¹⁵⁰ - 35 exemplare.
13. Imitații tip R 1¹⁵¹ - 1 exemplar.
14. Imitații tip S - 92 exemplare, dintre care un exemplar cu modul mic.
15. Imitații tip T - 8 exemplare.
16. Imitații tip U¹⁵² - 562 exemplare, dintre care 112 cu modul mic.
17. Imitații tip V¹⁵³ - 25 exemplare.
18. Imitații tip W¹⁵⁴ - 1 exemplar.
19. Imitații tip Z¹⁵⁵ - 29 exemplare.

Prin cele 1053 piese, emisiunile atribuibile epocii lui Ivan Asan al II-lea constituie 59,72 % din lotul de 1763 monede de la Balș (jud. Olt) cercetat de noi, dar probabil că în economia acestui tezaur ele au ocupat chiar o poziție mai importantă, având în vedere că reprezintă de fapt 85,26 % din totalul celor 1235 de exemplare lizibile.

În cadrul descoperirilor din prima jumătate a secolului al XIII-lea din zona cuprinsă între Carpați și Dunăre se întâlnesc și emisiunile statelor fondate de cruciații occidentali pe o parte a teritoriilor bizantine ocupate de ei după 1204. Din marea diversitate a emisiunilor „*france*” din Levant ne interesează în acest moment numai monedele bătute de împărații latini de Constantinopol, precum și cele ale regilor latini la Thessalonice. Aceste categorii de emisiuni încep să-și facă apariția pe piața monetară în intervalul 1204 - 1208, iar la nord de Dunăre câțiva ani mai târziu, probabil între 1210 - 1220.

Seria descoperirilor izolate din această categorie este deschisă de cele trei stamena cu modul mare, Constantinopol, tip A¹⁵⁶, databile între 1204 - 1210, provenite din zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)¹⁵⁷. Extrem de frecvente sunt replicile cu modul mic ale acestui tip monetar¹⁵⁸. Structura tezaurelor indică faptul că emiterea acestora a acoperit, fără îndoială, un spațiu cronologic considerabil, care se întinde din jurul anului 1208 până pe la 1220 - 1230. Nu trebuie exclusă nici posibilitatea continuării producerii imitațiilor cu modul mic, tip A și după 1230. Descoperiri de stamena cu modul mic, tip A se cunosc până în prezent la Orlea (com. Orlea, jud. Olt)¹⁵⁹, Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)¹⁶⁰, în zona Cetății Severinului

¹⁴⁸ Tip inedit, asemănător cu tipul N, dar având aversul și reversul inversat.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 195, pl. 27, nr. 1 - 2.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 196, pl. 27, nr. 6 - 7.

¹⁵¹ Tip inedit, asemănător cu tipul R, dar având pe avers și revers imaginea Maicii Domnului Orantă.

¹⁵² Cf. D. M. Metcalf, NC, 13, 1973, pl. IX, nr. 55 - 60 și I. Jordanov, NC, 19, 1979.

¹⁵³ *Ibidem*, pl. VIII, nr. 29.

¹⁵⁴ Tip inedit asemănător cu tipul V, dar având pe avers imaginea Maicii Domnului Agioritissa.

¹⁵⁵ Tip inedit asemănător cu tipul V, dar având pe avers imaginea unui sfânt militar (Sf. Dimitrie ?), iar pe revers imaginea Maicii Domnului Agioritissa.

¹⁵⁶ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 191, pl. 25, nr. 6 - 10.

¹⁵⁷ Piese inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1375/4197, II 1498 și II 5832.

¹⁵⁸ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 198, pl. 29, nr. 1 - 3.

¹⁵⁹ Piesa a fost publicată de O. Toropu și O. Stoica, în Drobeta, 1, 1974, p. 165, nr. 27, dar atribuită lui Manuel I Comnen (1143 - 1180). Informația a fost preluată de B. Mitrea, în Dacia, N. S., 19, 1975, p. 325, nr. 88 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 84, nr. XVIII, 5.

(mun. Drobeta-Turnu Severin)¹⁶¹ și zona Râmnicu Vâlcea¹⁶². În acest context trebuie să notăm numărul extrem de mare de exemplare găsite în zona Cetății Severinului, de unde provin nu mai puțin de 28 de exemplare de acest tip. Fără îndoială că avem de-a face cu o situație care reprezintă o excepție pentru descoperirile monetare din întreaga zonă de la nord de Dunăre, pentru întregul interval cronologic al secolelor X - XIV ! Fără a atinge, nici pe departe volumul celor provenite din zona Cetății Severinului, un număr relativ mare de imitații latine cu modul mic tip A provin din zona Râmnicu Vâlcea. Chiar dacă este vorba de numai trei exemplare, acest număr este destul de mare, dacă avem în vedere descoperirile izolate din zona cuprinsă între Carpați și Dunăre din perioada analizată. Din zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)¹⁶³ provine și un stamenon din categoria imitațiilor latine cu modul mic, tip B¹⁶⁴. Un exemplar similar descoperit într-o localitate neprecizată din Oltenia se păstrează în colecția Muzeului Olteniei din Craiova¹⁶⁵. Un stamenon făcând parte din categoria imitațiilor latine cu modul mare, Constantinopol, tip C¹⁶⁶, databil între 1215 - 1225 provine dintr-o localitate neprecizată din sudul Olteniei¹⁶⁷.

Descoperirile monetare din zona dintre Carpați și Dunăre au pus în evidență, de asemenea, prezența în această arie a emisiunilor Regatului latin de Thessalonic. Astfel, din zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)¹⁶⁸ ne-a parvenit un stamenon cu modul mare, Thessalonic, tip A¹⁶⁹, databil între 1208 și 1215. Tot din această arie¹⁷⁰ provin și șase exemplare din versiunea cu modul mic a acestei emisiuni¹⁷¹. Un exemplar cu modul mare din tipul B¹⁷² al aceleiași serii a fost

¹⁶⁰ Piesa a fost publicată de Al. Bărcăcilă, *Câteva monede și două iconițe de la Ostrovu Mare și Gogoșu (Reg. Craiova)*, în SCN, I, 1957, p. 421, nr. 2, atribuită vag "epocii Comnenilor, 1057 - 1185". Informația a fost preluată și de C. Preda, *op. cit.*, p. 405. Moneda se păstrează în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 5805.

¹⁶¹ Monede inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 603/4196, II 1304/4202, II 1308/4204, II 1311/4206, II 1313/4208, II 1314/4207, II 1323/4171, II 1325/4176, II 1327/6850, II 1331/6851, II 1341/4172, II 1343/4222, II 1348/4217, II 1349/4203, II 1350/4200, II 1351/4177, II 1354/4201, II 1360/4175, II 1361/4186, II 1364/4193, II 1366/4190, II 1367/4194, II 1380, II 1382, II 1386, II 1589, II 2517 și II 3086. Aici sunt incluse și o parte din monedele menționate de Al. Bărcăcilă, *Monede, podoabe de metal și fragmente ceramice de la termele Drobetei și din cimitirul medieval suprapus*, în Materiale și cercetări arheologice, 5, 1957, p. 775, nr. 36 - 39, care le atribuia "epocii Comnenilor". Informațiile sunt preluate apoi de C. Preda, *op. cit.*, p. 410 și D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 82, nr. XII, 1.

¹⁶² Piese inedite păstrate în colecția Muzeului Județean de Istorie Vâlcea din Râmnicu Vâlcea, nr. inv. 1576, 1577 și 1583.

¹⁶³ Exemplar inedit păstrat în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1367/4194.

¹⁶⁴ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 198, pl. 29, nr. 4 - 6.

¹⁶⁵ Piesă inedită, nr. inv. I 10901.

¹⁶⁶ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 192, pl. 25, nr. 13.

¹⁶⁷ Monedă inedită (?), făcând inițial parte din colecția C. Lupescu. În prezent ea se păstrează în colecția Muzeului Olteniei din Craiova, nr. inv. 42505. Nu am reușit să facem corelația între acest exemplar și alte piese publicate anterior din colecția lui C. Lupescu.

¹⁶⁸ Piesă inedită păstrată în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 3079.

¹⁶⁹ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 196, pl. 28, nr. 1 - 4.

¹⁷⁰ Piese inedite păstrate în colecția Muzeului regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1321, II 1322, II 1329/4241, II 1330/6852 și II 1336/4229.

¹⁷¹ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 198, pl. 29, nr. 10 - 12.

descoperit în zona Râmnicu Vâlcea¹⁷³. Stamena cu modul mic aparținând tipului C¹⁷⁴ emis de Regatul latin de Thessalonic între 1219 - 1224 provin de la Pitești (jud. Argeș)¹⁷⁵ și din zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)¹⁷⁶.

Judecând după datele tehnice prezentate, una din stamenele descoperite la Vărbilău (com. Vărbilău, jud. Prahova)¹⁷⁷, face parte după toate probabilitățile din categoria imitațiilor latine cu modul mic din prima jumătate a secolului al XIII-lea și nu „*epocii Comnenilor*” cu s-a afirmat inițial.

Emisiunile Imperiului latin de Constantinopol și ale Regatului latin de Thessalonic se întâlnesc și în structura unor tezaure îngropate în deceniul al treilea al secolului al XIII-lea din zona dintre Carpați și Dunăre. În acest sens am putea aminti faptul că din tezaurul din „*regiunea Ploiești*” fac parte opt stamena cu modul mic, Constantinopol, tip A, ceea ce reprezintă 6,72 % din totalul pieselor care ne-au parvenit și respectiv, 11,76 % din numărul monedelor din secolul al XIII-lea din această descoperire.

Din descrierea inițială a monedelor din tezaurul „*Buzău*” din colecția Muzeului Județean de Istorie din Buzău făcută de B. Mitrea¹⁷⁸ am putut stabili că printre acestea se afla și un stamenon cu modul mare, Thessalonic, tip C¹⁷⁹, azi dispărut.

Desigur, cea mai complexă descoperire nord dunăreană, din punctul de vedere a prezenței emisiunilor „*latine*” de tip bizantin rămâne, fără discuție, tezaurul de la Balș (jud. Olt). În componența acestuia am reușit să depistăm 49 de stamena cu modul mic, Constantinopol, tip A, două stamena cu modul mare, Constantinopol, tip B și unul cu modul mic din același tip, precum și trei stamena cu modul mare, Constantinopol, tip C. Lor li se adaugă două stamena cu modul mare, Thessalonic, tip A și trei exemplare din același tip, dar cu modul mic, șapte stamena cu modul mare, Thessalonic, tip B, și respectiv nouă stamena cu modul mare, Thessalonic, tip C, împreună cu două replici cu modul mic ale acestora. Imitațiile latine constituie 4,42 % din totalul monedelor din tezaurul de la Balș (jud. Olt) accesibile studiului, respectiv 6,31 % din numărul celor care au putut fi identificate precis.

Cea de a treia componentă majoră a numerarului descoperit la nord de Dunăre în prima jumătate a secolului al XIII-lea este reprezentată de emisiunile statelor „*grecești*” de tradiție bizantină, create după 1204 pe o parte din teritoriile imperiale - este vorba de Imperiul de la Niceea, despotatul de Epir, Imperiul de la Thessalonic și de Imperiul de

¹⁷² *Ibidem*, p. 197, pl. 28, nr. 5 - 6.

¹⁷³ Piesă inedită păstrată în colecția Muzeului Județean de Istorie din Râmnicu Vâlcea, nr. inv. 1574.

¹⁷⁴ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 199, pl. 29, nr. 16 - 19.

¹⁷⁵ Exemplar inedit păstrat în colecția prof. P. Dicu din Pitești.

¹⁷⁶ Piesă inedită păstrată în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 3085.

¹⁷⁷ Moneda a fost atribuită „*epocii Comnenilor*” de către B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Populară Română*, în SCIV, 11, 1960, 1, p. 193, nr. 19, 2. Informația a fost preluată și de C. Preda, *op. cit.*, p. 411.

¹⁷⁸ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 197, pl. 28, 9 - 10.

¹⁷⁹ B. Mitrea, în SCN, 3, 1960, p. 499, nr. 8 și nota nr. 2, unde se face mențiunea că moneda este o variantă în „bronz”, de fapt în billon a celei descrise de catalogul lui W. Wroth, *Catalogue of the Byzantine Coins in the British Museum*, vol. II, Londra, 1908, p. 600. Acest element ne îndreptățește să credem că de fapt moneda nu putea fi decât o imitație latină cu modul mare, Thessalonic, tip C, singura emisiune de billon a cărei aspect aduce oarecum cu cel al asprilor de electron ai lui Alexios al III-lea și cu descrierea făcută de autorul menționat.

Trapezunt. Seria monedelor niceene este deschisă de descoperirile de stamena de la Theodor I Lascaris (1204 - 1222) găsite în zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)¹⁸⁰. De aici provin două piese cu modul mare din prima emisiune a atelierului de la Niceea¹⁸¹, databile după 1208 și o alta din cea de a doua emisiune a aceleiași monetarii¹⁸², databilă în deceniul al doilea.

Până în prezent nu se cunoaște nici o descoperire izolată certă de monede de billon de la Ioan III Ducas-Vatatzes (1222 - 1254) în spațiul dintre Carpați și Dunăre, deși a fost menționată o monedă care ar putea aparține acestui suveran găsită în cursul cercetărilor arheologice de la Cetățeni (com. Cetățeni, jud. Argeș)¹⁸³. Piesa era un stamenon tăiat total, specific perioadei 1241 - 1261. Pierderea ei face imposibilă verificarea corectitudinii atribuirii către Ioan al III-lea Ducas-Vatatzes, cu atât mai mult cu cât, cercetătorul O. Iliescu, cel care a determinat-o, oscila între a o plasa pe seama lui Alexios al III-lea (1195 - 1203) sau Ioan al III-lea Vatatzes¹⁸⁴. Totuși, existența unui număr destul de mare de emisiuni de la Ioan al III-lea Ducas-Vatatzes în cadrul tezaurului de la Balș (jud. Olt), ne face să nu respingem aprioric probabilitatea ca această identificare să fie posibilă, chiar dacă avem motive destul de puternice să avem dubii. Îndoelile noastre asupra corectitudinii identificării pornesc de la afirmația lui L. Chițescu, după care numai emisiunile monetare ale lui Alexios al III-lea sau ale lui Ioan al III-lea se regăsesc tăiate total.

O asemenea aserțiune este total eronată. Ea este infirmată de miile de piese de acest fel pe care le-am cercetat direct. Între monedele tăiate total se întâlnesc emisiuni bizantine de la Isaac al II-lea și Alexios al III-lea, dar și foarte numeroase emisiuni ale Asăneștilor, ale Imperiilor de la Niceea, Thessalonice și Trapezunt, precum și ale despotatului de Epir¹⁸⁵. Existența unor monede tăiate ale statelor menționate mai sus este confirmat și de studiile unor numismați străini¹⁸⁶.

Ca și în cazul emisiunilor de tip imitativ ale Asăneștilor sau Imperiului latin, și în cazul monedelor niceene, cea mai prețioasă și completă mărturie a prezenței lor în spațiul dintre Carpați și Dunăre rămâne în continuare tezaurul de la Balș (jud. Olt). Această descoperire cuprinde toate tipurile de stamena emise de Theodor I Lascaris, respectiv: câte două stamena cu modul mare din prima emisiune și a doua emisiune a atelierului de la Niceea și trei exemplare din versiunea cu modul mic a primei emisiuni niceene¹⁸⁷, precum și prin câte un stamenon cu modul mare făcând parte din tipurile A¹⁸⁸, B¹⁸⁹ și C¹⁹⁰ bătute de monetăria de la Magnesia.

¹⁸⁰ Monede inedite păstrate în colecțiile Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 607, II 1316 și II 602/5976.

¹⁸¹ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 228 - 229, pl. 30, nr. 7 - 10.

¹⁸² *Ibidem*, p. 229, pl. 31, nr. 1 - 5.

¹⁸³ L. Chițescu, *Cercetări arheologice la Cetățeni, jud. Argeș*, în *Cercetări Arheologice*, 2, 1976, pp. 181 - 182 și p. 186, nota nr. 71.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 189, nota nr. 70, unde se afirma: "Moneda este de la Alexios III Anghelos Comnen (1195 - 1203) sau de la Ioan Vatatzes (1222 - 1254) singurii împărați bizantini identificați care au tăiat monedele în timpul domniei lor", citând afirmații ale lui O. Iliescu.

¹⁸⁵ Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Moneda Asăneștilor în contextul circulației monetare din zona Gurilor Dunării*, în *Răscoala și statul Asăneștilor Culegere de studii*, coord. E. Stănescu, București, 1989, pp. 143 - 146, (mai departe abreviată *Moneda Asăneștilor*).

¹⁸⁶ Cf. I. Jordanov, în *ByzBulg.*, 6, 1980, pp. 173 - 176.

¹⁸⁷ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 199, pl. 29, nr. 19 - 20.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 229, pl. 31, nr. 6 - 7.

Tezaurul de la Balș conține 17 fragmente ale unor stamena emise de Ioan al III-lea Ducas-Vatatzes¹⁹¹, dintre care patru provin din atelierul de la Magnesia, iar restul de treisprezece din atelierul de la Thessalonic, intrat sub control niceean după anul 1244. Monedele bătute la Magnesia fac parte din emisiunile târzii, adică din tipurile G¹⁹² - un exemplar, tipul H¹⁹³ - două exemplare și tipul I^{175 C} - un exemplar. Emisiunile thessaloniciene ale lui Ioan al III-lea din tezaurul de la Balș fac parte din:

- a) Tipul B sau C¹⁹⁴ - un exemplar.
- b) Tipul D¹⁹⁵ - două exemplare.
- c) Tipul E¹⁹⁶ - un exemplar.
- d) Tipul G¹⁹⁷ - două exemplare.
- e) Tipul H¹⁹⁸ - un exemplar.
- f) Tipul K¹⁹⁹ - trei exemplare.
- g) Tipul neprecizat - trei exemplare.

Monedele lui Ioan al III-lea Ducas-Vatatzes bătute la Thessalonic constituie și elementul-cheie care permite datarea ascunderii tezaurului de la Balș în perioada 1244 - 1254, sau în anii imediat următori. Ascunderea acestui tezaur, ca și a celui de la Dolna Kăbda (distr. Târgoviște, Bulgaria de Nord-Est)²⁰⁰ ar putea să aibă legătură cu o invazie tătarească puțin cunoscută care a afectat teritoriile balcano-dunărene în jurul anului 1254.

În schimb descoperirile de monede de aur, hyperpera, purtând numele acestui suveran sunt relativ numeroase pe întreg spațiul cuprins între curbura Carpaților și Porțile de Fier ale Dunării. Răspândirea acestor hyperpera ridică două chestiuni importante pentru înțelegerea momentului și rolului jucat de ei la Dunărea de Jos.

Prima problemă care trebuie lămurită este aceea a locului lor de origine. După cum am arătat deja cu alt prilej²⁰¹, tratatele tehnice de comerț din secolele XIV - XV cunoșteau faptul că monedele de aur ale lui Vatatzes au constituit obiectul unui proces destul de intens de imitare din partea „latinilor”, în spatele cărora trebuie să-i vedem, în primul rând, pe venețieni din „Romania”. Cercetările întreprinse asupra unor descoperiri importante de hyperpera de tip Ioan al III-lea Vatatzes ne-au permis să

¹⁸⁹ *Ibidem*, p.229 - 230, pl. 31, nr. 8 - 9.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 230, pl. 31, nr. 10.

¹⁹¹ O monedă de la acest împărat, Thessalonic, tip G a fost semnalată ca făcând parte din acest tezaur de către O. Iliescu, în *ACIEB-XIV.*, p. 193. Informație preluată de B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1976 (XX)*, în *Dacia*, N. S., 21, 1977, p. 380, nr. 110 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, pp. 79 - 80, nr. I.

¹⁹² Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 242, pl. nr. 33, 7 - 8.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 243, pl. nr. 33, 9.

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 243, pl. nr. 33, 10.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 290 - 291, pl. nr. 42, 3 - 4 sau 5 - 6.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 291, pl. nr. 42, 7 - 8.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 291, pl. nr. 42, 9 - 10.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 292, pl. nr. 42, 11 - 12.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 292, pl. nr. 43, 1 - 2.

²⁰⁰ I. Jordanov, *Une trouvaille collective de monnaies du Moyen Âge (XIIIe près du village de Dolna Kăbda, dis. de Târgoviște*, în *Byzantinobulgarica*, 6, 1980, pp. 173-211.

²⁰¹ E. Oberländer-Târnoveanu, *Les hyperpères de type Jean III Vatatzès - Classification, chronologie et évolution du titre (à la lumière du trésor d'Uzun Bair, dép. de Tulcea)*, în *Istro-Pontica Muzeul tulcean la a 50-a aniversare*, Tulcea, 2000, pp. 499-561.

stabilim criterii destul de fiabile pentru separarea emisiunilor „autentic” niceene de imitațiile „latine”. Acolo unde am avut la dispoziție o ilustrație corespunzătoare a materialului publicat anterior, elemente de descriere suficient de elocvente sau am avut posibilitatea de a cerceta direct monedele, am putut stabili apartenența pieselor la una sau alta din cele două grupe.

O altă chestiune importantă legată de interpretarea semnificației descoperirilor de hyperpera de tip Ioan al III-lea o reprezintă datarea momentului pătrunderii sau, mai exact, a surprinderii datei utilizării lor secundare sau terțiare în spațiul dintre Carpați și Dunăre, căci avem indicii că monedele de aur de acest tip au fost utilizate vreme de mai bine de un secol în zona Dunării de Jos²⁰². Folosirea ulterioară a hyperperilor este indicată de faptul că foarte multe monede descoperite în spațiul românesc sunt tăiate, având o greutate diferită de cea originală. Analizând serii mai mari de hyperperi au putut constata că această operație de tăiere nu pare să se fi realizat întâmplător, ci a urmat anumite standarde de greutate.

Corelarea etalonului ponderal urmat cu prilejul tăierii lor și a cantității de aur fin conținută de aceste exemplare, cu rezultatul analizelor monedelor de aur bizantine din a doua jumătate a secolului al XIII-lea și prima jumătate a secolului al XIV-lea, ne-a ajutat să datăm anumite monede tăiate. După părerea noastră, tăierea pare să fi avut drept scop corelarea cantității de metal prețios din vechii hyperperi niceeni, cu cea din emisiunile Paleologilor, aflate în circulație în momentul operațiunii de reducere a greutății.

Dat fiind faptul că acest studiu este dedicat, în primul rând, prezentării de date cât mai precise asupra descoperirilor monetare, și mai puțin analizării semnificației lor socio-economice și politice, care vor fi discutate cu alt prilej, pentru moment, ne vom limita doar la identificarea atelierului de origine și a eventualei datări folosirii „secundare” a fiecărui hyperper găsit în zona cuprinsă între Carpați și Dunăre.

Din nord-estul Munteniei provin două descoperiri de hyperperi de tip Ioan al III-lea, cea de la Pietroasele (com. Pietroasele, jud. Buzău)²⁰³ și Lipia (com. Merei, jud. Buzău)²⁰⁴. Exemplarul provenit de la Pietroasele nu poate fi încadrat în nici un grup de emisiuni de tip Ioan al III-lea datorită indicațiilor bibliografice prea vagi. În schimb, moneda de la Lipia face parte din categoria emisiunilor autentice niceene. Monedele cântăresc 4,30 respectiv 4,00 g, încadrându-se în standardul metrologic caracteristic emisiunilor originale, precum și a celor netăiate de o manieră radicală. Aceste piese au circulat, în general, până în deceniul al zecelea al secolului al XIII-lea.

Tot în grupul emisiunilor niceene se încadrează și hyperperul de tip Ioan al III-lea Vatatzes provenit dintr-o localitate necunoscută din județul Prahova, păstrat în colecția Complexului Muzeal Prahova din Ploiești²⁰⁵. Moneda este tăiată de jur împrejur și cântărește 2,62 g, greutate specifică emisiunilor care s-au menținut în uz în Țara Românească după anii 1325 - 1341, poate chiar mai târziu, după mijlocul secolului al

²⁰² Cf Idem, *Moneda Asăneștilor*, p. 141, notele nr. 111 - 112 și p 149, nota nr. 152.

²⁰³ Cf. O. Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperirile monetare (II)*, în SCN, 2, 1958, p. 455, C. Preda, *op. cit.*, p. 406, O. Iliescu, în RESSE, 7, 1969, 1, p. 117, Idem, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 150, E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, p. 95 și Idem și M. - E. Constantinescu, în *op. cit.*, p. 326.

²⁰⁴ Piesă inedită păstrată într-o colecție particulară din Buzău.

²⁰⁵ Nr. inv. 905/903, moneda este inedită. Mulțumim și cu acest prilej colegei noastre Elisabeta Savu care ne-a permis studierea piesei.

XIV-lea²⁰⁶.

Din zona centrală a Munteniei se cunosc trei descoperiri izolate de hyperpera de tip Ioan al III-lea, cărora li se adaugă un tezaur mai târziu, conținând de asemenea astfel de monede. În acest sens amintim piesele de la București, dintre care una găsită pe teritoriul municipiului²⁰⁷, iar cealaltă în cartierul Ciurel²⁰⁸, cele două monede de aur de la Novaci, (com. Mihăilești, jud. Ilfov)²⁰⁹ și exemplarul găsit la Târgoviște (jud. Dâmbovița)²¹⁰.

Monedele de la București și Novaci fac parte din grupul „perperilor latini”, dar despre exemplarul de la Târgoviște nu avem nici o informație care să permită includerea lui într-unul din cele două categorii de emisiuni de aur de tip Ioan al III-lea. Cu excepția monedei din colecția Gh. Butum, care cântărește 4,03 g, greutatea tuturor acestor piese: 2,74 g, 3,57 g și 3,77 g indică o utilizare târzie a lor, către sfârșitul secolului al XIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Cea mai importantă concentrare de descoperiri de hyperpera de tip Ioan al III-lea de pe teritoriul Munteniei provine din partea de vest și nord-vest a provinciei. În această arie se cunosc descoperirile de la Turnu Măgurele (jud. Teleorman)²¹¹, Băbăița (com. Băbăița, jud. Teleorman)²¹², Merișani (com. Băbăița, jud. Teleorman)²¹³, Pitești (jud. Argeș)²¹⁴, cu nu mai puțin de patru exemplare, și Cetățeni (com. Cetățeni, jud. Argeș)²¹⁵.

Cu excepția pieselor descoperite la Pitești și Cetățeni, nu avem informații suficiente pentru identificarea atelierului de proveniență sau a momentului folosirii finale a acestor monede. Dintre hyperperii descoperiți la Pitești, unul este de origine

²⁰⁶ E. Oberländer-Târnoveanu, *De la “perperi ad sagium Vecine” la “părpăr”. Monede de cont de origine bizantino-balcanică în Țara Românească (secolele XIII - XIX)*, în *130 de ani de la crearea sistemului monetar modern românesc*, coord. M. Isărescu, București, 1997, pp. 98 – 187.

²⁰⁷ Piesă inedită păstrată în colecția Gh. Butum din București.

²⁰⁸ Cf. O. Iliescu, în *Creșt. Col.*, 23 - 24, 1968, pp. 20 - 21, nr. 44, Idem, în *RRH*, 9, 1965, 3, p. 342, Idem, în *RESEE*, 7, 1969, 1, p. 117, Idem, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 150 și E. Oberländer-Târnoveanu, în *Istros*, 6, 1992, p. 95.

²⁰⁹ Cf. C. Preda, *Monede găsite la Novaci (reg. București)*, în *SCN*, 3, 1960, p. 475, nr. 30 - 31, dar atribuite lui Ioan al II-lea Comnenos. Informațiile au fost preluate de B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia*, N. S., 4, 1960, p. 591, nr. 18, O. Iliescu, în *RESEE*, 7, 1969, 1, p. 117, unde se face reatribuirea corectă a monedelor către Ioan al III-lea, Idem, în *Cultura bizantină.*, p. 189, nr. 434, Idem, în *Ilfov - File de istorie*, 1, 1978, p. 150.

²¹⁰ Idem, în *RESEE*, 7, 1969, 1, p. 117 și Idem, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 150.

²¹¹ Idem, în *RESEE*, 7, 1969, p. 118 și Idem, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 150.

²¹² Idem, în *Studii*, 1962, 5, p. 146, nota nr. 5, Idem, în *RESEE*, 7, 1969, p. 118, Idem, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 150. Vecinătatea descoperirilor de la Băbăița și Merișani ne fac să credem că probabil acestea provin dintr-un tezaur dispersat.

²¹³ Vezi nota de mai sus.

²¹⁴ Două monede au fost publicate de O. Iliescu, în *Creșt. Col.*, 10, 1964, pp. 326 - 327, Idem, în *RESEE*, 7, 1969, 1, p. 118 și Idem, în *Ilfov - file de Istorie*, 1, 1978, p. 150. Alte două piese sunt inedite și fac parte din colecția Muzeului Județean Argeș din Pitești, nr. inv. 5388 și 5390. Mulțumim încă o dată colegului nostru Romeo Maschio care ne-a pus la dispoziție monedele spre studiu.

²¹⁵ Cf. B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 597, nr. 48, Idem, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia*, N. S., 9, 1965, p. 500, nr. 71, O. Iliescu, în *RESEE*, 7, 1969, 1, p. 118, Idem, *Cultura bizantină.*, p. 189, nr. 435, C. Preda, *op. cit.*, p. 398 și O. Iliescu, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 150.

niceeană²¹⁶, iar utilizarea lui pare să dateze din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Restul pieselor se încadrează în clasa „perperilor latini”. Toate exemplarele ne-au parvenit tăiate, dar, judecând după greutatea lor, doi hyperpera²¹⁷ par să fi fost utilizați între 1300 - 1325, iar ultimul²¹⁸, spre mijlocul secolului al XIV-lea, dacă nu chiar mai târziu. Etalonul ponderal al monedei de la Cetățeni pare să dateze tot din primele decenii ale secolului al XIV-lea.

Nu mai puțin impresionant este numărul mare de hyperpera de tip Ioan al III-lea cunoscuți până în prezent pe teritoriul Olteniei. Pe teritoriul acestei provincii se remarcă două mari concentrări de descoperiri, una în zona Celeiu și cea de-a doua din împrejurimile Balșului. Din prima grupare menționăm două piese găsite la Celeiu (sat trecut azi în componența orașului Corabia, jud. Olt)²¹⁹ și alta chiar de la Corabia²²⁰. Dintre monedele găsite la Celeiu una provine din atelierul de la Magnesia, deci face parte din emisiunile autentic niceene²²¹. Ea este tăiată, greutatea ei de 2,65 g fiind specifică pieselor utilizate spre mijlocul secolului al XIV-lea. Cealaltă monedă este un „perper latin”²²² a cărei greutate de 4,43 g corespunde cu cea a emisiunilor de hyperpera din timpul domniei lui Ioan al III-lea și din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. În lipsa unei trimiteri la un catalog de referință sau a ilustrației nu putem încadra hyperperul descoperit la Corabia într-una din cele două categorii. Indicațiile metrologice care ne-au parvenit asupra lui (3,70 g), plasează folosirea lui pe la începutul secolului al XIV-lea.

Din zona Balș provin descoperirile de la Osica de Sus (com. Osica de Sus, jud. Olt), Osica de Jos (com. Dobrun)²²³ și de la Olari (com. Pârscoveni, jud. Olt)²²⁴, de unde provin două piese. De la Osica de Sus se cunoaște un hyperper niceean autentic, dar tăiat și având greutatea de 2,50 g specifică pieselor utilizate pe la mijlocul secolului al XIV-lea²²⁵. Despre hyperperii de la Osica de Jos și Olari nu avem date concrete care să permită identificarea atelierului de proveniență sau a momentului probabil al utilizării lor. Situația este aceeași și pentru hyperperul descoperit la Drobeta-Turnu Severin²²⁶. Din nordul Olteniei provin descoperirile de hyperpera de tip Ioan al III-lea

²¹⁶ Exemplarul publicat de O. Iliescu în Creșt. Col., 10, 1964, pp. 326 - 327, nr. 233 A.

²¹⁷ Exemplarul publicat de O. Iliescu în Creșt. Col., 10, 1964, p. 321, nr. 202 și cel păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș din Pitești, nr. inv. 5388.

²¹⁸ Este vorba de moneda păstrată în colecția Muzeului Județean Argeș din Pitești, nr. inv. 5390.

²¹⁹ Cf. O. Iliescu, în Creșt. Col., 23 - 24, 1968, p. 21, nr. 46 și un exemplar inedit păstrat în colecția Muzeului Național de Istorie a României, nr. inv. 74769. Informația privind prima piesă a fost reluată de O. Iliescu, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 118, B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et byzantines dans la République Socialiste de Roumanie*, XVI, în Dacia, N. S., 17, 1973, p. 596, nr. 90, O. Iliescu, în Ilfov - file de Istorie, 1, 1978, p. 150 și D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 81, nr. VI, 12.

²²⁰ Cf. D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 82, nr. IX.

²²¹ Este vorba de piesa publicată de O. Iliescu în Creșt. Col., 23 - 24, 1968, p. 21, nr. 46.

²²² Este vorba de hyperperul din colecția Muzeului Național de Istorie a României.

²²³ Cf. B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, N. S., 9, 1965, p. 500, nr. 71, O. Iliescu, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 118, C. Preda, în SCIV, 23, 1972, 3, p. 403, O. Iliescu, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 150.

²²⁴ Monedele au fost menționate de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 84, nr. XVII, 5, dar fără identificarea locului descoperirii. Informațiile privind această problemă le datorăm colegului T. Rădulescu de la Muzeul Olteniei, căruia îi suntem recunoscători și pe această cale.

²²⁵ Piesă inedită păstrată în colecția Macsut Constantin, din Craiova.

²²⁶ O. Iliescu, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 118 și Idem, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 150. Informația este reluată și de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 82, nr. XII, 3.

Vatatzes de la Ștefănești (com. Ștefănești, jud. Vâlcea)²²⁷ și Surpatele (com. Frâncești, jud. Vâlcea)²²⁸.

Despre moneda de la Ștefănești nu avem date suficiente. Piesa de la Surpatele provine din atelierul niceean de la Magnesia. Moneda ne-a parvenit tăiată, iar greutatea ei de 2,49 g indică o folosire finală pe la mijlocul secolului al XIV-lea.

Alți cinci hyperpera de tip Ioan al III-lea Vatatzes au fost descoperiți în localități neprecizate din Oltenia²²⁹.

Alături de aceste descoperiri izolate, avem informații despre descoperirea cel puțin a două tezaure reunind în structura lor și hyperpera de tip Ioan al III-lea. Este vorba de tezaurul de la Stoienesti (com. Frecăței, jud. Brăila) compus din 22 hyperpera de tip Ioan al III-lea Vatatzes și două piese de același nominal de la Theodor al II-lea Lascaris (1254 - 1258)²³⁰.

Cel de al doilea tezaur având în compoziție hyperperi de tip Ioan al III-lea este cel de la Giurgiu (jud. Giurgiu)²³¹. Din această descoperire ne-a parvenit doar un exemplar de tip Ioan al III-lea, precum și unicul hyperper emis de Mihail al VIII-lea Paleologos, în calitate de împărat niceean (1259 - 1261)²³². Moneda de tip Ioan al III-lea este de fapt un „*perper latin*”, cântărind 4,12 g, deci, păstrând greutatea emisiunilor contemporane domniei acestui împărat și a celor utilizate în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

Descoperirile de la Stoienesti și de la Giurgiu par să se încadreze în orizontul de tezaure de la Dunărea de Jos legat de războiul civil izbucnit în cadrul Hoardei de Aur între khanul Toqta și uzurpatorul Noghay, care a afectat regiunea Dunării de Jos între anii 1299 - 1301²³³.

Cea mai recentă descoperire izolată a unei monede niceene este cea a unui

²²⁷ O. Iliescu, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 118 și Idem, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 150. Informația este reluată și de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 82, nr. XII, 3.

²²⁸ Exemplar inedit păstrat în colecția Muzeului Județean Vâlcea, din Râmnicu Vâlcea, nr. inv. 973.

²²⁹ Cf. O. Iliescu, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 118, Idem, în *Cultura bizantină.*, p. 189, nr. 437. Informația a fost preluată de C. Preda, *op. cit.*, p. 409 și de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 86, nr. XXVII, dar atribuită greșit lui Ioan al II-lea Comnenos.

²³⁰ B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et byzantines en République Populaire de Roumanie în Dacia*, N. S., 2, 1958, p. 498, dar atribuite greșit lui Ioan al II-lea Comnenos (1118 - 1143), O. Iliescu, în SCN, 3, 1960, p. 495, nota nr. 2, care le atribuie în mod corect lui Ioan al III-lea. Informația este preluată de D. M. Metcalf, *John Vatatzes and John Comnenus: Questions of Style and Detail in Byzantine Numismatics*, în Greek, Roman and Byzantine Studies, 3, 1960, p. 207, O. Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în Arh. Mold., 2 - 3, 1964, p. 394, Idem și G. Simion, *Le grand trésor de monnaies et lingots des XIIIe et XIVe siècles trouvé en Dobroudja septentrionale - Note préliminaire*, în RESEE, 2, 1964, 1 - 2, p. 224, O. Iliescu, în volumul lui C. C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, 1964, p. 354, D. M. Metcalf, *Coinage in Balkans.*, pp. 93 - 94, O. Iliescu, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 117, Idem, *Moneda în România.*, p. 13, Idem, în *Cultura bizantină.*, p. 190, nr. 438 și Idem, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 150.

²³¹ Cf. O. Iliescu, în Creșt. Col., p. 4, 1962, p. 357, nr. 493 - 494, Idem, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 118, Idem, în *Cultura bizantină.*, București, 1970, p. 190, nr. 439 și Idem, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 150. B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et byzantines en République Populaire de Roumanie în Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 598, nr. 56, C. Preda, *op. cit.*, p. 412 și D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 84, nr. XVII, 4.

²³² Cf. O. Iliescu, *Le dernier hyperpère de l'Empire byzantin de Nicée*, în ByzSlav., 26, 1965, pp. 94 - 99 și M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 263, pl. 36, nr. 1.

²³³ E. Oberländer-Târnoveanu, *Începuturile prezenței tătarilor în zona Gurilor Dunării în lumina documentelor numismatice*, în Simpozionul internațional „Originea tătarilor.- Locul lor în România și în lumea turcă”, Constanța, 15 - 17 noiembrie 1994, coord. T. Gemil, București, 1997, pp. 93 - 128.

stamenon emis de Mihail al VIII-lea în perioada 1259 - 1261, la Magnesia²³⁴, descoperit în zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)²³⁵. Este o apariție unică la nord de Dunăre și una din rarele descoperiri de acest fel din Balcani²³⁶. Ei îi corespunde pe planul emisiunilor de aur unicul exemplar cunoscut până în prezent în lume din emisiunea de hyperperi niceeni, făcând parte din tezaurul de la Giurgiu (jud. Giurgiu), menționat deja.

Cea de a doua componentă „grecească” a numerarului de tip bizantin care a pătruns în spațiul dintre Carpați și Dunăre în prima jumătate a secolului al XIII-lea este compusă din emisiunile Imperiului de Thessalonic (1224 - 1244). În cursul săpăturilor arheologice de la Curtea de Argeș (jud. Argeș)²³⁷ a fost descoperit un stamenon tip A, atribuit lui Theodor Comnenos Ducas Angelos (1222 - 1230)²³⁸. Din zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin) provin cinci stamena cu modul mic (așa numita serie a III-a) emise de Ioan Comnenos Ducas Angelos (1237 - 1244)²³⁹, dintre care: un exemplar din tipul A²⁴⁰, unul din tipul B²⁴¹, unul din tipul G²⁴², precum și două tipuri, probabil inedite. La Ostrovu Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)²⁴³ a fost descoperit un stamenon cu modul mic, tip H²⁴⁴.

Descoperiri recente au pus în evidență prezența și în spațiul dintre Carpați și Dunăre a descoperirilor izolate de monede de tip bizantin tradițional emise de primii suverani ai Imperiului de Trapezunt. Din aria Cetății Severinului²⁴⁵ ne-a parvenit un stamenon bătut de Andronic I Gidon Comnenos (1222 - 1235)²⁴⁶.

²³⁴ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 262, pl. 36, nr. 3 și S. Bendall și P. J. Donald, *The Billon Trachaea of Michael VIII Paleologos 1258 - 1282*, Londra, 1974, p. 1 - 2, M. 1, (mai departe abreviat *Michael VIII.*).

²³⁵ Moneda este inedită și face parte din colecția Muzeului Regional al Porților de Fier, nr. inv. II 1315.

²³⁶ Un exemplar similar provine de la Isaccea, jud. Tulcea, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Monede bizantine din secolele XIII - XV descoperite în Dobrogea*, în BSNR, 75 - 76, 1981 - 1982, 129 - 130, p. 267, nr. 38.

²³⁷ Cf. O. Iliescu, în *Cultura bizantină.*, p. 189, nr. 432. Autorul citat mai sus considera că piesa face parte din tipul 1, după catalogul lui W. Wroth, BMC, III, p. 194, nr. 3, pl. XXVI, nr. 3 tipul A, după catalogul lui M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 269, pl. 37, nr. 7 - 9. N. Constantinescu, în RESE, 8, 1970, 1, p. 21, nota nr. 45 considera că moneda este de tipul 2, după clasificarea lui W. Wroth, BMC, III, p. 195, nr. 4, pl. XXVI, nr. 4 tipul G al catalogului lui M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 271, pl. 38, nr. 8 - 9. În realitate este vorba de o piesă din tipul A. Informația a fost preluată de N. Constantinescu, în BMI, 40, 1971, 3, p. 15, C. Preda, *op. cit.*, p. 400, N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200 - 1400)*, p. 119, nr. 3 și O. Iliescu, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 149.

²³⁸ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 269, pl. 37, 7-9.

²³⁹ Monede inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier, nr. inv. II 1328, II 1379, II 1324/4180, II 1362/4181 și II 553.

²⁴⁰ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 282, pl. 40, nr. 12 - 13.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 282, pl. 41, nr. 2.

²⁴² *Ibidem*, p. 283, pl. 41, nr. 7 - 8.

²⁴³ Cf. Al. Bărcăcilă, *Câteva monede și două iconițe de la Ostrovul Mare și Gogoșu (reg. Craiova)*, în SCN, 1, 1957, p. 421, nr. 4, dar atribuită vag "epocii Comnenilor". Informație preluată de C. Preda, *op. cit.*, p. 405 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 85, nr. XX, 1.

²⁴⁴ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 283, pl. 40, nr. 9.

²⁴⁵ Exemplar inedit păstrat în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1375/4197.

²⁴⁶ Monedă clasificată de M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 193, pl. 26, nr. 4 - 5, ca fiind o imitație latină cu modul mare, Constantinopol, tip H a fost reatribuită în mod justificat lui Andronic I Gidon de Trapezunt, de către D. M. Metcalf și I. T. Roper, *A Hoard of Coper Trachea of Andronicus I Trebizond (1222 - 1235)*, în NCirc., 1975, 6, pp. 237 - 238. Vezi de asemenea în același sens S. Bendall, *Andronicus I of Trebizond*, în NCirc., 1980, 11, p. 400 - 401.

Ca și în cazul emisiunilor latine, asenide și niceene, tezaurul de la Balș (jud. Olt) constituie cea mai importantă și completă descoperire colectivă de monede de billon ale împăraților de la Thessalonic și Trapezunt cunoscută până în prezent în spațiul dintre Carpați și Dunăre. Între monedele sale au fost identificate 30 fragmente tăiate total din stamena de la Theodor Comnen Ducas Angelos, dintre care:

1. tipul A - 14 exemplare.
2. tipul A, varianta 1 - 1 exemplar.
3. tipul A, varianta 2 - 2 exemplare.
4. tipul B²⁴⁷ - 2 exemplare.
5. tipul C²⁴⁸ - 2 exemplare.
6. tipul D²⁴⁹ - 2 exemplare.
7. tipul E²⁵⁰ - 1 exemplar.
8. tipul F²⁵¹ - 2 exemplare.
9. tipul G²⁵² - 3 exemplare.
10. tipul ? - 1 exemplar.

Tezaurul de la Balș conține trei fragmente de stamena de la Manuel Comnenos Ducas Angelos (1230 - 1237), dintre care două din tipul D²⁵³ și unul din tipul F²⁵⁴. Alături de acestea au fost identificate cinci stamena emise de Ioan Comnenos Ducas. Dintre acestea două aparțin tipului I, din seria a II-a²⁵⁵, iar celelalte trei fac parte din seria a III-a (cu modul mic), dar tipurile lor nu pot fi precizate. Tezaurul de la Balș conține și un fragment dintr-o stamenon anonim, destul de rar, atribuit ipotetic despotului Demetrios Comnenos Ducas Angelos (1244 - 1246)²⁵⁶. În cadrul acestei descoperiri se găsesc și două fragmente de stamena de origine sigur thessaloniciană, dar a căror atribuire pe suverani nu este posibilă, datorită dimensiunilor lor foarte mici ale pieselor.

Tezaurul de la Balș conține de asemenea 20 fragmente, dintre care unul incert, de stamena emise de Andronicos I Gidon (1222 - 1235), suveranul Imperiului de Trapezunt.

Descoperirea menționată mai sus este deosebit de importantă și pentru faptul că a permis pentru prima oară punerea în evidență în spațiul dintre Carpați și Dunăre a unor monede ale despoților Epirului, mai exact de la Mihail al II-lea Comnenos Ducas Angelos (cca. 1237 - 1268). Este vorba de două fragmente provenind din stamena emise la Arta la începutul domniei sale²⁵⁷. Monedele epirote își vor mai face apariția la Dunărea de Jos la începutul secolului al XIV-lea, odată cu reluarea emisiunilor

²⁴⁷ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 269, pl. 37, nr. 10 - 12.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 269 - 270, pl. 38, nr. 1 - 2.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 270, pl. 38, nr. 3 - 4.

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 270, pl. 38, nr. 5.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 270 - 271, pl. 38, nr. 6 - 7.

²⁵² *Ibidem*, p. 271, pl. 38, nr. 8 - 9.

²⁵³ O monedă de la acest împărat, Thessalonic, tip D a fost semnalată ca făcând parte din acest tezaur de către O. Iliescu, în *ACIEB-XIV*, p. 193. Informație preluată apoi de B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1976 (XX)*, în *Dacia*, N. S., 21, 1977, p. 380, nr. 110 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, pp. 79 - 80, nr. I.

²⁵⁴ Cf. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 269, pl. 37, nr. 10 - 12.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 276, pl. 39, nr. 7.

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 277, pl. 39, nr. 8.

²⁵⁷ *Ibidem*, p. 281 - 282, pl. 40, nr. 9 - 10.

monetare ale acestui stat în timpul domniei despotului Giovanni II Orsini (1323 - 1335). Un tornese de billon al acestuia, tip Schlumberger, pp. 374 - 375, pl. XIII, 16²⁵⁸ a fost descoperit în cursul săpăturilor arheologice de la Cetatea Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)²⁵⁹.

Perioadei 1241 - 1261 îi aparțin o serie de descoperiri de monede tăiate total, care din varii motive nu au putut fi atribuite exact, dar a căror datare în intervalul cronologic menționat mai sus nu poate fi pus la îndoială. Ele trebuie analizate împreună cu descoperirile de același gen, dar al căror emitent și tip au putut fi identificate precis, fapt pentru care le-am menționat deja cu prilejul prezentării descoperirilor monetare ale statelor succesoare ale Imperiului bizantin. Asemenea fragmente pot proveni din tăierea a numeroase emisiuni monetare de tip bizantin, dar marea majoritate a pieselor de acest fel identificate provin din așa numitele imitații „latine” cu modul mare, Constantinopol tipurile D - T (și cele descoperite ulterior), din monedele suveranilor de la Niceea, Thessalonic, Trapezunt sau a primilor despoți de Epir. Acestei categorii de descoperiri îi aparține un fragment de stamenon tăiat total, găsit la Cetățeni (com. Cetățeni, jud. Argeș), menționat deja, a cărui atribuire precisă rămâne să fie stabilită numai după fericita regăsire a piesei. Un alt exemplar de acest fel a fost descoperit în cursul cercetărilor arheologice de la Sucidava (Celeiu, azi localitate inclusă în orașul Corabia, jud. Olt)²⁶⁰. Mai multe fragmente tăiate total sunt menționate ca provenind de la Basarabi (azi localitate inclusă în orașul Calafat, jud. Dolj)²⁶¹. Credem că nu este total exclusă posibilitatea ca aceste piese să fi făcut de asemenea parte dintr-un tezaur de tipul celui de la Balș.

De asemenea, trebuie să menționăm faptul că în tezaurul de la Balș (jud. Olt) se află un număr de 528 exemplare fragmente neidentificabile din stamena tăiate total.

Literatura de specialitate mai consemnează două descoperiri de monede concav/convexe de billon de tip bizantin, dar informațiile despre acestea sunt atât de insuficiente, încât nu permit să afirmăm mai mult decât că ele ar putea data din a doua jumătate a secolului al XII-lea sau din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Este vorba de tezaurele de la Malu (com. Vedeia, jud. Giurgiu)²⁶² și cel de la Zimnicea (jud. Teleorman)²⁶³. Lipsa de date concrete, ca și imposibilitatea de a identifica cele 68 sau

²⁵⁸ G. Schlumberger, *La Numismatique de l'Orient Latin*, Paris, 1878, pp. 374 - 375.

²⁵⁹ Moneda este inedită. Ea se păstrează în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. 584.

²⁶⁰ Cf. Gh. Poenaru Bordea, *Descoperiri monetare din cetățuia romano-bizantină de la Sucidava, cu specială privire asupra perioadei 260 - 328*, în SCN, 6, 1975, p. 80.

²⁶¹ Cf. O. Iliescu, în ACIEB-XIV, p. 192. Informația a fost preluată de B. Mitrea, *Descoperiri monetare în România (1974 - 1976) (XVIII - XX)* în BSNR, 70 - 74, 1974 - 1976, 124 - 128, p. 594, nr. 265 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 80, nr. II.

²⁶² Cf. B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie* în Dacia, N. S., 13, 1969, p. 552, nr. 70 și C. Preda, *op. cit.*, p. 403.

²⁶³ Cf. C. Bolliac, în *Trompeta Carpaților*, 7, 1869, nr. 99 din 23 01/04 02 1869, p. 2896. Informația a fost apoi preluată de C. Moisil, *Monede și tezaure găsite în România și în ținuturile românești învecinate (vechiul teritoriu geto-dac)*, în BSNR, 10, 1913, p. 21, S. Mc. A. Mosser, *op. cit.*, p. 21, O. Iliescu, în vol. C.C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, 1964, p. 352, C. Preda, *op. cit.*, p. 412, O. Iliescu, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 148 și Constanța Știrbu, *Informații documentare despre două tezaure de monede bizantine*, în Cerc. Num., 1, 1978, pp. 25 - 26 și Idem, *Documente inedite din sec. al XIX-lea privind unele descoperiri monetare*, în Cerc. Num., 3, 1980, p. 160 și nota 46.

70 de stamena din tezaurul de la Zimnicea păstrate în colecția Institutului de Arheologie „V. Pârvan” din București, este cu atât mai gravă cu cât ea ne privează de informații istorice foarte importante. Prin numărul de 2.000 de monede conținute, tezaurul de la Zimnicea este cea mai mare descoperire colectivă cunoscută până acum la nord de Dunăre în secolele XII - XIII. De altfel, prin dimensiunile sale, el se putea înscrie chiar și în seria marilor tezaure de monede de tip bizantin din Balcani.

O altă descoperire despre care avem informații extrem de vagi este cea de la Salcia (com. Argetoaia, jud. Dolj)²⁶⁴, considerată ipotetic ca un posibil tezaur, din care se cunoștea doar o singură piesă.

Cea de a doua jumătate a secolului al XIII-lea, mai ales perioada de după 1261 va fi marcată în Europa de Sud-Est de importante mutații politice, ale căror reflexe, inclusiv cele monetare, nu puteau să nu afecteze și situația din zona dintre Carpați și Dunăre. Pe primul loc între acestea se situează refacerea unității celei mai mari părți a teritoriilor bizantine, prin eliminarea Imperiului de la Thessalonice și a celui Latin de la Constantinopol de către Imperiul de la Niceea, acțiune încoronată în august 1261 de recucerirea Constantinopolului și restabilirea Imperiului bizantin. Atelierele monetare ale noului stat vor emite încă destul de multe decenii un volum apreciabil de emisiuni de hyperperi, de "stamena" și "tetartera"²⁶⁵, care vor fi propulsate de evenimentele politico-militare sau de curentele economice trans-balcanice și vest-pontice și spre spațiul de la nord de Dunăre.

Continuând o tendință mai veche, accentuată în prima jumătate a secolului al XIII-lea, seria descoperirilor de monede ale Imperiului bizantin restaurat din spațiul cuprins delimitat de Carpați și Dunăre pare să se fi concentrat cu predilecție pe teritoriul Olteniei și în vestul Munteniei. Din zona Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin)²⁶⁶ se cunosc două stamena emise la Thessalonice de Mihail al VIII-lea în perioada 1261 - 1282. Ambele aparțin tipului 9, după clasificarea lui S. Bendall și P. J. Donald²⁶⁷. Un alt stamenon bătut în același atelier, dar aparținând tipului 2²⁶⁸ provine dintr-o localitate neprecizată din Oltenia²⁶⁹.

Spre deosebire de perioada precedentă, când numărul de descoperiri de monede de aur de tip Ioan al III-lea este relativ mare, emisiunile de hyperperi ale Paleologilor sunt virtual absente în spațiul dintre Carpați și Dunăre. Până în prezent se cunoaște doar apariția unui hyperperon constantinopolitan emis de Mihail al VIII-lea între 1261 și 1282²⁷⁰, descoperit la București-Calea Rahovei²⁷¹.

²⁶⁴ Cf. O. Iliescu, în Ilfov - File de istorie, 1, 1978, p. 148.

²⁶⁵ Cf. S. Bendall și P. J. Donald, *Michael VIII.*, passim și *Idem*, *The Later Palaeologan Coinage 1282-1453*, Londra, 1979, passim (mai departe abrevia LPC) și D. M. Metcalf, *Coinage in South-Eastern Europe.*, pp. 268 - 280.

²⁶⁶ Exemplare inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din mun. Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1318 și II 1363/4184.

²⁶⁷ Cf. S. Bendall și P. J. Donald, *op. cit.*, pp. 29 - 30, T. 9.

²⁶⁸ *Ibidem*, pp. 23 - 24, T. 2.

²⁶⁹ Exemplar inedit păstrat în colecția Muzeului Olteniei din Craiova, nr. inv. I 14.069/3.

²⁷⁰ Cf. W. Wroth, *Catalogue of the Byzantine Coins in the British Museum*, vol. II, Londra, 1908, pp. 608 - 609, 1 - 5, tip 1.

²⁷¹ Cf. B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, N. S., 5, 1961, p. 591, nr. 49, O. Iliescu, în Creșt. Col., 8, 1963, p. 337, nr. 342, *Idem*, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 117, *Idem*, în *Cultura bizantină.*, p. 190, nr. 440, *Idem*, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 150. Informația a fost preluată și de C. Preda, *op. cit.*, p. 397.

Descoperirile de monede ale lui Andronic al II-lea Paleologos (1282 - 1328), emise atât în calitate de împărat unic (1282 - 1295 și 1320 - 1325), cât și asociat cu fiul său Mihail (1295 - 1320) sunt foarte numeroase, dacă avem în vedere aspectul cantitativ al descoperirilor monetare de tip bizantin din secolele XII - XIII provenite de la nord de Dunăre. Aceste emisiuni par să marcheze apogeul fenomenului penetrației monedelor de billon bizantine în spațiul dintre Carpați și Dunăre. Un stamenon de la Andronic al II-lea, bătut la Thessalonic a fost descoperit într-un mormânt din necropola medievală de la Craiova-Fântâna Obedianului²⁷². Datorită stării fragmentare în care ne-a parvenit, identificarea tipului nu este foarte clară. Este posibil ca piesa să facă parte din tipul 11 după clasificarea lui S. Bendall și P. J. Donald²⁷³. De la Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj)²⁷⁴ provin trei stamena emise la Thessalonic, dintre care unul aparține tipului 11, iar un altul, este o variantă a tipului 22²⁷⁵. Ultima este prea uzată pentru a-i putea preciza tipul²⁷⁶. Patru stamena bătute la Thessalonic se cunosc în cadrul descoperirilor de la Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)²⁷⁷. Ele se încadrează în tipul 14²⁷⁸, tipul 20²⁷⁹, tipul 23 variantă²⁸⁰. Tipul unei piese nu poate fi precizat, datorită stării avansate de uzură. Din aria Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți) provin nu mai puțin de 12 stamena²⁸¹, toate emise de monetăria de la Thessalonic. Pe tipuri ele se repartizează după cum urmează:

- a) tipul 3²⁸² - un exemplar.
- b) tipul 13²⁸³ - două exemplare.

²⁷² Moneda a fost prezentată de Doamna Constanța Știrbu cu prilejul susținerii comunicării "*Monedele descoperite la Craiova-Fântâna Obedianului*", la sesiunea de comunicări organizată de Muzeul Olteniei în 1991. Ea se păstrează în colecția MNIR, nr. inv. 287.254.

²⁷³ Cf. S. Bendall și P.J. Donald, *LPC.*, pp. 210 - 211, nr. 11.

²⁷⁴ Cf. O. Toropu și O. Stoica, *op. cit.*, p. 164, nr. 23, dar neatribuită și D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 84, nr. XVI, 1 și 3, fără a preciza nominalul, atelierul și tipul și omițând să precizeze că identificarea pieselor a fost făcută de autorul acestor rânduri. Informațiile publicate de O. Toropu și O. Stoica au fost preluate și de B. Mitrea, în *Dacia*, N. S., 19, 1975, p. 325, nr. 86.

²⁷⁵ S. Bendall și P.J. Donald, *LPC.*, pp. 218 - 219, nr. 22. Este una din monedele menționate și de D. Ciobotea, *loc. cit.*

²⁷⁶ Este vorba de piesa menționată de O. Toropu și O. Stoica, *loc. cit.*

²⁷⁷ Cf. Al. Bărcăcilă, în *SCN*, 1, 1957, p. 421, nr. 3, dar atribuită de o manieră generală "epocii Comnenilor". Aceste informații au fost preluate de C. Preda, *op. cit.*, p. 405, O. Iliescu, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 151 și D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 85, nr. XX, 1. Celelalte piese au fost menționate de V. Boroneanț și G. Crăciunescu, *op. cit.*, p. 126. Monedele se păstrează în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din mun. Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 5806 (exemplarul publicat de Al. Bărcăcilă) și II 5800 - 5801 și 5803.

²⁷⁸ Cf. S. Bendall și P.J. Donald, *LPC.*, pp. 212 - 213, 14. Este vorba de moneda publicată de Al. Bărcăcilă, *loc. cit.*

²⁷⁹ Cf. S. Bendall și P.J. Donald, *LPC.*, pp. 216 - 217, 20 (piesa nr. inv. II 5800).

²⁸⁰ *Ibidem*, pp. 218 - 219, 23, tip general. Piesa este identică cu exemplarul ilustrat de T. Gerasimov, *Monnaies des Paléologues avec des représentations des étoiles*, în *ByzBulg.*, 3, 1970, p. 110, nr. 26 (piesa nr. inv. II 5801).

²⁸¹ Piese sunt ineditate și se păstrează în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din mun. Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 498, 601, 1365/6862, 1319, 1309/6858, 1381, 604/4199, 1356/4179, 1372/4212, 1335/4231 și 1326 și în colecția dr. E. Sachelarie din aceeași localitate. Nu am reușit să identificăm moneda lui Andronic al II-lea descoperită în colțul de sud-vest al fortificației poligonale a Cetății Severinului menționată de M. Davidescu, *Monumentele medievale din Turnu Severin*, București, 1969, p. 18 și O. Iliescu, în *Ilfov - File de Istorie*, 1, 1978, p. 151. Informația este preluată și de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 82, nr. XII, 4.

²⁸² Cf. S. Bendall și P. J. Donald, *LPC.*, pp. 206 - 207, 3.

c) tipul 14 - trei exemplare.

d) tipul 18²⁸⁴ - un exemplar.

e) tipul 23 - trei exemplare.

f) tipul 26²⁸⁵ - un exemplar.

g) tipul 27²⁸⁶ - un exemplar.

Dintr-o localitate neprecizată din Oltenia²⁸⁷ provine un stamenon din tipul 3 al aceleiași împărat.

La un nivel destul ridicat se menține și numărul de monede emise de Andronic al II-lea Paleologul în timpul domniei comune cu fiul său Mihail al IX-lea (1295 - 1320). Este notabil că o asemenea descoperire provine și din vestul Munteniei, de la Curtea de Argeș²⁸⁸, nu numai din Oltenia, cum a fost cazul celorlalte situații menționate până acum. Cele două monede sunt tetartera, un nominal a cărui emitere a cunoscut un nou avânt sub Andronic al II-lea și Andronic al III-lea. Ambele piese au fost bătute în monetăria de la Constantinopol. Una aparține tipului 36²⁸⁹, iar cealaltă tipului 41²⁹⁰. Trei monede de la Andronic al II-lea și Mihail al IX-lea au fost găsite la Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj)²⁹¹. Dintre acestea două sunt tetartera bătute la Constantinopol. Unul face parte din tipul 37²⁹², iar celălalt din tipul 41. Cea de a treia piesă este un stamenon tip 4 sau 6²⁹³ emis la Thessalonic. Un stamenon făcând parte din tipul 6 a fost descoperit la Gogoșu (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)²⁹⁴. Perimetrul Cetății Severinului (mun. Drobeta Turnu Severin, jud. Mehedinți) oferă șapte descoperiri de monede de la Andronic al II-lea și Mihail al IX-lea. Cinci dintre acestea provin din monetăria de la Constantinopol, fiind reprezentate atât stamenele cât și tetarterele. Stamenele metropolitane aparțin tipului 24²⁹⁵, cât și unei variante concav/convexe, necunoscută anterior a tipului 40²⁹⁶. Tetarterele fac parte din tipul 36²⁹⁷ (două exemplare) și tipul 38²⁹⁸. Celelalte două monede de la Andronic al II-lea și Mihail al IX-lea au fost emise de atelierul de la Thessalonic.

²⁸³ *Ibidem*, pp. 212 - 213, 13.

²⁸⁴ *Ibidem*, pp. 216 - 217, 18.

²⁸⁵ *Ibidem*, pp. 220 - 221, 26.

²⁸⁶ *Ibidem*, pp. 222 - 223, 27.

²⁸⁷ Piesă inedită păstrată în colecția Muzeului Olteniei din Craiova, nr. inv. I 7668/2.

²⁸⁸ Cf. N. Constantinescu, *Curtea de Argeș*, p. 119, nr. 4 - 5, unde se găsește prezentarea cea mai completă și ilustrarea acestor descoperiri, menționate sumar anterior de N. Constantinescu, în RESEE, 8, 1970, 1, p.21 și nota nr. 45, O. Iliescu, în *Cultura bizantină*, p. 191, nr. 444, B. Mitrea, în Dacia, N. S., 15, 1971, p. 412, nr. 104, C. Preda, *op. cit.*, p. 400 și O. Iliescu, în *Ilfov - File de istorie*, 1, 1978, p. 151.

²⁸⁹ Cf. S. Bendall și P.J. Donald, *LPC*, pp. 88 - 89, 36. Este vorba de exemplarul nr. 4 din catalogul publicat de N. Constantinescu.

²⁹⁰ *Ibidem*, pp. 92 - 93, 41. Este vorba de piesa nr. 5 din același catalog al lui N. Constantinescu.

²⁹¹ Ele au fost menționate de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 84, nr. XVI, 2, dar fără a se face precizări privind atelierul, nominalul și tipul monedelor și omițându-se să se menționeze că identificarea pieselor se datora semnatarului acestor rânduri.

²⁹² Cf. S. Bendall și P. J. Donald, *LPC*, pp. 90 - 91, 37.

²⁹³ *Ibidem*, pp. 230 - 231, 4 sau 232 - 233, 6.

²⁹⁴ Exemplar inedit păstrat în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din mun. Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1337/4156.

²⁹⁵ Cf. S. Bendall și P.J. Donald, *LPC*, pp. 80 - 81, 24.

²⁹⁶ *Ibidem*, pp. 92 - 93, 40, tip general.

²⁹⁷ *Ibidem*, pp. 88 - 89, 36.

²⁹⁸ *Ibidem*, pp. 91 - 92, 38.

Ele sunt stamena aparținând tipului 6 și, probabil, tipului 7²⁹⁹.

Seria, cunoscută până în prezent, a descoperirilor izolate de monede bizantine din billon, descoperite în zona dintre Carpați și Dunăre se încheie cu emisiunile lui Andronic al III (1328 - 1341). Un tetarteron provenit din atelierele de la Constantinopol, tipul 13³⁰⁰ a fost găsit la Cetate (com. Cetate, jud. Dolj)³⁰¹. Un exemplar similar provine de la Maglavit (com. Maglavit)³⁰², iar alte două de la Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți)³⁰³. Tot din zona acestei așezări medievale³⁰⁴ s-a păstrat un stamenon de la Andronic al III-lea emis la Thessalonic, tipul 11³⁰⁵. Destul de importante numeric sunt descoperirile de monede ale acestui suveran care ne-au parvenit din perimetrul Cetății Severinului (mun. Drobeta-Turnu Severin). Aici se cunosc două stamena³⁰⁶. Ele fac parte din tipul 3³⁰⁷ și respectiv din tipul 4³⁰⁸ emise de atelierul de la Thessalonic. Un tetarteron metropolitan din tipul 13 provine dintr-o localitate neprecizată din sudul județului Dolj³⁰⁹.

Monedele de billon ale lui Andronic al III-lea (1328 - 1341) descoperite între Carpați și Dunăre încheie în linii mari un fenomen monetar care s-a desfășurat în spațiul de la Dunărea de Jos cu intensități variabile, de la o etapă la alta, timp de aproape un mileniu. Acestei etape îi aparține nu numai ultima fază de pătrundere a monedei de billon sau bronz bizantine, ci și folosirea destul de intensă a vechilor hyperperi de tip Ioan al III-lea Ducas-Vatatzes. Studiind metrologia acestor descoperiri am ajuns la concluzia că reducerea prin tăiere a greutateii unor exemplare la circa 2,50 g trebuie să fi fost o reacție la apariția pe piața monetară a anilor 1325 - 1341 a unor serii de hyperpera având titlul de circa 11 - 12 carate³¹⁰. Valoarea însumată a metalelor prețioase din aliajul acestora (aur plus argint) era echivalentă cu cea a circa 2 grame de aur pur, adică, exact cantitatea conținută de vechile hyperpera de tip Ioan al III-lea, cu titlul de 16,66 carate, dar cu greutatea redusă prin tăiere la circa 2,50 g.

O serie de descoperiri recente, ca și unele informații provenite din studiul actelor

²⁹⁹ *Ibidem*, pp. 232 - 233, 7.

³⁰⁰ *Ibidem*, pp. 126 - 127, 13.

³⁰¹ Cf. O. Toropu și O. Stoica, *op. cit.*, p. 163, nr. 16, dar atribuită greșit lui Andronic al II-lea. Informația a fost preluată de B. Mitrea, în *Dacia*, N. S., 19, 1975, p. 324, nr. 76 și de către D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 81, nr. VII.

³⁰² Piesa este inedită, fiind păstrată în colecția prof. V. Cioană din Maglavit. Ea nu a fost menționată de D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 84, nr. XVI, deși a făcut parte din lotul care ne-a fost prezentat spre identificare.

³⁰³ Cf. Al. Bărcăcilă, *op. cit.*, p. 421, nr. 5, dar atribuită greșit lui Andronic al II-lea. Piesa se păstrează în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din mun. Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 492. C. Preda, *op. cit.*, p. 405 și nota nr. 84, dar atribuită greșit lui Andronic al II-lea. Informațiile au fost preluate și de O. Iliescu, *loc. cit.* și D. Ciobotea, *loc. cit.*

³⁰⁴ Moneda a fost menționată, fără alte precizări, de V. Boroneanț și G. Crăciunescu, *op. cit.*, pp. 125 - 126, dar atribuită greșit lui Andronic al II-lea. Piesa se păstrează în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din mun. Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 5804.

³⁰⁵ Cf. S. Bendall și P.J. Donald, *LPC.*, pp. 240 - 241, 11.

³⁰⁶ Piese inedite păstrate în colecția Muzeului Regional al Porților de Fier din mun. Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. II 1357/4216 și 1377/4225.

³⁰⁷ Cf. S. Bendall și P.J. Donald, *LPC.*, pp. 234 - 235, 3.

³⁰⁸ *Ibidem*, pp. 236 - 237, 4.

³⁰⁹ Piesa este inedită și se păstra înainte de 1985 într-o colecție particulară din Craiova.

³¹⁰ Cf. C. Morrisson, J.-N. Barrandon și S. Bendall, *Proton Activation and XRF Analysis: An Application to the Study of the Study of the Alloy of Nicaean and Palaeologan Hyperpera Issues*, în *Metallurgy in Numismatics*, 2, Londra, 1988, ed. W. A. Oddy, pp. 25 - 26 și 33 - 39.

de cancelarie ale Țării Românești indică o continuare a pătrunderii emisiunilor bizantine și după perioada 1328 - 1341, dar procesul pare să fi fost mai degrabă sporadic, și fără un impact decisiv asupra circulației monetare locale. Cele mai recente monede bizantine descoperite, până în prezent, în zona cuprinsă între Carpați și Dunăre provin din importantul tezaur scos la lumină în anul 1977, în cursul cercetărilor arheologice de la mănăstirea Glavacioc (sat Glavacioc, com. Ștefan cel Mare, jud. Argeș)³¹¹. Pe lângă 80 de ducați cu efigie de la Mircea cel Bătrân, databili între 1402 - 1418, tezaurul mai cuprindea și 11 „sferturi” de hyperperi de argint, dintre care patru emiși în numele lui Manuel al II-lea Paleologos (1391 - 1423)³¹² și șapte pentru asociatul său, Ioan al VII-lea Paleologos (1399 - 1402, poate până în 1423)³¹³.

Ultima mențiune cunoscută a folosirii perperilor, ca monedă efectivă, nu de calcul, în Țara Românească, datează de pe la 1438. Este vorba de o scrisoare de la 26 aprilie, trimisă brașovenilor de către voievodul Vlad Dracul, în care se reclama prinderea ucigașului și restituirea rapidă a bunurilor furate de la Zavel, „*un om bun [de] la Târgoviște*”³¹⁴. Între bunurile jefuite de tâlharul brașovean se aflau și „*5 sute de perperi*”. Menționarea în listă și a altor monede, precum florini și aspri, ne-a determinat să considerăm că perperii aflați asupra lui Zavel cu prilejul călătoriei spre Transilvania, erau monede efective de argint, considerate de cercetarea numismatică modernă ca fiind „jumătăți de hyperper”³¹⁵, dar pe care contemporanii le numeau pur și simplu „perperi”. Prin datele din acest document suntem în posesia unor informații care dovedesc prelungirea circulației monedelor bizantine pe teritoriul Țării Românești, cel puțin până spre sfârșitul deceniului al patrulea al secolului al XV-lea.

³¹¹ Descoperirea a fost publicată exhaustiv de R. Maschio și S. Cîrstocea, *Tezaurul de monede medievale românești și bizantine din sec. XIV - XV descoperit la ansamblul feudal Glavacioc, jud. Argeș*, în Cerc. Num., 5, 1983, pp. 69 - 81. Monedele bizantine sunt publicate la pp. 78 - 80, nr. 81 - 91.

³¹² Cf. S. Bendall și P. J. Donald, *LPC.*, pp. 160 - 161, 2.

³¹³ *Ibidem*, pp. 172 - 173, 3, dar atribuite lui Ioan al VIII-lea Paleologos (1423 - 1448). Această atribuire este infirmată, cel puțin pentru o parte din emisiunile de acest tip, de datarea tezaurului de la Glavacioc, a cărei ascundere nu poate depăși perioada 1402 - 1418/1420.

³¹⁴ Cf. *Documenta Romaniae Historica, D, Relații între Tarile române, vol. I, (1222 - 1456)*, București, 1977, ed. S. Pascu, C. Cihodaru, K. G. Gündisch, D. Mioc și Viorica Pervain, doc. nr. 254, datat cca. 26 aprilie 1438.

³¹⁵ Cf. S. Bendall și P. J. Donald, *LPC.*, pp. 130 - 131.

INDEX

A) Descoperiri izolate:

ALEXIOS I (1081–1118), emisiuni reformate – cca. 1092–1118

1. Valea Râmnicului, (com. Valea Râmnicului, jud. Buzău) – aspron trachy de electron, CONST., em. II.
2. Orlea, (com. Orlea, jud. Olt) – stamenon, CONST., em. II.
3. Oltenia de sud, fostul județ Romanați, actualmente jud. Olt, localitate neprecizată – stamenon, CONST., em. III. –
4. – 5. Drobeta–Turnu Severin (jud. Mehedinți), așezarea feudală care suprapune castrul roman – stamenon, CONST., em. IV., (2 ex.).
6. Drobeta–Turnu Severin (jud. Mehedinți), așezarea feudală care suprapune castrul roman – tetarteron, THES., em. III.
7. Pipera (mun. București) – stamenon, CONST., em. IV.

Ioan al II-lea (1118–1143)

8. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., em. II, var. A.
9. Racovița (com. Rușăneștii de Sus, jud. Olt) – stamenon, CONST., em. II, var. A (parte a unui tezaur dispersat ?).
10. Oltenia, localitate neprecizată – stamenon, CONST., em. II, var. A.
11. Buzăului (zona) – stamenon, CONST., em. II, var. B.
12. Giurgiu (jud. Giurgiu) – stamenon, CONST., em. II, var. B.
13. Gornet, (com. Gornet, jud. Prahova) – stamenon, CONST., em. II, var. B.
14. Lișcoteanca (com. Bordei Verde, jud. Brăila) – stamenon, CONST., em. II, var. B.
- 15.–16. Piuia Pietrii (com. Giurgeni, jud. Ialomița) – stamenon, CONST., (?), var. ? – (3 ex., parte a unui tezaur dispersat ?).
17. Prundu (com. Prundu, jud. Giurgiu) – stamenon, CONST., (?), var. ?.
18. Troianul (fost satul Belitori, com. Troianul, jud. Teleorman) – 1/2 tetarteron, THES., tipul A
19. Celeiu (sat component al orașului Corabia, jud. Olt) – tetarteron, CONST., tipul A.

Manuel I (1143–1180)

20. Celeiu (sat component al orașului Corabia, jud. Olt) – aspron trachy de electron, CONST., I em.
21. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., em. I, var. A.
22. Ologeni (com. Poenarii Burchii, jud. Prahova) – stamenon, CONST., em. I, var. A.
23. Râmnicu Vâlcea (zona) (jud. Vâlcea) – stamenon, CONST., em. I, var. A.
24. Vărbilău (com. Vărbilău, jud. Prahova) – stamenon, CONST., em. I, var. A.
25. Racovița (com. Rușăneștii de Sus, jud. Olt) – stamenon, CONST., em. II, var. A (parte a unui tezaur dispersat ?).
26. Oltenia, localitate necunoscută – stamenon, CONST., em. III, faza 1, var. A (parte a unui tezaur dispersat ?).
27. Oltenia, localitate necunoscută – stamenon, CONST., em. III, faza 1, var. B (parte a unui tezaur dispersat ?).
28. Oltenia, localitate necunoscută – stamenon, CONST., em. III, faza 2, var. C (parte a unui tezaur dispersat ?).
29. Celeiu, cetatea Sucidava (sat component al orașului Corabia, jud. Olt) – stamenon, CONST., em. IV, var. A.

30. – 31. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., em. IV, var. A (2 ex.).
32. Râmnicu Vâlcea (zona) (jud. Vâlcea) – stamenon, CONST., em. IV, var. A.
33. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., em. IV, var. B.
34. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., em. IV, var. C.
35. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., em. IV, var. D.
36. Salcia (com. Salcia, jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., em. IV, var. D (parte a unui tezaur dispersat ?).
37. Piuă Pietrii (com. Giurgeni, jud. Ialomița) – stamenon, CONST., em. ?, var. ? (parte a unui tezaur dispersat ?).
38. Vadu Săpat, punctul Budureasca (com. Fântânele, jud. Prahova) – 1/2 tetarteron, ATELIER PROV. GRECESC, tip A.

Imitații barbarizate

39. Câmpina (zona) (jud. Prahova) – aspron trachy de electron, având ca prototip piesele din tipul E (em. V ?) bătute la Constantinopol.

Andronic I (1183–1185)

40. Dobrușa (com. Ștefănești, jud. Vâlcea) – stamenon, CONST., var. B.

Isaac al II-lea (1185–1195 și 1204)

41. Piuă Pietrii (com. Giurgeni, jud. Ialomița) – aspron trachy de electron, CONST., var. B.
42. Giurgiu (jud. Giurgiu) – stamenon, CONST., var. B (parte a unui tezaur dispersat ?).
43. Drobeta-Turnu Severin – zona așezării medievale și necropolele care suprapun castrul roman (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., var. B.
44. – 45. Oltenia, localitate neprecizată – stamenon, CONST., var. B (2 ex., parte a unui tezaur dispersat ?).
46. Caracal (zona) (jud. Olt) – stamenon, CONST., var. C (parte a unui tezaur dispersat ?).
47. – 48. Oltenia, localitate neprecizată – stamenon, CONST., var. C (2 ex., parte a unui tezaur dispersat ?).
49. Drobeta-Turnu Severin – zona așezării medievale și necropolele care suprapun castrul roman (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., var. D.
50. Drobeta-Turnu Severin – zona așezării medievale și necropolele care suprapun castrul roman (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., var. ?.

Alexios al III-lea (1195–1204)

51. Caracal (zona) (jud. Olt) – stamenon, CONST., var. I (probabil parte a unui tezaur ?).
52. Drobeta Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., var. I.
53. Giurgiu (jud. Giurgiu) – stamenon, CONST., var. I (parte a unui tezaur dispersat ?).
54. Celeiu, cetatea Sucidava (sat component al orașului Corabia, jud. Olt) – stamenon, CONST., var. II.
- 55.–57. Drobeta Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., var. II (3 ex.).
58. Râmnicu Vâlcea (zona) (jud. Vâlcea) – stamenon, CONST., var. ?.

Cel de al Doilea Țarat Bulgar

Emisiuni anonime de tip imitativ (1195–1225/1241)

Imitații bulgare tip A

59. – 62. Drobeta Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, TĂRNOVO ? (4 ex.).

Râmnicu Vâlcea (zona) (jud. Vâlcea) – stamenon, TĂRNOVO ?.

Imitații bulgare tip C

63. Calafat (jud. Dolj) – stamenon, TĂRNOVO ?.

64. – 65. Curtea de Argeș, Biserica și Curtea Domnească (jud. Argeș) – stamenon, TĂRNOVO ? (2 ex.).

66. – 75. Drobeta Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, TĂRNOVO ? (10 ex.).

76. Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj) – stamenon, TĂRNOVO ?, tăiată total.

77. Pitești (jud. Argeș) – stamenon, TĂRNOVO ?.

78. Turcești (com. Săpata, jud. Argeș) – stamenon, TĂRNOVO ?.

79. Oltenia, localitate neprecizată – stamenon, TĂRNOVO ?.

Emisiuni anonime de tip imitativ din vremea lui Ioan Asan al II-lea

Imitații “latine cu modul mare, Constantinopol”, tip D (cca. 1218–1241)

80. – 83. Drobeta-Turnu Severin, (jud. Mehedinți) – stamenon, TĂRNOVO ?, tăiată poligonal (4 ex.).

Imitații “latine cu modul mare, Constantinopol”, tip G

84. Desa (com. Desa, jud. Dolj) – stamenon, TĂRNOVO ?, tăiată poligonal.

Imitații “latine cu modul mare, Constantinopol”, tip N

85. Buzău (zona), (jud. Buzău) – stamenon, TĂRNOVO ?, tăiată total.

Imitații “latine cu modul mare, Constantinopol”, tip P

86. – 87. Drobeta-Turnu Severin, (jud. Mehedinți) – stamenon, TĂRNOVO ?, tăiate poligonal (2 ex.).

88. Oltenia, localitate neprecizată – stamenon, TĂRNOVO ?, tăiată poligonal.

Imitații “latine cu modul mare, Constantinopol”, tip S

89. Craiova (zona) (jud. Dolj) – stamenon, TĂRNOVO ?, tăiată poligonal.

Imitații “latine cu modul mare, Constantinopol”, tip T

90. Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți) – stamenon, TĂRNOVO ?, tăiată poligonal.

Ivan Asan al II-lea (???) (1218–1241)

91. Drobeta-Turnu Severin, fortificația poligonală din colțul de sud-vest al castrului (jud. Mehedinți) – stamenon, ???.

Imperiul latin de Constantinopol

Emisiuni anonime de tip imitativ (1204/1205–1261)

Imitații latine cu modul mare, Constantinopol, tip A

92. – 94. Drobeta-Turnu Severin, (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST. (3 ex.).

Imitații latine cu modul mic, Constantinopol, tip A

95. – 122. Drobeta-Turnu Severin, (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., (28 ex.).

123. Orlea (com. Orlea, jud. Olt) – stamenon, CONST.

124. Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți) – stamenon, CONST.

125. – 127. Râmnicu Vâlcea (zona) (jud. Vâlcea) – stamenon, CONST., (3 ex.).

Imitații latine cu modul mic, Constantinopol, tip B

128. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST.

129. Oltenia, localitate neprecizată – stamenon, CONST.

Imitații latine cu modul mare, Constantinopol, tip C

130. Oltenia de sud, localitate neprecizată – stamenon, CONST.

Regatul latin de Thessalonic

Emisiuni anonime de tip imitativ (cca. 1208–1224)

Imitații latine cu modul mare, Thessalonic, tip A

131. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES.

Imitații latine cu modul mic, Thessalonic, tip A

132. – 137. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES. (6 ex.).

Imitații latine cu modul mare, Thessalonic, tip B

138. Râmnicu Vâlcea (zona) (jud. Vâlcea) – stamenon, THES.

Imitații latine cu modul mic, Thessalonic, tip C

139. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES.

140. Pitești (jud. Argeș) – stamenon, THES.

Emitent neprecizat din prima jumătate a secolului al XIII-lea**Emisiune cu modul mic**

141. Vărbilău (com. Vărbilău, jud. Prahova) – stamenon, ??.

Imperiul de la Niceea**Theodor I (1204–1222)**

142. Drobeta-Turnu Severin – stamenon, NICEEA, em. I.

143. Drobeta-Turnu Severin – stamenon, NICEEA, em. II.

Ioan al III-lea (1222–1254)

144. Celeiu (sat component al orașului Corabia, jud. Olt) – Magnesia, hyperperon.

145. Lipia (com. Merei, jud. Buzău) – Magnesia, hyperperon (parte a unui tezaur dispersat ?).

146. Osica de Sus (com. Osica de Sus, jud. Olt) – Magnesia, hyperperon.

147. Pitești (jud. Argeș) – Magnesia, hyperperon.

148. Surpatele (com. Frâncești, jud. Vâlcea) – Magnesia, hyperperon.

149. Județul Prahova, localitate neprecizată – Magnesia, hyperperon.

Imitații latine după hyperperii de tip Ioan al III-lea

150. București – Constantinopol ?, hyperperon.

151. București, cartierul Ciurel – Constantinopol ?, hyperperon.

152. Cetățeni (com. Cetățeni, jud. Argeș) – Constantinopol ?, hyperperon.

153. Celeiu (sat component al orașului Corabia, jud. Olt) – Constantinopol ?, hyperperon.

154. – 155. Novaci, (com. Mihăilești, jud. Ilfov) – Constantinopol ?, hyperperon (2 ex.).

156. – 158. Pitești (jud. Argeș) – Constantinopol ?, hyperperon (3 ex.).

Hyperperi de tip Ioan al III-lea – emitent neprecizabil

159. Băbăița (com. Băbăița, jud. Teleorman) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon.

160. Corabia (jud. Dolj) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon.

161. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon.

162. Merișani (com. Băbăița, jud. Teleorman) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon.

163. – 164. Olari (com. Pârscoveni, jud. Olt) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon (2 ex.).

165. Osica de Jos (com. Dobrun, jud. Olt).

166. Pietroasele (com. Pietroasele, jud. Buzău) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon.

167. Ștefănești (com. Ștefănești, jud. Vâlcea) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon.

168. Târgoviște (jud. Dâmbovița) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon.

169. Turnu Măgurele (jud. Teleorman) – AT. NEPRECIZAT, hyperperon.

170. – 174. Oltenia, localități – AT. NEPRECIZAT, hyperperon (5 ex.)

Mihail al VIII-lea (împărat niceean, 1259–1261)

175. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, Magnesia.

Imperiul de la Thessalonic

Theodor Comnenos–Doucas–Angelos (1224–1230)

176. Curtea de Argeş (jud. Argeş) – stamenon, THES., tip A.

Ioan Comnenos–Doucas–Angelos (1237–1244)

177. Drobeta-Turnu Severin – stamenon, THES., seria III, tipul A.

178. Drobeta-Turnu Severin – stamenon, THES., seria III, tipul B.

179. Drobeta-Turnu Severin – stamenon, THES., seria III, tipul G.

180. Ostrovu Mare (com. Gogoşu, jud. Mehedinţi) – stamenon, THES., seria III, tipul H.

181. – 182. Drobeta-Turnu Severin – stamenon, THES., seria III, tipul ? (inedite ?), (2 ex.).

Imperiul de Trapezunt

Andronicos I Gidon (1222–1235)

183. Drobeta-Turnu Severin – stamenon, TRAPEZUNT (“imitaţiei latină cu modul mare, Constantinopol, tipul H”).

Emitent neprecizat din prima jumătate a secolului al XIII-lea (“imitaţii latine cu modul mare, Constantinopol, tip D–U” sau Imperiul de la Thessalonic)

184. Basarabi (azi localitate inclusă în oraşul Calafat, jud. Dolj) – stamenon, AT. NEPRECIZAT, tăiate total (probabil parte a unui tezaur ?).

185. Celeiu, cetatea Sucidava (Corabia, jud. Olt) – stamenon, AT. NEPRECIZAT, tăiată total.

Emitent neprecizat (Alexios al III-lea > Ioan al III-lea ???)

186. Cetăţeni (com. Cetăţeni, jud. Argeş) – stamenon, ATELIER NEPRECIZAT, tăiat total.

Emitent neprecizat – emisiune de tip bizantin – secolele XII–XIII

187. Salcia (com. Argetoaia, jud. Dolj) – stamenon, atelier neprecizat (posibil parte a unui tezaur dispersat ?).

Imperiul bizantin restaurat

Mihail al VIII-lea (1261–1282)

188. Bucureşti–Calea Rahovei – hyperperon, CONST.

189. Oltenia, localitate neprecizată – stamenon, THES., tipul 2.

190. Drobeta-Turnu Severin – stamena, THES., tipul 9.

Andronic al II-lea (1282–1328)

191. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinţi) – stamenon, THES., tipul 3.

192. Oltenia, localitate neprecizată – stamenon, THES., tipul 3.

193. Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj) – stamenon, THES., tipul 11.

194. Craiova-Fântâna Obedianului (jud. Dolj) – stamenon, THES., tipul 11 ?.

195. – 196. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinţi) – stamenon, THES., tipul 13 (2 ex.).

197. – 199. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinţi) – stamenon, THES., tipul 14 (3 ex.).

200. Ostrovul Mare (com. Gogoşu, jud. Mehedinţi) – stamenon, THES., tipul 14.

201. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinţi) – stamenon, THES., tipul 18.

202. Ostrovul Mare (com. Gogoşu, jud. Mehedinţi) – stamenon, THES., tipul 20.

203. Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj) – stamenon, THES., tipul 22.

204. – 206. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 23 (3 ex.).
 207. Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 23 var.
 208. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 26.
 209. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 27.
 210. Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj) – stamenon, THES., tipul ?.
 211. Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul ?.

Andronic al II-lea și Mihail al IX-lea (1295–1320)

212. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., tipul 24.
 213. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, CONST., tipul 40, var.
 214. Curtea de Argeș, Biserica și Curtea Domnească (jud. Argeș) – tetarteron, CONST., tipul 36.
 215. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – tetarteron, CONST., tipul 36.
 216. Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj) – tetarteron, COST., tipul 37.
 217. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – tetarteron, CONST., tipul 38.
 218. Curtea de Argeș, Biserica și Curtea Domnească (jud. Argeș) – tetarteron, CONST., tipul 41.
 219. Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj) – tetarteron, COST., tipul 41.
 220. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 6
 221. Gogoșu (com. Gogoșu, jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 6.
 222. Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj) – stamenon, THES., tipul 4 sau 6.
 223. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 7 ?.

Andronicos al III-lea (1328–1341)

224. Cetate (com. Cetate, jud. Dolj) – tetarteron, CONST., tipul 13.
 225. Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj) – tetarteron, CONST., tipul 13.
 226. Oltenia, localitate neprecizată – tetarteron, CONST., tipul 13.
 227. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 3.
 228. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 4.
 229. Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți) – tetarteron, CONST., tipul 13.
 230. Ostrovul Mare (com. Gogoșu, jud. Mehedinți) – stamenon, THES., tipul 11.

Epir

Giovanni II Orsini (1323 - 1335)

231. Drobeta-Turnu Severin – tornese de billon, Arta.

B) Tezaure:

1. Tezaurul de la București, str. Armașului (azi Eremia Grigorescu)

Tezaurul a fost menționat prima oară de către S. Mc. A. Mosser, *op. cit.*, p. 21, E. Condurachi, în *Balciana*, 7, 1944, 1, p. 33, C. Moisil, în *Buletin lunar al Bibliotecii Academiei Române*, 2, 1947, 3, p. 10.

Prima publicare în adevăratul sens al cuvântului a fost însă făcută de către O. Iliescu, în *SCN*, 3, 1960, pp. 493 – 495. Vezi de asemenea O. Iliescu, *Cultura bizantină*, p. 187, nr. 422 și Idem, în *Creșt. Col.*, 39 - 40, 1972, p. 32, când descoperirea a fost recatalogată în lumina lucrării lui M. F. Hendy. Tezaurul de la București, str. Armașului, nr. 9 a mai fost ulterior menționat de B. Mitrea în *CH*, III, nr. 243.

Tezaurul a fost ultima oară reluat cu mici rectificări și datat pe la 1148 de către E. Oberländer-Târnoveanu, în *RESEE*, 30, 1992, 1 - 2, pp. 43 - 44, nr. 2.

Se afirmă că ar fi fost descoperit în 1920, într-o strachină și ar fi constat din nouă stamena de la Alexios I, Ioan al II-lea și Manuel I.

Loc de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României

Recte: 9 stamena

Imperiul bizantin

Alexios I (1081 - 1118), emisiuni reformate

Constantinopol

Hendy, em. III - 3 ex.

Hendy, em. IV - 2 ex.

Ioan al II (1118 - 1143)

Constantinopol

Hendy, em. II, var. B - 2 ex.

Manuel I (1143 - 1180)

Constantinopol

Hendy, em. I, var. A - 1 ex.

Hendy, em. I, var. B - 3 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1148.

2. Tezaurul de la Bucov

Publicat de O. Iliescu, în *Creșt. Col.*, 39 - 40, 1972, pp. 30 - 36, nr. 66 - 94 și B. Mitrea, în *CH*, III, p. 244. Tezaurul a fost menționat, apoi, foarte sumar de către C. Preda, *op. cit.*, p. 396 și E. Oberländer-Târnoveanu, în *Istros*, 6, 1992, p. 94. Reluat cu mici modificări de atribuire și datat între 1170 - 1180 de către Idem, în *RESEE*, 30, 1992, 1 - 2, p. 45, nr. 6.

Se afirmă că ar fi fost descoperit la Bucov, azi comună suburbană a mun. Ploiești (jud. Prahova), în anii 1907-1912 și că ar fi constat din 31 stamena de la Ioan al II-lea și Manuel I.

Loc de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României

Recte: 31 stamena

Imperiul bizantin

Ioan al II (1118 - 1143)

Constantinopol

Hendy, em. II, var. A - 5 ex.

Hendy, em. II, var. B - 12 ex.

Manuel I (1143 - 1180)

Constantinopol

Hendy, em. I, var. A - 4 ex.

Hendy, em. I, var. B - 5 ex.

Hendy, em. II, var. A - 4 ex.

Hendy, em. IV, var. A - 1 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1170-1180.

3. Tezaurul de la Copuzu

Tezaurul a fost publicat inițial de Ir. Dimian, în *SCN*, 1, 1957, p. 202. Descoperirea este menționată fără alte observații și de către O. Iliescu, în *Cultura bizantină.*, p. 187, nr. 423 și Idem, în *Ilfov - File de istorie*, 1, 1978, p. 148. Tezaurul a fost reanalizat și redatat, în lumina atribuirilor catalogului lui M. F. Hendy de către E.

Oberländer-Târnoveanu, în BSNR, 70–74, 1976 - 1980, 124 – 126, p. 293, nota nr. 13 și Idem, în RESEE, 30, 1992, 1 - 2, p. 46, nr. 8.

Se afirmă că ar fi fost descoperit la Copuzu (com. Balaciu, jud. Ialomița), în 1929, în timpul aratului și că ar fi constat din “45 monede de bronz” de la Alexios I, Ioan al II-lea și Manuel I.

Loc de păstrare: Necunoscut, posibil dispersat. Nu excludem că unele monede se află la București, în colecția Muzeului Național de Istorie a României, amestecate cu alte monede bizantine din secolele XII–XIII din fosta colecție Ir. Dimian.

Recte: 1 follis ante-reformă, 38 stamena, 5 tetartera și 1 ½ tetarteron.

Imperiul bizantin

Alexios I (1081 - 1118)

Thessalonic/sau atelier oriental ?

Hendy, p. 76, pl. 3, nr. 3, follis - 1 ex.

Constantinopol

Hendy, em. I - 2 ex. (stamena)

Hendy, em. III - 15 ex.

Thessalonic

Hendy, em. I (tetartera) - 3 ex.

Hendy, em. III (tetartera) - 1 ex.

Ioan al II (1118 - 1143)

Thessalonic

Tetartera - 1 ex.

Manuel I (1143 - 1180)

Constantinopol

Hendy, em. I, var. A - 2 ex.

Hendy, em. III, faza 1, var. B - 7 ex.

Hendy, em. IV, var. B - 12 ex.

Atelier grecesc neprecizat

½ tetartera – 1 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1170–1180.

4. Tezaurul din fostul județ Vlașca

Menționat prima oară de către C. Moisil, în Buletin lunar al Bibliotecii Academiei Române, 2, 1947, 3, p. 11, nr. 24. Tezaurul a fost publicat inițial de Ileana Băncilă, în SCN, 1, 1957, p. 425. informațiile au fost apoi reluate de C. Preda, *op. cit.*, p. 413, O. Iliescu, în *Cultura bizantină.*, p. 188, nr. 426 și Idem, în Ilfov - File de Istorie, 1, 1978, p. 148.

Republicat în lumina precizărilor catalogului lui M. F. Hendy de către E. Oberländer-Târnoveanu, în Cerc. Num., 6, 1991, pp. 76 - 77, Idem, RESEE, 30, 1992, 1 - 2, p.49, nr. 14 și Idem, în Istros, 6, 1992, p. 94.

Se afirmă că ar fi fost descoperit într-o localitate neprecizată din fostul județ Vlașca, în 1939 și ar fi constant în “33 monede de bronz” de la Mauricius Tiberius, Manuel I, Andronicos I și Isaac al II-lea.

Loc de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României

Recte: 1 follis și 32 stamena.

Imperiul bizantin

Mauricius Tiberius (582 - 602)

Antiochia

Morrisson, *CBNP*, I, 169/04 – 1 ex.

Manuel I (1143 - 1180)**Constantinopol**

Hendy, em. III, faza 1, var. C - 1 ex.

Hendy, em. III, faza 2, var. C - 2 ex.

Hendy, em. IV, var. A - 1 ex. (tăiat regulat).

Hendy, em. IV, var. B - 2 ex. (1 ex. tăiat regulat).

Hendy, em. IV, var. C - 2 ex.

Hendy, em. IV, var. D - 2 ex. (1 ex. tăiat regulat).

Andronicos I (1183 - 1185)**Constantinopol**

Hendy, var. A - 1 ex.

Hendy, var. B - 1 ex.

“Imperiul cypriot”**Isaac Comnenos (1184–1191)****Nicosia ?**

Hendy, tip B - 1 ex.

Imperiul bizantin**Isaac al II-lea (1185 - 1195)****Constantinopol**

Hendy, var. A - 2 ex.

Hendy, var. B - 11 ex.

Hendy, var. C - 2 ex.

Hendy, var. D - 3 ex.

Hendy, var. ? - 1 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1185–1195.

5. Tezaurul de la București - Ciurel

Publicat sumar de către Ir. Dimian, în *SCN*, 1, 1957, p. 202, O. Iliescu, *Cultura bizantină*, p. 188, no 429; Idem, în *Creșt. Col.*, 51, 1971, pp. 34 - 38, nr. 65 - 80, B. Mitrea, în *CH*, III, 247. Republicat, cu corecții privind atribuirea și datarea de către E. Oberländer-Târnoveanu, *Cerc. Num.*, 6, 1990, p. 77, nr. 2 și Idem, *EBPB*, III, p. 119–120, nr. 4.

Se menționează că a fost descoperit în București, pe malul Dîmboviței, în cartierul Ciurel, în anul 1911 și că era alcătuit din 16 stamena.

Loc de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României

Recte: 16 stamena.

Imperiul bizantin**Alexios al III-lea (1195 - 1203)****Constantinopol**

Hendy, var. II - 4 ex.

Hendy, var. ? - 1 ex.

Bulgaria**Emisiuni anonime de tip imitativ**

(Sfârșitul secolului al XII-lea - primele patru decade ale secolului al XIII-lea)

Târnovo ?

Hendy, tipul A - 4 ex.

Hendy, tipul B - 5 ex.

Hendy, tipul C - 2 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1220 - 1230.

6. Tezaurul “din Regiunea Ploiești”

Publicat preliminar de către E. Oberländer-Târnoveanu, în EBPB, III, 1997, pp.121–122, nr. 6.

Tezaurul a fost descoperit într-o localitate neprecizată din fosta regiune Ploiești, la o dată și în condiții necunoscute. Unele adnotări de pe plicurile păstrate la Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București indică faptul că el a fost achiziționat după 1957. El consta din cel puțin 119 stamena, cele mai multe foarte uzate, aplatizate și perforate.

Loc de păstrare: Ploiești, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie (80 ex.) și București, Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului (39 ex.)

Recte: 119 stamena.

Imperiul bizantin

Manuel I (1143 - 1180)

Constantinopol

Hendy, em. IV, var. C - 2 ex.

Hendy, em. IV, var. ? - 2 ex.

Andronicos I (1183 - 1185)

Constantinopol

Hendy, var. ? - 1 ex.

Isaac al II-lea (1185 - 1195)

Constantinopol

Hendy, var. B - 2 ex.

Hendy, var. C - 8 ex.

Hendy, var. D - 2 ex.

Hendy, var. ? - 8 ex.

Alexios al III-lea (1195 - 1203)

Constantinopol

Hendy, var. I - 2 ex.

Hendy, var. II - 15 ex.

Hendy, var. ? - 5 ex.

Împărat bizantin neprecizat (Sfârșitul secolului al XII-lea) - 4 ex.

Bulgaria

Emisiuni anonime de tip imitativ

(Sfârșitul secolului al XII-lea - primele patru decade ale secolului al XIII-lea)

Târnovo ?

Hendy, tipul A - 21 ex. (dintre care 4 ex. cu modul mic).

Hendy, tipul B - 18 ex. (dintre care 6 ex. cu modul mic).

Hendy, tipul C - 21 ex. (dintre care 7 ex. cu modul mic).

Imperiul latin de Constantinopol

Emisiuni anonime de tip imitativ

(Primele cinci decenii ale secolului al XIII-lea)

Constantinopol

Hendy, modul mic, tipul A - 8 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1220 - 1230.

7. Tezaurul din zona Buzău

Menționat de către C. Preda, în SCN, 2, 1958, p. 463 și publicat de către B. Mitrea, în SCN, 3, 1960, pp. 497 - 499. Republicat cu corecții privind atribuirea și datarea de către E. Oberländer-Târnoveanu și E.-M. Constantinescu, în Mousaios, 4, 1994, 1, p. 334, nr. 44 - 46 și E. Oberländer-Târnoveanu, în EBPB, III, pp. 122-123, nr. 7.

Se afirmă că a fost descoperit undeva în împrejurimile Buzăului, or în Nord-Estul Munteniei sau în Dobrogea(?), înainte de 1953, dar nu se cunosc nici data nici condițiile precise găsirii și că ar fi fost alcătuit, cel puțin, din 9 stamena.

Loc de păstrare: Buzău, Muzeul Județean Buzău, dar azi se mai păstrează numai trei piese.

Recte: 9 stamena.

Bulgaria

Emisiuni anonime de tip imitativ

(Sfârșitul secolului al XII-lea - primele patru decade ale secolului al XIII-lea)

Târnovo ?

Hendy, tipul A - 1 ex. (mai există).

Hendy, tipul B - 5 ex. (2 ex. mai există).

Hendy, tipul C - 2 ex.

Imperiul latin de Costantinopol

Regatul latin de Thessalonic

Emisiuni anonime de tip imitativ

(1208-1224)

Thessalonic

Hendy, modul mare, tipul C - 1 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1220 - 1230.

8. Tezaurul Dedulești

Publicat de către Ir. Dimian, SCN, 1, 1957, p. 203; O. Iliescu, *Cultura bizantină.*, p. 188, nr. 428. Republicat cu corecții privind atribuirea și datarea de către E. Oberländer-Târnoveanu, în Istros, 6, 1992, pp. 89 - 91 și Idem, în EBPB, III, pp. 125-126, nr. 9.

Se afirmă că a fost descoperit într-un vas acoperit cu pietre, în 1940, în timpul aratului, la Dedulești (com. Mircea Vodă, jud. Brăila, pe malul sudic al Buzăului, și că ar fi fost alcătuit din 50 stamena.

Loc de păstrare: nesigur, este posibil ca unele piese să fie azi în colecția Muzeului Național de Istorie a României, amestecate cu alte monede din secolele XII-XIII din fosta colecție Ir. Dimian.

Recte: 50 stamena.

Imperiul bizantin

Isaac al II-lea (1185 - 1195)

Constantinopol

Hendy, var. A - cel puțin 1 ex.

Alexios al III-lea (1195 - 1203)

Constantinopol

Hendy, var. II - cel puțin 16 ex.

Bulgaria

Emisiuni anonime de tip imitativ

(Sfârșitul secolului al XII-lea - primele patru decade ale secolului al XIII-lea)

Târnovo ?

Hendy, tipul B - 29 (?) ex.

Hendy, tipul C - 3 (?) ex.

Emisiuni anonime de tip imitativ din vremea lui Ioan Asan al II-lea

(1218 - 1241)

(Hendy, pp. 192 - 196, emisiuni imitative latine, modul mare, Constantinopol, tipurile D - T; D. M. Metcalf, în NC, 13, 1973, pp. 148 - 160, emisiuni imitative bulgare din vremea lui Ioan Asan al II-lea).

Târnovo ?

Hendy, tipul P - 1 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1220 - 1230.

9. Tezaurul Balș

Publicat sumar de către E. Condurachi, în CNA, 15, 1940, p. 227 și de către O. Iliescu, *Cultura bizantină*, p. 189, nr. 436; Idem, în *ACIEB-XIV*, pp. 191 - 193 și B. Mitrea, în CH, IV, 203. Publicație preliminară, cu corecții și completări majore privind atribuirea și datarea, cuprinzând toate datele de bază la E. Oberländer-Târnoveanu, în EBPB, III, pp. 140-144, nr. 23.

Se afirmă că a fost descoperit în 1930, la Balș (jud. Olt) și că ar fi fost alcătuit din circa 1 - 1,5 kg de monede "de bronz" tăiate de la Alexios al III-lea, Theodore I Comnenos-Doucas-Angelos și Ioan al III-lea Vatatzes.

Loc de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României și Institutul de Arhaeologie „Vasile Pârvan”.

Recte: 1763 întregi și stamena tăiate total.

Imperiul bizantin

Isaac al II-lea (1185 - 1195)

Constantinopol

Hendy, var. C - 1 ex.

Alexios al III-lea (1195 - 1203)

Constantinopol

Hendy, var. I - 1 ex.

Hendy, var. II - 1 ex.

Hendy, var. ? - 2 ex.

Bulgaria

Emisiuni anonime imitative

(Sfârșitul secolului al XII-lea - primele patru decade ale secolului al XIII-lea)

Târnovo ?

Hendy, tipul C - 22 ex. (2 ex. sunt cu modul mic).

Emisiuni anonime imitative din vremea lui Ioan Asan al II-lea

(1218 - 1241)

(Hendy, pp. 192 - 196, emisiuni imitative latine, modul mare, Constantinopol, tipul D - T; D. M. Metcalf, în NC, 13, 1973, pp. 148 - 160, emisiuni imitative bulgare din vremea lui Ioan Asan al II-lea).

Târnovo ?

Hendy, tipul D - 61 ex. (12 ex. cu modul mic).

Hendy, tipul E - 1 ex.

Hendy, tipul F - 11 ex.

Hendy, tipul G - 2 ex.

Hendy, tipul J - 59 ex.

Hendy, tipul K - 1 ex. (modul mic).

Hendy, tipul M - 1 ex.

Hendy, tipul N - 113 ex. (8 ex. cu modul mic).

Tipul N 1 (unknown - as tipul N, dar cu av. și rev. inversat) - 1 ex.

Hendy, tipul P - 15 ex. (4 ex. cu modul mic).

Hendy, tipul R - 35 ex.

Tipul R 1 (inedit – ca și tipul R, dar pe av. și rv. este reprezentată doar Fecioara Maria Orans) - 1 ex.

Hendy, tipul S - 92 ex. (1 ex. cu modul mic).

Hendy, tipul T - 8 ex. (12 ex. cu modul mic).

Tipul U (D. M. Metcalf, în NC, 13, 1973, p. 166, nr. 323 - 342 și pl. IX, nr. 55 - 60) - 562 ex. (112 ex. cu modul mic).

Tipul V (D. M. Metcalf, în NC, 13, 1973, p. 163, nr. 168 - 176 și pl. VIII, nr. 29) - 25 ex.

Tipul W (inedit – ca și tipul V, dar pe av. este reprezentată Feciara stând în picioare) - 25 ex.

Tipul Z (inedit – dar pe av. este reprezentat St. Demetrios și pe rv. Fecioara stând în picioare) - 1 ex.

Imperiul latin de Costantinopol**Emisiuni anonime de tip imitativ**

(Primele cinci decenii ale secolului al XIII-lea)

Constantinopol

Hendy, modul mic A - 49 ex.

Hendy, modul mare, tipul B - 2 ex.

Hendy, modul mic, tipul B - 1 ex.

Hendy, modul mare, tipul C - 3 ex.

Imperiul latin de Costantinopol**Regatul latin de Thessalonic****Emisiuni anonime de tip imitativ**

(1208–1224)

Thessalonic

Hendy, modul mare, tipul A - 2 ex.

Hendy, modul mic, tipul D - 3 ex.

Hendy, modul mare, tipul B - 7 ex.

Hendy, modul mic, tipul F - 2 ex.

Hendy, modul mare, tipul C - 9 ex.

Imperiul de Trapezunt

Andronicos I Gidon (1222 - 1235)

Trapezunt

Hendy, Emisiuni imitative latine, Constantinople, modul mare, tipul H / D. M. Metcalf

și I. T. Roper, *A Hoard of Copper Trachea of Andronicus I of Trebizond (1222 - 1235)*, în NCirc., 1975, 6, pp. 237 - 238 - 19 ex.

Imperiul de la Niceea

Theodor I (1204/8 - 1222)

Niceea

Em. I, modul mare - 2 ex.

Em. I, modul mic (Hendy, imitații latine, modul mic, tipul G) - 3 ex.

Em II. - 2 ex.

Magnesia

Hendy, tipul A - 1 ex.

Hendy, tipul B - 1 ex.

Hendy, tipul C - 1 ex.

Ioan al III-lea (1222 - 1254)

Magnesia

Hendy, tipul G - 1 ex.

Hendy, tipul H - 2 ex.

Hendy, tipul I - 1 ex.

Thessalonic (1244 - 1254)

Hendy, tipul B sau C - 1 ex.

Hendy, tipul D - 2 ex.

Hendy, tipul E - 1 ex.

Hendy, tipul G - 2 ex.

Hendy, tipul H - 1 ex.

Hendy, tipul K - 3 ex.

Hendy, tipul ? - 3 ex.

Imperiul de Thessalonic

Theodor I Comnenos-Doucas-Angelos (1224 - 1230)

Thessalonic

Hendy, tipul A - 14 ex.

Tipul A 1 (inedit - ca și tipul A, dar pe rv. sceptru cu labarum) - 1 ex.

Tipul A 2 (inedit - ca și tipul A, dar pe rv. rozetă între împărat și Sf. Demetrios) - 2 ex.

Hendy, tipul B - 2 ex.

Hendy, tipul C - 2 ex.

Hendy, tipul D - 2 ex.

Hendy, tipul E - 1 ex.

Hendy, tipul F - 2 ex.

Hendy, tipul G - 3 ex.

Hendy, tipul ? - 1 ex.

Manuel I Comnenos-Doucas-Angelos (1230 - 1237)

Thessalonic

Hendy, tipul D - 2 ex.

Hendy, tipul F - 1 ex.

Ioan Comnenos-Doucas-Angelos (1237 - 1244)

Thessalonic

Hendy, seria II, tipul I - 2 ex.

Hendy, seria III, tipul ? - 3 ex.

Demetrios Comnenos-Doucas-Angelos (?) (1244 - 1246)**Thessalonic**

Hendy - 1 ex.

Emitent neprecizat thessalonicean - 2 ex.**Epir****Mihail al II-lea Comnenos-Doucas-Angelos (cca. 1231 - 1268)****Arta**M. Oekonomides-Caramessini, *Contribution à l'étude du monnayage de Michael II d'Épire*, în *ACIEB-XIV*, pp. 187 - 190 - 2 ex.**Emitent neprecizat (secolele XII-XIII)** - 528 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1248 - 1263.

10. Tezaurul Giurgiu Publicat de către O. Iliescu, în *Creșt. Col.*, 4, 1962, pp. 357 - 358, nr. 493 - 494; Idem, în *Byzantinoslavica*, 26, 1965, 1, pp. 94 - 99 și Idem, *Cultura bizantină.*, p. 190, nr. 439.

Se afirmă că a fost descoperit în 1860 sau 1862 pe malul Dunării, la Giurgiu (jud. Giurgiu) și că ar fi constat din mai multe sute de hyperpera, dintre care numai două au fost accesibile studiului.

Loc de păstrare: București, Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române.

Recte: 2+? hyperpera.

Imperiul de la Niceea**Mihail al VIII-lea (1259-1261)****Magnesia**

Hendy - 1 ex.

Imperiul latin de Constantinopol**Romania venețiană ?****Constantinopol ?****Emisiuni imitative de tipul hyperperilor lui Ioan III**

Hendy, Em. II - pe av. field - I. - 1 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1300 - 1301.

11. Tezaurul Lipia Publicat preliminar de către E. Oberländer-Târnoveanu, în *EBPB*, III, p. 156.

Se afirmă că ar fi fost descoperit înainte de 1941 în locul numit "Sărățeanca", la Lipia (com. Merei commune, jud. Buzău) și că ar fi constat din mai multe monede de aur, dintre care numai una a putut fi studiată.

Loc de păstrare: Buzău, colecție privată - 1 ex., celelalte dispersate ?.

Recte: 1+? hyperpera.

Imperiul de la Niceea**Ioan al III-lea (1222 - 1254)****Magnesia**

Hendy, Em. II - pe av. A I - 1 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1300 - 1301.

12. Tezaurul de la Glavacioc Descoperirea a fost publicată exhaustiv de R. Maschio și S. Cîrstocea, în *Cerc. Num.*, 5, 1983, pp. 69 - 81. Monedele bizantine sunt publicate la pp. 78 - 80, nr. 81 - 91.

Scos la lumină în anul 1977, în cursul cercetărilor arheologice de la mănăstirea Glavacioc (sat Glavacioc, com. Ștefan cel Mare, jud. Argeș) în mormântul unui călugăr. El consta din 91 monede de argint emise de Mircea I, principele Țării Românești și împărații bizantini Manuel al II-lea și Ioan al VII-lea.

Loc de păstrare: Pitești, Muzeul Județean de Istorie.

Recte: 80 ducăți + 11 $\frac{1}{4}$ hyperpera.

Țara Românească

Mircea I

Târgoviște

80 ducăți din tipul cu portret și lance dreaptă, 1413–1418.

Imperiul bizantin

Manuel al II-lea (1391 - 1423)

Constantinopol

$\frac{1}{4}$ hyperpera – S. Bendall și P. J. Donald, *LPC.*, pp. 160 - 161, 2 – 4 ex.

Ioan al VII-lea (1399 - 1402, poate până în 1423)

Constantinopol

$\frac{1}{4}$ hyperpera – S. Bendall și P. J. Donald, *LPC.*, pp.172 - 173, 3, dar atribuite lui Ioan al VIII-lea Paleologos (1423 - 1448). – 7 ex.

Data probabilă a ascunderii: 1413-1418, sau imediat după 1420.

Tezaure cu datare neprecizată, din secolele XII–XIII

13. Tezaurul Malu

Menționat sumar de către B. Mitrea, în *Dacia*, 13, 1969, p. 552, nr. 70. Observații asupra structurii și datării la E. Oberländer-Târnoveanu, în *EBPB*, III, p. 158, nr. 37.

Se afirmă că ar fi fost descoperit într-un vas, în 1946, pe malul Dunării, la Malu (com. Vedeia, jud. Giurgiu) și că ar fi constat din câteva sute „monede de bronz perioada Comnenilor”.

Loc de păstrare: Necunoscut. Dispersat. Trei monede, care făceau din colecția Maria Regeney, au fost văzute, în anii '60 de către B. Mitrea. După părerea noastră, este posibil ca lui Isaac al II-lea [Hendy, var. B] și acela al lui Alexios al III-lea [Hendy, var. I] din colecția Muzeului „Teoharie Antonescu” din Giurgiu, publicate de către Gh. Ionescu, în *SCN*, 1, 1957, p. 466 și de către M. Ionescu, în *BSNR*, 67 - 69, 1973 - 1975, 121 - 123, p. 331 sunt, de fapt, parte a acestui tezaur.

Recte: 3+? stamena

Data probabilă a ascunderii: Cea de a doua jumătate a secolului al XII-lea sau prima jumătate a secolului al XIII-lea.

14. Tezaurul Zimnicea

Menționat de către C. Bolliac, în *Trompeta Carpaților*, 7, 1869, 99, din data de 23. 01 - 04. 02, p. 2896; C. Moisil, în *BSNR*, 10, 1913, p. 21; S. Mc A Mosser, *op. cit.*, p. 21; Constanța Știrbu, în *Cerc. Num.*, 1, 1978, pp. 25 - 26 și Eadem, în *Cerc. Num.*, 3, 1980, p. 160, nr. 46. Observații asupra structurii și datării la E. Oberländer-Târnoveanu, în *EBPB*, III, p. 158, nr. 37.

Se afirmă că ar fi fost descoperit în 1868, la Zimnicea (jud. Teleorman) și că ar fi fost alcătuit din 2.000 „Constantinași de bronz”, denumirea populară românească și balcanică pentru monedele bizantine sau de tip bizantin de formă concav/convexă din secolele XI–XIV.

Loc de păstrare: Dispersat. 70 monede au fost achiziționate de Muzeul Național

de Antichități (azi Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan") din București, dar în prezent est imposibil să fie identificate, deoarece, ulterior achiziționării, ele au fost amestecate cu alte monede bizantine din secolele XII–XIII din colecție.

Recte: 2000 stamena.

Data probabilă a ascunderii: Cea de a doua jumătate a secolului al XII-lea sau prima jumătate a secolului al XIII-lea..

THE 12th – 15th CENTURIES BYZANTINE AND BYZANTINE TYPE COINS ON THE TERRITORIES SOUTH OF THE CARPATHIANS – A CRITICAL APPROACH OF THE NUMISMATIC EVIDENCES

(Abstract)

The author's intention is to present a lot of short but the comprehensible data about the single finds and the hoards of 12th – 15th centuries Byzantine and Byzantine type coins discovered on the territories situated between the southern slopes of the Transylvanian Alps and the Danube, in the present Romanian regions of Wallachia and Lesser Wallachia (Oltenia). This study comes after some others contributions of the author regarding the up to dating of the 12th – 14th Byzantine or Byzantine types coins hoards from the Lower Danube region.

Between 1980-2000 the author had the opportunity to study several hundreds of unpublished single finds and hoards from this period preserved in public or private collections. During the same time he had harvested the entire Romanian numismatic literature concerning the 12th – 15th centuries Byzantine and Byzantine type coins discoveries.

Such a study is more than necessary, due to the fact that most of the single finds from Wallachia and Lesser Wallachia of this kind are unpublished, and the hope of a quick publication in the next future is very slim, due to the present economic situation of the country and the founding of the cultural activities. On the other hand, the very scarce number of the edited single finds were published several years ago, using very obsolete reference catalogues. The important progresses made in the field of the 12th – 15th Byzantine numismatics the last 40 years allowed us to correct some of the wrong attributions or other kind of mistakes slipped even in quite recent publications.

Until a more detailed and complete publishing or republishing of all the single finds of Byzantine or Byzantine type coins from the 12th – 15th centuries from Wallachia and Lesser Wallachia, we think a useful enterprise to put at the disposal of the interested scholars some information concerning the finding places, the issuing rulers, the denominations, the issuing mints, the coin types, the standard catalogue references, the location and access numbers of such discoveries. When we used the date from the old scientific literature we tried to bring up to date the obsolete references to Sabatier or Wroth, or to "translate" some others details given by the previous authors, sincerely thinking that, despite the risks, of which we are fully conscious, a renewed information is anyway more useful than the possible mistakes occurred.

CÂTEVA JETOANE DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN BUZĂU

Veronica NISTOR

Jetonul este o piesă cu valoare monetară, emisă de diverse instituții economice, asociații sau persoane fizice. El constituie un valoros document numismatic, care reflectă aspecte ale vieții social-economice. A fost folosit ca mijloc de plată îndeosebi în perioada de sfârșit a secolului XIX și prima jumătate a secolului XX.

Subliniem valoarea documentară a jetonului emis de Exploatarea de păduri „Bisoca” - Fabrica de cherestea, proprietatea G. Musatti, din a cărui text, înscris pe avers și revers, reiese rolul piesei în circuitul economic al timpului și anume, acela de mijloc de plată, de înlocuitor al monedei naționale. Jetonul este un „aviz de magazie”, cu valoare nominală de „25 BANI”, avansați lucrătorului în contul simbrei ce urma să o obțină. Cu acest jeton putea lua numai de la magazia fabricii alimente și mărfuri, în valoare egală cu valoarea înscrisă pe el. În caz de neîntrebuințare, lucrătorul putea preschimba jetonul la casieria fabricii, atunci când primea drepturile bănești pentru munca depusă.

Referitor la jetoanele pe care le prezentăm în rândurile ce urmează, putem spune că fac parte din categoria jetoanelor a căror valoare este exprimată în unități bănești, cum sunt primele trei emise de Serviciul închisorilor, cu valoarea de „10 BANI”, de Exploatarea de păduri „Bisoca”- Fabrica de cherestea, cu valoarea de „25 BANI” (jetonul menționat mai sus) și de Restaurantul Parcul Carol, cu valoarea de „50 LEI” sau cu valoarea înscrisă în cifre, cum este jetonul emis de Societatea petroliferă „Steaua Română”, cu valoarea de „200”.

Cel de al cincilea jeton face parte din categoria „fiselor de automat”. Piesa a fost emisă în perioada anilor 1918-1940 de Societatea anonimă română de telefoane. Valoarea ei este menționată în inscripție: „bun pentru o singură convorbire telefonică locală”.

Ultimele două jetoane, cu valoare de „10 BANI” și „20 BANI” fac parte din categoria pieselor a căror text și valoare înscrisă arată contribuția bănească a posesorului pentru construirea Arcului de Triumf din București.

I. Jeton, emis de **Exploatarea de păduri și Fabrica de cherestea „Bisoca”**¹

Av. * *EXPLOATAREA „BISOCA” G. MUSATTI* *, semicircular, sus; *FABRICA DE CHERESTEA BISOCA*, semicircular, jos; în câmp, pe opt rânduri orizontale: *ACEST / AVIS DE MAGASIE / ÎN CAZ DE / NEÎNTREBUINȚARE / SE*

---

¹ Comuna Bisoca este situată din zona de munte a județului Buzău; în 1896 făcea parte din județul Rm. Sărat, avea o suprafață de 10340 ha și 1471 locuitori, a căror ocupații erau agricultura, creșterea vitelor, comerțul (de vite și lemn); industria era reprezentată de 4 mori de apă, 17 fierăstraie, 2 pive, 4 cherestegii (Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Râmnicu-Sărat*, București, 1896, p. 31-32).

PRESCHIMBĂ DE / CASIERUL FABRICEI / LA FIE-CARE PLATĂ / ÎN NUMERAR; deasupra și dedesubt inscripției, câte o stelută mică.

Rv. *AVIZ P. ...GASIA / DE A / LIBERA PURTĂTORULUI / ALIMENTE / SAU SCULE / N VAL. / DE 25 BANI / AVANSAȚI ÎN VEDEREA / SIMBRIEI VIITOARE / DE ȘEFUL / SERVICIULUI SAU CĂPRĂRIEI*, primul și ultimul rând, semicircular, iar cifra 25 de dimensiuni mai mari.

Metal comun; ϕ 25 mm; în partea de sus prezintă un orificiu; bună.

Inv. 3182.

Radu Ocheșeanu, Constantin Mihai, Marian Dima, Ștefan Samoilă, *Jetoane românești inedite ori mai puțin cunoscute (I)*, BSNR, anii LXXX - LXXXV (1986-1991), p. 211-212: jeton cu valoare de „50 BANI”, din alpaca, pătrat cu colțurile rotunjite, l. 21,5 mm.

II. Jeton, emis de **Serviciul închisorilor**²

Av. *SERVICIUL ÎNCHISORILOR*, semicircular, între două cercuri perlate; în centru, două chei încrucișate.

Rv. *10 / BANI*, al doilea rând în arc; cerc perlat.

Metal comun; octogonal; h 23 mm; foarte bună.

Inv. 15246.

III. Jeton, emis de **Restaurantul Parcul Carol**

Av. *RESTAURANTUL PARCUL CAROL*, semicircular, sus; „EXPOZIȚIE”, semicircular, jos; în centru G. A.

Rv. *50 / LEI*; cerc perlat.

Metal comun; ϕ 25 mm; foarte bună.

Inv. 27361.

Radu Ocheșeanu, Constantin Mihai, Marian Dima, Ștefan Samoilă, *Jetoane românești inedite ori mai puțin cunoscute (I)*, BSNR, anii LXXX - LXXXV (1986-1991), p. 214-215: jeton cu valoare de „1 LEU”, din alpaca, ϕ 18,5 mm.

IV. Jeton, emis de **Schela Societății „Steaua Română”**³

² În județul Buzău la Rm. Sărat în strada „Ion Mihalache” nr. 1 a funcționat un penitenciar, al cărui imobilul a fost construit în anul 1886; în perioada 1948-1964 a funcționat ca închisoare politică comunistă, iar după 1964, ca închisoare cu regim de detenție civilă; în 1973-1974 imobilul a fost repartizat unor unități economice; în prezent aparține societăților: S.C. „Râmnic” S.A. Rm. Sărat și S.C. „I.C.R.A.” Buzău; printre cei închiși aici, de-a lungul vremii, se numără personalități ca: C. Zelea Codreanu, Ion Mihalache, Ion Diaconescu, Leon Gheorghe etc.; imobilul este inclus în Lista monumentelor cu caracter comemorativ.

³ În județul Buzău exploatarea petrolului este menționată încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; în 1887 Grigore Constantinescu-Monteoru a vândut drepturile sale de exploatare de la Sărata Monteoru consorțiului austriac „Offenheim Singer & Co”; s-a constituit astfel Societatea „Steaua Română”, care a devenit în scurt timp cea mai mare societate de exploatare petroliferă din județul Buzău; la Schela Sărata Monteoru a fost folosit sistemul de exploatare prin sonde, dar și prin galerii orizontale și verticale (mina de petrol); tot aici în 1899 a fost înființată o distilărie de petrol; în județul Buzău Soc. „Steaua Română” a avut în exploatare sonde la Schela Arbănași, la Schela Beciu (prima sondă în 1903), la Schela Policiori (prima sondă în 1908), la Schela Beceni (prima sondă în 1919), la Schela Niculești; a mai exploatat terenuri la Gura Dimienii, Lopătari, Berca, Joseni etc.; în 1948 societatea a fost naționalizată și inclusă în Centrala petroliferă „Muntenia”.

- Av. *STEUA ROMÂNĂ*, semicircular, sus; *SCHELA*, orizontal, jos; în centru, ordinul „Steaua României” cu spade; șnur perlat exterior.
Rv. 200; șnur perlat exterior.
Metal alb; pătrat cu colțurile rotunjite; l. 23 mm; foarte bună.
Inv. 36486.

Radu Ocheșeanu, Constantin Mihai, Marian Dima, Ștefan Samoilă, *Jetoane românești inedite ori mai puțin cunoscute (I)*, BSNR, anii LXXX - LXXXV (1986-1991), p. 215: jeton emis de Soc. „Steaua Română” - Rafinăria, cu valoare de „5”, din alamă, octogonal, h. 18 mm.

V. Jeton, emis de **Societatea anonimă română de telefoane**

- Av. * *SOCIETATEA ANONIMĂ ROMÂNĂ* * semicircular, sus; *DE TELEFOANE*, semicircular, jos; în centru, imaginea unui telefon; în plan secund, harta României (1918-1940).
Rv. *BUN PENTRU / UNA / CONVORBIRE / TELEFONICĂ / LOCALĂ*, primul rând, semicircular sus, iar ultimul rând, semicircular jos.
Tombac; ϕ 23 mm; foarte bună.
Inv. 27554.

Radu Ocheșeanu, Constantin Mihai, Marian Dima, Ștefan Samoilă, *Jetoane românești inedite ori mai puțin cunoscute (I)*, BSNR, anii LXXX - LXXXV (1986-1991), p. 219.

VI. Jeton emis de **Ministerul Apărării Naționale**

- Av. *MINISTERUL APĂRĂRII NAȚIONALE*, semicircular, sus; în câmp, pe cinci rânduri: 10 / *LEI / CONTRIBUȚIE / PENTRU / ARCUL DE TRIUMF*, ultimul rând cu literă mai mare; cerc prelat exterior.
Rv. *GLORIE / EROILOR*; în centru, arc de triumf; cerc prelat exterior.
Alamă aurită; ϕ 24 mm; foarte bună.
Inv. 18289.

Radu Ocheșeanu, Constantin Mihai, Marian Dima, Ștefan Samoilă, *Jetoane românești inedite ori mai puțin cunoscute (I)*, BSNR, anii LXXX - LXXXV (1986-1991), p. 220.

VII. Jeton, emis de **Ministerul Apărării Naționale**

- Av. *MINISTERUL APĂRĂRII NAȚIONALE*, semicircular, sus; în câmp, pe cinci rânduri: 20 / *LEI / CONTRIBUȚIE / PENTRU / ARCUL DE TRIUMF*, ultimul rând cu literă mai mare; cerc prelat exterior.
Rv. *GLORIE / EROILOR*; în centru, arc de triumf; cerc prelat exterior.
Alamă aurită; ϕ 29 mm; foarte bună.
Inv. 15078.

Radu Ocheșeanu, Constantin Mihai, Marian Dima, Ștefan Samoilă, *Jetoane românești inedite ori mai puțin cunoscute (I)*, BSNR, anii LXXX - LXXXV (1986-1991), p. 220.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

ARBORELE ÎN CIVILIZAȚIILE LUMII

Filofteia PALLY

Între temele simbolice cu cea mai mare răspândire, arborele a constituit un permanent reper valoric în civilizațiile lumii, analizat din cele mai neașteptate perspective, dar care se subsemnează aproape în totalitatea ideii de *Cosmos viu*, într-o perpetuă regenerare. El este simbol al verticalității aflate într-o continuă ascensiune spre cer, dar este și simbolul evoluției cosmice ciclice.

Arborele asigură legătura între cele trei niveluri ontologice ale cosmosului: subteran, aerian și ceresc prin structura și forma sa complexă: rădăcini, tulpină, coroană. Lumea *htoniană* și cea *uraniană* sunt reunite prin reptilele care își fac sălaș printre rădăcinile sale, asociind totodată, semnele fundamentale: *apa*, care circulă prin el sub formă de sevă, *pământul*, care susține rădăcinile, *aerul*, în care cresc frunzele și *focul*, pe care-l conține latent.

Pseudo-Hrisostomul, în cea de-a șasea *omilie* despre Paști, descrie arborele ca pe o axă a lumii: „*Nestrămutat reazem al universului, legătură a toate, sprijin a tot pământul locuit, împletitură cosmică, purtând în sine toate pestrișătura firii omenеști. Țintuit cu nevăzutele cuie ale spiritului spre a nu se clinti din potrivirea cu cele dumnezeiești; cerul cu creștetu-i atingându-l, pământul cu picioarele-i întărindu-l și, la mijloc, văzduhul întreg îmbrățișându-l cu nemăsuratele-i mâini*”¹.

Axă a lumii, arborele este calea ascensională de la lumea vizibilă la cea invizibilă, de la concret la abstract, aspect ilustrat prin: *scara lui Iacov, stâlpul șamanic din iurta siberiană, stâlpul-centru din sanctuarele vaudou, drum al duhurilor la indienii sioux, stâlp central de sprijin al templelor iudeo-creștine etc..*

Măreția deosebită a arborelui este un aspect prezent în credințele popoarelor care-și identifică aspirațiile cu anumite esențe: stejarul la celți, teiul la germani, frasinul la scandinavi, măslinul în Orientul Islamic, zădă și mesteacănul la siberieni, bradul la români.

În China, copacul *Qlanmou*, identificat cu *centrul lumii*, nu face umbră și ecou, cele nouă ramuri și tot atâtea rădăcini ajungând în cele nouă ceruri și la cele nouă izvoare – sălaș al morților.

Musulmanii șiiți de rit ismaelian identifică arborele cu starea de beatitudine atinsă în cel de-al șaptelea cer, unde este depășită lumea aparențelor, atingându-se Realitatea supremă, identificată cu Dumnezeu.

În unele tradiții, de pildă, la goții altaici, se vorbește despre mai mulți arbori: în ceruri, pe pământ și în lumea morților; în schimb, în alte cosmologii (de exemplu, la

---

¹ H. Lubac, *Catolicismul – aspecte sociale ale dogmei*, Paris, 1941, p. 366.

indienii pueblo), *marele brad al lumii – unic arbore al credinței* – reia simbolismul ascensional al mirării sufletelor, el reprezentând scara pe care au urcat străbunii, în timpurile începutului, *pe pământul soarelui nostru*.

Arborele, notează Mircea Eliade, este încărcat cu forțe sacre, deoarece este vertical; crește, își pierde și-și recapătă frunzele și, deci, se regenerează, el moare și renaște de nenumărate ori².

Identificat cu Pomul vieții, arborele are fructe care conferă nemurire, seva lui fiind roua cerească; el descinde „*astfel, din pomul edenic, care are douăsprezece fructe, dar și din cel al Ierusalimului ceresc, din pomul Hesperidelor, din piersicul zeiței Xiwangmu și din Himorogl-ul japonez, unde apare reprezentat între două animale cu frunțile lipite sau împreună cu muntele central, pe ecranul teatrului de umbră*”.

În budism, arborele înțelepciunii (Boddhi), sub care Buddha a cunoscut iluminarea, este atât arbore al lumii, cât și pom al vieții, iconografia primitivă identificându-l cu însuși Buddha. Rădăcinile lui sunt Brahma, trunchiul lui este Shiva, ramurile – Vishnu, aceasta fiind o reprezentare clasică a axei lumii.

În tradițiile creștine, pomul vieții și manifestarea divină sunt asociate, făcându-se analogia dintre arborele primului legământ (despre care se vorbește în Facere) și arborele crucii sau arborele noului legământ, care regenerează omul.

Crucea înălțată pe un munte reia imaginea arborelui cosmic, în iconografia creștină fiind frecventă imaginea *Crucii cu frunze* sau a *arborelui-cruce*, despărțirea primelor două ramuri identificând simbolul furcii, reprezentat grafic prin litera Y.

Adeseori, arborele apare răsturnat, atât în Orient, cât și în Occident, imaginea aceasta fiind explicabilă prin concepția despre rolul soarelui și al luminii în creșterea ființelor, direcția normală fiind de sus în jos. Viața vine din cer și pătrunde în pământ. Guenon explică această ipostază a arborelui prin faptul că el depășește granița manifestării, pătrunzând în sfera reflectării în care apare inspirați. Și Dante vorbește despre „*un copac care se hrănește prin vârf*”, idee întâlnită și în ezoterismul ebraic, unde *pomul fericirii* își înfige rădăcinile în ultimul cer, crengile fiind cele care îmbrățișează pământul.

În folclorul islandez și în cel finlandez este prezent același arbore întors, laponii sacrificând, în fiecare an, un bou zeului vegetației, căruia îi mai aduc ofrandă, pe altar, un copac așezat pe pământ cu coroana.

În Upanishade, universul este un copac răsturnat, care are o semnificație solară, Mircea Eliade interpretând această manifestare a lui Brahman în Cosmos ca o creație rezultată din mișcarea descendentă³.

Gilbert Durand consideră că acest copac, care ne șochează simțul verticalității ascendente, este semnul coexistenței, în arhetipul arborelui, *schemei reciprocității ciclice*⁴, idee care conduce la alunecarea simbolică de la *pomul vieții* la *pomul cunoașterii binelui și răului*. În paradisul terestru, prin el va cădea Adam, după cum pomul vieții va fi soluția izbăvirii lui prin răstignirea lui Iisus.

Evoluția biologică face din pomul vieții un simbol al fertilității pe care s-a clădit o magie răspândită privind înduplecarea zeităților. De exemplu, în unele triburi nomade ale

² Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, Paris, 1949, p. 164.

³ *Ibidem*, p. 239-241.

⁴ G. Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, 1963, p. 371.

iranienilor, femeile tinere își tatuează pe trup un arbore, ale cărui rădăcini pornesc de la sex, frunzișul cuprinzând și sânii.

În tradițiile dravidiene, potențialul de procreare al femeii este amplificat de căsătoria mistică cu un copac, o femeie neputându-se căsătorii cu un *goală hindu* dacă nu a fost mai întâi măritată cu un *manghier*⁵.

Analogia *pom fructifer-femeie fecundă* joacă un rol important și în Himalaia, căci orice duh rău se teme de arbori și, mai ales, de pomii fructiferi, afirmă Campbell. Căsătoria cu arborii asociată căsătoriei omului se regăsește atât în America de Nord (la indienii sioux), cât și în Africa (la boșimani și hotentoți). Marco Polo relatează că primul rege al *uigurilor* s-a născut dintr-o ciupercă hrănită cu seva copacilor, credințe similare fiind întâlnite și în China, unde există legenda că un copac a fost fecundat de lumină sau, într-o versiune mai nouă, că doi copaci se împreunează.

La populațiile altaice și turco-mongole din Siberia se întâlnesc interpretări antropomorfe ale copacului, oamenii putându-se transforma în copaci, după care pot reveni la forma anterioară.

Sub aspect sexual, simbolismul arborelui este ambivalent, *pomul vieții fiind la origine androginul inițial*. În lumea fenomenală, trunchiul vertical – simbol solar, de forță și putere – reprezintă *falusul* ca imagine arhetipală a tatălui. Același arbore, dar scorburos, cu frunziș des pentru păsări, evocă imaginea arhetipală lunară a mamei fertile. Cele două polarități se pot însuma într-o interpretare androgină sau hermafrodită a acestui simbol, așa cum se observă în analiza lui Jung.

În mitul Cibelei și al lui Attis este ilustrată relația *mamă androgină* (ca arborele), ca simbol al libidoului matern, și *fiul* care își pierde mințile, castrându-se sub un pin. Disperată, Cibeles va smulge arborele din rădăcină și îl va duce într-o peșteră, udându-l cu lacrimile ei. De aceea, în Roma antică sărbătoarea *Arbor intrat*, desfășurată la 22 martie, reeditează amintirea lui Attis, pinul tăiat fiind transferat solemn pe Palatin.

Ideea de arbore străbun descinde din legendele țărilor și mamelor – arbori; derivatul modern al ei, desprins din contextul mitic, ajunge la noi sub denumirea de arbore genealogic. *Arborele lui Iesei*⁶, inspirând numeroase opere de artă și comentarii mistice, este simbolul generațiilor a căror istorie ne-o prezintă Biblia și care va culmina cu venirea Fecioarei și a lui Iisus. Meșterii sticlari cistercieni din secolul al XIII-lea reprezintă, în miniaturi remarcabile, imaginea arborelui care crește din buricul, gura sau coasta lui Iesei, uneori pe trunchi apărând ramuri pe care se conturează regii lui Iuda, strămoșii lui Hristos. Într-o altă capodoperă cisterciană, Iesei sprijină cu mâna stângă arborele care iese din coasta sa, deasupra lui plutind, imensă, imaginea Fecioarei.

Simbol al devenirii unui neam, cetății, seminții, *arborele vieții* își poate răsturna polaritatea, devenind *arbore al morții*, ipostază în care îl întâlnim în numeroase credințe.

Considerăm utilă, în continuare, o succintă prezentare a arborilor semnificativi, chiar emblematici, în tradițiile lumii.

Alunul a jucat un rol important în viața popoarelor germanice și nordice. Iduna, zeiță a vieții și fertilității, va fi salvată de un șoim, care o va duce cu el sub formă de alună.

⁵ J. Boulnois, *Le caducee et la symbolique dravidienne indomediterraneene, de l'arbre, de la pierre, du serpent et de la deesse-mere*, Paris, 1939, p. 277.

⁶ Iesei, 11, 1-3.

În riturile de nuntă, la Hanovra, mulțimea îi întâmpină pe tinerii căsătoriți cu urarea: *alune/alunel*; la trei zile de la nuntă, ca simbol al consumării căsătoriei, mireasa împarte alune. Expresia *a sparge alune* are statut de eufemism amoroș în Germania.

Arbore al fertilității, alunul a devenit, în unele regiuni ale Germaniei, simbol al desfrăului, căruia i se opune bradul cel statornic.

Rolul nuiiei de alun se statornicește în Evul Mediu, când devine instrument al căutării de izvoare și de comori. În insulele britanice, alunul este suportul incantațiilor pe care se gravează literele magice, iar alun este considerată fructul științei, simbol al răbdării în experiența mistică, ale cărei roade se culeg foarte greu.

În credințele românești, alunul se situează în seria arborilor buni, cu semnificații magico-mitologice. Dacă florile lui, care înfloresc și se scutură într-o singură noapte – cea de Ispas – sunt bune de leac și de dragoste, nuiaua de alun îndeplinește funcții esențiale în protecția casei și a familiei, hoții evitând locuințele la ușa cărora se află nuiaua de alun.

Ea servește și căutătorilor de comori, la aflarea acestora neutralizându-le influențele nefaste. Și tot cu ea se desfac farmecele, se țin la distanță demonii și duhurile rele.

Reversul funcțional al nuiiei de alun o plasează în zona magiei negre, unde vrăjitoarele zboară călare pe ea, cu ea făcând vrăji și metamorfozând obiecte sau ființe.

Bambusul este pentru japonezi, alături de pin și de prun, o plantă benefică. Tulpina lui dreaptă simbolizează perfecțiunea, iar foșnetul frunzelor sale este semnalul iluminării. Pentru aceste calități a devenit unul dintre elementele principale ale picturii din epoca *Song*, influențată de budismul zen.

Bambusul este folosit în alungarea spiritelor malefice, bucățile de lemn ars scoțând zgomote puternice. De asemenea, în iconografia budistă, desișul de bambuși simbolizează jungla păcatelor pe care doar tigrul, ca simbol al supremației spirituale budiste, o poate străbate.

Castanul, în civilizația chineză, este simbol al vestalei și al toamnei, tradiția identificându-l cu spiritul de prevedere, căci fructul său gustos servește drept hrană în timpul iernii.

Cireșul joacă un rol important în viața japonezilor, înflorirea cireșilor fiind unul dintre cele mai fericite evenimente.

Floarea de cireș – *sakura* – este un simbol al purității și devine emblema *bushi-ului*, idealul cavaleresc; efemeră și fragilă, ea se asociază cu moartea ideală, detașată de bunurile lumii. În locul tradiționalului ceai, la ceremoniile de nuntă se servește o infuzie de flori de cireș, ca simbol al fericirii.

Cireșa reprezintă vocația războinică a samuraiului japonez; garda sabiei sale, ornamentată cu cireșe, simboliza căutarea unei căi lăuntrice, interioare.

Curmalul. Arbore sacru la asiro-babilonieni, în Biblie el simbolizează pe cel dăruit cu binecuvântarea cerului. În Egipt, el a fost modelul inegalabil al coloanelor, fiind identificat cu *pomul vieții* și cu *stâlpul central al lumii*.

Dudul, simbol al răsăritului în vechea Chină, reședință a mamei soarelui, el este drumul ascendent al soarelui, la poarta orientală a capitalei fiind plantată o livadă de duzi. Îndepărtarea duhurilor rele se obținea trăgând săgeți cu arcul din dud sau piersic, înspre cele patru zări.

Surprinzător este faptul că apariția unor duzi miraculoși în preajma evenimentelor dinastice este considerată nefastă (o posibilă explicație ar fi aceea că ascensiunea soarelui anunță secetă, ceea ce nu poate fi decât un blestem ceresc).

Florile roșii ale dudului sunt comparate, în unele legende, cu stelele. Ovidiu pomenește legenda lui Piram și Tisbe, tinerii îndrăgostiți a căror sinucidere a determinat înroșirea florilor, care au fost albe la origine.

Frasinul, simbol al puterii și trăinicieii la greci, astfel îl definește Hesiod. În celebrul mit al raselor, frasinul dă naștere rasei de bronz.

La scandinav, el este identificat cu nemurirea, dar și legătură între cele trei nivele ale cosmosului.

Pentru popoarele germanice, frasinul Zggdrasil este *copacul lumii*, sediu al zeilor, simbol al eternității și al perenității.

La popoarele baltice, un ins zăpăcit sau prostănac este poreclit *frasin*; el nu știe când vine primăvara și rămâne multă vreme fără frunziș; toamna, temându-se să nu rămână în urmă, își scutură primul și dintr-o dată toate frunzele.

Pliniu și Discoride subliniază puterea magică a frasinului, care alungă șerpii, adăugând că o infuzie din frunze de frasin, amestecată cu vin, este eficientă împotriva veninului.

În Europa de Nord el este un simbol al fecundității și un arbore al femeilor, nevoie să se cațere în el pentru a culege frunzele, necesare hranei animalelor.

Deși considerat primul arbore al creației, el este al doilea ca utilitate (după măsline), forța lui magică devenind amenințătoare față de cel care îl plantează, determinând decese în familia acestuia, prin compensare cu rolul jucat în fecunditate.

Mărgeanul este arborele apelor adânci; de culoare roșie, el are forme chinuite, care-l transformă într-un simbol al viscerelor.

O legendă greacă spune că el s-ar fi născut din sângele Meduzei, una dintre Gorgone, tăiată de Perseu (Meduza îi împietrea pe cei care îi priveau capul).

Coralul reunește, prin natura sa, cele trei regnuri: animal, vegetal și mineral – ceea ce îi conferă simbolul totalității, specifice arborelui lumii.

Irlandezii îi considerau un bun coagulant și eficient în alungarea trăsnetului. În scrierile din Evul Mediu, el era termen de comparație pentru frumusețea feminină.

Celții l-au folosit ca element decorativ în epoca a doua a fierului (la confecționarea căștilor și scuturilor), înlocuindu-l ulterior, cu emailul roșu, pe care l-au inventat.

Măslinul. Primul măslin, născut dintr-o ceartă dintre Athena și Poseidon, era păstrat ca o comoară în spatele Erechteionului, vlăstarii lui apărând și Astăzi pe Acropole. Pe Câmpia Eleusis, măslinii creșteau din belșug, fiind protejați de legi severe.

Chinezii îi atribuie o valoare tutelară, lemnul de măslin neutralizând anumite otrăvuri sau veninuri.

În Japonia, el este considerat un arbore al victoriei, al amabilității și al succesului în studii.

În tradițiile evreiești și creștine, măslinul este simbol al păcii, ramura de măslin adusă lui Noe de porumbel, anunțând sfârșitul potopului.

În Islam, măslinul este nu doar axă a lumii, simbol al omului universal și al profetului. El este asociat cu lumina, lămpile arzând cu ulei de măsline. Totodată, măslinul de pe Muntele Sinai este o reprezentare a Imam-ului, simbol al celor trei reprezentări: axă, om universal și izvor de lumină.

Măslinul mai este identificat cu ospitalitatea lui Avraam – raiul celor aleși.

Mesteacănul, copac sacru al populațiilor siberiene, el își asumă toate funcțiile de Axă a Lumii, având rol protector și instrument al atragerii influenței cerești. Pe el coboară energia cerului și urcă spre înalțuri aspirațiile oamenilor, ceea ce îi conferă caracteristica dualității.

În Rusia, el simbolizează primăvara.

În lumea celtică, mesteacănul este copac funerar.

Pliniu considera că mesteacănul își are originea în Galia, servind drept materie primă pentru cercurile și scheletele necesare coșurilor și panerelor; din el se confecționau făclii nupțiale, considerate aducătoare de noroc în ziua nunții.

Simbol tutelar, mesteacănul este legat de viața omenească, de viață și de moarte.

Migdalul. Arbore care înfloarește tot timpul, el este un simbol al fragilității, cu relevanță falică în civilizația greacă.

Toate legendele despre migdal conduc la Zeus, fructele acestuia putând fecunda nemijlocit o fecioară. Symbolismul este nuanțat, fecundarea manifestându-se independent de actul erotic.

Conform unei credințe, încă vii, tânăra care adoarme sub un migdal și își visează logodnicul se poate trezi însărcinată.

Piersicul. Simbol al primăverii, în China, el este emblema căsătoriei și protectoare în fața vrăjilor. În Japonia, sărbătorile Momo (în cinstea piersicului) subliniază puritatea, fidelitatea și fecioria.

În India, exorcismul se practică cu ajutorul unui toiag din piersic, iar, de Anul Nou, pentru îndepărtarea duhurilor, se așează, deasupra ușilor, figurine din piersic.

Piersicul și fructele sale sunt simbol al nemuririi, legendele societăților secrete chineze reluând simbolic tema istorică a Legământului din livada de piersici.

Condeiele folosite la ghicit, numite *jibi*, se fac tot din lemn de piersic – prin ele transmițându-se oracole.

Pinul. În Extremul Orient el se asociază cu nemurirea, nemuritorii taoiști hrănindu-se cu boabele lui, cu acele și rășina – hrană suficientă pentru a le fac trupurile ușoare, capabile să zboare.

Pinul și chiparosul sunt folosite la construirea templelor șintoiste și la fabricarea instrumentelor rituale.

În artă, el este semn al forței vitale; în viața cotidiană japoneză este semn de bun augur, iar în literatură, simbolizează așteptarea.

În iconografia occidentală, conul de pin sau brad apare dintre doi cocoși care se bat, simbolizând adevărul manifestat.

Plopul. Legende grecești consacră plopul lui Heracles. La coborârea în Infern, eroul și-a făcut o cunună din ramuri de plop, frunzele acestora luând o altă culoare în exterior (simbol al dualității).

Arbore funerar, asociat durerii, sacrificiului, lacrimilor – el simbolizează forțele regresive ale naturii.

Salcia. În Occident, salcia plângătoare sugerează tristețea, moartea.

În Extremul Orient ea este însă un simbol al nemuririi, echivalent al salcâmului masonic. Salcia cu semn masculin, care nu poartă fructe, este un simbol al purității. În schimb, în Rusia occidentală, se spune că acela care plantează o salcie își atrage sfârșitul lumesc.

Bradul. În istoria românilor, vegetația, în general și pădurea, în special, au reprezentat cel mai important contact cu pământul, mitologia arhaică dacă și daco-romană consacrand mitul codrilor și al pădurilor seculare cu arborii sfinți.

În mitologia română, creația cosmosului a fost concomitentă cu a arborelui cosmic, care a fost și a rămas întruchipată prin *brad*. Modelul arboricol al bradului concentrează trei ipoteze: **1. arbore cosmic**; **2. arbore ceresc** și **3. arbore al vieții**.

În credințele și datinile românești, arborele cosmic se multiplică în derivate și substitute mitice care țin de ciclul vieții, al obiceiurilor de peste an, cu dată fixă sau mobilă. În acest sens, bradul este prezent în ceremoniile de naștere, de înfrățire simbolică între noul născut și un brăduț; ca arbore de nuntă și ca stâlp funerar. Complexitatea funcțiilor magico-mitice, rituale și ceremoniale ale bradului îl fac prezent și în literatura populară – uriaș tezaur de informație arhaică⁷.

În conștiința păstorilor români, bradul s-a încărcat de valențe magico-religioase: ...biserica de brazi din munte – un pâlc de brazi răzleți, plantați în cerc sau defrișați astfel într-o pădurice de brazi în care păstorii se logodesc sau se căsătoresc cu fetele din sat.... Căsătoria în biserică de brazi din munte era efectuată sumar, fie de un cioban bătrân, fie chiar de un preot⁸.

Vorbind despre arbori, Romulus Vulcănescu observă aspectul dihotomic al consacrării lor, fiecărei specii pozitive corespunzându-i alta, negativă, în baza opoziției dintre Fârtat și Nefârtat. Astfel, bradului i se opune socul, salciei - stejarul, mărului dulce – cornul, alunului – răchita. Calitățile magico-mitice ale lemnului determinau alegerea lui în construirea casei, pentru a rezista intemperiei și atacurilor necurate.

După arborii sacri, consemnăm arborii consacrați unor demoni, semizei, zei sau eroi (stejarul, paltinul, plopul etc.). „În scorburile stejarilor bătrâni, ... pustnicii și-au făcut sălaș. În trunchiul lor s-au aciuat unele spirite ale pădurii: Muma Pădurii, Păduroiul, Fetele Pădurii și Oamenii sălbatici. Sunt indicii că în unele dumbrăvi de stejari, în evul mediu timpuriu s-au petrecut adesea întâlniri tănuite ale vrăjitoarelor și vrăjitorilor satelor pentru a cinsti pe stăpânul lor, Nefârtatul, într-un fel de liturghii demonice”⁹.

Substitut al bradului, *mărul* este arbore al vieții și al înțelepciunii, dominând peisajul paradiziac. Semnificația lui dihotomică, în concepția creștină, reiese din ipostaza de arbore fructifer, pentru care omenirea și-a asumat păcatul originar, în opoziție cu cea de simbol al recompensei divine, sub el revărsându-se toate bunătățile raiului. Credințele populare românești spun că, atunci când cerurile se deschid, Dumnezeu cu sfinții stau la masă, la umbra mărului.

În ornamentica și heraldica mitică, antică și medievală, arborele este folosit ca metaforă a puterii, bradul, ramura sau ghinda fiind gravate nu doar pe pereții și grinzile caselor, pe lăzile de zestre, uneltele de muncă, vasele de lut, colacii și mesele de sărbători, ci și pe primele peceti și sigilii românești (pe peceti de atârnat, pe acte oficiale și sigilii de scrisori de domnitori români). Astfel, motivul bradului apare pe o pecete a lui Vlad Dracul, pe un act dinainte de 1444, același simbol fiind vizibil pe o pecete atârnată din 1476 a lui Vlad Țepeș.

⁷ Paul Petrescu, *motive decorative celebre*, București, 1971, p. 48.

⁸ Romulus Vulcănescu, *Mitologia română*, Editura Academiei RSR, București, 1987, p. 487.

⁹ *Ibidem*, p. 187.

Acest tip de organizare a unei peceti, sigiliu, steme cu un arbore în centru constituie o tehnică inedită în heraldica românească neobizantină – afirmă Romulus Vulcănescu. Nova plantatio – continuă autorul, reflectă în heraldica Țării Românești mitul iconografic bizantin al împăraților Constantin și Elena, care au făcut din Bizanț o nouă Romă, fondând un imperiu roman de rit creștin, cu reverberații instituționale imperiale în principatul valah¹⁰.

---

¹⁰ *Ibidem*, p. 495.

ARGUMENTE ISTORICE ALE PRACTICĂRII UNEI STRĂVECHI OCUPAȚII ÎN TRANSILVANIA: SĂRĂRITUL

Mihaela MUREȘAN

Zăcămintele de sare ale subsolului transilvan au constituit din vremuri îndepărtate o bogăție însemnată a acestor ținuturi, exploatarea sării devenind o ocupație specializată în câteva localități, așa cum o dovedesc mărturiile arheologice sau, ulterior, documentele arhivistice medievale.

Alături de acestea, relatările călătorilor străini care au străbătut țările române pe întreg parcursul Evului Mediu, simpli peregrini sau diplomați oficiali, constituie surse prețioase de informare asupra realităților românești ale acelor timpuri.

Desigur, mărturiile acestora implică mult subiectivism sau cunoașterea doar parțială a unui fenomen, a unor aspecte de viață, iar autenticitatea lor poate fi cu greu controlată. Cu toate acestea, ele sunt materiale prețioase pentru cercetătorii care au posibilitatea, parcurgându-le, să-și completeze cunoștințele referitoare la realitățile românești medievale, fie prin prisma unui istoric, a unui etnograf, folclorist, sau a unui istoric de artă.

Existența zăcămintelor de sare și practicarea acestei ocupații de către populația autohtonă (și uneori și de către coloniștii aduși de către regalitatea maghiară) este semnalată de mulți călători care vorbesc despre adevărați munți de sare și despre exploatarea acesteia în ocne.

Astfel, venețianul Francesco Massaro trimite în 1523 o scrisoare –raport dogelui Veneției privitoare la regatul Ungariei, prilej pentru a descrie bogățiile Transilvaniei: „*Mai au munți de sare din cea mai albă și cea mai gemă*” (I; 167). Aceleași informații privitoare la nenumăratele bogății ale Transilvaniei, printre care și sarea le întâlnim și la Stephan „*Taurinus*”, din Moravia, în al său „*Index Abecedarius*”, tipărit în 1519, la polonezul Ieronim Laski care notează în 1527 că „*acest regat al Ungariei nu se poate asemui cu nici o altă țară prin bogăția (sa) de aur, sare și minereuri*” (I; 255), la diplomatul Ștefan Bondarics și la umanistul italian de la curtea lui Matei Corvinul, Antoniu Bonfini.

Stefan Szanto, zis Arator, consemnează la Cluj în 1580: „*regiunea aceasta (...) are belșug de fiare, bucate, carne, pește, are munți de sare, șase sau șapte mine de tot felul, nu are nevoie de nici un lucru care să se aducă din afară*” (II; 499). De asemenea, Giovanni Betero scrie la 1596 despre bogățiile Transilvaniei, iar Giovanni Antonio Magnini notează în geografia sa ptolemeică din 1596 că Transilvania „*este îmbelșugată în toate celelalte lucruri de trebuință pentru traiul oamenilor*”, inclusiv în sare, „*cel mai nobil condiment al bucatelor*” (IV; 585).

Salinele Transilvaniei în epoca medievală erau cele de la Turda, Ocna Dejului, Cojocna, Sic și Ocna Sibiului. În Maramureș, de asemenea, existau două ocne: la Hust

Talabor Rona și la Ocna Șugatag, iar în sud-estul Transilvaniei la Ocna de Jos și Sânmartin.

La Turda existau două ocne cu sare „*bună și tare*”, la Cojocna tot două, una la Sic și una la Ocna Dejului. Un Anonim englez din sec. XVII amintește de Turda „*bogată în sare, așezată lângă localitatea Salinae, menționată în îndreptarul „Geografie” lui Ptolemeu, care corespunde cu Ocna Mureș din apropiere (VII; 510).*”

Umanistul Nicolaus Olahus, născut la Sibiu, scrie în 1537 o lucrare istorico-etnografică, intitulată „*Hungaria*”, în care enumeră localitățile în care se exploatează sare. Astfel, Ocna Sibiului, pe care o amintește, e descrisă și de germanul Sebastian Münster în „*Cosmografia*” sa din 1544, precum și de englezul Edmund Chrishull în 1702. N. Olahus pomeneste și ocna de lângă cetatea Hust, aproape de râul Rona din Maramureș, așa cum va face mai târziu, în 1670, Edward Brown sau pastorul suedez Conrad Iacob Hiltebrand.

Anton Verantio susține la 1549 că întreaga Transilvanie este așezată pe sare. „*(...) iar secuii o scot chiar ei acasă răscolind pământul doar la o palmă și jumătate*” (I;409). Sebastian Münster afirmă că „*în țara secuilor (...) se extrage sarea ce mai albă lângă satul Orhei și se transportă în Țara Bârsei până la Brașov*” (I; 525).

Organizarea și exploatarea salinelor erau în răspunderea Cămarilor de sare. Cămara principală era Turda. Atribuțiile comitetului cămării constau în aprovizionarea salinelor și a lucrătorilor, depozitarea și transportul sării. El era și judecătorul oamenilor. Extragerea sării era îndeplinită de tăietori, evacuarea sării, a pământului și a apei, de alți lucrători care umpleau burdufurile de piele scoase din galerii cu ajutorul unui scripete acționat de cai. Confecționarea și repararea uneltelor era asigurată de fierari, iar cărbunele necesar fierăriiilor de către cărbunari. Transportul sării pe uscat era efectuat de căruțași, iar pe apă de „*navigatori*”. Căruțașii și plutașii transportau sarea de la locul de exploatare până la cel de depozitare permanentă sau de vânzare creându-se cu timpul adevărate drumuri ale sării cum este și cel menționat de un document la 1379 care ducea de la Dej până la Szolnok.

În Transilvania transportul pe apă al sării se făcea pe trei râuri: Mureș, Someș și Tisa. Despre acest lucru ne vorbesc Francesco Massaro, în 1525 (afirmând că sarea ar fi dusă până în Croația, Slovenia, Austria precum și în Moravia, Silezia, Boemia), Reicherstoffer (care notează că toată sarea din Transilvania e dusă pe Tisa spre Belgrad și Serbia), sicilianul Petru Ransanus, Nicholaus Olahus („*Această sare ungurească o folosesc nu numai ungurii ci și sârbii, bosniacii, turcii*”) (I; 499), Giovan Andrea Gromo (sarea este distribuită „*în întreaga Ungarie, Croația, Serbia, Bulgaria și o parte a Țării Românești*”) (II; 332), Antonio Possevino, în 1583 („*Sarea este transportată fără încetare spre Buda și Belgrad*”) (II;526) și Eduard Brown care notează că sarea transilvană aprovizionează Serbia și provinciile învecinate (deși) împăratul Leopold a interzis importul acesteia deoarece realiza beneficii importante din desfacerea blocurilor de sare de la Hallstat, Austria (VII; 526).

Tăietorii de sare aveau multe avantaje față de iobagii de pe moșiile nobilimii: erau scutiți de dări, oaste și vămi, puteau exploata timp de opt zile sarea pe seama lor. Încă din 1291 tăietorii de la Turda, Ocna Dejului, Sic și Cojocna, beneficiau în plus de o plată în bani și circa opt-nouă coți de postav. La angajare, tăietorii de la Ocna Sibiului primeau un florin și un vas cu vin.

Cu toate acestea, din cauza condițiilor foarte grele de muncă și a salariilor foarte mici, tăietorii de sare adeseori doreau să plece. Un document din 1375 arată porunca dată de regele Ludovic de Anjou autorităților din Transilvania de a permite iobagilor să se așeze la Ocnele de sare dar interzicea tăietorilor să plece la ocne și să se așeze pe moșiile nobilimii. Mai exista și o categorie de tăietori de sare angajați temporar, „*străini*”, plătiți în funcție de cantitatea de sare tăiată.

În 1521 se redactează un nou statut al ocnelor de sare care reorganizează activitatea acestora în scopul sporirii veniturilor deoarece modul în care acestea fuseseră chivernisite era foarte păgubitor pentru stat. Acest nou statut permitea de acum negoțul liber cu sare și transportul ei sub protecția regelui. Sarea mărunță nu mai putea fi risipită ci trebuia ridicată și vândută.

În 1528 Hans Dernschwam, din Boemia, întocmea o situație a exploatării sării la cămările din Transilvania în vederea adoptării unei măsuri unitare de sare, stabilirii condițiilor de lucru la ocne, îndepărtării abuzurilor inclusiv celor ale regelui. Se cunoaște doar raportul referitor la camera de la Turda.

Datorită faptului că aceste dispoziții nu au fost respectate, în 1552 o nouă comisie cerceta toate sursele de venit din Transilvania și, mai ales, cele provenind din bogățiile naturale ale solului. Comisia trebuia să răspundă unui chestionar minuțios întocmit. Pentru cercetarea cămărilor de sare au fost aleși eclesiastul Paul Bornemisza și consilierul regesc Georg Werner. Raportul întocmit vedește o stare de stagnare și regres la toate ocnele. Raportul mai cuprinde relațiile comerciale stabilite prin vânzarea sării și încercările de redresare economică posibilă doar cu sprijinul marilor cetăți ale Transilvaniei: Sibiu, Clujul s.m.d.

În ceea ce privește forța de muncă, dacă la Turda, Cojocna și Dej, muncitorii salariați se angajau benevol ca tăietori plătiți, la Ocna Sibiului locuitorii erau obligați să dea tăietori, potrivit cu numărul orașenilor, în cadrul obligațiilor feudale. Condițiile de angajare se deosebeau de la o ocnă la alta, lipseau tarifele și normele unitare pentru transportul sării.

Comisarii imperiali preconizau adoptarea unei unități de măsură pentru sare și a unui sistem de plată în bani (ca la Ocna Sibiului) deși tăietorii preferau tăierea bolovanilor de sare pe seama lor. Ca urmare a acestor măsuri, venitul cămărilor, deci al statului, a crescut considerabil. Pentru a putea obține sumele impresionante consemnate în documentele arhivistice ale vremii (de exemplu: 100.000 – 140.000 de florini în timpul lui Matei Corvinul) trebuiau vândute mari cantități de sare deoarece prețul acesteia era mic.

Relatări amănunțite asupra practicării sărăritului în Transilvania medievală ne dau îndeosebi: Hans Dernschwam (1528), Nicolaus Olahus (1537), Paul Bornemisza și Georg Werner (1552), Evlia Celebi și Edmund Chrishull (1702).

Datorită condițiilor foarte grele de muncă și a salariilor mici, lucrătorii de la salinele transilvane și-au manifestat nemulțumirea și adeseori refuzul să lucreze, constituindu-se în adunări revendicative care au culminat cu revolte și chiar răscoale, pricinuind astfel mari pagube fiscului.

Dovadă este și participarea iobagilor de la cămările de sare la răscoala de la Bobâlna (1437) pentru a cere reglementarea obligațiilor lucrătorilor și a raporturilor acestora cu cămărașii. Prima manifestare cunoscută de nemulțumire a minerilor de la

saline este aceea de la Ocna Sibiului în 1418 dar numărul lor a sporit odată cu înrăutățirea condițiilor de muncă și a sistemului de exploatare feudală.

Succinta prezentare a relatărilor și a mărturiilor legate de exploatarea sării în Transilvania medievală nu epuizează materialul imens care ni se oferă prin parcurgerea bibliografiei celor opt volume. Ea se vrea doar o incitare spre cercetarea și aprofundarea unor aspecte privind spațiul cultural românesc, evoluția civilizației și a tehnologiei în spațiul carpatin.

BIBLIOGRAFIE

- ***, (1968-1983) - *Călători străini despre țările române*, vol. 1-8, Editura științifică, București.
- Pascu, Ștefan - *Voievodatul Transilvaniei*, vol. 3.
- Vlăduțiu, Ion (1973) - *Etnografia românească*, Editura științifică, București.

DETERGENȚI ȘI ALȚI AGENȚI DE SUPRAFAȚĂ

inginer chimist, restaurator Elena PRODAN

1. DEFINIREA NOȚIUNILOR DE AGENȚI DE SUPRAFAȚĂ ȘI DE DETERGENȚI.

În sfera noțiunii de agenți de suprafață sau de agenți superficiali se înglobează o mare varietate de compuși chimici care, acumulându-se la suprafețele de separație, sunt capabili să modifice puternic, chiar în concentrații foarte mici, proprietățile superficiale ale lichidelor în care se dizolvă.

După diferitele lor utilizări principale, agenții de suprafață se împart în:

- detergenți;
- agenți de udare;
- agenți de emulsionare;
- agenți de dispersie;
- agenți de spumare, etc..

Toate aceste produse prezintă o structură moleculară asimetrică, compusă din două părți cu proprietăți fundamental diferite: una *nepolară* sau *slab polară* (de natură hidrocarbonată) și alta *puternic polară* (ionizabilă sau neionizabilă). Molecula unui agent de suprafață se poate reprezenta astfel: grupa hidrofobă printr-un segment de dreaptă, iar grupa polară printr-un cerc gol sau hașurat.

Partea nepolară este insolubilă în apă (hidrofobă) și în lichide puternic polare; în schimb este ușor solubilă în uleiuri (lipofilă) și, în general, în lichide nepolare. Partea polară, din contra, este hidrofilă și deci hidrofobă. Datorită diverselor afinități pe care le prezintă pentru diferitele faze, astfel de molecule se numesc și amfipatice (amfifile).

Acumularea agenților de suprafață la interfețe (și deci modificarea puternică a proprietăților superficiale a lichidelor în care sunt dizolvați) se datorează tocmai acestei structuri asimetrice a moleculelor lor, care prezintă afinități diferite față de diferitele faze care formează sistemul. Stratul de absorbție care se formează servește ca legătură între fazele insolubile (de exemplu apă-ulei). Starea mai mult sau mai puțin condensată a acestui strat determină acțiunea predominantă a agentului de suprafață, respectiv de agent de spălare, de emulsionare, spumant, agent de udare etc.. Această stare a stratului de absorbție este condiționată de:

- balanța dintre proprietățile hidrofile (lipofobe) și hidrofobe (lipofile);
- poziția grupei hidrofile (solubilizante) în moleculă;
- natura grupei lipofile;

- natura grupei hidrofile;
- temperatura și concentrația de lucru.

Stratul de absorbție se formează pe socoteala moleculelor dizolvate în soluție. Aceste molecule, ca urmare a existenței părții lor cu afinitate foarte redusă pentru dizolvant, caută să iasă din soluție migrând la suprafață (interfață) unde se orientează preferențial. Suprafața nu se poate îmbogăți la infinit în molecule și, pentru fiecare concentrație globală, se atinge, pentru fiecare strat superficial, o concentrație (sau densitate superficială) limită, corespunzând la un echilibru între fluctuațiile de molecule din soluție și suprafață. Peste această concentrație, în soluție, încep să se formeze micle coloidale, datorită faptului că părțile nesolvate se asociază, pentru a avea o suprafață de contact cât mai mică cu faze față de care nu prezintă afinitate. Din aceasta rezultă că densitatea superficială maximă este atinsă la apariția primelor micle, adică în momentul în care încetează dizolvarea sub formă molecular-dispersă; totodată, începând din acest moment, stratul de absorbție se formează practic instantaneu.

Așadar, structura asimetrică (amfipatică, amfifilă) a moleculelor și, ca un corolar, proprietatea de a forma în soluții asociații micelare de dimensiuni coloidale reprezintă o proprietate comună tuturor agenților de suprafață.

Săpunurile alcaline sunt cei mai vechi agenți de suprafață cunoscuți, păstrându-și și astăzi o mare valoare economică, socială și tehnică. Când lanțurile hidrocarbonate conțin între 12 și 18 atomi de carbon în moleculă, aceste săpunuri se caracterizează printr-o excelentă putere de spălare, alături de bune calități muianțe, spumante și emulsionante. Cu toate acestea, săpunurile alcaline – datorită grupării carboxil – prezintă o serie de dezavantaje mari:

1. Fiind săruri ale unor acizi slabi cu baze tari, hidrolizează puternic, ceea ce conduce la formarea hidroxidului de sodiu (NaOH) liber care atacă, mai ales la cald, mătasea, lâna, fibrele artificiale și sintetice.

2. Cu apele dure, săpunurile, prin schimb ionic, dar săpunuri de calciu și de magneziu insolubile în apă, care nu prezintă calități de spălare. O parte din săpunurile de calciu și magneziu se separă sub formă de precipitat. Acesta se depune într-o anumită măsură pe fibrele țesăturii supusă spălării, le pătează și, totodată, datorită acizilor grași nesaturați, se oxidează, provocând în mod autocatalitic o oxidare puternică a țesăturilor. Prin aceasta, rezistența lor se micșorează, iar uzura este mai rapidă.

3. Săpunurile nu pot fi folosite în băile acide, deoarece se descompun, punând în libertate acizii grași care se depun pe țesături sau pe obiectul tratat.

4. Săpunurile nu pot fi folosite în apele cu conținut mare de săruri minerale (de exemplu, apa de mare), deoarece se dizolvă foarte greu (sălefiază).

Pornind de la problema găsirii unor substanțe de spălare superioare, care să înlăture deficiențele săpunurilor a fost creată o nouă ramură a industriei chimice, cea a detergenților și a altor agenți de suprafață.

Detergenții sunt agenți de suprafață care prezintă total sau în foarte mare măsură calitățile săpunurilor în 12-18 atomi de carbon în moleculă, fără însă a avea defectele acestora.

Proprietatea caracteristică a agenților de suprafață constă în faptul că, acumulându-se la suprafețele de separație modifică puternic, chiar și în concentrații foarte mici, proprietățile superficiale ale lichidelor în care se dizolvă; natura stratului de absorbție care se formează, determină acțiunea specifică de muiant, spumant, emulsionant, etc..

Termenul de agenți de suprafață sau agenți superficiali sugerează sensul fizic al acțiunii generale a tuturor acestor substanțe. Detergenții nu sunt sinonimi cu detergenții sintetici, produsele auxiliare pentru industria textilă și pielărie, agenții auxiliari textili, agenții capilari activi, agenți tensioactivi, agenți de suprafață, agenți superficiali, surfactanții, saponatele, uleiurile sulfonate etc..

Noțiunea de detergent arată o proprietate specială a anumitor agenți de suprafață, aceea de a spăla (detergo = a spăla).

O problemă specifică o constituie însă faptul că săpunurile alcaline sunt, prin excelență, substanțe de spălare și ca atare, din punct de vedere etimologic, ar fi normal să fie cuprinse în clasa mare a detergenților. Delimitarea între săpunuri și detergenți este convențională, detergenții fiind agenți de suprafață cu calitățile săpunurilor, dar fără defectele acestora.

2. GRUPE HIDROFOBE ȘI HIDROFILE.

S-a arătat că proprietățile detergenților și ale tuturor celorlalți agenți de suprafață derivă din structura amfitică a moleculelor lor, adică depinde de natura grupelor hidrofobe și hidrofile, de balanța dintre proprietățile hidrofobe și hidrofile și de poziția grupelor hidrofile din moleculă.

a. Grupe hidrofobe. Restul hidrofob este format, în multe cazuri, dintr-un radical alifatic (rest alchilic cu o grupă metil terminală) cu formula generală $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_2$, conținând în general 8-18 atomi de carbon. În cazul acizilor grași și al grăsimilor naturale, precum și al derivatelor lor, catenele hidrocarbonate sunt neramificate, pe când în cazul resturilor hidrocarbonate de natură petrolieră sau sintetică, acestea, de cele mai multe ori, sunt ramificate. Foarte mulți agenți de suprafață conțin un rest hidrofob format dintr-un nucleu aromatic alchilat. Structura restului hidrofob, lungimea și ramificația lui influențează hotărâtor proprietățile produselor sintetizate.

b. Grupe hidrofile. Partea hidrofilă care asigură solubilitatea în apă și în dizolvanți polari constă, de cele mai multe ori, dintr-o grupă acidă sau bazică cu o mare energie potențială sau dintr-un anumit număr mai mare de grupe hidrofile cu energii potențiale mai mici și deci cu forțe de valență reziduale mai reduse, dispuse de obicei în lanț.

Natura grupelor hidrofile. În cazul grupelor hidrofile acide sau bazice, acțiunea solubilizantă se bazează mai ales pe formarea de săruri.

Cele mai importante grupe acide sunt:

- COOH	- grupa carboxil
- OSO_3H	- grupa sulfat
- SO_3H	- grupa sulfonică
- PO_4H_2	- grupa fosfat

Cele mai importante grupe bazice sunt:

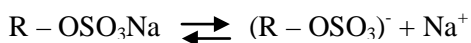
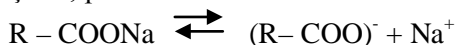
- NH_2	- grupa amină primară
= NH	- grupa amină secundară
$\equiv \text{N}$	- grupa amină terțiară
$\equiv \text{N}^+$	- grupa de amoniu cuaternar

Cea mai des întâlnită grupă hidrofilă, care nu formează săruri, este grupa alcoolică (hidroxil) de forma $-\text{GH}_2 - \text{O}^+$ care are o solubilitate redusă.

Poziția grupelor hidrofile în moleculă. În afară de natura grupelor hidrofile, activitatea de suprafață este influențată și de poziția lor în moleculă. În cazul agenților ionici pentru același rest hidrocarbonat, cu cât grupa solubilizată este mai aproape de capătul restului hidrofob, cu atât solubilitatea în apă scade, iar cu cât aceasta este mai spre centru, cu atât solubilitatea crește.

Disociația hidrolitică. Dacă grupa hidrofilă predominantă din molecula unui agent de suprafață are un caracter acid sau bazic, combinația se găsește sub formă de sare și este disociată în soluție apoasă.

În cazul combinațiilor cu grupă hidrofilă acidă, de exemplu săpunurile, alcoolii grași sulfatați etc, partea activă a moleculei o formează anionul:

Aceste substanțe se numesc anion active.

În produsele cu grupă hidrofilă bazică partea activă a moleculei o formează cationul, de aceea ele se numesc agenți cationici.

Substanțele superficiale ale căror grupe hidrofile nu sunt capabile să formeze săruri (ex.: grupele eterice) poartă denumirea de agenți neionici.

Agenții de suprafață care conțin atât grupe hidrofile cu caracter acid, cât și grupe cu caracter bazic și care, deci, formează amfioni se numesc *amfoliți*.

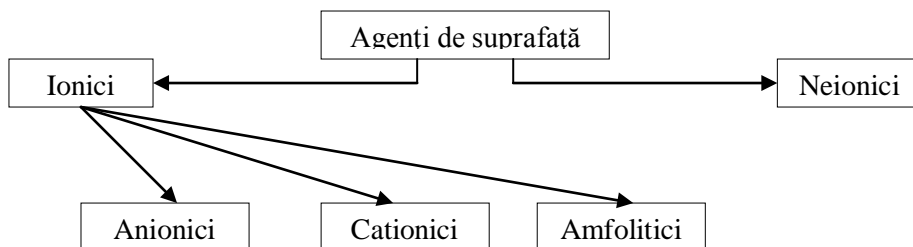
Caracteristica de a disloca sau nu în soluție apoasă, precum și modul cum se disociază, prezintă o importanță hotărâtoare asupra proprietăților și ca atare a utilizărilor practice ale agenților de suprafață.

3. CLASIFICAREA AGENȚILOR DE SUPRAFAȚĂ.

Cea mai veche și cea mai logică clasificare se bazează pe *constituția chimică și pe proprietățile fizico-chimice*. Ea stabilește următoarele clase de agenți de suprafață:

- anion - activi;
- cation - activi;
- neionici;
- amfoliți;
- substanțe insolubile (folosite inițial ca emulgatori);
- agenți de suprafață în sisteme neapoase.

După *criteriul disociației electrolitice*, agenții de suprafață se clasifică după cum urmează:

Clasa agenților anionici cuprinde următoarele grupe:

- *agenți anionici carboxilați*:
  - săpunuri alcaline;
  - săpunuri metalice;
  - săpunuri amino;
- *uleiuri și grăsimi sulfatate*;
- *produse de condensare a acizilor grași*:
  - esteri sulfurici ai acizilor grași esterificați cu alcooli inferiori monovalenți;
  - esteri sulfurici ai acizilor grași esterificați cu alcooli polivalenți;
  - produse de condensare a acizilor grași cu acizi hidroxisulfonici;
  - amide sulfonate și sulfatate;
  - produse de condensare a acizilor grași cu acizi amino-carboxilici;
- *derivați ai acizilor bibazici*:
  - derivați ai acidului succinic;
  - derivați ai acidului ftalic;
- *alchil sulfați primari*;
- *alchil sulfați secundari*;
- *alchil sulfonați*;
- *alchil-aril sulfonați*;
- *sulfonate din petrol*;
- *produse polietoxilate sulfatate, etc.*

Clasa agenților cationici cuprinde următoarele grupe:

- *amine*;
- *săruri și baze cu azot cuaternar*;
- *săruri de sulfoniu*;
- *săruri de fosfoniu*.

Clasa agenților amfolitici cuprinde următoarele grupe:

- *polipeptide*;
- *produse de tip betaionic*;
- *produse de tip sulfo-betaionic*;
- *alte tipuri*.

Clasa agenților neionici cuprinde următoarele grupe:

- *esteri ai acizilor grași cu alcooli și polialcooli*:
  - a. monogliceride ale acizilor grași;
  - b. esteri ai acizilor grași cu poligliceride;
  - c. esteri ai acizilor grași cu alți polialcooli;
  - d. esteri ai acizilor grași cu sorbitalul;
  - e. esteri ai acizilor grași cu zaharoza.
- *produse polietoxilate*:
  - a. alcooli grași polietoxilați;
  - b. alchil-fenolii polietoxilați;
  - c. acizi grași și derivații lor polietoxilați.
- *produse de condensare ale acizilor grași cu aminoalcooli*.

Agenții de suprafață se deosebesc în general de celelalte substanțe prin aceea că dau soluții coloidale de tip special, adică soluții a căror molecule și ioni se aglomerează în asociații caracteristice denumite miceli.

Fenomenele care se produc la interfețe sunt strâns legate de formarea micelilor (baza teoretică pentru interpretarea științifică a proprietăților acestor agenți de suprafață care interesează din punct de vedere practic: putere de udare, spălare, emulsionare, spumare etc..

Agenți anionici

Cei mai vechi și mai bine cunoscuți agenți anionici sunt *săpunurile*. Avantajele pe care le prezintă: puterea de spălare a fibrelor celulozice (superioară în general celorlalți detergenți dacă se utilizează în apa moale), ușurința cu care se îndepărtează de pe fibră prin clătire, puterea de dispersie și de defloculare, stabilitatea spumei, efectul limitat de degresare a pielii, sunt însoțite de o serie de dezavantaje care, de multe ori, le fac de neutilizat. Dintre acestea, cele mai importante sunt: instabilitatea față de acizi, alcalinitatea ridicată și sensibilitatea față de sărurile metalelor alcalino-pământoase și grele; în apele dure sau în băi cu conținut mare de săruri ale metalelor grele, săpunurile dau precipitate insolubile, nedispersabile sau greu dispersabile, care măresc consumul de săpun și care produc pătarea materialelor. Alcalinitatea săpunurilor nu permite folosirea lor în cazul fibrelor animale, a fibrelor sintetice, a mătăsii acetat. Săpunul este contraindicat și în cazul epidermelor sensibile la alcalii.

Din punct de vedere al puterii de spălare se indică folosirea săpunurilor de sodiu, ale acizilor lacric și miristic la temperaturi joase (40°C), pentru temperaturi mai înalte ($60\text{-}100^{\circ}\text{C}$) sunt de preferat săpunurile acizilor stearic și palmitic.

Uleiurile și grăsimile sulfatate sunt utilizate datorită proprietăților lor bune de gresare și avivare, uleiurile cu grad de sulfatare mic și mediu sunt folosite ca auxiliari în industria textilă și pielărie; pentru ancolarea fibrelor de vâscoză se utilizează în special uleiul de in suflat. Ca muianți și emulgatori se preferă uleiul de ricin.

Ca auxiliari în industria de pielărie, prezintă interes produsele rezultate din sulfatarea uleiurilor de pește și animale marine.

Uleiurile cu grad de sulfatare mic și mediu dau în apă soluții albe, opace sau opalescente, datorită conținutului de produse nesulfatate. Prezintă o rezistență slabă la duritatea apei și la acizi.

II. ACȚIUNEA DE SPĂLARE A BUNURILOR CULTURALE ÎN PROCESUL TEHNOLOGIC DE RESTAURARE.

Acțiunea de spălare se referă la una din utilizările cele mai importante și de cel mai mare volum al agenților de suprafață, respectiv la folosirea săpunurilor și detergenților.

În mod obișnuit, prin spălare se înțelege curățirea suprafeței unui obiect solid cu ajutorul unui lichid (în general soluția apoasă a unui săpun sau detergent), printr-un proces care implică o acțiune fizico-chimică complexă, cu totul diferită de simpla dizolvare.

Se consideră că fenomenul complex al spălării se datorează, în mare măsură, activității superficiale a soluțiilor de detergent, adică proprietății de a se absorbi din soluția apoasă la suprafața de separație a celor două faze (soluție-corp solid, soluție-

murdărie și soluție-aer) a formării, pe aceste suprafețe, a peliculelor de absorbție, precum și rezistenței peliculelor de absorbție formate. Impuritățile care se găsesc în mod normal pe obiectul de spălat sunt, fie grăsimi, fie diverse produse organice insolubile, fie materii solide (praf, funingine, oxizi metalici etc.).

În primul rând, soluția de detergent – datorită activității superficiale – udă suprafața și pătrunde adânc în toate crăpăturile sau capilarele, acolo unde apa, singură, nu poate pătrunde (putere de udare și de pătrundere). Apoi, murdăria insolubilă în apă este trecută în soluție: cea lichidă prin emulsionare sau unele cazuri prin dizolvare micelară (putere de emulsionare și solubilizare), iar cea solidă sub formă de dispersie, datorită rolului de peptizator și de coloid protector al soluției de detergent (putere de peptizare și de coloid protector).

Calitatea unui bun detergent constă în a menține, cât mai mult, starea de emulsie sau de suspensie, pentru ca murdăria să nu se depună din nou pe materialul supus spălării. Spuma are un rol important pentru micșorarea redeunerii, însă nu hotărâtor asupra spălării.

Un rol important în procesul de spălare îl au și forțele electrice de respingere, mai ales în ceea ce privește desprinderea murdăriei solide de pe obiectul de spălat și favorizarea defloculării. De asemenea, acțiunea mecanică în timpul spălării ușurează îndepărtarea murdăriei prinsă puternic de obiectul de spălat, contribuind totodată la formarea spumei.

Rezultă deci că procesul de spălare depinde de condițiile existente, respectiv de obiectul de spălat, de murdărie, de soluția de detergent și de interacțiunea dintre ele.

OBIECTUL DE CURĂȚIT ȘI MURDĂRIA

Obiectul de curățit poate fi orice corp murdărit. În practică, se deosebesc obiecte cu suprafață neregulată și cu suprafață netedă. În general, suprafețele neregulate rețin murdăria mai puternic decât cele netede. Majoritatea fibrelor textile prezintă suprafețe neregulate, dintre acestea, cele mai importante sunt fibrele celulozice naturale (bumbac, in, iută), celuloza regenerată și vâscoza, fibrele amidice (lână și mătase), fibrele sintetice, părul și pielea prezintă mai mult caracterul suprafețelor netede.

Printre suprafețele netede se menționează: sticla, plăcile ceramice, metalele lustruite, lemnul lustruit, obiectele lăcuite etc..

Murdăria. Murdăria reprezintă o masă eterogenă de substanțe deosebite din punct de vedere chimic și fizic. Din punct de vedere al posibilităților de îndepărtare în procesul de spălare, aceste substanțe se pot împărți în trei mari grupe: **1. combinații solubile polare; 2. combinații insolubile, nepolare; 3. pigmenți semipolari.**

Murdăria poate fi diferențiată după cum urmează:

- *Combinații organice și anorganice solubile în apă:*

- a. zahăr, sirop, amidon, făină, uree;
- b. acizi organici, acizi din fructe;
- c. albumine (sângele și albușul de ou);
- d. săruri anorganice;

- *Combinații anorganice insolubile în apă:*

- a. ciment, praf, funingine;
- b. pigmenți anorganici, de ex.: argila, silicații;

- *Combinatii organice nepolare, insolubile în apă:*
  - a. hidrocarburi, benzină, petrol, unsori, asfalt moale;
  - b. lacuri și vopsele;
  - c. grăsimi animale și vegetale;
- *Combinatii organice polare, insolubile în apă, în special acizii grași rezultați din secreția pielii.*

FORȚELE DE LEGĂTURĂ DINTRE MURDĂRIE ȘI FIBRELE TEXTILE

Între murdărie și materialul textil pot interveni forțe mecanice, forțe chimice, forțe interfaciale și forțe electrostatice.

Reținerea mecanică a pigmentilor este cel mai simplu mod de murdărie; prin aceasta o particulă tare este reținută între fibrele țesăturilor sau în canalele grosolane ale fibrei; fețele de legătură sunt slabe.

Legarea chimică este relativ rară și corespunde vopsirii. Acesta este cazul petelor datorită coloranților din fructe, vin, cerneluri, rugină etc. și nu corespunde murdăriei tipice care urmează a fi îndepărtată prin spălare normală, ci trebuie să se intervină cu o substanță care trebuie să distrugă legătura chimică dintre colorant și fibră, sau să distrugă colorantul.

Dacă murdăria este lichidă, forțele interfaciale sunt, de cele mai multe ori, de natura forțelor Vad der Waals.

Dacă murdăria este solidă sau un lichid polar (acizi grași, alcooli etc.) avem de-a face cu un proces de absorbție în care intervin forțele de valență parțiale. În acest caz, natura chimică și proprietățile de suprafață ale fibrei conduc la capacități de absorbție diferite și deci la legături mai puternice sau mai slabe, între murdărie și substrat. De exemplu, fibrele de natură proteică, datorită grupelor Co, - NH, care sunt atrase de valențe parțial puternice, leagă mai intim murdăria solidă decât fibrele celulozice. Hidrofilia fibrei de bumbac (grupe OH) duce la o ușoară udare cu apa și micșorează absorbția murdăriei nepolare.

Fibrele cu suprafața cea mai netedă, respectiv fibrele artificiale și, în special, cele sintetice, oferind murdăriei puține puncte de prindere, se spală cel mai ușor.

În mod obișnuit, atât substratul (fibre celulozice și proteice), cât și murdăria au o slabă încărcare electrică negativă, ceea ce arată că atracția dintre ele nu se poate pune pe seama forțelor electrostatice; valorile potențialelor nu sunt însă atât de mari încât să contrabalanseze, prin respingere, atracția datorită forțelor interfaciale, pentru ca murdăria să nu adere la substrat. În mediul apos, însă, în prezența electroliților simpli sau coloidal, potențialele electrocinetice ale murdăriei și substratului, în raport cu soluția, cresc – ceea ce face ca respingerea dintre substrat și murdărie, datorită forțelor electrice, să fie mare și prin aceasta să ajute mult procesul de spălare.

În concluzie, natura substratului și a murdăriei prezintă importanță în ceea ce privește soliditatea legăturii dintre murdărie și obiect fără a avea însă un rol hotărâtor asupra procesului de spălare. În mod particular, murdăria conține acizi grași liberi; aceasta poate influența mult procesul de spălare.

Acțiunea de spălare a săpunurilor și a detergentilor este, în mare măsură, rezultatul activității lor superficiale datorită structurii amfipatice, adică, a capacității de a se absorbi

din soluția apoasă la interfețele soluției substrat, soluție-murdărie și soluție-aer, cu formarea pe aceste suprafețe a peliculelor de absorbție.

Nu numai activitatea superficială a substanței respective este suficientă pentru asigurarea puterii de spălare. Ea trebuie să aibă și stabilitate superficială, adică peliculele de absorbție formate – datorită activității superficiale – trebuie să prezinte o rezistență mecanică corespunzătoare. Pentru o lungime suficientă a lanțului hidrocarbonat, rezistența mecanică a peliculei este condiționată de creșterea concentrației substanței dizolvate și de coagularea ei în stratul de absorbție. Alcoolii, aminele, fenolii și alte substanțe deși au activitate superficială nu sunt detergenți, deoarece soluțiile lor sunt practic molecular-disperse și ca atare nu au stabilitate superficială.

Ațiune bună de spălare au acele soluții care se caracterizează printr-un raport optim între partea moleculară dispersă și partea coloid-dispersă, denumit optim coloidal; aceste soluții satisfac atât activitatea superficială, cât și stabilitatea superficială.

Activitatea superficială și stabilitatea superficială a soluțiilor de săpunuri și detergenți pot varia în funcție de mai mulți factori, ca:

- masa moleculară;
- temperatura;
- concentrația;
- prezența electroliților, etc..

În soluțiile săpunurilor inferioare (sub C_{10}), partea coloidală este foarte redusă în comparație cu partea molecular dispersă. Activitatea superficială este mult scăzută, iar rezistența superficială și mai scăzută. Practic puterea de spălare a acestor săpunuri este nulă. Pe măsura creșterii masei moleculare a săpunurilor crește și activitatea superficială, atingând maximul pentru săpunurile cu 14-16 atomi de carbon în moleculă, corespunzător unei dispersii moleculare mai mici și unui grad de dispersie coloidală mai mare. La o creștere a masei moleculare a săpunurilor, activitatea superficială descrește, în schimb crește rezistența superficială care atinge maximul pentru săpunurile cu 18 atomi de carbon în moleculă, corespunzător unei dispersii moleculare foarte mici și unui grad de dispersie coloidală mare.

Maximul puterii de spălare, care corespunde unui raport optim de parte molecular dispersă și coloid dispersă, se poate considera ca fiind situat la temperatura de 80-90°C la $C_{16} - C_{18}$ pentru săpunurile acizilor saturați, iar pentru acizii nesaturați la 20-50°C.

Toți factorii care deplasează optimul coloidal al soluțiilor de săpunuri și detergenți într-un sens sau într-altul (temperaturi, concentrație, electroliți) influențează asupra activității superficiale, rezistenței superficiale și urmare asupra puterii de spălare. Puterea de spălare a soluțiilor puternic coloidale este influențată favorabil de acei factori care reduc gradul de coloiditate, de exemplu diluarea și încălzirea. Soluțiile slab coloidale își îmbunătățesc puterea de spălare prin mărirea concentrației, scăderea temperaturii, adăugarea de electroliți.

ASPECTE ALE BIODETERIORĂRII ÎN MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE AL ROMÂNIEI

Virginia DIACONESCU

Conservarea patrimoniului muzeal privită prin prisma multitudinii de măsuri pe care le impune și al căror ansamblu servește, în totalitate, la păstrarea în bune condiții a obiectelor muzeale și în consecință la prelungirea vieții lor – este și trebuie să fie în continuare una din sarcinile de bază ale fiecărui muzeu.

În cazul muzeului pavilionar, pentru că la acesta ne vom referi, plasat în sălile de expoziție sau în depozite, obiectul muzeal se află permanent în contact cu factorii abiotici și biotici ai mediului ambiant.

Factorii mediului ambiant (fizico-chimici și biologici) în care este plasat obiectul, exercită asupra lui o acțiune continuă și nu, în puține cazuri, cu efecte distructive. Acțiunea unui factor de mediu nu este niciodată singulară. Relațiile de determinare existente între cele două categorii (I. Relații ale factorilor abiotici ai mediului între ei; I. Relații între factorii abiotici și factorii biotici ai mediului; III. Relații între factorii abiotici și obiectul de muzeu; IV. Relații între factorii biotici și obiectul de muzeu) au o consecință importantă și anume acțiunea rezultantei acestora asupra obiectului.

Acțiunea agenților biologici ai mediului ambiant asupra obiectului de muzeu este exprimată prin apariția fenomenului de biodeteriorare, complex de procese fizice, chimice, biochimice, pentru realizarea căruia se asociază preponderent două mecanisme: cel **nutritiv**, prin obiectul de muzeu care servește la nutriția agentului biologic și suferă astfel o acțiune distructivă, iar al doilea mecanism este cel **metabolic**, exercitat prin producția de metabolism ai agentului, cu o acțiune nocivă: acizi care degradează stratul organic sau anorganic, pigmenți elaborați de microorganisme prin care determină degradări cromatice ale substratului cu efecte inestetice.

Uneori agenții biologici pot acționa și prin procese mecanice asupra substratului: hife miceline pătrunzând în structura materialului produc crăpături, fisuri, pierderea rezistenței materiale; insectele folosesc materiale respective drept adăpost, locuri de reproducere, acționând mecanic prin galerii, găuri de zbor etc..

Instalarea fenomenului de biodeteriorare pe obiectele de muzeu este condiționată, desigur, de existența unor factori de mediu favorabili. Factorii climatici (temperatura, umiditatea relativă a mediului, conținutul în umiditate al materialului, lumina, curenții de aer, reacția substratului - pH) influențează dezvoltarea agenților biologici, parcurgerea diferitelor stadii, reproducerea, apariția de modificări în metabolismul unor specii, etc.. Exemplu: temperatura pentru insecte are o influență hotărâtoare în ceea ce privește numărul generațiilor într-un an, durata de timp pentru parcurgerea fiecărui stadiu de dezvoltare, prolificitatea, longevitatea, umiditatea influențează creșterea, înmulțirea

microorganismelor; lumina influențează dezvoltarea, sporularea ciupercilor, iar pentru insecte are influențe asupra metabolismului lor.

În cazul muzeului pavilionar, biodeterioratorii pot ajunge prin intermediul prafului (sursa de infecție în constituția căruia intră spori de bacterii și fungi sau ouă de insecte, agenți în stare latentă), a vizitatorilor, odată cu obiectele nou achiziționate (ce pot fi purtătoare de agenți biologici chiar fără să prezinte simptome evidente de biodeteriorare). În compoziția atmosferei sălilor de expoziție și depozitelor sunt prezente particule de praf ce pot acționa fizic sau chimic sau pot constitui surse de infecție cu agenți biologici.

În condițiile Muzeului Național de Istorie urmărindu-se acest aspect al contaminării mediului și obiectelor cu agenți biologici, s-au făcut determinări de microclimat concomitent cu studiul microflorei aerului, în sălile de expoziție și depozite, spații cu exponate din materiale organice (lemn, textile, carte – expuse atacului de microorganisme celulozolitice; piele, os, lână, corn – expuse atacului de microorganisme proteolitice).

Din măsurătorile efectuate săptămânal, în cursul unui an, prin intermediul termohigrografelor, din analiza diagramelor putem spune că umiditatea relativă se caracterizează prin valori cuprinse între 45% - 50%, iar temperatura 22⁰ – 30⁰C în anotimpul cald și între UR 50% - 55%, respectiv T 10⁰ – 15⁰C în anotimpul rece.

Determinări de aeromicrofloră s-au făcut prin metoda captării pasive ce consta în expunerea unor suprafețe cu mediu de cultură Czapeck, pentru fungi și geloza nutritivă, pentru bacterii, pe care sporii se depun datorită gravitației sau curenților de aer.

Scopul observațiilor a fost determinarea încărcăturii cu agenți biodeterioratori în săli și depozite depuși pe o suprafață anumită în timp determinat și investigații pentru depistarea microorganismelor.

S-a constatat că numărul germenilor este redus în depozite, spații expoziționale cu puține exponate de natură organică, spații puțin vizitate, existând diferențe în ce privește intensitatea contaminării probelor prelevate la orele 10 și 15.

Determinările făcute au pus în evidență prezența bacteriilor din genul *Pseudomonas*, g. *Bacillus* și a sporilor de *Rhizopus*, *Penicillium*, *Trichoderma*, *Aspergillus*.

Din studiul aeromicroflorei, din controlul sistematic al obiectelor expuse, depozitate sau achiziționate, prin examenul macroscopic și microscopic s-au identificat agenți de biodeteriorare din regnul vegetal – ciuperci, iar din regnul animal – insecte.

LISTA AGENȚILOR DE BIODETERIORARE IDENTIFICAȚI

DENUMIREA ȘTIINȚIFICĂ	SUBSTRATUL
0.	1.
I. FUNGI	
1. <i>PHYCOMYCETES</i> MUCORALES <u>Mucoraceae</u> <i>Rhizopus nigricans</i> <i>Mucor mucedo</i>	piatră lemn

0.	1.
<p>2. <i>ASCOMYCETES</i> <i>PLECTASCALES</i> <u>Aspergillaceae</u> <i>Aspergillus niger</i> <i>Aspergillus vermicolor</i> <i>Aspergillus flavus</i> <i>Aspergillus fumigatus</i> <i>Penicillium</i> sp.,</p> <p><i>SPHARIALES</i> <u>Chaetomiaceae</u> <i>Chaetomium globosum</i></p>	<p>piele, textile, hârtie, pictură, piatră pictura piele, hârtie lemn piele, hârtie, textile, piatră</p> <p>textile, hârtie</p>
<p>3. <i>FUNGI IMPERFECTI</i> <i>MONILIALES</i> <u>Monilliacae</u> <i>Trichoderma viride</i> <i>Trichoderma lignorum</i> <i>Botrytis</i> sp. <i>Verticillium</i> sp.</p> <p><u>Dematiaceae</u> <i>Stachybotris atra</i> <i>Stachybotris alternans</i> <i>Cladosporium herbarum</i> <i>Stemphyllium</i> sp. <i>Alternaria tenuis</i></p> <p><u>Tuberculariaceae</u> <i>Fusarium</i> sp.</p>	<p>textile, hârtie, piele lemn, hârtie hârtie piatră</p> <p>textile, hârtie lemn piele, pictură, hârtie, piatră textile, hârtie pictură, textile, hârtie</p> <p>hârtie</p>
<p>4. <i>BASIDIOMYCETES</i> <i>PLOYPORALES</i> <u>Polyporaceae</u> <i>Merulius lacrymans</i></p>	<p>lemn</p>
II. ARTHROPODA INSECTA	
<p>1. <i>COLEOPTERA</i> <u>Anobiidae</u> <i>Anobium punctatum</i> <i>Xestobium rufovillosum</i></p> <p><u>Dermestidae</u> <i>Anthrenus museorum</i> <i>Anthrenus verbasci</i></p>	<p>lemn, hârtie lemn</p> <p>textile, colecții de insecte ierbare</p>

0.	1.
2. <i>DIPTERA</i> <u>Muscidae</u> Musca domestica	
3. <i>HYMENOPTERA</i> <u>Formicidae</u> Componotus sp.	
4. <i>LEPIDOPTERA</i> <u>Tineidae</u> Tinea pellionella Tineola biselliella Trichophaga tapetzella	blana textile (haine) textile (covoare)
5. <i>ORTHOPTERA</i> <u>Blatellidae</u> Blatella germanica <u>Blattida</u> Blatta orientalis <u>Liposcelidae</u> Liposcelis divinatorius	hârtie, piele, textile, pergament hârtie, piele, textile hârtie
6. <i>THYSANURA</i> <u>Lepismatidae</u> Lepisma saccharina VERTEBRATA MAMMALIA <u>Rodentia</u> Mus musculus Ratus norvegicus	textile, hârtie

Ca structuri, în muzeul pavilionar, întâlnim o multitudine heterogenă de obiecte: de natură organică, anorganică și obiecte cu componentă complexă: picturi în ulei sau tempera, cărți cu file din pergament sau hârtie și legături în piele, ferecături metalice, piese textile brodate u fir metalic, etc..

Acțiunea biodeterioratorilor asupra obiectelor se manifestă diferit, în funcție de intensitatea atacului și constă fie în degradări cromatice superficiale (pete diferit colorate) fie în transformări profunde în structura obiectelor atacate.

Bacteriile pot deteriora atât obiecte de natură organică (textile, piele, hârtie), cât și obiecte de natură anorganică (metal, piatră).

Metalele pot fi supuse acțiunii deterioratoare a bacteriilor. Există unele bacterii ce au ca produse finale de metabolism anumite substanțe chimice (hidrogen sulfurat, acid

sulfuric și diferiți alți acizi) ce se depun la suprafața metalului corodându-l. Bacteriile se pot aglomera în colonii uriașe pe suprafața obiectelor din metal creând adevărate micropile electrochimice, coroziunea biologică este dublată de coroziunea electrochimică, metalul fiind supus unei deteriorări fizicochimice.

O categorie importantă a biodeterioratorilor o constituie ciupercile, iar dintre ele, pe obiectele de muzeu, se întâlnesc cele cunoscute sub denumirea generală de „*mucegaiuri*”. Ciupercile produc alterări fizice substraturilor pe care le atacă – friabilitate, pierderea elasticității, diminuarea rezistenței, pulverizarea sau dezintegrarea materialului pe care se dezvoltă. Specii frecvent întâlnite sunt: *Aspergillus* sp., *Penicillium* sp., *Alternaria* sp., *Fusarium* sp., *Cadosporium* sp., *Chaetomium* sp. Etc. (vezi lista anexată).

O altă categorie de biodeterioratori întâlnită în muzeu o constituie insectele. Dintre reprezentanții ordinului Coleoptera se întâlnesc insecte xilofage din familia Ipidae (pe lemn, hârtie, pergament) și specii de Anobium din familia Anobiidae. Din familia Dermestidae, larvele de *Anthrenus museorum* degradează țesături din lână, blănuri, etc.. În depozite pot pătrunde insecte din ordinul Blattaria – *Blatta orientalis* și *Phylladromia germanica* care deteriorează cărțile vechi, unde atacul apare sub forma unor galerii superficiale cu contur sinuos, insectele hrănindu-se cu hârtie, pergament, piele și textile. Pe textile, lăsând în urma lor tăieturi lungi, sinuoase se dezvoltă foarte bine, de altfel ca și pe cărți, hrănindu-se cu clei de legătorie și hârtie, reprezentanți ai ordinului Thysanura cunoscuți popular sub denumirea de „*peștișori de argint*” – *lepisma saccharina* și *Ctenolepisma lineata*. Țesăturile din lână, covoare, veșminte și blănuri sunt deteriorate de lepidoptere din familia Tineidae, cunoscute sub denumirea de molii.

Prevenirea biodeteriorării constituie un aspect important al activității de conservare. Între măsurile de prevenire se înscriu, alături de controlul permanent al factorilor de microclimat și, în special, al temperaturii și umidității relative, controlul factorilor biologici ai mediului în care sunt plasate obiectele, controlul macro și microscopic al obiectelor, izolarea celor contaminate cu eventuali biodeterioratori, dezinfecția și dezinsecția obiectelor nou achiziționate. În ceea ce privesc metodele de combatere, menționăm că metodele fizice, chimice, biologice și integrate trebuie să răspundă unor cerințe: să nu deterioreze materialul suport, să fie letale pentru agenții biologici și cât mai puțin toxice pentru om, să aibă putere de pătrundere, remanenta în timp și reversibilitate.

Dacă s-ar respecta cu strictețe fluxul de circulație al obiectelor și anume:

și dacă parametrii de microclimat ar fi optimi și constanți s-ar reduce considerabil multitudinea de probleme ridicate de activitatea de conservare.

PROBLEMELE PUSE DE CONSERVAREA A DOUĂ TAPISERII DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

Adela DOBRESCU

Creând spațiul dar și limitându-l, tapiseria ocupă un loc important în cadrul artelor decorative, numite pe nedrept arte minore. Indispensabilă marilor castele medievale, unde avea nu numai un rol estetic dar și utilitar (să încălzească sălile răcoroase sau să separe camerele), tapiseria devine o artă pretențioasă și luxoasă în epoca modernă.

Tehnica tapiseriei este cunoscută din antice vremuri, ea apărând în scrierile lui Homer și Pliniu cel Bătrân. Finețea țesăturilor egiptene, grecești și romane ia contact cu pretențioasele țesături ale popoarelor din Asia. Din acest creuzet se naște rafinamentul lumii bizantine, care dă o altă dimensiune noțiunii de tapiserie.

În timp tapiseriile devin tot mai variate (episoade biblice, legende, fapte de arme), desenul tot mai riguros, culorile tot mai vii.

Arta tapiseriei este însă strâns legată de materia primă: lâna. Lâna a fost și rămâne materia primă în domeniul tapiseriei, deși în epoca de maximă dezvoltare se foloseau și alte materiale: mătasea (mai ales arunci când era vorba de cer sau părțile cu culori deschise, firul de aur și argint). În secolul al XIV-lea flamanzii dispuneau de o materie primă de o excelentă calitate și în cantități mari, de un număr mare de meșteri fapt care aduce după sine și o recunoaștere mai mare în fața tapiseriei franceze.

Primele ateliere sunt date spre 1250, precum cel de la Poitiers, dar piesele cele mai cunoscute vin de mai târziu, din timpul lui Ludovic I de Anjou. Includerea ei în „*Cartea Meșteșugarilor*”, de către Ludovic al IX-lea, face ca meșteșugul tapiseriei să cunoască o binemeritată dezvoltare, ajungând în scurt timp să fie recunoscută ca artă. Perioada de glorie nu întârzie să apară, ea înscriindu-se între secolele XIV – XVI, când artiștii și meșterii speculează caracterul preponderent decorativ al tapiseriei. Monahii francezi înființează și patronează astfel de ateliere. În 1539 Francisc I înființează și patronează astfel de ateliere. În 1539 Francisc I înființează atelierul de la Fontainebleau, iar Henric al II-lea și Henric al IV-lea încurajează activitatea atelierelor din Paris.

Secolul al XVII-lea aduce cu sine o nouă abordare a acestei arte: pictorii ce compun cartioanele includ în tematică scene de teatru, scene de gen (inspirate din pictura flamandă - Teniers), cartușe și elemente arhitectonice pentru borduri. Sub domnia lui Ludovic al XIV-lea numărul de subiecte atinge apogeul: teme mitologice, alegorii decorative, scene cinegetice, descoperiri geografice.

Tapiseria și pictura devin două modalități de expresie artistică înrudite una cu cealaltă, fapt demonstrat de Salonul din 1763, unde tapiserii de o frumusețe fără egal vor fi expuse alături de picturi celebre.

Secolul al XVIII-lea nu reușește să mențină tapiseria la nivelul atins anterior. Temele alese sunt adeseori frivole, sunt scene pastorale, galante.

Cele două tapiserii aparținând Muzeului Județean Satu Mare se înscriu în această ultimă perioadă. Având dimensiunile de 1,67 m x 1,39 m prima tapiserie este o compoziție cu șase personaje, o scenă de gen, în tonuri de maro și bej. Costumația personajelor este de secol XVIII și este redată până în cele mai mici detalii, nefiind uitate nici accesoriile: pălăriile, pelerinele, coafura, încălțămintea. Toate sunt redată cu o fidelitate dusă la extrem. Trei dintre personaje formează un grup în stânga imaginii, alte două schițează câțiva pași de dans pe acordurile unui cimpoi instrumentat de al treilea personaj. Atenția maestrului tapiser nu s-a oprit numai asupra personajelor, dar și asupra peisajului, care este redat până în cele mai mici detalii. Perspectiva compoziției ne dovedește, din nou, faptul că meșterul tapiser avea solide cunoștințe în domeniu, reușind să reducă foarte mult diferențele dintre pictură și tapiserie.

În momentul sosirii în laborator, piesa se prezenta într-o stare de conservare destul de bună, totuși viața ei înaintea intrării în colecția muzeului pare să fi fost aventuroasă. Degradările suferite de piesă pe toate cele patru laturi nu lasă nici o urmă de îndoială că tapiseria fusese fixată în cuie, pe o ramă. Fixarea s-a realizat pe liziere, anulând una din funcțiile acesteia și anume aceea de a ajuta la o cât mai corectă „*atârnare*” a tapiseriei. În momentul fixării, tapiseria nu a fost dublată, fapt care a supus piesa unor tensiuni care au susținut procesul de degradare. Din păcate, în textura piesei am mai găsit câteva din cuiele cu care ea fusese fixată. Cuiele, care au fost bătute din centimetru în centimetru, au produs deteriorări prin ruperea texturii piesei (a firelor de urzeală și bătătură), scămoșarea texturii, pătarea cu rugină. Petele de rugină, destul de vechi de acum, sunt de intensități și mărimi diferite, depinzând de mărimea cuiului. Din păcate petele de rugină nu au reprezentat singura problemă. Colțurile din stânga ale tapiseriei au suferit o pierdere de textură destul de mare, lucru care a făcut ca procesul de destrămare să înainteze mult mai rapid. Asemenea lipsuri mai sunt și pe liziera din partea dreaptă a piesei. Praful acumulat într-o cantitate prea mare și în timp îndelungat nu permitea o percepere corectă a imaginii. Nu se cunosc în totalitate condițiile în care piesa a fost expusă înaintea acționării ei, lucru care a făcut ca procesul de conservare să demareze achiziționării ei, lucru care a făcut ca procesul de conservare să demareze mai greu. Fazele conservării s-au succedat având în vedere nu numai principiile restaurării, dar și dimensiunile piesei. Aceasta depășea cu 10 cm (pe lățime) măsurile bazinului de spălare și implicit a plasei bazinului. Curățirea ar fi trebuit să se facă, deci, în două etape, lucrându-se pe câte o jumătate a piesei. Am decis să fac curățirea pe toată suprafața piesei o dată și de aceea am ales să curăț piesa pe o suprafață plană. Această suprafață mi-a fost asigurată de masa de sticlă, pe care tapiseria încăpea perfect. Tratamentul uscat și o parte din cel umed le-am efectuat pe această suprafață plană.

Desprăfuirea s-a făcut prin aspirare, gura periei fiind prevăzută cu un tul de protecție. Procesul s-a realizat pe masa de sticlă pentru a proteja suprafața tapiseriei cât mai bine. Aspirarea s-a făcut pe ambele fețe ale piesei, insistându-se pe suprafețele mai murdare și cu grijă pe suprafețele cu probleme mari. Pe zonele foarte deteriorate desprăfuirea s-a realizat cu o pensulă moale.

După terminarea acestei faze am trecut la testarea culorilor și testarea soluțiilor de scoatere a petelor. Pentru petele de rugină am folosit acid citric, căruia i-am crescut concentrația acolo unde era nevoie, în vederea obținerii unor rezultate cât mai bune.

Petele de rugină fiind vechi, soluția de acid citric nu a rezolvat, decât în mică parte, problemele. Soluția a fost aplicată cu ajutorul unor tampoane.

Au urmat testele cu soluțiile de spălare. Am folosit Romopal OF₁₀ și Radix Saponaria. Testele le-am făcut pe două eşantioane apropiate pentru a putea compara puterea de curățire. În urma testelor și ținând cont de cantitatea mare de fire de lână din tapiserie am ales ca soluție de curățire decoctul de Radix Saponaria. Înainte însă am efectuat baia de emoliere (clasică), care s-a realizat prin pensulare.

Baia de spălare a fost realizată, de asemenea, prin pensulare și s-a efectuat pe ambele fețe ale obiectului. S-a insistat în zonele cu pete mai pronunțate în vederea unei curățiri cât mai corecte.

Clătirile s-au efectuat pe plasa bazinului de spălare, cu apă din abundență și la o temperatură constantă. Clătirea s-a realizat în două etape din cauza dimensiunii mari a piesei.

Baia de rehidratare s-a realizat prin pulverizare cu o soluție de glicerină, care urma să redea fibrei de lână o parte din caracteristicile pierdute în urma deteriorării. Uscarea s-a realizat liber.

A doua piesă este mai mare decât prima (1,75 m x 1,45 m) și prezenta mai multe probleme.

Tapiseria reprezintă o scenă de gen, probabil o reproducere după o pictură flamandă. Personajele, dispuse pe ambele maluri ale unui râu, sunt surprinse în plină desfășurare: unele spală, altele îngrijesc animale. Realizarea este și de această dată foarte bună, maestrul tapisier fiind atent la toate detaliile, dar și la construcția compoziției. Compoziția, mai complexă decât în cazul primei tapiserii, cuprinde de această dată și elemente de arhitectură. Fundalul piesei este susținut de un peisaj de deal și de câteva clădiri, care se întrezăresc printre copaci și tufe. Dacă prima tapiserie avea o compoziție rigidă, cu personaje pozând, compoziția celei de-a doua este, fără îndoială, explozivă, aglomerată, în plină mișcare. Gesturile, costumele, vegetația sunt redată cu o mare fidelitate, mergându-se până într-acolo încât este redată imaginea unor plante oglindite în apă sau mișcarea apei în momentul spălării rufelor.

Starea de conservare era destul de bună. La fel ca prima tapiserie, și aceasta a doua piesă a fost fixată pe o ramă, urmele cuielor și pionezelor fiind marcate prin pete de rugină. Acest obiect avea mai multe probleme: pe față, în partea dreaptă, piesa avea o pată, a cărei proveniență și compoziție nu puteau fi determinate. Pata era transparentă și după scămoșerile din jurul ei era evident că cineva încercase s-o îndepărteze. Substanța semăna mult cu lacul incolor folosit în tâmplărie. Pe dos tapiseria prezenta o pată, care s-a dovedit a fi vopsea de ulei (culoarea muștarului) cu un diametru de 10 cm. Praful în exces, destrămurările și rupturile urzelii și bătăturii, tensiunile cauzate de fixarea pe o ramă încheiau lungul șir al degradărilor suferite de piesă.

Desprăfuirea piesei s-a realizat prin aspirare pe o suprafață plană, cu grijă pentru zonele foarte deteriorate. Gura aspiratorului a fost prevăzută cu un tul de protecție. Aspirarea s-a făcut atât pe față cât și pe dos.

Următoarea fază a fost cea a îndepărtării petelor. Am făcut teste cu solvenți: alcool etilic, acetona pentru a determina care dintre ei au o acțiune mai eficientă în îndepărtarea petelor. Pata de pe față obiectului nu a răspuns la nici unul dintre solvenții testați. Ea era rigidă și schimbase deja structura fibrei de lână. Urma să văd cum avea să se comporte după baia de spălare, deși era de așteptat să nu se noteze vre-o schimbare majoră. Pata de

pe spate, care avea 1,5 mm, am îndepărtat-o, pentru început, cu bisturiul. Când am ajuns la fibra de lână am aplicat tratamentul de scoatere a petelor prin picurare cu acetonă. Tratamentul nu a îndepărtat pata în proporția dorită așa că am încercat prin tamponare. Și de această dată pata fusese absorbită de fibră, procesul fiind ireversibil.

Tratamentul umed a fost identic cu cel al primei piese.

Ambele tapiserii se găsesc în laboratorul de restaurare, urmând să fie consolidate pe pânză de bumbac și apoi redat circuitului muzeal.

Foto 1. Tapiserie ansamblu - înainte de restaurare

Foto 2. Tapiserie ansamblu - după restaurare

Foto 3. Tapiserie - deteriorări

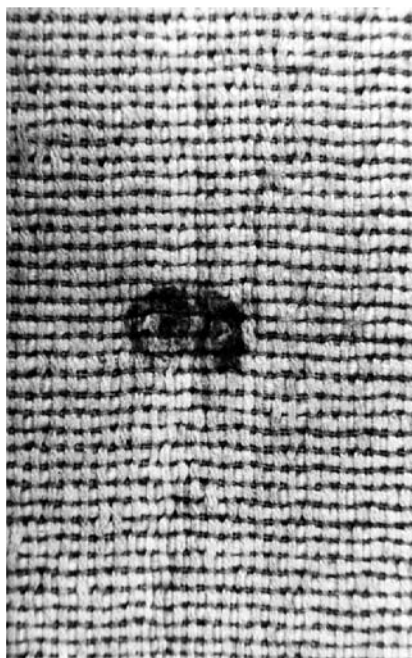

Foto 4. Tapiserie - pată de rugină

Foto 5. Tapiserie -ansamblu

RESTAURAREA UNUI COVOR INEDIT DIN PATRIMONIUL MUZEULUI JUDEȚEAN BUZĂU

Lucia-Maria DUMA

Din vremuri îndepărtate și până astăzi, oamenii au simțit nevoia, pe lângă hrană și îmbrăcăminte să-și împodobească și interiorul locuințelor.

Pornind de la necesitatea acoperirii podelelor și pereților locuințelor, au creat, la început, împletituri simple din liane și ierburi. Există referințe istorice cu privire la țesători sau obiectele țesute, astfel Homer în *Iliada* arăta clar, că țesutul era o ocupație de bază, înfloritoare și stabilă.

Picturile din mormintele egiptene înfățișează scene cu femei țesând. Există, de asemenea, referințe biblice la țesători și la uneltele lor de lucru.

Din lână ca și din fibre vegetale, s-au confecționat textile de uz casnic și textile destinate confecționării diferitelor piese de îmbrăcăminte. Unele mai simple și mai rezistente au fost destinate uzului casnic obișnuit, portului zilnic. Dublurile lor, destinate gâtelilor sărbătorești, au fost confecționate din materiale mai fine și mai bogat ornamentate.

Textilele din lână, de uz casnic, au fost mai numeroase, mai variate, în zonele înalte, unde gospodăriile au avut mai multe oi și au cultivat mai puțină cânepă decât în zonele joase. Pieseile principale au fost cele de pat, protectoare contra frigului, păturile mai subțiri și Țoalele sau cergile mai groase, mai păroase. Un loc important îl ocupau și lăicerele, care se întindeau pe lavițele late și păretele ce protejau pereții. Acoperământul de pat folosit mai ales cu ocazia diferitelor festivități familiare a dus la apariția scoarțelor care au devenit principalele piese decorative din interiorul locuințelor. Aceste țesături de lână cu dublu caracter -se prezintă sub o terminologie variată. Cel mai vechi termen folosit cu precădere în secolul al XVIII-lea, este acela de „scoarță”.

P. H. Stahl considera că termenul își are explicația în faptul că țesăturile de acest tip acopereau în trecut pereții de lemn ai caselor ca și scoarța pe copac. Pe parcursul timpului aceleași țesături au fost denumite *covoare*.

Covorul ce face subiectul acestei comunicări aparține colecției de etnografie și artă populară „*Casa Vergu-Mănăilă*”, este țesut în război, în patru ițe cu urzeala și băteala din lână, cu dimensiunile 485 cm/175 cm și este alcătuit din două bucăți îmbinate pe lungime. Fondul covorului este de culoare roșie. Pe toată suprafața covorului sunt cusute cu acul motive geometrice în culorile: albastru, mov, galben, verde, gri (cu fire din lână) și alb (cu fire din bumbac).

Covorul a prezentat un grad avansat de murdărie. La nivel de fibră, lână este deshidratată, murdară, fragilizată, cu pierderi de material, datorită proceselor de deteriorare/degradări fizico-mecanice, fizico-chimice și biologice. Țesătura prezintă deformări pe latura superioară cauzate de atârănarea lucrării de anouri (foto 3, 4).

Motivele cusute cu lână albastră sunt puternic decolorate și prezintă urme de atac biologic, firele de lână albastră trebuie înlocuite în proporție de 70% (foto 1, 2).

Înainte de intrarea în restaurare este necesară aplicarea unor tratamente de conservare. Acestea constau în îndepărtarea depunerilor vechi de praf, murdărie, deoarece aceste depuneri, în decursul timpului, contribuie în mare măsură la procesul evolutiv de degradare al materialelor textile conținute de către piesa respectivă. După curățirea uscată s-a efectuat testarea culorilor cu o soluție de spălare; constatându-se migrarea culorii roșii. Pentru fixarea acesteia s-a intervenit cu o soluție de acid acetic glacial în concentrație de 15%, fiind puse comprese pe toată suprafața covorului și lăsate 5-6 ore. Această operație s-a repetat de câteva ori, până s-a constatat că la testarea cu soluție de spălare, culoarea nu a mai migrat.

Curățirea umedă a fost efectuată prin imersie în soluție apoasă de Romopal OF. 10. Pentru redarea elasticității fibrei și înviorarea culorilor ultima baie a conținut alcool etilic, glicerină și acid acetic.

Procesul de restaurare a urmărit rezolvarea problemelor piesei. S-au efectuat testări pe zone mici, încercându-se intervenții locale de reconstituire, alegându-se astfel grosimea firului de lână, în raport cu originalul, precum și culoare potrivită ținându-se cont de gradul de uzură al covorului. Vopsirea acestor fire este dificilă deoarece apar diferențe între firul de scul (în lungime) și secțiunea lui care de fapt este cea aparentă. Tușeul de vechime ce trebuie dat firului nou pentru a se încadra zonei originale este, de asemenea, o operațiune dificilă. Firele din covoarele vechi au fost vopsite, în majoritate cu coloranți vegetali, care le conferă strălucire prin prospețimea pe care o mai prezintă încă. În restaurare se folosesc mai ales coloranții sintetici.

În continuare voi prezenta în funcție de tipul de degradare sau deteriorare soluția aleasă.

Lipsa parțială de băteală – s-a restaurat utilizând țeserea printre fire cu lână într-un fir simplu sau dublu, în funcție de gradul destrămării sau răriturii, păstrând firele originale și fixându-le cu cele noi.

Rărituri ale firelor de băteală – acestea constau în lărgirea spațiilor existente între firele de băteală, lăsând urzeala vizibilă; s-a procedat astfel:

- firele au fost aranjate fiecare în parte, perpendicular pe firele de urzeală;
- spațiile vizibile între firele de băteală s-au acoperit prin țesere cu un fir de grosimea celui original, respectând rostul.

La finalizarea operațiilor de restaurare piesa a fost reasamblată și dublată cu pânză albă din bumbac.

Dublarea prezintă o importanță deosebită pentru estetica și starea de conservare a piesei, prin dublare se asigură rezistență și protecție. Dublarea s-a făcut prin caroiăj. După ce materialul a fost dat la apă și călcat, a fost croit conform dimensiunilor covorului, lăsându-se o marjă de 5-7 cm pentru siguranță. Ca puncte de coasere s-a folosit *punctul de dublare în zig-zag* sau *punctul cojocăresc*, cu pasul de aproximativ 2 cm, pentru prinderea dungilor și *punctul ascuns* pentru prinderea marginilor. În prima etapă s-au cusut diagonalele, fixând astfel centrul lucrării, apoi s-au cusut linii paralele la distanța de 15 cm, până la marginea lucrării, realizând astfel caroiăjul. La partea superioară a covorului s-a montat un manșon, prin care se va trece o bară de susținere în vederea etalării piesei.

La depozitare covorul va fi rulat pe o bară protejată cu pânză și așezat pe rastel în poziție orizontală și totodată, se va pune într-o husă protectoare de culoare apropiată covorului.

În această comunicare s-a prezentat doar o parte din fluxul tehnologic, folosit pentru restaurarea acestui covor, menționând că aceste operațiuni nu sunt niciodată rupte de tratamentele de conservare și ele nu se pot executa fără riguroase investigații științifice și multă precauție în adoptarea lor.

BIBLIOGRAFIE

Macri, S. - „*Studiul asupra unor coloranți textili folosiți în procesul de restaurare*”, în „Cercetări de conservare și restaurare”, vol. II, București, 1982.

Butură, V. - „*Străvechi mărturii de civilizație românească*”, editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

Hașegan, Z. - „*Rezolvarea problemelor de restaurare a covoarelor cu noduri*”, în „Cercetări de conservare și restaurare”, vol. III, București, 1984.

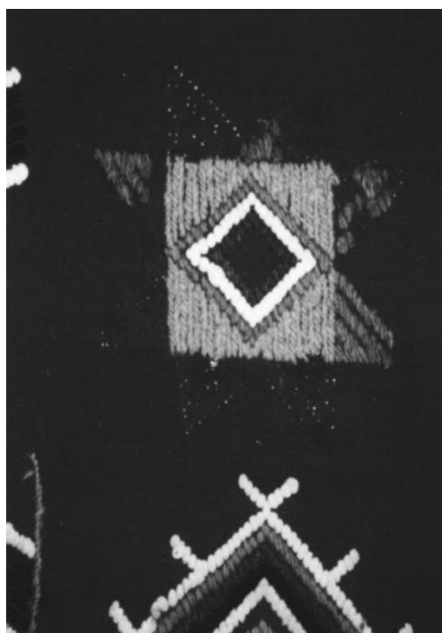

Fig. 1.

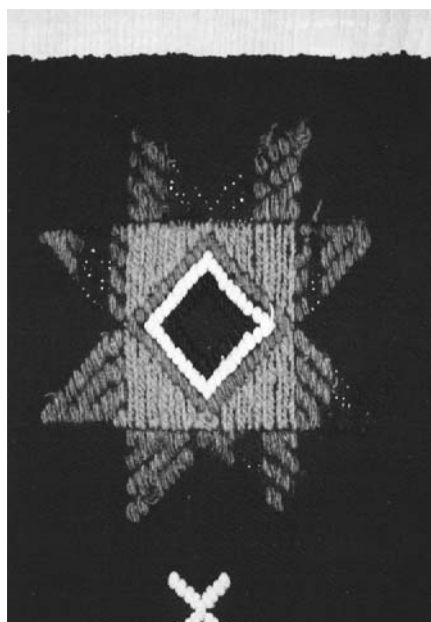

Fig. 2.

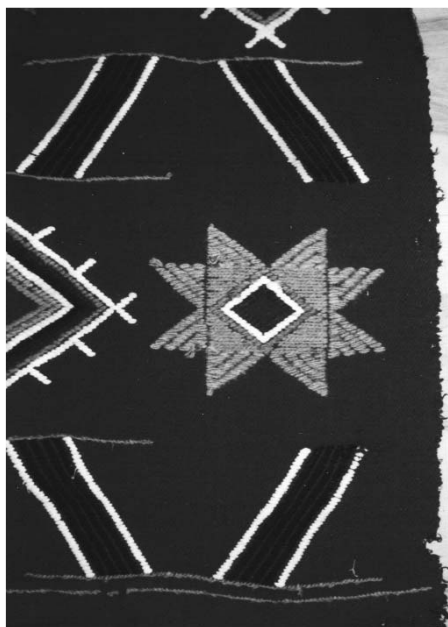

Fig. 3.

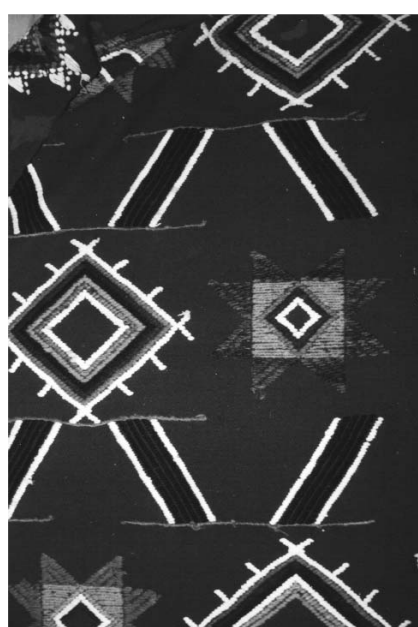

Fig. 4.

CE SE ASCUNDE SUB GLAZURA OPACITĂȚII?

Liana DUPONT

În această lucrare voi face comentarii pe baza unor obiecte descoperite pe șantierul arheologic Hanul Zlătari 1996 – Calea Victoriei, arheolog Adameșteanu Mănușu – două dintre acestea, din porțelan turcesc de Iznik, aflându-se, restaurate, în expoziția organizată de dumneavoastră.

Din acest șantier au fost aduse în laborator obiecte din sticlă medievală, din porțelan, faianță, ceramică glazurată și neglazurată, aceasta aparținând perioadei sec. XVII-XVIII.

Ca tipologie au fost găsite: *forme de capacitate*: pahare, căni, urcioare, borcane, oale, vase de prins lapte; *forme întinse*: străchini, farfurii, plăci de sobă, cât și *forme neregulate*: pușculițe, sfeșnice, pipe.

Dacă până în sec. XVII ceramica noastră medievală poate fi destul de bine determinată prin studiul tipologic, datorită evidentei înrudiri cu ceramica bizantină, de aici înainte ceramica românească suferă cel puțin două influențe nete: o influență occidentală, venită prin Transilvania și una orientală, venită mai ales prin Constantinopol.

Avea în veacul al XVII-lea piese de tradiție care, suferind când o influență, când alta, devin greu de clasat cu precizie. Astfel se trece prin diferite variante de la tehnica zgrăfitată, la tehnica pictată.

O parte din obiectele din sticlă, porțelan, faianță sunt de proveniență turcească, italienească, englezească.

Ceramiștii islamici, din dorința de a produce un porțelan asemănător celui din China, importat deja în toată lumea islamică în acea perioadă, au creat un material ceramic acoperit cu o glazură opacă de staniu ce producea un suport alb-mat, pe care decorația putea fi aplicată în glazuri colorate, limitate la început la albastru-cobalt și verde. Cuptoarele de la Iznik produceau în 1495 veselă cu decorație albastră sub glazură. Motivele caracteristice ceramicii de Iznik sunt exclusiv vegetale: frunze lungi de palmier, cu marginile zdrențuite asemenea unor pene, prinse de vreji, care compun motivul numit în turcește RUMI și florile reprezentând o anumită specie de lotus chinezească numită de turci HATAGI.

O mult mai interesantă inovație a fost folosirea oxizilor de argint și cupru amestecați cu sulf pentru a forma o decorație de suprafață lucioasă aplicată printr-o a doua ardere peste glazura de staniu.

Un prim caz prezent în expoziție – o farfurioară de porțelan de Iznik, de dimensiuni mici (diam. buzei de 11 cm; diam. fund 4,8 cm; h 3 cm) spart în trei

fragmente, având lipsă în zona centrală și buză aproximativ 255, prezenta o glazură bună, opacizată, degradată din cauza zacerii în sol.

Surpriza, în timpul restaurării acestui obiect, a constat în faptul că după spălare, în apă distilată, această glazură brună s-a exfoliat pe suprafețe mici, iar apoi îndepărtată mecanic a scos la lumină pictura albastru-cobalt de pe suprafața alb-fildeșie a biscuitului.

În cadrul laboratorului de investigație, chimistul nostru Ingrid Poll a confirmat compoziția porțelanului (cuart SiO_2 + caolin + feldspat); caolinita $(\text{Al}_2(\text{OH})_4(\text{Si}_2\text{O}_5))$; feldspat – K, $\text{Na}(\text{AlSi}_3\text{O}_8)$; prin analize mineralogice (difracție cu raze X), deoarece fragmentele farfurioarei păreau a fi din faianță.

Prin fluorescență cu raze X s-a identificat cobaltul folosit în decorarea obiectului. De asemenea devitrificarea glazurii a putut fi cauzată de solubilizarea sau coroziunea chimică a alcaliilor: ioni mobili de Na, K, Ca din interiorul rețelei tridimensionale de tip silicat migrează în afara materialului (lixiviere) și sunt fie eliminați, fie precipitați pe suprafață: $\text{Na}^+ + 2\text{HOH} \Rightarrow \text{Na OH} + \text{H}_3\text{O}^+$.

Prin microscopie electronică s-a constatat formarea unor straturi fine de silice hidratată la suprafața sticlei (glazurii). Aceste straturi au dat opacizarea și aspectul irizat. Prin îngropare crește porozitatea materialului și acesta poate fi atacat de săruri: Ti, Fe, Al, etc.. Se pot elibera sărurile solubile (sulfati hidratați de Na, Ca, Mg).

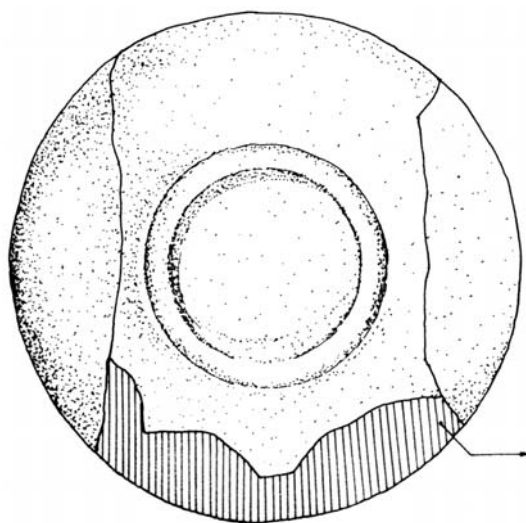
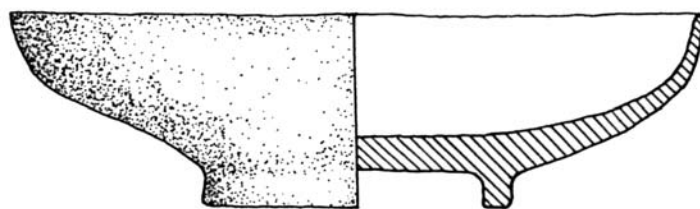
În acest caz, îndepărtarea glazurii devitrificate a fost absolut necesară.

Apoi a fost completat fragmentul lipsă folosind Moldano (sub nivel), acoperit cu un strat foarte subțire de rășină epoxidică Araldite Standard (24 h). A urmat retușul de culoare și desen, pe suprafața obiectului, rămânând lizibilă restaurarea pe spatelul acestuia.

Un al doilea caz îl reprezintă o căniță de porțelan de Isnik, de dimensiuni mici (h – 4,30 cm, diam. buză – 6 cm), din aceeași săpătură (Zlătari), adus în laborator în stare fragmentară – patru fragmente – cu decor în relief. La acest obiect glazura sticloasă nu a fost atacată așa puternic ca în cazul farfurioarei. Glazura prezenta zone de exfoliere, dar măsura ce se impunea acestuia a fost conservarea ei. După asamblarea fragmentelor și completarea cu rășină epoxidică a zonelor lipsă din zona buzei, aproximativ 5%, a fost consolidată folosind o glazură la rece marca Vitrail, fabricată de firma Lefranc & Bourgeois, pe bază de petrol, verificată ca material reversibil și stabil în timp. În interiorul căniței restaurarea este lizibilă.

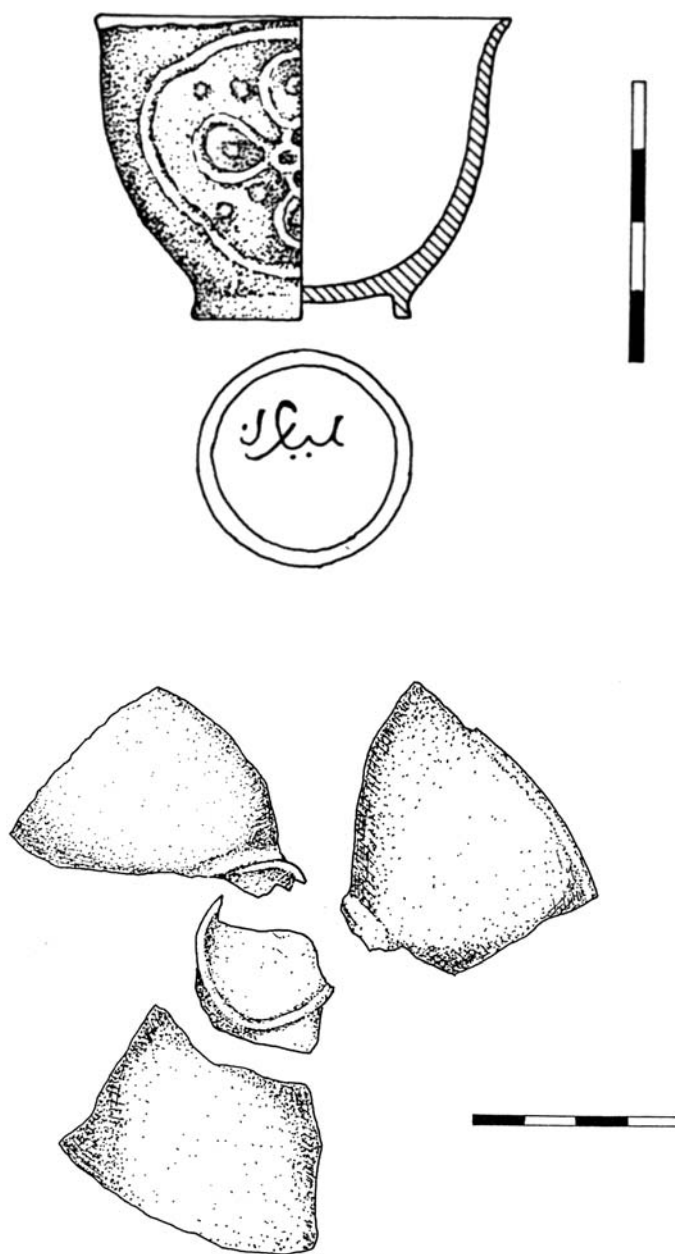
Restaurarea acestor două obiecte, ce au fost descoperite în același careu de săpătură, unul cu o glazură brună, opacizată în urma reacției cu sărurile din sol, iar celălalt cu glazură sticloasă, transparentă, cu ușoare nuanțe sidefii, au impus măsuri diferențiate de restaurare în ceea ce privește îndepărtarea sau conservarea glazurii.

Voi urmări în timp comportamentul glazurilor aplicate pe obiecte cât și modul de expunere în condiții microclimatice adecvate.

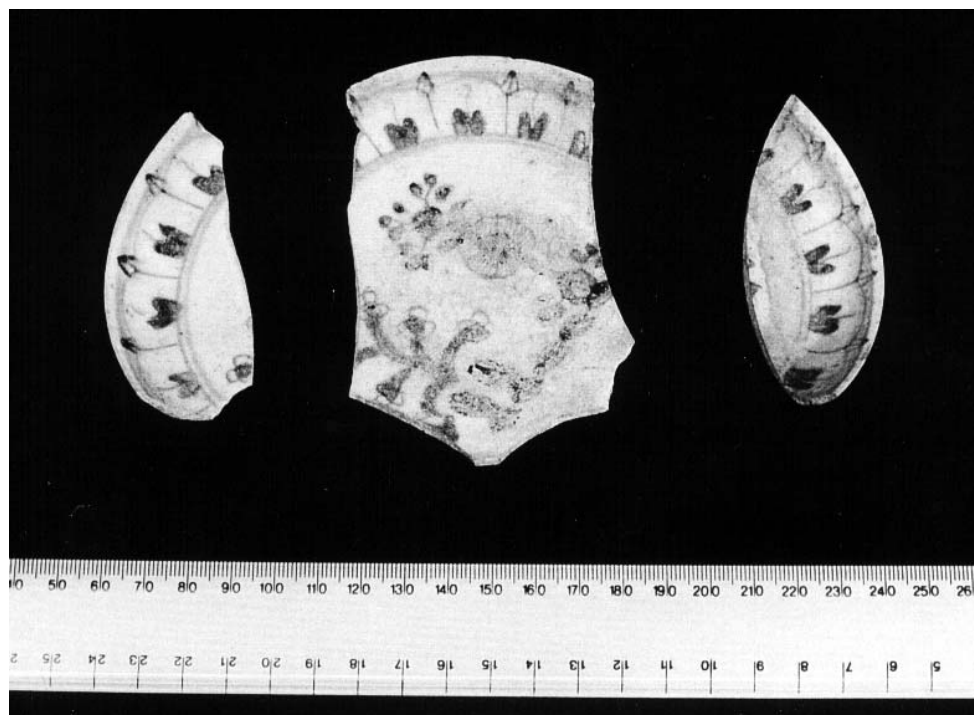

Completare

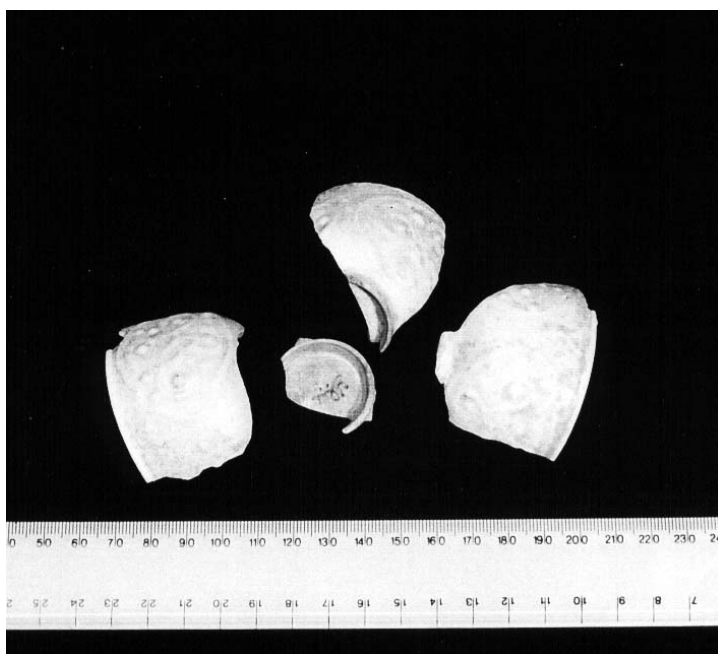
Șantier ZLĂTARI 1996

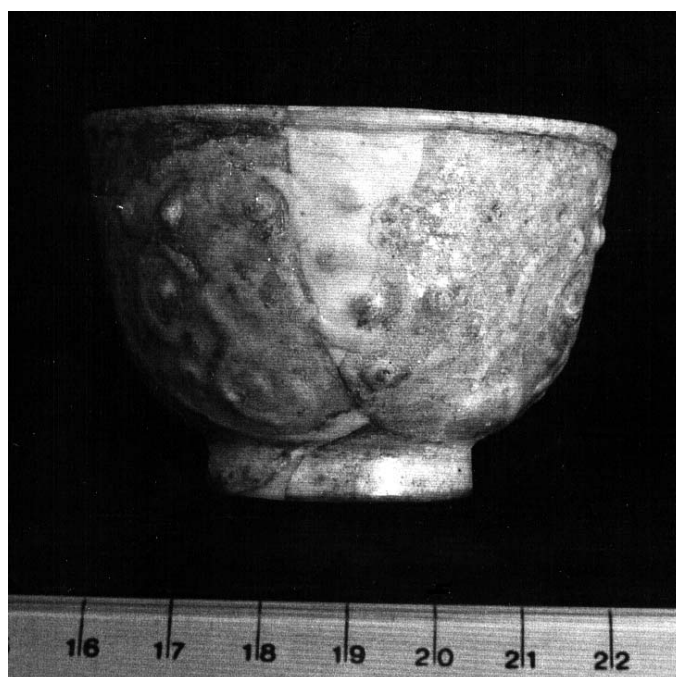
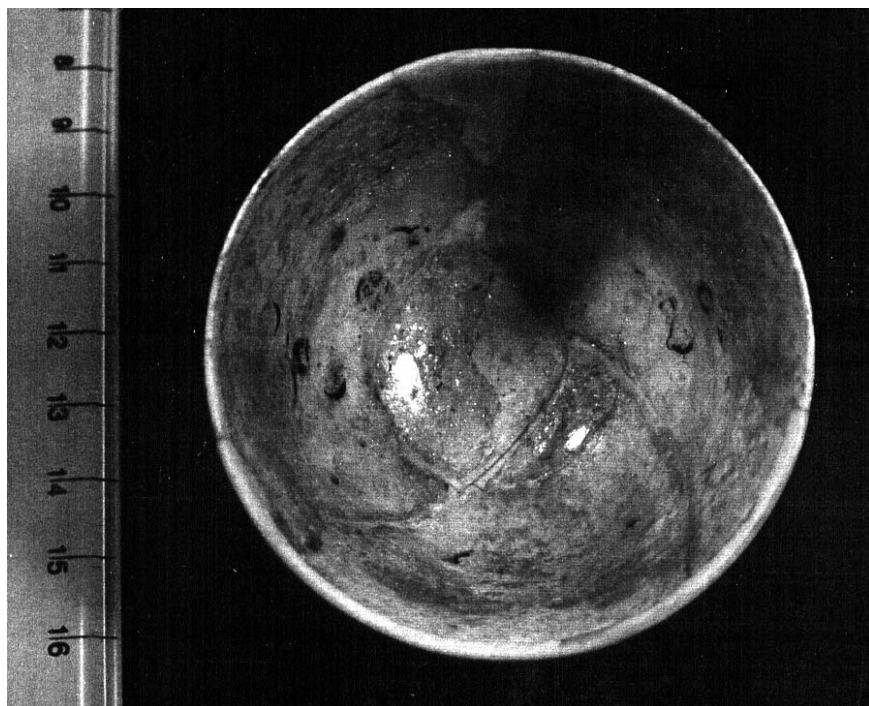

Şantier ZLĂTARI 1996

CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA UNUI COVOR DIN BASARABIA

Irina FIRAN

În Moldova și Oltenia, arta chilimului a cunoscut o dezvoltare deosebită. A apărut aici o scoarță cu decor vegetal a cărui valoare artistică este cunoscută. Scoarțele moldovenești se deosebesc de cele din celelalte regiuni prin lungimea lor mai mare în raport cu lățimea. O particularitate a scoarțelor moldovenești este țesătura deasă și tare „*scorțoasă*”, de aceea i se spune scoarță. Scoarța cu motive vegetale reprezintă o creație valoroasă a Moldovei, dezvoltarea ei fiind legată de dezvoltarea scoarțelor similare din Ucraina și Basarabia¹.

Piesa aflată în restaurare este un covor din Basarabia datat 1844, caracteristic zonei Basarabiei. Este țesută în război vertical cu urzeală și băteală din lână. Urzeala este realizată din fir de lână țigaie răsucită în „S” cu 4 răsucituri pe centimetru, acolo unde există băteală și 2-3 răsucituri pe centimetru, acolo unde lipsește. Băteala este realizată dintr-un singur fir de lână tors cu diametrul de 1 mm având 6-7 răsucituri pe centimetru.

Fondul piesei este maro închis mărginit de un chenar îngust maro. Întreaga suprafață este decorată cu motive florale stilizate în culorile: verde, maro, roz, roșu, culori obținute cu coloranți naturali.

Piesa a prezentat un avansat grad de uzură:

- decolorare datorită uzurii funcționale și repetatelor curățiri chimice făcute de proprietar;
- fragilizarea și rigidizarea cauzate de pierderea higroscopicității și acțiunii spectrului luminos (ultraviolete și infraroșii);
- tocirea bătelii datorită uzurii avansate;
- pierderi foarte mari de urzeală și băteală în partea centrală a piesei pe o suprafață de 23 x 10 cm² datorate unor acțiuni mecanice;
- destrămarea capetelor și marginilor;
- intervenții (cârpeli) anterioare necorespunzătoare;
- alungirea urzelii datorată gradului mic de răsucire;
- degradări datorită factorilor biologici.

În urma testelor de migrare a pigmentului s-a ajuns la concluzia că este necesară operația de fixare a coloranților cu soluție de 5% acid acetic în apă distilată.

Restaurarea covorului s-a efectuat conform programului de restaurare întocmit și a debutat prin tratament curativ cu PH₃, F.G. = 10 g/m³ h², curățire mecanică prin aspirare, curățire umedă cu Radix Saponaria în concentrație de 5% în apă distilată cu o pensulă

¹ „*Arta populară românească*” Ed. Academiei R.S.R. București, 1969.

² Băluș Siminică, *Absorbția. Fenomen complex în tratări chimice curative*, în „Oltenia. Studii și comunicări”, vol. IX.

moale în lungul firului de urzeală, acolo unde băteala era lipsă și în lungul bătelii, acolo unde era prezentă.

De menționat faptul că datorită țesăturii fragile, în apele de limpezire s-a adăugat 2% glicerină pentru ameliorarea fibrelor. Uscarea s-a realizat controlat, piesa fiind așezată pe o sită cu ochiurile de 2 cm², încăperea având ventilație mecanică continuă și temperatura oscilând între 18-21⁰C³. Spațiul de uscare are ferestrele orientate către nord.

Răsucirea s-a realizat manual. Vopsirea și răsucirea firelor de urzeală și băteală în tonurile cerute de piesă s-a realizat în laborator cu coloranți organici.

Refacerea țesăturii s-a realizat pe porțiuni începând cu întinderea și fixarea firelor de urzeală. S-a observat că firele de urzeală care existau în partea centrală a piesei nu puteau fi întinse complet către capete datorită țesăturii foarte strânse din părțile extreme. Astfel am procedat la întinderea parțială a fibrelor de urzeală, acolo unde era cazul, și prinderea acestora în dosul piesei.

După îndepărtarea firelor de beteală, aflate într-o stare avansată de degradare, înlocuirea firelor de urzeală degradate sau rupte, cu cele noi, înlocuirea zonelor lipsă prin țesere pe porțiuni, pe o bucată de scândură, s-a adus piesa la o formă apropiată de cea normală, această situație fiind cauzată de apariția unor tensiuni în firele de urzeală. Această problemă a fost depășită prin presarea zonei afectate.

O altă situație delicată s-a ivit prin operația de țesere a porțiunii centrale unde au fost introduse fire de urzeală și băteală și anume prin „bătaia” firului de bățatură au apărut fibre albe din firul de lână din urzeală deasupra țesăturii (scămoșarea urzelii). Acestea au fost parțial tăiate și vopsite în nuanțe apropiate covorului.

Tratamentul profilactic aplicat piesei s-a realizat cu cis și permetrin în concentrație de 5% apă. Piesa a fost periată pe ambele fețe de câte două ori în lungul și în latul acesteia.

Substanțele folosite în tratamentul curativ și profilactic (PH₃, cis și permetrin) sunt utilizate în Laboratorul de conservare-restaurare al Muzeului Olteniei din anul 1980. Până în prezent la piesele textile supuse acestor tratamente nu s-au observat degradări chimice sau reinfestări cu factori distructivi de natură biologică.

Ultima intervenție pe covor a fost cu o soluție de 3% acid acetic în apă distilată, aplicată în două reprize, prin periere pentru uniformizarea și înviorarea culorilor.

Deși inițial nu a fost propusă dublarea covorului, situațiile delicate ce au apărut din cauza pierderii higroscopicității și fragilizării excesive a urzelii și bătelii inițiale, au impus necesitatea dublării acestei piese cu netex în culoare apropiată de fondul piesei, prin coasere cu punct cojocăresc, având cusătura de dublare la un unghi de 45% față de orizontală.

Tensiunea care acționează în firele de dublare în acest sistem de caroiaj este mai mică cu 30% față de tensiunea din dublarea cu cusătura în sensul urzelii.

În acest caz de dublare se poate utiliza un fir de secțiune mai mică, creșterea masei ansamblului covor-dublură fiind neglijabilă și, în același timp, se reduc deformările în plan vertical ale covorului, datorită rețelei formate de firele de dublare⁴.

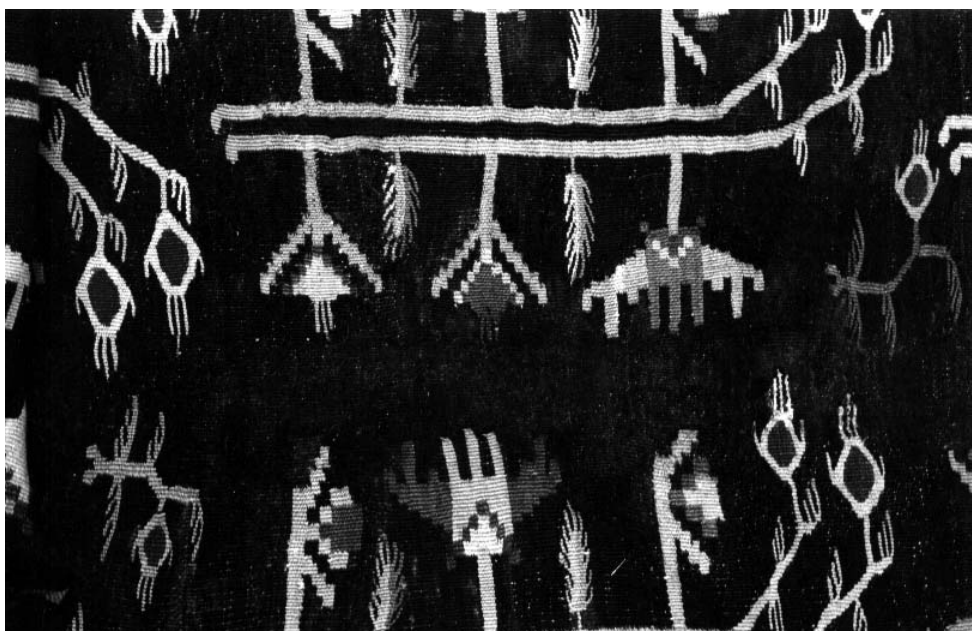
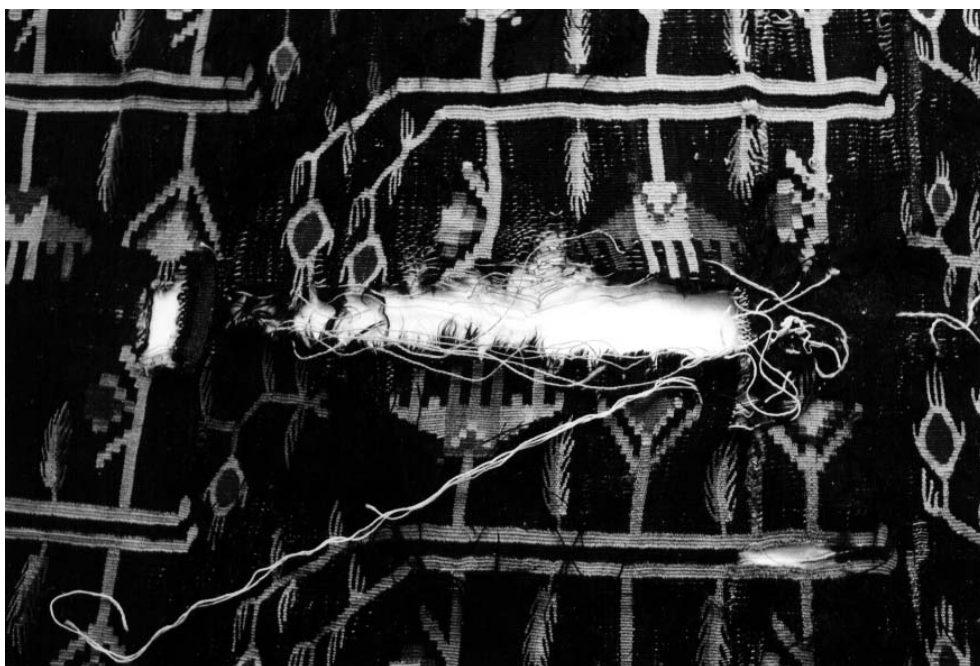
³ Gărau Alina, *Analiza procesului de uscare a țesăturilor*, în „Oltenia. Studii și comunicări”, vol. X.

⁴ Firan Irina, Gărau Alina, Șerban Oana, *Studiul teoretic și practic al deformărilor ce apar în urzeala scoarțelor expuse pe verticală. Metode practice de combatere a acestor deformări*, în „Oltenia. Studii și comunicări”, vol. IX.

Covorul va avea montat un manșon în vederea expunerii, iar în depozit va fi rulat și așezat pe un rastel în poziție orizontală.

Pe covor se va așeza o husă protectoare într-o culoare apropiată de culoarea fondului.

**CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA
UNEI PIESE DE VESTIMENTAȚIE
– HAINĂ DE JUPÂNIȚĂ DE LA SFÂRȘITUL AL XVIII-LEA –**

Sorela GÂNGIOVEANU

Această piesă cu valoare istorico-documentară aparține Muzeului de Istorie Ploiești și necesită intervenții de restaurare, având în vedere gradul avansat de degradare.

În jurul anului 1745 apar noutăți în moda acelei vremi. În Moldova încep să se poarte florile cusute cu fir de aur și mătase pe naframe, iar mai târziu aplicate chiar și pe poalele rochiilor. Le spuneau „*naturale*” cu un termen străin care s-a împământenit de atunci și a rămas și azi cunoscut astfel ca „*rochiile cu naturale*”.

Această modă a „*naturalelor*” va supraviețui aceluși sfârșit de veac, intrând și în garderoba Bucureștiului de început de secol XIX.

Haina de jupâniță este confecționată din mătase naturală de culoare mov cu broderie artistic realizată în stilul „*naturalelor*”. Piesa este croită din clini pe bie. Pe unul din piepți motivul decorativ este cusut de sus până jos și se continuă de jur-împrejurul hainei la poale. Florile sunt cusute cu fir metalic de culoare galbenă; acest fir fiind cusut pe suport din fir de bumbac, ceea ce conferă motivului floral relief. Frunzele sunt cusute cu fir metalic în formă de spirală. În mijlocul florilor se găsește câte o paietă galbenă și mărgelă. Pe celălalt piept mătasea este prinsă în tehnica denumită „*fagure*” cu fir de mătase și din loc în loc este fixată cu o spirală din fir metalic în formă de nod.

Broderia metalică de pe acest piept este reprezentată stilizat de o glaștră cu flori, fiecare petală a florilor fiind delimitată de un șnur metalic.

Spatele este brodat cu flori în relief așezate într-o glaștră și încadrate de numeroase flori simple. Mânecele hainei sunt brodate cu flori mari în relief și numeroase flori mici simple.

Piesa prezintă o stare avansată de degradare, asupra ei acționând factori de degradare fizico-mecanici și fizico-chimici:

- depuneri de praf și murdărie atât pe piesă cât și pe căptușeală;
- rupturi, sfâșieri, destrămări apărute pe toată suprafața, în special în zonele unde se află broderie metalică, datorită greutateii;
- îmbătrânirea materialului textil prin pierderea higroscopicității;
- decolorarea, fragilizarea mătăsii;
- lipsă de urzeală și băteală, fire de mătase flotante și încâlcite;
- oxidarea firului metalic din broderie și pierderea peliculei aurii, lipsa firului metalic și a paietelor și mărgelilor, încâlcirea firelor metalice din broderie.

De menționat că între mătase și căptușeală se găsea un material suport apretat care avea rolul de a prelua greutatea broderiei metalice.

Înainte aplicării tratamentului de conservare s-a dezasamblat piesa în părțile componente și consolidarea provizorie în vederea conservării. Tratamentul de conservare s-a făcut cu o soluție de Radix Saponaria, în ultima baie s-a pus glicerină pentru emolierea fibrei de mătase. Broderia a fost curățită cu o soluție de apă distilată + alcool etilic + glicerină prin tamponări succesive. În jurul broderiei s-a pus un pat absorbant de hârtie de filtru pentru a împiedica umezeala să ajungă la mătase. Uscarea s-a făcut rapid în curent de aer cald și hârtie de filtru prin tamponări repetate, pe suprafață plană, pentru a evita deformările mecanice.

După conservare, fiecare parte componentă a fost fixată în gherghef pe o pânză suport din bumbac. Aceasta a fost vopsită în culoare apropiată de original și impregnată cu soluție de C.M.C.. Având în vedere gradul avansat de degradare al mătăsii în zonele unde aceasta lipsea, consolidarea a constat în umplerea porțiunilor deteriorate cu fire din mătase naturală vopsită în culoarea fondului, fixarea lor cu rețea fină din borangic în tehnica punctului de „cărămidă”.

În porțiunile unde firele de mătase erau flotante și încâlcite, au fost mai întâi întinse cu o pensulă moale și umezită, după care s-a trasat o rețea de fire din mătase și pontarea lor în același mod.

Această operație de „pontare” s-a făcut și în cazul firelor din broderia metalică și refacerea pe cât posibil a broderiei.

Dantela care se afla de jur-împrejurul hainei a fost curățită și în zonele lipsă a fost refăcută cu croșeta și fire de bumbac în tehnica originală.

A urmat confecționarea unei căptușeli noi după original; după reasamblarea piesei aceasta a fost fixată în punct peste muchie.

După încheierea procesului de conservare și restaurare care a necesitat migală și atenție, piesa se conturează evident, punându-se în valoare calitățile artistice și prețiozitatea materialului.

CREAȚIE ȘI MĂESTRIE ÎN LUCRĂRILE DE ARTĂ DECORATIVĂ EXECUTATE ÎN TEHNICA STICLEI - DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN BUZĂU -

Rodica GHEORGHE-TACHE

Lucrările de artă create în tehnica sticlei, ce aparțin fondului de patrimoniu al Muzeului județean Buzău, sunt creațiile unor artiști profesioniști, membri ai Uniunii Artiștilor Plastici din România. Aceste lucrări au valoare artistică și în urma cercetării tehnicii de executare a lucrărilor se poate considera că majoritatea sunt creații unicat – realizate prin suflare liberă. Excepție fac piesele artiștilor Ion Cadar, Eugenia Enescu Bartok și Matei Negreanu care sunt executate prin suflare în tipar și prin urmare există posibilitatea să fie mai multe exemplare din fiecare.

În colecția de artă a Muzeului Județean Buzău sunt prezenți opt artiști, alături de primii trei enumerați, mai sunt Ovidiu Bubă, Dan Băncilă, Zoe Băicoianu, Valentin Dumitrescu și Mihai Hlihor.

Ceea ce reușesc în domeniul artei decorative artiștii sticlari este o stranie lume organică cu un anumit regn, nici întru - totul vegetal, nici întru – totul animal, dar având ceva din amândouă. Trebuie clasată la superlativ fantezia nepuizabilă de care au dat dovadă artiștii în plăsmuirea ciudatelor forme: unele lucioase, altele mate, incolore sau colorate, transparente sau opace, cu treceri rafinate de la opalul tulbure până la albul lăptos.

Profunzimea și echilibrul formei sunt date prin respectarea *regulii de aur* a compoziției și prin evidențierea calităților materialului. Sticla fierbinte poate fi întinsă, răsucită, modelată în orice formă fără să se rupă: Dan Băncilă – *Rodul pământului* (pl. 1), Mihai Hlihor – *Pasăre* (pl. 9) etc..

Pe această proprietate se bazează arta sticlarilor. Sticla este presată și turnată în forme asemenea fontei: Dan Băncilă – *Element spațial* (pl. 2); poate fi întinsă cu un sul întocmai ca aluatul: Mihai Hlihor - *Pasăre* (pl.9); poate fi modelată ca argila: Dan Băncilă - *Grup IV* (pl.3); din sticlă se pot sufla baloane întocmai ca spuma de săpun: Dan Băncilă – *Element spațial*, (pl. 2); sticla poate fi întinsă ca mierea și poate lua forma de bandă sau de fire; poate fi polizată și șlefuită asemenea marmurei și poate fi perforată și strujită ca lemnul sau oțelul. Nu se cunoaște până acum un alt material care să poată fi prelucrat în atâtea moduri ca sticla.

A vorbi despre lucrările lui Dan Băncilă înseamnă a vorbi despre esența mișcării și creșterii. Mă refer la fluida eleganță a formelor lui vegetale. În lucrarea *Rodul pământului* (pl. 1), florile lui nu există în natură. Ele sunt forme create pentru a exprima sentimentul de creștere, de transformare. Dan Băncilă știe să utilizeze cu abilitate atât aluzia vegetală, caracterul organic al unei mișcări asemănătoare creșterii plantelor cât și forma în devenire, într-un ansamblu ce exprimă de fapt un sentiment uman.

În lucrarea *Element spațial* (pl. 2) artistul Dan Băncilă închide forma vegetală, mată, într-un volum generos de butelcuță tradițională, cu protuberanțe laterale. Pe plan artistic, în lucrarea *Grup IV* (pl.3), se formează o compoziție cu trei forme vegetale structurate vertical pe diverse înălțimi, în care procesul dificil și totuși inexorabil al creșterii se citește limpede. Lujere, vrejuri, pistiluri și inflorescențe planturoase sunt motivele pe care artistul Dan Băncilă le preia și le dezvoltă în volume atrăgătoare: *Geneză II, Germinație, Geometrie*.

Personalitate profund artistică, Ovidiu Bubă are o vocație creatoare multivalentă; își pune sufletul în forme, cu forța și intensitatea unui izvor mult timp zăgăzuit și care a ajuns acum la suprafață, fășnind în forme clare și rafinate. Adunate în ansamblu, lucrările sale: *Rinolog, Omagiu hibernal, Acarieni A, B, C, Cuplu A, B*, alte trei *Compoziții și un Ansamblu decorativ*, sunt forme aparent străine dar care puse în relație cu gândul inițial, formează o lume complexă ce trăiește, vibrează și completează acel nucleu al ideii ca proces de creație, de imagine și sugestie în chiar centrul lucrării. Altfel spus opera sa este unitară. Motivul multora din formele sale, constă în capacitatea de a se autoregenera, a se multiplica: *Acarieni A*, (pl.5), *Acarieni B* (pl.4), *Acarieni C*, (pl.6). Volumul este când amplu și opac, când structurat pe forme rotunde, teșite, suprapuse. Forma se naște din propria tensiune internă, materia însăși pare să prolifereze în chip natural.

O cu totul altă tehnică de lucru și din această cauză o altă prezență tridimensională se conturează la cele cinci *Vase decorative* (pl.8), ale artistului Ion Cadar. Este vorba de un tip de forme care ridică dificultăți tehnice importante, pentru soluționarea cărora artistul are incontestabil inventivitatea și soluția necesară. A știut la ce rafinamente de culoare se poate ajunge în urma introducerii la topitura de sticlă, a diverși coloranți. Astfel, de pildă nichelul colorează sticla în maro, cromul - în verde-gălbui, cobaltul - în albastru închis, iar manganul în violet. A introdus în masa de sticlă incandescentă mai mulți coloranți deodată, obținând în mod dirijat efectele dorite. Format la școala severă a Academiei de artă, Ion Cadar a avut fericita șansă să lucreze alături de alți artiști sticlari, în același atelier. Contactele și formația i-au creat noi perspective și deschideri pentru propriul stil. Lucrările sale prezente în expoziția permanentă a Muzeului Județean Buzău, evidențiază concepția modernă a artistului asupra formelor sintetice, bine susținute în diversitatea structurilor, ce creează feeria de culoare. Artistul este în căutarea unei forme unice, un semn, ce se dorește un eseu în sine, o metaforă dezvoltată inspirat și concis.

Ca artist sticlar Eugenia Enescu Bartok și-a construit un stil personal, o linie ușor recognoscibilă. Paradigma creației sale, *Compoziție I* (pl.7), este simbolul lumii vii, organice, este miracolul înălțării și creșterii, dezvoltarea previzibilă dar mereu repetată a formelor naturale. Creația ei este edificată pe formele de bază ale lumii vegetale pe care le-a simplificat până la esență, dar care poartă în ele misterul germinației și al creșterii. Ordonându-și efluvii spre simplitatea formei, pune în evidență jocul de texturi mate - lucioase, transparente - opace, și albe - colorate. Ca element esențial în configurare, se conturează edificator vrejul simplu, aplecat sub greutatea rodului bogat.

Vasul decorativ și Vasul de flori (pl.10), două lucrări ale artistei Zoe Băicoianu ce aparțin colecției de artă decorativă a Muzeului județean Buzău dezvoltă în plan tridimensional generoase forme rotunde cu efecte de strălucire, ce sugerează picăturile de ploaie. Efectul obținut se datorează particulelor de metal introduse în masa de sticlă în momentul când sticla era o cocă incandescentă. Acestea se dispun în formă de mici cristale pe toată suprafața sticlei, difuzând raze de diferite culori în irizări și degradeuri

aferente.

Lucrarea *Pasăre* (pl.9), un motiv decorativ executat în tehnica vitraliului de artistul Mihai Hlihor, lasă să treacă lumina solară transformând-o parcă în niște fluvii miraculoase, multicolore, cu jocuri de străveziu în soare și transparențe rafinate. Creatorul este adeptul suprafețelor suspendate, rămânând fidel materialelor clasice vitraliului: sticla și metalul. *Pasărea* lui Mihai Hlihor este dominată de tehnica structurării suprafețelor, de sensibilitate și culoare. Ea pare a exista undeva între cer și pământ, între vis și realitate.

Chiar dacă lucrările prezentate sunt puține la număr, ele pot pune în lumină universul fascinant al sticlei, dând posibilitatea privitorului să cunoască atât artiști români remarcabili cât să-și facă o impresie despre tehnica lucrului în sticlă.

Am considerat necesară alegerea acestei teme: *Creație și măiestrie în lucrările de artă decorativă executate în tehnica sticlei - din colecția Muzeului Județean Buzău* din două motive: în primul rând datorită înaltei valori decorative și estetice a colecției, iar al doilea motiv constă în faptul că acest articol pune în valoare altă lucrare importantă: „*Repertoriul lucrărilor de artă decorativă*” ce fac parte din patrimoniul de artă decorativă a Muzeului Județean Buzău.

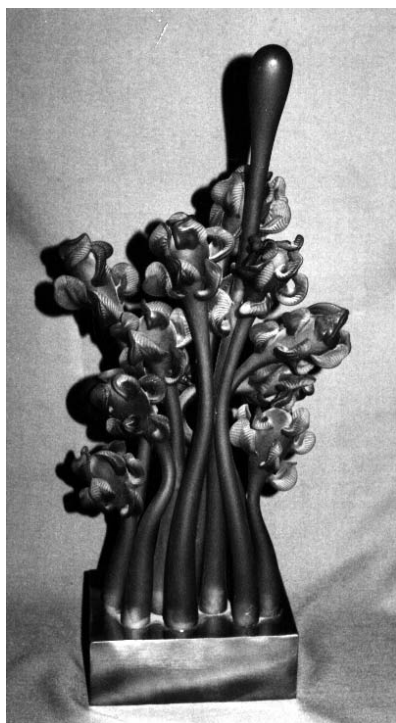

Fig. 1.

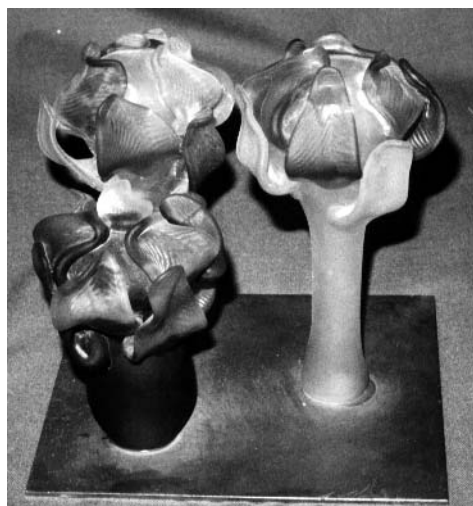

Fig. 3.

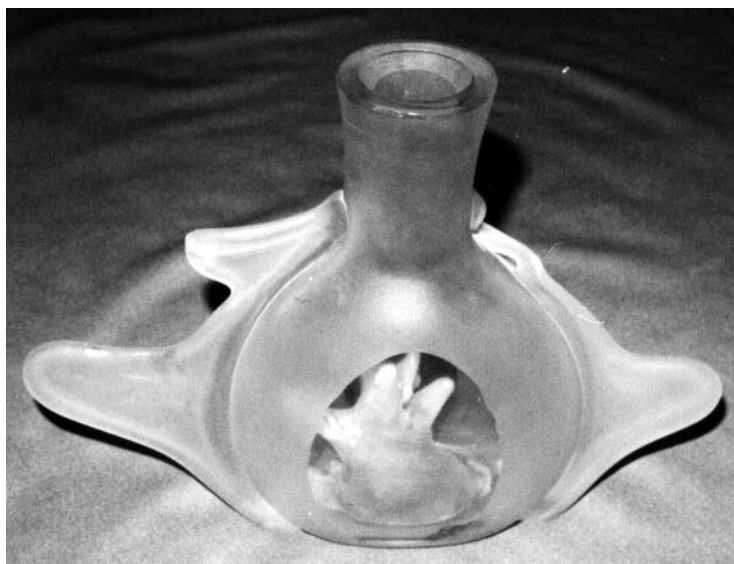

Fig. 2.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

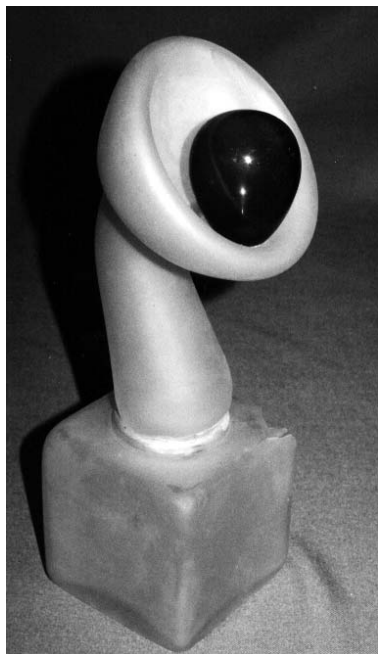

Fig. 7.

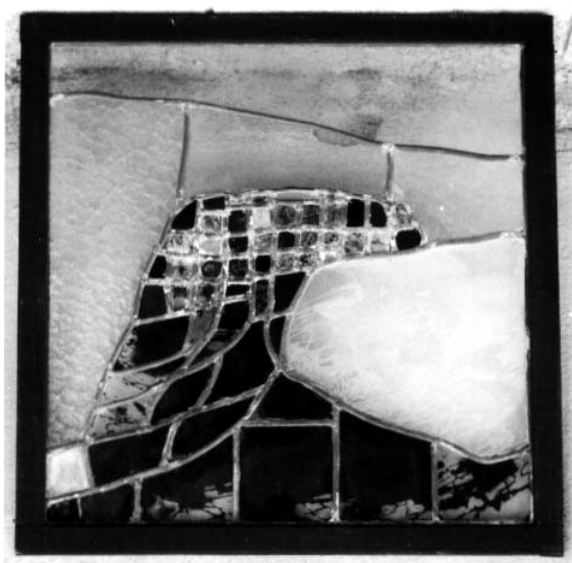

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

LICEUL DE ARTĂ BUZĂU. SCURT ISTORIC AL CLĂDIRII.

Luminița TOADER-ISPIRESCU

Materialul de față își propune să facă lumină în privința construcției și destinației pe care a avut-o clădirea ocupată astăzi de Liceul de Artă Buzău. Desigur lucrarea nu are pretenția să epuizeze toate problemele și nici să intre în toate detaliile tehnice. Din materialul documentar care a stat la baza lucrării (publicații, documente de arhivă), au fost selectate datele apreciate ca fiind cele mai relevante.

Planul lucrării este ușor de urmărit, datele referitoare la utilizarea, ocuparea, modificarea clădirii, sunt prezentate cronologic.

În anul 1911, Ministerul Instrucțiunii a hotărât să construiască două localuri destinate învățământului buzoian: Școala normală de învățători și internatul Liceului Hașdeu. Cu fonduri din bugetul statului și cu fonduri particulare s-a început construcția internatului din str. Mihai Bravul, astăzi strada Bucegi¹. Fondurile particulare provin din donația familiei Marghiloman, în memoria tatălui lor, Ion Marghiloman. *“Am plăcerea să vă confirm că sora mea, fratele meu și cu mine, punem la dispoziția Ministerului 50.000 lei ce lipsesc pentru a construi dintr-o dată internatul liceului din Buzău și anume: Doamna Elena Scarlat Ferechide 15.000 lei, Mișu Marghiloman 15.000 lei și eu (Alexandru Marghiloman) 20.000 lei”*². La această telegramă expediată de Al. Marghiloman ministrului Instrucțiunii (M. Eisner) acesta răspunde: *“...vă rog a îngădui ca acest internat să poarte numele venerabilului Dvs. părinte <<Ion Marghiloman>>”*³.

Planul clădirii a fost realizat de Iosefide Vulcan, arhitectul Ministerului Instrucțiunii⁴. *“Joi 6 octombrie 1911, s-a făcut cu solemnitate punerea pietrei fundamentale a internatului “Ion Marghiloman”*⁵. În privința deschiderii internatului, ziarul local *“Prezentul”* comunică întârzierea lucrărilor de construcție. Se pare că lucrările s-au tergiversat și nici în toamna anului 1913, acesta nu era gata. La 15 august 1916 România a intrat în război, toate școlile din oraș fiind în vacanță nu s-au mai redeschis în toamna aceluși an. Clădirea din M. Bravul nu a fost folosită niciodată ca internat de către Liceul Hașdeu⁶.

---

¹ Ion Șt. Moldoveanu *“Istoricul Liceului B. P. Hașdeu din Buzău 1867-1967”* Ed. Litera, București 1974 p.121.

² D.J.A.N. Buzău Constantin Gh. Dumitrescu, în colecția de manuscrise, vol. V I, f.143,144.

³ *Ibidem*, f.145.

⁴ *Ibidem*, f.146.

⁵ *Ibidem*, f.145.

⁶ Ion Șt. Moldoveanu *“Istoricul Liceului B. P. Hașdeu din Buzău 1867-1967”* Ed. Litera, București 1974 p.121

Descrierea clădirii

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea s-a format ceea ce se numește „*stilul Mincu*”, care este o varianta inconfundabilă a arhitecturii românești. Acestui curent i se integrează în orașul nostru, construcții cum ar fi Școala specială de surzi (1910), Liceul de Artă (1911) Tribunalul (1912), Casa Armatei (1914), construcții simple, funcționale, cărora le este integrată o estetică ornamentală influențată de folclorul românesc⁷.

Clădirea din str. M. Bravul (actuala Bucegi) are un plan simplu, simetric, este masivă, cu plinta și scara de la intrarea principală din piatră și zidăria din cărămidă. Fațada clădirii este tratată diferențiat la parter și etaj. Partea centrală (intrarea) înaintează ușor, lăsând în urmă cele doua aripi laterale. Pilaștrii și coloanele adosate flanchează ferestrele largi la parter și grupate două câte două, înguste și prelungi la etaj. Numărul ferestrelor încadrate în arcade este distribuit în mod egal față de intrarea principală. Profilele cadrelor ușilor și ferestrelor, pilaștrii, cornișele, frizele în dinți de fierăstrău, depășesc discret planul zidului. În partea superioară a clădirii, în spațiul dintre ferestre se profilează portretele pictate în medalioane circulare, ale personalităților culturii clasice românești. Ele ornamează cele patru laturi ale clădirii. În urma lucrărilor de consolidare după cutremurul din 1986 acestea au fost restaurate numai pe latura de la stradă.

Intrând la parter, treci pe sub cele trei arcade sprijinite pe coloanele simple, străbați holul care te conduce în dreapta și în stânga spre sălile de clasă. Legătura între parter și etaj se realizează în interior prin scara mărginită de balustrada decorativă prin însăși structura ei.

1918-1921. Din 23 noiembrie 1918, cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii (până în acest an orașul fusese sub ocupație germană), Seminarul din Buzău se mută în clădirea internatului „*I. Marghiloman*” din str. Mihai Bravul⁸.

1921-1923. Între acești ani localul a fost ocupat de Școala Normală de băieți „*Spiru C. Hareș*”⁹. Localul era „*insalubru și neîncăpător...*”¹⁰. Această stare de lucruri a durat până când școala se mută în noul local de la Crâng.

1925-1937. Începând cu 1 noiembrie 1925 a funcționat în această clădire Școala Normală de fete¹¹.

1937-1957. Conform adresei Ministerului Educației nr.118072/1937, începând cu data de 1 noiembrie, spațiul din str. Mihai Bravul a fost încredințat Liceului industrial de fete¹². Din cercetarea mai multor documente se poate spune că la momentul preluării localului, aflat în proprietatea Ministerului Educației Naționale, aceasta se compunea din clădirea principală (Fig.1) ce cuprindea 11 săli de clasă, o cameră pentru material didactic, trei cancelarii, patru coridoare și patru grupuri sanitare. Școala avea următorii vecini: la N - str. M. Bravul, la E - locuințe, la S - Unitatea de pompieri și locuințe, la V -

⁷ Dimitrie Ionescu, „*Istoria orașului Buzău*” Ed. Litera 1978 p.177-178

⁸ Prefectura jud. Buzău, „*Monografia jud. Buzău*” – 1943, p.100.

⁹ *Ibidem*, p.102.

¹⁰ D.J.A.N. Buzău, Constantin Gh. Dumitrescu, în colecția de manuscrise, vol. V D, f.96.

¹¹ Prefectura jud. Buzău, „*Monografia jud. Buzău*” – 1943, p.106.

¹² *Ibidem*, p.105.

alte locuințe. (toate locuințele erau proprietăți particulare). În curtea școlii se aflau următoarele dependințe;

- clădire compusă din 7 camere, 2 coridoare, baie, sub care existau două beciuri, unul fiind folosit la adăpostirea cazanului de încălzire (această clădire va deveni corpul B, atunci când localul va aparține școlii de muzică);

- altă clădire compusă din două camere și o sală (anexa);

- cea de a treia construcție din strada Bucegi nr.8 era locuința directorului, compusă din 6 camere, o sală și grup sanitar¹³ (corpul C);

În anul 1942 are loc o explozie la instalația de încălzire, în urma căreia se fac lucrări de reparație la cazanul cu aburi de înaltă presiune și la caloriferele din clădire. Conform procesului-verbal de recepție din noiembrie 1942 pentru această lucrare s-a alocat suma de 350.000 lei¹⁴.

1957-1999. Din 4 octombrie 1957, printr-o decizie a Ministerului Învățământului și Culturii, se mută în localul din str. M. Bravul, actualmente strada Bucegi nr. 6 – Școala de muzică de 7 ani din Buzău, care atunci se înființează¹⁵. Clădirea se afla în stare bună, era racordată la rețeaua de apă și canalizare, avea încălzire centrală, dar erau și spații încălzite cu lemne. Localul principal (construit în 1911), cuprindea 9 săli de clasă, sala de sport la parter, cabinet pentru director, cancelarie, grupuri sanitare. Pardoseala era din parchet: 380 mp, scândura de brad: 470 mp și ciment: 150 mp. În curtea școlii se aflau clădirile existente încă din timpul Liceului industrial de fete. Curtea era împrejmuită cu gard din plăci prefabricate (la stradă și la nord, către Unitatea de pompieri), latura dinspre răsărit cu gard din zid și cea dinspre apus cu gard din scândura.

Locuința din str. Bucegi nr.8 aparținea tot școlii și în anul 1960 conform adresei 850 din 21.XII.1960, Sfatul Popular încheie un contract de închiriere pe durata de 3 ani cu locatarii (chiriași) ce ocupau acea clădire.

La 30 septembrie 1961, are loc recepția lucrărilor de reparație a acoperișului corpului B, cu tablă. Valoarea lucrărilor fiind de 1.700 lei.

Din informarea asupra localului către Ministerul Învățământului din 6.04.1965, reiese existența a 12 săli de clasă în str. Bucegi (2 clase au învățat în localul Școlii nr.5) și a 9 săli mici pentru orele de specialitate (corp B, C și anexa de la poartă).

În anul școlar 1966-1967 au loc lucrări de reparații la încălzirea centrală, este înlocuită dușumeaua, care mai exista în unele săli, cu parchet și se pavează curtea. Pentru aceste lucrări Banca de Stat a R.P.R. Filiala Buzău a alocat suma de 20.000 lei.

Dintr-un proces-verbal de recepție cu data de 2 decembrie 1969, reiese că s-au înlocuit căpriorii, șarpanta și acoperișul din tablă, cu tablă zincată la corpul B. În anul 1971 se fac lucrări pentru înlocuirea instalației electrice, iar în iulie 1972, zidul din partea de răsărit este înlocuit cu gard din plăci prefabricate.

În urma cutremurului din 4 martie 1977, clădirea școlii a fost grav avariata. Consolidarea a durat până în anul 1978, suma alocată fiind de 350.000 lei. În acest interval localul din str. Bucegi nr.6 este folosit numai pentru orele de specialitate.

Clasele V-VIII au învățat la Liceul nr.5 (de Chimie) iar clasele de liceu au învățat la Liceul Pedagogic, unde au și rămas după consolidare, mergând în lichidare.

¹³ D.J.A.N. Buzău Fond Sf. Pop. oraș Buzău, dosar 8/1959, f. 1-3.

¹⁴ D.J.A.N. Buzău Fond Liceul Industrial de Fete, dosar 50/1943, f. 57.

¹⁵ Toate informațiile începând cu anul 1957 au fost găsite în arhiva Liceului de Artă Buzău.

În anul 1976 s-a demolat clădirea din Bucegi nr.8 (Corp C) și pe latura de răsărit a curții s-a început fundația pentru un nou local, conform proiectului de extindere a școlii. Acest tronson era format din demisol, parter și două nivele și ar fi adăpostit sala de festivități și săli pentru orele de specialitate (boxe-muzică, ateliere-artă plastică). Lucrarea a rămas la nivel de fundație deoarece toate fondurile pentru investiții în domeniul învățământului s-au blocat. La acea dată se folosea clădirea principală, corpul B cu beciul pe jumătate demolat și anexa de la poartă pentru orele de instrument și ateliere.

Ca urmare a viscolului puternic din 15-16 noiembrie 1981, au avut loc o serie de reparații la acoperiș. Din mai 1982 încep lucrări de termoficare în zonă, la care urmează să se racordeze și școala. Pentru executarea acestor lucrări (reparații acoperiș, zugrăveli la clădirea principală, racordări la termoficare, construirea unei porțiuni de gard la stradă, care a fost deteriorat când s-a început fundația abandonată), s-a alocat suma de 150.000 lei conform adresei nr.7 din 11.I.1982.

La 30 august 1986 a avut loc alt cutremur în urma căruia clădirea a fost afectată. S-a constatat (în procesele verbale din arhiva școlii), că nu s-a efectuat corect consolidarea din 1977-1978.

De data aceasta, lucrările au fost executate de I.E.L.I.F. Buzău (în interior) și de I.C.M.J. Buzău (în exterior). Partea superioară a clădirii principale, decorată cu medalioane (vezi descrierea clădirii și Fig.1) a fost consolidată și grinda de rezistență care înconjoară școala nu a mai fost decorată decât la fațadă. Medalioanele (circulare) reprezintă portretele unor personalități culturale românești. Au fost pictate și restaurate de profesorul școlii Gheorghe Stoica. Deasupra intrării, medalionul este decorat sugestiv cu o liră. În dreapta intrării, cele cinci medalioane redau chipurile clasicii literaturii române: M. Eminescu, V. Alecsandri, G. Coșbuc, I. Creangă, I. L. Caragiale, iar în partea stângă alte cinci medalioane cu chipurile lui C. Porumbescu, G. Enescu, C. Brâncuși, N. Grigorescu și I. Andreescu. Lucrările de reparație (1987) nu au permis desfășurarea integrală a procesului de învățământ în spațiul din strada Bucegi. Orele de cultură generală s-au desfășurat la Liceul Agricol (strada Crizantemelor), la Liceul Mihai Eminescu (strada Independenței), la Liceul Economic (strada Bistriței), iar orele de muzică și artă plastică la parterul clădirii principale, în anexe, la Grădinița nr.3 (strada Bistriței) și la Căminul nr.2 (strada Bucegi).

Din lipsă de spațiu școala primește în 1989 locuința naționalizată din str. Bucegi nr.4, care este folosită și în prezent pentru ore de specialitate (2 ateliere de modelaj și 6 săli de instrument).

1999-2001. În perioada următoare, au avut loc schimbări majore în peisajul arhitectural al Liceului de Artă din Buzău, reînființat în 1990. Vechiul local, total neîncăpător pentru toate cerințele unui liceu modern de artă, se compunea din 5 săli de clasă, biblioteca, cabinetul directorului, 2 spații pentru orele de instrument și grupul sanitar la parter și, cancelarie, secretariat, laborator de fizică și chimie, 4 săli de clasă și 2 spații mici pentru orele de specialitate la etaj. În acest timp clădirea principală nu a suferit modificări esențiale. Peretele holului de la parter a fost decorat cu o frescă (lucrare de diplomă a elevilor clasei a XII-a, promoția 1994, îndrumați de prof. Menzopol Florin). Tot la parter, dintr-o sală de clasă, s-a amenajat sala de festivități (neîncăpătoare) cu prilejul vizitei făcute de ministrul învățământului Andrei Marga

(noiembrie 1999). Trei săli de clasă au devenit în timp ateliere pentru orele de artă plastică (1 la parter și 2 la etaj).

În anul 1990 s-a aprobat și deschis finanțarea de proiect pentru un local nou, finanțare făcută de Prefectură. În toamna anului 1991, s-au început lucrările la primul tronson pe fundația existentă deja din anul 1976 pe latura estică. În primele zile ale lunii noiembrie 1992, s-a inaugurat acest tronson ce cuprinde 4 săli de clasă și alte 3 spații pentru orele de instrument. De acest moment este legată sărbătorirea în fiecare an a *“Zilei liceului”*.

Pentru continuarea lucrărilor din anul 1992, finanțarea a fost preluată de Ministerul Învățământului și Științei. Sunt demolate anexa de la poartă și corpul B. Al doilea tronson este dat în folosință cu 6 săli de clasă în anul 1994. Pe latura sudică se construiește un nou corp și ultimul, compus din 2 săli de clasă, 3 laboratoare, 3 spații pentru orele de instrument și cabinetul medical. Acest corp devine funcțional în anul 1998.

Odată cu finalizarea lucrărilor de construcție (1998) curtea interioară a fost bitumată și gardul din plăci prefabricate de la stradă a fost înlocuit cu unul din metal.(Fig.2)

Noul local al școlii nu face notă aparte, proiectantul (colectivul coordonat de arh. Monica Militaru), a încercat să preia elemente de decorație exterioară întâlnite la clădirea principală din anul 1911: arcade, medalioane, acoperiș. (Fig.3).

Fig. 1. Clădirea Liceului Industrial de Fete (azi Liceul de Artă) fotografie din 1943.

Fig. 2 Liceul de Artă Buzău - 1998 -

Fig. 3. Liceul de Artă (curtea interioară - fragment din latura de nord și de est a localului - primul tronson.

CERCETĂRI COMPLEXE, GEOFIZICE ȘI BIOGEOFIZICE, PENTRU ELABORAREA UNUI MODEL AL CIRCULAȚIEI APELOR SUBTERANE DIN ZONA MASIVULUI DE SARE DE LA SLĂNIC PRAHOVA-ROMÂNIA

A. NICOLESCU¹, L. DRĂGĂNESCU², D. SVORONOS¹, L. BEȘUȚIU¹

¹Institutul Geologic al României, 78344 București 32, str. Caransebeș nr. 1, sector 1

²Slănic Prahova S.A., 2901 Slănic Prahova, str. Cuza Vodă nr. 22, Jud. Prahova

1. INTRODUCERE

Circulația subterană a apelor pe masive de sare, îndeosebi la masivele de sare situate în imediata apropiere a suprafeței terestre, deține un loc de frunte în inventarul tipurilor de impacte asupra mediului ambiant. Apele subterane afectează, de regulă, spinarea sării, creând canale de dizolvare, iar prin cortegiul de fenomene asociate, cu efecte cumulative în timp, influențează, perturbă și deteriorează echilibrul ecosistemului local. Circulația apelor din zona masivelor de sare are impact însă nu numai asupra mediului natural, ci poate influența, uneori decisiv, activitățile de exploatare în subteran, prin crearea de infiltrații deosebit de periculoase, mergând până la invadarea unor orizonturi miniere. Identificarea surselor și stabilirea relațiilor între circulația apelor, geodinamica masivului de sare și impactul creat de lucrările de exploatare (foraje de exploatare, galerii etc) sunt obiective de bază ale unei asemenea cercetări hidrogeologice. Investigarea acestor aspecte constituie o problemă dificilă și costisitoare, mai ales în situația masivelor de sare localizate în zone urbane, cum este cazul la Slănic-Prahova.

Lucrarea de față prezintă rezultatele studiilor efectuate de un grup de cercetători de la Institutul Geologic al României și Salina Slănic-Prahova în încercarea de a construi un model al circulației apelor subterane pe spinarea masivului de sare din zona exploatării miniere sus-menționate. Arealul investigat (fig. 1) încadrează lucrările miniere și de foraj din câmpul de extracție al minei Cantacuzino, unde, din anul 1992, sunt în curs de desfășurare activități de exploatare a rezervelor de sare cunoscute.

2. METODOLOGIA APLICATĂ

Dificultatea realizării unui studiu asupra curgerilor de ape subterane din zona masivului de sare de la Slănic Prahova se datorează formei și dimensiunilor zăcămintului – cunoscute ceva mai bine doar în zona lucrărilor de exploatare – condițiilor tectonice complicate și adâncimii insuficiente a majorității forajelor săpate în perimetrul minier, foraje care se opresc, de regulă, atunci când ating spinarea sării.

Un alt impediment important în executarea unei cercetări de detaliu îl constituie relieful zonei, relativ accidentat, marcat pe alocuri de forme carstice și atropice, ultimele datorându-se vechilor lucrări miniere abandonate, în prezent surpate sau rambleiate și

adesea umplute cu apă sărată, așa cum se întâmplă de pildă în zona denumită „La Noroie” precum și deasupra minei Victoria.

Din panoplia de metode geofizice utilizate în probleme de geologie inginerască a fost ales complexul cercetare gravimetrică & cercetare biofizică, alegere motivată în cele ce urmează. Avantajul principal decurgea din faptul că determinările gravimetrice de detaliu fuseseră executate în baza unui contract anterior, informația urmând doar a fi reprocesată și reinterpretată și complexată cu observații biogeofizice de teren.

2.1. Cercetarea gravimetrică

2.1.1 Condiții de aplicabilitate.

Regiunea exploatărilor de sare Slănic Prahova se situează pe plonjul vestic al Pânzei de Tarcău, într-o regiune sinclinală (sinclinalul Slănic) orientată aproximativ E-V, străbătută transversal, de la nord la sud, de apele pârâului Slănic.

Sectorul în care se încadrează zăcămintul de sare Slănic Prahova aparține unor pânze de cuvertură, constituite numai din formațiuni sedimentare (în cea mai mare parte de tip fliș și subordonat de tip molosa), sariate spre exterior peste platformele din fața Carpaților. Depozitele aparțin intervalului stratigrafic Paleogen-Cuaternar (L. Drăgănescu, 1998). **Depozitele eocene** sunt reprezentate de Stratele de Plopu (fliș argiloz-grezos cu intercalații de marne cu globigerine) și Stratele cu hieroglife în facies de Colți. **Depozitele oligo-miocene inferioare** ale sinclinalului Slănic repauzează peste cele oligocene inferioare ale Pânzei de Tarcău, constituite din două litofaciesuri: unul de Pucioasă Fusaru cu succesiunea stratigrafică: Marne de Pucioasa cu Gresii de Fusaru, Formațiunea de Vinetisu și Secvența Disodilelor superioare cu intercalații de menilite) și celălalt bituminos cu Gresia de Kliwa (cu unitățile: Menilite inferioare, Disodilele inferioare, Gresia inferioară de Kliwa, Formațiunea de Podul Morii, Gresia superioară de Kliwa și Menilitele superioare). **Depozitele miocenului inferior** din sinclinalul Slănic sunt: Formațiunea salifer-inferioară, Formațiunea de Cornu și Molosa de Doftana. **Depozitele miocenului mediu** sunt reprezentate de depozite badeniene cu răspândire preponderantă: Tuful de Slănic (succesiunea tufurilor zeolitifere și al marnelor cu globicerice), Formațiunea saliferă superioară, Sisturile cu radiolari și Marnele cu Spiralis. În Formațiunea saliferă superioară s-au delimitat două secvențe litostratigrafice, una detritico-„evaporitică” și una brețioasă. În prima se individualizează două faciesuri litologice: **a)** unul salifer-bituminos (la care trebuie adăugat în bază nivelul cu gipsuri de sub sare) și **b)** faciesul detritic-lutitic. Partea superioară a secvenței salifer-bituminoase este reprezentată prin acumularea de sare cunoscută ca – *masivul de sare Slănic* – de formă lenticulară, cu dezvoltare pe trei direcții: cu lungimea de 2,7 km, lățimea de 8-900 m și o grosime de 45-500 m. **Depozitele miocenului superior** sunt reprezentate de depozite sarmatiene (marne, gresii calcaroase și nisipuri). **Depozitele pliocene** sunt sporadice și sunt reprezentate de nisipuri cenușii-gălbui, cu intercalații de gresii calcaroase. **Depozitele cuaternare** sunt reprezentate prin depozite de terasă, aluviuni, conuri de dejecție, alunecări de teren și sol vegetal.

Sub aspect tectonic, se observă cutarea foarte strânsă a stratelor din sinclinalul Slănic, puternic redresate. De altfel, flancul nordic al structurii este chiar răsturnat. În

condițiile acestei tectonizări intense, acumularea de sare a suferit un fenomen de criptodiapirism (Drăgănescu, 1997).

Tabelul care urmează prezintă sintetic densitățile principalelor formațiuni geologice cunoscute în zona studiată.

Tabelul no. 1
Densitatea principalelor formațiuni geologice

Vârsta	Formațiunea / Secvența	Interval de densitate (g/cm ³)
Badenian superior	Secvența marnelor cu Spirialis; Secvența șisturilor cu radiolari;	2.19 – 2.30
Badenian inferior	Formațiunea saliferă superioară;	1.98 – 2.18
	Secvența Tuful de Slănic;	2.25 – 2.40
Burdigalian	Conglomerate cu elemente alcătuite din calcare, gresii, andezite și cuarțite;	2.25 – 2.40
Oligocen	Argile șistoase cu intercalații de marne și argile;	2.30 – 2.50
	Fundament cristalin;	2.70

(după Gorie, 1993)

Din examinarea acestui tabel reiese clar că harta anomaliei Bouguer va fi dominată în principal de efectele produse de contrastul de densitate dintre formațiunea care conține sarea și roca ambiantă, capabil să producă minime gravimetrice majore. Prezența sa în apropierea suprafeței de observație va accentua acest efect. În schimb, anomalia gravitației produsă de prezența sării poate fi serios estompată acolo unde acoperișul sării se îngroașă (cum se întâmplă de pildă în zona cu strate răsturnate, unde Badenianul inferior – marnos – ajunge să acopere depozitele mai tinere.

Poziția mai elevată a etajelor inferioare (Oligocen, Burdigalian, sau a șisturilor cristaline) va genera, în mod evident, anomalii de maxim gravimetric, cu atât mai intense cu cât depozitele salifere acoperitoare vor fi mai subțiri sau vor lipsi.

2.1.2. Valorificarea informației gravimetrice.

Informația gravimetrică primară a constat în harta anomaliei Bouguer, construită pentru o densitate de reducere de 2.30 g/cm³. Valoarea densității de reducere a fost justificată de absența oricărei corelații între forma suprafeței topografice și morfologia anomaliei Bouguer astfel obținute.

Harta a fost obținută pe baza unei rețele geometrice pătratice de observații având o echidistanță de 50 metri între stații, exceptând zona lucrărilor miniere, unde acoperirea este neuniformă și are un grad mai scăzut (Gorie, 1993 – lucrare nepublicată). În încercarea de a pune în evidență efecte cu lungime de undă cât mai mică, harta anomaliei Bouguer a fost reconstruită cu ajutorul unui grid având latura de 25 metri, adică jumătate din pasul rețelei de observație. Extrapolarea valorilor gravitației în zona dintre două stații gravimetrice succesive s-a făcut apelându-se la un aparat matematic complicat, având la bază teoria elementului finit. Procedeu, fără să aducă informații cu adevărat noi – care sunt conținute exclusiv în materialul gravimetric primar – poate să

scoată în relief detalii ale morfologiei câmpului gravitației, mai puțin evidente pe baza hărții construită cu un grid de 50 x 50 metri.

O analiză asupra hărții anomaliei Bouguer (fig. 2), arată o predominanță a efectelor cu lungime de undă mare. Întreaga regiune centrală este dominată de tendința de minim datorată probabil prezenței depozitelor salifere. Zonele de intensificare a acestei anomalii de minim reflectă arealurile în care masa de sare se îngroașă sau se apropie de suprafață. Tendințele de maxim care înconjoară zona de minim sunt corelabile fie cu absența sării, fie cu îngroșarea considerabilă a depozitelor acoperitoare.

Pentru desprinderea efectelor gravimetrice locale din contextul anomaliilor regionale au fost utilizate două metode clasice: analiza în număr de undă și prelucrarea datelor cu ajutorul derivatelor de ordin superior.

Analiza în număr de undă a încercat evidențierea efectelor gravimetrice locale prin estimarea și extragerea din datele primare a anomaliei regionale cu ajutorul a două procedee standard:

- nivelarea anomaliei observate cu ajutorul unor ferestre de mediere de latură l ;
- exprimarea tendinței cu ajutorul unei suprafețe polinomiale de rangul n .

Rezultatele acestei analize au indicat că, cea mai echilibrată anomalie a fost obținută prin extragerea unui câmp de referință exprimat ca suprafață polinomială de rangul 8. Imaginea astfel obținută (fig. 3) conturează destul de bine forma corpului de sare sub forma unui minim de ansamblu.

În corelație cu morfologia suprafeței de observație sunt marcate de asemenea zonele de relativă îngroșare a sării, precum și arealurile în care, datorită în principal formelor pozitive de relief, se îngroașă depozitele acoperitoare.

În regiunea sudică a perimetrului se constată dispariția semnalului gravimetric datorat sării. Creșterea valorilor anomaliei gravitației de-a lungul Văii Coferei, în condițiile unor cote mai coborâte decât cele din sectorul nordic, demonstrează fie absența sării în acest compartiment, fie prezența sării sub forma unui strat extrem de subțire și discontinuu, al cărui efect este mascat de semnalul produs de excesul de masă al rocilor acoperitoare.

Utilizarea tehnicii reliefului umbrat a permis distingerea unor elemente de tectonică disjunctivă, în special pe flancurile și în centrul perimetrului investigat, fără a le putea preciza foarte bine, datorită cumulului de efecte încă prezent. Deși aduce precizări valoroase în ceea ce privește prezența, morfologia și dezvoltarea în adâncime a depozitelor salifere, imaginea anomaliei locale a gravitației prezintă totuși unele limitări în ceea ce privește relevarea de microstructuri.

Pasul următor în creșterea gradului de rezoluție a informației gravimetrice a constat în **calculul unor hărți derivate**.

Imaginea **gradientului vertical** al anomaliei gravitației a adus noi precizări asupra limitelor compartimentelor în care sarea se îngroașă. Au fost astfel delimitate două „cuvete” principale de acumulare: prima, situată în partea central-nordică, în arealul lucrărilor miniere, iar cea de-a doua, pe rama central-estică a zonei investigate.

În sfârșit, cel mai multe informații legate de prezența unor fracturi din arealul cercetat au fost evidențiat de harta **gradientului orizontal**. Apare evidentă fisurarea multiplă a părții superioare a sării ca și a depozitelor acoperitoare, datorită fenomenelor tectonice la care a fost supus arealul, asociate tendinței naturale a sării de a ieși la

suprafață, care a împins în formațiunile din acoperiș, rupându-le de-a lungul liniilor de minimă rezistență.

2.2. Cercetări biogeofizice.

Biodetecția cu scop geologic sau, pe scurt, **biogeofizica** este o metodă neconvențională de investigare a subsolului bazată pe capacitatea reacțională a organismului uman la acțiunea stressului tectonic. Greutățile întâmpinate în explicarea funcționării organismului uman, ca sistem biologic ce ființează și interacționează cu sisteme fizice-geologice din natură, au conferit procedeului un loc aparte în cadrul științelor Pământului. Fenomenologia biogeofizicii se referea la acțiunea unor corpuri fizice din subsol transmisă operatorului uman prin câmpuri geofizice, cel mai adesea prin câmpul de stress al Pământului (1) și la răspunsul organismului uman (2) la solicitările fizice datorate surselor geologice subterane ce modifică valorile de câmp de stres normal. Ambele aspecte-trăsături de bază ale biogeofizicii au fost analizate în condiții fizico-geologice diverse. Ele au un caracter complementar de tipul cauză-efect și efect-cauză, constituind fundamentele bioprospecțiunii, denumite, în raport de caracterul predominant al relației fizic/biologic din procesul interacțiunii, fundamentul fizic (1) și fundamentul biologic (2). Totodată, împreună, definesc comportarea organismului uman ca sistem integral și integrabil în cadrul geosistemului Terra, din care face și omul parte (Svoronos, 1988, Svoronos și Nicolescu, 1993).

Din explicitatea celor două aspecte fundamentale ale fenomenologiei biogeofizicii (1) și (2) a rezultat că surse geologice subterane pot determina răspunsuri coerente de forma unei reacții biogeofizice, spontane și automate, în măsura în care ele realizează o perturbare în câmpurile geofizice. Lucrările elaborate în cadrul Institutului Geologic al României au arătat că, reacția biogeofizică, reprezintă un fenomen cu prag care se poate evidenția numai pentru acele obiecte-surse geologice active, unde sunt îndeplinite mai multe condiții, inclusiv unele impuse de organismul uman receptor.

Masivul de sare Slănic îndeplinește cu prisosință condițiile necesare aplicării eficiente a metodei biogeofizice. Astfel, se admite că, sinclinalul Slănic a rezultat ca urmare a unor eforturi de compresiune; de asemenea observații recente evidențiază că, pe Valea Verde spre exemplu apar și se dezvoltă cu repeziciune noi forme de carst. În consecință, avem și în prezent forțe tectonic-active concomitent cu acțiunea apelor de suprafață și/sau subterane.

Practica biogeofizică de teren a condus la stabilirea fără echivoc a principalelor tipuri de surse geologice care pot fi responsabile *a priori* de reacții biogeofizice. Acestea au fost încadrate sub termenul generic de „*discontinuități tectonice*” sau de „*corpuri geologice biologic perturbatoare*”. Identificarea și precizarea prin biogeofizică a tipurilor de discontinuități din mediul geologic au făcut obiectul unui brevet de invenții (Svoronos, Nicolescu, 1991). Metodologia de investigare a fost prezentată anterior (Bulgăreanu et al., 1987; Svoronos, 1988; Svoronos, Nicolescu, 1993).

În consecință, semnalele biogeofizice cu o semnificație geologică bine definită în cazul masivului de sare Slănic sunt elemente de structură geologică de tipul discontinuităților tectonice. La acestea se adaugă observațiile biogeofizice specifice

pentru evidențierea traseelor de circulație și a sensului de curgere preferențială a apelor din apropierea suprafeței.

La investigarea perimetrului studiat au luat parte doi operatori lucrând independent în sistemul denumit „*dublu-orb*”, după metodologia sus menționată.

3. CORELAREA INFORMAȚIILOR GRAVIMETRICE ȘI BIOGEOFIZICE

Utilizarea combinată a gravimetriei și biogeofizicii – procedee de investigare cu fundamentări evident diferite – se bazează pe capacitatea comună a acestor metode de a detecta și localiza **discontinuități** din crusta terestră. Numai că, în timp ce gravimetria sesizează prezența discontinuității pe baza **contrastului de masă** generat de **diferența de densitate** dintre compartimentele separate de acestea, biogeofizica înregistrează semnale generate de **diferența de stress** creată de existența discontinuității.

Este de așteptat ca gravimetria să ofere informații de natură structurală și petrografică prin conturarea acumulărilor de sare și/sau evidențierea zonelor de fractură, acolo unde acestea generează contraste de masă cartabile la suprafață, dar este puțin probabil ca metoda să poată furniza informații directe asupra **căilor** de circulație a apelor subterane.

Un studiu sumar, realizat pe baza unor modele de simulare 2D, arată că efectul gravimetric produs de un canal de circulație a apei în spinarea sării are o valoare extrem de modestă (0,06 – 0,03 mgal), care se înscrie în limitele de eroare instrumentală a gravimetrelor utilizate în cartarea zonei. În plus, pentru decelarea unui asemenea efect, pasul de eșantionare a semnalului gravimetric ar trebui să fie de 0,25 – 0,50 metri (față de 50 metri, cât măsoară pasul rețelei de observație utilizate la întocmirea hărții primare).

Instrumentele matematice utilizate au încercat o ameliorare a rezoluției metodei gravimetrice, începând cu extrapolarea câmpului între două puncte consecutive de observație, la întocmirea hărții anomaliei Bouguer și terminând cu construcția unor imagini ale derivatelor de ordin superior ale anomaliei locale a gravității.

Gradientul orizontal al anomaliei locale a gravității pare să ofere maximum de informație gravimetrică în legătură cu prezența faliilor în regiunea investigată. Au fost obținute aici o serie de corelări foarte bune cu datele oferite de cercetarea biogeofizică. Discontinuitățile semnalate de acestea din urmă în sectorul sudic și central al perimetrului sunt dublate de elemente de falie evidențiate de datele gravimetrice (fig. 4). Geometria paralelă a celor două sisteme de lineatii nu reprezintă neapărat o concordanță. Ea se poate datora aspectului înclinat al discontinuităților relevate, corelat cu adâncimile diferite de la care provine semnalul dominant care guvernează interpretarea informației oferite de fiecare dintre cele două metode. Astfel, apropierea dintre cele două sisteme poate marca poziția mai aproape de verticală a discontinuității, în timp ce depărtarea lor poate semnala un unghi de înclinare mai redus.

În altă ordine de idei, este remarcabil caracterul aparent aleatoriu și gradul mare de fisurare al formațiunilor care acoperă depozitele salifere, așa cum rezultă el din imaginea menționată, aspecte normale în condițiile acțiunii combinate a forțelor tectonice tangențiale și a tendinței naturale a sării de a ajunge la suprafață. Desigur nu toate aceste fisuri reprezintă căi de acces pentru apele meteorice, multe dintre ele rămânând sub ecranul unor formațiuni geologice impermeabile.

Calea principală de pătrundere a apelor meteorice în subteran este reprezentată de **zona critică a contactului dintre acumulările de sare și rocile ambientale**. De aceea, cea mai valoroasă informație pe care o poate aduce gravimetria în evidențierea căilor de pătrundere a apei pluviale nu este atât cea legată de prezența fracturilor – indiscutabil potențiale căi de circulație a apei – cât mai ales aceea de precizare a conturilor principalelor zone de acumulare a sării.

Sub acest aspect, imaginea oferită de gradientul vertical al anomaliei locale a gravității (fig.5) este mărimea care prezintă o rezoluție superioară celei a anomaliei Bouguer (și celei a anomaliei reziduale a gravității) în ceea ce privește precizarea limitelor principalelor „*cuvete*” umplute cu sare din bazinul Slănicului.

Paralelismul limitelor obținute pe această cale, cu căile de circulație preferențială a apelor subterane, puse în evidență pe baza interpretării semnalului biogeofizic, reprezintă un factor de creștere a gradului de încredere al modelului interpretativ construit cu ajutorul informațiilor de natură distinctă oferite de cele două metode.

4. MODELUL CIRCULAȚIEI APELOR SUBTERANE

Cercetarea integrată gravimetrică și biogeofizică a fost finalizată prin edificarea unui model al circulației apelor subterane din perimetrul investigat (planșele 1 și 2).

Informațiile prezentate se referă în primul rând la localizarea traseelor preferențiale ale curgerilor de ape subterane; acestea se desfășoară în principal pe spinarea sării. În al doilea rând, în modelul circulației se evidențiază fracturi hidrologice active ce acționează în corpul sării, de regulă în imediata vecinătate a acoperișului sării. În sfârșit, modelul edificat mai cuprinde localizarea curgerilor preferențiale ale apelor ce se desfășoară în rocile de deasupra sării, pe direcția axelor de curgere ale unor alunecări de teren. Numai acestea din urmă au ca surse de alimentare apa care provine din precipitații, inclusiv din nivelul aluvionar Fântâna cu Apă Rece.

Fiecare dintre cele trei categorii de curgeri au ponderi diferite în edificarea modelului de circulație al apelor subterane și prezintă caracteristici specifice, considerate din punctul de vedere al efectelor pe care pe produc la suprafața terenului.

Au fost identificate trei axe de curgere ale unor alunecări de teren, indicate convențional în planșa 1 prin AC-1, AC-2 și AC-3. Toate alunecările au drept cauze instabilitatea tectonică pronunțată a limitei de contur din zona marginală estică și nord-estică a masivului, favorizată de tăierile masive de arbori și vegetație și pășunatul exagerat, în special cu oi. AC-1 este axul principal de curgere al unei importante alunecări predominant lamelare, care se dezvoltă în amonte de locul „*La Noroaie*”. Stratele de suprafață constituite exclusiv din depozite marnoase (*Burdigalian*) sunt afectate de deplasări pe cel mult 2-3 metri grosime, dar ele acoperă o întindere relativ mare. Rocile alterate sunt în mod frecvent fărâmițate prin crearea de crăpături adânci de contracție ce apar în perioadele secetoase. Ca rezultat al alternării contracției și umflării apar blocuri ce se separă de blocul nealterat. Crăpăturile formate sunt umplute cu apa provenită din precipitații, iar rocile alterate sunt supuse presiunii hidrostatice. Odată cu umflarea blocurilor, în lungul crăpăturilor apar forțe orizontale ce produc mai întâi ondulări ale suprafeței terenului, urmate apoi de mișcările propriu zise de alunecare. Celelalte axe AC-2 și AC-3 marchează direcțiile de producere a alunecărilor în alte două zone situate în partea de nord-est a zonei investigate. La aceste alunecări predomină ca

tipologie curgerile de pământ, mișcarea maselor de roci marnoase fiind accentuată în perioadele de ploi abundente, sub forma unor curgeri înguste, uneori cu caracter torențial. În prezent, aportul curgerilor de apă prin axele alunecărilor de teren la edificarea modelului circulației apelor subterane este mai redus. În trecut însă, în faza inițială de constituire a căilor preferențiale de curgere a apelor, modificări în relieful versantului au condus la schimbări ale condițiilor de scurgere a apelor de suprafață și implicit a regimului apei subterane.

Circulația predominantă a apelor subterane se desfășoară însă pe trasee sau linii preferențiale de curgere situate **pe spinarea sării**. Semnificația geologică a traseului/linii preferențiale este aceea de șanț îngust, superficial, care se dezvoltă sub acțiunea de dizolvare a apelor dulci ce pătrund, treptat, în zone depresionare situate pe spinarea masivului de sare. În planșa 1 sunt evidențiate patru astfel de trasee, indicate convențional prin TPC-1, TPC-2, TPC-3 și TPC-4. Direcțiile de curgere sunt NE-SV, iar sensul de curgere al apelor este întotdeauna dinspre linia estică și nord-estică a sării către sud-vest. Locul de pornire al celor patru trasee menționate corespunde zonei marginale estică-nord estică a corpului de sare, apele dulci fiind aduse din zona contactului masivului de sare cu rocile adiacente.

Alte elemente structural tectonice prezente în planșa 1, specificate ca având semnificație hidrogeologică certă, sunt **fracturile/fisurile** din corpul sării. Există o circulație a apelor subterane pe fracturi transversale ce acționează în corpul sării; acestea sunt în număr relativ restrâns, dar rolul lor în edificarea modelului de circulație a apelor este major.

În zona investigată de noi o astfel de falie este cea denumită „*La Noroaie-Unirea*”, de orientare SE-NV. Falia se extinde din zona fără sare, situată în afara perimetrului investigat, iar apa are ca sursă rețeaua hidrografică. Prin efectele produse pe verticala locului fractura a determinat, în corpul sării și la contactul sare-roci acoperitoare, formarea unei zone de minimă rezistență; sub aspect geomecanic aceasta înseamnă crearea unui volum de roci cu grad de fisurare/permeabilizare mult crescut. Afluxul de apă dinspre sud-est, din afara perimetrului de lucru, pe fractura Noroaie-Unirea constituie un fapt esențial în definirea condițiilor hidrogeologice din zona investigată.

Modelul de circulație a apelor este rezultatul acțiunilor concertate ale curgerilor de apă de pe spinarea sării cu cele de pe falia Noroaie-Unirea, la care se adaugă, efecte perturbatoare induse de rețeaua lucrărilor subterane ale minei Cantacuzino și Unirea, inclusiv foraje, lucrări miniere vechi, ocne părăsite ș.a..

Un reper hidrologic important în modelul de circulație prezentat este marcat de locul „*La Noroaie*”. În acest areal se întâlnesc segmentul dinspre sud-est al fracturii Noroaie-Unirea, traseul preferențial decurgere TPC-1 și piciorul axului alunecării ce pornește din vf. Fântâna cu Apă Rece (AC-1). Acțiunile convergente ale acestor factori coroborate cu impactul unor vechi exploatări, inclusiv al micilor excavații recente, au condus la crearea de condiții favorabile formării unui nou sistem carstic. În prezent carstul Noroaie înaintază rapid prin goluri de dizolvare ce își modifică forma și poziția în spațiu.

În aval de „*La Noroaie*” curgerile de ape subterane se despart în două ramificații: una ce păstrează direcția fracturii transversale NE-SV și alta, la vest de aceasta, ce ține aproximativ direcția Văii Verzi. Această ultimă curgere – cu efecte ample pe/în spinarea

sării – a căpătat, în prezent, un caracter tectonic activ, ea fiind factorul responsabil de crearea golurilor de dizolvare ale carstului Noroaie (Fractura Valea Verde).

Sub influența lucrărilor miniere subterane din câmpul de extracție al minei Cantacuzino, curgerea de pe traseul fracturii Valea Verde este deviată treptat spre zona de minimă rezistență creată. Schimbarea de direcție se petrece odată cu interferarea traseului preferențial de curgere TPC-2, după care curgerea capătă o traiectorie sinuoasă păstrând totuși direcția Văii Verzi (est-vest). La ieșirea din zona de influență a lucrărilor miniere, are loc o nouă schimbare de direcție, curgerea desfășurându-se pe direcția pârâului Slănic (Falia P. Slănic).

Cealaltă ramificație, respectiv curgerea ce se desfășoară pe falia Noroaie–Unirea este de asemenea deviată sub influența lucrărilor miniere ale minei Cantacuzino, spre arealul de influență al exploatării actuale cu camere mici și pilieri pătrați. Schimbarea în direcție are loc odată cu interferarea traseului preferențial de curgere TPC-3, unde aflusul suplimentar de apă adus de pe direcția NE-SV a favorizat crearea unei adevărate rețele de canale de dizolvare, indicate prin CD-0, CD-1, CD-2. Un aport de apă este adus și pe traseul preferențial de curgere TPC-4, care a contribuit la apariția canalelor de dizolvare CD-3 și CD-4. După ieșirea din zona de influență a zonelor miniere, curgerea se desfășoară spre NV, pe o fisură care interceptează pârâul Slănic, în zona de influență a zonelor miniere, curgerea se desfășoară spre NV, pe o fisură care interceptează pârâul Slănic, în zona podului de la Grădiniță.

În planșa 2 mai sunt precizate și câteva posibile arealuri/puncte de pătrundere a apelor de pe spinarea sării în lucrările din subteran.

O situație particulară, de excepție în tabloul de ansamblu al curgerilor din perimetrul investigat, o prezintă limita sudică a zăcămintului de sare. În această zonă, apropierea prea mare a lucrărilor miniere de limita masivului, a favorizat apariția în corpul sării a unei falii (Falia de Sud), care preia apa care circulă pe marginile de contur ale sării și o transportă în galeria benzii transportoare.

CONCLUZII

Din cercetările efectuate se evidențiază următoarele concluzii importante sub aspectul lor practic:

- a. apele Pârâului Slănic nu afectează stabilitatea lucrărilor minei Cantacuzino;
- b. sursele principale de apă care concură la edificarea modelului de circulație al apelor subterane din perimetrul investigat sunt situate în afara masivului; ele sunt drenate spre/la limita de suprafață a sării, în zonele marginale ale zăcămintului și sunt constituite de apa provenită din rețeaua hidrografică și de ape meteorice acumulate în nivelul aluvionar Fântâna cu Apă Rece;
- c. accesul apelor de la marginile de contur spre interiorul masivului este favorizat și determinat de prezența unor discontinuități tectonice ce acționează la suprafață și/sau în corpul sării;
- d. zona de fisurare și permeabilizare crescută denumită falia „Noroaie-Unirea” constituie un important element structural-tectonic transversal ce favorizează accesul apei dinspre sud-est în câmpul de extracție al minei Cantacuzino;

e. circulația apelor subterane din zona studiată se desfășoară predominant pe spinarea sării, pe direcții de orientare NE-SV; au fost identificate patru asemenea trasee preferențiale de curgere (marcate convențional TPC-1 – 4);

f. au fost localizate trei axe de curgere ale unor alunecări de teren (numerotate convențional AC-1 – 3), care aduc apă din zona marginală a masivului de sare, din nivelul aluvionar Fântâna cu Apă Rece;

g. urmare a acțiunii exercitate de lucrările subterane ale minei Cantacuzino, au fost evidențiate perturbări semnificative în circulația preferențială a apelor subterane ce circulă pe spinarea sării; aceste efecte s-au concretizat în crearea, pe spinarea sării, pe direcția și în legătura cu traseele preferențiale de curgere a apelor, ale unor canale de dizolvare (numerotate convențional CD-0 – 4);

h. un aspect particular al efectelor induse de lucrările miniere a fost constata la limita de sud a zăcămintului; în această zonă, curgerea apei se desfășoară nemijlocit de pe marginea de contur a sării spre/în lucrările miniere, pe traseul unei facturi de orientare SE-NV; aceasta acționează probabil nu numai pe spinarea sării, ci și în corpul sării.

Între fenomenul alunecărilor de teren, curgerile de ape de pe spinarea sării, discontinuitățile (tectonice) care acționează în corpul sau la suprafața sării și, nu în ultimul rând, influența vechilor ocne părăsite a fost evidențiată o strânsă legătură; concret, toate la un loc, acționează și conduc (pot să conducă) la deformări importante mergând până la colaps carstic, cu afectarea suprafeței terenului.

BIBLIOGRAFIE

Bulgăreanu, C. V.-A., Emilia Olteanu, Rădulescu, I., Feurdean, V., Lascu, C., Svoronos, D. (1987) – *Geodynamics and the Water Circulation in the Salt Massif Lake Area Baciului-Baia Neagră-Baia Miresii (Slănic Prahova, România)*, Theoretical and Applied Karstology, vol. 3, p. 165-174.

Drăgănescu, L. (1984) – *Studiu geologic de etapă la mina Victoria-Slănic referitor la perioada 1980-1984*, Arhiva Salinei Slănic.

Drăgănescu, L. (1993) – *Zăcămintul de sare Slănic Prahova, caracterizare geologică*, Ed. IPC, București.

Drăgănescu, L. (1995) – *Memoriu justificativ la Proiectul geologic cu foraje pentru sare în zona Slănic Prahova, iunie 1995*, Arhiva Salinei Slănic.

Drăgănescu, L. (1997) – *Originea sării și geneza masivelor de sare*, Grafica Prahoveană, Ploiești.

Gorie, J. (1993), *Prospecțiuni gravimetrice de mare detaliu pentru sare în zona Salinei Slănic (est Valea Slănic)*, Arhiva Salinei Slănic.

Svoronos, D. (1988) – *Experimental Researches for Objectifying the Biogeophysical Reaction*, St. tehn. econ., D, 15, p. 69-84, București.

Svoronos, D., Nicolescu, A. (1991) – *Metoda și dispozitiv pentru înregistrarea și discriminarea discontinuităților tectonice*, Brevet de Inventii nr. 102.971, OSIM, România.

Svoronos, D., Nicolescu, A. (1993) – *Biogeophysics in Hidrogeology with Applications in the Iulia Zone (North Dobrogea)*, Rom. J. Geophysics, 16, p. 83-88.

ABSTRACT

The paper deals with problems connected to water circulation within salt mining areas. A cost-effective efficient complex of methods combining geophysics and biogeophysics is recommended on purpose.

Integrated gravity and biogeophysics were performed on a confined area in order to construct a model for the underground water circulation within Slănic Prahova salt exploitations. The water supplier did not prove to be Slănic River but freatic and pluvial sources. Several main paths were revealed to manage the underground water moving. The infiltrations and most intensive water circulation were evidenced on the margins of relative salt accumulations. Several critical points for water infiltrations into the mining works area were also revealed.

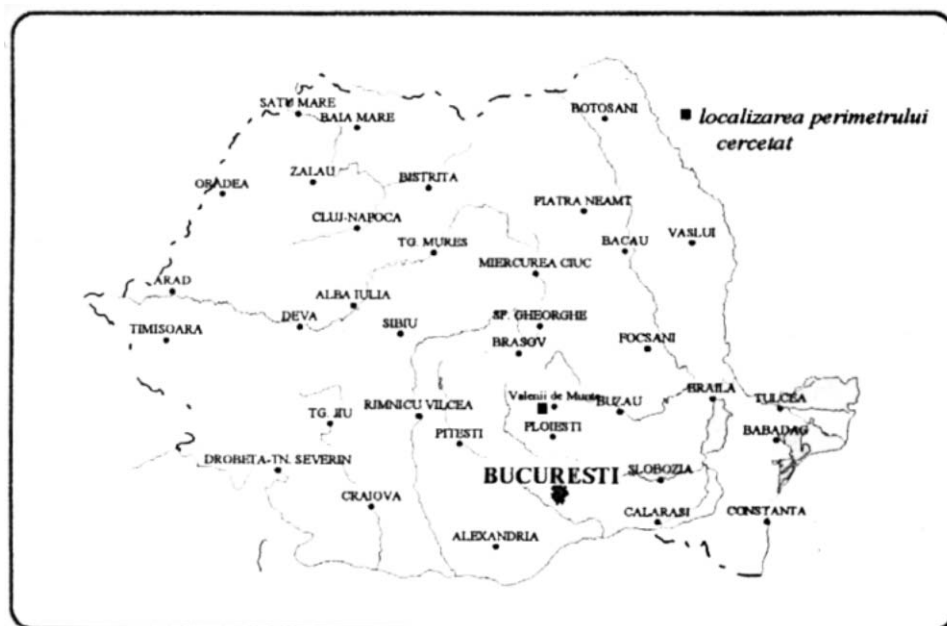

Fig. 1. Amplasarea perimetrului investigat.

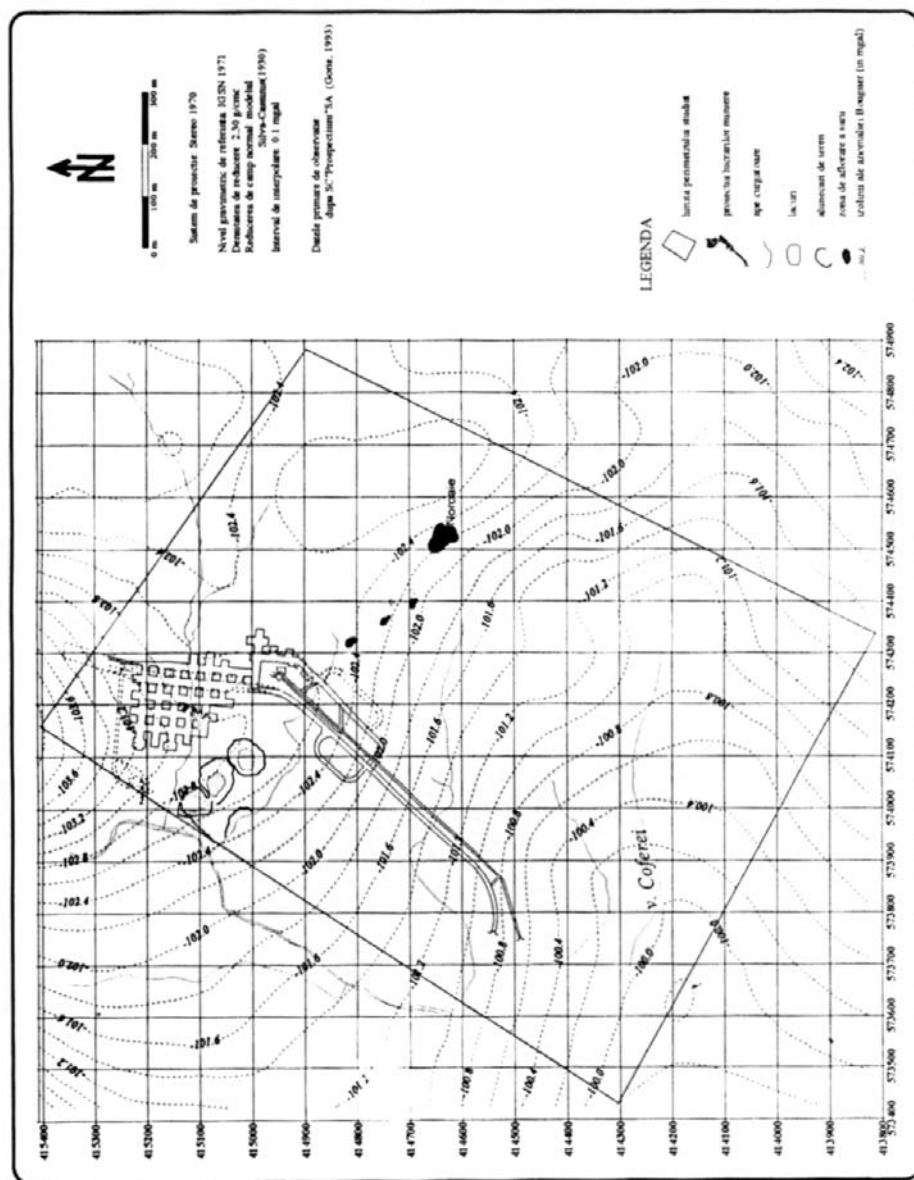

Fig. 2. Anomalia Bouguer din perimetrul investigat

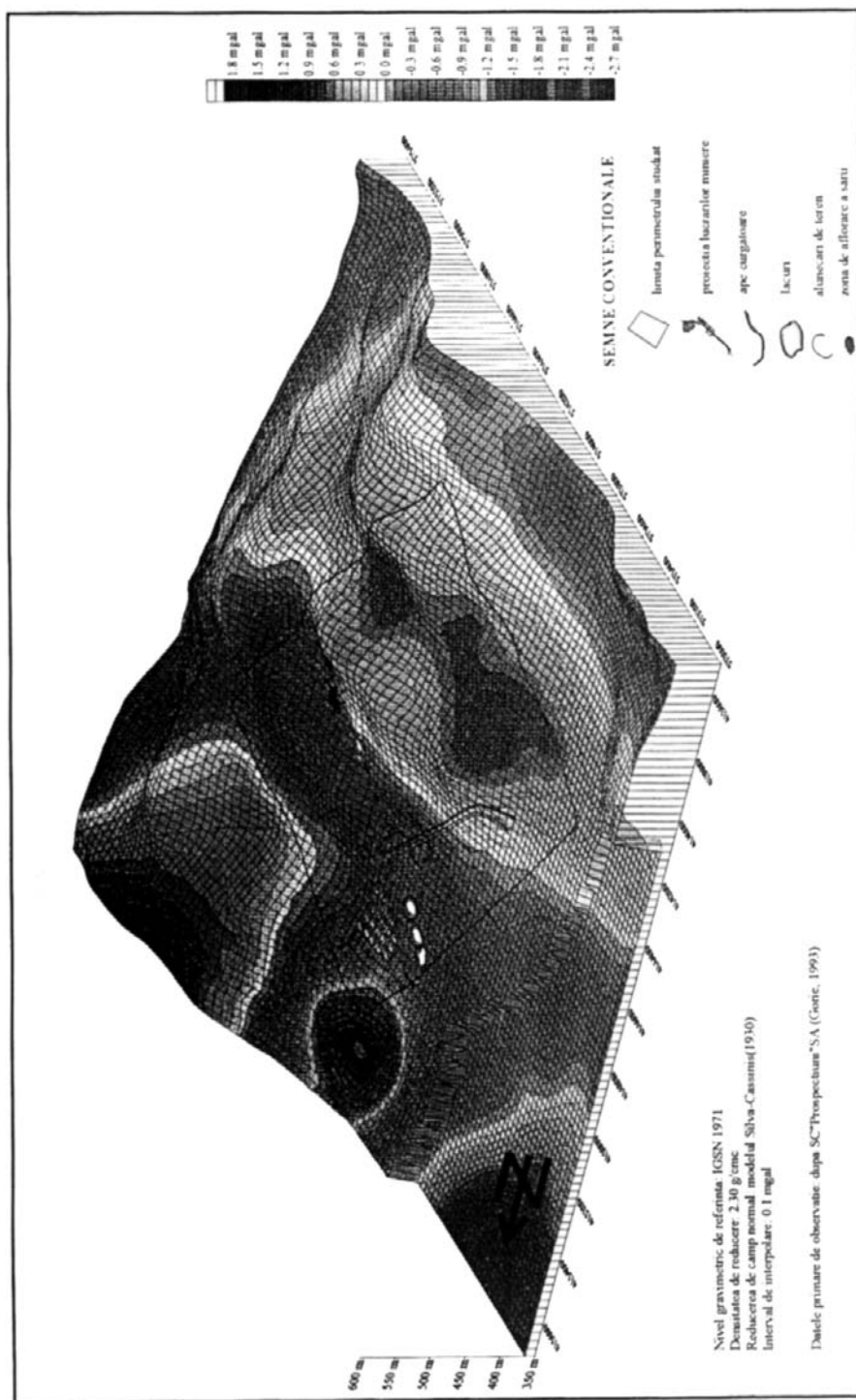

Fig. 3. Morfologia suprafeței de observație și anomalia reziduală a gravitației obținută prin extragerea unei tendințe exprimate cu ajutorul unei suprafețe polinomiale de gradul 8.

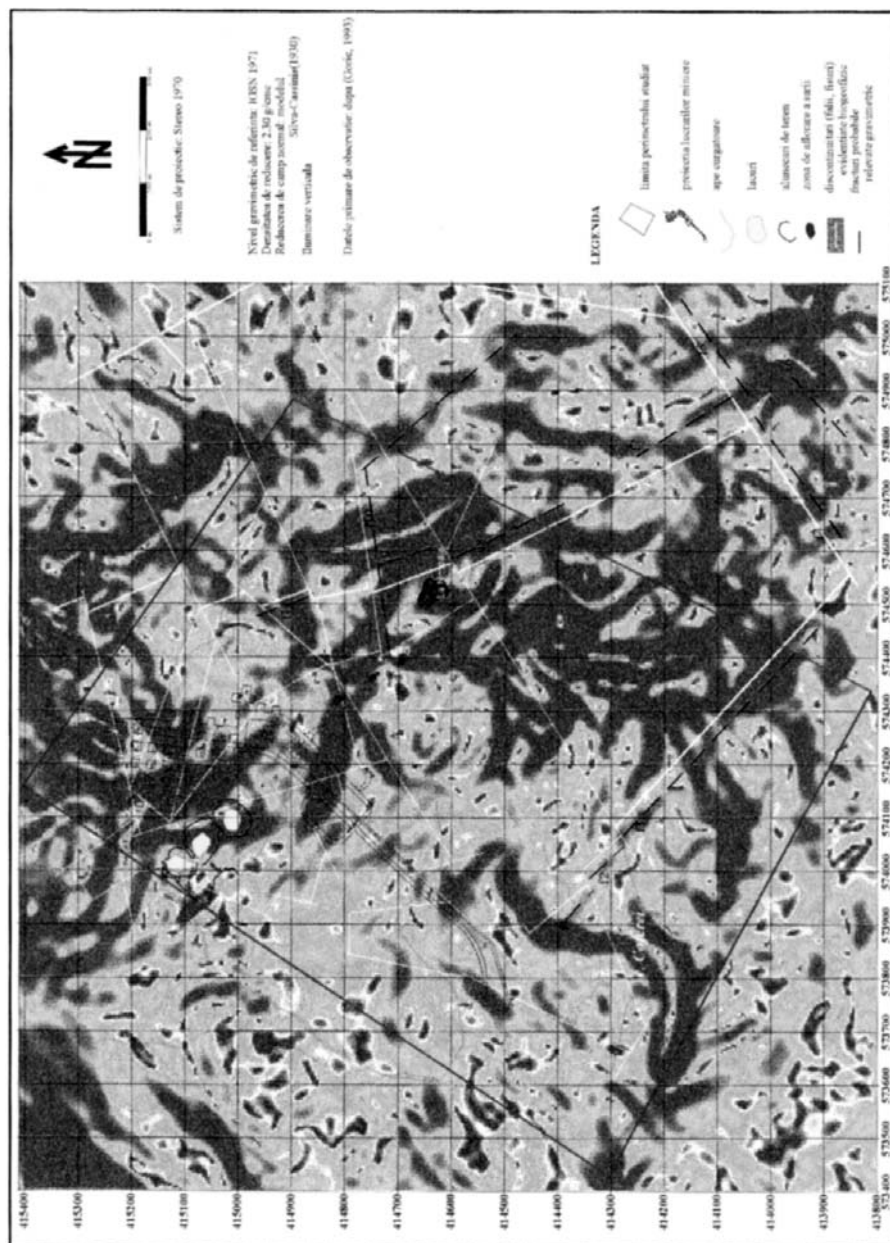

Fig. 4. Corelarea gradientului orizontal total al anomaliei gravitației cu informația biogeofizică. Prezentare cu ajutorul metodei reliefului umbrit. Iluminare verticală.

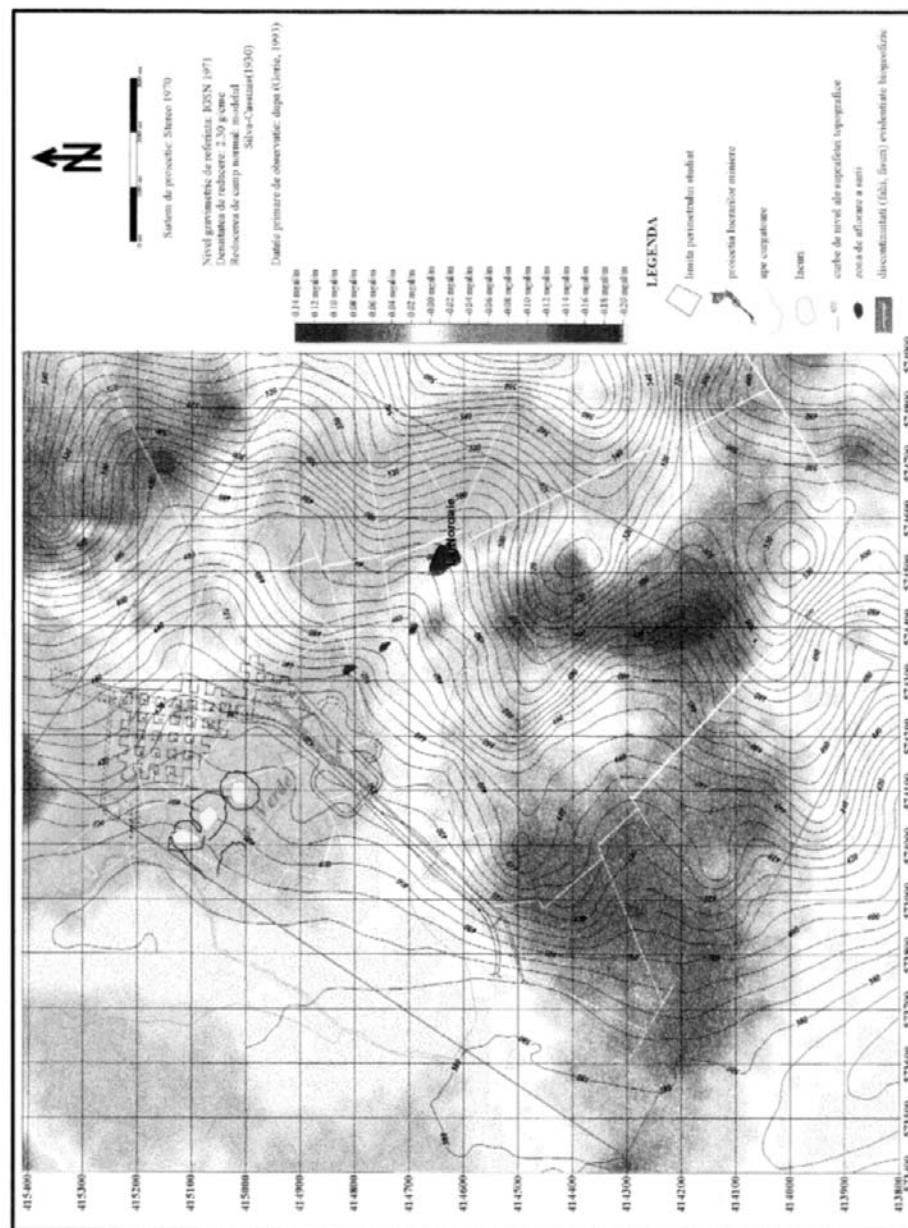
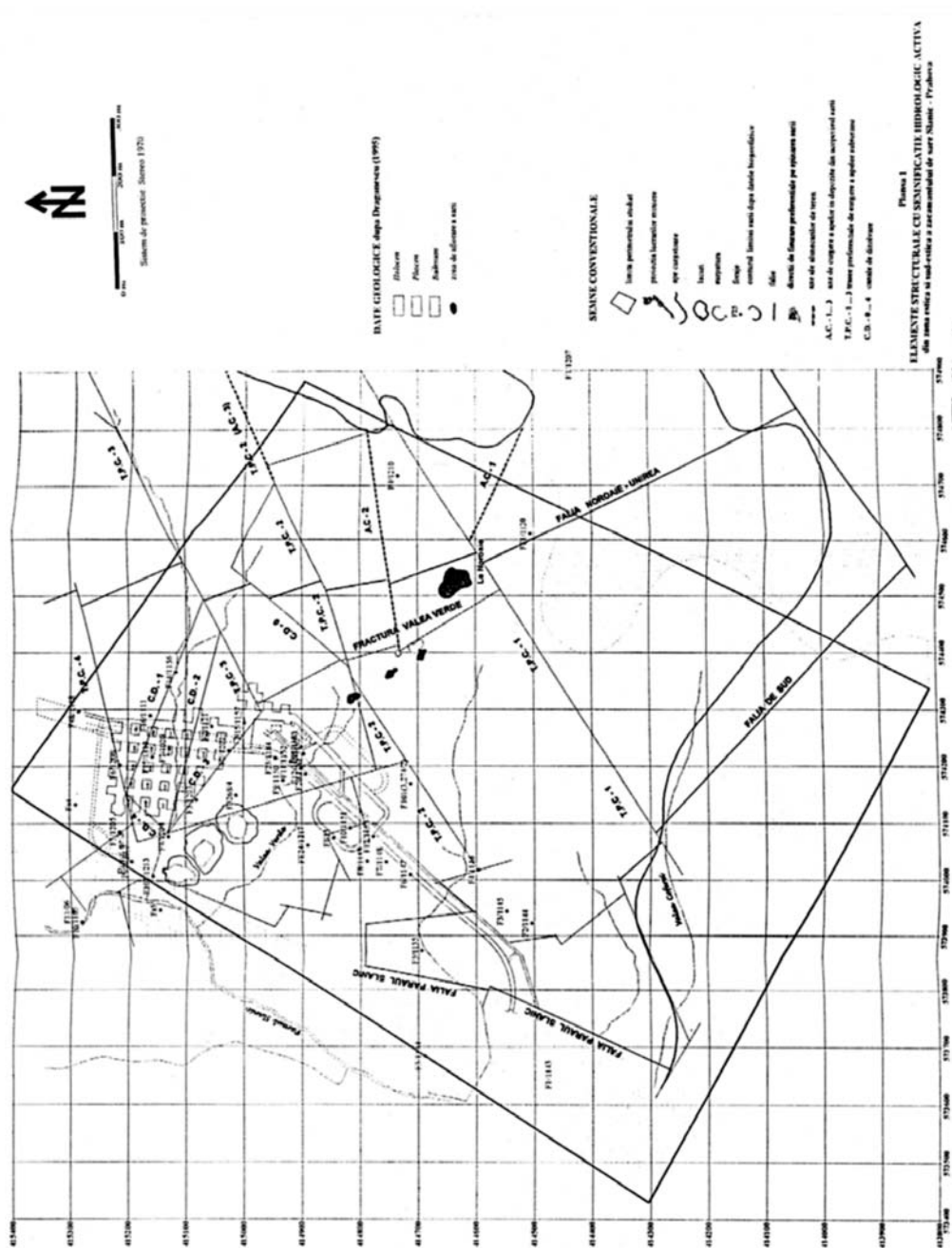

Fig. 5. Corelarea gradientului vertical al anomaliei gravitației cu informația biogeofizică

Editura ALPHA